KOLONIALE STUDIËN

INHOUD

van den 8sten Jaargang (Eerste halfjaar)

Blz.

De inrichting der Indische begrooting door A. F. Verhoeff 1
Indisch universitair onderwijs in den bezuinigingstijd, door Dr. B. Schrieke 33
De wettelijke grondslagen der Indische provincie, door Mr. Dr. H. Westra. 75
Vijf jaren Decentralisatie in een kleine Gemeente door Dr. J. Kuyper 83

Persoverzicht.

Herziening van de staatsinrichting. 126
Handelspolitiek 129

Financieel Economische Kroniek.

Dagloonen bij de suikerindustrie op Java 132
De uitvoer van inlandsche landbouwproducten, door J. van Gelderen 134
Termijnhandel op Java 138
Volkshuisvesting in de groote gemeenten 147

Boekbespreking.

Verslag v/h Volkscredietwezen loopende tot Ultimo September 1923 150
Verslag v/d dienst der Zoutregie over het jaar 1922 . . . 154
De suikerhandel op Java, door Dr. Tio Poo Tjiang. J. H. de Bussy, Amsterdam 1923. 157

Boekbespreking.

De handelspolitieke betrekkingen tusschen Nederland en de Vereenigde Staten van Amerika 1814-1914 door G. J. Kloos.
Proefschrift Handelshoogeschool. 161

De crisis in de padicultuur op Java door Dr. P. van der Elst. 165
Bespreking der waarde van het statistisch materiaal (Bijlage). 185
De Grootveestapel van Ned. Indië, door J. Merkens. . . 189
Een voor Gemeentebesturen leerzaam geval, door S. Leefmans. 220
Eenige schetsjes uit de Philippijnen door Kilmer O Moe . 229
Onze petroleumindustrie en de internationale positie van Ned. Indië, door Dr. W. Feuilletau de Bruyn 247
De Oorlog en de Indische valuta, door J. van Gelderen . 300

Gedachtenwisseling.

Notulen v/d Openbare Vergadering van den Gemeenteraad van Pasoeroean, gehouden op Woensdag 12 Maart '24 in 's raads vergaderzaal ten Gemeentehuize 355

Persoverzicht.

Nu de gulden daalt 380
De Indische Gids 382
Gemengde bedrijven voor den houthandel 383

Financieel Economische Kroniek.

Dagloonen b/d suikerindustrie op Java 384

Boekbespreking.

Onderzoek naar de hoogte van den levensstandaard aan het einde v/h jaar 1923. 387

Boekbespreking.

Report on the economic situation of the Netherlands East Indies to June 1923, by Mr. H. A. N. Bluett, Britisch Commercial Agent for the Netherlands East Indies, Batavia (price 3 S net.) 389
Het looistofvraagstuk in Ned. Indië door Dr. R. Wind. Proefschrift landbouwhoogeschool '24. 393
Mr. M. W. F. Treub. Nederland in de Oost. Reisindrukken. H. B. Tjeenk Willink, Haarlem 1923. 396
Memorie van overgave van den aftredenden resident van Benkoelen L. C. Westenenk. 398

De rechtspraak der Possoërs onder het Indisch Gouvernement, door Dr. Alb. C. Kruyt 401
's Lands Kina-onderneming, door Dr. M. Kerbosch . . . 421
De verkoop van gronden op Midden-Java en in verband daarmede, pogingen tot bevordering der rechtszekerheid van Inlandsch grondbezit, door Mr. F. D. Holleman. . 452
Verkeersproblemen, door S. A. Reitsma 492
Hedendaagsche strijd over het chalifaat, door E. Gobée. . 503

Persoverzicht.

Japan, wat zijn crediet in het buitenland betreft, een derderangs-mogendheid geworden 546

Boekbespreking.

Geschiedenis van de Nederlandsche Handel-Maatschappij door Dr. W. M. F. Mansvelt 551
Netherlands East Indies and British Malaya. A commercial and industrial handbook bij John A. Fowler, Trade commissioner. 552
Verslag van de Handelsvereeniging Batavia over het jaar 1923 552

De inrichting der Indische Begrooting.

door

A. F. VERHOEFF.

Sinds eenige jaren is de algemeene belangstelling voor de openbare geldmiddelen van Nederlandsch-Indië in toenemende mate gewekt. Op zich zelf is dit een heuglijk verschijnsel, al is het ook dat die toegenomen belangstelling voor het grootste deel het gevolg is van den huidigen, onbevredigenden toestand der financiën zelve. Daarbij toch voelt iedere ingezetene zich min of meer betrokken: hetzij door verzwaring van de landsbelastingen of andere heffingen, hetzij door verlaging van zijn inkomsten, hetzij door vermindering van gelegenheid tot arbeid.

Opvallend is evenwel, dat het inzicht in den financiëelen toestand, zooals dat tot uiting komt in dagbladen of tijdschriften alsook in Volksraad of Staten-Generaal, zoo uiteenloopend is, terwijl toch de appreciatie van dien toestand in eerste en laatste instantie op concrete gegevens: een hoeveelheid getallen, berust. De conclusie, dat de onsystematische en onoverzichtelijke wijze, waarop dit cijfermateriaal gegroepeerd is en verwerkt wordt, daartoe voor een groot deel bijdraagt, is dan ook zóó voor de hand liggend, dat er niet lang bij behoeft stil gestaan te worden. De wijze van groepeering en verwerking wordt door de inrichting der begrooting bepaald; de wettelijke voorschriften, welke de begrootingsinrichting beheerschen, zijn derhalve in de eerste plaats de oorzaak van het zóó uiteenloopend verschil van inzicht in den financiëelen toestand des lands.

Op verbetering van de inrichting der begrooting is reeds sinds geruimen tijd en van verschillende zijden aangedrongen. In toenemende mate is dit het geval geweest sinds het besef, dat de begrooting ten gevolge van de uitbreiding en intensieveering van de overheidstaak, naar haar vorm en wezen geen deugdelijken grond-

slag meer biedt voor een juist inzicht in 's Lands financiën, levendig werd bij allen die, uit welke hoofde ook, in min of meer veelvuldige aanraking kwamen met de veelsoortige vraagstukken, welke het beheer der openbare geldmiddelen met zich pleegt te brengen.

Ten tijde dat het regeeringsbeleid nog in hoofdzaak gericht was op handhaving van de binnenlandsche rust en orde en op uitbreiding van het daadwerkelijke gezag en de bronnen waaruit de daarvoor noodige gelden — zoo mogelijk ook nog voor het batig slot ten behoeve van moederland — geput werden in hoofdzaak bestonden uit belastingen, pachten en den verkoop van eenige landbouwprodukten, door of voor het Gouvernement gewonnen, kon een begrootingsvorm, die wettelijk geen onderscheiding vordert naar het doel van de uitgaaf of de bron van de inkomst, geen moeilijkheden brengen. Anders wordt dat in latere jaren als de overheidsmaatregelen, gericht op de verhooging van geestelijke en stoffelijke rijkdom, in aantal en omvang steeds toenemen, als het Land belangrijke sommen gelds ten koste gaat leggen aan den aanleg en exploitatie van moderne verkeersmiddelen en verder in steeds toenemende mate zelf deel neemt aan de winning van mineralen. Dan stelt men, hetgeen ook inderdaad is geschied, aan de inrichting van het budget andere eischen n.l. van het geven van een zoo volledig mogelijk inzicht in de kosten van ieder van die maatregelen en van een zoo duidelijk mogelijk antwoord op de vraag, of het staatsvermogen intact wordt gehouden, eischen, welke naast een volledige handhaving van het karakter van de begrooting als credietwet, bevrediging vragen. Dan is een vorm van begrooting — al zou men nog niet dadelijk de kwalificatie die Mr. B. J. F. Steinmetz aan de Nederlandsche gaf: „een langwijlige verzameling bedrukt pakpapier met een eindelooze vermelding van vrij primitief gerangschikte posten en cijfers" [1]) voor zijn rekening willen nemen, die er toe leidt, dat inkomsten (uitgaven) van de meest uiteenloopende soort worden gelijkgesteld, waardoor geen behoorlijk inzicht wordt gegeven in vermogensveranderingen van het Land en die verder den budgetwetgever onvoldoende duidelijk maakt hoeveel ieder onderdeel van overheidszorg de schatkist kost, als basis voor het financiëel beheer niet meer te aanvaarden.

1) vgl. Administratieve Arbeid 1ste jaargang No. 7 bl. 88.

Dat men door allerlei hulpmiddelen — verschillende overzichten in de financiëele nota en overlegging van eenige bedrijfsbegrootingen — tracht de even opgesomde leemten minder sprekend te doen zijn, is geen voldoende tegemoetkoming aan de onvolmaaktheid van de begrootingsinrichting zelf, ook al omdat, afgezien nog van de onvolledigheid van deze bescheiden en de daaruit sprekende wisselingen van inzicht — meestal niet geheel onbeïnvloed door den oogenblikkelijken toestand der schatkist — zij iederen wettigen grondslag missen.

I. Hoofdgebreken van de inrichting der begrooting.

Ten einde het geven van een antwoord op de vraag, welke wel de hoofdgebreken van de huidige begrootingsinrichting zijn te vergemakkelijken, komt het ons gewenscht voor de aandacht te vestigen op die onderdeelen van het vraagstuk, te welker aanzien het eerst op verandering is aangedrongen.

De behandeling van de Indische begrooting in de daarvoor aangewezen vertegenwoordigende lichamen geeft daartoe reeds voldoende stof.

In de Tweede Kamer der Staten Generaal was het — om slechts een enkele te noemen — de toenmalige afgevaardigde Dr. Bos die in de jaren om 1910 er bij herhaling op aandrong, dat de begrootingsstukken een betere voorstelling van den toestand der landsfinanciën zouden geven. Zoo verzocht hij bij de mondelinge behandeling der Indische begrooting voor het dienstjaar 1911 o.m. dat de Regeering in het financiëele overzicht, dat zij jaarlijks geeft ten aanzien van de inkomsten uit de bedrijven verkregen, instede van met de *begrootings*uitkomsten met de *commerciëele* uitkomsten rekening zou houden. Aan deze laatste uitkomsten gaf deze afgevaardigde te kennen voor de beoordeeling van den financiëelen toestand grootere waarde te hechten dan aan het te verwachten verloop van de kasgeldrekening, zooals dat bij het „slot van dienst" pleegde mede gedeeld te worden. [1])

De toenmalige Minister van Koloniën, de heer de Waal Malefijt, antwoordde, dat Dr. Bos met zijn klachten, „dat in de financiëele overzichten helderheid van voorstelling van den financiëelen toestand

1) Vergadering van 10 Nov. 1910 bl. 255 der Handelingen.

gemist werd" groot gelijk had. Hij meende, dat aan die klacht tegemoet zou kunnen worden gekomen indien in begrootingsstukken mededeeling zou worden gedaan van de financiëele resultaten van de bedrijven, waarvoor een commerciëele boekhouding is ingevoerd. [1])

Sedert zulk een boekhouding voor een groot aantal bedrijven ingevoerd is, worden bedrijfsramingen bij de begrootingsafdeelingen, waaronder de verschillende bedrijven gerangschikt worden, overgelegd. Daarmede wordt echter nog geen recht gedaan aan de bedoeling, welke bij de klacht van wijlen Dr. Bos voorzat: met *bedrijfs*uitkomsten toch wordt nog steeds niet in de financiëele nota rekening gehouden. Hoewel dit in theorie natuurlijk wel mogelijk is, geschiedde het niet, omdat de z.g. commerciëele cijfers over een afgeloopen dienstjaar te laat beschikbaar plegen te komen om er bij de opstelling van de begrooting van het volgend dienstjaar mede rekening te kunnen houden. Doch al zou in dezen toestand verbetering zijn te brengen, dan nog zou een ander bezwaar blijken te bestaan, nl. dat deze commerciëele cijfers niet gelijktijdig de elementen voor de op de bedrijven betrekking hebbende begrootingsartikelen bevatten, wijl bij de tegenwoordige begrootingsinrichting het verband tusschen de bedrijfsbegrooting en de landsbegrooting ontbreekt.

De Volksraad — om wat dichter bij huis te blijven — heeft reeds in zijn eerste zitting in 1918 te kennen gegeven, dat de begrooting, als grondslag voor het financiëel beheer, ondeugdelijk mocht worden geheeten. Na enkele opmerkingen gemaakt te hebben over de weinig overzichtelijkheid van de begrootingsstukken en de onvolledigheid ten aanzien van sommige toelichtingen betoond, en, met een verwijzing naar de bekende uitlating van Dr. van Gijn, de begrooting een „conglomeraat van huishoudboekjes" genoemd te hebben, oordeelt de commissie van rapporteurs in § 1 van het afdeelingsverslag, houdende de algemeene beschouwingen over de begrooting voor 1919, aldus: „deze begrooting is geen financiëel stuk; zij geeft geen beeld van den financiëelen toestand". Verder wordt er in het afdeelingsverslag op aangedrongen, dat „eene behoorlijke scheiding gebracht worde tusschen de gewone en de

1) Vergadering van 10 Nov. 1910 bl. 275 der Handelingen.

buitengewone uitgaven". „Die, welke thans wordt gemaakt, is zeer willekeurig" luidt het verder.

Het antwoord van de Regeering op deze klachten gaf zooveel hoop, dat een begrootingshervorming al heel spoedig haar beslag zou krijgen, dat wij ons veroorlooven daaruit een korte aanhaling te doen.

„De juistheid van de opmerking dat de begrooting geen klaar en duidelijk beeld geeft van den financieelen toestand, moet tot op zekere hoogte worden toegegeven. Het is niet te ontkennen, dat ons financieel stelsel, of laat ik liever zeggen, de wijze waarop de verschillende cijfers worden gegroepeerd, herziening behoeft".

„Het tot nu toe gevolgde systeem komt hierop neer, dat in de begrooting alle uitgaven van den meest uiteenloopenden aard worden gelijkgesteld, terwijl daarnevens in de toelichting van de eindcijfers wordt aangegeven een tamelijk willekeurig samengestelde groep van uitgaven, welke in aanmerking komen om desnoods uit de opbrengst van een leening te worden betaald, van welke leening echter alle bijzonderheden (voorwaarden, tijdstip van sluiting, aflossingstermijnen enz.) geheel in het midden worden gelaten, terwijl het zelfs geheel onzeker blijft of voor die uitgaven inderdaad leeningen zullen worden gesloten".

„Met een dergelijk vrij primitief stelsel moge men tot dusver hebben kunnen volstaan, naar mate het Gouvernement zijn terrein van werkzaamheden uitbreidt en vooral naar mate het niet meer mogelijk is zonder het sluiten van leeningen aan de allengs groeiende behoeften te voldoen, doch de post geldleening een vaste klant op de begrooting zal worden, wordt herziening van de grondslagen van ons financieel beheer een dringende eisch".

En verder:

„De Regeering heeft het geraamte van het nieuw op te trekken financieel stelsel reeds in beschouwing genomen en heeft het voornemen deze aangelegenheid met den meest mogelijken spoed tot een oplossing te brengen. De baan is trouwens reeds eenigszins geëffend, aangezien in October van voorverleden jaar bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal een wetsontwerp aanhangig is gemaakt tot regeling van de inrichting der Staatsbegrooting en Staatsrekening, vergezeld van een zeer uitvoerige Memorie van Toelichting, onderteekend door den inmiddels afgetreden Minister van Financien, Mr. Van Gijn. Het stelsel, dat aan dit wetsontwerp ten grondslag ligt, is feitelijk niets anders dan een consequente voortzetting van de in de Nederlandsche Bedrijvenwet aangenomen en ook in het Indisch ontwerp neergelegde beginselen en trekt de lijn door tot de plaats waar zij haar eindpunt behoort te vinden".

Het is wel een merkwaardige samenloop van omstandigheden geweest, die er toe geleid heeft, dat vijf jaren nadat de zoo juist geciteerde woorden in den Volksraad waren opgeklonken, een andere Regeeringsgemachtigde n.l. de tegenwoordige Directeur van Financiën, bij een bespreking van de bezwaren, welke toen wederom tegen de inrichting van de begrooting door een der leden van den Volksraad waren aangevoerd, volstaan moest met het geven van een opsomming van de feiten, welke ook zijns inziens nog steeds dat staatstuk in ongunstigen zin kenmerken. Volgens dezen Regeeringsgemachtigde zijn tegen de inrichting van de begrooting de volgende bezwaren aan te voeren. [1])

1°. de splitsing van de begrooting van uitgaven en de raming der middelen over twee hoofdstukken;
2°. het ontbreken van een verband tusschen de begrootings- en de bedrijfsboekhoudingen;
3°. onvolledige doorvoering van het beginsel alle uitgaven voor een onderdeel van overheidszorg bijeen te voegen en de onmogelijkheid, na te gaan op welke wijze en in welke mate dit beginsel werd toegepast;
4°. een onduidelijke en onvoldoende doorgevoerde afscheiding van den buitengewonen dienst;
5°. het ontbreken van overzichten van bestaande fondsen;
6°. gemis aan overzichtelijkheid, ongelijkmatige specificatie in de toelichtingen.

De spoed, waarmede de Regeering in 1918 een nieuw financieel stelsel hoopte op te trekken, heeft derhalve nog geen andere zichtbare resultaten gehad, dan dat zij zelve opnieuw de onvolmaaktheid van de begrootingsinrichting constateerde. Al moge dit geringe resultaat in meenig opzicht te betreuren zijn, te verklaren is het in gebreke blijven op dit punt wel. Tweeërlei omstandigheden hebben de oorzaak gevormd.

Als eerste moge worden vermeld, de optimistische verwachting, welke in Regeeringskringen tot ongeveer November 1920 ten aanzien van het verloop van 's Lands geldmiddelen geheerscht heeft.

---

1) Handelingen Volksraad. Eerste gew. zitting 1923 blz. 336.

Voor zoover de aandacht niet in beslag was genomen door een politiek, welke zich door het treffen of beramen van allerlei maatregelen op het gebied van volksgezondheid, onderwijs, irrigatie, landbouwvoorlichting, verkeerswezen e.d. richtte op een snelleren geestelijken physieken en stoffelijken opbloei, werd zij geheel opgevorderd door fiscale plannen, welke de uit die maatregelen voortvloeiende uitzetting der uitgaven zouden kunnen compenseeren.

Als tweede omstandigheid kan worden aangevoerd het feit, dat, toen een veranderd inzicht in het financiëel aspect zich baan brak, alle daarvoor in aanmerking komende krachten geconcentreerd werden op de oplossing van het vraagstuk: hoe in den kortst mogelijken tijd en zonder te groote schade te betrokkenen aan vitale landsbelangen het budgetair evenwicht te herstellen. Hoewel het bij dien arbeid voor allen die er aan deelnamen spoedig kwam vast te staan, dat de huidige gebrekkige inrichting van de begrooting het uiterst bezwaarlijk, soms schier onmogelijk maakte na te gaan, in welke mate verschillende onderwerpen van overheidszorg het budget in de laatste jaren onevenredig bezwaard hadden, en ook, in welke mate de uit leeningsgelden bekostigde uitbreidingen van overheidsbedrijven en -diensten rendabel waren, werd, gedachtig aan den stelregel: wat het zwaarste is moet het zwaarste wegen, aan den arbeid in het dadelijk belang van een zoo spoedig mogelijk herstel van het budgetair evenwicht de voorrang verleend. Dus doende bleef gezette overweging van het vraagstuk, op welke wijze grondige verbetering te brengen is in het geldelijk beheer in het algemeen en in de begrootingsinrichting, als een voornamen grondslag daarvan, in het bijzonder, nagenoeg achterwege.

§ 1. *Gemis van een duidelijke scheiding tusschen den gewonen en buitengewonen dienst.*

Gelijk zooeven werd vermeld, noemde de Volksraad de scheiding, die tusschen den gewonen en den buitengewonen dienst gemaakt wordt een willekeurige. In tweeërlei opzichten kan deze uitspraak juist zijn. In de eerste plaats is zij dat, indien bedoeld is geweest, dat deze scheiding niet gebonden is aan wettelijke voorschriften; in de tweede plaats indien beoogd zou zijn te kennen te geven, dat nevens de criteria, welke thans als maatgevend voor

de begrippen gewone en buitengewone uitgaven zijn aangenomen, zich zeer wel andere laten verdedigen.

In de begrootingswetten zelf — het moge hier nog eens te allen overvloede vermeld worden — wordt geen onderscheid gemaakt tusschen de uitgaven (inkomsten) welke tot den gewonen dienst en die, welke tot den buitengewonen dienst behooren. Een splitsing van de uitgaven naar het begrip van gewonen en buitengewonen dienst wordt ten aanzien van alle uitgaven alleen gemaakt in de financiëele nôta en ten aanzien van de uitgaven voor sommige bedrijven ook in de onderdeelen (artikelen) waarin de onderafdeelingen der begrooting gesplitst worden.

Ook in de begrootingsrekening wordt — hetgeen na het voorgaande ook voor de hand liggend is — geen scheiding gemaakt tusschen de uitgaven welke tot den gewonen en die welke tot den buitengewonen dienst hebben behoord. Hoeveel van de uitgaven tot den buitengewonen dienst is te rekenen en op grond daarvan door leeningen mag worden gedekt, wordt medegedeeld bij een noot in de memorie van toelichting op de wetsvoordrachten ter vaststelling van het slot der rekening. (vgl. b.v. Ond. 2 — stuk 3 — blz. 2 van de Bijlagen van de 1ste Gew. zitting Volksraad 1923). Het daarin vermelde kan wel is waar uit de schriftelijke stukken worden nagegaan, doch zal als regel niet anders dan op goed vertrouwen kunnen worden aanvaard.

Evenmin geeft het overzicht van den buitengewonen dienst in de jaren na 1867 — gemeenlijk voorkomende in Bijlage 3 van de financiëele nota — tengevolge van de daarin tot stand gebrachte samentrekkingen, voldoende gegevens voor een eenigszins nauwkeurige beschouwing van de bestanddeelen waaruit die dienst wordt gevormd.

De onduidelijkheid in de aanwijzing in de begrootingsstukken van hetgeen tot den gewonen en hetgeen tot den buitengewonen dienst behoort wordt nog bedenkelijker als men overweegt, — en hiermede komen wij tevens op de zooeven bedoelde criteria voor de scheiding tusschen gewoon en buitengewoon — dat allengs de eisch den buitengewonen dienst ruimer op te vatten zich baan brak. Hierdoor wordt een zuivere beoordeeling van de posten, die onderling van zeer verschillenden aard zijn, noodzakelijk.

Een deel ervan bestaat uit niets anders dan uit op langen termijn verstrekte voorschotten, waarvan kan worden aangenomen dat zij — en de rente, die daarover verschuldigd is — zullen worden terugbetaald; een ander deel is te beschouwen als kapitaalsbeleggingen, doordien gelden beschikbaar worden gesteld voor landsondernemingen waarvan de rentabiliteit onvoorwaardelijk vast staat; een derde gedeelte wordt gevormd door kapitaalsuitgaven, waarvoor, in verband met het doel waarvoor zij strekken (b.v. irrigatiewerken bepaalde spoorwegen op de buiten-bezittingen) een lagere interest mag worden aanvaard dan door het Land zelf moet worden betaald, wijl aangenomen wordt dat de schatkist door die uitgaaf naast directe in hoofdzaak indirecte voordeelen zal hebben (stijging der opbrengst van belastingen e.d.)

Afgescheiden nog van de nader te behandelen vraag, of de opname van een uitgaaf onder den buitengewonen dienst op grond van een der criteria, welke bij de evenaangeduide verdeeling naar voren komen, in een beter gecodificeerd financiëel stelsel zonder meer geoorloofd is, rijst de vraag, of in het bestaande financiëele stelsel bepaalde uitgaven wel ten rechte als buitengewoon konden worden aangemerkt, of dat wel eens beslissingen zijn genomen, welke een ongeoorloofde ontlasting van den gewonen dienst en daardoor een intering van het staatsvermogen medebrachten. Ons inziens moet voor een aantal gevallen deze vraag bevestigend worden beantwoord.

Zoo blijkt b.v. uit bijlage 3 van de financiëele nota, dat de buitengewone dienst op uitimo 1922 belast is wegens niet terugbetaalde voorschotten voor woningverbetering in het belang der pestbestrijding met rond 2 millioen guldens. Op dit nadeelig saldo schijnt geen verdere noemenswaardige restitutie meer te verwachten te zijn, zoodat het zich laat aanzien, dat de buitengewone dienst met deze som belast blijft terwijl daar voor den Lande niets van waarde tegenover is komen te staan.

Eveneens is in het vigeerend stelsel tijdens de laatste jaren de buitengewone dienst overbelast door het brengen van de helft van de uitgaven voor den bouw van woningen ten behoeve van burgerlijke en militaire landsdienaren op dien dienst. Het gedeelte van de bouwkosten, dat ten laste van dien dienst mag komen, mag uiteraard niet meer bedragen dan de gekapitaliseerde waarde van

de jaarlijks te ontvangen huursom, na aftrek van de kosten voor onderhoud en vernieuwing. Waar het percentage voor huishuurvergoeding niet noemenswaard verhoogd is, terwijl de bouw- en onderhoudskosten zeer belangrijk gestegen zijn, kan aangenomen worden, dat dit bedrag vrij aanzienlijk beneden de helft van de bouwsommen zal blijven.

Wat de kapitaaldienst van de z.g. rechtstreeks-rendabele werken betreft — hierop zal in ander verband nader worden teruggekomen — zij er op deze plaats slechts op gewezen, dat ook op dit punt, als gevolg van de tegenwoordige begrootingsinrichting, gevaar voor overbelasting van den buitengewonen dienst aanwezig is. Deze dienst toch wordt in den regel belast met het totaal der kapitaalsuitgaven voor de bedrijven, terwijl in de landsadministratie met het geleidelijk teniet gaan van de kapitaalsgoederen geen rekening wordt gehouden. Dit kan er toe leiden, dat in het totaal der buitengewone uitgaven, dat naar de landsschuld is overgeheveld, thans nog een aanzienlijk bedrag is vervat waarvan de tegenwaarde in de landsbezittingen reeds is te loor gegaan. In werkelijkheid is dat ook het geval geworden, doordien veelal het aflossingspercentage van de landsschulden gemiddeld lager is dan de gemiddelde afschrijvings (kapitaalvernietigings-) percentages voor de bedrijfskapitalen.

Ter vermijding van omslachtige en tijdroovende berekeningen moge er mede volstaan worden, dit punt toe te lichten door enkele gegevens naast elkaar te stellen.

afschrijvingspercentages van de oorspronkelijke bedrijfskapitalen.			aflossing van de geconsolideerde schulden.	
ex. Voorl. bedrijfscijfers 1922.	Caoutch. N. Kembangan	5 6 %	Ind. leening 1915	4 %
	Pandhuisdienst	3 3 „		
	Caoutchoucbedrijf	4.2 „	1916	2½ „
	Tjinjiroean	2.0 „		
	Baggerbedrijf	6.3 „	1917	2½ „
	Opiumfabriek	2.2 „	1919	2½ „
	Landsdrukkerij	2 4 „	1921 A)	2½ „
	Tinwinning	15.5 „	B)	
ex. Voorl. bedrijfscijfers en ontw. begr. 1924.	Ombilin	6 „	1922 A tienjaren lang	0 %
	Poeloelaoet	5 „	B en C	3 1/3 %
	Zoutregie	3.7 „	C daarna A	6 2/3 %

De in deze paragraaf geschetste toestand leidt tot de conclusie, die reeds hier moge worden gesteld, dat het noodig is een principiëele regeling — onder de vigueur van het huidige staatsrecht zal deze door de wetgevende macht in het moederland tot stand zijn te brengen — te treffen, waarbij wordt aangegeven in hoeverre uitgaven ten laste van den buitengewonen dienst mogen worden gebracht. Verder zal het noodig zijn, dat de betrekkelijke begrootingsvoorstellen steeds door een centraal orgaan aan die regeling worden getoetst. Ook ten opzichte van andere begrootingsvoorstellen zal dit orgaan toezicht kunnen houden. Op deze wijze kan dan voorkomen worden, dat incidenteel aanvechtbare beslissingen worden genomen.

§ 2. *Gemis van een verband tusschen de bedrijfsbegrootingen en de algemeene begrooting.*

Naar mate de landsbedrijven in aantal en omvang toe namen, werd het duidelijk dat zij een andere wijze van boekhouding behoefden dan de begrootingsboekhouding, welke slechts het karakter heeft van een relaas van ontvangsten en uitgaven in geld. De bedrijven behoefden, vooral in verband met het feit dat in hun groote kapitaalsbehoeften meestal en voortdurend in sterkere mate uit de opbrengst van leeningen wordt voorzien, een boekhouding, welke te allen tijde uit kan wijzen welke de juiste waarde is van het kapitaal dat in het bedrijf is vastgelegd, welke, met in achtneming van de begrippen van goed koopmanschap de werkelijke financiëele resultaten van het bedrijf zijn en welke factoren tot die resultaten in gunstigen of ongunstigen zin hebben mede gewerkt. Door invoering van de z.g. commerciëele boekhouding, welke thans bij alle landsbedrijven aanwezig is, is aan die zoo juist omschreven behoeften goeddeels tegemoet gekomen. Voor de invoering van deze boekhouding en het opmaken van bedrijfsbegrootingen, zooals die reeds sedert eenigen tijd bij de algemeene begrooting worden overgelegd, leverden de bestaande wettelijke voorschriften geen beletsel op.

De bedrijfsboekhoudingen kunnen, willen ze aan hun doel blijven beantwoorden, uit den aard der zaak echter geen verband houden

met de begrootingsboekhouding in haar tegenwoordigen, primitieven vorm. Het is daarom noodig, wil het verband tusschen de bedrijfsuitkomsten en het algemeen financiewezen van het Land niet geheel te loor gaan — tenzij het door middel van ingewikkelde becijferingen in de financiëele nota gelegd wordt — dat een bedrijvenwet het wettelijk mogelijk maakt, dat de bedrijfsbegrooting de wettige grondslag voor de inkomsten en uitgaven van het bedrijf wordt en die wet voorts voorschrijft, dat bij het geldelijk beheer der bedrijven ten aanzien van bepaalde, daarin aangeduide onderwerpen wordt afgeweken van regelen, welke de comptabiliteitswet in het algemeen stelt.

Voor een goede herinrichting der begrooting — in het volgend hoofdstuk moge dit den lezer nader worden toegelicht — is een bedrijvenwet een onmisbaar complement te achten.

§ 3. *Gemis van een gemakkelijk te verkrijgen inzicht in de kosten van de verschillende „organisatie-eenheden" van den gewonen dienst.*

Indien men aan de hand van de begrootingsstukken een antwoord zou willen zoeken op de vraag, hoeveel het Land in een jaar aan een bepaald onderwerp van overheidszorg besteedt, zou dit verreweg in de meeste gevallen niet te geven zijn. Zulks moet als een ernstig gebrek in ons budgetair stelsel worden beschouwd, een gebrek dat inzonderheid thans weegt als de omstandigheden er onafwijsbaar toe nopen, dat nagegaan wordt waar vermindering van uitgaven het best kan worden aangebracht. Doch afgescheiden nog van zulke omstandigheden mag in het algemeen belang geëischt worden, dat de begrootingsinrichting zoodanig zij, dat, zonder dat de toevlucht tot uitvoerige becijfering behoeft te worden genomen, er uit blijken kan, welke bedragen de staat aan de verschillende onderdeelen van zijn werkzaamheid jaarlijks wil besteden.

In de Indische begrooting wordt deze eisch wel gevoeld, hetgeen blijkt uit de staten VII, VIII en IX van de financiëele nota, waarin, onafhankelijk van de indeeling der begrooting in hoofdstukken, afdeelingen en onderafdeelingen, in overzichten wordt aangegeven hoeveel van de voor de gewone landsuitgaven uitgetrokken bedra-

gen voor verschillende doeleinden aangewend wordt en welke ontvangsten daar rechtstreeks tegenover staan. De indeeling van deze staten is echter te weinig systematisch doordien de verschillende doeleinden niet naar één bepaald beginsel gegroepeerd zijn en ook wijl de verdeeling onvoldoende ver is doorgevoerd.

Zoo zijn bv. posten als „pensioenen", „vervoerkosten" niet passend in een overzicht waarin verschillende onderdeelen van overheidszorg als „eeredienst", „kredietwezen", enz. — dus uitgaven gesplitst naar hun doel — zijn opgenomen. Ieder dezer laatste onderdeelen eischt een deel van de voor eerstgenoemde groepen van uitgaven uitgetrokken bedragen. Deze groepen bevatten dan ook slechts uitgaven gerangschikt naar hun soort en niet naar het doel, zooals zich dat uit het geheel van overheidsfuncties laat extraheeren. Van uit dezen gezichtshoek beschouwd past in genoemde staten ook niet een post „rente en aflossing".

Verder kan als bewijs voor een onvoldoend doorgevoerde splitsing in genoemde staten worden aangevoerd het feit, dat voor „Allerlei" (waaronder duurtetoeslag!!) zeer aanzienlijke bedragen — voor 1921, 1922 en 1923 (in staat VII) resp. ongeveer 72, 55 en 42 millioen — uitgetrokken is.

Op deze, vooral in tijden, waarin de versobering van de staatshuishouding zulk een gewichtige plaats in het regeeringsbeleid inneemt, zoo bedenkelijke gebreken is door het lid van den Volksraad den heer Kiès bij de behandeling van de begrooting voor 1924 de aandacht gevestigd (vgl. H. bl. 53 e.v.). De Directeur van Financiën, in deze als gemachtigde der Regeering sprekend, antwoordde, dat de Regeering geenszins afwijzend staat tegenover pogingen om tot een betere begrootingsinrichting te geraken, en dat zoo spoedig de Generale Thesaurie zou zijn ingesteld en van het noodige personeel voorzien, de begrootingsherziening een van de eerste vraagstukken zal zijn, die ter hand zullen worden genomen. Hij stelde verder in het licht, dat op den door den heer Kiès bedoelden weg om zooveel mogelijk alle uitgaven die voor een bepaald deel van overheidszorg worden gedaan, in het daarop betrekking hebbend deel der begrooting samen te vatten, reeds een schrede was gezet, doordien bij nota van wijziging op de begrooting voor 1924 (Ind. ontwerp) in ieder daarvoor in aanmerking komende

begrootingsafdeeling twee onderafdeelingen zijn ingevoegd, houdende verrekeningsposten met het departement der B. O. W. ten eerste voor uitgaven wegens onderhoud en herstelling van gebouwen als ook voor vernieuwing en nieuwe werken en ten tweede voor uitgaven wegens vergoeding van huis- en lokaalhuur. Voorshands scheen het echter niet mogelijk nog een stap verder te gaan in deze zoo wenschelijke richting. Instede van deze nieuwe posten ten behoeve van een geheele afdeeling in te lasschen, ware het voor het beoogde doel beter geweest, indien ieder der daarvoor in aanmerking komende groep van uitgaven als onderdeel zulk een verrekenpost zou bevatten.

Het hiervoren ten aanzien van de begrootingsinrichting aangeduide euvel, dat het uit de begrooting veelal niet is op te maken, welke de totaal-kosten van een bepaald onderdeel van overheidszorg zijn, geldt zelfs ook ten opzichte van de zoogenaamde nieuwe maatregelen, dat zijn voorstellen op welker geldelijke gevolgen bij de begrooting voor het eerst wordt gerekend.

De bij zulke voorstellen verstrekte toelichtingen geven gewoonlijk den budgetwetgever slechts een onvoldoend inzicht in de bedragen welke feitelijk met een verwezenlijking ervan gemoeid zijn. In deze toelichting toch wordt gewoonlijk slechts een berekening gegeven van de hoofduitgaaf, welke de voorgestelde maatregel als gevolg zal hebben; over bijkomende kosten wordt gezwegen.

Ook in de door evengenoemd Volksraadslid ingediende motie, (vgl. Ond. 1 — afd. 1 — stuk 10 van de Bijlagen van de eerste gewone zitting 1923) waarin met betrekking tot een betere begrootingsinrichting, als deugdelijker grondslag voor een goed financiëel beheer, enkele desiderata waren neergelegd, had dit punt de aandacht.

Inderdaad valt het niet te ontkennen, dat op dit punt verbetering gewenscht is. Het zal in de praktijk echter wel niet mogelijk zijn alle bijkomstige uitgaven in de begrooting te vermelden, wijl zij naar gelang van den maatregel vrij talrijk kunnen zijn b.v. duurtetoeslag, periodieke weddeverhooging, huishuurindemniteit, kleedingsgelden, reis- en verblijfkosten, verlofstraktement, pensioensbijdragen enz. Een deel ervan komt ten laste van wisselvallige

posten, bij welker op en neergaande eindsommen het geldelijk gevolg van de kosten die een bepaalde nieuwe maatregel daarvoor medebrengt, meestal van weinig gewicht is te achten, indien men in aanmerking neemt, dat de raming van die posten vrij ruw pleegt te geschieden.

Een enkele, voor ieder geval geldende gedragslijn voor het aangeven van genoemde nevenuitgaven zal in het tegenwoordig begrootingssysteem niet doenlijk zijn, hetgeen niet wegneemt, dat voor menig geval een betere nakoming van den zoo van zelfsprekenden eisch, dat met de bijkomende gevolgen, die in omvang en belangrijkheid aan den nieuwen maatregel evenredig zijn, rekening te houden is, gewenscht ware geweest.

Het is echter duidelijk, dat een begrootingsinrichting, die er uit zich zelve toe dwingt, dat alle kosten van een zeker onderwerp van overheidszorg in het zelfde verband worden gebracht, in belangrijke mate tot het opheffen van het zoo juist besproken bezwaar zal moeten medewerken.

Ten slotte kunnen de wijze van indeeling in onderafdeelingen en het verschil in de wijze waarop de toelichtingen worden verstrekt nog als factoren worden genoemd, die belemmerend werken op het verkrijgen van het noodige inzicht in de kosten van de verschillende onderdeelen waarin de overheidstaak is te splitsen.

Zoo worden voor sommige uitgaven van onbeteekenden aard somwijlen afzonderlijke onderafdeelingen gecreëerd of worden toelichtingen verstrekt, die den indruk maken dat de budgetwetgever steeds een zeer gedetailleerde voorlichting ontvangt, terwijl van andere onderafdeelingen de omschrijving zoo rekbaar is, dat uitgaven van de meest uiteenloopende soort er ondergebracht kunnen worden.

Als voorbeelden die bovenstaande uitspraak kunnen ondersteunen, zij op het volgende gewezen.

De oorlogsbegrooting voor 1923 bevat b.v. een onderafdeeling als 931: Verdere uitgaven van den militair diergeneeskundigen dienst *f* 12, dewelke als volgt wordt toegelicht: „Vergoeding voor de aanschaffing van stalbenoodigdheden voor de in den garnizoensziekenstal te Weltevreden verpleegd wordende officiersdienstrijpaar-

den". Daarnaast komt voor onderafdeeling 942 met de volgende omschrijving: Levensmiddelen en brandstoffen ten behoeve van alle personen voor wien van landswege ten laste van de oorlogsbegrooting in de voeding enz. wordt voorzien, voeding voor de troepenpaarden en andere dieren bij het leger in gebruik, uitgaven voor het aanhouden van officiersdienstrijpaarden en de verpleging van zieke dieren, kosten voortvloeiende uit duurdere levenswijze, uitgaven voor de verlichting voor zoover deze niet plaats vindt door middel van gas, electriciteit of gasoline onder druk en kosten met de voornoemde voorzieningen verband houdende, waarvoor bijna ƒ 13.000.000 wordt uitgetrokken.[1])

De bij deze laatste onderafdeeling verstrekte toelichting staat buiten de indeeling van het leger in wapens en dienstvakken, waardoor in de begrooting niet is na te gaan, hoeveel de verpleging van ieder wapen kost. Indien het dan ook ten deze de bedoeling ware geweest, — uiteraard is dit niet het geval — het inzicht van den budgetwetgever in de besteding van 's Lands gelden te bemoeilijken, zoude men bezwaarlijk daartoe een beter middel hebben kunnen kiezen.

§ 4. *Fondsen buiten de begrooting staande.*

Als een ander gebrek van de tegenwoordige begrootingsinrichting moge ten slotte gewezen worden op de omstandigheid, dat in de begrootingstukken niets vermeld wordt aangaande den stand der door den Lande ingestelde fondsen (muntfonds, pensioenfondsen [2]) ofschoon deze direct of indirect voor het vermogenspeil van den staat een groote beteekeins hebben. In dit verband moge nog worden gereleveerd, dat de in den Volksraad (eerste en tweede zitting 1918) en daarbuiten [3]) gevoerde polemieken over de aan het z.g.

1) Op de begrooting voor 1924 komt eerstgenoemde onderafdeeling niet meer voor, terwijl laatstgenoemde gesplitst is in enkele onderdeelen waardoor bv. voor de voeding voor militairen, voor die in militaire hospitalen en voor die van paarden en andere dieren afzonderlijke bedragen uitgetrokken zijn. Het bezwaar, dat geen inzicht gegeven wordt in de kosten van verschillende wapens blijft niettemin bestaan.

2) Het zg. „fonds voor de vlootuitbreiding is nog geen fonds in den eigenlijken zin van het woord, maar meer een rekening waarop in uitgaaf de kosten voor den aanbouw van vlootmaterieel wordt geboekt en in ontvangst een bepaald bedrag van de gewone middelen t.w. f 5.100 000.—

3) vgl. de artikelen „Ethiek en Geld" van J. E. Stokvis in Koloniale Studiën, 2e jaargang blz. 318 e.v.

hulpverschaffingsfonds van 1905 — een fonds voor maatregelen „in het belang der economische ontwikkeling" — gegeven bestemming en de beteekenis van de z.g. veertig millioen-schenking voor de Indische financieele politiek, in alle geval op theoretsch juist niveau zouden zijn gevoerd, indien de begrootingsinrichting een exacte controle op en nauwletten gade slaan van de jaarlijksche positie van dat „fonds" mogelijk had gemaakt.

II. Richtlijnen voor verbetering van de begrooting.

De in het vorig hoofdstuk besproken hoofdgebreken van de inrichting van het budget wijzen alreeds de hoofdrichting aan, waarin verbetering gezocht zal moeten worden.

De begrooting zal uit twee begrootingswetten moeten bestaan. Eén voor de gewone landsuitgaven en -ontvangsten, de andere voor uitgaven en ontvangsten betrekking hebbende op de landsbedrijven. De hoofd(verticale)verdeeling van het budget zal derhalve zijn:

A. Een landsbegrooting,

B. Een begrooting der gezamenlijke bedrijven.

Tusschen deze beide begrootingen zal op de hieronder nader aan te duiden wijzen verband kunnen worden gelegd.

De verdere verticale verdeeling van de landsbegrooting zal kunnen zijn een indeeling aan de hand van organisatie-eenheden van den hoogsten rang. Als zoodanig kunnen dienst doen de departementen van algemeen bestuur, alhoewel ook na de op handen zijnde herverkaveling elk departement nog niet uitsluitend groepen van gelijksoortige of nauw met elkaar verwante onderwerpen van overheidszorg zal omvatten. Ook de verdere verticale onderverdeeling zal zooveel mogelijk dienen te geschieden naar het beginsel van verdeeling in groepen van organisatie-eenheden, telkens van lagere orde zijnde, tot op de laatste onverdeelde eenheid.

De begrooting der gezamenlijke bedrijven zal op de zelfde wijze — ook hier zal een herverkaveling een logischer indeeling meebrengen — verticaal ingedeeld kunnen zijn naar bedrijfcomplexen, die onder een zelfde departement ressorteeren, terwijl in het bedrijfcomplex c.q. onderverdeelingen zullen zijn aan te brengen naar gelang van het aantal der bedrijven welke het omvat.

Deze verticale verdeeling alléén zal echter, evenmin als de tegen-

woordige begrooting, inzicht kunnen geven in het voor het financiewezen zoo belangrijke vraagpunt of er aanwas dan wel intering van het staatsvermogen plaats heeft.

Sommige uitgaven of inkomsten — om de gedachte te bepalen: resp. die voor bezoldigingen gedaan en die uit hoofde van belasting geïnd — zullen het staatsvermogen doen veranderen in *grootte*, bij uitgaaf door vermindering, bij inkomst door vermeerdering; andere uitgaven of inkomsten zullen het vermogen slechts doen veranderen in *samenstelling* doch niet in grootte. Dit is het geval wanneer uitgaven gedaan worden ten behoeve van duurzaamheidswerken voor een bepaalde organisatie-eenheid van de landsbegrooting of ten behoeve van kapitaalsgoederen voor een bepaald bedrijf en deze uitgaven tot het bedrag der bouw- of aanlegkosten van die werken uit de opbrengst van een geldleening worden betaald.

Ten einde een controle te hebben op het op peil houden van het landsvermogen zullen de uitgaven (inkomsten) door horizontale, door de verticale heenloopende scheidingslijnen te verdeelen zijn in twee groepen:

A. Gewone of exploitatie-uitgaven (inkomsten) genaamd al naar gelang zij op de lands- of de bedrijfsbegrooting voorkomen.

B. Uitgaven (inkomsten) in verband staande met het tot standbrengen van duurzaamheidswerken (bij de landsbegrooting) of kapitaalsgoederen (bij de bedrijfsbegrooting).

§ 1. *Hervorming van de landsbegrooting in het bijzonder.*

Tot voor betrekkelijk korten tijd is nagenoeg geen aandacht geschonken aan den vorm, waarin de begrooting is vervat. De oudere vaklitteratuur wijdt aan dit punt weinig opmerkzaamheid. De geleerden van de oudere school (Heckel, von Stein, Cort van der Linden) schonken in hoofdzaak hun aandacht aan de staatsrechtelijke beteekenis van het budget en zijn plaats in de wetgeving. Maar ook lang nadien, toen door de uitbreiding van de overheidsbemoeienis en de toeneming, in aantal zoowel als beteekenis, van de overheidsbedrijven de wensch naar een betere begrootingsinrichting in meerdere mate gevoeld werd, trok in Europa de staatsrechtelijke zijde van het budgetvraagstuk nog in hoofdzaak de aandacht.

In de Amerikaansche vaklitteratuur, ten dezen v.n.l. staande onder den invloed van het „Institute for Government research", werd evenwel aan den vorm der begrooting in toenemende mate studie gewijd. Het beginsel van arbeidseenheden *(working* of *organisation units)* werd daarbij op den voorgrond gesteld.

Voor een indeeling van de begrooting naar dat beginsel geeft de Amerikaansche geleerde W. F. Willoughby, Director of the Institute for Government research, in „The problem of a national budget" (bl. 11 e.v.) de ondervolgende algemeene basis:

> It is desirable to know the precise cost entailed in maintaining and operating each unit of organization, that is, of each branch of government, each department each bureau or other subdivision of a department, and, finally, of each operating unit, such as a hospital, an army post or a lighthouse. Without such data it is impossible definitely to locate responsibility for expenditures, to exercise control over actual operating units, to secure efficiency and economy through the comparision of relative costs for similar or analogous units or for the same unit for a series of years, or intelligently to prepare estimates and make appropriations for future needs".
>
> „The classification of the organization units of a government means the listing of all the divisions and sub-divisions of the government in their proper relations of superiority, coördination or sub-ordination. In the typical modern goverment this means, first, the division of the government, viewed as an organization, into its four grand divisions of the legislative, the judicial, the executive and the administrative branches; second, the sub-division of each of these branches into its coördinate major divisions, as, for example, the sub-division of the administrative branch into the departments composing it; next, the subdivision of each of these departments into its constituent coördinate bureaux, and these, in turn, into their coördinate sub-divisions, continuing this operation until the final working units of the office, station, hospital, lighthouse, army post, etc., are reached. In making this classification, care must be taken to include in the same division only coördinate units, since one of the main purposes is to show the line of authority. If this principe is adhered to, a clear showing is made of the sub-ordinate units composing each division of the government".

Doorvoering van een begrootingsindeeling naar het beginsel van de organisatie-eenheden zal dus de begrooting maken tot een staatsstuk, het welk een juist inzicht geeft in de structuur van het Gouvernement en terugvoeren naar den eisch, welke von Stein

met betrekking tot de begrooting van uitgaven stelde nl. „dass sie eine systematische sein muss", een uitspraak die deze geleerde verder als volgt toelichtte:

> „Das wichtige bei dieser systematische Aufstellung beruht nun darauf, dass das System der Ausgaben kein anderes sein kann und soll als das System der Verwaltung selbst. Wie es keine Ausgabe gibt, die nicht durch das Erforderniss der organischen Thätigkeit des arbeitenden Staats oder seiner Verwaltung bedingt wäre, so soll auch jede einzelne Ausgabe darum in diesem System ihre formale Stellung und die Angabe ihres Betrags finden, weil durch das leztere jede Ausgabe schon an und für sich ihren Zweck klar macht und zugleich sich in ihrem Betrage motivirt"[1]).

Dat de practische verwezenlijking van dezen eisch in den loop des tijds op den achtergrond is geraakt zal na het voorafgaande wel geen betoog meer behoeven.

Verder zal een naar het beginsel van organisatie-eenheden gesplitste begrootingsindeeling niet alleen betere beoordeeling van de efficiency van de verschillende deelen van het staatsorganisme mogelijk maken, doch het zal er ook toe bijdragen, dat het gevoel van persoonlijke verantwoordelijkheid voor een tak van staatsdienst bij den leider ervan versterkt wordt. Voor voldoening aan dezen laatsten eisch is de bestaande begrootingsindeeling bepaaldelijk een sta-in-den-weg. Hieruit laat zich misschien de in sommige gevallen gebleken afwezigheid van een gepast gevoel voor financieele verantwoordelijkheid verklaren. Wellicht is deze overweging de eenig aanvaardbare verontschuldiging voor den weidschen opzet van sommige van de jongere onderwijsinstellingen (o.a. de kweekschool te Poerworedjo), een opzet die in geen redelijke verhouding staat tot het doel van de meeste dier inrichtingen: het opleiden van eenvoudige jongelui tot eenvoudige en ook matig bezoldigde ambten.

Op het voetspoor van bovenstaande denkbeelden levert Mr. B. J. F. Steinmetz in het maandblad *Administratieve arbeid* [2]) een betoog om de staatsbegrooting naar het beginsel van organisatie-

---

1) Vgl. Dr. F. von Stein, Lehrbuch der Finanzwissenschaft I bl. 210.
2) Rationeele werkmethoden ook van de Staats administratie, 1ste jaargang No. 4 van Adm. Arbeid.

eenheden in te richten. Het volgende zij daaraan, in het belang van een goed inzicht in dit onderdeel van het vraagstuk, ontleend.

„Elk departement valt te beschouwen als een organisatie-eenheid, waaraan de uitoefening van een bepaalde functie is opgedragen. Alles komt nu echter aan op de verdere onderverdeeling en hier nu is in onze staatsbegrooting alle logica zoek. Kiest men eenmaal een splitsing van de begrooting naar organisatie-eenheden, dan moet men ook in de onderverdeeling zich hieraan houden, m.a.w. steeds moet van de hoogere organisatie-eenheid naar de lagere worden afgedaald, tot het eindpunt bereikt is; b.v. Ministerie van Justitie, hoogste organisatie-eenheid.

Tucht- en opvoedingswezen, organisatie-eenheid tweeden rang.

Opvoedingswezen, organisatie-eenheid derden rang.

Tuchtscholen voor meisjes, organisatie-eenheid, vierden rang.

Tuchtschool te X, organisatie-eenheid van den vijfden rang".

In de nieuwe voorschriften voor de inrichting van de Nederlandsche gemeentenbegrootingen welke, na langdurige voorbereiding gelijktijdig door de gedeputeerde staten van alle provincies zijn vastgesteld en in een publicatie [1]) van de hand van den heer W. Wagenaar, commies ter provinciale griffie van Utrecht, uitvoerig worden toegelicht, wordt behalve aan de consequente verdeeling van uitgaven en inkomsten over een gewonen- en een kapitaaldienst, aan de indeeling naar het stelsel van organisatie-eenheden een belangrijke plaats gegeven.

Ieder voornaam onderdeel van gemeentelijke zorg vormt een hoofdstuk op de begrooting b.v.: openbare veiligheid, onderwijs, kunsten en wetenschappen, openbare werken. De hoofdstukken (uitgaven zoowel als inkomsten) zijn verdeeld in onderdeelen. Zoo b.v. het hoofdstuk betreffende de openbare werken in: onderhoud van straten en pleinen, idem van bruggen en overzetveeren, idem van de algemeene begraafplaatsen, enz. Zoonoodig treft men in deze onderverdeeling posten voor jaarwedden en voor overige kosten. De indeeling in hoofdstukken heeft zoowel betrekking op den gewonen dienst als op den kapitaaldienst.

1) Toelichting op de voorschriften voor de begrooting en rekening der gemeente, bewerkt door W. Wagenaar met een voorwoord van Mr. Dr. H. van Doornick, griffier der Staten van Utrecht.

Het zal de vraag zijn of in de Indische landsbegrooting zoover als in genoemde gemeentelijke begrootingen zal zijn te gaan. Voor de invoering van het beginsel zelf is het antwoord op deze vraag niet van belang. Het beginsel toch kan onbegrensd worden doorgevoerd; de vraag waar de grens zal worden getrokken van de specificatie, welke aan den begrootingswetgever wordt voorgelegd, is niet van principieelen aard.

Ten aanzien van den dienst der duurzaamheidswerken zooals die in de Landsbegrooting zal moeten worden ingelascht willen wij thans, in aansluiting met hetgeen hiervoren reeds is medegedeeld, nog een en ander ter toelichting opmerken.

De uitgaven, welke in het huidige financieele stelsel ten laste van den buitengewonen dienst worden gebracht zijn in het algemeen gezegd, uitgaven voor z.g. rendabele werken of uitgaven welke het karakter van voorschotten dragen. De uitgaven voor duurzaamheidswerken, welke niet rentegevend zijn maar waarvan kan worden aangenomen, dat zij een reeks van jaren dienst zullen doen en nut zullen opleveren, worden in den regel met de gewone jaarlijks terugkeerende uitgaven op één lijn gesteld en komen dan ten laste van den gewonen dienst.

De memorie van toelichting op het wetsontwerp van Gijn tot regeling van de inrichting der Staatsbegrooting (Bijlage van de Handelingen der Tweede Kamer zitting 1916/17 No. 245) geeft uitvoerig aan welke bezwaren ten deze tegen het huidige, voor Nederland en Indië gelijksoortige financieele stelsel aan te voeren zijn. Zij komen er op neer, dat het bestaande financieele stelsel niet aanschouwelijk maakt of het staatsvermogen al dan niet op peil blijft.

Thans kan alleen geacht worden dat het in duurzaamheidswerken aanwezige deel van het staatsvermogen op hetzelfde niveau blijft indien de jaarlijksche vermindering van de waarde van het geheele complex van die werken wordt opgewogen door hetgeen jaarlijks aan nieuwbouw door het Land wordt uitgegeven. Is evengenoemde waardevermindering grooter dan teert de staat in, hetgeen op den duur tot een lager welvaarspeil dan wel zwaardere belasting van het nageslacht zal voeren, is die kleiner dan heeft er vermogensaanwas

plaats, hetgeen medebrengt, dat het huidige geslacht ten bate van het nageslacht te zwaar wordt belast.

Het stelsel van Gijn voorkomt een en ander automatisch, doordien het de kosten voor aankoop en aanbouw van duurzaamheidswerken rangschikt onder den buitengewonen dienst, de noodige afschrijving op het bestaande complex duurzaamheidswerken brengt ten laste van den gewonen dienst als een bate voor den buitengewonen ten behoeve van het totstandbrengen van nieuwe duurzaamheidswerken. Dit beginsel, geïntroduceerd in een begrooting, ingedeeld naar het stelsel van organisatie-eenheden, leidt ertoe, het lager onderwijs voor het oogenblik als een organisatie-eenheid van den 2den rang aannemende, dat op de begrooting van de gewone uitgaven naast kosten voor het onderwijzend personeel in den vorm van posten voor wedden, bijdragen van de pensioenfondsen, overtochtskosten en de rente voor de bouwsom der scholen, die na de invoering van het stelsel van Gijn zijn opgericht, wordt gebracht het bedrag, dat jaarlijks op het geheele complex scholen voor het lager onderwijs moet worden afgeschreven en voorts dat op de begrooting van duurzaamheidswerken als inkomst wordt opgenomen het bedrag van genoemde afschrijving en e.v. een gedeelte van de opbrengst van gesloten leeningen, indien evengenoemd bedrag voor den nieuw-bouw ontoereikend zou zijn. Levert dat bedrag daarvoor een overschot, dan zal dit moeten worden beschouwd als buitengewone inkomst op den dienst der schuld, welke inkomst kan strekken voor schulddelging dan wel ten behoeve van nieuwe duurzaamheidswerken voor andere organisatie-eenheden.

Ter voorkoming van misverstand wenschen wij er nadrukkelijk op te wijzen, dat wij met deze aanbeveling van het stelsel van Gijn voor de technische inrichting der begrooting, niet wenschen te impliceeren, dat het uit algemeen financieel oogpunt steeds wenschelijk of mogelijk zoude zijn (niet-rendabele) duurzaamheidswerken te bekostigen uit dat deel van de inkomsten van den dienst der schuld, dat uit leeningen verkregen wordt.

Het schijnt niet overbodig toe op dit punt speciaal de opmerkzaamheid te vestigen, wijl aan de pleidooien, welke hier te lande

voor de invoering van het stelsel van Gijn geleverd werden, meestal de wensch ten grondslag lag om, door stelselmatig óók voor het totstandbrengen van nieuwe duurzaamheidswerken te gaan leenen, den gewonen dienst te ontlasten. Zou b.v. de begrooting voor 1924 volgens het stelsel van Gijn zijn opgezet, dan zou blijken, dat er van een ontlasting van den gewonen dienst geen sprake zou zijn. Integendeel! Het bedrag, waarmede die dienst voor nieuw-bouw van duurzaamheidswerken zou worden ontlast, zou veel geringer zijn dan het bedrag — anders teert men immers in — waarmede hij uit hoofde van afschrijving op de reeds bestaande landsgebouwen moet worden belast. Indien — door grootere expansie van sommige gouvernements werkzaamheden — het omgekeerde het geval wordt en in het onderhavige stelsel voor nieuw-bouw van duurzaamheidswerken geleend zou mogen worden, dan laat zich nog zeer wel de mogelijkheid denken, dat de toestand van de algemeene financiën dat niet of kwalijk zou gedoogen. De leeningscapaciteit van een land, dat voor het aangaan van leeningen zoo goed als geheel op de internationale geldmarkt is aangewezen, heeft toch, wil men althans niet in steeds ongunstiger voorwaarden vervallen, zijn natuurlijk grenzen, doordien voor het sluiten van leeningen nog een andere partij noodig is. De internationale geldmarkt, als de andere partij, zal zich bij het stellen van haar voorwaarden vrij ongevoelig toonen voor mededeelingen, dat het leeningsgeld voor den bouw van duurzaamheidswerken moet strekken. Zij immers geeft — onder normale omstandigheden — in hoofdzaak acht op het vermogen van het leenende land om de rente en aflossing van de aangegane schuld te betalen. Dit is het voornaamste gegeven voor zijn credietwaardigheid en dit gegeven wordt primair bepaald door het *nationale vermogen* — dit opgevat in de ruimste beteekenis van het begrip, waarbij dus zoowel het kapitaal als het arbeidsvermogen van de ingezetenen factoren vormen — en niet door de grootte van het *staatsvermogen*. De rendabele eigendommen van een land hebben voor eerstgenoemd vermogen geen grootere feitelijke beteekenis dan soortgelijke eigendommen van de ingezetenen, en de duurzaamheidswerken van een land hebben voor den geldgever slechts deze beteekenis, dat bij gemis ervan door de overheid aan particulieren huur zoude moeten worden

betaald b.v. voor de gebouwen, die voor de uitoefening van haar taak onmisbaar zijn, hetgeen tot verhooging der jaarlijksche uitgaven zou geleid hebben.

De door sommigen met voorliefde aangevoerde uitspraak, dat de waarde van 's Lands kapitaal- en duurzaamheidswerken [1]) grooter zou zijn dan het bedrag aan uitstaande leeningen, heeft ons inziens voor de beoordeeling van Indië's credietwaardigheid door de geldmarkt heel weinig beteekenis. Ware dit argument juist, dan zou bijv. vóór den oorlog de credietwaardigheid van het Duitsche Keizerrijk, dat milliarden had vastgelegd in spoorwegen, kanalen, havenwerken etc. veel grooter moeten zijn geweest dan van Engeland, alwaar nagenoeg geen der openbare verkeersmiddelen de overheid in eigendom toebehoorde.

Trouwens de heer van Gijn zelf heette het in de *Economisch-statistische Berichten* van 3 Februari 1921 twijfelachtig „of men „wel juist doet, als men om de credietwaardigheid van een land „vast te stellen, zijn bezittingen tegenover zijn schulden stelt".

§ 2. *De begrooting der gezamenlijke bedrijven.*

Na hetgeen in het vorige hoofdstuk over een bedrijvenwet in het algemeen is opgemerkt meenen wij in deze paragraaf te mogen volstaan, met aan te geven, hoe, naar wij het ons thans voorstellen, een bedrijvenwet zal moeten passen in het in de inleiding van dit hoofdstuk geschetste budgetstelsel.

De bij algemeene verordening tot bedrijf aangewezen tak van landsdienst wordt geacht een uit de algemeene landsgeldmiddelen afkomstig kapitaal te hebben, aangevende welk bedrag van 's Lands gelden bij het bedrijf in verantwoording is. Tegenover deze fictieve schuld aan het Land staat als bezitting de landseigendommen in gebruik bij en onder beheer van het betrokken bedrijf. De kapitaalsuitgaven daarvoor gedaan, eventueel vermeerderd met de

---

1) Trouwens wat moet onder de „waarde" van de zg. rendabele werken verstaan worden? Zeker **niet** het bedrag der aanlegkosten verminderd met de plaats gevonden hebbende afschrijvingen; veel eer de gekapitaliseerde gemiddelde bedrijfs-uitkomst. En wat is die van duurzaamheidswerken als bv. gevangenissen, scholen enz. in de open markt?

waarde van de reeds vroeger in het bedrijf gebrachte roerende of onroerende goederen en verminderd met de gedane afschrijvingen — een en ander geeft aan het z.g. technisch-industrieel of economisch kapitaal — en het evengenoemd bedrag van landsgelden, dat bij het bedrijf in verantwoording is, — het z.g. financieel kapitaal — zullen nu op het zelfde peil moeten fluctueeren, wil er niet van intering dan wel van stille kapitaalsaanwas sprake zijn.

Onder de exploitatie uitgaven op de begrooting (meestal zal de daarvoor bestemde post een nader door het uitvoerend gezag te splitsen onderafdeeling van de bedrijfsbegrooting van het betrokken departement vormen) zullen nu zooveel mogelijk opgenomen worden alle uitgaven, welke verandering in het staatsvermogen brengen dus: loonen, grondstoffen, die aangekocht worden, bijdragen voor pensioenfondsen, overtochtskosten, enz. Voorts de rente van het in het bedrijf zijnde financieel kapitaal als ook de noodig geachte afschrijving op de technisch-economisch kapitaal in verband met de waardevermindering van de kapitaalsgoederen.

Deze laatste post is een ontvangst voor den dienst der schuld en kan daarop voor tweeërlei dienen: 1° voor de aflossing van leeningen, welke voor de totstandbrenging van duurzaamheidswerken zijn aangegaan en (of) 2° voor de bekostiging van nieuwe kapitaalsuitgaven. Op deze wijze zal telken jare 's Lands schuld verminderen of (en) zijn eigendommen vermeerderen te zamen tot een bedrag gelijk aan evengenoemde waarde-vermindering van de bestaande kapitaalsgoederen. Dan zal geheel kunnen worden uitgesloten het gevaar van een vermogensintering, hetwelk zooals wij zagen thans niet denkbeeldig is.

De gewone inkomsten van het bedrijf worden gevormd door de ontvangsten uit den verkoop van producten of de prestatie van diensten.

In het algemeen zij nog opgemerkt, dat het stelsel medebrengt, dat voor de bedrijven een bedrijfsboekhouding zal worden gevolgd. Het verschil tusschen de baten en de lasten, dat bij het opmaken van de jaarrekening ten laste van het bedrijf aan den dag zal komen, is in het algemeen het voor- of nadeelig bedrijfssaldo, dat naar de gewone inkomsten c.q. uitgaven van de landsbegrooting mag worden overgebracht.

Wat de kapitaalsdienst betreft zullen als ontvangst worden aangemerkt de ten laste van den dienst der schuld ontvangen bedragen en als uitgaaf worden opgenomen de uitgaven voor aanschaffing van nieuwe kapitaalsgoederen.

Behalve het hierboven aangegeven voordeel van een contrôle op het peil houden van het staatsvermogen, zal een zoodanige begrootingsinrichting voor de bedrijven boven de bestaande nog het voordeel hebben, dat den budgetwetgever dadelijk duidelijk wordt hoeveel een bedrijf tot de gewone landshuishouding bijdraagt of daarvan vergt.

Het bovenstaande heeft betrekking op bedrijven van eenvoudige situatie. Bij de grootere bedrijven, als de spoorwegen, zullen in de commercieele boekhouding meerdere, hierboven nog niet genoemde rekeningen enz. noodig kunnen zijn, welke echter voor een begrootingsinrichting in den geschetsten zin geen bezwaren zullen opleveren.

Volledigheidshalve wordt hierbij opgemerkt, dat de poging om te geraken tot een tweedeelige begrooting, welke in het najaar 1922 bij de behandeling in den Volksraad van het wetsontwerp tot herziening van het Regeeringsreglement werd ondernomen, eigenlijk ten doel had de hier besproken scheiding tusschen een landsbegrooting en een voor de gezamenlijke landsbedrijven wettig mogelijk te maken. Door de heeren Engelenberg c.s. werd n.l. voorgesteld het eerste lid van het nieuwe artikel 63b, van het Regeeringsreglement te doen luiden (vgl. Ond. 3 St. 25 van de bijlagen van de 2e gewone zitting 1922): „De jaarlijksche begrooting bestaat uit twee deelen resp. betreffende de gewone en de buitengewone uitgaven en inkomsten".

De bedoeling van de voorstellers van deze — onvolledig geredigeerde — bepaling was (v.g.l. de korte schriftelijke toelichting op het amendement en de mondelinge, gegeven door het Volksraadslid, den heer KIES, op blz. 156 van de Handelingen van genoemde zitting), dat er één begrooting zou zijn voor wat men gemeenlijk onder de gewone landsuitgaven en inkomsten pleegt te verstaan en één voor de gezamenlijke bedrijven.

De gebezigde uitdrukking „gewone" en „buitengewone" in-

komsten (uitgaven) werkte blijkens de discussie, in hooge mate verwarrend, hetgeen zeer begrijpelijk was, wijl op grond van de beteekenis welke aan „gewone" en „buitengewone" uitgaven wordt gehecht, door sommige leden van den Volksraad gedacht werd aan uitgaven, die door leeningen gedekt mochten worden. Zulke uitgaven vindt men in tal van afdeelingen der begrooting; voor bestuursdoeleinden (terugbrenging van particuliere landerijen) komen zij even goed voor als voor z.g. rendabele werken (b.v. havens en steenkolenmijnen).

Hoewel het amendement door den Volksraad met een groote meerderheid werd aangenomen: 32 stemmen vóór en 9 stemmen tegen, is het begrijpelijk, dat het door het Opperbestuur niet werd overgenomen.

Het amendement zou voor een herinrichting van de begrooting, zooals die in de bedoeling der voorstellers lag, van geen beteekenis zijn geweest, vermits er niet door werd aangegeven wat onder *gewone* en wat onder *buitengewone* uitgaven en inkomsten te verstaan is, noch eischt dat voor het vastleggen van deze begrippen een wettelijke regeling tot stand moet komen.

III. Wettelijke voorschriften met betrekking tot de begrootingsinrichting.

De artikelen 2 en 3 van de Indische comptabiliteitswet schrijven voor, dat de begrooting zal bestaan uit twee hoofdstukken tot regeling van de uitgaven, waarvan het eerste betreft de uitgaven in Nederland en het tweede die in Nederlandsch-Indië en twee hoofdstukken tot aanwijzing van de middelen tot dekking der uitgaven, waarvan het eerste betreft de middelen in Nederland en het tweede die in Nederlandsche-Indië. Verder, dat de hoofdstukken tot regeling van de uitgaven worden gesplitst in afdeelingen en deze in onderafdeelingen, en dat de afdeelingen, die betrekking hebben op de departementen van algemeen bestuur, niet meer omvatten dan één departement.

De regeling in genoemde artikelen 2 en 3, kan feitelijk wel buiten beschouwing blijven wijl zij eerlang vervangen zal worden door die in artikel 63a van het wetsontwerp tot herziening van het Re-

geeringsreglement, hetwelk onlangs bij de Tweede Kamer is ingediend.

Daaruit blijkt dat voor dit artikel thans de volgende redactie is voorgesteld:

1. „De begrooting bestaat uit afdeelingen, elke voor zooveel noodig gesplitst in vier hoofdstukken, onderscheidenlijk tot regeling van de uitgaven in Nederland, tot regeling van de uitgaven in Nederlandsch-Indië, tot aanwijzing van de middelen in Nederland en tot aanwijzing van de middelen in Nederlandsch-Indië. De hoofdstukken worden gesplitst in posten".
2. „De afdeelingen, welke betrekking hebben op de departementen van algemeen bestuur, betreffen elk niet meer dan één departement".

Het zal thans naar wij veronderstellen, geen uitvoerig betoog meer behoeven, dat de redactie van artikel 63a aan de invoering van een budget, als in het vorige hoofdstuk geschetst werd, in den weg staat. Zij levert drieërlei beletsel daartoe.

1°. Maakt zij het niet mogelijk, dat het budget uit twee begrootingen komt te bestaan n.l. één voor de gezamenlijke bedrijven en één voor de landsuitgaven.

2°. Belemmert zij de indeeling in organisatie-eenheden c.q. bedrijven, en

3°. Belemmert zij het verkrijgen van een goed inzicht in den op nieuwe leest geschoeiden buitengewonen dienst.

Het ad 1° genoemde bezwaar behoeft geen toelichting. Voor de invoering van het bedoelde tweedeelige budget is een daartoe dwingend wetsvoorschrift noodig.

De belemmeringen welke zich ad 2 en 3 voordoen vloeien voort uit het voorschrift, dat de begrooting zal hebben te bevatten hoofdstukken tot regeling van de uitgaven (inkomsten) èn in Nederland én in Indië. Door de geschetste indeeling: — de verticale — in organisatie-eenheden en bedrijven en die — de horizontale — in gewone en buitengewone uitgaven (inkomstten) zou bij aanneming van het ontworpen wetsvoorschrift een andere scheidingslijn komen te loopen, n.l. naar het land waar de uitgaaf (ont-

vangst) plaats vindt. Daardoor zouden weer voor een groot deel verloren gaan de in dit opstel als van overwegend belang aangeduide voordeelen: eerstens dat de budgetwetgever en de administratie op gemakkelijke wijze een duidelijk inzicht krijgen in hetgeen ieder onderdeel van staatszorg kost en wat het financieele resultaat van ieder bedrijf zal zijn en tweedens, dat een controle op het op peil houden van het landsvermogen geschapen wordt.

Dit inzicht en deze controle toch zouden bij een verdere indeeling van het budget in hoofdstukken naar de plaats der uitgaaf (ontvangst) niet anders kunnen worden teruggekregen dan door in de financieele nota op te nemen de resultaten van uitvoerige becijferingen, die noodig zullen zijn om de gelijknamige uitgaven (inkomsten) van bedoelde hoofdstukken te combineeren. De financieele nota zou daardoor opnieuw in de budgetinrichting ten koste van de eigenlijke begrooting een belangrijke plaats gaan innemen, hetgeen uit het oogpunt van een goede budgetwetgeving ongewenscht mag heeten.

Om deze redenen zal ons inziens van een verdeeling van de begrooting in hoofdstukken naar het land, waar de uitgaaf wordt gedaan of de ontvangst plaats heeft, moeten worden afgezien. Principieele beteekenis heeft zulk een verdeeling nooit gehad ook al, omdat, wanneer dit door den loop der zaken gevorderd wordt door de toepassing van artikel 7 van de Indische Comptabiliteitswet of langs administratieven weg maatregelen getroffen worden opdat de uitgaven op het eerste hoofdstuk gebracht in Indië kunnen worden gedaan en omgekeerd, die op het tweede uitgetrokken, in Nederland kunnen plaats hebben. Ten aanzien van de inkomsten heeft een zoodanige scheiding tegenwoordig geen beteekenis meer. Hetgeen toch in Nederland aan Indische middelen ontvangen wordt is vergelijkender wijs gesproken van geen belang.

Staatsrechtelijk vermogen wij geen bezwaren te zien, welke een verwezenlijking van het denkbeeld om van de bestaande indeeling in hoofdstukken naar het geografisch gegeven af te stappen zouden beletten. In dit verband zij er de aandacht op gevestigd, dat het ontwerp van comptabiliteitswet, dat de toenmalige Minister van Koloniën, de Minister van Staat Rochussen in 1858 bij de Staten-Generaal indiende, (opgenomen onder No. LVIII van de Hande-

lingen zitting 1858/59) geen splitsing der begrooting in hoofdstukken voor Nederland en Indië kende.

Ook in het vóór-ontwerp van een „Wet op de Landsordening" van de hand van de Commissie tot herziening van de staatsinrichting van Nederlandsch-Indië wordt deze splitsing niet gemaakt. Bij het betrekkelijke artikel van haar ontwerp (art. 101) merkte die commissie in het onderhavig verband het volgende op:

> „De tegenwoordige eerste hoofdstukken der begrooting (middelen en uitgaven in Nederland) zullen komen te vervallen; de plaats waar de uitgaven gedaan worden is voor de inrichting der begrooting van geen belang".
>
> „Hieruit zal naar het oordeel der Commissie moeten voortvloeien, dat ook het invorderen van ontvangsten en het doen van uitgaven alsmede het nemen van maatregelen tot de uitvoering van de begrooting (denk aan de uitzending van personeel en de aanschaffing van materieel) zal behooren te geschieden door kantoren in Nederland behoorende tot den Indischen dienst, ondergeschikt aan de Indische Regeering".
>
> „Of en in hoeverre die kantoren zullen kunnen worden ondergebracht bij het Ministerie van Koloniën en welke organisatie daarvoor moet worden gevonden, meent de Commissie geheel aan regeling door uitvoeringsvoorschriften te moeten overlaten".

Alhoewel het — ook naar onze meening — niet te ontkennen is, dat door het vervallen van de tegenwoordige eerste hoofdstukken der begrooting eerder dan anders een stap zou kunnen worden gedaan in de richting van het denkbeeld om in Nederland een aantal kantoren, uitsluitend toegerust met de taak en bevoegdheden van agentschappen van het Indische Gouvernement, op te richten, kunnen wij niet instemmen met de hierboven geciteerde conclusie, dat uit het samenvoegen van de beide hoofdstukken het nemen van een zoodanigen maatregel onafwijsbaar zou *moeten* voortvloeien.

Immers: indien door den lageren wetgever, i.c. de Kroon, de bedragen, uitgetrokken bij de daarvoor in aanmerking komende begrootingsposten, gesplitst worden in hetgeen in Holland en hetgeen in Indië mag worden uitgegeven zou in de wijze van begrootingsuitvoering en -beheer geen ingrijpende veranderingen gebracht behoeven te worden.

Als zijnde een nevenvoordeel verbonden aan de opheffing van beide eerste begrootingshoofdstukken, willen wij er ten slotte

echter wel op wijzen, dat het bij elkaar brengen van gelijksoortige uitgaven in één, het daarvoor bestemde hoofdstuk er toe zal bijdragen, dat de Indische administratie zich in meerdere mate rekenschap zal gaan geven van hetgeen voor elken dienst door de Nederlandsche kassen wordt verhandeld.

IV. **Conclusie.**

Een samenvatting van vorenstaande beschouwingen zal tot de volgende gevolgtrekking kunnen leiden:

1°. een herinrichting van de begrooting is in het belang van een goed financiewezen noodig;

2°. een goede begrootingsinrichting brengt mede een tweedeelig budget, n.l. één begrooting voor de landsuitgaven en één begrooting voor gezamenlijke bedrijven; iedere begrooting zal in te deelen zijn naar het beginsel van organisatie-eenheden, terwijl de daarop betrekking hebbende uitgaven en ontvangsten te onderscheiden zullen zijn in die behoorende tot den gewonen- en die behoorende tot den kapitaaldienst;

3°. een regeling, bij wettelijke verordening te treffen, wat in deze begrootingen als gewone of exploitatie uitgaven (ontvangsten) wat als buitengewone of kapitaalsuitgaven (-ontvangsten) zal zijn te aanvaarden is noodig;

4°. het ontworpen artikel 63a van het Regeeringsreglement staat een verwezenlijking van de sub 2 genoemde technische eischen in den weg en noopt niet tot het treffen van de sub 3 genoemde regeling.

Batavia, medio November 1923.

Indisch universitair onderwijs in den bezuinigingstijd [1])

door

Dr. B. SCHRIEKE.

Motto: Die Universitäten zu bloszen Specialschulen für den Staatsdienst machen zu wollen, hiesze alle wissenschaftlichen Bestrebungen aus ihrem Zusammenhang reiszen und den bloszen Mechanismus dem Leben vorziehen.

F. Schleiermacher.

§ 1. Stadium van het vraagstuk.

Veranderd aspect van het vraagstuk. Wanneer men zich thans opmaakt om een bijdrage te leveren voor de oplossing van het voor Indië thans zoo actueele Hooger-Onderwijs-vraagstuk, dan is die taak een gansch andere dan zij nog eenige jaren geleden was. Kan men nog in het in 1916 door de Commissie van advies inzake aanpassend Middelbaar (voorbereidend Hooger) Onderwijs in Nederlandsch-Indië uitgebrachte rapport de mogelijkheid van een Indische Hoogeschool naar een ververwijderde toekomst zien verschuiven, wijl de daarvoor "onmisbare ondergrond": "een reservoir van geestelijke krachten", hier te lande, voorshands zoude ontbreken, reeds ter op 12 Maart 1921 gehouden vergadering der N. I. Juristen Vereeniging (Kring Batavia) kon Mr. C. C. van Helsdingen Jnr. "zich hartelijk verheugen" over den "radicalen ommekeer" ten deze:

[1]) Schrijver dezes was uitgenoodigd over dit onderwerp op het derde Nederlandsche Koloniaal Onderwijscongres van praedvies te dienen. Waar het Congres in December j.l. niet is doorgegaan, publiceert hij thans zijne inzichten in dezen vorm.

"Nu is men dus overtuigd van de noodzakelijkheid om die H. O. inrichtingen hier te lande op te richten." [1])

Deze nagenoeg algemeene geestesgesteldheid bij de tot oordeelen bevoegden ontslaat mij dus van de verplichting hier een gedocumenteerd betoog te geven over het belang en de noodwendigheid van Hooger Onderwijs h.t.l. of nadere bewijzen voor het bestaan van gezegde communis opinio aan te voeren, te meer, waar, ondanks de verplichtingen, die malaise en bezuiniging aan het Staatsbudget opleggen, de Regeering haar desbetreffende post op de begrooting gehandhaafd heeft en op het punt staat Prof. Mr. P. Scholten (Amsterdam) voor de organisatie van het Juridisch Hooger Onderwijs uit te laten komen. [2])

Ook uit een ander oogpunt beschouwd is het Indisch Hooger Onderwijs heden in tegenstelling met vroeger geen probleem meer. Alle tot oordeelen bevoegden zijn thans eenstemmig in de overtuiging, dat het hier te creëeren H. O. niet noodwendig gelijk behoeft te zijn aan het Nederlandsche. Zagen tot voor kort velen het alleen zaligmakende in een zoo slaafs mogelijk copieeren van het moederlandsche stelsel, dat standpunt schijnt overwonnen: hetzij men het "Advies" en "Eindverslag" van de Technische Onderwijs Commissie-Damme (1920) of het Verslag van de Commissie tot hervorming van de Inlandsche Rechtsschool (1920) bestudeert, hetzij men de talrijke verhandelingen van Mr. C. C. van Helsdingen Jnr. of de verschillende beschouwingen van den medicus A. de Waart en het Verslag van de Medisch-Onderwijs Commissie (Landsdrukkerij-Weltevreden 1922) leest, hetzij men Prof. Huizinga in den Gids van October 1923 hoort, het zijn in dit opzicht alle variaties op hetzelfde thema: bij de organisatie van het Indisch H. O., dat aan het Hollandsche wel gelijkwaardig, maar niet gelijk behoeft

---

[1]) Vgl. ook de verhandelingen en het debat over (Medisch) Hooger Onderwijs in Indië, afgedrukt in het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië dl. 59 afl. 4.

[2]) Zie nog: de bekende Volksraadrede van Mr. K. F. Creutzberg dd. 21-22 Juni 1918 (p. 65 der afzonderlijke uitgave) en de H. O. enquête van het Bat. Gen. voor K. W. in het Extra Bijvoegsel op de Notulen dl. LIX (1921), alsmede de als Extranummer van haar Orgaan uitgegeven lustrumpublicatie van de Leidsche Indologenvereeniging (1922) getiteld: Een Universiteit in Ned.-Indië.

te zijn, is men niet gebonden aan de historisch gegroeide toestanden en verhoudingen van het moederland, die daar een ingrijpende hervorming beletten. Men hoede zich bij voorbaat voor de fouten, die het Nederlandsche stelsel aankleven, waaronder dan vooral de te groote vrijheid der studenten aan de moederlandsche academiën, de afstand tusschen professoren en studenten, de min-paedagogisch ingerichte colleges en het daarmede samenhangende instituut van repetitoren worden verstaan.

Indocentrisch. Even unaniem is men tegenwoordig in den eisch, dat het H. O. ook in zooverre geen copie van het Hollandsche moet wezen, dat het zich moet richten op de Indische praktijk, *indocentrisch* moet zijn. Deze opvatting, die men haast vanzelfsprekend zoude willen noemen, is een waarheid, die tot voor kort nog niet op ieder gebied ingang vond (b.v. op dat der decentralisatiewetgeving enz.), maar die niettemin geheel in overeenstemming is met de ervaring in de Philippijnen opgedaan. [1]) Trouwens ook in Europa zint men in de laatste jaren op middelen om het H.O. meer aan te passen aan de actueele behoeften der samenleving, het hier en daar te loor gegane verband met de maatschappij te herstellen, gelijk ook reeds in vroeger eeuwen — gaat men de ontwikkelingsgeschiedenis der universiteiten na — telkens en telkens het in wezen conservatieve H.-O.-stelsel den wijzigenden invloed van de wisselende sociale verhoudingen heeft ondergaan. [2]) In het hiervolgende zal dus met den even bedoelden eisch rekening kunnen worden gehouden, zonder dat n.h.v. het bestaansrecht ervan nader zal behoeven te worden aangetoond.

De eischen der bezuiniging. Ook uit een derde oogpunt beschouwd, staat men thans, bij het zoeken naar de oplossing van het Indische Hooger-Onderwijs-probleem voor eene an-

---

[1]) Dean C. Worcester, The Philippines Past and Present, Vol. II (1914) p. 521; Ch. B. Elliott, The Philippines (1917) p. 240v.

[2]) Vgl. kortheidshalve het artikel: Universities in de Enc. Brit. (11e ed. Vol. 27 p. 748-780); Denifle, Die Universitäten des Mittelalters; F. Paulsen, Die deutschen Universitäten und das Universitätsstudium (1902): Die Kultur der Gegenwart, Teil I Abt. I (2. Aufl. 1912); Rep. Royal Comm. on Oxf. and Cambr. Univers. (1922, Cmd. 1588); enz.

dere taak dan enkele jaren geleden. Het kan immers niet anders of de organisatie zal op dwingende wijze gebonden zijn aan de harde eischen, die de bezuiniging aan het Staatsbudget stelt: zoo zal men meer dan ooit hebben te letten, niet op wat het ideale of zelfs op wat het wenschelijke zoude zijn, doch hier op: hoe wij, binnen de grenzen van het mogelijke, het beste kunnen bereiken. Al moeten dus om practische redenen beschouwingen over den idealen opzet van een Indisch Hooger-Onderwijs-stelsel-in-het-algemeen achterwege blijven, niettemin mag men, zich uiteraard beperkende tot de Juridische Hoogeschool, waarvan de oprichting vaststaat, bij de organisatie dáárvan de toekomst niet uit het oog verliezen. Dies worde daarin, zooveel zulks zonder overwegend bezwaar voor de schatkist en bij handhaving van den eisch van gelijkwaardigheid met het moederlandsche H. O. mogelijk is, van den beginne aan het noodige perspectief aangebracht. Vóór alles dienen echter de reëele behoeften van de Indische samenleving tot grondslag te worden genomen.

§ 2. De Indische samenleving en hare behoeften in het huidige tijdsgewricht.

Elementen van den Westerschen invloed.

Wanneer wij hier de oudere cultuurstroomingen, [1]) die op de Indonesische samenlevingen hebben ingewerkt, ter bekorting buiten beschouwing laten, dan kunnen wij ons ter karakteriseering van het huidige ontwikkelingsstadium tot het schetsen van den Europeeschen invloed bepalen, wijl deze het meest in de organisatie van de inheemsche maatschappij heeft ingegrepen. Niet slechts, dat de Europeesche fabrikatieproducten het bestaan van de Inlandsche kleinindustrieën bedreigden: het inheemsche bedrijfsleven, dat op de tradities der erfelijke beroepen berustend, in zijn maatschappelijke omgeving nagenoeg geen prikkel tot verbetering der productie of der productiemiddelen gevonden had, wijl het grootendeels op de oude voorbeelden voortwerkte, was reeds uit gebrek

[1]) Een en ander heb ik uitvoeriger behandeld in mijne in Juli 1923 o.a. voor de Universiteit van Hamburg gehouden voordrachten, die binnenkort in het Archiv für Anthropologie van Prof. Thilenius in druk zullen verschijnen.

aan kapitaal tot stilstand gedoemd. Daarbij zag het zich plotseling tegenover de nog vrijwel onbekende kracht der concurrentie gesteld. Hierdoor werd niet slechts een wijziging van de techniek, maar ook een omschakeling in de geesteshouding vereischt. Het Europeesche kapitaal stichtte ondernemingen en fabrieken, waarin duizenden der in de laatste eeuw geweldig toegenomen bevolking, die niet of slechts gedeeltelijk van den landbouw konden leven, een levensonderhoud vonden. Velen werden daardoor uit hun traditioneel milieu gerukt, anderen geproletariseerd; ten deele voerde het zelfs tot het ontstaan van een nieuwe klasse. Ofschoon deze economische omwenteling heele bevolkingsgroepen dwong hun traditioneele leefwijze te veranderen, is de verandering toch niet volkomen, wijl de Inlander, in het bijzonder de Javaan, in de eerste plaats landbouwer blijft, zoodat de landbouw niet slechts de kleinindustrieën, maar ook de arbeidsmarkt voor de Europeesche ondernemingen beinvloedt, zoo niet beheerscht.

De geschiedenis van Europa heeft getoond, dat zulke economische ontwikkelingen niet zonder uitwerking op de geestelijke evolutie blijven.

Maar er gebeurde nog meer. De uitbreiding en intensiveering van de overheidsbemoeienis leidde niet alleen tot de openlegging van uitgestrekte gebiedsdeelen, die tot dusverre van het verkeer met de buitenwereld waren afgesloten, maar ze vereischte ook de schepping van nieuwe ambtenaars-corpsen, waardoor het isolement en het monopolie van den feudalen prijajistand gebroken en duizende jongelieden aan hunne oude omgeving ontrukt en overal verstrooid werden. Primitieve landstreken werden in hun rust opgeschrikt en in aanraking gebracht met de verworvenheden van de moderne techniek, die een revolutie in de economische verhoudingen teweeg bracht. In de rust van de gesloten dorpshuishouding greep de macht van de overheid geweldadig in door snelle invoering van allerlei ingrijpende, deels onbegrepen, hygienische, economische en andere moderne maatregelen en voorschriften.

Naast deze economische desorganisatie toont de inheemsche samenleving der laatste jaren ook het beeld van een intellectueele omwenteling. Van het in den loop der laatste decennia nagenoeg zonder verband met het inheemsche geestesleven zoo zeer uit-

gebreide onderwijs, dat der Inlandsche maatschappij de Europeesche ideeënwereld zoo veel naderbracht, is een geweldige intellectueele invloed uitgegaan, die eenerzijds allerhande modern-westersche voorstellingen en idealen (b.v. democratie) heeft verbreid en andererzijds de illusie der oude religieuse wereldbeschouwing verstoorde.

Het Aziatisch Réveil. Het is natuurlijk, dat de hier geschetste factoren in uitgebreide kringen een geestelijken ommekeer hebben veroorzaakt. Dit is het Indonesische aspect der in het geheele Oosten gevoelde beweging van het zoogenaamd Aziatisch Réveil, waarvan als voornaamste karaktertrek kan gelden: het uit een natuurlijk streven naar zelfbehoud geboren, bijna instinctieve verlangen naar gelijkgerechtigdheid met de Europeesche bevolkingsgroep. Naast een besef van eigen achterlijkheid treft men wrok over werkelijke of vermeende achteruitstelling, die tot een vaak overdreven, naijverig gevoel van eigenwaarde, in zijn besten vorm: tot het ontwaken van een nationaal bewustzijn leidt. De zich overal openbarende drang tot vooruitgang (kemadjoean) laat niet na tot op zekere hoogte een atmosfeer van rationalisme te scheppen. Het voorbeeld van andere oostersche volken, die op den weg der emancipatie zijn voorgegaan, in het bijzonder van Japan, wordt als een aanmoediging beschouwd.

De mentaliteit. Heb ik in het Tijdsch. Bat. Gen. 59 p. 280vv. de uitwerking van deze nieuwe geestesgesteldheid op religieus gebied meer uitvoerig geschilderd, waarop ik thans kortheidshalve niet terug zal komen, hier wil ik er alleen nog op wijzen, dat de geschetste economische en intellectueele revolutie, gelijk Radjiman (R. T. Wediodiningrat) het uitdrukte, [1]) in het organisme der Inlandsche maatschappij een gevoel van "pijn" verwekt, dat zich vooral bij het jongere geslacht dikwijls in een, deels onbewust, algemeen gevoel van onbevredigdheid omzet en zóó met andere oorzaken mee, o.a. tot een herleefde belangstelling in de ouderwetsche mystiek heeft geleid. Men heeft een vaag besef, dat iets geweldigs zich voltrekt, vat echter niet het wezen der

[1]) Indisch Genootschap 27 Februari 1920 p. 78.

zaak, maar ondervindt door de veranderingen, die niet uit het organisme zèlf voortkomen, doch, als het ware, van buiten af worden opgelegd, een voor de meesten ondefinieerbaar gevoel van onbehagen, dat men tracht te elimineeren. Hoewel hier uiteraard de politieke reactie op deze gevoelens en de beteekenis daarvan buiten beschouwing kan blijven, moet ik toch opmerken, dat als gevolg van een en ander de atmosfeer geladen is met dikwijls onrijpe, halfbegrepen vreemde theorieën, die men in het kader van het aan het gareel ontsprongen oudere tracht te voegen. Het is de indigestie van nieuwe indrukken.

De economische en intellectueele revolutie heeft, zooals wij boven al aanduidden, een algeheelen socialen ommekeer teweeg gebracht. Maar ook in dit opzicht biedt de huidige inheemsche maatschappij een chaotisch beeld.

De maatschappij. Eensdeels bestaan nog de feudale grondvormen en (in zekeren zin) de feudale gezagsuitoefening, maar uit het overgeleverde kader springen nieuwe klassen: de moderne arbeidersklasse in opkomst, de burgerlijke intellectueelen (Indischartsen, Inlandsche rechtskundigen, in ontwikkeling niet zelden boven het Inlandsche Bestuurscorps uitstekend; verder de onderwijzers, de technici enz.). Ouderwetsche Inlandsche bestuursambtenaren, dragers dikwijls van een voorbije wereldvisie, trachten hen in het oude gareel, waarin voor hen geen plaats is, terug te dringen, maar ook de nieuwe samenleving heeft hun nog geen plaats aangewezen. Het is een en al beroering en aan laudatores temporis peracti is geen gebrek. De vrouw, tot voor kort teruggedrongen in het achterhuis, begint onderwijs te krijgen en betrekkingen in de maatschappij (onderwijs, postdienst, ziekenzorg) in te nemen. Maar andererzijds worden afgestudeerde jongelui door de adat gedwongen een huwelijk aan te gaan met vrouwen zonder ontwikkeling, opgegroeid in de oude atmosfeer. Het vrouwenvraagstuk houdt dan ook de ernstigen onder de jongeren voortdurend bezig en brengt hen met de ouderen in botsing. Nieuwere inzichten over hygiene, kinderverzorging en opvoeding verstoren, evenals bij meer-economisch-denkenden verschil in opvatting nopens de verplichtingen, die de familieband oplegt, niet zelden de har-

monieuse verhouding met het oudere geslacht. Prikkelen ze heftiger, zelfbewuste geesten soms tot een laatdunkend verzet, anderen worstelen voort in den tweestrijd van hun voller weten en het diepgeworteld besef van piëteit, anderen, van minder sterk ontwikkelde individualiteit, voelen zich, overweldigd door den stroom van traditioneel vooroordeel, onmachtig hunne zelfstandigheid in het conservatieve familieverband te handhaven.

Het onderwijs bedreigt alle klassenafscheidingen: homines novi overal; de oude privilegiën van den adelstand beginnen te kraken. Menschen zonder traditie verdringen de oude geslachten.

De onevenwichtigheid. Het is begrijpelijk, dat zich in deze algemeene chaos een geestelijke onevenwichtigheid doet gevoelen. De basis der oude, op primitieve verhoudingen berekende religieuse voorstellingswereld, waarin het jongere geslacht meestal nog is groot geworden, is door de intellectueele ontwikkeling ondermijnd zonder dat aan het gemoedsleven daarvoor iets anders is teruggegeven. Het gemoedsleven heeft zich bij het intellectueele nog niet aangepast. Terwijl de jonge meisjes mede om bijkomstige redenen (polygamie etc.) nog wel eens Christelijke sympathieën vertoonen, komt dit verschijnsel bij de jongens nagenoeg niet voor. De Islam kent hier te lande nog geen modern ontwikkelde goeroe's, die de behoeften van deze jongeren ten volle kunnen verstaan. Om aan de bovenaangeduide geestelijke onevenwichtigheid en disharmonie van het gemoedsleven te ontkomen, bedwelmen sommigen zich met een vage theosofie; anders groeien er dikwijls onbevredigde godsdienstloozen van. Soms is het echter een wanhopige worsteling om het oude en het nieuwe met elkander te verzoenen en dan trachten zij instinctief het cultuurwetenschappelijk tekort van het intellectualistisch vakonderwijs, dat zij genoten hebben, aan te vullen. Slecht begrepen nationalisme voert dan soms tot een chauvinistisch geliefhebber en gedweep met een dood verleden zonder dat het voor het heden daadkracht schept. Anderen grijpen naar philosophie, anthropologie, sociologie of economie, maar — de goeden niet te na gesproken — met minder deugdelijke, hoezeer ook met liefde gegeven leiding brengt zulk dilettantisme weinig geestelijke bate..... om hier van politieke tinnegieterij maar te zwijgen.

Met philosophie, [1]) psychologie en economie is het dus de vergelijkende cultuurgeschiedenis van den Indischen Archipel, die hen, die zich ernstig rekenschap willen geven van het wezen van het hybridisch koloniaal gebeuren en de factoren, die de huidige geestelijke chaos beheerschen, bij hun onderzoek kan leiden. Waar de studenten de dragers van de toekomst zijn, hunnen weg in den baaierd zelf moeten banen en voor de problemen, die de overgangsmaatschappij stelt, tot een beslissing zullen worden geroepen, daar rijst de vraag: Moet het onderwijs zoodanig worden ingericht, dat het hen helpt zich een geesteshouding te verwerven; moet dit geen levend bestanddeel uitmaken van een eruditie, die gericht is op een evenwichtige geestesvorming?

Het Indische vraagstuk. Deze vraag, die in de volgende § beantwoording moge vinden, wordt gesteld los van de quaestie der zuiver godsdienstige belangenverzorging, die de taak moge zijn van door bijzondere lichamen ingestelde leerstoelen, zonder directe overheidsbemoeienis. Ze moet ook los worden beschouwd van een in principe westersch gezichtspunt: den omgang met In'anders, waar Van Eerde [2]) indertijd een verdienstelijk boekje aan wijdde. Kennis daarvan is uiteraard noodzakelijk om het helaas zoo veelvuldig voorkomend misverstand tusschen regeerders en geregeerden — Prof. Snouck Hurgronje stelde dat in den Gids van October en November 1923 nog zoo duidelijk in het licht — zooveel mogelijk te voorkomen. [3]) Doch het gezichtspunt zelf is principieel westersch-georienteerd. Het Indische standpunt is echter: moet

---

[1]) Naast de Indische wijsgeerige systemen zijn het, afgezien van de moderne westersche philosophie, vooral Aristoteles, wegens zijn invloed op het huidige Moehammedaansche modernisme en het neoplatonisme (dat in de moslimsche mystiek en de nog steeds levende, ouderwetsch-Javaansche theosophie doorwerkt) die hier van belang zijn.

[2]) Koloniale Volkenkunde I. Ter zake vooral p. 25-30.

[3]) Zie b.v. ook: Dr. Herman ten Kate, Psychologie en ethnologie in de koloniale politiek, Ind. Gids 1916 I p. 701 v.v. (vooral p. 715); II p. 861 v.v. (vooral p. 862 en 903 v.v.). Over het heele vraagstuk verder: de te weinig bekende dissertatie van Mr. J. A. Jonkman, Indonesisch-nationale grondslag van het onderwijs ten dienste der inlandsche bevolking (Diss. Leiden 1918) en de aldaar en bij ten Kate geciteerde literatuur.

het Hooger Onderwijs in deze periode van maatschappelijke ontwrichting dienstbaar worden gemaakt aan het verdiepen en tot bewustzijn brengen, het "realiseeren" van het inzicht in zichzelf en in het karakter en de structuur van de eigen maatschappij, waarin men zijn plaats zal hebben in te nemen?

Moet dus kortom het te organiseeren Hooger Onderwijs weder de disharmonie bestendigen tusschen een Europeesche vakopleiding en het inheemsche geestesleven of zal het principieel een synthese van de westersche begripsvorming en de Inlandsche gevoels- en voorstellingswereld beoogen om eindelijk den Indiër te leiden tot wat o.a. Radjiman reeds op 14 Februari 1911 in het Indisch Genootschap "hoofdzaak" noemde (p. 171): de voor verwerking van het genoten onderricht onmisbare kennis van zichzelven in heden en verleden, als psychologischen grondslag van de harmonieuse cultuur eener levenwekkende toekomst?

§ 3. De taak van het Indisch Universitair Onderricht.

Doel van het Universitair Onderricht. Alvorens de vraag te overwegen, in hoeverre het universitair onderwijs h.t.l. met de bovengeschetste maatschappelijke verhoudingen rekening heeft te houden, dient eerst vastgesteld te worden, wat als het doel van dit onderricht voor oogen staat. Op de vergadering der N. I. Juristenvereeniging (Kring Batavia) ddo. 12 Maart 1921, waarvan in § 1 reeds melding werd gemaakt, stelden o.a. Mrs. Neytzell de Wilde, Faber en Carpentier Alting als het doel van de opleiding van den practischen jurist: niet het kunnen reproduceeren van een zekere hoeveelheid feitenkennis, maar het zelfstandig leeren denken, het bekwaam maken tot het zelfstandig vinden van een oplossing voor de verschillende zich in de practijk voordoende gevallen, kortom het zelfstandig toepassen van de verkregen kennis.

Het hier weergegeven gevoelen der drie genoemde juristen stemt in wezen overeen met de taakstelling, die het bekende doorwrochte *Report* of the Commission appointed by the Government of India to enquire into the condition and prospects of the University of Calcutta (1919) — een werk, dat, hoewel op de reorganisatie, niet de organisatie van het Britsch-Indische universiteitswezen gericht, uiteraard soortgelijke problemen behandelt als zich h.t.l.

vertoonen — voordraagt. In de inleiding tot Chapter XIX (Vol. II Part I p. 312) heet het:

> „True education is the development, by training and selftraining, under the impulse of a social ideal, of all a student's powers, physical, moral and intellectual. One of the things which such an education may give to him is a rightly proportioned view of society, of his place in it and of his obligations towards it.
>
> The supreme object of education..... is not breadwinning preparation (essential as that is) nor its instrument; not high technical skill (good as that is too) nor learning (necessary too), but the complete individual and social blossoming of the pupil, the flowering of a human being in holiness, truth and beauty, in health of body and strength of character, with a passion for service, and skill to serve with that especial genius which God has given to each; in short, the making of a citizen worthy of his regional home and university, of his native country and humanity, — a true world citizen".

De cultuurwetenschappelijke grondslag.

Gelijk bekend mag worden verondersteld, wordt voor de toelating tot de studie der rechtswetenschappen in Calcutta (gelijk aan de voornaamste universiteiten in Amerika en de hoogeschool te Manila) als eisch het hebben van een graad in "arts" of "science" gesteld, teneinde een waarborg te scheppen voor de aanwezigheid van "that minimum "of general education which would enable the lawyer to deal "properly with the social and economic questions often indirectly "involved in the decision of the legal problems committed to our "courts" (Vol. V. Part. III Chap. XLV p. 120) "Indeed" — voegt de Calcutta commissie, die dezen eisch bij de reorganisatie, ook van het voorbereidend Hooger Onderwijs, onverminderd wil handhaven, hieraan toe: — "except to people saturated with the view that the profession exists solely as a livelihood, it is by no means difficult to bring home the fundamental truth that a broad collegiate education must be deemed an essential prerequisite before the study of law is commenced." Voor de daarop volgende zuiver juridische studie stelt de commissie dan verder als doel (id. p. 125):

"It is essential that during the three years' course of study "which leads up to the degree of bachelor of law, the student should "be so trained that his powers of vivid thinking, acute analysis, "close reasoning and clear expression may be well developed."

In Britsch-Indië geldt dus evenzeer als bij de beste moderne universiteiten van Amerika als doel van de universitaire scholing der juristen hen op de basis van een evenwichtig algemeen sociologisch inzicht zelfstandig methodisch te leeren werken, opdat ze in hunne latere functies nuttige leden van het gemeenebest kunnen zijn.

De ontwikkelingsgang in Europa. Waar tot dit doeleinde in de genoemde landen een propaedeutische studie in de — in Duitschland, waar zich ten deze oudere vormen gehandhaafd hebben, zoude men zeggen: — "philosophische" faculteit als eisch gesteld wordt, zoude men kunnen vragen, waarom men zulk een cultuurwetenschappelijke voorbereiding, die het Europeesch juridisch Hooger Onderwijs in vroeger tijden ook gekend heeft, daar heeft laten vallen. De verschuivingen, die daar hebben plaats gehad, zijn een gevolg geweest van de eigenaardige ontwikkelingsperioden, die het Europeesche geestesleven heeft doorgemaakt. Bewaarden gedurende het geheele tijdperk van het dogmatisch denken, toen de beoefening van de wetenschap door een bepaalden kanon gebonden en op de adstructie van zekere dogmata, van welken aard dan ook, gericht was — de scholastische middeleeuwen, de Renaissance, de Hervorming, — de philosophie en de "artes" hun traditioneele beteekenis van een propaedeuse tot de twee hoogere wetenschappen: theologie en recht te vormen, tijdens de in wezen feitelijk evenzeer nog dogmatische achttiende-eeuwsche "Aufklärung", het "saeculum philosophicum", werd de (rationalistische) philosophie tot hoofdwetenschap. Aan haar is ook eerst de toelating der natuurwetenschappen tot het universitaire onderricht te danken, welke in de 19e eeuw door den invloed o.m. van het Darwinisme hun stempel op de heele wetenschap hebben gedrukt. En al leek het ook nu nog dikwijls of de evolutieleer het nieuwe wetenschappelijke dogma was geworden, toch heeft het "saeculum historicum" (19e eeuw) met de dogmatische behandeling van de wetenschap gebroken en stelde het daarvoor eene historische beoefening in de plaats, waardoor de verschillende faculteiten, voor zoover de maatschappelijke behoeften dat toelieten, tot een eigen evenredige ontplooiing konden komen, doch tevens — als het ware uit reactie — meer en meer aan den ouden universitairen band be-

gonnen te ontspringen en de universiteit in een conglomeraat van hoogere vakscholen dreigde te ontaarden.

Naarmate evenwel de universeele propaedeuse bij de meer en meer toenemende wetenschappelijke arbeidsverdeeling en differentieering ook in een doorgevoerde specialiseering van de middelbare vooropleiding tot de universiteit te loor ging, men zich allengs meer gedwongen zag de toelatingseischen tot de hoogescholen minder exclusief te maken en er — mede onder invloed van de jongste oorlogservaring — een reactie tegen eene te weinig cultuurwetenschappelijke en te eenzijdig natuurwetenschappelijke voorbereiding, evenals trouwens tegen het te eenzijdig technische aspect van de moderne westersche cultuur überhaupt, begon op te komen — een verschijnsel, dat men evengoed in Duitschland en England [1]) vindt, — naar die mate vond, gepaard aan een weder opgeleefde belangstelling in de zieltogende wijsbegeerte, het inzicht ingang, dat het doel der universitaire opleiding niet in de eerste plaats was het africhten van eenzijdige vakmenschen, doch veeleer eene breede algemeene scholing tot logisch en methodisch denken. Dit streven ligt o.m. [2]) aan het nieuwe Nederlandsche Academisch Statuut (Art. 3) ten grondslag, dat echter in zijn uitwerking uiteraard aan historisch geworden toestanden gebonden was. Ook groeide weder het besef dat, hoezeer de specialisatie aan detail-onderzoekingen ten goede was gekomen, de Wetenschap ten slotte niet in een aantal "vakken" verdeeld kon worden. [3])

---

[1]) Men zie b.v. de vijf jongste Britsche officieele onderwijs-publicaties, t.w. the Classics in Education: Report of the Committee. appointed by the Prime Minister to inquire into the position of classics in the Educational system of the United Kingdom (1921); the Teaching of English in England: Report of the Departmental Committee appointed by the President of the Board of Education. (1921); Humanism in the Continuation School. Educational Pamphlet No. 43 (1921); Report of the Adult Education Committee (Cmd. 321-1919); Report of the Royal Commission on Oxford and Cambridge Universities (Cmd. 1588-1922).

[2]) Vgl. ook de Verslagen van de commissies voor de hervorming van de opleiding van Indische Rechterlijke- en Bestuursambtenaren (1920).

[3]) Vgl. den brief van de Directie van het Bat. Gen. voor K. en W. aan de Regeering, gepubliceerd in Extra Bijvoegsel van de gedrukte Notulen Deel LIX (1921), p. III.

Aan den bovengeschetsten ommekeer in de algemeene geestes-houding, die het utilitarisme van Diderot, waarop de heer A. de Waart zich naar het voorbeeld van Prof. Winkler meermalen heeft beroepen, principieel heeft prijs gegeven, is natuurlijk mede niet vreemd de ervaring, die de beoefening der wetenschap in de laatste decennia heeft verworven. Meende men aanvankelijk met romantisch optimisme in de moderne wetenschap den ouden steen der wijzen te hebben gevonden, met het verkwijnen der rationalistisch-materialistische denkrichting onder de intellectueelen leerde men allengs inzien, dat ieder opgelost probleem slechts nieuwe ongedachte problemen schept. Door deze ontwikkeling van het wetenschappelijk onderzoek werd ook de taak en daarmede de opleiding b.v. van theologen en leeraren aanmerkelijk verzwaard. Met schoolsche vakkennis kwam men in de practijk des leven niet uit. Wat gisteren onomstootelijk scheen vast te staan is wellicht morgen een overwonnen standpunt. Maar:

Beteekenis van de cultuurwetenschappen voor het leven.

> „Der Staub. der auf den Folianten mittelalterlicher Spekulation ruht, die jetzt ungebraucht in unseren Bibliotheken stehen, ist kein Beweis gegen ihren Wert: hat das heisze Bemühen um die Wahrheit den Geist jener Männer gekräftigt und erhoben, so ist's genug. Vielleicht kommt die Zeit, wo der Staub ebenso auf unseren Inschriftenwerken und Monumentensammlungen, unseren Editionen und kritischen Untersuchungen liegen wird; hat ihre Zusammenbringung und Bearbeitung die Sehkraft der Forscher für das Schauen vergangenen Lebens geübt und damit das Verständnis für menschliche Dinge erweitert und vertieft, so ist die Arbeit nicht umsonst gewesen. Haben die Niebuhr, Boeckh, Ranke, Waitz, Mommsen in solcher Arbeit ihr geistiges Wesen gewonnen und ausgeprägt, so ist das nicht das Geringste. was die Beschäftigung mit der Geschichte leistet: nicht um der Vergangenheit und nicht um der Zukunft willen treiben wir Geschichte, sondern um der Gegenwart, um unserer selbst willen".

Wat de bekende Friederich Paulsen hier zegt van het historisch onderzoek, kan mutatis mutandis van de geheele beoefening der "Geisteswissenschaften" gelden.

Eenheid van onderzoek en onderricht, nood-

Wij worden hier echter herinnerd aan een bekend gezegde van Mommsen: Der Baum

wendig karakteristiek voor het universitair onderwijs.

der Wissenschaft trägt wie der der Hesperiden seine goldenen Äpfel nur für den, der sie sich selbst bricht; anderen kann man sie zeigen aber nicht geben", een uitspraak, die mede op het gewijzigd karakter van het universitair onderricht sinds het midden van de 18e en vooral sinds den aanvang van de 19e eeuw, dank zij de bemoeienis van menschen als Wilhelm von Humboldt, duidt. Waren de oude universiteiten n.l. tot dusverre scholen voor hooger onderwijs geweest, van dien tijd dateert de door de natuurwetenschappen ontwikkelde combinatie van onderricht en wetenschappelijk onderzoek, die sedert overal karakteristiek voor dezen vorm van onderwijs is geworden. De vermaarde philisoof-psycholoog Wilhelm Wundt, die ze in zijn Festrede zur fünfhundertjährigen Jubelfeier der Universität Leipzig (1909) "das wertvollste Gut, das sich die deutsche Hochschule errungen" noemt, spreekt zich als volgt hierover uit (p. 27 — 28):

> „Denn nicht darauf kommt es hier überhaupt an, dass jeder Schüler, der sich in Seminar und Laboratorium in eigener Arbeit betätigt, nun auch selbst ein Gelehrter werde, der die Wissenschaft durch eigene Forschung bereichert. Das ist weder notwendig, noch würde es wünschenswert sein. Die Vorbereitung zu praktischen Berufen wird immer eine Hauptaufgabe der Universitäten bleiben. Doch die volle Befähigung auch zur Lösung praktischer Aufgaben kann niemals durch die passive Aneignung eines toten Lehrstoffes, sondern in einer für die selbsttätige Anwendung fruchtbringenden Weise nur durch eigene Einsicht und eigene Ueberzeugung gewonnen werden und die letztere setzt wieder jene Einführung in selbstständige Arbeit voraus, die allein zur freien Prüfung wie zur richtigen Anwendung überkommener Lehren fähig macht. Weil die Universität ihre Schüler nicht zu Automaten und willenlosen Werkzeugen, sondern zu selbstständig denkenden Menschen und zu Charakteren erziehen soll, deshalb eben ist für sie die Forschung selbst das letzte und wichtigste Hilfsmittel der Lehre".

Deze overwegingen deden mij dan ook met instemming als motto van dit opstel de woorden van een der grootste geleerden, die de Berlijnsche hoogeschool sedert haar stichting gekend heeft, van: Friedrich Schleiermacher, kiezen: "Die Universitäten zu bloszen Spezialschulen für den Staatsdienst machen zu wollen, hiesze alle wissenschaftlichen Bestrebungen aus ihrem Zusammenhang

reiszen und den bloszen Mechanismus dem Leben vorziehen." [1]).

Zij ook doen mij lijnrecht stelling nemen tegen de opvatting, die aan de beschouwingen van Mr. C. C. van Helsdingen Jnr. ten grondslag ligt: dat de grootste fout van het Nederlandsche universitaire stelsel zou zijn de samenkoppeling van de voorbereiding tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen en die tot de beoefening der wetenschappen.

Het Indisch Juridisch Hooger Onderwijs indocentrisch en cultuurwetenschappelijk georiënteerd.

Neen, gaat men hier te lande de organisatie van het Hooger Onderwijs ter hand nemen, dan moet ten einde de moderne opvoedkundige idealen, die, gelijk het Calcutta-rapport Chap. XXX § 37-44 (Vol. IV Part II p. 20-24; vgl. Chap. XIII § 5-6 = Vol. I Part I p. 358-359) aantoont in gelukkige overeenstemming met overgeleverde en nieuwere *oostersche* opvattingen zijn (zie ook: *Indian Education in 1920-'21* p. 6) te kunnen verwezenlijken, daarin de eenheid van "Lehre" en"Forschung" verzekerd zijn. *Hoe* deze combinatie evenwel in het Indische stelsel te handhaven ware, moge in een volgende paragraaf bespreking vinden, evenals de *wijze* van versterking van het algemeen cultuurwetenschappelijk element in die opleiding. Immers, meenen het hedendaagsche Voor-Indië en Amerika den eisch van een cultuurwetenschappelijke propaedeuse voor hunne rechtskundigen in den tegenwoordigen tijd onverminderd te moeten vasthouden en worstelt het moderne Europa met den historischen ontwikkelingsgang van zijn stelsel, om het juridisch curriculum in dat opzicht te herzien of te vervolledigen, daar moet het van den beginne aan als een onmisbaar bestanddeel van het rechtskundige Hooger Onderwijs in Indië aangemerkt worden, waar de vooropleiding der meeste Indische juridische studenten althans in de eerstkomende jaren ten deze een ernstige lacune zal vertoonen. Daarbij komt nog de eminente beteekenis, die blijkens § 2 zekere cultuurwetenschappen voor het huidig ontwikkelingsstadium van de Indische samenleving hebben, een beteekenis,

---

[1]) Report of the Royal Commission on Oxford and Cambridge Universities (Cmd. 1588-1922) stelt zich op hetzelfde standpunt: eenheid van onderricht en onderzoek.

die uiteraard in het Calcutta-rapport, dat met analoge verschijnselen rekening te houden had, niet onopgemerkt gebleven is.

Na in Chap. V het type van den student in Bengalen, in zijn deugden en zwakheden (Vol. I Part. I p. 105-142) en in zijn onevenwichtigheid te midden van de sociale, politieke en economische stroomingen, eigen aan de moderne koloniale samenleving met haar dikwijls aan de inheemsche verhoudingen in vele opzichten vreemd onderwijsstelsel, geschetst te hebben, bepleit het Calcutta rapport op grond van de opgedane ervaringen, gelijk boven hier en daar al werd aangeduid, o.m. een breede minder schoolsche opleiding (Vol. I Part I p. 117 § 24, p. 122 § 31, 33, 34; Vol. V Part II p. 124 v.v.: Chap. XLV § 4 v.v.) en voegt daaraan speciaal den volgende eisch toe (Vol. IV Part II p. 461: Chap. XXXIX § 62):

"The third chief cause of the unrest in the student community is the fermentation of new political and social ideals. In this matter the University can render inestimable service to the younger generation and to the whole community of Bengal by encouraging in every possible way methods of teaching and of tutorial guidance which will train the students to examine difficult issues of politics and economics with just discrimination, will accustom them to thoroughness of critical investigation, will give them a distaste for shallow rhetoric and will furnish them with the materials for a sober and independent judgment." [1])

Zoo ziet men, hoe in Voor-Indië het "Indisch" karakter van het Hooger Onderwijs — voor zoover er daarvan sprake is — niet slechts in de gevolgde onderwijsmethode, maar ook in de keuze van de op de maatschappelijke behoeften gerichte vakken gezocht wordt. Op grond van de ervaringen der laatste jaren voegt het laatste Onderwijsverslag *(Indian Education 1920-1921)* daar nog aan toe (p. 5): "In addition to the explicit demand for more extensive and intensive training for professions and vocations other than the legal and clerical there is a widespread demand for fuller recognition of Indian culture and aspirations, for fuller treatment of

[1]) Men vergelijke ook de desiderata door het Volksraadslid Soetan Toemenggoeng in December 1920 in den Volksraad aangegeven.

what India has contributed and may contribute to civilisation and for a more direct call to national service." (Vgl. reeds: Progress of Education 1907-'12 p. XVI en Chap. XII; en Progress 1902-'07 p. 58).

Met het oog op de in § 2 geschetste parallele behoeften van de huidige samenleving hier te lande lijkt mij ook op dit gebied een onafwijsbare taak van het komende Hooger Onderwijs in Indië te liggen, een taak, waaraan zij — de Voor-Indische ervaring heeft het bewezen — zonder ernstige schade voor de geheele maatschappij niet voorbij kan gaan en die bovendien in de lijn ligt van de ideeën, die boven ontwikkeld werden. De wijze, waarop de Calcutta commissie zich de vervulling van die taak denkt — door openlijke universitaire behandeling der brandende vraagstukken — lijkt mij ook hier aangewezen. Daarvoor is echter noodig, dat ze geschiede door menschen, die zich in de nooden en behoeften van Jong-Indië weten te verplaatsen. Immers, wanneer de rapporteur in het Jaarverslag van het Indische Bureau of Education over *"Indian Education in 1920-21"* zich de vraag stelt, waarom de non-coöperatie-agitatie o.m. op de z.g. Presidency College in Calcutta nagenoeg geen vat heeft gehad, dan luidt het antwoord (p. 2):

"Had the staff in such institutions regarded themselves primarily as government servants responsible for defending a particular form of government, the results would probably have been different. Their success seems to have been due to their establishing their position as teachers, not officials, concerned primarily with the welfare of their students ..... The reports bear witness to their close personal contact with students, their frequent and useful appeals to parents, their readiness to look at the situation from the students point of view and recognise that rules framed for normal times and solely in the students interests may in abnormal times for the same reason have to be relaxed."

§ 4. De organisatie van het Juridisch Hooger Onderwijs.

Vonden wij in de vorige §, dat de taak van de komende Juridische Hoogeschool moet zijn: evenwichtige, tot zelfstandig oordeelen bevoegde rechtsgeleerden te vormen, tot welk einde, op al-

gemeen cultuurwetenschappelijken grondslag, met handhaving van de eenheid van "*Lehre*" en "*Forschung*" een vakkundig onderricht dient te worden georganiseerd, dat meer de methodische scholing van het denken en de ontwikkeling der psychische eigenschappen dan het africhten van vakautomaten beoogt, het doel van deze § zij te trachten deze principes in een werkplan om te zetten. Alvorens daartoe over te gaan, dien ik eerst de reeds door mijne voorgangers aangewende pogingen, voor zoover daarvan althans in druk gebleken is, aan een nadere korte bespreking te onderwerpen.

Rapport-Commissie tweede Koloniaal Onderwijs congres.

In de eerste plaats noem ik het Rapport der door het bestuur van het tweede Koloniale Onderwijs-Congres ingestelde commissie van advies voor de inrichting der Indische Universiteit. [1]) De hierbedoelde Nederlandsche commissie beschouwt een cultuurwetenschappelijke faculteit als "kern", als "grondslag" van het "cultuurcentrum": de universiteit. "De oprichting der Indische universiteit is nu eenmaal niet uitsluitend een wetenschappelijke kwestie", heet het in het Verslag; "zij heeft een sterk op den voorgrond tredenden politieken kant, en het zou dwaasheid zijn daarvoor de oogen te sluiten". Mede op grond van deze politieke overwegingen adviseert de commissie de universiteit te beginnen met de kern der cultuurwetenschappelijke faculteit.

Heb ik in dit opstel, gelijk uit de vorige §§ blijkt, politieke overwegingen om zakelijke redenen met opzet ter zijde gelaten, omdat zij door gevoelsargumenten beheerscht, de quaestie, waarom het gaat, niet zelden vertroebelen en de discussie op zijpaden brengen, in ieder geval blijkt, dat ook deze Nederlandsche Commissie van deskundigen de eminente beteekenis van de cultuurwetenschappen voor het Indisch Hooger Onderwijs onderstreept. "In geen geval dus een Nederlandsche universiteit op Indischen bodem (zij het dan ook met een Indisch tintje of hoogstens vervanging van eenige speciaal Europeesche door speciaal Indische vakken), doch een geheel andere grondslag ..... steeds blijft één criterium gelden, dat de Indische universiteit gegrondvest moest zijn op de eigen cultuur" .....

[1]) Zie o.a. Extra Bijvoegsel van de Not. Bat. Gen. LIX (1921) p. CLIII v.v.

Naar het gevoelen der Commissie moet door de door háár ontworpen cultuurwetenschappelijke kernfaculteit een wetenschappelijke propaedeuse worden gegeven aan "elk der drie groepen, die van denzelfden cultuurwetenschappelijken grondslag in verschillende richting specialiseeren, 1e. de aanstaande leeraren in de cultuurvakken bij het voorbereidend hooger onderwijs en de aanstaande taalambtenaren en soortgelijke wetenschappelijke ambtenaren, 2e. de aanstaande rechtsgeleerden en 3e. de aanstaande Indische bestuursambtenaren." Met "kleine onderlinge afwijkingen" "in verband met hun latere speciale studierichting" zoude het door de cultuurwetenschappelijke faculteit aan het einde der propaedeuse af te nemen examen voor elk der drie groepen gelijk zijn, hun candidaats-examen vormen. Op dezen onderbouw kan dan de drieledige cultuurwetenschappelijke faculteit verder worden opgetrokken met hare speciale secties voor de litteraire, juridische en bestuurswetenschappen. In de kernfaculteit, die het candidaatsexamen moet afnemen, moeten naar het oordeel der Commissie leerstoelen zijn voor 1e het Hindoeisme in den Archipel c.a.; 2e. de vergelijkende volkenkunde van Nederlandsch-Indië c.a.; 3e. de geschiedenis van den Archipel; 4e. het Javaansch c.a.

Het Gidsartikel van Prof. Huizinga.

Ten deele van soortgelijke strekking is het plan van Prof. Huizinga in den Gids van October 1923. Hij denkt zich de universiteit als "een lichaam geschikt om centraal orgaan te zijn voor het geheele hoogerwetenschappelijke leven, in staat om alle aspiraties van cultuurbeweging door wetenschap in zich op te nemen en te behartigen." Die universiteit vormt de eenheid van de desnoods op verschillende plaatsen gevestigde hoogescholen, waarvoor echter een gemeenschappelijke wetenschappelijke propaedeuse gecreëerd worde. "Voor elk der hoogere vakopleidingen: technisch, medisch en juridisch, is voorstudie noodig van zuiver wetenschappelijken aard. De ingenieur en de medicus kunnen niet zonder de natuurwetenschappen, de rechterlijke en civiele ambtenaren hebben taalkundige, historische en economische kennis noodig. Nu kan men natuurlijk al deze vakken desnoods onderbrengen bij elk der hoogescholen in het bijzonder: vele schrale plantjes van cultuur- en natuurweten-

schap, kwijnend onder de schaduw der toegepaste vakstudie. Veel economischer en tevens veel vruchtbaarder zal het zijn, den geheelen onmisbaren onderbouw te grondvesten in den vorm van een litterarisch-natuurphilosophische hoogeschool, die zoodoende de breede basis zou opleveren van de geheele universiteit. Men zoude daarmede iets krijgen wat merkwaardig veel geleek op de oude faculteit der "artes", beginperk en onderbouw der oude Europeesche universiteiten, gelijk die voortleeft in de ongescheiden philosophische faculteit der Duitsche landen "....." Voor de hooge vakopleiding van iedere soort: technisch, medisch en bestuurlijk, zal in Indië een groote beteekenis gelegen zijn in voorstudie op het gebied van een groep van wetenschappen, die behooren deels tot het gebied der natuur-, deels tot dat der cultuurwetenschap: te weten de aardrijks- en volkenkunde in den ruimsten zin des woord ..... Een behoorlijke hoogeschool voor rechterlijke en bestuuropleiding dient eenigermate geoutilleerd te zijn op het gebied van aardrijkskunde, volkenkunde, taalkunde, geschiedenis van den archipel, islamwetenschap, hindoesche oudheidkunde. Sommige van die studiën kunnen evenmin straffeloos gemist worden aan de technische of de medische hoogeschool. Wat is dan natuurlijker dan ze alle te concentreeren in een eigen milieu, waar ze behoorlijk kunnen gedijen, waar de vruchtbare aanraking wordt teweeggebracht tusschen studenten van verschillende richting, die straks uiteen zullen gaan, en waar elk der vakhoogescholen er zooveel van kan profiteeren als zij noodig heeft? Tot zoover sprak ik enkel van het practisch belang eener litterarisch-natuurwetenschappelijke hoogeschool, en noemde daarbij nog niet eens haar taak om leeraren, oudheidkundige en taalkundige ambtenaren op te leiden."

Zooals men ziet ligt aan het voorstel-Huizinga dezelfde gedachte ten grondslag als aan het Rapport der door het bestuur van het tweede Kol. Ond. Congres ingestelde commissie voor de inrichting der Indische Universiteit. Terwijl het laatste opzettelijk de natuurwetenschappelijke opleiding buiten beschouwing laat, brengt Prof. Huizinga zijne philosophische faculteit op nog breeder plan.

Bezwaren. Hoezeer ik in abstracto veel voor de hier

tot uiting gebrachte idee kan voelen — het in § 3 geleverde betoog wijst daar al op — kan ik daarmede op grond van de in § 1 neergelegde overwegingen niet medegaan. In de eerste plaats zoude een dergelijk breed opgevat ontwerp in de huidige tijdsomstandigheden, naar ik vrees, te groote eischen aan de schatkist stellen, terwijl een vastkoppeling van het organisatie-vraagstuk der Juridische Hoogeschool aan dat van het technische, natuurwetenschappelijke en medische onderwijs ernstige vertraging zoude doen ontstaan, zoo niet in eindelooze ambtelijke adviezen doodloopen, vooral, waar de Technische Hoogeschool van den beginne aan er principieel de voorkeur aan heeft gegeven haar eigen weg te gaan buiten raadgevers met Indische ervaring om. Is de Juridische Hoogeschool er eenmaal, dan kan bij den verderen uitbouw tot universiteit de quaestie van een geheele of partieele gezamenlijke propaedeuse opnieuw onder het oog worden gezien. Daarbij komt nog, dat in beide Nederlandsche plannen weliswaar een aantal voor Indië zeer belangrijke vakken het Indisch cachet aan de universiteit zullen geven, doch dat ten deele juist de vakken ontbreken, die voor het *huidig* ontwikkelingsstadium der maatschappij, hetwelk wij in de eerste decennia nog niet te boven zullen zijn, van zooveel gewicht zijn. Ook schijnt het mij toe, dat de studenten niet zoo zeer behoefte hebben aan een algemeen cultuurwetenschappelijke *voor*opleiding als wel aan een over hun geheelen studietijd verdeelde algemeen cultuurwetenschappelijke eruditie. Meestal toch openbaart zich eerst in de latere studiejaren op eenigszins rijperen leeftijd de belangstelling in bepaalde studiën, die zich buiten de grenzen der engere vakkennis bewegen. Het algemeene studieplan moet dus ter voldoening aan die behoeften binnen zekere grenzen de noodige soepelheid vertoonen, die het nieuwe Hollandsche Academisch Statuut ook heeft. Een voornaam bezwaar is, naar het mij voorkomt, ook in zooverre tegen de beide Nederlandsche plannen te opperen, dat wij — Dr. G. J. Nieuwenhuis heeft er terecht tegen gewaarschuwd — voorzichtig moeten zijn den opleidingsduur h.t.l. niet te zeer te verlengen, afgezien nog van de financieele bezwaren, die daaruit voor de meeste studenten zouden ontstaan.

Mr. C. C. van Helsdingen Jnr.

Financieele bezwaren doen zich — afgezien nog van mijne principieele opmerkingen in § 3 — ook gelden tegen het voorstel van Mr. C. C. van Helsdingen Jnr. tot oprichting van een Juridische Hoogschool met onderprofessoren in Batavia, met daarnaast nog een "hoogwetenschappelijke" universiteit met volledige Juridische faculteit (bibliotheek c.a.) te Bandoeng. Met hem kan men het overigens volmaakt eens zijn, dat het meerendeel der studenten (ook in Holland) in tegenstelling met de bepaald wetenschappelijk aangelegde minderheid behoefte heeft aan een meer schools ingericht onderwijssysteem, — zonder nog zijn verdere conclusies te deelen. Ieder is het er over eens, dat het Nederlandsche repetitorenstelsel uit den booze is. Er besta dus tot op zekere hoogte dwang tot collegebezoek: de colleges worden paedagogisch ingericht: eerst orienteering en verplichte responsies; daarna op werkcolleges, practica of hoe men ze wil noemen, prikkeling tot eigen onderzoek, dat het denken scherpt, tot zelfstandigen arbeid opvoedt en de belangstelling levendig houdt, die door bloote examenvosserij gedood wordt. Daarnaast besta voor de wetenschappelijk aangelegden gelegenheid zich op *privatissima* in hunne speciale richting te ontplooien. Voor hen lijkt zulks naast de engere vakstudie geenszins ondoenlijk.

Verslag van de Commissie tot Hervorming van de Rechtsschool.

Het grootste bezwaar echter, dat, naar mijn oordeel, tegen het voorstel van Mr. van Helsdingen rijst, deelt het n.h.v. met het Verslag van de Commissie tot Hervorming van de Inlandsche Rechtsschool (1920) n.l. dat men het Indische karakter van de Juridische Hoogeschool meer zoekt in het onderwijssysteem dan in den inhoud van het onderricht. Van de desiderata, die § 2 ons voorhield en die § 3 ons als wezenlijk bestanddeel van het curriculum deed zien, vinden wij hier nagenoeg niets: het blijft Hollandsch Juridisch vakonderwijs met eenige Indische franje, juist datgene, waartegen de Tweede-Koloniaal-Onderwijscongres-Commissie waarschuwde: Eén uur volkenkunde gedurende 2 jaar, één uur Javaansch en Maleisch gedurende 3 jaar en daarmee is het algemeen cultuurwetenschappelijk onderricht feitelijk uit. Aangezien van de verworven kennis in deze vakken op geen wijze dan door gedwon-

gen aanwezigheid op de desbetreffende college's behoeft te blijken, behoeft niemand zich illusies te maken over de resultaten van dit onderwijs, dat tot de eerste studiejaren beperkt wordt. Van een tot eigen onderzoek prikkelende behandeling van actueele problemen zal niets kunnen komen, evenmin van een voor het verstaan van de Inlandsche samenleving noodwendige bespreking der literatuurproducten, om van een psychologisch-sociologische behandeling der cultuurontwikkeling en cultuurinvloeden maar te zwijgen. Een algemeen cultuurwetenschappelijke ruggegraat ontbreekt dus. Het is een onderwijs voor Europeesche vakkundigen met een minimum Indische kennis, niet een voor Indiërs, berekend op de eischen van het huidige tijdsgewricht. [1])

Organisatie van het Indisch Juridisch H. O. Zetten wij ons thans tot het ontwerpen van een eigen schema, dan mogen wij hier nog eerst de voornaamste criteria, waaraan het o.i. moet voldoen, resumeeren: 1e. Het Indische Juridisch Hooger Onderwijs zij volwaardig, gelijkwaardig aan het moederlandsche: de duur der universitaire opleiding mag dus niet korter zijn dan de Hollandsche (d.w.z. 5 jaar), vooral, omdat dáár de voorbereiding der meeste studenten hen meer ontvankelijk voor het opnemen van cultuurwetenschappelijk Hooger Onderwijs heeft gemaakt dan h.t.l. in de eerste jaren het geval zal zijn. 2e. Het vakonderwijs ga gepaard aan eene op de actueele Indische behoeften berekende algemeen-cultuurwetenschappelijke eruditie, verdeeld over den geheelen studietijd. 3e. Het vakonderwijs kome daarbij echter niet te zeer in het gedrang, wijl men niet blind mag zijn voor het onbetwistbare feit, dat de opleiding beoogt het vormen van rechtsgeleerden, die in hunne maatschappelijke functies zich in hoofdzaak van het Europeesche recht zullen hebben te bedienen. Hetgeen van de Juridische Hoogeschool verwacht wordt, is nl. het afleveren van 1e a.s. rechterlijke ambtenaren en advocaten in spe en 2e a.s. hoogere-bureauambtenaren, die zich met zaken de wetgeving betreffende zullen hebben bezig te houden. Later kan bespreking vinden, hoe dit onderwijs mede aan de opleiding voor den bestuursdienst enz. kan worden dienstbaar gemaakt.

[1]) Vgl. het slot van § 2 boven p. 41-42.

Het Candidaatsexamen (in den regel af te leggen na eene studie van 2 jaren).

De opleiding voor het candidaatsexamen beoogt de studenten op het gebied hunner studie te orienteeren, hun denken te scholen en inzicht in de wetenschappelijke behandeling der studievakken en hare methodes te geven.

Het examen omvat:

1e. Algemeene inleiding tot de rechtswetenschap, waarin naast een philosophisch-historisch, encyclopaedisch overzicht van het recht en van de geschiedenis der rechtswetenschap, meer in het bijzonder de historische vorming van de hedendaagsche rechtsinstellingen, zoowel publiek- als privaat-rechtelijke, bespreking vinde, voorzoover die voor Ned.-Indië van belang zijn.

2e. De grondbeginselen der staathuishoudkunde en der tropische staathuishoudkunde.

3e. Maleisch.

4e. De beginselen van het Javaansch.

5e. De hoofdtrekken van de vergelijkende cultuurgeschiedenis van Ned.-Indië.

Van voldoende kennis in de vakken 1 en 2 moet blijken op het examen zelf. Van voldoende kennis in de vakken 3, 4 en 5 *kan* blijken door een verklaring van den betrokken hoogleeraar of docent, die aan zijn verklaring al dan niet een tentamen laat voorafgaan. [1]) Is de verklaring verkregen, dan wordt het vak niet geëxamineerd. De student echter heeft de keus om hetzij deze verklaring te vragen, hetzij zich rechtstreeks of na weigering van de verklaring te onderwerpen aan het examen ook in deze vakken.

Om tot het candidaatsexamen te worden toegelaten moet de student het bewijs (testimonium) overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar college heeft gevolgd in:

1e. De hoofdtrekken der psychologie.

2e. De hoofdtrekken der geschiedenis van het menschelijk denken (wijsbegeerte).

---

[1]) Zie hierover de toelichting op art. 6 van het nieuwe Nederlandsche Academisch Statuut.

De studenten zijn verplicht de colleges bij te wonen.
Het rooster der college-uren zoude er als volgt kunnen uitzien:

Leervak·	1ste. studie jaar.	2de. studiejaar.
Alg. Inleiding	4	4
Staathuishoudk.	3	2
Maleisch	5	2
Javaansch		3
Verg. Cultuurgesch.	2	2
Psychologie	1	(1)
Wijsbegeerte	(1)	1

Hiernaast kunnen dan nog facultatieve colleges gegeven worden in het Nederlandsch; het Fransch; de hoofdtrekken van het Romeinsch en/of het Germaansch recht en hunne ontwikkeling met het oog op die gedeelten van het Ned.-Indisch privaatrecht, die geheel of grootendeels aan het Rom., resp. het Germaansch recht ontleend zijn; het dubbelboekhouden; enz.

Het aantal verplichte college-uren is niet te hoog gesteld (14 en 15), om de studenten in de gelegenheid te stellen zich voor te bereiden. De colleges moeten zoo spoedig mogelijk het karakter van responsie-colleges aannemen. Bij de taalkundige colleges zal dit van den beginne aan het geval moeten zijn. Het daarvoor uitgetrokken aantal uren, dat minstens over drie dagen verdeeld moet worden, is daarom tamelijk hoog genomen, omdat de beoefening der taalwetenschap *geregeld* moet zijn: het is vruchtbaarder voor den student er b.v. iederen dag één uur aan te besteden dan er bijv.: één heelen dag in de week aan te wijden. Bovendien leert de ervaring, dat in den regel studenten zonder diepere cultuurwetenschappelijke voorbereiding meer moeite met de taalstudie hebben dan zij, die zich door hun vooropleiding reeds een algemeen inzicht in den taalbouw hebben verworven. Het college in het Maleisch en zijn letterkunde moet dan ook dienstbaar worden gemaakt aan het inzicht verschaffen in den bouw der Mal. polynesische talen in het algemeen. [1]) *Nà* het candidaatsexamen kan den studenten

[1]) Overigens moet het natuurlijk uiteraard een practisch karakter dragen, zoodat het aan de levende taal in haar verschillende vormen (w.o. ook:

dan ook de gelegenheid worden gegeven om in stede van het verplichte Javaansch een andere taal te kiezen (b.v. Soendaasch, Makasaarsch, Boegineesch, Bataksch enz.). Voor het leggen van een degelijke taalkundige basis werd de studie voor het candidaatsexamen op 2 jaar gesteld. Dit laatste is mede daarom noodig, wijl anders onmogelijk gelijkwaardigheid met het Nederlandsche candidaatsexamen te bereiken ware. Bovendien geeft een geregelde studie van 2 jaar meer gelegenheid om de kennis te laten bezinken. Met het oog hierop en om de studie niet te zeer te overladen werd de beoefening van het staatsrecht naar de doctoraalstudie verlegd.

Wijl een inleiding tot de wijsbegeerte, waarop na het candidaatsexamen een college logica kan voortbouwen, en een algemeen inzicht in de psychologie onmisbaar scheen, werden die colleges verplicht gesteld. Zoo kon n.h.v. een keuze door den student van een buiten zijn vakstudie liggend college (zooals zich o.m. de Nederlandsche Commissie voor de hervorming van de opleiding van Indische rechterlijke ambtenaren dat dacht) hier achterwege blijven. Het verplichte college-psychologie werd in ons rooster in het eerste studiejaar gesteld, opdat het college over het ("religieuse") denken in het tweede studiejaar daarop voort kan bouwen. Dit laatste college denk ik mij als deel van het onderwijs in de vergelijkende cultuurwetenschap van den O. I. Archipel. De benaming van dit leervak verdient eenige opheldering. Het verschillend cultuurniveau der onderscheiden volken, die den Archipel bewonen, de opeenvolgende cultuurstroomingen, die zich o.a. in en van Sumatra en Java uit hebben doen gelden en mede op de ontwikkeling van het adatrecht niet zonder invloed zijn gebleven, het eigenaardig karakter van de koloniale maatschappij als zoodanig en met zijn uitwerking op en zijn gevolgen voor de ontwikkeling der Inlandsche samenlevingen en verhoudingen, al deze factoren geven in verband met de nieuwere ethnologische studierichtingen aan de beoefening-van-de-volkenkunde-in-Indië-zèlf een gewijzigd aspect: het is een samengaan van psychologie, ethnografie, ethnologie, godsdienstwetenschap, cultuurgeschiedenis, sociologie, folklore, enz., zoodat hier met het

ambtelijk-Maleisch, vergaderingen-Maleisch. couranten-Maleisch, enz.) recht doet wedervaren.

doceeren van het traditioneele vak Volkenkunde zonder verband met de levende maatschappij geen sprake kan en mag zijn. Ik noemde dit leervak daarom met den verzamelnaam: *"vergelijkende cultuurgeschiedenis van den O. I. Archipel"*. De aardrijkskunde ("Landkunde") is daaronder niet begrepen. Waar bij het hier bedoelde onderwijs de hoofdzaken der geschiedenis, voor zoover ze tot het begrijpen van de ontwikkeling van de huidige maatschappij van noode zijn, vanzelf tot hun recht komen, leek het mij niet noodig voor a.s. rechtsgeleerden een afzonderlijk college in de oudere en nieuwere (politieke) geschiedenis verplicht te stellen.

Voor het candidaatsexamen denk ik mij het onderwijs in de vergelijkende cultuurgeschiedenis van den Archipel tweeledig:

1e. een beschrijvend overzicht van de verschillende vormen der Inlandsche maatschappij, waarop het college adatrecht na het candidaatsexamen kan voortbouwen (eerste studiejaar).

2e. inleiding tot het ("religieuse") denken (tweede studiejaar).

Aan de candidaten zoude de bevoegdheid kunnen worden toegekend onderwijs te geven in de staathuishoudkunde (op H.B.S. en A. M. S.), de volkenkunde (op de school voor administratie, recht en bestuur) en nà aanvullend examen ook in het Maleisch *(niet* op de oostersch-klassieke afdeeling der A. M. S., die andere eischen stelt). Overigens zullen zij door hunne economische scholing waardevolle werkkrachten op verschillende gouvernementskantoren kunnen zijn.

Het doctoraalexamen (in den regel af te leggen na een studie van 3 jaar).

Was de studie voor het candidaatsexamen min of meer schoolsch, daarna moet zij, gelijk boven opgemerkt werd, de noodige soepelheid vertoonen om binnen zekere grenzen aan het eigen initiatief tot opvoering van de zelfwerkzaamheid de noodige ontplooiing te kunnen geven. Daaraan zullen ook de werkcolleges (practica, laboratoria of hoe men ze noemen wil), waarvan beneden verder sprake zal zijn, dienstbaar gemaakt moeten worden. Voorts dient er ten aanzien van de opleiding van de rechterlijke ambtenaren en de departementsjuristen overeenkomstig wat boven uiteengezet werd, al dadelijk een onderscheiding gemaakt te worden in een doctoraal examen A. (rechterlijke macht) en een doctoraal examen

B. (wetgevende dienst). Verdere onderscheidingen kunnen nog beneden besprekingen vinden.

Het *doctoraalexamen A.* omvat:

1. het burgerlijk recht, handelsrecht en burgerlijk procesrecht van Nederl.-Indië.
2. het strafrecht en strafprocesrecht van Nederl.-Indië.
3. De hoofdzaken van het Nederl.-Indisch staats- en administratief recht.
4. Het adatrecht van Nederl.-Indië en de hoofdtrekken van het Moehammedaansch recht, voor zooverre dit h.t.l. toepassing vindt.
5. De vergelijkende cultuurgeschiedenis van Nederl.-Indië.
6. Het Javaansch of eenige andere in overleg met den betrokken hoogleeraar of docent te kiezen Indonesische taal (Soendaasch, Makassaarsch, Boegineesch, Bataksch enz.).

Het *doctoraalexamen B.* omvat:

1. het staats- en administratief recht van Nederl.-Indië.
2. de hoofdzaken van het Nederlandsch staats- en administratief recht, benevens de geschiedenis van de staatsleer.
3. De hoofdtrekken van het Nederl.-Indisch burgerlijk, handels- en strafrecht en van het burgerlijk- en strafprocesrecht.
4. Het adatrecht en de hoofdzaken van het Moehammedaansch recht, voorzoover dit h.t.l. toepassing vindt.
5. De vergelijkende cultuurgeschiedenis van Nederl.-Indië.
6. De Javaansche taal- en letterkunde.

7. en 8. (ter keuze van den candidaat minstens twee van de hieronder genoemde vakken:

a. internationaal privaatrecht.
b. volkenrecht.
c. buitenlandsch koloniaal recht.
d. vergelijkende koloniale geschiedenis.
e. staatkundige geschiedenis van Nederl.-Indië.
f. vergelijkende rechtsgeschiedenis.
g. leer der financiën.
h. theorie en geschiedenis der statistiek.
i. wijsbegeerte des rechts.
j. het agrarisch recht.
k. eenig in overleg met den betrokken hoogleeraar of docent te

kiezen onderdeel der staathuishoudkunde of der tropische staathuishoudkunde of der sociologie.

l. de aardrijkskunde en de economische geografie van den O. I. Archipel.

m. de hoofdtrekken der oudere en nieuwere geschiedenis van Nederl.-Indië.

n. de geschiedenis van de 19e eeuw.

Bij het doctoraalexamen (zoowel A. als B.) worde de candidaat op zijn verzoek ook in andere (facultatieve) vakken geëxamineerd dan de voor zijn examen aangewezene of gekozene; over den uitslag van het examen in elk dezer toegevoegde vakken beslist de faculteit afzonderlijk; ongunstige uitslag van het examen in een toegevoegd vak heeft alleen invloed op de vermelding van de vakken op de keerzijde van het getuigschrift. [1])

Aan het doctoraalexamen ontleent de doctorandus de hoedanigheid van meester in de rechten.

Van voldoende kennis in de vakken 1, 2, (7 en 8) moet blijken op het examen zelf. Van voldoende kennis in de vakken 3, 4, 5, 6 kan blijken door een verklaring van den betrokken hoogleeraar of docent, die aan zijn verklaring al dan niet een tentamen laat voorafgaan. [2]) Is de verklaring verkregen dan wordt het vak niet geëxamineerd. De student heeft de keus om hetzij deze verklaring te vragen, hetzij zich rechtstreeks of na weigering van de verklaring te onderwerpen aan het examen ook in deze vakken.

Om tot het doctoraalexamen A. te worden toegelaten moet de student het bewijs (testimonium) overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar college heeft gevolgd in:

1e. de logica.

2e. de criminologie.

Voor toelating tot het doctoraal-examen B. wordt alleen een dergelijk testimonium vereischt voor de logica.

---

[1]) Vgl. de toelichting op Art. 17 van het nieuwe Nederl. Acad. Statuut.

[2]) Zie hierover de toelichting bij Art. 6. van het Acad. Statuut.

Het rooster der college-uren zoude er als volgt kunnen uitzien:

A. (Rechterlijk).

LEERVAK	1e Studie-jaar	2e Studie-jaar	3e Studie-jaar
Burgerl. recht	2	2	4
Handels recht	1	1	2
Burgerl. Procesrecht	1	1	2
Strafrecht	2	2	4
Strafprocesrecht	1	1	1
N.I. Staatsrecht	2	2	—
Adatrecht	2	2	—
Moeh. recht	1	1	—
Verg. cultuur geschiedenis	2	1	—
Javaansch	2	1	—
Logica	1	—	—
Criminologie	—	1	—

B. (Staatsrechtelijk).

LEERVAK	1e Studie-jaar	2e Studie-jaar	3e Studie-jaar
Burgerl. recht	2	2	—
Handels recht	1	1	—
Burgerl. Procesrecht	1	1	—
Strafrecht	2	2	—
Strafprocesrecht	1	—	—
N. I. Staatsrecht	2	2	4
Nederl. Staatsrecht	2	2	2
Gesch. v.d. staatsleer	—	—	2
Adatrecht	2	2	—
Moeh. recht	1	1	—
Verg. cultuur geschiedenis	2	1	—
Javaansch	2	1	—
Keuzevak 7.	—	—	2
Keuzevak 8.	—	—	2
Logica	1	—	

Het doctoraalexamen B. opent tevens de mogelijkheid voor de opleiding van financieel- en agrarisch-economisch-deskundige ambtenaren (Agrarische Zaken, Volkscredietwezen, Belasting-inspectie, Depart. v. Financiën, Bureau van Arbeid, de Statistische kantoren, enz.). Na overleg met de faculteit kan bij de eischen voor het examen met de belangen van de hier bedoelde studierichting reke-

ning worden gehouden. [1]) Overigens geldt van beide examens hetgeen men in de toelichting van het Academisch Statuut opgeteekend vindt naar aanleiding van artikel 4 van het Statuut.

Bij de colleges voor het doctoraalexamen zullen de *werkcolleges* op den voorgrond dienen te treden. Duitschland met zijn z.g. seminaria kent ze allang; in Holland komen deze practica, seminaria, laboratoria of instituten voor de Geisteswissenschaften eerst in het laatste decennium meer op den voorgrond. Naar het schijnt, is de nieuwe Katholieke Universiteit in Nijmegen op dit gebied het best geoutilleerd. [2]) In de toelichting van het Nieuwe Nederlandsche Academisch Statuut worden ze bij Artikel 6 afzonderlijk genoemd. "Bij de ontwerpers van het Statuut zat de bedoeling voor, dat in deze en andere vormen van zelfstandig werken een nieuwe kracht ten goede zal blijken te liggen voor de verheffing van het hooger onderwijs". De deelneming aan de *werkcolleges* moet dan ook verplicht worden gesteld. Tevens kunnen deze werkcolleges (met name die voor A.) worden benut om de studenten in de praktijk hunner toekomstige werkzaamheden in te voeren gelijk zulks b.v. in de Philippijnen geschiedt. [3]) Mede met het oog daarop is voor die vakken in het derde studiejaar een vrij groot aantal uren uitgetrokken. Overigens is het aantal college-uren in het derde studiejaar zoo veel mogelijk beperkt ten einde alle gelegenheid te geven voor zelfstudie en het volgen van facultatieve colleges.

Voor de andere ("verklaring"-)vakken zullen de werkcolleges vooral in het tweede studiejaar vallen. Met name het adatrecht, de

[1]) Het Nederl. staats- en administratiefrecht en de geschiedenis van de staatsleer zouden dan b.v. kunnen vervallen, terwijl de eischen voor het Nederl. Ind. staats- en administratiefrecht aan die van het doctoraalexamen A. gelijk zouden kunnen worden gemaakt. Instede daarvan zouden dan de staathuishoudkunde incl. de theorie en de geschiedenis der statistiek en de tropische staathuishoudkunde als examenvakken kunnen worden opgenomen, die dan niet als keuzevakken (7 en 8) zouden mogen fungeeren. Dit zoude dan ev. doctoraal-examen C. (economisch) kunnen worden genoemd.

[2]) Zie de Maasbode van Woensdag 17 October 1923 Eerste Blad, waarin o.a. de inaugurale rede van den rectormagnificus Prof. Dr. Jos. Schrijnen is afgedrukt, die dit punt daar ter sprake brengt.

[3]) Men zie o.a. het (onuitgegeven) Philippijnen-rapport van den heer A. de Waart p. 26.

vergelijkende cultuurgeschiedenis van den O. I. Archipel en wellicht het Javaansch komen daarvoor in aanmerking. Aan den candidaat kan daarbij worden opgedragen uit een reeks van onderwerpen een keuze te doen, zich daarvoor voor te bereiden en het ten overstaan van professor en studenten op een werkcollege te behandelen, waarop dan critiek kan volgen.

Het voor de eerste-jaars candidati bestemde college in de vergelijkende cultuurgeschiedenis van den O. I. Archipel zal naast een karakteristiek van de inwerking der uitheemsche invloeden op de inheemsche samenleving en het inheemsche geestesleven (welke beiden in de colleges vóór het candidaatsexamen bespreking vonden) behandeling van actueele daarmede samenhangende (sociologische) capita selecta (b.v. Panislamisme; Aziatisch Reveil; nationalisme; de gevolgen v.h. Europeesche bedrijfsleven voor de Inlandsche samenleving; de hedendaagsche Javaansche theosophie en hare ontwikkeling; het modernisme in den Islam; enz.) kunnen geven. Deze voorbereiding gepaard aan een algemeene inleiding in de bronnen- en vakliteratuur is voldoende om de rijpere candidati, die immers ook eenige economische, philosophische en psychologische vooropleiding hebben genoten tot het zelfstandig behandelen van een onderwerp in staat te stellen.

De seminaria zullen het meest economisch in het nieuwe bibliotheekgebouw van het Kon. Bataviaasch Genootschap worden ondergebracht. [1]) Het aanschaffen van een engere seminariale vakbibliotheek wordt daardoor overbodig; daarentegen zijn toch boeken en tijdschriften bij de hand, voor zoover die op het college noodig zijn. In de algemeene leeszaal kunnen de studenten, die aldus in de vakliteratuur zijn ingeleid, ze dan nader raadplegen. In de seminaria zelf zal echter een in kaartsysteem gerangschikt overzicht van de verspreide vakliteratuur moeten worden bijgehouden, gelijk zulks aan de nieuwe Duitsche universiteiten (b.v. Hamburg)

---

[1]) Om financieele redenen en op grond van hetgeen de Directie van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen heeft aangevoerd (Not. Bat. Gn. LIX (1921) Extra Bijvoegsel p. II. v.v.) lijkt mij in de huidige omstandigheden Batavia de eenige mogelijke plaats van vestiging. Overigens vindt men daar nog de bibliotheek van het Hoog Gerechtshof en ev. de geschikte personen om tot extraordinarius te worden benoemd.

algemeen en in Holland b.v. op het Ethnologisch Instituut van prof. Kohlbrugge geschiedt. Deze localiteiten kunnen tevens als collegezaal worden benut, evenals zulks b.v. aan de nieuwe universiteit in Hamburg het geval is. Voor grootere algemeene colleges kunnen een klein en groot auditorium of aula en derg. van een afzonderlijk universiteitsgebouw gebezigd worden.

Om het centrale bibliotheekgebouw zouden op deze wijze seminaria voor de vergelijkende cultuurgeschiedenis, de staathuishoudkunde, het adatrecht, de islamologie, de oudere en de nieuwere geschiedenis van den Archipel, het strafrecht, het staatsrecht c.a. enz. met bijbehoorende werkkamers voor den docent en e.v. diens assistent moeten worden gegroepeerd. Op deze wijze komt men tot een organisatie, die beantwoordt aan de moderne eischen, die tegenwoordig voor het Hooger Onderwijs in Europa worden geformuleerd.

De beantwoording van de vraag, of te midden van deze en verdere ontwikkelingsmogelijkheden van het academische leven (vgl. § 5), die de Regeering in de hand heeft, het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen zijne traditioneele cultureele beteekenis in deze gewesten, zij het uiteraard ook in gewijzigden vorm, zal kunnen blijven behouden, staat voorhands nog grootendeels aan zijne Directie. Mist deze in de allernaaste toekomst e.v. de noodige geestessoepelheid om het ontstaan van bepaalde verhoudingen vooruit te zien en door te denken en zich daar bij voorbaat reeds op te orienteeren, dan zullen ongetwijfeld weldra anderen opstaan, die met helderder blik de consequenties zullen weten te trekken en te aanvaarden.

Als tentamen-vak vermeldde ik ook nog het Moehammedaansch recht. Het is eenvoudig uitgesloten, dat in dit overwegend Moehammedaansche land een Indische Juridische Hoogeschool het zonder een leerstoel in het Moehammedaansch recht zoude moeten stellen. Het zal echter noodig zijn het onderwijs daarin aan een Moslim op te dragen.

Zullen wij in § 5 nader onderzoeken, welke perspectieven de geschetste organisatie van het Juridisch Hooger Onderwijs voor de Indische universiteit opent — het spreekt van zelf, dat al het aangegevene niet dadelijk bij de eerste oprichting aanwezig behoeft te

zijn, al is het goed de ontwikkelingsrichting reeds aanstonds uit te stippelen, — thans moge al dadelijk worden vastgesteld, dat aan de Juridische hoogeschool zonder overwegend bezwaar van den beginne aan de gelegenheid voor opleiding van bestuursambtenaren kan worden geopend.

Het *bestuurlijk candidaatsexamen* kan gelijk zijn aan het Juridisch candidaatsexamen. Dit geeft de mogelijkheid van een uitgestelde beroepskeuze. De inrichting van de beide juridische en de bestuurlijke studierichtingen is trouwens van dien aard, dat men zich nog in het derde studiejaar na het candidaatsexamen kan specialiseeren zonder dat zulks aanzienlijke vertraging behoeft te weeg te brengen.

Het *bestuurlijk doctoraalexamen* (D.) omvat de volgende leervakken:

1. De hoofdzaken van het Ned. Ind. staats- en administratief recht. Als bij Juridisch doctoraal A.
2. De hoofdtrekken van het Ned. Ind. burgerlijk, handels- en strafrecht en van het burgerlijk- en strafprocesrecht. Als bij Juridisch doctoraal B.
3. Het adatrecht en de hoofdzaken van het Moehammedaansch recht voorzoover dit h.t.l. toepassing vindt. Als bij Juridisch doctoraal A. en B.
4. De vergelijkende cultuurgeschiedenis van Nederl.-Indië. Als bij Juridisch doctoraal A. en B.
5. Het Javaansch of eenige andere in overleg met den betrokken hoogleeraar of docent te kiezen Indonesische taal (Soendaasch, Makassaarsch, Boegineesch, Bataksch, enz.). Als bij Juridisch doctoraal A.
6. De instellingen van den Islam.

7 en 8 (ter keuze van den candidaat minstens twee van de hieronder genoemde vakken:)

a. De hoofdtrekken der oudere en nieuwere geschiedenis van den O. I. Archipel.
b. Vergelijkende koloniale geschiedenis.
c. Het buitenlandsche koloniale recht.
d. De geschiedenis van de staatsleer.
e. Het staats- en administratief recht van Nederland.

f. Het agrarisch recht.
g. Eenig in overleg met den betrokken hoogleeraar of docent te kiezen onderdeel der staathuishoudkunde of der tropische staathuishoudkunde of der sociologie.
h. De aardrijkskunde en de economische geografie van den O. I. Archipel.
i. Een andere Indonesische taal dan de verplichte.
j. De Indische archaeologie.
k. De geschiedenis van de 19e eeuw.

Bij het bestuurlijk doctoraalexamen worde de candidaat op zijn verzoek ook in andere (facultatieve) vakken geëxamineerd dan de voor zijn examen aangewezene of gekozene; over den uitslag van het examen in elk dezer toegevoegde vakken beslist de faculteit afzonderlijk; ongunstige uitslag van het examen in een toegevoegd vak heeft alleen invloed op de vermelding van de vakken op de keerzijde van het getuigschrift. [1])

Aan het doctoraal examen ontleent de doctorandus de hoedanigheid van meester in de bestuurswetenschappen.

Van voldoende kennis in de vakken 1, 2 en 6 moet blijken op het examen zelf. Van voldoende kennis in de vakken 3, 4, 5, 7 en 8 kan blijken door een verklaring van den betrokken hoogleeraar of docent, die aan zijn verklaring al dan niet een tentamen laat voorafgaan. [2])

Zie voor het verdere onder het Juridisch doctoraalexamen. Voor toelating tot het bestuurlijk doctoraalexamen (D.) wordt evenals bij het Jurid.doctoraal B. een testimonium voor logica vereischt.

§ 5. De perspectieven der organisatie.

Zien wij thans nog eenmaal op de in de vorige § geschetste organisatie van de Juridische Hoogeschool terug, dan springen reeds dadelijk een aantal voordeelen in het oog. In de eerste plaats moet men als zoodanig beschouwen: de Indisch-georienteerde algemeen cultuurwetenschappelijke ruggegraat, die het heele lichaam draagt en de combinatie van de rechterlijke (A.), staatsrechtelijke (B.),

---

[1]) Vgl. mede de toelichting op Art. 17 van het Acad. Statuut.
[2]) Zie hierover de toelichting bij Art. 6. van het Acad. Statuut.

economische (C.) en bestuurlijke (D.) studiën [1]) mogelijk maakt, zoodat zelfs één gemeenschappelijk candidaatsexamen kon worden gecreëerd, waaraan een maatschappelijk effect kon worden verbonden. Niet alleen is dit overeenkomstig de structuur van het geheele getrapte Indische onderwijsstelsel (Lagere school, M.U.L.O., Middelbare school), waaraan op deze wijze weder een trap is toegevoegd, maar de zooveel mogelijk gemeenschappelijke studie bevordert den omgang der verschillende studierichtingen. Immers zelfs na het candidaatsexamen behoeft niet aanstonds te worden gespecialiseerd. Bovendien heeft de organisatie uit een financieel oogpunt in het huidige tijdsgewricht onmiskenbare mérites, omdat men in de eerste jaren met een aan de dadelijke behoeften voldoenden minimum-opzet voor een maximum van leerlingen van verschillende studierichting kan volstaan. Daarbij komen nog de paedagogische voordeelen: het orienteerend en tot geregelde studie prikkelend karakter der verplichte (responsie-)colleges vóór het candidaatsexamen en de tot zelfstandig onderzoek opleidende werkcolleges alsmede de op eigen rijpere belangstelling berekende keuzemogelijkheid van studierichting daarna. Daarnaast opent het algemeene studievak der vergelijkende cultuurgeschiedenis van den O. I. Archipel den weg tot het wetenschappelijk en methodisch ontleden van actueele vraagstukken, waarop het Calcuttarapport, gelijk wij boven (§ 3) zagen, zoozeer den nadruk legde. Een en ander doet echter geen afbreuk aan de degelijkheid van de voorbereiding voor later overeenkomstig het onloochenbare karakter der koloniale maatschappij te vervullen ambten of functiën. Zonder dus in de, volgens de ervaring van meerdere Nederlandsche hoogleeraren reeds gebleken, al te groote studievrijheid van het nieuwe Academisch Statuut, die een gemakzuchtig uitkiezen van het eenvoudigste mogelijk maakt, te vervallen, wordt binnen door de maatschappelijke behoefte bepaalde

[1]) Desgewenscht kunnen op hetzelfde candidaatsexamen nog een Indisch notarieel doctoraal (E) en een doctoraal handelswetenschappen (F) en rekeningwetenschap (G) (opleiding voor accountants) worden geconstrueerd, waarvoor n.h.v. slechts betrekkelijk geringe speciale wijzingen en aanvullingen in het algemeen curriculum na het gemeenschappelijk candidaatsexamen behoeven te worden aangebracht. Een doctoraal-verzekeringswetenschap (H) en -consulaire wetenschappen (K) kan n.b.m. voorshands buiten beschouwing blijven.

grenzen toch een groote vrijheid van keuze mogelijk gemaakt, die volstrekt geen afbreuk doet aan den onafwijsbaren eisch van gelijkwaardigheid met de overeenkomstige opleiding in het Moederland.

Voorts schuilt in de geschetste organisatie reeds de kiem van een Indisch-literaire faculteit. Van leerstoelen voor de vergelijkende cultuurgeschiedenis van den O. I. Archipel, voor de oudere en voor de nieuwere geschiedenis van Ned. Indië, voor de vergelijkende koloniale geschiedenis (op welke wijze dan ook bezet) werd reeds gewag gemaakt. De leerstoel voor het Moehammedaansch recht en de instellingen van den Islam kan uitgroeien tot een voor het Arabisch. Die voor de oudere geschiedenis en de archaeologie (waarvan tevens facultatieve colleges over de voor-Indische theosophische stelsels of de kunstgeschiedenis kunnen uitgaan) kan uitgebreid worden met het onderwijs in het oud-Javaansch en het Sanskrit, vooral als een seminarium er het uitgangspunt van vormt. Het Indonesisch-taalkundig seminarium, waarvan aanvankelijk het onderwijs in het Javaansch, het Maleisch en de keuzetalen moet uitgaan — in het instituut van den Heer Kats is er wellicht reeds de kiem voor aanwezig [1]) — behoeft maar te worden uitgebouwd en op den duur met een phonetisch laboratorium [2]) te worden vervolledigd, om aan de eischen van de huidige linguistiek te kunnen voldoen. Blijkt later meerdere specialiseering gewenscht, dan zal toch het phonetisch laboratorium het centrum van het taalkundig onderzoek kunnen blijven. Is men zoover, dan is het creëeren van leerstoelen voor het Nederlandsch; de moderne en de klassieke talen; het Japansch; het Chineesch; de geschiedenis en volkenkunde van Oost-Azie; [3]) de algemeene geschiedenis enz. alleen nog maar een quaestie van tijd, geld en personeel.

---

[1]) Vgl. de door J. A. Jonkman (Diss. Leiden 1918 p. 95 v.v) voorgestelde Taalschool. — Van de organisatie eener zuiver literaire faculteit en studie kan nhv. zoolang de oostersch-klassieke afdeeling der A.M.S. er nog niet is, geen sprake zijn.

[2]) Hieraan zoude evenals in Hamburg en Berlijn het muziekonderzoek te verbinden zijn.

[3]) Bij de organisatie van de hier genoemde seminaria zal men goed doen kennis te nemen van de literatuur over de z.g. „Auslandshochschule", die door de huidige verhoudingen in Duitschland voorloopig van de baan

Het seminariumwezen. Het seminariumwezen vertoont ook nog een ander perspectief, dat in het (niet-gedrukte) advies van de commissie tot voorbereiding van een Centraal Encyclopaedisch Instituut (G. B. 15 October 1920 No. 11) dd. 26 Juni 1922 (p. 11) wordt aangeduid en in het Gidsartikel van Prof. Dr. Huizinga (October 1923) nader wordt uitgestippeld. Deze seminaria, waaraan voor vast en tijdelijk wetenschappelijke werkers kunnen worden verbonden, die naast hun andere werk zonder den titel van hoogleeraar te behoeven te dragen, als assistent van den seminariumleider een deel van de onderwijstaak op zich kunnen nemen, deze seminaria, waar men een systematisch overzicht van de engere vakliteratuur in kaartsysteem bijhoudt, zoodat dadelijke oriëntatie voor den raadpleger mogelijk is, deze seminaria geven leiding aan het op hun gebied verricht wetenschappelijk onderzoek buiten. Zij vormen de vraagbaken van de werkers op het terrein. [1]) Zoo kunnen b.v. de taalambtenaren aan het taalkundig seminarium geplaatst worden: zoo maakt het oudheidkundig seminarium deel uit van den Oudheidkundigen Dienst. Behalve deze wetenschappelijke assistenten kent men echter ook coassistenten, dat zijn oudere studenten, die tijdelijk met werkzaamheden worden belast aan het seminarium, de jongere studenten voorthelpen en tevens zelf in de gelegenheid worden gesteld om voor hun proefschrift te werken. Op deze wijze kunnen de seminaria aan de systematische wetenschappelijke openlegging van Indië worden dienstbaar gemaakt. Verschillende seminaria zullen geëigend zijn om der Regeering, den Departementen of het Bestuur in allerlei quaesties van deskundig advies te dienen, waardoor dikwijls voor de studenten een practische oefening ten aanzien van de vraagstukken van den dag, al dan niet middels de

---

is geraakt. Zie o.a. Dr. A. Palme, Die Deutsche Auslandshochschule (Berlin 1920) en Denkschrift über die Reform des Sem. f. Or. Spr. in Berlin, bij schrijven d.d. 30 April 1923 U.I.K. No. 7953 1 door den Pruis. Minister für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung aan den Pruis. Landdag voorgelegd.

[1]) In verband met wat Huizinga opmerkt over „het lidmaatschap der Universiteit" voor hen, die zich tot wetenschappelijke studie aangetrokken voelen maar buiten haar resideeren, worde hier verwezen naar Art. 5 der Grundsätze einer Neuordnung der preuss. Universitätsverfassung (d.d. 20 Maart 1923).

z.g. werkcolleges, kan worden verkregen. Het politieke bureau voor Inlandsche zaken zoude b.v. op deze wijze kunnen worden ontlast van de behandeling van allerlei practisch-wetenschappelijke quaesties, die daar vaak door tijdgebrek enz. niet geheel tot hun recht kunnen komen, doch op het Islamologisch, het cultuurhistorisch of het taalkundig seminarium diepergaande analyse zouden kunnen ondergaan. Iets dergelijks laat zich n.h.v. op ander gebied denken.

Het economisch seminarium zoude wellicht op de eene of andere wijze in een bepaald verband met lichamen als het Volkscredietwezen, het Bureau van Arbeid, de Arbeidsinspectie, het Adviesbureau voor Sociale Aangelegenheden, de Afdeeling Landbouweconomie en het Statistisch Kantoor van het Departement van Landbouw en derg. meer, kunnen worden gebracht, zoodat co-assistenten bij die lichamen, practische ervaring zouden kunnen opdoen of studiemateriaal verzamelen.

Voor 2e-jaars juriscandidati zoude de gelegenheid kunnen worden geschapen om gedurende hunne groote vacantie practisch werkzaam te zijn op een griffie van een landraad, den Raad van Justitie of het Hooggerechtshof.

Door een organisatie als hier geschetst kan de arbeid van professoren en studenten mede direct productief gemaakt worden voor de maatschappij, al blijft natuurlijk opleiding de hoofdfunctie der universiteit. In ieder geval zal het noodig zijn, dat de professoren voortdurend met de maatschappij contact houden, waarvoor de vacanties zich in het bijzonder eigenen. Vooral denk ik hier aan de hoogleeraren of docenten voor de talen, de economie, het adatrecht en de vergelijkende cultuurgeschiedenis.

Voor den bestuursvorm der Universiteit naar het aangehaalde opstel van Prof. Huizinga en voor allerlei detailpunten in de onderwijsorganisatie naar het Academisch Statuut en zijn toelichting verwijzende, moge ik hier ten slotte nog eenige woorden aan de leerlingen en hunne verzorging wijden.

De studenten. Waar ook in Holland de volstrekte eisch van Latijn voor de toelating tot de rechtsstudie is vervallen, daar zullen hier zonder bezwaar de abiturienten van H. B. S. en A. M. S. tot de Juridische Hoogeschool zonder aanvullingsexamen kunnen

worden toegelaten. Hiernaast rijst de vraag in hoeverre zulks ook het geval zal mogen zijn met de abiturienten van Rechtsschool, O.S.V.I.A. enz. Als deze laatste vakscholen in één onderwijsinrichting, waarvan de onderbouw de M.U.L.O. is, worden samengetrokken t.w. een driejarige school voor Recht, Administratie en Bestuur d.w.z. een uitgebreideren en intensieveren vorm van de door de Commissie tot Hervorming van de Rechtsschool voorgestelde School voor Administratie en Recht met desnoods een specialiseering in het derde studiejaar, een onderwijsinrichting dus, waarvan de abiturienten de lagere betrekkingen bij het Inlandsch Bestuur, de Rechterlijke Macht en de Gouvernements- en locale kantoren zullen hebben te vervullen, dan moet *voor de meest verdienstelijke* onder hen de gelegenheid worden opengesteld om hun studie academisch te kunnen verdiepen. Dit ligt volkomen in de lijn van wat thans ook in Europa ten aanzien van de ruimere openstelling van de Universiteit voor personen zonder regelmatige vooropleiding geschiedt. Het criterium zal echter zoo moeten gesteld worden, dat alleen aan personen van gebleken meer dan gewonen aanleg of verdiensten een door den Directeur van Onderwijs op voorstel van de faculteit verleende dispensatie wordt gegeven. [1])

De abiturienten van de Hoogeschool zullen naar gelang van hunne speciale diploma's plaatsing kunnen vinden bij de Rechterlijke macht, het Bestuur, de Bureaux enz. Meer en meer zal het mede in verband met de decentralisatie, de uitbreiding der locale Raden en de ontvoogding noodig blijken de hoogste betrekkingen bij het Inlandsch Bestuur door universitair-opgeleiden te laten vervullen. Het zal dan wellicht op den duur geen uitzondering zijn, wanneer de weg tot het Regentschap via het Controleurschap of den rang van Assistent Resident blijkt te leiden. In de toekomst kan waarschijnlijk zelfs het dualisme in het Bestuur geheel komen te vervallen. In ieder geval zal de onbevredigende instelling, genaamd Bestuurschool, zoo spoedig mogelijk moeten worden opgeheven, waarvan, desgewenscht, misschien in de eerste jaren nog, een aan de Juridische Hoogeschool verbonden afzonderlijke cursus de plaats zoude kunnen innemen.

---

[1]) Hetzelfde zal e.v. mutatis mutandis van de abiturienten van de Handelsschool kunnen gelden.

Een gewichtig punt is ten slotte nog de huisvesting der studenten. Wie het Calcutta Rapport, waarvan Chap XXXIX aan de "Improved Conditions of Student Life" gewijd is (Vol. IV Part II p. 435 vv., vgl. Chap V in Vol. I Part I p. 105 vv. en vooral Chap XIX in Vol. II Part I p. 312 vv.: "Conditions of Student Life") kent, weet welke belangen daarmede samenhangen. Met het Verslag van de Medisch-Onderwijs Commissie (G. B. 19 Juli 1919 No. 51) p. 24-25 zie ik in gemengde internaten (d.w.z. internaten voor de studenten van verschillende studierichting) de oplossing van het vraagstuk. Niet alleen krijgt men op deze manier waarborgen voor een behoorlijke hygienische behuizing en verzorging der studenten, hetwelk aan de studie tengoede komt, maar ook een ontwikkelenden omgang tusschen de jongelui van verschillend interesse en verschillende belangen. Komen, dank zij particulier initiatief, op den duur meerdere studenten-internaten tot stand, dan kan zich tusschen deze inrichtingen die gezonde rivaliteit ontwikkelen, waarvan de Royal Commission on Oxford and Cambridge Universities meent, dat zij aan het peil van het Britsche Hooger Onderwijs zoo zeer tengoede is gekomen, weshalve zij er ook niet aan gedacht heeft het Engelsche "College"-stelsel af te schaffen. De internaten kunnen ook weer evenals in Cambridge en Oxford (men vergelijke het aangehaalde Rapport) het initiatief nemen tot het oprichten van clubs voor sport, athletiek en debating. Hoe meer het internaat beteekent voor het leven en de levensblijheid van den student, hoe beter het is: het kweekt den zin om over het enge eigenbelang heen een ruimer belang te leeren vinden: eerst het internaat, daarna de universiteit en tenslotte de maatschappij.

Weltevreden, 9 Januari 1924.

---

[1]) Evenals b.v. in de Philippijnen zal het wenschelijk zijn den studenten vrije geneeskundige behandeling te verzekeren. Door de gezondheidszorg verhoogt men het moreel en de „efficiency".

De wettelijke grondslagen der Indische provincie.

door

Mr. Dr. H. WESTRA.

Het is een weinig opwekkende taak de wettelijke grondslagen der Indische provincie, in de artikelen 67a en b, van het regeeringsreglement, en door de te kwader ure gedane verwijzing van artikel 68, ook in de artikelen 68a, b en c vervat, aan een nadere bespreking te onderwerpen.

Vindt voor de eerste groep artikelen dit oordeel zijn grond in het te zeer binden van den lageren wetgever, gevolg van de te groote uitvoerigheid en het te veel navolgen van de moederlandsche grond- en provinciale wet, voor de tweede groep artikelen geldt juist het tegenovergestelde, het al te schamele kleed, waarin zij gestoken zijn en waarvoor als verzachtende omstandigheid moge gelden, dat er een tijdvak van bijkans twintig jaren ligt tusschen de beide stukken wetgeving.

Al dadelijk is de plaatsing der artikelen uit een oogpunt van systematiek bedenkelijk, doch, waar eenmaal in 1903 door de opname van artikel 68a en volgende het slechte pad betreden was, dwong de konsekwentie wel — de vloek van het booze, dat het steeds het booze moet voortbrengen — de artikelen 67a en volgende in hetzelfde hoofdstuk op te nemen. En nu zegge men niet dat dit een zuiver abstracte redeneering of veeleer een kwestie van elegantia juris is, de koppeling van *werkelijke* aan *ambtelijke* decentralisatie onderstelt een niet scherp aanvoelen van het innerlijk groote verschil tusschen een rechtsgemeenschap met meer of minder medezeggenschap der bevolking en een simpelen bestuurskring.

De reeks artikelen opent met de mogelijkheid de provincie bij algemeene verordening, dus ook bij ordonnanie en dat is toch

waarschijnlijk de bedoeling, in te stellen. Waarom de behoedzame vorm van algemeene verordening gekozen werd, waardoor de deur tot bemoeienis, ja zelfs tot zelfstandige regeling vanuit den Haag open blijft, kan wel bezwaarlijk anders verklaard worden, dan uit de zucht Indië niet geheel vrij te laten. Gelukkig is het verkeerde van dit standpunt ingezien en zal bij de komende herziening van het regeeringsreglement in plaats van algemeene verordening, ordonnantie gelezen worden.

Belangrijker, doch uit de artikelen niet zoo eenvoudig te construeeren, is de omschrijving van de beide machts-sfeeren binnen het gebied der provincie. De provinciale, uitgeoefend door het provinciaal bestuur, den raad, het college van gedeputeerden of den gouverneur, de centrale door den gouverneur als orgaan van het centraal gezag.

De door het provinciaal bestuur uitgeoefende macht kan weer plaats vinden op drieerlei wijze, in autonomie, in medebestuur of in rechtstreeksche opdracht door het hooger gezag.

De *autonomie* was aanvankelijk (in het aan den volksraad aangeboden ontwerp) omschreven volgens de receptuur van de grondwet: de regeling en het bestuur van de huishouding der provincie wordt aan den raad „overgelaten". Bedenkt men nu, dat deze term, uit de grondwet van 1814 overgenomen, waar hij wèl op zijn plaats was, omdat toen ter tijde nog aan de oude souvereine macht van de provincies uit het republikeinsche tijdvak gedacht werd, voor het moederland al veel te ruim is, daar hij aanleiding geeft tot de misvatting, dat de provincie een eigen, niet van het staatsgezag afgeleid, recht bezit, dan behoeft het geen betoog, dat hij voor Indië geheel en al misplaatst is. Temeer, waar de autonome bevoegdheden bij enumeratie worden opgedragen, omdat, zooals de Heer Idenburg het in de 1ste Kamer zeide (Handelingen 1ste Kamer — vergadering van 3 Februari 1922) er op het oogenblik geen provinciaal huishouden bestaat, zoodat er niets kan worden overgelaten. Een kleine correctie moet worden aangebracht. Immers naast de overgedragen onderwerpen staat er voor de provincie een terrein van bemoeienis open van nog onverzorgde belangen hetzij die door het centraal gezag in het geheel niet geregeld, dan wel losgelaten zijn.

Onhoudbaar was de term bovendien naast het zesde lid van artikel 67a, dat de nadere regeling van de inrichting, bevoegdheden en verplichtingen, dus ook van den omvang van het provinciaal huishouden, zooals de memorie van toelichting op het aan de IIde Kamer ingediende ontwerp (blz. 34) terecht opmerkt, aan een algemeene verordening overlaat.

Het *medebestuur* is eveneens op voorbeeld van de grondwet geformuleerd: wanneer de algemeene verordeningen het vorderen, verleenen de provinciale besturen hunne medewerking tot uitvoering daarvan. Beter dan in het betrekkelijk grondwetsartikel 135, waar in het onderhavige geval de medewerking van de „staten" gevorderd wordt, en in overeenstemming met het op de gemeenten betrekking hebbend artikel 144 van de grondwet, zijn hier de „provinciale besturen" aangewezen als uitvoerders. Dit is in den regel het college van gedeputeerden, tenzij uitdrukkelijk de raad daartoe geroepen is, zooals het regeeringsreglement in afwijking van de grondwet, die het soberder principe huldigde de nadere regeling aan den lageren wetgever over te laten, bepaalt. Zelfs wordt nog meer in détails getreden door het orgaan aan te wijzen, dat bij weigering van de opgedragen taak moet optreden, iets waaromtrent de grondwet ten aanzien der provincie zwijgt, doch voor de gemeente, onder vrijwel algemeene afkeuring in de staatsrecht-literatuur, een regeling heeft getroffen.

Merkwaardig mag het heeten, dat de Indische wetgever, die de keuze had tusschen een drietal formules in de moederlandsche wetgeving juist de minst gelukkige heeft gekozen. Immers artikel 144 van de grondwet spreekt van „in gebreke blijven" van de gemeentebesturen, een ruime term, welke den lageren wetgever volledig recht gaf bij de uitwerking de juistere formule te bezigen „niet of niet behoorlijk" voor de uitvoering zorgen, welke term eveneens in artikel 129 der provinciale wet ten aanzien van de uitvoering door gedeputeerde staten wordt gebruikt. Blijkens de memorie van toelichting (blz. 37) diende artikel 128 der provinciale wet, waar van de „weigering" tot medewerking door de staten sprake is, tot model. Het gevolg is nu, dat de ordonnantiewetgever gebonden is aan het geval van weigering en dus feitelijk niet het meer belangrijke geval van niet behoorlijk vervullen mag regelen. Temeer wekt deze

gang van zaken verwondering, wanneer men bedenkt, dat bij een amendement van den heer Vreede c.s. door den volksraad aangenomen, waarin artikel 110 van het ontwerp der herzieningscommissie werd gevolgd, onder anderen ook de juiste uitdrukking „in gebreke blijven" was opgenomen.

De wet zwijgt over de *derde functie*, die door professor van Vollenhoven in een artikel: Sprongen in de ontwikkeling van het gewoonterecht (verslagen en mededeelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen, afdeeling Letterkunde, 4 de reeks, deel XI, blz. 221) wordt omschreven als een derde vorm naast de in de grondwet erkende „vrije taak", de autonomie en de „gedwongen taak", het medebestuur, der lagere organen, een vorm, volgens welken provincie en gemeente noch gelaten zijn in haar eigen kring van vrijheid, noch gebracht in een vreemden kring van gebondenheid, maar gedwongen om binnen haar eigen kring van vrijheid bepaalde onderwerpen ter hand te nemen.

Bestaat die functie inderdaad in Nederland? Wettelijk is haar geen plaats geruimd en met vrij groote zekerheid kan verklaard worden, dat de maker van provinciale- en gemeentewet, Thorbecke, vreemd zou opkijken van het feit alleen dat die vraag gesteld zou kunnen worden. Professor Oppenheim wil er blijkbaar ook niet aan, getuige zijn weinige ingenomenheid met evengenoemd artikel van zijn ambtgenoot van Vollenhoven. (Nederlandsch gemeenterecht 4de druk, deel I, blz. 74).

Wanneer zij dus bestaat, kan zij haar ontstaan alleen te danken hebben aan de conventions, staatsrechtelijke gewoonten, die naast en soms zelfs tegen de wettelijke voorschriften in, rechtskracht hebben. Of die ontwikkeling eene geleidelijke dan wel een sprongsgewijze is, een soort van „juridische Sint Teunisbloem", zooals professor van Vollenhoven ons wil doen gelooven, kan hier ter zijde gelaten worden.

Sinds bovengenoemd artikel, waarbij met name de eerste paragraaf der woningwet als voorbeeld diende, zijn er, vooral door de crisiswetten, zoo herhaaldelijk opdrachten van hooger hand aan de lagere organen verstrekt, vallende buiten het kader van autonomie en medebestuur, dat men met Mr. van Poelje (de Nederlandsche gemeente, deel I, blz. 18) veilig die functie als bestaande mag

aannemen. Of zij in Indië in de praktijk tot uiting komt, zal de toekomst leeren.

Naast de provinciale heerscht binnen het gebied der provincie de *centrale sfeer*, uitgeoefend door den gouverneur als orgaan van het centraal gezag, namens den Gouverneur-Generaal.

Hierover handelt het veelomstreden eerste lid van artikel 67b, waarvan de bedoeling wel duidelijk, doch de formuleering niet bijster gelukkig is. Waar autonomie en medebestuur immers al in het vorig artikel behandeld zijn, kan de bedoeling niet anders zijn dan wat niet overgedragen wordt aan de provincie in autonomie of medebestuur of rechtstreeks wordt opgedragen, voor het centraal bestuur wordt gereserveerd en door den gouverneur als orgaan van het centraal gezag wordt behartigd.

Nu staat dat er niet, want door te spreken van „aangelegenheden, welke geen deel uitmaken van de gewestelijke *huishouding*" valt alles, wat buiten de provinciale autonomie ligt, binnen de centrale sfeer. Dat zou dus zijn niet alleen het medebestuur, dat de memorie van toelichting (blz. 37) uitdrukkelijk als daarbuiten vallend vermeldt, doch ook wat rechtstreeks aan de provincie wordt opgedragen. Ook zou — hetgeen evenmin in de bedoeling heeft gelegen — er uit te lezen zijn, dat het gebied der nog onverzorgde belangen als uitsluitend domein voor de landsregeering gereserveerd moet blijven. Meer nog. De letter van de wet maakt het mogelijk de geheele regentschaps- en desahuishouding als onderdeel der centrale taak te beschouwen, een interpretatie, die evenwel te absurd is om ooit in ernst te worden toegepast. In ieder geval de minister heeft in de Iste Kamer toegezegd bij de aanhangige herziening der staatsregeling de redactie van het artikel te verbeteren, als gevolg waarvan het dan ook aangevuld zal worden met de aanhefwoorden: „Voorzoover niet bij of krachtens deze wet anders is bepaald", een toevoeging, die op zich zelve overbodig, doch in het licht van haar ontstaan als een tegemoetkoming aan de gemaakte bezwaren mag worden beschouwd.

Is hiermede het terrein van werkzaamheid binnen de provincie besproken, over twee der provinciale organen, het college van gedeputeerden en den gouverneur bevat de wet nog eenige voorschriften.

Het eerste behoort tot de formatie van het provinciaal bestuur en kan alleen dan achterwege blijven, wanneer de provinciale raad oordeelt, dat de omstandigheden de instelling ervan ongewenscht maken. Beter ware het geweest niet te spreken van de benoeming door den raad van het college van gedeputeerden, doch evenals artikel 25h der locale-raden-ordonnantie doet, van het benoemen van gedeputeerden; immers de gouverneur, wiens benoeming door het centraal gezag plaats heeft, behoort ook tot het college, dat de gedeputeerden met hem samen vormen. Zijn voorzitterschap en zelfs zijn stemrecht in de vergadering van het college stempelen hem echter niet tot lid daarvan, hetgeen ook weinig zoude strooken met zijn taak toezicht uit te oefenen op den gang van zaken van het college. Of de verleening van stemrecht hem niet in een scheeve positie kan brengen juist omdat hij toezicht heeft te houden, dat zich onder anderen hierin uit, dat hij besluiten van het college van gedeputeerden, waaraan hij dus zelf heelt medegewerkt, niet ten uitvoer legt, wanneer hij van oordeel is dat zij in strijd zijn met algemeene verordeningen of het algemeen belang, mag betwijfeld worden. In Nederland wordt tenminste het stemrecht van den commissaris der Koningin in de vergadering van gedeputeerde staten als een anomalie gevoeld.

Het cassatierecht van den Gouverneur-Generaal wordt bij algemeene verordening geregeld, een formule, die overgenomen uit de grondwet (artikel 140) de vrijheid laat om bij een eventueele regeling der administratieve rechtspraak dat recht te beperken. Het woord besluiten werd te kwader ure overgenomen uit de grondwet, waarmede het technisch karakter ervan tegenover verordening werd miskend. De hopelooze verwarring dier termen in gemeente- en provinciale wet ware beter binnen de landspalen van het moederland gelaten dan ze ook hier te introduceeren. Temeer, waar de Indische decentralisatiewetgeving konsekwent in het decentralisatie-besluit en de locale-raden-ordonnantie een juistere term gebruikt n.l. beslissingen, waaronder alle wilsuitingen, verordeningen, besluiten, uitspraken en hoe ook genaamd, vallen.

Over de hoogst belangrijke functie — nog wel een der hoofdmotieven voor de rechtvaardiging van het bestaan der provincie, het hooger toezicht op het regentschap en de stadsgemeente en in

de toekomst wellicht ook op het waterschap — zwijgt de wet. Dit toezicht komt tot uiting in het al dan niet goedkeuren van verschillende, meest financieele handelingen, van die lagere organen, doch de logische lijn om ook het schorsings- en vernietigingsrecht aan de provincie op te dragen met een beroep op den Gouverneur-Generaal als hoogte instantie werd helaas niet doorgetrokken. De minister heeft echter de herziening der staatsregeling te baat genomen om ook hier verbetering te brengen en in plaats van het 5de lid van artikel 67c te lezen: De besluiten van de besturen der gemeenschappen, die met de wet of het algemeen belang strijdig zijn, kunnen op de bij ordonnantie te regelen wijze worden geschorst of vernietigd.

De vraag of het hooger toezicht op de lagere organen als een onderdeel der autonomie dan wel van het medebestuur moet worden aangemerkt, heeft meer dan theoretische beteekenis. Immers de vraag of gedeputeerden voor de uitoefening van die taak aan den provincialen raad verantwoording schuldig zijn wordt door dit punt van uitgang beslist. De Nederlandsche jurisprudentie neemt althans aan, dat voor daden, uitvloeisel van het medebestuur, die verantwoordelijkheid niet bestaat. De provinciale wet heeft in deze kwestie duidelijk uitspraak gedaan door het toezicht op de gemeentebesturen als een tweede afdeeling onder te brengen onder het hoofdstuk: van de regeling en het bestuur der provinciale huishouding, en al zou ik op theoretische gronden geneigd zijn die functie niet tot de autonomie, maar tot het medebestuur te rekenen, de praktische gevolgen zouden mij doen overhellen tot het andere standpunt.

Het ligt in de bedoeling de rol van de provincie als overkapping der lagere organen uit te strekken tot een mogelijke financieering dier organen, waardoor de beteekenis van de provincie in belang wint, temeer waar de Rekenkamer, die wel de provinciale financiën controleert, beperkt wordt tot een steekproefsgewijze onderzoek van de rekeningen der lagere organen. Hiertegen staat niet in den weg de reeds in den aanhef als ongelukkig gekenschetste verwijzing van artikel 68 naar de bepalingen der oude decentralisatiewetgeving, met name dan naar artikel 68b lid 1, waar in het algemeen het beheer der locale geldmiddelen aan het toezicht van de Rekenkamer

wordt onderworpen. Immers het geïncrimineerde artikel 68 geeft een blanco volmacht af te wijken, niet alleen waar de wet in de artikelen 67a, b, en c het zelve doet, maar ook bij krachtens de wet te maken bepalingen, dus bij de uitvoeringsordonnanties. Het wil mij dan ook voorkomen, dat het onnoodig ware geweest deze afwijking bij een Koninklijk besluit, zooals thans geschied is, mogelijk te maken; de provincie- en regentschapsordonnanties zouden daartoe voldoende geweest zijn.

Een buiten den opzet van dit stuk vallende en eerst later door de praktische ontwikkeling van het staatsrecht op te lossen vraag betreft de kwestie in hoeverre de volksraad de handelingen der provincie te beoordeelen krijgt. Ten aanzien van één punt staat dit vast. Wat aan het centraal gezag blijft en dus niet aan de provincie in welke functie ook wordt overgedragen, zal op de landsbegrooting moeten blijken en daarop bestaat dus een dadelijk recht van controle van den Volksraad. Over het eigenlijke provinciale werk breekt effectieve controle eerst aan, wanneer de staatkundige ontwikkeling zoo ver gevorderd zal zijn, dat de Gouverneur-Generaal politiek verantwoordelijk is aan den Volksraad. En dat zal nog een lange weg zijn om af te leggen.

Vijf Jaren Decentralisatie in een kleine Gemeente.

door

DR. J. KUYPER.

In het „Gedenkboek van Nederlandsch-Indië 1898-1923" begint Mr. J. J. S(chrieke), regeeringsgemachtigde voor algemeene zaken, zijn overzicht van de decentralisatie (blz. 104) met deze woorden, in verband met het Decentralisatiebesluit van 1903:

„Het jaar 1903 was 'n merkwaardig jaar in de Indische geschiedenis. „Tot dat jaar kenteekende de Indische regeeringsvorm zich onder meer „door twee eigenschappen, die hem in een vorige periode uitnemend „te stade waren gekomen: centralisatie en autocratie."

En even verder lezen we:

„Reikte destijds de bedoeling van de wet niet verder, dan „zeer geleidelijke overdracht van alle onderwerpen van zuiver „locaal belang op locale besturen, *onder medewerking niet van de, maar „van „geschikte en onafhankelijke" ingezetenen van de verschil-„lende landaarden, zoowel in als buiten 's Lands dienst,* [1]) bekend met de „plaatselijke toestanden, behoeften en hulpmiddelen, — bij de uitvoering „van de wet is men door de macht der feiten meegesleept en haar „onvoorziene gevolgen zijn, achteraf gezien, verbluffend".

Niemand zal ontkennen, dat de poging om gebieden van Indië vrij te maken, tenminste eenigszins vrij te maken van „centralisatie en autocratie", zooals Mr. SCHRIEKE zegt, van veel belang waren, en het beeld, dat ons voorgespiegeld wordt van de „geschikte en onafhankelijke" personen, die zich wijden aan 's Lands belangen, wie zal het niet als iets zeer begeerenswaards zien? En ongetwijfeld heeft de decentralisatie, die in 1903 ingeleid werd, belangrijke gevolgen gehad voor Indië; de groote steden zonder den tegenwoordigen bestuursvorm, d.w.z. zonder een eenigszins van het centrale bestuur vrijstaand bewind, zij zijn bijna niet meer denkbaar. Ook in verdere gevolgen is dikwijls de decentralisatie heil-

1). Cursiveering van mij, J. K.

zaam geweest; men heeft toch ook in dezelfde lijn den Volksraad zien ontstaan, die zeker dit goede heeft, dat zij de „centralisatie en autocratie" tegenging; immers openbaarheid, in welken vorm ook, is een buitengewoon krachtig middel tegen autocratie en — laten wij er bijvoegen — bureaucratie. Er zijn bedenkingen en ook de schrijver in het Gedenkboek voelde die; hij schrijft immers verder:

> „De vraag, of men bij het in het leven roepen van gemeenten niet „te ver gegaan is en te kleine kringen heeft gedecentraliseerd blijve „rusten".

De beantwoording van die vraag hoorde in dat korte overzicht niet thuis, zij werd evenwel blijkbaar belangrijk genoeg geacht om haar daar ter plaatse tenminste aan te stippen. Juist deze vraag: of de kleine gemeente geschikt is om tot locaal ressort verheven te worden, is te weinig belicht, en degene, die als schrijver, vijf jaar lang van nabij alles meegemaakt heeft, wat aan de instelling van een gemeenteraad in een kleine stad vastzit, zal zeker overtuigd zijn, dat zich daarbij vraagstukken voordoen, wier belang verre uitgaat boven het kleinsteedsche geruzie, waarvan zij veelal een uiting lijken, en dat zij de verhoudingen in het bestuur in Indië, en de mogelijkheid van „decentralisatie" d.i. medewerking van raden, uit gekozen of benoemde leden samengesteld, op een geheel eigen wijze belichten.

Dit is uitsluitend, wat wij in dit artikel wenschen voor het voetlicht te brengen; wij willen niet „de decentralisatie" behandelen, wat door meer bevoegden voldoende geschied is, wij wenschen geen algemeene beschouwingen over de bestuursinrichting in Indië te geven; wij wenschen slechts door een eenvoudige weergave van wat in de notulen van raadsvergaderingen begraven ligt, de aandacht van hen, wien deze zaken in de eerste plaats aangaan, te vestigen op allerlei omstandigheden, die o.i. voor de decentralisatie in dergelijke gebiedjes van overwegend belang zijn, maar uit den aard der zaak de centrale bestuursorganen ontgaan, ten eerste omdat zij op dien afstand van ondergeschikt belang lijken in verhouding tot het geheele vraagstuk der bestuurshervorming; ten tweede, omdat men de ervaring zelve moet opdoen, zelve de zaken moet meemaken, om het verbluffende, het humoristische, maar toch ook voor het decentralisatie-vraagstuk teleurstellende er van te be-

seffen. Ook hier moge de slottirade van het meeraangehaalde artikel gelden:

„zij (de wet van 1903) heeft de onverbiddelijke practijk laten spreken, „met welker lessen komende reorganisatoren hun voordeel kunnen doen."

In plaats van de wet van 1903 zouden wij voor onze bijdrage willen lezen: de instellingsordonnantie voor de gemeente Pasoeroean, Stbl. 1918 No. 320.

Over de locale raden is reeds een vrij omvangrijke literatuur verschenen, maar voor ons zijn daarin van het meeste belang de paar wat algemeenere werken, die men de handboeken der decentralisatie zou kunnen noemen, n.l. De Indische decentralisatie wetgeving, van Mr. P. F. WOESTHOFF, en Ontstaan en groei der stads- en landgemeenten in Nederlandsch-Indië, van Mr. J. J. Schrieke. Daarnaast moet genoemd worden het tijdschrift *Locale Belangen*, dat een groote massa gegevens uit de praktijk der decentralisatie voor den belangstellende bevat. Bij het doorwerken dier literatuur valt het direct op, vooral waar van de praktijk der raden sprake is, dat de groote gemeenten de eerste rol spelen; dit ligt ook voor de hand: hier gold het grootere belangen, hier had men een plaatselijke pers van voldoenden invloed en ernst om de vraagstukken met eenigen klem onder het oog van het publiek en het bureau voor decentralisatie te brengen, hier had men gelegenheid uit een grooter personen-materiaal te kiezen bij de bezetting der raden, hier drong zich het veranderen van den ouden gecentraliseerden toestand met den Assistent-Resident aan het hoofd der gemeente veel meer als noodzakelijkheid op; kortom, in die grootere gemeenten bestonden vraagstukken, die om oplossing riepen. In het moederland worden de vakbladen op dit gebied ook niet gevuld met besprekingen uit den raad van Berg en Terblijt, van Vlodrop en dergelijke gemeenten. Van tijd tot tijd verschijnen kleinere gemeenten eens in de Indische literatuur door juridische vraagstukken; meestal is het een president-landraad-raadslid, die genoeg interesse in deze materie vertoont om vragen van bevoegdheid en dergelijke, veelal van werkelijk belang van wetgevend standpunt, uit te vechten. Maar op het gebied van zuivere bestuursvraagstukken komen de kleine gemeenten er slecht af; ook daarin zien wij een rechtvaardiging van deze bijdrage.

Veel van wat SCHRIEKE echter in zijn „Ontstaan en groei" zegt over decentralisatie in het algemeen, vooral waar hij de bezwaren teekent, voortkomende uit de personen en organen, die er mee te maken hebben, is in bijzondere mate op de kleine gemeente van toepassing. Beiden, Woesthoff zoowel als Schrieke, stellen duidelijk in het licht, hoe de afhankelijkheid zoowel van voorzitter, indien deze hoofd van plaatselijk bestuur is, als van raadsleden van de boven hen gestelden, in de eerste plaats van den resident, een uiterst belangrijke factor in het raden-probleem is. Woesthoff zegt het al heel duidelijk op blz. 42:

„En practisch kan de verwachting, dat ambtenaren, die ambtelijk den „resident ondergeschikt zijn, de hun hierdoor opgelegde gehoorzaam- „heidsplicht niet zouden voelen nawerken, wanneer zij als leden van „den raad worden voorgezeten door dienzelfden chef, die nu wel niet „meer resident, maar voorzitter heet, niet groot zijn. Hierin ligt een „van de redenen, dat de genoemde raden als pure regeeringsmaaksels „worden beschouwd en alle populairiteit — het woord genomen in de „opwekkende beteekenis — missen. Wat baat het den niet tot het „binnenlandsch bestuurscorps behoorende leden, hun stem te verheffen „tegen maatregelen, welke komen uit het bureau van den resident- „voorzitter, wanneer zij tegenover zich zien geplaatst hier een meer- „derheid, daar eene belangrijke fractie, in alle raden eene goed gedisci- „plineerde phalanx?"

En even verder zegt hij op dezelfde bladzijde:

„Deze instelling toch verdraagt zich slecht met de bedoeling der „decentralisatiewet, op grond van hetgeen ik zooeven aangeduid heb „en practisch zal het veeleer tot de uitzondering dan tot den regel „behooren, dat een goed ambtenaar van het binnenlandsch bestuur ook „als zoodanig een goed raadslid moet zijn; zijne voorbereidende studie, „zijne practische opleiding in het vak liggen vóór 1903 en zijn berekend „geweest op de aanpassing aan het systeem van 1855".

Wel wordt hier gesproken speciaal naar aanleiding van de samenstelling van de gewestelijke raden, maar dit doet niet ter zake. Hoofdzaak is voor ons, dat hier uitdrukkelijk geconstateerd was, dat de lagere ambtenaar in groote mate „afhankelijk blijft van den hoogere", en dat deze afhankelijkheid inhaerent is aan het organisatorisch verband, waarin deze ambtenaren zijn opgenomen; volstrekt niet door alle betrokkenen behoeft die ondergeschiktheid in een voor de gewenschte zelfstandigheid van raad, raadslid en voor-

zitter ongunstigen zin gebruikt of misbruikt te worden; maar zij is steeds door aanwezig en vormt dus steeds door een bedreiging voor de goede werking van den raad, van de decentralisatie. Wij hopen straks aan te toonen met voorbeelden, hoezeer die bedreiging, een bedreiging „in being", zou men naar het voorbeeld van de „fleet in being" kunnen zeggen, haar invloed doet gelden. Ook legt WOESTHOFF er den nadruk op, dat de B. B. ambtenaar van nature, dus door zijn opleiding en carrière, geen goed decentralisatieman kan zijn. Inderdaad is de neiging, „den particulier" liefst buiten allerlei te houden, waar zoo'n man toch geen verstand van heeft, vaak zeer sterk aanwezig. Het heilige huisje van de bureaucratie, van de ambtelijke papieren, mag niet zoo maar betreden worden door dengene, die meent, dat daar buiten om nog veel belangrijker zaken op afdoening wachten. Het is dan ook wellicht geen toeval, dat van de vier voorzitters, die schrijver meemaakte, degene, die naar zijne en anderer meening, de beste decentralisatieman was, in het hierarchieke verband van zijn corps niet zoozeer op zijn plaats geacht werd. De hoogere machten juichten, toen daarna weer het volkomen in dit verband passende type ambtenaar kwam, die geheel viel onder de groep, bedoeld in de zooeven geciteerde zinsnede van Woesthoff.

Er zij hier opgemerkt, dat Woesthoff uitdrukkelijk over het *systeem* spreekt; zijn geheele geschrift is trouwens in hoofdzaak een theoretische bespreking van de decentralisatie wetgeving en de positie der raden; van parti-pris tegen het B. B. corps is geen sprake. Maar, waar hij deze bezwaren reeds in het algemeen aanvoert, zal men zich kunnen voorstellen, hoe sterk zij werken op een binnenplaats, waar resident en assistent-resident samen resideeren, en elke ambtenaar ter plaatse toch steeds min of meer beklemmend de aanwezigheid van deze machten voelt.

Nog even moet in dit verband de aandacht gevestigd worden op art. 7 L. R. O., waarover Woesthoff even te voren (blz. 40) ook spreekt. Dit artikel acht onvereenigbaar met het lidmaatschap van een raad „een betrekking, waaruit rekenplichtigheid aan den Raad dan wel ondergeschiktheid aan den Raad of raadsvoorzitter voortvloeit". De wetgever is dus voorzichtig geweest en terecht; maar wat nu te zeggen, in verband met het voorgaande, van het gelijk-

tijdig lidmaatschap van den Gemeenteraad van Pasoeroean van de volgende ambtenaren: de gewestelijke secretaris, de controleur der gewestelijke geldmiddelen tevens waarnemend secretaris van den Gewestelijken Raad, de boekhouder van den Gewestelijken Raad tevens waarnemend adjunct-controleur der gewestelijke geldmiddelen en een commies op het residentiekantoor. Inderdaad; zij vallen niet zuiver onder art. 7 L. R. O., maar erkennende het organische verband, dat tusschen ambtenaren bestaat en waarvan WOESTHOFF het bestaan zoo juist teekent, doet zich hier dan toch wel iets voor, wat volkomen tegen den geest van art. 7 in gaat, en dan ook toestanden schept, die wanneer aan de integriteit der betrokkenen slechts eens iets mocht ontbreken — en zij zijn toch ook maar menschen — zullen doen denken aan onze welbekende regentenregeeringen in het Holland der 18e eeuw; en wanneer we nog een stapje verder gaan, dan voelt men het corruptieve element (corruptief opgevat als strijdig met de publieke moraliteit) om het hoekje van de deur van het decentralisatiegebouw gluren. Dit is het ergste, wat „de decentralisatie" kan overkomen. Hoe vreemd doet de zoo even geschreven samenstelling aan, wanneer men bedenkt, dat dit *gekozen* leden zijn. Terwijl het geheele systeem van den wetgever er op gericht is, en te recht, dat de ambtenaar in den raad, zeer zeker in den gemeenteraad, vervangen zal worden door den meer onafhankelijken particulier, zien wij hier een teruggang tot het ambtenaarlijke. Voelt men niet reeds, hoe het milieu van de kleine stad hier tegen den geest van den wetgever inwerkt? Wij komen nader op de samenstelling van den Raad terug, maar constateeren reeds, dat de kleine locale raad een schepping is, die niet in hoofdzaak afhankelijk is van de regelen der L. R. O. maar van kleinsteedsche verhoudingen (kleinsteedsch niet in denigreerenden zin gebruikt, maar als plaatsbepaling), waarin de invloed van het Binnenlandsch Bestuur op gansch andere wijze tot uiting komt dan de wetgever vermoed heeft. Evenals Mr. Woesthoff meenen wij deze toestanden als inhaerent aan het Indische regeersysteem te moeten beschouwen, daarom moet er hier ook vrijmoedig de aandacht op gevestigd worden. Deze beschouwingen over het gebrek aan onafhankelijkheid brengen Woesthoff logisch tot het desideratum (blz. 87), dat de voorzitter niet assistent-resident moet zijn,

maar „Orgaan van den raad". Zeker zou dit een belangrijke verbetering zijn, maar het is een desideratum, dat voor de kleine gemeente volmaakt onbereikbaar is. Zou het voor een gemeente met een budget van 1 à 1½ ton verantwoord zijn een som van, laten wij zeggen, 10 mille uit te trekken voor een voorzitter? De onafhankelijkheid tegenover de B. B. ambtenaren stelt hooge eischen aan dien voorzitter; in de bezoldiging moet dit tot uiting komen. En dan heeft men zich af te vragen of die uitgave gerechtvaardigd is, gezien het geringe voordeel, dat een plaats van dien omvang trekt, en naar 's schrijvers opvatting kan trekken, van den gedecentraliseerden bestuursvorm.

Terwijl Woesthoff de decentralisatie-wetgeving behandelt, en dus daardoor een meer theoretisch getinte verhandeling geeft, hoewel zij zeer voldoende steunt op hetgeen de praktijk leerde, vindt men in Schrieke's „Ontstaan en groei der stads- en landgemeenten" meer het zwaartepunt gelegd op de praktijk zelve; personen en zaken worden meer bezien, zooals zij in den Raad optreden, invloed uitoefenen en voorkomen; degene, die zijn ervaring in een raad opdeed, zal in Schrieke telkens getroffen worden door de juistheid van schildering der ambtelijke verhoudingen. Voor ons doel kunnen wij niet beter doen dan blz. 52 en 53 van Schrieke aanhalen:

„Maar ware zelfstandigheid is ook voor hem (assistent-resident) nog „niet aangebroken; hij is lasthebber van den resident. In eenige minder „belangrijke aangelegenheden mag hij zelf beslissen, maar overigens „geldt ook voor hem: hij ontvangt bevelen en geeft die door, hij ont- „vangt verzoeken en zendt die door, hij doet voorstellen of geeft advie- „zen, hooger gezag beslist.

„Het moet iedereen, die zich in dezen loopbaan indenkt, duidelijk zijn, „dat zij het tekort, dat ten aanzien van de decentralisatie in de oplei- „ding van de bestuursambtenaren werd geconstateerd, niet kan aanvul- „len. Integendeel, zij moet de strekking hebben eenige minder gewensch- „te eigenschappen in den bestuurder aan te kweeken, die ik, om duidelijk „te zijn, met forceering van het begrip, door een viertal onaangenaam „klinkende woorden moet kenmerken. Niemand trachtte daaruit nu af „te leiden, dat ik met die aanduiding deze eigenschappen nu ook den „Indischen bestuursambtenaren aanwrijf; dit komt niet in mij op. Het „gaat hier om vaststelling van de richting, waarin de carrière de eigen- „schappen van den ambtenaar beïnvloedt.

„De langdurige eenzijdige aanraking met de inlandsche wereld met „haar tekort aan ruggegraat, drijft naar overmaat van gezagsgevoel.

„De langdurige bemoeienis, ook, of juist, met zeer onbelangrijke de-
„tails voert naar pietluttigheid.
„De groote verscheidenheid der werkzaamheden kweekt den dilettant.
„Terwijl eindelijk de jarenlange onzelfstandigheid gebrek aan moed
„om verantwoordelijkheid te dragen te voorschijn roept.
„Nog eens: ik geef hier geen karakteriseering van de ambtenaren,
„doch van de carrière.
„En de aldus opgeleide en beïnvloede ambtenaren, wien het werk toch
„al over de handen liep, kregen nu als het (n + 1)e bijbaantje de
„decentralisatie — en natuurlijk zonder eenige vergoeding — er bij.
„Zij, die onder ja-knikkende Inlanders ambtelijk waren gevormd en de
„kunst van leiding geven op den voet van gelijkheid in een ambtelijk
„college nergens hadden kunnen leeren, werden gesteld tot voorzitter van
„een raad, waarin Europeesche leden, grootendeels onbekend met be-
„stuursmoeilijkheden, van verlangen brandden om, nu eindelijk het slot
„van den mond was genomen, hunne grieven tegen het bestuur te uiten.
„Terwijl de openbaarheid gereed stond zich op den dilettant te werpen,
„zouden zij, die het besturen van eene gemeente niet hadden kunnen
„leeren, een geordend locaal bestuur zelfs nooit van dichtbij hadden kun-
„nen gadeslaan, begrip van de verhouding der algemeene regeering tot
„een autonoom orgaan in de praktijk niet hadden kunnen opdoen, wor-
„den geroepen om een gemeentebestuur te voeren, gemeentefinanciën te
„beheeren, naar een gemeentebegrooting te werken. Zelfstandigheid en
„de moed der verantwoordelijkheid zouden van hen gevraagd worden;
„hun nieuwen ondergeschikten, secretarissen en directeuren van locale
„werken zouden zij niet door te ver gedreven bemoeizucht de veer- en
„werkkracht mogen ontnemen en toch de leiding in handen moeten
„houden".

Tot zoover SCHRIEKE. De restrictie's van den auteur zijn ook de onze, het zij nog eens uitdrukkelijk gezegd; de carrière, de positie van den ambtenaar in een koloniaal rijk moet immers grooten invloed uitoefenen op zijn wijze van werken. Bij overdenking van het zooeven aangehaalde zal men alweer tot het inzicht moeten komen, dat de hier geciteerde bezwaren, die aan het ambtenaarschap verbonden zijn, op de kleine plaats, waar wij de werking der decentralisatie speciaal bestudeeren, in hooge mate tot uiting zullen komen; daar omgeeft den kandjeng nog iets van den ouden luister, daar is een groot deel van het kiezerscorps nog in vele opzichten afhankelijk van den kandjeng, omdat immers een belangrijk deel ervan ambtenaar is, terwijl ook de particulier veelal nog zegt: in geen geval ruzie met het bestuur. Het zijn feiten, die wij hier ver-

melden, geen uit den duim gezogen gemeenplaatsen! Men bedenke, dat van het kiezerscorps te Pasoeroean meer dan 60% ambtenaar is, zooals wij bij de meer uitvoerige analyse van de kiezerslijst later zullen aantoonen. En wil het toeval, dat in die omgeving de directe chef van het hoofd van plaatselijk bestuur, voorzitter van den gemeenteraad, zetelt, n.l. de resident, tevens voorzitter van den gewestelijken raad, zal men dan niet moeten inzien, dat de bezwaren van Mr. Schrieke niet hersenschimmig behoeven te zijn, maar groote kans loopen zeer reëel te worden? Nog eens: wij beschuldigen niet, wij verklaren slechts.

Na besproken te hebben, hoe de regeering van de voorzitters der gewestelijke raden eischte, dat zij de regeeringszienswijze verdedigden en hoe zij deze ambtenaren in missives wees op wat zij te doen of te laten hadden, wordt dan op blz. 63 door Schrieke de volgende conclusie getrokken:

> „Het regeeringsvoorbeeld stemde tot navolging: als de verhouding „tusschen regeering en resident geen wijziging onderging door het „voorzitterschap van een raad, waarom zou dan de assistent-resident „gemeenteraadsvoorzitter aan de bevelen van den resident onttrokken „zijn en waarom de inlandsche bestuursambtenaar-raadslid aan het „gezag van zijn ambtelijken chef-raadsvoorzitter?".

Zeker, het is uiterst begrijpelijk, dat de A. R. rekening houdt met aanwijzingen van hoogerhand, en even begrijpelijk, dat het raadslid tevens inlandsch bestuursambtenaar huivert tegen den voorzitter in te stemmen in eenigszins belangrijke zaken. Schrijver acht het ook dan een groote lof, dat hij kon waarnemen, hoe herhaalde malen juist enkelen dier Inlandsche bestuursambtenaren met meer kracht aan hun overtuiging vasthielden dan hun z.g. onafhankelijke Europeesche collega's, die tenminste in geen ambtelijke verhouding tot voorzitter en resident stonden, maar toch meenden voorzichtig te doen deze heeren niet te contrarieeren. Deze houding moet natuurlijk principieel geheel onjuist geacht worden; wanneer men steeds steunt op de wet, heeft men niets te vreezen, is men vrijwel onafhankelijk van de meerdere of mindere welwillendheid van een ambtenaar, indien deze zich eens mocht laten verleiden, zijn stemmingen een rol in zijn beslissingen te laten spelen, maar de eenvoudige burger acht nu eenmaal den weg naar Batavia lang,

en de hierarchieke weg ontneemt veel aan z'n vrijheid van beweging.

Wij komen als vanzelf op het toezicht, dat door den Gewestelijken Raad wordt uitgeoefend. Door den Gewestelijken Raad? Door den Voorzitter daarvan, dus de Resident! Immers de samenstelling dezer Raden garandeert den Voorzitter bijna steeds, vooral in wat de doorsnee particulier in Indië nog onbelangrijke zaken noemt, de volstrekte meerderheid. Wanneer onder de ongeveer 50 punten, die op één der zes jaarlijks verplichte zittingen afgehamerd moeten worden, voorkomt: niet goedkeuring van een ontwerp gemeentebegrooting, als No. 42, wie zal dan daarover onder veel belangstelling het woord voeren, met de praktische zekerheid, dat men toch het advies van den Voorzitter volgt? De literatuur over decentralisatie is het daarover wel eens, dat het toezicht van den Gewestelijken Raad over den Gemeenteraad onjuist is; wij halen slechts de volgende passage uit Schrieke (blz. 43) aan:

> „Want bekijken in het moederland de gedeputeerde Staten, dank
> „zij hun plaats in het *provinciaal* huishouden, de gemeentezaken
> „van een hooger standpunt, in Indië was niets, dat den raad
> „der landgemeente aanspraak gaf op controle over dien der stadsge-
> „meente; integendeel! Het aan den Gewestelijken Raad opgedragen toe-
> „zicht is dan ook van geenerlei waarde gebleken."

Beter kan het bezwaarlijk geformuleerd worden. Van *hooger* standpunt kan geen sprake zijn, tenzij natuurlijk weer de persoon van den voorzitter dit garandeerde en daarop mag geen wet gebaseerd zijn; het is immers geen college, dat toezicht houdt, het is de persoon van den Voorzitter, dus van den Resident, en de bezwaren aan zulk een toezicht verbonden zijn hierboven reeds voldoende toegelicht. Wij zouden dan ook liever zeggen in plaats van de laatste zin van het citaat: het toezicht is meermalen schadelijk gebleken, en bij een goed werkend kantoor voor decentralisatiezaken, is het volmaakt overbodig. Het hoofd van gewestelijk bestuur zal dan toch advies uitbrengen; dit advies kan dan getoetst worden aan de algemeene beginselen en de zaak zelve wordt daarmee getrokken uit het locale milieu. Zooals in het moederland Gedeputeerde Staten toezicht uitoefenen over de faits et gestes van gemeenten, een toezicht, dat niettegenstaande de vaak breed uitgemeten bezwaren in verband met de gemeentelijke autonomie, voor de zwak-

kere zusters onder de gemeenten weldadig is, zoo dient ook hier op het kleine ressort toezicht uitgeoefend te worden, maar late men den Gewestelijken Raad daarbij toch uitschakelen! Op de mogelijkheid van „voorziening" vragen bij den Gouverneur-Generaal, zooals dit geregeld is bij art. 18 van het Decentralisatie besluit, komen wij nader terug; men zal reeds a priori begrijpen, dat de verhoudingen in het kleine ressort dit recht, deze mogelijkheid tot een wassen neus maken.

Voordat wij overgaan tot onze speciale beschouwingen, moet nog even de aandacht gevestigd worden op de ambtenaren der gemeente, voornamelijk op den secretaris en den directeur der gemeentewerken. SCHRIEKE schetst op blz. 23 en volgenden de belangrijke positie dier ambtenaren; zoowel in Nederland als hier maken de hoofdambtenaren een integreerend deel van het gemeentebestuur uit, al zijn zij in werkelijkheid slechts dienaren van den raad; inderdaad is feitelijk hun positie te midden van de grootendeels aan talrijke overplaatsingen onderhevige raadsleden en voorzitters de meest vaste en belangrijke. Maar kan men nu verwachten, dat in de kleine gemeente een kracht te krijgen is, die werkelijk geschikt voor deze positie is? Immers neen. Alles verzet zich daartegen: de begrooting kan de belasting met hooge salarissen niet dragen; de uit te voeren werkzaamheden, d.w.z. het gewone, het routine werk, is niet van zoodanigen omvang, dat groote personeelsuitgaven verantwoord zijn; hoe zal men dan den man krijgen, die *tranquillus saevis in undis*, als het ware het constante element vormt in het gemeentebestuur en voldoende capaciteiten heeft om als leider op te treden. Het is vrijwel onmogelijk den man, die die al deze eigenschappen in zich vereenigt, te vinden voor het te betalen tractement; men kan zeer behoorlijke administratieve en technische krachten krijgen, maar daarmede komt de besturende functie nog niet tot haar recht. (Officieel bestaat deze besturende functie natuurlijk niet!) Ook van deze zijde is dus een tegenwicht tegen de centrale bestuursinvloeden in de kleine gemeente niet te verwachten; de ambtenaren, die men er verwachten kan en er gewoonlijk ook aantreft, passen geheel in het hier telkens geschilderde milieu.

In het voorgaande is in het kort geschetst, hoe de bezwaren, die in het algemeen tegen de decentralisatie zijn ingebracht, door het

bestuurssysteem, door de plaatselijke verhoudingen, in de kleine stadsgemeente veel sterker tot uiting moeten komen dan in de groote; dat zij er tot uiting komen in een mate, die het geheele voordeel der decentralisatie te niet doet, hopen wij verder aan te toonen. Wij erkenden reeds, dat in de groote stadsgemeenten de voordeelen der decentralisatie verre overheerschten over de bezwaren, waarvan hier enkele opgesomd zijn; dit is dan ook wel de geest, die de meeste literatuur over dit onderwerp ademt.

Om niet van algemeenheden beschuldigd te worden, willen wij ter illustratie van het voorgaande een aantal voorbeelden aanhalen van wat in de gemeente Pasoeroean passeerde in de vijf jaren van haar bestaan. Zooveel mogelijk zullen de notulen der raadsvergaderingen of andere officieele stukken daarbij geciteerd of vermeld worden, een enkele maal zal uit schrijver's herinnering geput moeten worden. Over het al of niet juiste der genomen beslissingen voor de gemeente, zal weinig of niets gezegd worden; daarin zouden subjectieve opvattingen, die voor de algemeene zijde van het vraagstuk van geen belang zouden zijn, een te groote rol spelen.

De gemeente Pasoeroean werd ingesteld bij ordonnantie van 1918, Staatsblad No. 320. In hetzelfde jaar werden o.a. Modjokerto en Probolinggo met een gemeenteraad verrast, plaatsen van dezelfde grootte ongeveer, waaruit wel blijkt, dat men zoekende was naar dit type van plaatsen, dat „nu aan de beurt kwam". Het was minder de noodzakelijkheid, minder de wensch dier plaatsen, om de zegeningen der decentralisatie deelachtig te worden, dan wel het zoeken van de decentraliseerende ambtenaren naar objecten, die deze gemeenten deden geboren worden.

De kotta Pasoeroean heeft volgens de laatste volkstelling de volgende inwoners:

Groep	mannen	vrouwen	totaal
Europeanen.	303	366	669
Inlanders	14458	16436	30894
Chineezen	1150	1060	2210
Arabieren en andere vreemde Oosterlingen	211	154	365
Totaal	16122	18016	34138

De geheele kiezerslijst van 1923 bevat 157 namen; daarvan zijn 115 Europeanen, 35 Inlanders en 7 Chineezen; op een totaal van 303 Europeesche ingezetenen gerekend, mag men dus wel zeggen, dat hiermee ook practisch alle Europeanen opgenomen zijn, want het aantal dergenen, die door het niet tijdig betalen van belasting uitgesloten zijn, is uiterst gering. Van deze 115 Europeanen zijn er 53 ambtenaren, waaronder wij allen rekenen, die in dienst van het Gouvernement, het gewest of de gemeente zijn; 55 zijn particulieren; van 7 konden wij òf het beroep niet naspeuren òf niet met zekerheid zeggen tot welke categorie ze behoorden. Bij de Inlandsche kiezers is deze verhouding nog ontstellender; 33 ambtenaren staan hier tegenover 2 particulieren.

Is het nu te verwonderen, dat de invloed van het centraal bestuur heel sterk is in zulk een gemeente? Waar is in het moederland de kleine gemeente, waarin de kiezers ook maar voor een derde of een vierde van de mate, waarin het hier voorkomt, in een dergelijke relatie staan tot gemeente, provincie of staat? En zelfs daar wordt reeds van den ongewenschten invloed van ambtenaren en beambten gesproken.

Als standplaats van Resident, Assistent-Resident en ontvoogd Regent, vertoont Pasoeroean niet slechts het beeld van de gewone binnenplaats van Java n.l. B. B. ambtenaren, president-landraad, landrechter, onderwijzers, vertegenwoordigers van verschillende diensten als post en telegrafie, S. S., pandhuisdienst, opiumregie, notaris, geneesheer enz.; in de eerste plaats is het aantal ambtenaren, werkzaam op de kantoren van het centraal bestuur bijzonder groot, immers residentiekantoor, gewestelijke raad, belastingen, gewestelijke werken, zij allen beschikken over een vrij grooten staf, maar in de tweede plaats beschikt Pasoeroean als particulier hors d'oeuvre over twee afscheepzaken, een prauwenveer, een machinefabriek met een vrij groot personeel en het Proefstation voor de Java Suikerindustrie eveneens met een groot personeel. De twee laatste instellingen tellen onder hun personeel een tiental universitair gevormden, een aantal, dat in verhouding tot andere dergelijke plaatsen groot is. Men zal moeten erkennen, dat Pasoeroean, wat kwaliteit der Europeesche bevolking betrof, niet slecht geëquipeerd was ten opzichte van de taak, die haar opgelegd werd, n.l. het vor-

men van een gemeenteraad. De Inlandsche bevolking is wel vrij groot, maar levert bijna geen particulieren op, die in aanmerking komen voor het raadslidmaatschap, wat wel blijkt uit de samenstelling van het Inlandsche kiezerscorps; zooals bijna overal, was men ook hier op de hoogere en lagere ambtenaren aangewezen voor deze groep. Ten slotte telt Pasoeroean een groot aantal Chineezen, waaronder een aantal zeer welgestelde, onder hare inwoners; de vertegenwoordiging had in den raad steeds plaats door den luitenant der Chineezen. De Arabische kolonie, hoewel vrij groot, was niet vertegenwoordigd in den raad.

Men zal moeten erkennen, dat Pasoeroean in geenen deele bij hare collega's van dezelfde grootte achter behoefde te staan, wat representatieve mogelijkheden betrof; terecht zei de resident, onder wien de gemeente ingesteld werd, dan ook eens tot schrijver dezes: „Ja, wanneer men gemeenten van deze grootte wil instellen, behoort m.i. Pasoeroean daar zeer zeker bij; deze plaats is in betere conditie dan vele andere".

De eerste samenstelling van den Raad (in 1918 dus) was ook voldoende in overeenstemming met den aard der bevolking, zooals uit het volgende staatje moge blijken:

No. 1 directeur van een agentschap van een prauwenveer,
„ 2 Inlandsch onderwijzer,
„ 3 president landraad,
„ 4 onderdirecteur suikerproefstation,
„ 5 Luitenant der Chineezen,
„ 6 hotelhouder, agent van suikerfabrieken voor afscheepzaken,
„ 7 directeur gewestelijke werken (ingenieur),
„ 8 directeur van de afdeelings-Bank,
„ 9 hoofddjaksa,
„ 10 patih,
„ 11 arts tevens civiel geneesheer,
„ 12 directeur van een afscheepzaak ter plaatse,
„ 13 Inlandsch opzichter der Irrigatie.

De plaatselijke belangen waren goed vertegenwoordigd; hierbij

moge opgemerkt worden, dat de resident aan het Suikerproefstation een grootere vertegenwoordiging toegedacht had, terwijl hij ook gaarne een der directeuren van de machine fabriek als technische kracht het lidmaatschap had zien aanvaarden. Door bedanken der betrokkenen was dit onmogelijk. Ware dit geschied, dan zou de vertegenwoordiging van het afscheepbedrijf wat kleiner geworden zijn en de verdeeling der particuliere belangen nog beter geworden zijn, daar dan waarschijnlijk een ambtenaar (dir. gewest. werken) uitgevallen zou zijn. Het particuliere element kwam toch zeer behoorlijk tot uiting; de president van den landraad staat als rechterlijk ambtenaar meestal zeer vrij tegenover het binnenlandsch Bestuur, al zal hij zich daaraan veelal toch wat verwant voelen; de civielgeneesheer kan in het algemeen vrij staan. De directeur van gewestelijke werden moet wel gerekend worden tot een van hen, die door dienstverhouding — hij staat immers rechtstreeks onder den resident — gemakkelijk in een scheeve positie kan komen, zooals die in onze inleiding geteekend is, maar hij is als technische kracht een der aangewezen leden. Toch vergeet men m.i. te veel, dat de technische krachten niet *in* den Raad behoeven te zitten; algemeene geschiktheid voor bemoeienis met het openbaar belang gaat boven technische kennis; de raad kan zich immers ten allen tijde om advies wenden tot krachten en ter plaatse of daarbuiten.

De samenstelling der Inlandsche fractie levert steeds groote bezwaren op. Na de geleverde beschouwingen zal het duidelijk zijn, dat de hoofddjaksa naast den president landraad, de patih, de irrigatieopzichter en de onderwijzer veelal de gêne voelen van het tegenover hun meerdere staan. Daar is niets aan te doen, de Inlandsche maatschappij levert in een plaats als Pasoeroean nu eenmaal bijna geen andere krachten. En, zooals reeds vroeger gezegd is, moet den Inlandschen leden als groote lof aangerekend worden, dat zij in deze omgeving ook in principieele zaken vaak afwijkende meeningen verdedigden. De positie van den Luitenant der Chineezen komt overeen met die der Inlandsche hoogere ambtenaren.

Maar voelen Europeesche particulieren zich nu werkelijk onafhankelijk? Sommigen wel, anderen maar matig en wel om twee redenen; ten eerste vreezen zij afwijkende meeningen te uiten tegen-

over collega's particulieren, wat schade „in de zaken" kan doen, [1]) en ten tweede vreezen zij evenzoo strijd met het B. B., om het op de gebruikelijke wijze uit te drukken, omdat „je nooit weet, hoe je ze noodig hebt". Zonder eenigen twijfel een zeer verwerpelijk standpunt, dat ook gehuldigd wordt zelfs als er geenerlei reden voor is, maar een standpunt, dat soms zijn rechtvaardiging in de feiten vindt. Het gaat niet aan met een breed gebaar te zeggen: dat is antiek, daar moet men zich maar boven verheffen, de decentralisatie kan met zulke opvattingen geen rekening houden; neen, zij dient er op te letten en zich duidelijk te maken, dat deze factoren haar schepping in de kleine stad tot een karikatuur kunnen maken.

De belangstelling van dezen benoemden raad was zeer voldoende; in al de jaren van haar bestaan kwam het niet voor, dat een raadsvergadering moest uitgesteld worden wegens het niet aanwezig zijn van het vereischte quorum; zoodra de voorzitters eenigszins meewerkten, bleek er voldoende lust te zijn om tijd voor de openbare zaak beschikbaar te stellen.

Laten wij even nagaan, hoe de samenstelling van den raad zich wijzigde in den loop van de jaren 1918-1923. Lid No. 2 werd eerst vervangen wegens overplaatsing door een Inlandsch S. S.-ambtenaar, die zich ongetwijfeld vrij voelde; het was een vakvereenigingsman; na eenigen tijd werd hij wegens overplaatsing weer vervangen door een Inlandsch arts, direct ondergeschikt, ten minste in sterke mate ondergeschikt aan den civielgeneesheer. De president landraad bedankte wegens lidmaatschap van den gewestelijken raad, na de aanschrijving van de regeering, dat bij benoemde leden het gelijktijdig lidmaatschap van twee raden niet wenschelijk geacht werd. (Hoe goed weet het bureau voor decentralisatie, waar de zwakke plekken in de organisatie zijn!) In zijn plaats kwam de landrechter, oud-assistent-resident. No. 7 bedankte, omdat hij de mogelijkheid om iets te bereiken te gering achtte wegens den totaal overheerschenden invloed van den voorzitter; in zijn plaats werd benoemd de directeur van de *Gouvernements*-waterleiding ter plaat-

1). Het is een bekend feit, dat jaren lang een groote zaak in het Gewest Pasoeroean zich uitdrukkelijk om deze reden onthield van vertegenwoordiging in Gewestelijke- en Gemeenteraad en zelfs van bestuursfunctie's in plaatselijke vereenigingen.

se, op wien, hoewel hij pas kort ambtenaar was, de ambtelijke verhoudingen zoodanig vat kregen, dat hij in de raadsvergadering van 12 Februari 1923, toen alleen maar gestemd werd over een advies aangaande waterleidingstarieven aan den Directeur van B.O.W., meende zich van stemming te moeten onthouden, daar hij niet vrij stond in deze zaak. De directeur van B.O.W. zal niet verwacht hebben, dat zijn vraag om advies een zijner ambtenaren zoo in een moeilijke positie zou brengen. Dit geval wordt speciaal vermeld, omdat Woesthoff op blz. 46 zoo'n uitdrukkelijk onderscheid maakt tusschen ambtenaar sec en ambtenaar van het Binn.-Bestuur. Er moge uit blijken, hoe weinig vrij zich ook andere ambtenaren kunnen voelen.

De patih werd overgeplaatst, en vervangen door zijn opvolger. No. 12 bedankte wegens vertrek met Europeesch verlof en wegens gelijktijdig lidmaatschap van den Gewestelijken Raad; in zijn plaats werd benoemd de notaris. No. 13 werd overgeplaatst, voor hem kwam een Inlandsch opzichter der Gewestelijke werken. No. 1 ten slotte bedankte wegens vertrek met Europeesch verlof (onnoodig overigens volgens de herhaalde uitspraak van den adviseur voor decentralisatie) in Mei 1923; en hoewel de eerste aftreding, dus van alle leden, in November van hetzelfde jaar moest plaats vinden, werd in de maand der verkiezingen ter vernieuwing van den geheelen raad nog benoemd in plaats van dit afgetreden lid de controleur der *gewestelijke* geldmiddelen, waarnemend secretaris van dien Raad. Dit doet toch vreemd aan, ten eerste door het volmaakt overbodige der benoeming, immers een lid mag zeker 6 maanden met verlof gaan, ten tweede als men bedenkt, dat de regeering een aanschrijving tot de hoofden van gewestelijk bestuur richtte om liever geen leden te benoemen, die reeds in een localen raad zitting hebben. Wat hier geschiedde, was feitelijk wat de regeering ongewenscht achtte, en in zeker opzicht nog veel onjuister, daar de benoemde niet alleen een positie bij het controleerende college bekleedde, maar bovendien direct ondergeschikt aan den Resident was. Men leze de citaten uit Woesthoff en Schrieke nog eens over !

Het menschenmateriaal, waarmee de decentralisatie in het geval Pasoeroean te werken had, was zeker niet ongunstig te noemen,

zooals wij reeds betoogden; het kan in geen geval een beletsel voor het slagen van het experiment geacht worden; eerder kon men er goede resultaten van verwachten. Ook de hoofdambtenaren, om dien weidschen titel te gebruiken, secretaris en directeur gemeentewerken, waren steeds voldoend bruikbare krachten; eventueel minder goed slagen van maatregelen mag niet aan hen geweten worden, al waren de opvattingen van de secretarissen niet steeds in overeenstemming met hetgeen de L. R. O. bedoelt.

In de vijf afgeloopen jaren had de raad vier verschillende voorzitters, wanneer de twee korte perioden met waarnemende voorzitters buiten beschouwing gelaten worden. De eerste voorzitter fungeerde als zoodanig van de oprichting van den Raad in Juli 1918 tot Juni 1919, de tweede tot Juni 1921, de derde van Augustus 1921 tot October 1922, de vierde is nog in functie. Dus veel variatie, een ongunstige factor, die aan bepaalde standplaatsen wel eigen zal zijn, en die ook ongetwijfeld een grooter bezwaar zal zijn in kleinere plaatsen dan in grootere, te meer daar deze laatste een grooter vast eigen ambtenarencorps in dienst hebben, waarvan de hoogstgeplaatsten den dienst niet alleen gaande houden, maar ook min of meer kunnen leiden, zij het dan niet officieel.

Na ons zoo eenigszins georienteerd te hebben over de personen, die in de gemeente Pasoeroean een rol speelden, dienen wij een overzicht te geven van de belangrijkheid van dit locale ressort aan de hand van enkele begrootingscijfers en na te gaan wat het als voor de hand liggende taak had te beschouwen en hoe die vervuld werd.

De *gewone* dienst der gemeente beliep in ontvangst en uitgaven in de jaren 1919-1923 achtereenvolgens ongeveer ƒ 82.000, ƒ 130.000, ƒ 150.000, ƒ 150.000 ƒ 150.000. Wij zeggen ongeveer, omdat de begrootingstechniek gelden uit leening als ontvangsten boekt, en een scheiding tusschen gewone en buitengewone uitgaven niet gemaakt is in Pasoeroean. De begrootingen vertoonen daardoor in werkelijkheid veel hoogere totaalbedragen; het gemeentelijk beheer dient evenwel ingesteld te zijn en beoordeeld te worden naar de zooeven genoemde totalen van den gewonen dienst. Van deze bedragen werd de laatste jaren gemiddeld ruim 60 mille voor gemeentewer-

ken uitgegeven, dus voor onderhoud en herstel van wegen, leidingen, kaaimuren, bruggen en duikers, zuiver dus van datgene, wat vroeger òf de dienst van gewestelijke werken òf de dienst van B.O.W. uitvoerde. Dit is dus ongeveer de helft der gewone uitgaven.

Hoofdstuk I van de begrooting, d.i. bestuur der gemeente, vraagt achtereenvolgens *f* 8.000, *f* 10.000, *f* 16.000, *f* 16.000 en *f* 18.000. Om ongeveer hetzelfde bedrag te administreeren, stijgt deze post in de laatste jaren voortdurend en bedriegen wij ons niet, dan bestaat er een groote kans dat zij verder zal stijgen en dat merkwaardigerwijze tegen den zin van den raad in. Wel vereenigde de raad zich ten slotte met dien post, maar zoowel voor 1923 als voor 1924 was het de voorzitter, die een ruimere bezetting van de secretarie noodig achtte (Notulen vergadering 6 December 1922 en 6 November 1923). In dezen post wordt de stijging natuurlijk bijna alleen veroorzaakt door uitgaven voor personeel, en deze uitzetting der personeelsuitgaven komt evenzeer tot uiting, wanneer men nagaat, hoeveel in totaal jaarlijks uitgegeven wordt aan vast personeel, dus aan vast Europeesch en vast Inlandsch personeel, inbegrepen mandoers en koelies, die bij verschillende diensten als „vast" op de begrooting vermeld zijn. Deze posten bedragen te zamen achtereenvolgens voor de jaren 1919-1923, weer natuurlijk benaderend, daar scherpe schifting vaak moeilijk is: *f* 19.000, *f* 23.000, *f* 32.000, *f* 38.000 en *f* 41.000. Vooral de doorgaande stijging in 1923 is bedenkelijk; na de hausse-jaren had nu een stilstand of daling kunnen intreden.

Toch is het financieel beheer van de gemeente Pasoeroean niet opvallend onjuist geweest; integendeel, het moet in het algemeen geprezen worden en de stand der financiën is dan ook allerminst ongunstig. De toestand van locaal ressort brengt nu eenmaal deze relatief hooge personeelsuitgaven mee; wanneer b.v. voor den dienst der gemeentewerken geen eigen personeel in dienst genomen wordt, maar volstaan wordt met het gebruikmaken van welwillend afgestane krachten van gewestelijke werken of B.O.W., krijgt men zeer ongewenschte toestanden, daar ongetwijfeld de gemeentedienst dan bijbaantje wordt, en zeker niet voldaan wordt aan de decentralisatiegedachte, waarbij men baas in eigen huis is.

De hooge personeelsuitgaven zouden nog verantwoord zijn, indien werkelijk daardoor een betere functioneering van verschillende diensten verkregen werd dan in niet gedecentraliseerden toestand. Is dit werkelijk zoo in onze kleine gemeente? Niet te ontkennen valt, dat wellicht een enkel onderdeel der openbare zorg b.v. vuilophalen, besproeien der wegen enz. thans iets beter verzorgd wordt; de belangrijke onderdeelen der openbare diensten functioneeren o.i. evenwel niet beter dan vroeger of dan in plaatsen zonder raad. Het wegenonderhoud? Wellicht worden de voor het doorgaand verkeer weinig belangrijke weggedeelten iets beter onderhouden, maar overigens ziet men geen verschil. Wij gelooven niet, dat het asfalteeren of teeren, dat nu in het 5de levensjaar der gemeente geschiedt, beter uitgevoerd wordt dan b.v. in de kotta's Djombang en Sidhoardjo, waar dit geschiedt door den dienst van Gewestelijke Werken in het gewest Soerabaja. Dat het door den gemeentedienst goedkooper zou geschieden, is niet aannemelijk. Men zou kunnen aanvoeren, dat het nu wellicht eerder is geschied, maar in onze gemeente is er ook eerst vijf jaar over gepraat, zooals de notulen bewijzen.

Bij de oprichting der gemeente ontving Pasoeroean als uitzet: een groote, maar bouwvallige passer, electrische straatverlichting door de plaatselijke centrale der Aniem, watervoorziening uit de gouvernementsbronwaterleiding, voldoende begraafplaatsen. Het jonge huishouden moest geld leenen om de passer op te knappen, wat anders het ouderlijk tehuis gedaan zou hebben en betaalde nu zelf zijn straatverlichting, alweer in plaats van het gewest, waarvoor het schadeloos gesteld werd door het bedrag afgezonderd uit de algemeene middelen. Werkelijke veranderingen ten goede, die niet onder de vroegere omstandigheden ingevoerd hadden kunnen worden, kwamen door de oprichting der gemeente en de daarmee verbonden vermeerdering van personeel niet tot stand.

Was dan b.v. de zorg voor de hygiëne niet in betere handen bij het gemeentelijk bestuur? Dit is nu een der punten, welke iedereen, die zich met de openbare zaak bemoeit, na aan het hart liggen; zoo ook schrijver dezes en vele anderen in den Raad. Vijf jaar lang werd, zooals de notulen der raadsvergaderingen aantoonen, op dit aanbeeld gehamerd; daarnevens werd in commissiezittingen, in par-

ticuliere gesprekken dit punt bediscussieerd, en vijf jaar lang bleef het resultaat nihil. Hier had wellicht het locale bestuur iets kunnen doen, doch één der voorzitters stelde zich aanstonds in verbinding met den dienst der Irrigatie, omdat een spoelleiding tevens aanvoerleiding voor een hoekje sawah bleek te zijn; correspondentie met dezen dienst en met den directeur der Burg. Openbare Werken (B.O.W.) leidde tot algemeene assaineeringsplannen, die natuurlijk tonnen gekost zouden hebben, waarom in den Raad ook steeds op partieele voorzieningen aangedrongen was. Later besloot men tot een zorgvuldige waterpassing van de kotta Pasoeroean, maar na langen tijd, nadat eerst de stukken „in het ongereede" waren geraakt, berichtte de Chef der 4e Waterstaatsafdeeling, dat ook daarvoor geen geld beschikbaar was (December 1921) en dat de Raad het maar zelf moest doen. Dat er in deze richting niets tot stand kwam, is niet de schuld van de decentralisatie, neen, maar de raad is niet in staat geweest haren voorzitter tot dit kleine werk te krijgen of hare eigen diensten iets ervan te laten uitvoeren, terwijl een hoofd van plaatselijk bestuur, zoo hij belangstelling voor de zaak gehad had, het zeker even goed had kunnen tot stand brengen, ook al was hij niet voorzitter van een Raad.

Melk-, bakkerij- en andere verordeningen, daargelaten of ze wenschelijk zijn, kunnen door het gewest ingevoerd worden. De plaatselijke toestanden wijken zoo weinig af van de algemeen gewestelijke, dat dit zeer goed mogelijk is. Het toezicht blijft toch bij het hoofd van plaatselijk bestuur als hoofd der politie, daar instelling b.v. van een gezondheidsdienst de krachten der kleine gemeente te boven gaat.

Naar onze meening kan dus een raad onder gunstige omstandigheden wel iets bereiken, maar hetzelfde kan een geschikt hoofd van plaatselijk bestuur bereiken en dan vrijwel zeker met geringer uitgaven.

Wij zullen nu het verhaal laten volgen van de behandeling van eenige zaken, die voor de gemeente van wezenlijk belang waren, om daarmee te demonstreeren de eigenaardigheden, waarmede de decentralisatie speciaal in het kleine ressort te maken heeft.

Als eerste voorbeeld kiezen wij de Huurcommissie, een locale

aangelegenheid, in welker behandeling bij uitstek locale overwegingen een rol speelden.

De Huurcommissie werd ingesteld in October 1920, waarbij zich direct de moeilijkheid voordeed een voorzitter te vinden, die aan de wettelijke eischen voldeed; hij mag n.l. noch betrokken zijn bij de belangen der huurders noch bij die der verhuurders. Deze moeilijkheid heeft zich steeds herhaald in het wisselvallige bestaan van dit lichaam; het is een voorwaarde, waardoor op een kleine plaats de keuze zeer beperkt wordt. Secretaris werd de gemeentesecretaris, een keuze, die opzichzelf niet te veroordeelen was, maar ook weer niet wijst op overvloed van beschikbare krachten. De commissie stak met onmiskenbaar élan van wal; haar secretaris brandde van ijver voor de goede zaak; hij maakte propaganda ervoor, legde de ordonnantie in dien zin uit, dat het aanbrengen van zaken, vooral ook van zaken uit de Inlandsche wereld, zooveel mogelijk bevorderd moest worden, met het gevolg, dat het aantal te berechten zaken groeide met een snelheid, waarop de capaciteit van de commissie niet berekend was, wat natuurlijk achterstand veroorzaakte, die nog later, toen deze ijveraar voor de goede zaak in Mei 1921 vertrok, tot de eigenaardigste ontwikkelingen aanleiding gaf, zooals later zal blijken. Hoe gemakkelijk een dergelijke actie in de Inlandsche wereld tot verkeerde begrippen aanleiding geeft, moge hieruit blijken, dat verschillende huurders absoluut geen huur wilden betalen, zoolang hun zaak niet berecht was, zoodat een Inlandsch huiseigenaar later in ruim een jaar geen huur ontvangen bleek te hebben.

Hoewel inderdaad bij de instelling der commissie huren van kleinere woningen vrij sterk begonnen te stijgen, moge wel bedacht worden, dat op dat oogenblik de allerhoogste huren in de gezegende residentie-hoofdplaats Pasoeroean ƒ 125.— per maand bedroegen, en er juist groote ontzetting in het stedeke ontstaan was, omdat de huur van de assistent-residentswoning *kans* liep, tot ƒ 150.— verhoogd te worden. Van onmatige huren als in vele andere plaatsen, kon zeker niet gesproken worden; er bestond slechts een gering gebrek aan woonruimte.

Tegen een der eerste uitspraken van de commissie werd appèl

aangeteekend en de uitspraak der commissie werd vernietigd. De residentierechter te Pasoeroean, lid van den Raad, had zich in deze zaak verschoond, wegens een uiterst zwakke relatie met den verhuurder der huizen, waarover de zaak liep; het was zijn collega te Probolinggo, die het vonnis van de Commissie vernietigde, maar toch was naar het oordeel der Commissie ook de Residentierechter te Pasoeroean niet voldoende overtuigd van haar juiste wetshanteering, want op 15 Maart 1921 richtte de Huurcommissie een schrijven tot den procureur-generaal van het Hooggerechtshof, waarin zij de aandacht van zijn Hoogedelgestrenge er op vestigde, dat de residentierechter een huurder, die zijn huur niet voldaan had, bij een civiel-geding aangeraden zou hebben dit toch maar te doen. De Commissie meende, dat dit een actie tegen de Huurcommissieordonnantie beteekende. Zij richtte dit schrijven tot den Procureur-Generaal, maar zond tevens een afschrift aan den residentierechter te Probolinggo, die aangewezen was geweest de bovenvermelde beroepszaak te behandelen.

De residentierechter te Pasoeroean beklaagde zich bij den raad over deze wijze van handelen in een schrijven van 12 Juli 1921.

De gemeenteraad, onder voorzitterschap van een wnd. voorzitter, den controleur B. B., wegens vertrek van den vorigen assistent-resident, benoemde in haar vergadering van 14 Juli 1921 een Commissie bestaande uit den controleur B. B. (wnd. voorzitter), den landrechter en de hoofddjaksa, beiden raadsleden, om deze zaak te onderzoeken. Deze commissie sprak in een schrijven van 21 Juli 1921 als haar meening uit, dat het zenden dezer brieven „een niet te verdedigen, ontoelaatbare handeling (was) geweest". De raad vereenigde zich met deze conclusie met algemeene stemmen in zijne vergadering van 12 September (zie notulen van 14 Juli en 12 September 1921).

Reeds voordat de Raad haar oordeel uitgesproken had, bedankten 4 leden der huurcommissie, waaronder de voorzitter, n.b. allen al weer andere titularissen dan degenen, die de geïncrimineerde stukken onderteekend hadden. Zoo zat men andermaal voor de moeilijkheid liefhebbers voor het lidmaatschap te vinden. De groote menigte zaken, in de eerste periode onder het regiem van den toenmaligen secretaris aangebracht, lag onafgedaan; in haar laatste

samenstelling had de commissie practisch niets afgedaan. 's Raads voorzitter zoekt ijverig, maar slaagt er niet in goede krachten te vinden om de plaatsen te bezetten; zelf geen groot voorstander zijnde van de Huurcommissie, vooral niet in de omstandigheden, die te Pasoeroean bestonden, meent hij de oplossing te moeten zoeken in de richting van een arbitrage-commissie, in welke meening hij gesteund wordt door een paar raadsleden. Een voorstel tot opheffing der officieele huurcommissie en instelling eener arbitrage commissie wordt gedaan in de vergadering van 27 Februari 1922; een request uit de burgerij komt binnen om dit voorstel te verwerpen en plotseling verschijnen candidaten voor het voorzitterschap en het secretariaat der commissie; d.w.z. de plaatselijke afdeeling van het Indo-Europeesch Verbond noemt een aantal personen, die aan haar bestuur verklaard hebben wel genegen te zijn die functie's waar te nemen; hierbij zijn er, die een week van te voren den voorzitter verklaarden geen tijd te hebben.

Een raadslid vraagt ter vergadering, of het niet mogelijk is nu de commissie te laten bestaan en haar dan het recht te geven de huren 25% boven de op 1 Januari 1916 geldende vast te stellen, waarvan de voorzitter natuurlijk het onmogelijke aantoont. (notulen blz. 1 en 2). Dit zelfde lid heeft voor de vergadering den voorzitter meegedeeld en hetzelfde ook geuit tegen de secretaresse, dat hij eigenlijk wel voor het voorstel tot omzetting der huurcommissie is, maar tegenstemmen zal, omdat 2 met name genoemde leden ervoor zijn. Dit geeft den Voorzitter aanleiding hem te vragen of de raad soms uit kinderen bestaat.

Hetzelfde lid merkt in de openbare vergadering nog op, dat men wel direct tot aanvulling mag overgaan van de incomplete commissie, want „dat zich over een maand wellicht geen candidaten meer beschikbaar zullen stellen. De animo voor 't een en ander is op een kleine plaats zoo gauw verflauwd". (notulen blz. 2) Dit was een ongewoon juiste opmerking, zooals later zou blijken. De raad handhaafde ten slotte de Huurcommissie met 8 tegen 5 stemmen.

Zooals wij tevoren reeds opmerkten, laten wij de merites der voorstellen in deze voorbeelden geheel buiten beschouwing, en ge-

ven slechts de behandelingswijze weer.

Op 13 Maart 1922 vergadert de raad opnieuw, o.a. om de Huurcommissie volledig te maken. De Voorzitter heeft tijdig een voordracht bij den raad ingediend uit hen, die zich volgens de requesten beschikbaar stelden, maar een der drie voorgedragenen, raadslid, die ook daartoe behoorde, trekt zich nu terug. Achtereenvolgens trekken zich nog drie raadsleden, die zich oorspronkelijk beschikbaar stelden, terug; alle vier waren sterke voorstanders van de Huurcommissie. De Voorzitter merkt dan op; dat „dan nu toch blijkt, wat hij in de vorige vergadering reeds zeide, dat het niet zoo gemakkelijk was *ernstige* candidaten voor de H. C. te verkrijgen en dat hij niet veel vertrouwen toonde in de door werving verkregen candidaten". (Notulen 13 Maart 1922 blz. 1). Toch slaagt men er in een commissie bij elkaar te krijgen en vol hope gaat men de toekomst tegemoet. Op 26 Juni houdt de raad zich weer bezig met het dankbare onderwerp: de Huurcommissie. De secretaris vraagt n.l. per 2 Juni om uitbetaling van zijn toelage, maar de voorzitter herinnert er aan, dat nog geen vergadering heeft plaats gehad (let wel: tusschen 13 Maart en 26 Juni) van dit instituut, waarvoor men zich zoo warm maakte. En zaken waren er wel; op 2 Juni 1921 berichtte de voorzitter der H. C. n.l. dat er 231 onafgedane zaken waren, waaronder sommigen dateerden van December 1920. Een lid wijst op Artikel 3 der Huurcommissie Ordonnantie, dat bepaalt, dat de H. C. de bij haar aangebrachte zaken zoo spoedig mogelijk behandelt en beslist. Een ander lid noemt den toestand schandelijk. (notulen 26 Juni 1922 blz. 8).

Op 22 Juli vergadert de raad weer. Voorzitter en secretaris van de H. C. hebben nu bedankt, de een wegens te drukke werkzaamheden *(sic!)* de ander wegens de onvriendelijke woorden in de vorige vergadering geuit. Een vergadering had de commissie nog niet gehouden. 's Raads voorzitter wijst op den rechteloozen toestand; op deze wijze moet hij tot opheffing adviseeren; dit kan niet zoo blijven. Een raadslid zegt dan: ik ben per sé tegen opheffing de H. C. werkt zoo preventief! Ja zeker, het is zoo gemakkelijk; de Commissie bestaat, doet in 4 maanden *niets*, 230 menschen *kunnen* geen recht krijgen in de aanhangige zaken. Maar het verbluffendste komt nog: de Voorzitter leest het volgende briefje voor:

Pasoeroean, 11 Juni 1922

Kapada Sobat Baik Kwee Yan Khoo
Njang terhormat die Pasoeroean.

Dengen Hormat,

Saja kasie bertaoe njang sekarang sobat boolee kasie naik dari persewahan roemah² 25% harep sobat dapet taoe.

Banjak Tabee darie Saja
Lid Huurcommissie
(w.g.) v. d. U., Arts.

(In het Nederlandsch vertaald: Aan den heer Kwee Yan Khoo te Pasoeroean. Geachte heer. Ik geef U hierbij kennis, dat U de huren Uwer huizen met 25% moogt opslaan. Hoogachtend, Het lid Huurcommissie.)

Let wel: een lid der huurcommissie (tevens raadslid) treedt maar op eigen houtje op. Het is hetzelfde raadslid, dat in de vergadering van 27 Februari vroeg of zoo'n verhooging van 25% niet mogelijk was, en toen door den Voorzitter uitdrukkelijk op het absoluut onwettige hiervan gewezen werd. Van onschuldige naïveteit kan dus niet gesproken worden.

Het boven geciteerde briefje is bij verschillende huurders van den Heer Kwee Yan Koo aangeboden, en heeft bij een of meer effect gehad; de te veel betaalde huur is echter teruggestort.

Dit alles geschiedt door een academisch gevormd raadslid. De verontwaardiging bij het publiek is slechts matig; de Europeaan liep er immers niet in!

Is het te veel gezegd, dat de kleine locale raad vreemde, aan haar wezen inhaerente, bezwaren tegen decentralisatie oplevert?

Ons rest mee te deelen, dat ten slotte de controleur B. B. ter beschikking als deus ex machina verschijnt; deze is bereid het voorzitterschap op zich te nemen en voldoet aan de voorwaarden, die de wet daarvoor stelt; dank zij diens verdienstelijke voortvarendheid was in de eerste helft van 1923 de achterstand bijna geheel

ingehaald. Toen voorgesteld werd den secretaris (de gemeentesecretaris ten slotte weer) voor zijn aandeel in het bijwerken van den achterstand een extra belooning te geven, werd zijn taak ongeveer gelijk gesteld met die van den secretaris der H. C. te Soerabaja; het raadslid van het boven geciteerde briefje, wilde dan ook een tegemoetkoming van ƒ 400.— 's maands geven. Helaas is dit voorstel niet in de notulen opgenomen; het werd in z'n geboorte gesmoord. Zoo dwaas was de raad nog niet.

Een andere even sensationeele geschiedenis, met nog merkwaardiger monstra van behandeling van zaken in openbare lichamen, een zaak, die nog steeds het publieke leven te Pasoeroean voor een deel beheerscht is de volgende: In Juli 1919 nam de toenmalige voorzitter van den Raad, zeer spoedig na zijn optreden, het initiatief tot de oprichting van een gemeentelijk ziekenhuis, gesubsidieerd volgens de bestaande bepalingen door het gouvernement, met bijdragen in oprichtingskosten en exploitatie van particulieren, in casu in hoofdzaak van de *om* (niet *in*) de gemeeente liggende suikerfabrieken. Er waren reeds plannen geweest omtrent de oprichting van een kliniekje door de suikerfabrieken onder leiding van den eenigen geneesheer te Pasoeroean, tevens civiel-geneesheer en gemeenteraadslid, met welk plan ook de eerste voorzitter van den Raad reeds eenige bemoeienis had gehad (notulen 21 Maart 1919), maar deze plannen stagneerden; op dat oogenblik greep de voorzitter van den raad in en overtuigde de belanghebbenden van het wenschelijke van een gemeentelijk ziekenhuis. Na overleg met den Burgerlijk Geneeskundigen Dienst (B.G.D.), welk overleg o.a. tot uiting kwam door het bijwonen van de raadszitting van 28 Juli 1919 door den Inspecteur van dien dienst te Soerabaja, werd een „Commissie tot Oprichting en Uitrusting van een Gemeentelijk Ziekenhuis te Pasoeroean" ingesteld, waarin zitting kregen 6 raadsleden en een vertegenwoordiger der suikerfabrieken. (Notulen 28 Juli 1919); natuurlijk behoorde de eenige medicus ter plaatse ook tot die commissie.

Deze commissie werd in den loop der jaren nog eenigszins uitgebreid, maar behield toch ongeveer hare oorspronkelijke samenstelling; zij bevatte o.a. leden der financieele en technische commissiën uit den Raad, een vertegenwoordiger van de Inlandsche

en een van de Chineesche bevolkingsgroep, waarbij later nog het Hoofd der Arabieren kwam als vertegenwoordiger van eenige particulieren, die een groote schenking aan het ziekenhuis deden, een medisch adviseur en een vertegenwoordiger der suikerfabrieken. Zij toog ijverig aan het werk, verzamelde gegevens, maakte daaruit een plan op, dat de goedkeuring van den B.G.D. mocht wegdragen, zoodat subsidie toegezegd werd; de Gemeente kocht een terrein, en in April 1921 kon met den bouw begonnen worden.

Ondertusschen had de gemeente nog andere plannen uitgewerkt; ook zij heeft haar steentje bijdragen tot de extravagances van den hausse-tijd en deed dit door de stichting, naast het ziekenhuis, van een armenhuis en een park, genaamd Industriepark, daar het aangelegd zou worden met bijdragen van eenige industrieele ondernemingen. Er moest vreugde heerschen in Pasoeroean, en daaraan gaf de Raadsvoorzitter als volgt leiding: (notulen 21 April 1921, blz. 4, Mededeelingen, punt 1):

„Spreker (de voorzitter) stelt voor, op Zondag 8 Mei a.s., 's mor-
„gens 9 uur de eerste steen van het armenhuis te laten leggen door
„zijn zoon, de eerste steen van het ziekenhuis door zijn dochter en
„de eerste boom van het Industriepark te laten planten door zijn
„echtgenoote". Men zou dit een voorbeeld van centralisatie kunnen noemen!

Deze uitweiding is noodig om het volgende te begrijpen. Bij de rondvraag van de vergadering van 30 Mei 1921, notulen blz. 8, uit een lid zijn verwondering er over, dat een groot lichaam ter plaatse niet vertegenwoordigd was bij al deze eerste steenleggingen. „Spreker zou gaarne vernemen, of de voorzitter hem de reden van dat gebrek aan belangstelling kan opgeven". De argelooze lezer zou kunnen vragen, vanwaar deze bijzondere belangstelling bij dat lid in zuiver particuliere zaken kwam. De Voorzitter houdt dan een beschouwing van één foliobladzijde compres, over het in acht nemen van beleefdheidsvormen „tegenover den Gemeenteraad en zijn Voorzitter", waarin o.a. de volgende schoone tirade voorkomt: „Een ieder heeft het recht en de volle vrijheid om tegenover de
„samenleving er eigen opvattingen op na te houden; niet iedereen

„heeft voldoende sociabele eigenschappen, om ten volle voor die „samenleving te voelen. Het zal U allen waarschijnlijk wel bekend „zijn, dat de opvattingen ten opzichte van de samenleving, zooals „zij uitgaan van deze ongetwijfeld belangrijke instelling, in de „wandeling kenmerkend worden aangeduid met den term „de geest „van die instelling"."

De voorzitter is dan ook van oordeel, dat hij deze groot veronachtzaming der beleefdheidsvormen niet zonder meer kan laten passeeren, en stelt daarom voor het hier besprokene ter kennis te brengen van den Resident van Pasoeroean en de niet te Pasoeroean gevestigde directie dier instelling.

Aldus besluit de raad zonder hoofdelijke stemming. [1])

Let wel: in 1921 beklaagt zich een assistent-resident in een residentie hoofdplaats op Java naar aanleiding van een door hem uitgelokt votum van den gemeenteraad bij den resident en bij een niet ter plaatse zetelend Bestuur eener inrichting, dat de ambtenaren van die inrichting niet bij de door hem (A.R.) geënsceneerde eerste steenleggingen aanwezig waren, en geen der aanwezige raadsleden verzet zich daartegen. Na twintig jaar decentralisatie is dit de wijze, waarop een voorzitter meent den door hem voorgezeten raad te moeten leiden, opdat z'n leden den juisten weg zullen vinden om het openbaar belang te dienen. Deze voorzitter werd spoedig resident; hij behoorde dus tot het „groene" hout en niet eens tot het „dorre".

Voor zoover bekend reageerden noch resident noch directie op dit schrijven, hetgeen voor hun gezond verstand pleitte.

Wij gaan door met onze ziekeninrichting.

Een nieuwe vorzitter treedt op. Er wordt gebouwd; de inrichting wordt voltooid; nieuw overleg met den B.G.D. is noodig voor de eerste inrichting en ten slotte komt op een vergadering van de „Ziekenhuiscommissie" op 8 Mei 1922 de vraag over den exploitatievorm ter tafel. Ondertusschen is te Pasoeroean een Gewestelijk Arts geplaatst, die ook en terecht tot lid der ziekenhuis-commissie werd benoemd. Deze commissie bevatte nu tenminste een Euro-

1). De schrijver moet tot zijn genoegen constateeren, dat hij op dat oogenblik met Europeesch verlof was.

peesch medicus, die niet zelf financieele belangen had bij de wijze van exploitatie. De bedoelde vergadering van 8 Mei werd ook bijgewoond door den Inspecteur van den B.G.D.; na ampele discussie wordt besloten, dat de Voorzitter een brief aan den B.G.D. zal richten, waarin de wenschen op de vergadering geuit omtrent den exploitatievorm aan den Hoofdinspecteur voorgelegd zullen worden, waarop deze dan kan meedeelen, op welke basis het Gouvernement bereid is subsidie te verleenen voor de exploitatie. De Inspecteur had reeds duidelijk uiteengezet, dat de goede tijden voorbij waren, en dat de subsidie in geld wel zoo laag mogelijk gehouden zou worden. De voorzitter krijgt den dag na de vergadering bezoek van den civielgeneesheer, die hem meedeelt, dat hij *recht* heeft op 't directeurschap van de kliniek en verzocht dit in het schrijven op te nemen. In het *concept* werd inderdaad een dergelijke uitlating geplaatst, maar deze afwijking van het besluit der vergadering wordt eerst aan de goedkeuring der leden onderworpen; een der leden overtuigt den Voorzitter, dat dit schrijven in strijd is met hetgeen op de vergadering besloten is, en tevens dat de voorstelling door den civiel geneesheer gegeven, aan bedenking onderhevig is. De verzonden nota geeft dus zuiver uiting aan het besluit der vergadering; later zal men begrijpen, waarom deze uitweiding noodig is.

In begin November 1922 treedt weer een nieuwe Voorzitter op. In Januari 1923 bereikt het antwoord van den B.G.D. op het bovenvermelde schrijven Pasoeroean; het behelst een voorstel om aan het hoofd van het gemeentelijk ziekenhuis een hoofdverpleegster-directrice te plaatsen met den ter plaatse bescheiden Indischen Arts als ziekenhuisdokter voor de 3e en 4e klasse-patienten; de artsenkeuze in de hoogere klassen blijft vrij; toezicht wordt op het geheel uitgeoefend door een commissie uit den Raad en contribuanten. Dit belangrijke voorstel wordt niet in een vergadering der ziekenhuiscommissie behandeld, maar eenvoudig rondgezonden bij de leden, die hun opmerkingen er dan bij mogen schrijven; het is alsof die leden uren uiteenwonen! *Alle leden gaan accoord met het voorstel,* behalve de plaatselijke geneesheer, die een nota wil indienen. Men zou verwachten, dat nu een voorstel aan den Raad gedaan zou worden in den zin van den G.B.D., neen, niet in Pasoeroean. Men, d.w.z. de voorzitter, besluit nu begin Februari 1923 een vergade-

ring te beleggen van de ziekenhuis-commissie met als invité's eenige belanghebbenden, die zooals vroeger uiteengezet is, voldoende in de commissie vertegenwoordigd zijn. Er verschijnen drie invité's, toevallig hulptroepen van den plaatselijken geneesheer, die nu uiting geeft aan zijn wensch: oorspronkelijk zou er een fabrieksklinick opgericht worden, waarvan hij directeur zou worden; in de stukken wordt ook gesproken over een toezicht houdend Europeesch geneesheer à *f* 300 per maand, zelfs wordt wel over den civielgeneesheer gesproken; een der vorige voorzitters heeft hem, civielgeneesheer, lid van den gemeenteraad, lid van de ziekenhuiscommissie, dit baantje toegezegd, dus eischt hij die betrekking op. Een paar leden merken ter vergadering op, dat van een belofte van den Raadsvoorzitter nooit sprake kan zijn, dat de Raad zelf benoemt en bezoldigt, dat natuurlijk vroeger aan den eenigen geneesheer ter plaatse gedacht is, terwijl zij den Voorzitter uitdrukkelijk op de incompetentie van de vergadering en op het ontoelaatbare van de verdediging van zulke persoonlijke belangen wijzen. Een besluit neemt de vergadering niet, want blijkbaar voelt de Voorzitter, dat de aard der vergadering wat vreemd is, maar zeer merkwaardig betoogt de dokter-djawa, die een week te voren schriftelijk verklaarde accoord te gaan met het voorstel van den B.G.D. nu, dat hij er toch tegen is.

De Voorzitter stelt de zaak aan de orde in de Raadsvergadering van 12 Februari; de ziekenhuiscommissie is niet verder gehoord en wordt niet verder gehoord in de geheele zaak, ook niet wanneer de voorzitter z.g. nieuwe gegevens op eigen houtje verzameld heeft. Deze voorzitter was nog slechts 3 maanden in functie. Overleg met b.v. de financieele commissie, daar de zaak ook belangrijke financieele gevolgen had, had niet plaats. Ter raadsvergadering stelt hij de uitspraak van de ziekenhuiscommissie ter zijde, hij voert weer de z.g. toezegging van een ambtsvoorganger ten tooneele, hij desavoueert het advies van den B.G.D.; hij haalt uit het zoo even besproken *concept* van zijn voorganger de passage aan, die deze in den definitieven brief liet vervallen, zich niet bekommerende om de vraag, waarom die passage dan vervallen was, hij leest een *dien morgen* ontvangen schrijven voor van de suikerfabrikanten, dat zij den geneesheer als directeur op *f* 300.— per

maand willen, terwijl n.b. hun vertegenwoordiger in de ziekenhuiscommissie voor het plan van den B.G.D. is en blijft. [1]) Hij is niet vatbaar voor de overweging, dat de heeren administrateurs hier eischen stellen voor een gemeenteziekenhuis, waarvan de gemeente de lasten draagt, daar de B.G.D. geen bezoldiging voor een geneesheer directeur of toeziend geneesheer wenscht als basis voor de subsidie. De artsenkeuze is immers vrij, hun patienten kunnen door hun fabrieksdokter behandeld worden.

Het raadslid, dat zoo gaarne geneesheer aan het gemeentelijkziekenhuis wil worden, ontziet zich niet herhaaldelijk het woord te voeren, en uit te roepen: ik heb toch al ƒ 10.000 schade geleden, doordat ik mijn *plannen* opgaf, en op de opmerking, dat het toch niet aangaat, dat hij zijn eigen sollicitatie verdedigt, te zeggen: ik solliciteer niet, ik eisch mijn recht op. De voorzitter vindt dat alles blijkbaar juist en wanneer dan ten slotte een lid den Voorzitter de pertinente vraag stelt of hij het „oorbaar acht, dat een lid van een Raad zijn zuiver persoonlijke financieele belangen in de vergadering ter sprake brengt" en aanvoert, dat „uit de artikelen 7, 9 en 38 van de L. R. O. [2]) voldoende blijkt, dat geenerlei relatie van financieelen aard of dienstverhouding mag bestaan tusschen een lid en de gemeente, wat zeker de geest der ordonnantie is" en daaraan toevoegt, dat „de afwezigheid dier relatie trouwens het fundamenteele punt is in elk openbaar vertegenwoordigend lichaam in een behoorlijken rechtstaat" (Notulen 12 Februari 1923, blz. 12 en 13), dan zegt die Voorzitter „dat hij het met die mee-

1). Zooals in de kleine kotta alles bekend is, wist de Voorzitter natuurlijk hoe dit schrijven tot stand gekomen was; dat de geneesheer tevens raadslid o.a. in de vergadering aanwezig was, waar tot het schrijven van dien brief besloten werd.

2). Art. 7 L.R.O. sub. 1. Het lidmaatschap van een Raad is onvereenigbaar met een betrekking, waaruit rekenplichtigheid aan den Raad dan wel ondergeschiktheid aan den raad of raadsvoorzitter voortvloeit.

Art. 9 L.R.O. sub. 1. De leden van een raad mogen — bij het opnemen en goedkeuren der rekening eener aan den raad ondergeschikte inrichting, tot welker bestuur zij behooren, niet tegenwoordig zijn; geen werken, leveringen of transporten ten behoeve van 's raads ressort aannemen, noch — daarin rechtstreeks, hetzij zijdelings deel hebben enz. .....

Art 38 L. R. O. De raadsleden onthouden zich van medestemming over zaken, die hen, ... persoonlijk aangaan enz.

ning niet eens is". Een sterk geargumenteerd antwoord inderdaad.

De raad vereenigt zich ten slotte met 7 tegen 5 stemmen met het voorstel van den voorzitter; de belanghebbende, het lid-medicus, stemt niet mee, mirabile dictu! Voor dat voorstel, dus tegen dat van den B.G.D. stemde de Luitenant der Chineezen, die als lid der ziekenhuiscommissie en ook volgens particuliere gesprekken een sterk voorstander van het B.G.D. voorstel was.

De klap van de vuurpijl komt echter als na eenige dagen, toen n.l. het schrijven van den Voorzitter aan den Hoofd-Inspecteur van den B.G.D. den Resident gepasseerd was, de Resident van Pasoeroean aan dezen Hoofdinspecteur het volgende schrijven richt:

„Onder aanbieding van het tot U gericht schrijven van den Voor-
„zitter van den Gemeenteraad van Pasoeroean van 10 dezer No. 222/X
„met de bijlagen heb ik de eer UHEdG: in aansluiting daaraan beleefd
„mede te deelen, dat de Gewestelijke Raad van Pasoeroean in zijne ver-
„gadering van 28 Augustus 1920 besloot tot de toekenning van een
„jaarlijksche subsidie van ƒ 2400.— ten behoeve van het Gemeentelijk
„ziekenhuis te Pasoeroean, daarbij uitgaande van de oorspronkelijk ge-
„dachte organisatie dier inrichting, volgens welke o.a. een Europeesch
„geneesheer met het toezicht erop zou worden belast.

Indien het laatste echter zou komen te vervallen, zou daarin voor mij,
„als Voorzitter van den Gewestelijken Raad van Pasoeroean, voldoende
„aanleiding zijn om dat College in overweging te geven de indertijd
„gedane subsidietoezegging te herzien, zoodat het ook daarom n.b.i. wen-
„schelijk zou zijn gunstig op het onderwerpelijk verzoek te beschikken.

De Resident van Pasoeroean.
(w.g.) J.

De Voorzitter van den Gewestelijken Raad waarschuwt slechts, niet waar, voor wat zou kunnen gebeuren; zijn Raad zou hem eens in den steek kunnen laten. Die kans achten wij, gezien de samenstelling dier raden, niet groot; maar de Resident blijft in den vorm; geheel binnen de perken van de wet doet hij, wat toch wel niet in de bedoeling van den wetgever gelegen zal hebben.

Het raadslid-geneesheer-gegadigde voor de betrekking van geneesheer aan het gemeentelijk ziekenhuis is huisvriend van den resident.

Wij hebben den lezer lang, te lang wellicht, moeten bezighouden met wat de beuzelarijen van een binnenplaats lijken, maar wij

hopen, dat diezelfde lezer toch zal voelen, dat hier principieele kwestie's verborgen zijn in deze beuzelarijen. Waar een voorzitter zoo sterk met ter zijde schuiving van alle gangbare opvattingen in openbare zaken een voorstel doorzet, dat in strijd is met de met overgroote meerderheid uitgesproken meening der desbetreffende commissie, en een resident dit sanctioneert, daar ziet men wel de bewijzen voor de door Woesthoff en Schrieke gedane uitspraken, dat de onafhankelijkheid der raden wel iets te wenschen overlaat.

En men denkt ook onwillekeurig aan de pagina's, die Woesthoff wijdt aan den eed, die volgens de Hollandsche wet, de leden afleggen (blz. 77—79). Hij wijst erop, dat het voorschrift uit Holland, dat de leden zullen stemmen „volgens eer en geweten, zonder last of ruggespraak met hen, die benoemen" gelukkig in de L.R.O. uitgevallen is. Immers hoe kan men iets anders verwachten, zegt Woesthoff: „zonder restrictie moet deze vraag (of de raadsleden geheel naar eigen overtuiging moeten stemmen) bevestigend beantwoord worden, en hebben de leden zich enkel en alleen de vraag te stellen of de in behandeling zijnde aangelegenheid *in het belang is van den betreffenden localen raad*". De eed zou denkelijk de menschen niet anders hebben doen stemmen, maar of alleen het belang van den Raad de doorslag altijd heeft gegeven, is voor twijfel vatbaar, naar het ons voorkomt.

Het einde van het Ziekenhuisdrama is nog niet gekomen; de B.G.D. blijft natuurlijk bij haar logisch voorstel, de Voorzitter tracht van de suikerfabrieken het salaris voor den Europeeschen geneesheer directeur, die volgens den B.G.D. geheel overbodig is, los te krijgen, maar de Ziekenhuiscommissie raadpleegt hij niet meer.

Nog één merkwaardig tooneel uit de decentralisatie-operette te Pasoeroean willen wij trachten den lezer voor oogen te schilderen: De laatste dagen van September 1922 wordt het bericht ontvangen, dat de A.R. overgeplaatst is en dat hij in de loop der maand October zijn bestemming zal volgen. Het is een publiek geheim, dat deze overplaatsing in verband staat met de minder goede verstandhouding van den titularis met zijn onmiddellijken chef, den resident, Voorzitter van den Gewestelijken Raad, het lichaam, dat z.g. controle uitoefent op de financieele gestes van den Raad.

De Financieele Commissie, die hier toevallig uit drie leden, n.l. de in de L.R.O. voorgeschreven twee leden en een plaatsvervangend lid bestond, wendt zich unaniem tot den voorzitter om de begrooting 1923, waaraan men reeds bezig was, toch af te werken en zoo mogelijk te behandelen, daar zij het van groot belang achtte, dat deze op tijd vastgesteld zou zijn, en dat de principes van het in den laatsten tijd gevoerde financieele beheer erin tot uiting zouden komen, waarmee zij n.l. geheel sympatiseerde. Bovendien zou de begrooting slechts bevatten, wat reeds door den Raad in principe goedgekeurd was. De F.C. overwoog, dat de raad het continue bestuur uitoefenende college was en dat het optreden van een nieuwe voorzitter geen aanleiding zou kunnen zijn plotseling de financieele politiek te herzien. Wanneer zou bovendien die voorzitter optreden?

De moeilijkheid, die de Commissie ook heel goed onder oogen zag, was deze: Art. 17 L.R.O. schrijft voor, dat de Voorzitter zorgen moet, dat de ontwerpen voor begrootingen in zijn kantoor voor ieder ter lezing worden gelegd. „Een en ander geschiedt minstens vier weken voor de vergadering, waarin de ontwerpen aan 's Raadsbeslissing worden onderworpen". Art. 65 L. R. O. eischt, dat de begrooting minstens twee maanden voor den aanvang van het jaar, waarvoor zij dienen moet, vastgesteld wordt. Tusschen deze twee eischen had men te kiezen; handhaafde men den termijn van vier weken, dan werd de begrooting niet voor 1 November vastgesteld, wat de L.R.O. eischt. De F.C. meende, dat art. 65 imperatief was, en achtte het bezwaar tegen verkorting van de termijn van vier weken in verband met de reeds gevallen principieele uitspraken van den Raad gering. Naar schrijver uit informatie bij ter zake zeer bevoegden bleek, waren ook zij van meening, dat art. 65 in dezen den voorrang diende te hebben.

Hier moge er aan herinnerd worden, dat de L.R.O. de financieele commissie min of meer als het college van wethouders beschouwt; art. 61 eischt de instelling dier commissie, waarvan 's Raads voorzitter ook voorzitter is; alle andere commissiën zijn facultatief. WOESTHOFF rekent (blz. 33) de commissie voor financiën onder de „organen" van iedere locale huishouding; op blz. 98 zegt hij: „De eenige commissie van voorbereiding (tevens van dagelijksch bestuur), welke de wet nadrukkelijk noemt, is de commissie voor

de financiën". Voorbijgang dier commissie, zooals die in het vervolg dezer geschiedenis herhaaldelijk voorkwam, is een zeer bepaalde inbreuk op den gedachtengang der decentralisatiewetgeving.

De Voorzitter verklaarde zich bereid aan het verzoek van de F.C. te voldoen, daar hij met haar wetsopvatting kon meegaan, maar hij richtte een rondschrijven aan de raadsleden op 3 October, opdat ieder kon doen blijken of hij bezwaar had tegen de verkorting van de termijn of niet. Van de twaalf leden verklaarden zich negen vóór spoedbehandeling, drie er tegen; juist dit groote stemmenverschil deed den Voorzitter besluiten de begrooting te behandelen. (Zie zijn verklaring in de notulen van 11 October, 1923, blz. 4). Nadat de conceptbegrooting den leden zes dagen voor de behandeling bereikt had, kwam zij op 11 October in openbare discussie. Een der leden, die 3 October voor spoedbehandeling was, zegt er nu tegen te zijn, en hij verklaart tevens, dat een ander lid, dat zich er ook voor verklaarde, nu weggebleven is, omdat hij er toch tegen is. (Notulen blz. 3). Een der aanwezige leden teekent slechts op principieele gronden protest aan *tegen de wijze van behandeling;* hij stemt ten slotte voor de begrooting, die met algemeene stemmen (9 leden zijn aanwezig, 1 vacature) aangenomen wordt. Aan het eind der vergadering wordt den voorzitter uit naam der geheele financieele commissie nog eens speciaal lof toegezwaaid voor het gevoerde beheer der financiën.

Nu treedt het door ons in den beginne reeds behandelde toezicht van den Gewestelijken raad in werking, het toezicht, waarvan Schrieke zegt, dat „het van geenerlei waarde is gebleken".

Den 2en November bereikt den leden het bericht, dat de Gewestelijke Raad in haar zitting van 30 October de begrooting niet heeft goedgekeurd; voor Gewestelijke Raad mag natuurlijk „de Voorzitter" gelezen worden, immers 's Raads samenstelling garandeert, dat ieder voorstel van den voorzitter, dat geen geld kost, aangenomen wordt. Het besluit van niet goedgekeuring heeft den volgenden vorm:

„Overwegende dat uit de sub b. en c. genoemde stukken blijkt, dat „de onderwerpelijke begrooting slechts vijf dagen vóór de behandeling „in de openbare raadsvergadering ter visie is gelegd en dat derhalve „ten aanzien van die begrooting niet is voldaan aan het eerste lid van „artikel 17 der Locale raden-ordonnantie, voorschrijvende dat de ont-

„werp-begrooting minstens vier weken vóór de vergadering, waarin „het aan 's Raads beslissing wordt onderworpen, voor ieder ter lezing „zal worden gelegd in het kantoor van 's Raads Voorzitter;
„Gelet op artikel 18 van het Decentralisatie-besluit.

Heeft besloten:

„De begrooting voor het dienstjaar 1923 van de Gemeente Pasoe-„roean, zooals die is aangeboden bij schrijven van den Voorzitter van „den Gemeenteraad van Pasoeroean van 21 October Letter Z., niet goed „te keuren".

Deze vorm doet al zeer merkwaardig aan. Art 18 van het Decentralisatie besluit eischt, dat het besluit met redenen omkleed is. Als reden vindt men hier opgegeven een *formeel* bezwaar; indien de niet goedgekeurde begrooting in overeenstemming met art. 17 L.R.O. behandeld ware, zou zij in strijd met art. 65 gekomen zijn en ook afgekeurd moeten zijn op formeele gronden. En wanneer de begrooting nu in denzelfden vorm aangeboden wordt, nadat aan de termijn van vier weken voldaan is, wordt zij dan goedgekeurd? Wel neen. Het is alweer een publiek geheim, dat de Resident een bepaalden post afkeurt; en hij is er wel zeker van, dat de opnieuw aangeboden begrooting er anders zal uitzien. De eisch van goedkeuring, het toezicht door den Gewestelijken Raad is vastgelegd in art. 18 van het Decentralisatie besluit, welk artikel wel gelezen zal moeten worden in verband met art. 15 D.B., waaruit duidelijk blijkt, dat *algemeen belang* het motief tot onthouding van goedkeuring moet zijn. In het besluit van den Gewestelijken Raad was geen motiveering te vinden, die dat deed uitkomen; het was dan ook zeer de vraag of hier algemeen belang in den zin van den wetgever aangevoerd kon worden. De inmenging van den resident in gemeentezaken ging hier dan ook zeker wel bijzonder ver; het had er allen schijn van, dat wij weer terug gingen naar de jaren van „centralisatie en autocratie".

De nieuwe voorzitter van den Gemeenteraad was begin November te Pasoeroean gearriveerd en verklaarde reeds 2 dagen na zijn aankomst ter plaatse, dat hij het met twee posten der niet goedgekeurde begrooting niet eens was. De financieele commissie stond werkelijk verstomd van dit snelle inzicht in de zaak; is het te verwonderen, dat bij sommigen de opvatting versterkt werd, dat een voorzitter

van een raad niet altijd geheel vrij staat tegenover zijn chef, zooals dit in de decentralisatie literatuur zoo dikwijls uiteengezet is?

Op de raadsvergadering van 6 December 1923 brengt de Voorzitter de begrooting weer in behandeling; van een voorziening vragen bij den G.G. van het besluit van den Gew. Raad wil hij niet weten; hij acht alles volkomen en règle. Het zal den lezer direct duidelijk worden, waarom de financieele commissie ook niet op voorziening vragen wilde aandringen. De twee punten, waarop hij af wil wijken van het concept van zijn voorganger zijn zoo merkwaardig, dat zij hier vermeld dienen te worden. Een commies ter secretarie is afgevoerd in de niet goedgekeurde begrooting, omdat deze kracht ten eerste onnoodig gebleken was (de plaats was één jaar lang reeds niet vervuld) en ten tweede als maatregel van bezuiniging; de nieuwe Voorzitter verklaarde dan 2 dagen na zijn komst, zooals hier boven reeds gezegd is, dat die kracht noodig was. De raad, die op 11 October de afvoering met algemeene stemmen goedkeurde, verwierp haar nu met 10 tegen 2 stemmen. De commies is nimmer aangesteld. Dit heet werk van ernstige menschen.

De tweede post, die gewijzigd moest worden, was de bouw van een gemeentehuis met voorzitterswoning en twee dienstwoningen. Daardoor zou het huurhuis, nu als gemeentehuis in gebruik, vrij komen, terwijl drie woningen bijgebouwd werden; met deze vier huizen meende de vorige voorzitter aan het huizen tekort tegemoet te zijn. De raad keurde principieel dit plan met algemeene stemmen (11 stemmen) goed in haar vergadering van 28 Augustus (notulen blz. 7); de financieele en technische commissie hadden vooraf haar fiat er aan gegeven. Bij de eerste behandeling der begrooting op 11 October wordt de post met algemeene stemmen aangenomen; op 6 December verklaart de raad zich met 10 tegen 2 stemmen accoord met het voorstel van den Voorzitter om de post te laten vervallen.

Dit is een beeld van de „overdracht van alle onderwerpen van zuiver locaal belang op locale besturen, onder medewerking van *geschikte en onafhankelijke ingezetenen*, zooals wij uit het Gedenkboek op blz. 1 van dit artikel citeerden.

Wellicht zal men vragen, waarom in dit geval de door den Raad gedesavoueerde Financieele Commissie en in een vorig geval de

Ziekenhuiscommissie niet haar mandaat ter beschikking stelde. Stelt men die vraag werkelijk, wanneer men bedenkt, hoe die raad in een paar weken volkomen van meening verandert? Van principieele verschillen is feitelijk geen sprake; hoogstens is er verschil van meening met den Voorzitter, en dit is voor een commissie geen reden te bedanken. Is de voorzitter het wel met haar eens, dan stemt de raad ook weer met haar mee. Hier kan men werkelijk zeggen: *„das eben ist der Fluch der bösen Tat, dasz sie fortzeugend immer Böses musz gebähren"*; de fouten in het beleid van den Voorzitter, de zwakke punten in het decentralisatiesysteem, zij wreken zich door een vermindering van den ernst en van het verantwoordelijkheidsgevoel van de betrokkenen; de publieke moraal wordt er door omlaag getrokken.

Wij zullen geen verdere voorbeelden aanhalen. Slechts eenige gebeurtenissen in het jaar 1923 mogen gereleveerd worden. Op 12 Februari wordt aanhangig gemaakt de benoeming van een controleur der gemeentelijke geldmiddelen. De candidaten zijn met geen enkele commissie besproken, een voordracht is er niet; de raad wordt verzocht eenvoudig 's voorzitters candidaat te stemmen. Met 7 tegen 6 stemmen benoemde zij een ander. De financieele commissie werd in dat jaar over werkelijke bestuurszaken, werkelijke zaken van financieel *beheer*, niet gehoord, en uit het feit, dat den 1en Dinsdag van November een nieuwe raad optreedt, trekt de voorzitter de conclusie, dat men tot dien datum wel met de begrooting kan wachten. Aan de begrootingsrekening over 1922, die volgens art. 96 L.R.O. op 1 September 1923 behoorde ingediend te worden, en welke geheel tot de competentie van den ouden raad behoort, is dan nog niets gedaan. En terwijl op 6 November de nieuwe raad eerst optreedt, houdt de Voorzitter op 3 November een officieuze bijeenkomt met dien raad in pleno, om vast eens over de begrooting te spreken, want het werd toch wel wat laat.

Wie sprak van dien ouden tijd van centralisatie en autocratie?

De stembus heeft ondertusschen op 28 Juli voor de eerste keer in Pasoeroean gesproken. Zij koos niet bepaald in de richting van de „onafhankelijke" ingezetenen. Ziet hier de nieuwe samenstelling van den Raad:

1e Reeks onderling afhankelijken	Gewestelijk Secretaris; Controleur van de Gew. Geldmiddelen tevens Wnd. Secretaris Gew. Raad; Boekhouder van den Gew. Raad tevens Wnd. adjunct Controleur der Gew. Geldmiddelen, Commies ten Residentie kantore.
2e Reeks onderling afhankelijken	Civiel Geneesheer — dokter Djawa — mantri verpleger 1e klas.
Ambtenaren van meer of minder afhankelijke positie	Landrechter — Architect B. O. W. — Inl. Opzichter Gew. Werken — Luit. der Chineezen.
Particulieren	Notaris — en de hotelhouder, als partilier par excellence.

Door welke omstandigheden dan ook is deze gemeenteraad dus geworden tot een lichaam, dat de algemeen zoo onjuist geachte samenstelling van den Gewestelijken Raad ten nauwste navolgt; de afhankelijkheid, zelfs directe ondergeschiktheid, is wel tot het uiterste doorgevoerd. Hier is wel bereikt, wat de schrijvers over de fouten der decentralisatie zich slechts in het ergste geval konden voorstellen. Alles wat geschreven is over onderlinge afhankelijkheid, moet hier wel tot uiting komen; het kleine locale ressort levert den voedingsbodem voor deze verhoudingen. De geschiedenis van de huurcommissie leerde ons, dat de kleine plaats aan een te kort aan geschikte krachten voor openbare werkzaamheden lijdt, dat zelfs bij raadsleden alle begrip van de verplichtingen, die de openbare zaak oplegt, kan ontbreken, en dat ten slotte de bestuursambtenaar dan weer de man moet zijn, die de wagen in het spoor brengt, waarmede het doel der decentralisatie volkomen gemist is; het bewijst de bijna onoverkomelijke moeilijkheid van decentralisatie door gebrek aan krachten, terwijl het terugkomen tot den B.B.-ambtenaar zeker niet is, wat de wetgever bedoelde.

De ziekenhuisaffaire toont ons de inmenging van het binnenlandsch bestuur, met terzijde stelling van de duidelijke uitspraak van een college, de grove wijze, waarop het persoonlijk voordeel nagestreefd wordt, zonder correctie door den voorzitter; de begrootingskwestie laat zien, hoe de raad in een klein ressort volkomen

werktuig is van het binnenlandsch bestuur. Onder de ambtenaren zijn er verschillende, die door hun overtuiging of door hun opleiding niet geschikt zijn voor de taak leiding te geven aan colleges van zoo eigenaardige samenstelling; omgekeerd maakt de aard van het college het den ambtenaar al zeer gemakkelijk gebruik te maken van zijn machtspositie.

De gegeven voorbeelden zullen ook duidelijk gemaakt hebben, dat een ingrijpen volgens art. 7, sub e, van het Decentralisatie Besluit, waarbij een lid van het lidmaatschap ontheven kan worden wegens voortdurende achteloosheid in de waarneming zijner functie wel nooit sprake kan zijn; onder de oogen van den Voorzitter van den Gewestelijken Raad gebeurde hier te veel, zonder eenig ingrijpen, dan dat een advies in die richting aan den Gouverneur-Generaal verwacht mag worden.

En nogmaals leggen wij er den nadruk op, dat de eigenaardige verhoudingen en gedragingen, die hier beschreven zijn, geen uitzonderingen zijn; zij hooren bij het wezen van de kleine gemeente, omdat de kleine stad, zooals die zich in de koloniale maatschappij ontwikkelt, nu eenmaal dat bepaalde stempel draagt. De koloniale maatschappij blijft gekenmerkt door haar ambtenaren natuur; de niet ambtenaren erkennen dit door hun opzien tegen den ambtenaar, als toch in wezen den machthebber.

Terwijl, zooals wij aantoonden, de voordeelen van den gedecentraliseerden toestand voor een kleine gemeente uiterst gering zijn, en zoo ze er zijn, door de gemeenschap duur betaald worden, is het eenig gevolg, dat de assistent-resident, die vroeger op eigen verantwoording handelde, nu als voorzitter van den Raad volkomen hetzelfde kan doen, volkomen de „autocratische" neigingen van zijn corps kan volgen, maar nu zonder verantwoordelijk te zijn, door de sanctie van den te weinig onafhankelijken raad.

Op den oppervlakkigen lezer kan dit artikel den indruk maken van een soort rapportage van de „schandaaltjes" van een binnenplaats; wij hebben reeds herhaaldelijk gezegd, dat deze bedoeling verre van ons is; maar juist dit odium heeft o.i. gemaakt, dat zulke zaken te weinig aan de drukpers worden toevertrouwd, terwijl de kennis ervan naar onze meening absoluut noodzakelijk is voor

de juiste beoordeeling van de werking der decentralisatie in Nederlandsch-Indië.

Men is met het vormen van locale ressorten te ver gegaan; de aard van de koloniale maatschappij stelt grenzen. Het verschil met het moederland is, dat daar kleine gemeenten, waar de zaken ook wel eens vreemd loopen, een klein percentage vormen van de 1100 Nederlandsche gemeenten, dat de openbare meening, het hooger toezicht, de pers, er zoodanig zijn, dat de onjuiste toestanden er spoedig gebrandmerkt en onderdrukt worden; hier is het percentage kleine gemeenten hoog, en men hoede er zich voor, de decentralisatie door instelling van nog meer van dat type in discrediet te brengen.

Wanneer men dus de instelling der kleine gemeenten, zooals die in latere jaren begonnen is, niet ongedaan wenscht te maken, (en wij kunnen ons voorstellen, dat men uit een algemeen politiek oogpunt een dergelijke stap als een teruggang zou beschouwen), dan zou men toch in elk geval maatregelen kunnen treffen om de organische positie der gemeenteraden beneden een zekeren omvang te wijzigen. Op welke wijze dit zou moeten geschieden, en welke maatregelen als doeltreffend aangemerkt zouden kunnen worden, wagen wij thans hier slechts terloops aan te stippen. In de eerste plaats zou de band met de gewestelijke raden geheel verbroken moeten worden; het toezicht op de handelingen dier gemeenteraden zou door het bureau voor de decentralisatie, dat rechtstreeks onder de regeering staat, uitgeoefend moeten worden; wellicht ware een weg te vinden om de beslissing over de belangrijkste zaken aan een college of commissie op te dragen, waarin behalve de adviseur voor de decentralisatie een paar hiervoor in aanmerking komende ambtenaren van verschillende departementen qualitate qua zitting hebben.

In de tweede plaats zou dit bureau niet meer moeten afwachtten, tot zijn advies gevraagd wordt, maar bij voortduring controle op de handelingen der kleine gemeenteraden moeten uitoefenen en leiding moeten geven; uit die controle zou zich in elken kleinen raad in weinig jaren een neiging tot hooger beroep op dat bureau kunnen ontwikkelen, die de onafhankelijkheid van de ambtenaren van het B.B. schept, zonder welke geen gemeenteraad ooit tot een werkelijk vrij oordeelend lichaam wordt.

Ten slotte ware te overwegen, of voor raden met een gering aantal leden, het niet juister ware, indien de regeering de benoeming van enkele leden aan zich hield; waar de Regeering zelfs bij de nieuwe samenstelling en het nieuwe kiesreglement van den Volksraad een dergelijke compensatie juist acht, komt het ons voor, dat in het kleine locale ressort zeker aanleiding voor een dergelijke maatregel zou zijn, waarbij de grootere activiteit van het Bureau voor de Decentralisatie het tegenwicht tegen den invloed van de voordragende plaatselijke ambtenaren zou moeten vormen.

Persoverzicht.

Herziening van de staatsinrichting.

Het *Comité Nieuw-Indië* publiceerde „Beschouwingen" over het bij de Tweede Kamer ingediend wetsontwerp. De conclusie is dat het ontwerp niet voldoet aan de eischen, ter zake door de Grondwet gesteld.

Een tiental bezwaren wordt aangevoerd:

1°. Men heeft geen wet op de staatsinrichting van Ned. Indië ontworpen.

2°. Geen overdracht van bestuur zal plaats hebben; geen preciseering van het Opperbestuur is beproefd.

3°. Geen overdracht van wetgeving is voorgesteld.

4°. Geen overdracht van begrootingsrecht komt tot stand.

5°. Aan den Volksraad zal geen versterkte beteekenis worden toegekend.

6°. Verdringing van den Volksraad door den Wetgevenden Raad ligt in de bedoeling.

7°. Geen behoorlijke grondslag is gelegd voor het kiesrecht voor den Volksraad.

8°. In de inrichting van de centrale Indische regeering zal geen wijziging komen.

9°. De voorschriften van de Grondwet ten aanzien van de wetgeving door den Koning worden miskend.

10°. Geen beslissing wordt gegeven omtrent karakter en omvang van de Indische provincies.

Ad. 1um. Betoogd wordt dat een wet op de staatsinrichting behoort: zich te onthouden van al wat ingrijpt in de feitelijke regeling van inwendige aangelegenheden van Ned. Indië, doch tevens te geven den volledigen grondslag voor de organisatie van Indië en zijne onderdeelen, voor de aanwijzing van de bevoegdheid en de taak hunner organen, en voor de verhouding van de bevolking tot die organen. Aan geen van beide eischen is voldaan.

Ad 2um. Art. 60, lid 2, der Grondwet draagt het in naam des Konings te voeren algemeen bestuur op aan den Gouverneur-Generaal „op de wijze, door de wet te regelen"; eischt tevens opsomming van de bestuursbevoegdheden, die aan den Koning worden „voorbehouden".

Vergeefs nu zoekt men in het wetsontwerp ook maar één artikel, waarin zich de afwenteling van bestuursvoering van 's Gravenhage op Buitenzorg zou uitspreken; vergeefs ook één artikel, dat ten waarborg zou kunnen strekken tegen het gedurig ingrijpen van 's Gravenhage in het bestuursbeleid, zooals dat in Ned. Indië wordt gevoerd. Nergens dan ook vindt men aangegeven, welke inwendige bestuursaangelegenheden van Ned. Indië

voorloopig nog 's Konings medewerking zullen eischen. Nergens vindt men gewaarborgd dat 's Konings ingrijpen absoluut losgelaten wordt ten aanzien van de deelen van Ned. Indië. Alleen wordt uit het geldende artikel 49, lid 3, R. R. de bepaling geschrapt dat de G. G. zijn benoemingsrecht niet kan delegeeren dan met 's Konings machtiging.

De geruststellende verzekering van de memorie van toelichting op dit punt heeft weinig waarde, in aanmerking genomen de tegenwoordige ministerieele praktijk en de opvatting van den Minister over bestuursvoering „in naam des Konings", welke zou bestaan in „besturen zooals men uit feiten en woorden weet of meent te moeten opmaken dat de Kroon zou handelen, wanneer zij zelf voor te nemen beslissingen stond".

Ad 3um Art. 61, lid 2, der Grondwet eischt principieele overlating van „de regeling van de inwendige aangelegenheden" van Ned. Indië „aan aldaar gevestigde organen"; behoudt aan de Kroon enkele uitzonderingsbevoegdheden voor, die bij de wet moeten worden opgesomd.

Het ontwerp laat oogenschijnlijk in beginsel aan den Indischen wetgever de vrije hand, maar maakt daartegenover door aanwijzing van de gevallen waarin Kroonregeling noodig zal wezen, het grondwettelijk beginsel van overdracht van wetgeving krachteloos. Art. 53 toch geeft den G. G. (en dus, wegens 't gemis van regeling van de verhouding tusschen hem en den Minister, aan dezen laatste) een onbeperkte gelegenheid om elk onderwerp van Indisch belang ter regeling over te brengen bij de Kroon, op den enkelen grond, dat tusschen Volksraad en Landvoogd gebrek aan overeenstemming bestaat. Het voorbeeld van de „autonomie" van Suriname en Curaçao is ten deze een baken in zee.

Aanbeveling zou daarom verdienen de oplossing dat, bij gebrek aan overeenstemming van beide deelen der Indische wetgevende macht, de Landvoogd pogen moet binnen eenige maanden door wederzijdsch geven en nemen met den Volksraad tot overeenstemming te komen, bij het uitblijven waarvan de wetgevende macht in Nederland te beslissen krijgt over noodzaak en inhoud eener voorziening.

Ad 4um. De begrooting zal, voor zoover er overeenstemming is tusschen de betrokken organen, die de begrooting voorbereiden (Landvoogd, Volksraad en, middelijk, Minister), evenals nu in Nederland tot stand komen door „goedkeuring" van de in Indië „vastgestelde" begrooting. Wel wordt, voor het geval van overeenstemming tusschen de voorbereidende autoriteiten, de macht der Tweede Kamer verminderd door feitelijke ontneming van het recht van amendement, maar zij kan, evenals Eerste Kamer en Kroon, de goedkeuring weigeren, in welk geval de vaststelling der begrooting, ook voorzoover in Indië reeds overeenstemming was verkregen, aan de Indische organen wordt onttrokken en overgebracht wordt bij de wet.

Voor zoover in Indië zelf geen overeenstemming werd verkregen geschiedt de vaststelling mede bij de wet.

De onbruikbaarheid van de voorgestelde regeling sub 3 en 4 werd door den Volksraad ingezien, doch de door het College voorgestelde regeling is door den Minister niet overgenomen.

Ad 5um. Hoewel formeel gestempeld tot mederegelend lichaam, zal de Volksraad blijven adviseerend instituut; het verschil met thans bestaat alleen daarin, dat voortaan alle daden van Indische wetgeving aan het adres van den Volksraad en daarmede aan de openbaarheid zullen worden onderworpen.

Erkend wordt dat eenige deferentie voor het lichaam spreekt uit de voorgestelde verplichting tot mededeeling van enkele bestuursdaden aan den Volksraad (art. 19 n: mededeeling van den inhoud van politieke contracten; art. 19 o, 19 p; mededeeling van externeeringsbesluiten) en de uitdrukkelijke toekenning van het interpellatierecht (art. 33). Principieele wijziging ligt daarin echter niet. Gebrek aan vertrouwen in het vertegenwoordigend lichaam is kennelijk de ondergrond van het wetsontwerp.

Ad 6um. Art. 61, lid 2, der Grondwet gebiedt dat de inwendige aangelegenheden van Ned. Indië ter regeling zullen worden overgelaten aan „aldaar gevestigde organen"; de toelichting had daaraan toegevoegd dat het organen zouden zijn, op welker samenstelling de bevolking zooveel mogelijk invloed en in welker samenstelling zij zooveel mogelijk aandeel zou erlangen. Bij de behandeling schijnt dan ook noch in de Tweede, noch in de Eerste Kamer door iemand te zijn betwijfeld, dat voor de regeling van de centrale belangen van Indië het centrale vertegenwoordigende lichaam (de Volksraad) tezamen met den Landvoogd dit orgaan zou vormen. Het wetsontwerp nu komt met iets geheel anders: met een door en uit den Volksraad gekozen „Wetgevenden Raad", welke met den Landvoogd de normale wegever worden zal; de Volksraad blijft op wetgevend gebied slechts bevoegd voor wat hij zich uitdrukkelijk voorbehoudt (met de restrictie van art. 44). Ook door de technische rol, die men aan den Wetgevenden Raad toedenkt, zal hij een gansch andersoortig orgaan van wetgeving worden dan de Volksraad was of dan moderne parlementen zijn. Het oogmerk der bepaling is blijkbaar, den Volksraad op de tweede plaats te schuiven.

Ad 7um. Ondanks de beloften, gedaan in de toelichting op de Grondwetvoorstellen, stelt het aanhangig wetsontwerp geen enkelen grondregel, geen enkel beginsel voor het Volksraadkiesrecht op; alles wordt zonder leidraad overgelaten, voor de eerste maal aan een algemeenen maatregel van bestuur, voor de toekomst aan een ordonnantie. Het door den Volksraad behandelde ontwerp van zulk een algemeenen maatregel doet weinig anders dan de bestaande onbevredigende wijze van samenstelling in schijn een weinig moderniseeren door nieuwe namen, nieuwe rangschikking en nieuwe getallen. Dit is in strijd met de gedane beloften. De wet op de staatsinrichting had de hoofdtrekken van het kiesrecht der toekomst moeten aangeven.

Voorts is de bepaling, dat bepaalde veroordeelingen onvatbaar maken voor verkiezing of benoeming tot Volksraadslid, in een tijd van politieke delicten een onoordeelkundige generalisatie.

Ad 8um. In de organisatie van de centrale Indische regeering, met haar buiten de bestuursvoering en buiten contact met den Volksraad staanden Raad van Ned. Indië en met haar van staatkundigen invloed verstoken

Departemenshoofden, brengt het wetsontwerp geen andere wijziging dan dat de Departementshoofden, behoudens uitzonderingen, de door den Landvoogd voorgezeten vergaderingen van den Raad mogen bijwonen en desgewenscht aan de behandeling mogen deelnemen van de hun departement betreffende onderwerpen. Deze concessie is half werk; Departementsleiders behooren als volgerechtigd lid in den Raad thuis.

Een stap wordt achteruit gedaan, doordat de Raad van Indië niet gehoord behoeft te worden als de Landvoogd een ontwerp van wetgeving of een deel der begrooting wenscht op te dragen aan organen in Nederland. In dergelijke gevallen had overeenstemming met een (gereorganiseerden) Raad gevorderd moeten worden.

Ad 9um. Terwijl volgens art. 61, lid 2, der Grondwet 's Konings wetgevende bevoegdheid beperkt had moeten blijven tot „bepaalde onderwerpen" en „bepaalde gevallen", breidt het wetsontwerp die bevoegdheid onbeperkt uit, door daaronder te begrijpen alle gevallen, waarin de door den Minister geïnstrueerde Landvoogd en de Volksraad het oneens zijn.

Ad 10um. In een wet op de staatsinrichting had een regeling van de grondslagen voor vaststelling van den omvang en van het karakter der provincies niet mogen ontbreken; de beslissing daarover vormt van zulk een wet een essentieel deel. Niettemin zwijgen ontwerp en toelichting hierover. Ten onrechte schijnt gemeend te zijn dat met handhaving van de wet van 6 Februari 1922 (de artikelen 67a, 67b en 67 van het Regeeringsreglement) kan worden volstaan. Maar die wet, welke bestuursdecentralisatie beoogde, geeft voor de hier aangeduide vraagstukken geen oplossing.

Het Comité acht het wetsontwerp niet een te beperkte stap in de richting van vorming eener eigen machtsfeer van Indië; het is z.i. een stap in de verkeerde richting. Door inplaats van waarheid schijn te geven, wekt het rechtmatig wantrouwen. Bovendien is de vorm een „monstrum".

Ten onrechte wordt in de memorie van toelichting beweerd dat het regeeringsontwerp met 27 tegen 14 stemmen door den Volksraad is aangenomen. Die stemming gold het door het College geamendeerde ontwerp. Ondersteld mag worden dat de Volksraad het definitief ontwerp niet zou hebben aangenomen. Aanneming wordt ook door het Comité ontraden.

Handelspolitiek.

Aan dit onderwerp wijdde Mr. M. W. F. Treub beschouwingen in **'Vragen des Tijds** van October jl. Hij wees er op dat het vraagstuk der handelspolitiek voor alle staten van Europa geheel staat onder den invloed van ontwrichting van het economische leven als gevolg van den wereldoorlog en den daarop gevolgden handelskrijg. De oorlog heeft voor den toeschouwer als resultaat minder duidelijk de directe vermindering van het voortbrengings- dan die van het consumptie-vermogen. Toch is dit laatste een rechtstreeksch gevolg van het eerste. Niet de behoeften zijn verminderd,

maar ten gevolge van de ontwrichting der productie werpt deze niet voldoende meer af om hen, die eraan deelnemen of eraan moesten kunnen deelnemen, in staat te stellen met de opbrengst van hun kapitaal of hun arbeid zich de benoodigde of gewenschte goederen te verschaffen, die andere takken van bedrijf hebben aan te bieden. Vandaar, naast groote behoefte, een haast algemeene onmogelijkheid om er in voldoende mate in te voorzien. Daarbij zijn de productie-kosten ten gevolge van de verwoestingen objectief hooger geworden.

Aldus het gevolg van den oorlog, waarop een tarievenstrijd is gevolgd, die nog steeds voortwoedt. De eenige redding uit den nood, waarin Europa is verzonken, ligt op den weg eener stelselmatige verlaging van de prijzen, opdat de producten van landbouw en nijverheid weer binnen het bereik komen van degenen, die er behoefte aan hebben. En toch wordt op internationaal terrein haast alles gedaan om die noodzakelijke prijsverlaging tegen te houden. Hoewel men inziet, dat op deze wijze de crisis wordt verergerd, mist men de kracht en den moed om zich naar dat inzicht te gedragen.

Reeds in het grondverdrag van den Volkenbond werd als beginsel neergelegd dat een billijke behandeling (traitement équitable) van den handel noodzakelijk is. Spoedig werd het duidelijk dat men een krachtiger en minder dubbelzinnig geluid moest laten hooren, wilde men kans hebben, te worden verstaan. De Bond riep in 1920 de Economische en Financieele Conferentie te Brussel bijeen en daar werd uitgesproken dat de redding uit de crisis is te zoeken in het geleidelijk herstel van den vrijen handel en in de opheffing zijner kunstmatige belemmeringen en de internationale prijsverschillen. Die uitspraak sloot aan bij een verklaring van den Uitvoerenden Raad van den Volkenbond van Maart van datzelfde jaar, welke de oprichting van kunstmatige economische barrières veroordeelde. In 1922 liet de Algemeene Vergadering van den Bond zich in denzelfden geest uit, toen zij de afsluiting aanbeval van handelsverdragen, uitgaande van het wederkeerigheidsbeginsel en, binnen de mate van het mogelijke, de clausule der meest begunstigde natie inhoudende.

Het resultaat van al deze verklaringen was schraal. Regeeringen en parlementen vergaten de schoone woorden en maakten het telkens nog bonter.

Ook de niet officieele bond van parlementen, de Union Interparlementaire, trok zich de zaak aan. In de onlangs te Kopenhagen gehouden vergadering werd de volgende resolutie aangenomen:

„In aanmerking nemende dat terugkeer tot normale economische verhoudingen een noodzakelijke voorwaarde is voor de verkrijging van een duurzamen vrede, voor het herstel van industrie en handel, voor de vermindering der werkloosheid en de verlaging der kosten van levensonderhoud,

in aanmerking nemende voorts, dat deze verhoudingen in Europa en inzonderheid in de landen met lage valuta worden geschaad door veelvoudige belemmeringen van de goederen-circulatie,

spreekt de XXIe Interparlementaire Conferentie de dringende noodzakelijkheid uit van de herziening der maatregelen van allerlei aard, welke den in- en uitvoer van producten en grondstoffen op kunstmatige en onnutte wijze verbieden of beperken,

en noodigt zij de groepen van den Bond uit, hun steun te verleenen aan het afsluiten van handelsverdragen, die de betrokken staten plaatsen op een voet van gelijkheid, overeenkomstig art. 23 van de statuten van den Volkenbond, dat de vrijheid der internationale verbindingen en van den doorvoer alsook een billijke behandeling van den handel wil waarborgen".

Al mag van dergelijke uitspraken geen groote uitwerking worden verwacht, geheel zonder waarde zijn zij toch niet. „The stone is hard and the drop is small, but a hole is made by the constent fall". Wanneer maar niet het resultaat uitblijft totdat Europa aan het onverstand en de zwakheid zijner bestuurders zal zijn bezweken.

Tot dusver heeft Nederland aan de algemeene verdwazing niet meegedaan. En het zou ook hoogst gevaarlijk zijn, wijziging te brengen in zijn algemeene handelspolitiek; een tariefsverhooging in protectionistischen geest zou zijn toestand slechts verergeren.

Wel heeft de Commissie voor de Economische Politiek, in 1921 ingesteld onder voorzitterschap van Minister van IJsselsteijn, zich vereenigd met het denkbeeld van haar voorzitter om aan de Regeering de bevoegdheid te geven, in zeer bijzondere gevallen tot invoerverboden van bepaalde artikelen over te gaan, behoudens dispensatie, te verleenen door een daartoe aan te wijzen tijdelijk regeeringsorgaan. De invoerverboden zouden beperkt moeten blijven tot eindproducten, waarvan de prijs geen belangrijken invloed op den levensstandaard der bevolking heeft.

Ofschoon schrijver, die zichzelf niet onder de dogmatische vrijhandelaars schaart, een dergelijke regeling, zij het schoorvoetend en als noodmaatregel, wel zou willen aanvaarden, waarschuwt hij in 't algemeen nadrukkelijk tegen het opwerpen van barrières tegen het internationale goederenverkeer juist in dezen tijd van economische ontwrichting.

Protectie zou in Nederland de prijzen opschroeven, den export bemoeilijken, de werkloosheid vergrooten, den economischen band tusschen Nederland en Indië nog losser maken. Een protectionistisch tolverbond tusschen Nederland en Indië zou ook verderfelijk werken. Indië heeft het buitenland economisch in ieder opzicht noodig: kapitaal en ondernemersenergie kan Nederland alleen niet in voldoende mate leveren; een andere politiek dan de open deur zou dus voor Indië geheel uit den booze zijn.

Men blijve, zoo besluit schrijver, bij onze historisch beproefde en gerechtvaardigde handelspolitiek volharden.

Financieel Economische Kroniek.

Dagloonen bij de suikerindustrie op Java.

Bij gelegenheid van een bespreking van Dr. Huender's proefschrift „Overzicht van den Economischen toestand van Java en Madoera" (Martinus Nijhoff 1921) zijn in het Archief voor de Suikerindustrie (jg. 1922, No. 16) eenige cijfers nopens het aantal en het loon van de arbeiders in de Suikerindustrie gegeven. Deze cijfers betroffen het jaar 1921. In Dr. Huender's werkje, bedoeld als een voortzetting van wijlen van Deventer's Overzicht, in de reeks Kol. Ec. bijdragen van 1904 verschenen, werden namelijk niet geheel juiste gegevens verstrekt over deze loonen.

Dr. Huender schreef, dat deze „thans" — het proefschrift is, als gezegd, in 1921 in druk verschenen — „uiteenloopen van *f* 0.25 tot *f* 0.80; het gemiddelde loon schijnt *f* 0.40 per achturigen werkdag te bedragen".

De schrijver verbond aan deze cijfers de conclusie, dat de loonen te laag zijn „om naar behooren een gezin te onderhouden", hetgeen nogal bout gesproken lijkt na de vrij vage verzekering, dat het gemiddeld loon *f* 0.40 (per hoofd en per dag) *schijnt* te bedragen. Een dergelijke verklaring vraagt om positiever bewijs dan Dr. Huender vermocht te geven.

Intusschen kon aan de hand der juiste cijfers in het meergenoemd Archiefnummer aangetoond worden, dat Dr. Huender de schijn in dit geval voor het wezen had aangenomen. Op pag. 277/278 van dit nummer werd namelijk, op grond der officieele loonstatistiek van den Java Suiker Werkgevers Bond, het volgende medegedeeld wat betreft den toestand in 1921.

> „De Java Suiker Werkgeversbond geeft van het aantal en de bezoldiging der vaste en der campagnewerklieden statistische opgaven, die berekend zijn inclusief een aantal emolumenten (vrije woning, vrije geneeskundige hulp, in den regel alleen voor vast personeel) en inclusief premies, doch *exclusief* gratificaties, die in den regel voor allen 1 à 1½ maand bezoldiging omvatten.
>
> Per fabriek werken gemiddeld 783 arbeiders, waarvan 248 vaste en 535 campagnewerklieden. Afgerond kan men voor de geheele industrie een totaal van 45000 vaste en 98000 campagne-arbeiders aannemelijk achten. De looncijfers zullen met onbelangrijke verschillen niet afwijken van die der campagne 1920. Het vaste personeel (knechts, toekangs, koeliemandoers, fabriekswachters, laboranten en kantoorpersoneel) ontving gemiddeld 110 cent en beweegt zich dus vèr boven het maximum, dat Dr. Huender aangeeft. Dat der campagnewerkers beliep,

exclusief weer de gratificaties, 61 cent. Hierbij dient in aanmerking te worden genomen, dat *dit* personeel in het algemeen geen emolumenten als vrij woning gebruik etc. geniet. Dit cijfer is ook berekend over de loonen van vrouwen en jongens, die lager zijn dan die der volwassen mannelijke krachten. Het loon van een gewonen mannelijken arbeider, waarop Dr. Huender in zijn samenvatting doelt, is dus gemiddeld nog iets hooger. Hoe dit zij, het is in ieder geval ruim 50% méér, dan Dr. Huender aanneemt. Als gemiddelde voor vast en campagne-personeel komt men tot een bedrag van 77 cent..... zeer nabij de maximum-grens, door Dr. Huender gesteld. Hij zal ons wellicht tegenwerpen, het vaste geschoolde personeel buiten beschouwing te hebben gelaten, maar liet na dat te vermelden, ... doch vindt voor het campagne personeel toch altijd nog een gemiddeld loon, aanzienlijk hooger dan hij raamde.

In Madioen, waar Dr. Huender voor 1919 het laagste cijfer per achturendag vond (*f* 0.25), wordt thans 117 cent gemiddeld per dag aan de vaste werklieden, gemiddeld 64 cent aan de campagnewerkers betaald, of gemiddeld 78 cent over beide groepen te zamen genomen. In Soerabaia, waar Dr. Huender maximumloonen vond voor 1919 van *f* 0.47 wordt thans maximaal gemiddeld 126 cent (in de afdeeling Modjokerto) per vasten werkman, 64 cent (in dezelfde afdeeling) per campagne-arbeider aan loon uitgekeerd, met een totaal gemiddelde van 80 cent".

Deze cijfers zijn ten departemente van Justitie waarschijnlijk niet onbekend gebleven. Het getal 40 schijnt echter een magische bekoring uit te oefenen. In de rede, die de directeur van Justitie in den Volksraad heeft gehouden op Dinsdag 6 November bij de behandeling van het voorstel tot wijziging en aanvulling van de koelieordonnantie S. O. K. trof mij de volgende zinsnede (Handelingen 2e gew. Zitting 1923, pag. 102/103.)

„Thans een andere hoofdfactor voor den koelie, de loonen. (in Deli — R.) De vergelijking daarvan met de loonen op Java valt zeker niet ongunstig uit. Voor den gewonen cultuurkoelie op Java was tot voor kort, voor zoover de gegevens strekken, het dagloon voor de mannen een kleine 40 cent, bij de suiker eenige centen hooger. Op het oogenblik schijnt een en ander nog weder te zijn gedaald. Méér dan dit geniet de koelie op Java niet".

De Heer Cowan maakt, gelijk men ziet, althans onderscheid tusschen „koelies" (campagnewerklieden) en anderen, hetgeen Dr. Huender verzuimde. Ook hij geeft intusschen een niet geheel correct cijfer. In verband met zijn uitlating schijnt het wenschelijk, hier thans enkele gegevens uit de officieele looncijfers van de Suikerindustrie over 1922 te verstrekken. Wat de „gewone cultuurkoelie" in de suiker betreft, is het loon ten opzichte van 1921 gedaald, echter niet in de mate, die men verwachten zou in verband met de conjunctuurwisseling. Het gemiddeld dagloon van een campagnewerkman bedroeg in 1922 56 cent tegen 61 in 1921, exclusief

gratificaties en emolumenten. Deze bedragen in doorsnee minstens een maand loon. Dit gemiddelde is niet slechts berekend over het loon der volwassen „gewone cultuurkoelies", maar ook over dat van vrouwelijke werkkrachten en jongens, die een lager dagloon genieten dan de gewone volwassen mannelijke koelie. Als maximum dagloon exclusief emolumenten wordt voor een zoodanige arbeidskracht opgegeven 59 cent per dag, als minimum 45 cent, exclusief alweder de bizondere inkomsten uit gratificaties en emolumenten. Het bedrag van „enkele centen" boven het standaarddagloon van den Heer Cowan stijgt dus gemiddeld tot 40% meer. Deze cijfers betreffen, als gezegd 1922, doch zullen voor 1923 waarschijnlijk geen belangrijke afwijkingen te zien geven.

Om de vergelijking met hetgeen in het aangehaalde Archiefartikel werd medegedeeld volledig te maken, zij hier tevens nog vermeld, dat het totaal aantal vaste werklieden per fabriek in 1922 gemiddeld 252 bedroeg (1921: 248) en dat der campagnewerklieden 531 1921: 535). Het gemiddelde bleef constant; er werken 783 arbeiders per fabriek. In totaal vinden dus rond 142.000 werklieden in de suikerindustrie hun brood; daarvan zijn rond 46000 vaste en rond 96000 campagnewerklieden.

Het gemiddeld dagloon van den vasten werkman in de suiker gedurende de campagne 1922 bedroeg 106 cent tegen 110 in 1921. Ook dit bedrag is exclusief emolumenten. Deze zijn voor den vasten werkman belangrijk en bestaan behalve in gratificaties vaak uit vrije woning, vrije geneeskundige hulp, enz.

Soerabaia, December 1923. J. H. RITMAN.

De uitvoer van inlandsche landbouwproducten, door J. van Gelderen. In Meded. Afd. Landbouw v/h Dept. v. Lb. N. en H. No. 6 (1923).

De schr. begint met er op te wijzen, hoe gedurende den oorlog de voedselproductie in onzen landbouw op den voorgrond stond, thans echter andere inzichten in de plaats treden van de oude opvatting. Deze opvatting, die zoowel het constateeren van een toestand als het goedkeuren van dien toestand inhield, luidde, dat de Inlandsche landbouw voedselgewassen moest telen en de zg. Europeesche landbouw de handels- of exportgewassen. Hierin werd dan een arbeidsverdeeling gezien, die op natuurlijke wijze heette te steunen op het diepgaande verschil in ontwikkeling, marktkennis en kapitaalbezit, dat ontegenzeggelijk tusschen den gemiddelden Europeeschen en Inlandschen landbouwer bestaat.

De verschuiving in de belangrijkheid der geteelde gewassen beteekent meer dan een verandering in den landbouw; het is een dieper ingrijpend proces, waarmee een omzetting in de desa-economie, een verandering in het volksleven ten nauwste betrokken is. Het gaat hier niet om de tegenstelling voedsel- of handelsgewas, maar om een wijziging in het

systeem der voortbrenging voor eigen of plaatselijk verbruik tot voortbrenging voor de wereldmarkt. Het kenmerk is, dat het product regelmatig verkocht wordt en voor dien verkoop wordt geteeld. Daarbij is meer beslissend, dat het product gecentraliseerd wordt voortgebracht. Eerst daardoor wordt de uniformiteit der voortbrenging verbroken en door plaatselijke arbeidsverdeeling vervangen, territoriaal of internationaal. De arbeidsverdeeling leidt weer tot ruilverkeer, als band tusschen van elkaar af wonende producenten en consumenten. Daarmede is de nauwe ring van isolatie, die den voortbrenger voor eigen behoefte omkneld houdt, verbroken. Deze isolatie zou tot stagnatie leiden; een landbouw, die deel heeft aan het ruilverkeer, ondergaat de prikkelende en voortstuwende werking van den wedijver en de veranderende mogelijkheden voor winstgevenden afzet.

De schr. gaat dan over tot het bespreken van de cijfers, uit verschillende bronnen bijeengebracht, waarbij hij er op wijst, dat in veel gevallen deze alleen benaderd kunnen worden. Onze uitvoerstatistiek maakt geen onderscheid tusschen het deel der producten, dat van inlandsche, en dat, wat van op Europeesche wijze gedreven ondernemingen afkomstig is; over de producten, die op de binnenlandsche markt voor consumptie hier te lande verhandeld worden, als uien, aardappelen, Inlandsche tabak en suiker, blijkt uit de exportstatistieken niets. Ook is voor vroeger jaren een zuivere splitsing in hetgeen op de buitengewesten en op Java voor uitvoer geproduceerd werd, niet mogelijk, in verband met gedeeltelijken heruitvoer van Java.

De medegedeelde cijfers loopen over een kwart eeuw. Uit de cijfers blijkt, dat de totale waarde der uitgevoerde landbouwproducten van 154 millioen in 1894 tot 400 millioen in 1913 steeg, in 1921 zelfs tot 815 millioen; voor 1922 is het cijfer 683,5 millioen. Het percentage inlandsche producten in dit totaal vermeerderde nog sterker, nl. van 11,3 % (1894) tot 23,8 % (1922). Het eene product vertoont een sneller stijging dan het andere. Copra staat nog altijd op de eerste plaats, met een cijfer voor 1922 van rond 81 millioen, ongeveer 50 %; daarna kapok met rond 16 millioen; koffie 13 millioen, rubber 12 millioen; het laatste voortbrengsel is als bevolkingsproduct eerst van 1921 af van beteekenis en stijgt met groote sprongen.

Merkwaardig is de tegenstelling tusschen Java en de buitengewesten, wat dezen uitvoer van bevolkingsproducten betreft. Voor laatstgenoemde bedroeg het steeds een veel grooter percentcijfer, dan voor Java, waar het maximum 15,5% (1910) was, terwijl het voor de buitengewesten 70% bedroeg en nooit onder de 30 % kwam. Met de snelle vermeerdering van den totalen uitvoer der buitengewesten ging een nog sneller toename van dien der inlandsche producten gepaard; het aandeel kwam van 33 % (1894) op 50 % (1922), terwijl voor Java in dezelfde periode dit cijfer van 5,7 % tot 10,4 % steeg.

De schr. heeft ook de waarde van den uitvoer van inlandsche landbouwproducten per hoofd der bevolking op Java eenerzijds, op de Buitengewesten

anderzijds voor eenige jaren berekend en komt dan tot het volgend staatje:

Jaar	Java	Buitengewesten	Ned. Indië
1894	*f* 0.28⁵	*f* 1.75	*f* 0.65
1906	„ 0.54	„ 3.65	„ 1.16
1921	„ 1.88	„ 7.26	„ 3.43

De schr. zoekt een verklaring voor dit verschil tusschen Java en het overig deel van Indië in twee factoren. In de eerste plaats in de koloniale exploitatiepolitiek, met haar monopolistisch-commercieel karakter, waarbij de Compagnie zich tusschen den inlandschen producent en de wereldmarkt plaatste. Deze opkooppolitiek, later hernieuwd in het cultuurstelsel, drong de inlandsche producenten van de markt weg. Een eigen handelaars- en ondernemersklasse kon zich daardoor niet ontwikkelen.

Als tweeden factor noemt de schr. de bevolkingsdichtheid. Voor de buitengewesten blijft de meerderheid der afdeelingen beneden de 100, zelfs beneden de 50 menschen per KM², terwijl op Java slechts twee afdeelingen gevonden worden (Lebak en Banjoewangi), die onder de 100 menschen per KM² blijven. Dit schept voor beide deelen van onzen archipel een eigen agrarisch vraagstuk.

Een zoo intense bevolkingsdichtheid, als op Java meer en meer is opgetreden. doet bij de daaruit voortvloeiende grondversnippering en het kapitaalgebrek een overweldigenden drang ontstaan naar een voedsellandbouw, die met een intensieve aanwending van arbeid uitgeoefend kan worden. Alleen bij zulk een landbouw kan de eigen productie voldoende worden opgevoerd en elk zijn deel krijgen in het product van den bodem. De exportcultures, waaraan Inlanders deel nemen, zijn zeer extensief gedreven langjarige cultures, nl. rubber, koffie en copra (en kapok). Deze zijn voor de bevolking alleen op groote schaal mogelijk, waar uitgestrekte gronden ervoor beschikbaar zijn, zooals op Sumatra, Borneo, de bovenlanden van Celebes, de Molukken. Op Java vindt men onder invloed van plaatselijke industrieen veel klappers bijeen in den Oost-Preanger en Kediri, die beide dichtbevolkt zijn.

De beide exportgewassen, die op Java belangrijk zijn, vertoonen dan ook, in overeenstemming met het verband, dat alom tusschen bevolkingsdichtheid en intensieven landbouw bestaat, een typisch intensief karakter: de éénjarige gewassen, tabak en suikerriet. Juist echter, doordat zij zooveel meer arbeid en kapitaal per bouw vragen, stellen zij ook hoogere eischen aan den tani en staan aan hun ontwikkeling veel grootere moeilijkheden in den weg. De schr. wijst er op, hoezeer de Inlandsche rietcultuur in het Malangsche en in Kediri aan de spits van den Inlandschen landbouw staat en hoe ook de tabaksteelt in enkele streken die rationeele ineengrijping van landbouw en veehouderij vertoont, die één der kenmerken van een hoogeren landbouwvorm uitmaakt. Beide cultures lijken den schr. voor de verdere ontwikkeling van den Inlandschen landbouw van eminente beteekenis.

Voor de inlandsche rietcultuur wijst schr. op twee perspectieven. Java consumeert 150.000 pikol fabriekssuiker per maand, waaruit hij afleidt, dat hier voor de inlandsche suiker nog een groote uitbreidingsmogelijkheid ligt. De werking van den anderen factor is van veel verdere strekking en wordt als volgt beschreven:

„De Europeesche suikercultuur handhaaft zich, doordat zij werkt in een milieu, waarin loonen en grondhuren op het peil van de Inlandsche desa-economie zijn gebaseerd. Bij de in gang zijnde omzetting dezer laatste van de zg. „gesloten huishouding" in de „geldhuishouding", nemen de geldswaarden, die in de Inlandsche wereld met de verschillende economische transacties gemoeid zijn, automatisch toe. Nog veel meer zal dit het geval zijn, indien, wat onontkoombaar is, het peil dier desa moet stijgen. De twee belangrijkste productiefactoren van de suikerindustrie worden dan echter onvermijdelijk duurder, terwijl de intensiveering in deze exportnijverheid reeds een zoo enorme hoogte bereikt heeft. Er komt in toenemende mate een conflict, waarin uiteraard vroeger of later de Regeering betrokken zal worden. Een uitweg uit die spanning zou dan kunnen zijn een geleidelijke uitbreiding van de inheemsche rietcultuur, waardoor de Inlander zich meer op den landbouw, de Europeanen zich meer uitsluitend op de fabriekmatige suikerbereiding zouden kunnen toeleggen. Hierdoor ware het mogelijk, dat de exportindustrie zich handhaaft zonder de ontwikkeling van een inheemschen gezeten tanistand in den weg te staan."

De schr. zet dan uiteen, hoe thee en kapok meerjarig-extensief zijn, eerstgenoemde komt juist in dunner bevolkte gebieden voor, terwijl kapok weinig eischen stelt en daardoor in dicht bevolkte streken als wegbeplanting e.d. van beteekenis kon worden. Schr. acht verder voor Java geen ruimte voor entensieve exportcultures voor de bevolking aanwezig; kapitaalsintensiveering is hier de weg naar loonender landbouw. Voor de padicultuur verwacht schr. die niet, omdat een voedselgewas een veel geringer prikkel tot bedrijfsintensiveering geeft, dan een handelsgewas, en padi den concurrentiedruk te doorstaan zou krijgen van het massa-product van de zoo extensieve teelt in Burma en Achter-Indië.

De cultuur van handelsgewassen heeft ook haar keerzijde. Zij vereischt grooter economische weerbaarheid. Bij den afzet vormen opkoop-monopolie en opkoopanarchie een mogelijk gevaar. De hoogere kapitaaleischen leiden tot het stelsel der voorschotten, die de onafhankelijkheid van den producent vernietigen en zijn winst verkleinen. De handelsgewassen vertoonen verder veel meer fluctuatie in prijsvorming en afzet en de inlandsche landbouw reageert daarop veel sterker, dan de Europeesche cultuur, getuige de sterke schommelingen in den uitvoer van de inlandsche rubber, terwijl de productie der Europeesche ondernemingen slechts weinig verschil te zien gaf.

De inlandsche producent heeft echter een probaat middel tegen de groote conjunctuurschommelingen: dat hij altijd weer tot de voedselteelt kan terugkeeren. Dientengevolge maakt de handelslandbouw de afhankelijkheid van het buitenland ten behoeve der voedselvoorzienig ook niet te groot.

De meest waarschijnlijke en tevens meest wenschelijke vorm van ontwikkeling in de richting van den handelslandbouw is dus wel deze, dat overal, waar de omstandigheden zulks toelaten, de productie voor de markt geleidelijk belangrijker wordt, zonder ook bij den individueelen producent die voor het eigen en plaatselijk verbruik voorshands geheel te verdringen.

Cr.

Termijnhandel op Java.

In 1923 zijn door verschillende handelshuizen groote verliezen geleden, doordat door hen aangegane productencontracten door de wederpartij niet werden nagekomen. Men is er in handelskringen aan gewoon, een zeker risico voor de déconfiture van koopers of verkoopers te dragen, in het afgeloopen jaar echter namen de tegenslagen zulke groote afmetingen aan, dat het wel haast vanzelf spreekt, dat men begon te overwegen, hoe men in de toekomst de contracten op betere wijze zou kunnen beschermen. Nooit tevoren was de toestand zoo volkomen onbetrouwbaar en onberekenbaar, en in het bijzonder in Semarang kwamen vele goed aangeschreven vennootschappen aangegane overeenkomsten niet na, boden een accoord aan, of gaven zich failliet, en — begonnen daarna onder een anderen naam weer nieuwe maatschappijen. Zij, die met dergelijke vennootschappen gecontracteerd hadden, zagen door de vele déconfitures telkens meer contracten ongedekt raken en moesten, om aan hun verplichtingen te voldoen, zware verliezen nemen. Veelal overschreden de verliezen de draagkracht der slachtoffers, en zoodoende sleepte ieder in zijn val nieuwe slachtoffers mee.

De Heer Th. G. H. Stibbe heeft in de gebeurtenissen van 1923 aanleiding gevonden, een lans te breken voor de oprichting van een soort Liquidatiekas in Indië. (Zie Economisch-Statistische Berichten No. 413 dd. 28 November 1923). Hij wil, wel is waar, voorloopig slechts aansturen op een assurantie der risico's, maar voor zijn geest zweeft toch een toekomst, waarin op Java termijntransacties afgesloten zullen kunnen worden door tusschenkomst van een garantie-gevend lichaam. De kern van het betoog van den Heer Stibbe luidt als volgt:

> „Is het mogelijk, om op Java op te richten een controleerend centrum, een lichaam, welks taak het zou zijn, aanteekening te houden van — dus te registreeren — alle in de tweede- en zelfs eerstehand gesloten transacties, waarvan partijen deze registratie wenschen, weilicht zouden willen eischen, indien daartoe onder bepaalde voorwaarden de gelegenheid werd geboden?
>
> Op deze laatste vraag zoo dadelijk een gedecideerd antwoord te geven, is niet gemakkelijk. Op de groote Europeesche en Amerikaansche goederenmarkten bestaan sedert zeer veel jaren dergelijke controleerende en registreerende instellingen, welke den bona fide handelaar van groot nut kunnen zijn en daarnaast ook den speculant alle gewenschte zeker-

heid bieden ten opzichte van de richtige afwikkeling van *zekere* door hem gesloten transacties.

Dat zijn de Liquidatiekassen.

De Liquidatiekas is de instelling, die zich stelt tusschen kooper en verkooper, die *onder bepaalde omstandigheden* elken koop en verkoop gelijktijdig overneemt als waren deze door haarzelve geschied, en die voor de verdere afwikkeling daarvan met partijen zorg draagt.

Ik vestig de aandacht op de hiervoren gecursiceerde woorden „zekere" en „onderbepaalde omstandigheden", immers het ware onjuist te meenen, dat de Liquidatiekas bemoeienis heeft met *alle* transacties, welke op de goederenmarkten worden afgesloten.

Slechts tot z.g. „termijnzaken in koopmansgoederen" geperkt deze zich, waar het geldt ten behoeve van derden den geregelden afloop en afwikkeling te bezorgen en te waarborgen.

Het komt er dus in de eerste plaats op aan, nauwkeurig na te gaan, wat moet worden verstaan onder het begrip „termijnzaken" en op welke wijze deze tot stand kunnen komen, ten einde te kunnen oordeelen, in hoeverre er overeenkomst bestaat in het wezen der transacties, welke — zooals hierboven geschetst — op Java worden afgesloten in suiker, koffie etc. en dezulke, welke worden aangeduid met het woord „termijnzaken".

Voor „termijnzaken" is uit den aard der zaak noodig eene „termijnmarkt" en hiervoor feitelijk wederom eene beurs, waarop de z.g. termijnnoteeringen dagelijks tot stand worden gebracht.

Waar nu op Java eene beurs tot nu toe ontbreekt, ligt het feitelijk min of meer voor de hand, dat wij bij de op Java plaatsvindende transacties niet het ware beeld, dat aan „termijnzaken" eigen is, te aanschouwen krijgen.

In de allereerste plaats, zou ik bijv. in dit verband, een sterk onderscheid willen maken tusschen de verkoopen op levering, welke tot stand worden gebracht door „producenten", zooals de V. J. S. P. als lasthebster, bezitters van rubber- koffieondernemingen, of het Gouvernement van N.-I., dat het product van de Bankatinwinning somtijds op levering verkoopt, enz. enz. en transacties op levering, welke in z. g. stapelartikelen als suiker, koffie, rubber, tin enz. in de tweedehand plaats vinden.

Heeft men bij de eerste categorie van verkoopers te doen met eigenaren van werkelijk aanwezig of met zekerheid te verwachten product, dat zijzelf produceeren, dat dus onmiddellijk van de bron van herkomst zijn weg vindt naar den kooper, en bij categorie er nimmer sprake is van „handel drijven" in het door hen ter markt gebrachte product, anders dan als verkoopers — ten opzichte van den tweedehandshandelaar, resp. den speculant is dit alles, zooals hierboven uiteengezet, geheel anders.

Het karakteristieke onderscheid tusschen „zaken op levering" en „termijnzaken" moet dáárin worden gevonden, dat bij de eerste, de zaken

op levering dus, werkelijk bestaande, dan wel uit eigen productie met zekerheid te verwachten koopmanschappen, inderdaad door den verkooper geleverd en door den kooper ontvangen moeten worden, terwijl bij de tweede — de „termijnzaken" — zoowel de verkooper als de kooper het in de hand heeft individueel, naar eigen keuze, en geheel onafhankelijk van de andere partij, de transactie af te wikkelen middels verrekening van een prijsverschil met het tusschengeschoven lichaam — de Liquidatiekas — dan wel het verkochte te leveren, respectievelijk het gekochte te ontvangen en te betalen. Moet het dus uit dien hoofde te eenenmale als uitgesloten worden beschouwd, dat verkoopen op termijn- of wellicht juister gezegd, verkoopen op leveringzijdens producenten, ooit als „termijnzaken" in den daaraan gehechten zin kunnen worden aangemerkt, ontkend kan niet worden, dat het beeld, dat de tweedehandshandelaar ons tegenwoordig te zien geeft, althans eenigen twijfel zou kunnen doen rijzen, of al dan niet van eene analogie ten opzichte van „termijnzaken" mag worden gesproken. Afgezien nu van alle andere hierboven aangeduide gevaren waaraan de Javaproductenhandelaar blootstaat, en die ten slotte nog min of meer zouden kunnen worden vergeleken bij risico's, verbonden aan credietverleening, heeft zich echter daaraan sedert een nieuw gevaar gepaard, in den vorm van den zoo juist uitgesproken twijfel, nu — zooals wij hebben gezien — het voor de tweedehand geene noodwendigheid meer is, om te harer beschikking zijnd product te verhandelen, immers, deze twijfel op zichzelf kan tot vérstrekkende consequenties voeren.

De handel op Java heeft zich, niettegenstaande de hierboven uiteengezette evolutie, die zich gaandeweg heeft geopenbaard, tot nu toe steeds in de oude sleur bewogen, waardoor de reglementeering, die wij in Europa en Amerika kennen, tot nu toe is achterwege gebleven.

De vraag dringt zich echter steeds duidelijker naar voren, of het niet van een juist beleid in belanghebbende kringen zoude getuigen, om hier geen struisvogelpolitiek te blijven voeren, doch het vraagstuk, dat hier besproken wordt, ernstig onder de oogen te zien en tot oplossing te brengen.

Zooals uiteengezet, de omstandigheden hebben zich op Java gaandeweg gewijzigd en in de laatste jaren hebben zich aldaar toestanden kunnen ontwikkelen, die in hun wezen ongewenscht zijn.

Den productenhandelaar op Java dient m.i. een steunpunt te worden geboden, dat hem de gelegenheid opent, zijne zaken met meer zekerheid te drijven.

Eene „liquidatiekas" in den waren zin, kan ons — zooals gebleken is — hiervoor op het oogenblik nog niet dienen, doch de vraag blijft dan nog over, of het mogelijk is, op Java te komen tot het in het leven roepen van een instituut, in zijne wijze van werken tot op zeker hoogte analoog aan die van de bekende „liquidatiekassen", hetwelk dus feitelijk zou neerkomen op een soort verzekeringsbedrijf, dat den handelaar in de eerste plaats, doch daarnevens ook den speculant, zou

bieden voor de richtige afwikkeling der door hem aangegane transacties.

Ik ontveins mij volstrekt niet de moeilijkheden, welke onder de oogen zijn te zien, noch de tegenwerking, die in verschillende kringen — wellicht wel in de eerste plaats in die van den speculant zelf — zich zal openbaren en welke moet worden overwonnen, doch anderzijds ben ik zóó ten volle overtuigd van de zegenrijke werking, die van een dergelijke instelling zou kunnen uitgaan, dat ik met niet genoeg aandrang belanghebbenden nogmaals in overweging geef, aan het onderwerp voldoende aandacht te schenken.

Den speculant het beschikkingsrecht over de koopwaar te kunnen ontnemen — op de wijze, zooals dit bij de Liquidatiekassen het geval is — zoodra hij aan bepaalde voorwaarden, nl. het deponeeren en op peil houden van een onderpand onder het controleerende lichaam, niet meer kan of wil voldoen, moet als doel voorop staan".

In den „Indischen Financier" van 8 Januari 1924 schrijft de redactie naar aanleiding van dit artikel als volgt:

„In ons jaaroverzicht „1923" hebben wij bij de behandeling der producten gewezen op de enorme speculatie, welke er in Indië heeft plaat gehad en hoe daarvan buitengewoon sterke prijsschommelingen het gevolg zijn geweest, benevens groote verliezen.

Ons stellende op het standpunt, dat eene matige speculatie den producent ten goede komt, rijst onmiddellijk de vraag, wat tegen overspeculatie kan gedaan worden ter beveiliging niet alleen van de belangen van den bonafiden handelsman en den consument, maar ook van den speculant zelven. M. a. w. hoe de telkens en telkens voorkomende stagnaties in de levering, ontstaan uit moeilijkheden van speculanten, de ontreddering der prijzen, welke dikwijls daarvan het gevolg zijn enz. te voorkomen.

Het kwaad der speculatie is met de jaren gegroeid, doch daarmede tevens de strubbelingen en de grootte der verliezen.

De Heer Th. G. H. Stibbe, vroeger lid der makelaarsfirma Gijselman & Steup, bespreekt deze aangelegenheid in Econ. Stat. Ber. en bepleit het in het leven roepen van een instituut, in zijn wijze van werken tot op zekere hoogte analoog aan die van de bekende „liquidatiekassen", hetwelk dus feitelijk zou neerkomen op een soort verzekeringsbedrijf, dat den handelaar in de eerste plaats, doch daarnevens ook den speculant, zekerheid zou bieden voor de richtige afwikkeling der door hen aangegane transacties.

Den speculant het beschikkingsrecht over de koopwaar te kunnen ontnemen — op de wijze zooals dit bij de Liquidatiekassen het geval, is — zoodra hij aan bepaalde voorwaarden, nl. het deponeeren en op peil houden van een onderpand onder het controleerende lichaam, niet meer kan of wil voldoen, moet als doel vooropstaan.

Het denkbeeld van den Heer Stibbe is niet nieuw, herhaaldelijk is het in Indië ter sprake gekomen en gewoonlijk wordt het geopperd

tijdens of na elke catastrophe. Men is het dan roerend er mede eens, de wenschelijkheid wordt volkomen beaamd ..... doch enkele dagen daarna is men weer alles vergeten en speculeert men weer even lustig als vroeger ..... zonder onderpand.

De heer Stibbe wijst erop, dat de speculatie in suiker veel grooter afmetingen heeft aangenomen nadat de verkoopen in één hand genomen werden via de V. J. S. P., dat daardoor producenten en exporteurs werden gediend, doch omdat geen fabriek meer behoefde genoemd te worden bij het sluiten van een contract, daardoor den speculanten veel meer gelegenheid dan vroeger werd gegeven om suiker te koopen en te verkoopen.

Hetzelfde, stelt hij, is het geval met Robusta, ook daarbij wordt geen onderneming aangewezen, de contracten luiden eenvoudig op goed verhandelbare kwaliteit (f.a.q.).

Het is thans veel te gemakkelijk geworden om te speculeeren, veel gemakkelijker dan vroeger.

In den effectenhandel heeft men te Batavia den maatregel genomen: termijnzaken worden niet meer officieel genoteerd. Een verbod is moeilijk uit te vaardigen, men kan twee partijen, die volkomen goed voor hun transacties zijn, moeilijk beletten, eene zaak op levering te doen; arbitrage zaken met Amsterdam b.v. moeten altijd mogelijk zijn.

In den productenhandel evenwel bestaat zelfs de officieele noteering niet, alles heeft plaats op goed vertrouwen, koopers en verkoopers zijn aan elkander bekend, maar ... weten weinig van elkanders financieele positie en van elkanders handelsverplichtingen af.

Een speculant kan in een of ander product een enorm risico hebben loopen, zonder dat belanghebbende daarvan voldoende op de hoogte zijn.

De grootspeculant gebruikt gewoonlijk vele makelaars, hij beperkt zich niet tot één, en daardoor alleen reeds wordt de risico van derden sterk vergroot. De makelaar is niet in staat om de draagkracht van zijn client te beoordeelen; evenmin is hij op de hoogte van de geldelijke verplichtingen van dien client.

Het is daarom van het meeste gewicht, dat een controleerend lichaam ingesteld wordt om overspeculatie en de gevolgen daarvan tegen te gaan. Overal waar gelegenheid bestaat om op termijn te speculeeren, is getracht, om de gevolgen dier speculatie binnen zekere grenzen te houden; dergelijke zaken te reglementeeren. Die reglementeering is elders van den reëelen handel uitgegaan, welke eischen kan, dat met zijne belangen niet door speculanten kan worden gespeeld; de reëele handel in Indië wordt telkens en telkens dupe van de grove speculaties. Niet alleen rechtstreeksche verliezen worden tcegebracht, omdat contracten als een keten aan elkander hangen en elke schakel de afwikkeling van zaken onmogelijk kan maken of belemmeren, maar ook zijdelingsche verliezen spruiten er uit voort. De speculatie maakt dikwijls den reëelen handel illusoir, zij forceert exporteurs om mee te speculeeren, omdat zaken op commissie-basis niet kunnen worden uitge-

voerd; de exporteur loopt thans veel grooter risico dan nuttig en noodig is. Het ligt daarom op den weg van exporteurs om mede te werken tot een reglementeering van den termijnhandel.

De V. I. S. P. wenschen bij hun suikerverkoopen zoo weinig mogelijk risico te loopen, zij eischen daarom zware bankgaranties. Dat soort garantie mogen feitelijk de banken niet op zich nemen, en zeker niet zoolang op Java een ongereglementeerde termijnhandel bestaat, welke bij catastrophes de clienten der banken moeilijkheden kunnen bezorgen zooals b.v. in 1923 hebben plaats gehad. De banken nemen thans de risico van de verkoopen der suikerfabrikanten, welke deze zelf behoorden te dragen, over!

O.i. ligt het om deze reden, en in het algemeen om het risico van hun bedrijf te beperken, in de eerste plaats op den weg der banken, om de reglementeering der termijnzaken op Java uit te lokken en te bevorderen.

Wij zijn niet voor Staatsinmenging in handelszaken, doch indien er geen ander middel bestaat, om overspeculatie in Indië tegen te gaan, dan dunkt ons, dat de Regeering niet moet terugdeinzen om in te grijpen. Wij herinneren ten deze aan de totstandkoming van de V. I. S. P.; de suikerfabrikanten waren hopeloos verdeeld, doch de Regeering trad dwingend tusschen beiden en forceerde de totstandkoming eener verkoop-organisatie in het algemeen belang.

Dit algemeen belang vordert, tot zekerstelling van den handel, thans de reglementeering van den termijnhandel en tegengang van overspeculatie".

De Heer A. Volz komt in Economisch-Statistische Berichten No. 415 van 12 December 1923 tegen het betoog van den Heer Stibbe in de volgende woorden op:

„Als reden waarom voor den handel in dit artikel, dat nagenoeg uitsluitend op verwijderden termijn verkocht wordt, nog geen controleerende regeling getroffen werd, moet aangevoerd worden, dat daarvoor bij de meest geinteresseerde partijen, nl. bij de producten en bij de exporteurs, geen behoefte bestaat. De aaneensluiting der Java Suikerfabrikanten met een centraal verkoopbureau heeft zeker groote wijzigingen in den handel op Java teweeg gebracht, doch zoowel de Vereenigde Java Suiker Producenten als de groote exporteurs hebben zich door nieuwe verkoopcondities reeds lang bij den nieuwen toestand aangepast.

Wat nu de beroepsspeculanten betreft, zoo waren reeds lang voor de oprichting der V.J.S.P. heel veel contracten in omloop zonder eenige fabrieksbepaling, waarin dus alleen de maand van levering bepaald werd, terwijl in de plaats van de contracten met fabrieksbepaling thans getreden zijn de z.g.n. overcontracten van de V.J.S.P. Wie eene partij suiker uit de tweede hand koopt, kan zich dus — ook zonder dat de fabriek genoemd wordt — door daaraan de conditie te verbin-

den van overlegging van het origineele V.J.S.P.-contract, overtuigen of het hier een bonafide verkoop betreft. Verzuimt de kooper dit, dan heeft hij latere decepties aan zichzelf te wijten. De overname van een dergelijk V.J.S.P.-contract uit de tweede, derde of zoeveelste hand geeft zelfs meer waarborg dan vroeger de inkoop uit de tweede hand van een fabriekscontract, omdat de origineele kooper bij de V.J.S.P. zekerheid gesteld heeft in den vorm van eene storting of van eene bankgarantie.

Nu vraagt de Heer Stibbe voor de afwikkeling van de tweedehand-contracten weliswaar nog geen liquidatiekas op Europeesche leest geschoeid, maar wel een daarop gelijkend controleerend lichaam of verzekeringsbedrijf, dat later misschien tot de oprichting eener liquidatiekas met geregelden termijnhandel, gelijk aan de groote Europeesche en Amerikaansche handelscentra, zou kunnen leiden.

De oprichting van eene dergelijke termijnbeurs op Java zoude zeer ernstige gevaren in zich sluiten. De speculatie in het artikel zoude zich dan niet meer bepalen tot de beroepsspeculanten, maar eveneens en vermoedelijk in nog ruimere mate dan dit op andere beurzen geschiedt, zoude op Java Jan en alleman — Europeaan, Chinees, Japanner en Inlander — die wat geld over heeft, zich op het glibberige terrein van de termijnmarkt begeven en in suiker gaan speculeeren, hetgeen voor den reëelen handel tot hoogst ongewenschte dagelijksche fluctuaties zoude leiden.

Maar de cliënteele van de termijnbeurs zoude zich niet tot Java bepalen. Groote buitenlandsche operateurs zullen de termijnmarkt op Java willen gebruiken als arbitrage van operaties elders en welke groote schokken voor de markt met kapitaalsonttrekking van Java daaruit kunnen voortspruiten, zal ieder in deze zaken ingewijde, kunnen beseffen.

De Java Suikerhandel heeft in den loop der jaren menige crisis doorgemaakt, maar deze zouden m.i. nog talrijker en scherper geweest zijn, indien Java met eene termijnmarkt voor suiker „gezegend" ware geweest".

Er blijkt wel uit het bovenstaande, dat er scherp meeningsverschil over het nut van een termijnbeurs en liquidatiekassen voor Java bestaat.

Naar aanleiding van de geciteerde polemiek willen wij hier aan de hand van het „Reglement voor den termijnhandel in Robusta koffie" van de Amsterdamsche Liquidatiekas van 1 October 1919 uiteenzetten, welke bezwaren tegen termijnzaken op Java als regel worden ingebracht. Iemand, die op de termijnbeurs ageeren wil, moet zich geheel aan het reglement onderwerpen, en daarin komen o.a. de volgende bepalingen voor:

Artikel 1.

De „Amsterdamsche Liquidatiekas" bezorgt en waarborgt, overeenkomstig de navolgende bepalingen, aan elken Contractant den geregelden afloop

of de afwikkeling van de termijnzaken welke door haar zijn geregistreerd.
Zij registreert:

a. termijnzaken welke door bij haar geadmitteerde makelaars zijn afgesloten.

.....

Artikel 2.

.....

Over de toelating of weigering van een makelaar, die zich voor de toelating aanmeldt, beslist de Directie der „Kas" in overleg met haren Raad van Toezicht, zonder tot opgave van de motieven van haar besluit verplicht te zijn.

De toelating of afwijzing alsook de uitsluiting vermeld in Art. 4, worden door de Directie op eene door haar te bepalen wijze bekend gemaakt.

.....

Artikel 5.

Ter registratie wordt toegelaten:
Het Robusta-Contract over 250 Balen Robusta-Koffie.

.....

Artikel 8.

Vóór de registratie van een contract moet zoowel namens den kooper als namens den verkooper, bij de „Kas", ter verzekering en als onderpand voor alle vorderingen, die zij op dien kooper of dien verkooper zal verkrijgen, voor ieder een depot gesteld zijn van minstens ƒ 3000.— hetwelk als origineel depot gesteld blijft tot het contract geheel is afgewikkeld.

.....

In Holland komen „makelaars in alle vakken" niet voor, en zelfs „makelaars in vele vakken" kent men daar niet. Iemand, die makelaar wenscht te worden, kiest een of een paar handelsartikelen uit, en wordt daarin makelaar. Als regel is een makelaar in Holland expert in het product, dat hij verhandelt, en waar hij zich sterk specialiseert is hij in zijn product veelal de meerdere van den importeur, die over een algemeene kennis van vele producten beschikt.

De makelaar op Java mist, helaas, als regel een meer dan elementaire kennis van de producten, die hij verhandelt.

Waar de Kas slechts contracten registreert van „toegelaten" makelaars, spreekt het vanzelf, dat alle thans beëedigde makelaars zich een nader onderzoek naar hun kennis en moraal zouden moeten laten welgevallen, en natuurlijk rijzen hiertegen bezwaren. Het kamp der makelaars is dus verdeeld in zijn beoordeeling van het vraagstuk in kwestie.

Voor exporteurs en speculanten is het vraagstuk der storting van een waarborgsom van veel belang. Waar veel artikelen op termijn verhandeld worden, zou de mogelijkheid bestaan, dat zeer groote bedragen bij de Liquidatieskas zouden moeten worden vastgelegd. Exporteurs hebben bo-

vendien als regel reeds depots te storten bij kassen aan gene zijde van den Oceaan, ze zullen dus wel degelijk moeten overwegen of het verminderend risico het vastleggen van belangrijke bedragen waard is, en ze zullen moeten berekenen of hun liquiditeit door de diverse garantiesommen niet in gevaar gebracht zou kunnen worden. Men moet de waarde van dit vraagpunt echter niet overschatten, want evenals in Europa **zouden naast de termijnbeurs zeer groote transacties in producten blijven plaats vinden,** en elke koop of verkoop op termijn beteekent dus niet een termijnzaak in den geest van de Kas.

We gelooven, dat speciaal de echte speculanten door de bonafide exporteurs naar de termijnbeurs zouden worden gedreven, omdat daar alleen hun contracten door den handel zouden worden aangenomen.

De Heer Volz vreest, dat Jan en alleman tot speculatie verleid zou worden door een termijnbeurs, we achten dit argument echter niet sterk, daar tegenwoordig de speculatie allerminst beperkt gebleven is tot den handel. Reeds herhaaldelijk gokten particulieren mee in suiker, koffie, peper, etc. en we gelooven, dat een liquidatiekas of althans een reglementeering eer remmend dan aanmoedigend voor deze categorie werken zou.

De Heer Volz eindigt zijn artikel met de opmerking:

> „De Javasuiker speculanten, die eene heel bijzondere categorie van handelaren vormen, kan men gerust aan hun lot overlaten. Wie van hen wil koopen of aan hen wil verkoopen, zal ook in de toekomst evenals in het verleden goed uit zijn oogen moeten kijken".

We gelooven, dat de Heer Volz de toestanden van tegenwoordig te zeer gelijk acht aan de toestanden van eenige jaren geleden. Toen de Heer Volz nog op Java werkte, was het mogelijk, eenigszins te beoordeelen, hoe een Chinees er voorstond; thans echter zal dat in vele jaren bezwaarlijk gaan, omdat ettelijke firma's zuchten onder overeenkomsten met den Fiscus voor afbetaling van groote bedragen in een zeker aantal jaren. Veelal overtreffen de belastingschulden de bezittingen en het speculeeren ontaardt dan spoedig in „va banque" spelen. Gaat het goed — dan empocheert men de winsten, gaat het slecht — dan geeft men zich failliet en is meteen van den belastingdruk verlost. Niemand, die thans op Java werkt, zal, dunkt ons, tegenspreken, dat de moraliteit der Chineezen in 1923 een geheel andere is geweest dan die van vroegere jaren. Zeker, men had speciaal in suiker zoo nu en dan een crisisjaar, men kon echter aannemen, dat te goeder naam en faam bekende firma's dan trachtten, zich er door te slaan, ging dat niet, dan kwamen ze met een schappelijk accoord, waarbij natuurlijk iets achter de hand gehouden werd, om zaken in de toekomst mogelijk te maken, maar waarbij toch de crediteuren er niet al te slecht afkwamen.

In 1923 echter trokken vele speculanten zich van hun contracten niets aan en wachtten rustig een faillissementsaanvrage af.

Bovendien moeten we tegenwoordig rekening houden met de groote Britsch-Indische handelshuizen, waarvan een zuivere beoordeeling onmogelijk is.

Wij onderschatten de groote moeilijkheden van een reglementeering niet, naar meenen desniettemin, dat ze een ernstige overweging ten volle waard is. O. i. zou ze remmend werken op de speculatie, en ze zou vooral groot nut hebben bij het opvangen der schokken in geval van scherpe fluctuaties, want die schokken werken op den geheelen handel verlammend.

Het zou zeer goed mogelijk zijn, dat buitenlandsche speculanten door een termijnbeurs aangetrokken zouden worden, zooals de Heer Volz meent, maar we gelooven niet dat de termijnbeurs hier spoedig zoo zou uitgroeien, dat deze speculanten door groot opgezette manoeuvres Java met kapitaalsonttrekking zouden bedreigen. De rustige exporthandel zou veel buiten de termijnbeurs om blijven doen, in geval echter op de open markt geen aanbod van solide huizen zou zijn, zou hij eerst op de termijnbeurs gaan bieden.

De Heer Stibbe heeft o.i. een nuttig werk gedaan door het vraagstuk in te leiden, thans is het aan de banken en handelaren om uit te maken, of ze een bespreking van belang achten. Wordt in de kringen der betrokkenen de wenschelijkheid van een termijnbeurs nog niet gevoeld, dan zullen we vermoedelijk over eenige jaren het vraagstuk opnieuw zien verschijnen, en eens, als de toestand er rijp voor is, zal de oplossing komen.

Waar de Indische handel door de snelle ontwikkeling der laatste jaren zelfstandiger geworden is en zonder twijfel in zelfstandigheid zal groeien, is het welhaast met zekerheid te voorspellen, dat we op den duur Westersche instellingen zullen overnemen, en daartoe zal stellig ook een gereglementeerde termijnhandel behooren, al zullen allicht de reglementen iets anders moeten luiden dan de Europeesche.

Weltevreden, 15 Januari 1924. Th. L.

Volkshuisvesting in de groote gemeenten.

In aflevering 13, elfde jaargang, van het orgaan der vereeniging voor Locale Belangen geeft de Ir A. de Mooy A.C. zn., door de Regeering aangewezen om plannen uit te werken voor een goede oplossing van het vraagstuk der volkshuisvesting, een uiteenzetting van door hem geformuleerde voorstellen over die aangelegenheid wat de groote steden betreft.

Schrijver meent op grond van verkregen ervaring dat voor Indië de woningbouw-vereenigingen van Hollandsch model de oplossing niet zullen kunnen brengen.

In verband met de wenschelijkheid van een goede zakelijke samenwerkink tusschen gouvernement en gemeente ziet hij in de oprichting van lichamen waarin deze beide partijen vertegenwoordigd zijn den aangewezen weg. Deze lichamen zullen den rechtsvorm van naamlooze vennootschappen moeten hebben.

De taakomschrijving van deze vennootschappen zal zoo ruim mogelijk moeten zijn. Zij hebben hun doel, behartiging der belangen der volkshuisvesting, te bereiken „door het bouwen en verhuren van hygiënisch inge-

„richte woningen ten behoeve van de verschillende groepen der bevolking,
„het koopen en verkoopen van, het verkrijgen en verleenen van zakelijke
„rechten op onroerende zaken, door het aangaan van overeenkomsten voor
„het huren, verhuren en voor den bouw van woningen en voor exploitatie
„en beheer van onroerende zaken zoomede het ontwerpen en uitvoeren
„en het toezicht houden op het ontwerpen en uitvoeren van werken, die
„de volkshuisvesting in het algemeen ten goede kunnen komen, door het
„verstrekken van voorschotten aan vereenigingen, stichtingen, naamlooze
„vennootschappen en andere instellingen, die werkzaam zijn in het belang
„der volkshuisvesting, door het aangaan van geldleeningen al of niet onder
„hypothecair verband, die bevorderlijk kunnen zijn aan het gestelde doel".

De vennootschappen zullen dus niet enkel direct werken, zij zullen bovendien fungeeren als holding companies voor woningbouw- en dergelijke organisaties, kortom de teugels van alle werkzaamheden in het belang van de volkshuisvesting in handen houden.

De autonomie der gemeente op dit gebied zal derhalve afhangen van de vrijheid hun in het beheer der vennootschap gelaten.

Het kapitaal dezer vennootschappen zal voor 75% door het gouvernement, voor 25% door de gemeenten gefourneerd, de grootte van kapitaal en storting wordt in onderling overleg vastgesteld.

In de geldbehoefte wordt verder in hoofdzaak voorzien door het aangaan van leeningen waarvan rente en aflossing tegenover den leeninggever gegarandeerd worden door het gouvernement, doch waarbij de gemeente tegenover het gouvernement in het risico blijft deelen in dezelfde verhouding als waarin in het maatschappelijk kapitaal werd deelgenomen.

Het ligt niet in de bedoeling er particuliere aandeelhouders in te halen. De aantrekkelijkheid voor deelname in het aandeelenkapitaal voor particulieren is trouwens zeer gering, want volgens artikel 32 der statuten zal geen hooger bedrag voor uitkeering van dividend aan de aandeelhouders worden beschikbaar gesteld dan noodig is voor uitkeering van zes procent van het nominaal bedrag hunner aandeelen, of, zoo de aandeelen nog niet volgestort zijn, over het bedrag der storting, vermeerderd met het bedrag, naar dien maatstaf noodig, tot aanzuivering van hetgeen in eenig jaar minder dan het bovengenoemde percentage op die aandeelen werd uitgekeerd.

Over die zes procent is natuurlijk nog wel te praten met de gemeenten. De bedoeling is echter geen hooger percentage aan dividend uit te keeren dan voor eigen leeningen der gemeente in het algemeen moet worden betaald.

De directie is toegedacht aan de gemeente, dus aan den gemeenteraad.

De Raad van Commissarissen wordt in verband met het overwegende belang dat het gouvernement bij de geldelijke uitkomsten heeft, samengesteld uit 4 Commissarissen van gouvernementswege en 3 van gemeentewege aan te wijzen. Voor eerstgenoemden worden bestemd plaatselijke vertegenwoordigers van Binnenlandsch Bestuur, B. O. W., B. G. D. en Financiën. Deze raad van commissarissen kiest uit zijn midden weer een raad van toezicht met drie leden, waarschijnlijk als dagelijksch toezicht

bedoeld, waarin eveneens de gouvernementsvertegenwoordigers de meerderheid moeten hebben.

Er is nog een derde toezicht gesteld, een regeeringscommissaris, door den Gouverneur Generaal benoemd en ontslagen. die het recht heeft inzage te nemen van alle stukken en de vergaderingen van den raad van commissarissen bij te wonen (niet die van den raad van toezicht?) en daarin een adviseerende stem uit te brengen. Deze Commissaris zal de centrale ambtenaar zijn die tevens aangewezen wordt als adviseur der regeering op het gebied der volkshuisvesting en de noodig gebleken algemeene regelingen voorbereidt.

Daar in de directies de gemeenten, in de raden van commissarissen en van toezicht daartegen het gouvernement den doorslag geeft, zal de aantrekkelijkheid van het plan voor de gemeenten in hoofdzaak afhangen van de verhouding tusschen die verschillende organen bestaande.

De heer De Mooy zegt daaromtrent: „bij de vaststelling van de handelingen, „waarvoor de directie de voorafgaande goedkeuring behoeft óf van den „raad van toezicht óf van den raad van commissarissen óf van de algemeene „vergadering, was het noodig voldoende rekening te houden met de om„standigheid dat het geldelijk risico in hoofdzaak door den Lande gedragen „wordt. Anderzijds moest ook op voldoende vrijheid van beweging der di„rectie gelet worden. Er is getracht zoo goed mogelijk aan een en ander „tegemoet te komen".

Erg hoopvol klinkt dat niet.

Als personeel zal het gemeente-personeel worden gebezigd. Voor het gebruik van dat personeel zal de vennootschap een (jaarlijksche) uitkeering doen.

De schrijver stelt zich voor, dat ook het beheer van gouvernementswoningen aan de vennootschappen zal kunnen worden opgedragen, dat zij de kampongverbetering ter hand zullen kunnen nemen, ja zelfs dat zij in samenwerking met het volkscredietwezen de eigen-bouw onder de Inlandsche bevolking zullen kunnen bevorderen.

Het spreekt van zelf dat er alleen sprake kan zijn van voldoende rendabele plannen, tenzij de overheid welbewust niet rendeerende plannen door subsidie steunt.

Boekbespreking.

Verslag van het Volkscredietwezen loopende tot Ultimo September 1923.

Het jongste verslag van den Adviseur voor het Volkscredietwezen brengt in de eerste plaats de jaarcijfers van de volksbanken, de desaloemboengs, de desabanken en de visscherijvereenigingen over het jaar 1922, terwijl in de daaraan toegevoegde beschouwingen mede rekening wordt gehouden met hetgeen in de eerste negen maanden van 1923 aan belangrijks op het terrein van het credietwezen voorviel.

Zonder deze opzettelijk naar voren te brengen, werpt het verslag een helder licht op de moeilijkheden, die bij den geleidelijken op- en uitbouw van het Volkscredietwezen worden ondervonden en het komt nuttig voor, bij een bespreking van dit verslag — meer dan aan de concrete gegevens over het jaar 1922 — aandacht te schenken aan enkele vragen van algemeenen aard, waarmede het credietwezen in het reine moet komen.

Algemeen heeft bij de instelling van Volksbanken niet slechts de bedoeling voorgezeten in credietbehoeften van den inlandschen landbouwer, handwerker of handelaar, voor zoover de bevrediging daarvan economisch nut belooft, te voorzien, doch mede werd het steeds als noodzakelijk beschouwd dat dit een goedkoop crediet zou zijn.

Verwacht moest worden, dat nadat eene afdeelingsbank in haar ressort vasten voet zou hebben gekregen, deze geleidelijk tot een verlaging van de rente voor hare uitzettingen zou kunnen overgaan.

Deze verwachting is tot dusver in het algemeen niet in vervulling gegaan, integendeel — de jaarlijksche interest op leeningen steeg van het reeds hooge cijfer van ongeveer 15% in de jaren vóór 1917 in 1917 en 1918 tot ruim 16% en in 1922 tot 17½%.

Op dit teleurstellend resultaat wordt in het verslag met nadruk gewezen. De oorzaken ervan zijn eenerzijds een overdrijving van het, tot op zekere hoogte nuttige en noodige, streven der bankbesturen om het eigen vermogen der banken uit verkregen overschotten te doen toenemen, waardoor in de toekomst het crediet goedkooper zal kunnen worden, anderzijds — en dat is een veel ernstiger euvel — een gebrek aan zuinigheid in den opzet der bankadministraties.

„Het is niet noodig" — zegt het verslag — „dat de beheerder van een „niet zeer groote afdeelingsbank een assistent-residents inkomen geniet; „en er is geen reden waarom, terwijl elders periodieke verhoogingen om de „twee of drie jaren worden toegekend, de salarissen van het afdeelings-

„bankpersoneel jaarlijks met belangrijke bedragen naar boven moeten „vliegen".

Versobering van den opzet der afdeelingsbanken moet voor de besturen het wachtwoord worden. De doorvoering van dit beginsel eischt echter veel opoffering en zorg van de besturen, die zich vrijwillig met de leiding der banken belastten en zal bezwaarlijker zijn door te voeren, naar mate de administrateurs — zij het ook als gevolg van een te hoog gehouden rentevoet — op gunstiger financieele resultaten kunnen wijzen.

Het tweede belangrijke vraagstuk voor het Volkscredietwezen, de concentratie van de overtollige middelen der Volksbanken bij de Centrale kas, is samengeweven met de door deze kas uit te oefenen controle op het administratief beheer en de bedrijfspolitiek der Volksbanken.

Zonder dwingende voorschriften kwam de gewenschte concentratie tot stand — slechts enkele banken werken nog niet mede — terwijl alle instellingen met uitzondering van die te Semarang en Bodjonegoro voor geregelde contrôle bij de Centrale kas zijn aangesloten.

Het is natuurlijk, dat naar gelang de volksbanken meer en meer in de Centrale kas een reëel middenpunt gaan vinden, de directie van die kas en de dienst van het Volkscredietwezen naar elkaar toegroeien.

In dit verband wordt in het verslag melding gemaakt van het over- en weer belasten van ambtenaren der beide instellingen, met tot de andere organisatie behoorende functies; waardoor een eventueele samenvoeging wordt voorbereid.

Hoezeer het centraal toezicht, zoowel op de administratie als op de bedrijfspolitiek der banken volstrekt noodig is en een onmisbare ruggesteun moet geven aan de bankbesturen, mag toch niet over het hoofd worden gezien, dat voorkomen moet worden, dat het besef van verantwoordelijkheid bij de besturen wordt verzwakt.

Wanneer men in het verslag leest, dat de thans bij enkele afdeelingsbanken voorgekomen fraudes van anderen aard zijn dan vroeger en aanzienlijke bedragen betreffen — volgens het verslag stalen de administrateurs van de banken te Bangil, Probolinggo en Kraksaän respectievelijk ongeveer *f* 37.000, *f* 20.000 en *f* 13.000 en de onder-directeur te Magelang *f* 270.000.— en men daarbij uiteengezet ziet, dat de contrôle organen van de Centrale kas geen blaam treft — rijst toch de vraag of de voortdurende versterking van het centraal toezicht niet heeft medegebracht, dat onbewust de opmerkzaamheid van de bankbesturen verslapte.

Ook op bedrijfspolitiek-gebied blijven de banken voortdurend volle aandacht eischen en hoe nuttige wenken daarbij door de centrale organen kunnen worden gegeven, ook hier moet de levende kracht bij het bankbestuur worden gevonden, dat de gestie van de afdeelingsbank aan zijn kennis van „Land und Leute" moet toetsen.

In bijzondere mate geldt dit voor noodlijdende banken, waar ondanks jaren van werkzaamheid de balans op Ulto. 1922 een saldo verlies uitwijst (Madjalengka *f* 62.625.57; Sitoebondo *f* 15.291.64) dan wel het zuiver vermogen een te gering bedrag toont in verhouding tot het totaal der ver-

plichtingen (Pandegelang ƒ 4.701.62; Buitenzorg ƒ 14.627.04; Kota Radja ƒ 2.720.76). Maar ook bij de groote meerderheid der banken die balansen toonen waarop uit een oogpunt van zekerheid en liquiditeit geen aanmerkingen behoeven te worden gemaakt, blijft gelden, dat het economisch succes der credietinstellingen in de hoogste mate van het inzicht en de daadwerkelijke belangstelling der besturen afhankelijk blijft.

Ten aanzien van de dorpscredietinstellingen is van groot belang, dat de Regeering als gevolg van de noodzakelijkheid tot verbetering van het Landsbudget te komen, ook aan het credietwezen, met weinige restricties, den eisch van volledige restitutie der in het belang van dezen dienst gedane uitgaven heeft moeten stellen.

De toepassing van dit beginsel, ook op het hier besproken terrein, is een voorwaarde voor eene normale ontwikkeling van de dorpscrediet-instellingen tot de economisch bereikbare grens, doch het is duidelijk, dat in de jaren, waarin overgegaan wordt van een stelsel van min of meer bewuste vrijgevigheid naar een, waarbij ook voor controle en leiding der instellingen in evenredigheid tot het genotene moet worden betaald, een moeilijke tijd wordt doorgemaakt.

Inmiddels voerde de hier bedoelde eisch er al dadelijk toe, dat in 1922 een belangrijke inkrimping van het aantal mantri's en hoofdmantri's plaats vond, terwijl verwacht wordt, dat de restitutieplicht desaloemboengs, die eigenlijk niet levensvatbaar zijn, zal doen verdwijnen. Bij de desabanken en de groote loemboengs brengt de betaling der controlekosten geen moeilijkheden mede.

Behalve deze punten van algemeen belang voor het credietwezen geeft het verslag gedetailleerde gegevens over het jaar 1922. Voor de volksbanken op Java is, als uitvloeisel van de malaise, die — hoewel minder sterk dan in het westersch bedrijfsleven — eigenlijk eerst in 1922 van merkbaren invloed op het bedrijf der volkscredietinstellingen is geworden, drieerlei kenmerkend:

a. een geringe vermindering der uitzettingen,
b. een verkorting der aflossingstermijnen,
c. een sterke vermeerdering van boete en achterstand.

Dat de factoren, die het leeningsbedrag beheerschen niet een veel sterker daling van hetgeen gedurende het boekjaar werd uitgeleend (ƒ 36.9 millioen in 1922 tegenover ƒ 37.4 millioen in 1921) medebrachten, schrijft het verslag toe aan het feit, dat particuliere credietgevers (o.a. voor den opkoop van producten) veel terughoudender waren, zoodat een grooter deel van de werkelijke credietbehoeften op de afdeelingsbanken terugviel.

De beide andere feiten zijn typische crisisverschijnselen en opmerkelijk is, dat het achterstandspercentage van 5.4% in 1921 tot 8.1% in 1922 toenam. Inmiddels — en hierin mag een aanwijzing worden gezien, dat de ervaring op het moeilijk terrein van het credietwezen allengs tot betere bedrijfspolitiek voert — is dit percentage ondanks de zorgvolle tijden, waaraan zijn relatieve hoogte is toe te schrijven, nog verre beneden de cijfers voor de jaren 1915 tot en met 1918.

Als belangrijkste balanscijfers van de volksbanken op Java mogen verder genoemd worden.

zuiver vermogen op Ultimo 1922:		f 6.427.826.56
totaal uitzettingen:		
aan particulieren	f 31.392.248.05	
aan instellingen	„ 897.130.36	
aan dubieuse debiteuren	„ 443.256.90	f 32.732.635.31
totaal opgenomen gelden:		
op korten termijn	„ 19.326.848.48	
op langen termijn	„ 18.685.952.72	
beleeningen	„ 416.450.63	
Centrale kas	„ 660.820.42	f 39.090.072.25
kasmiddelen en beleggingen:		
(waarvan gebouwen enz. f 1.787.786.84)		f 12.763.068.57

De Volksbanken in de Buitengewesten hadden zeer ernstig onder de lage prijzen van uitvoerproducten (peper, en boschproducten) te lijden,waartegen eenige verbetering door hoogere prijzen van copra en rubber geen voldoende tegenwicht gaf.

De uitzettingen daalden met rond 1 millioen of 10% van het in 1921 uitgezet bedrag, de achterstand steeg van 8.4 tot 13.4% en bereikte daardoor een hooger cijfer dan ooit te voren, het eigen vermogen der banken is, over het algemeen nog te gering en bij enkele instellingen zelfs verontrustend laag.

Van daar ook, dat deze instellingen — afgezien van beleeningen — voor zeer hooge bedragen bij de centrale kas in het krijt staan (in totaal f 2.118.060.93) en voor hen, meer nog dan op Java, een uiterst voorzichtig beleid geboden is.

Als gunstige omstandigheid vermeldt het verslag, dat de opdrijving der bedrijfskosten, die op Java zoo zeer verontrust, ten aanzien van de banken in de Buitengewesten tot dusver werd verhoed.

Ook omtrent de overige onderdeelen van het credietwezen, welke aan de zorgen van den dienst zijn toevertrouwd, de desaloemboengs en de desabanken, vermeld het verslag veel belangrijks. Het meest opmerkelijk is daarbij een geleidelijke daling van de beteekenis der loemboengs: een natuurlijke terugtrekking tot die gebieden waar de nuttigheid der instelling tot de belanghebbenden spreekt(?). Wordt het jaar van voedselschaarschte — waarin aan de loemboengs zeer bijzondere plichten werden opgelegd, uitgeschakeld, dan blijkt het totaal vermogen der loemboengs op Java in 1919, 1921 en 1922 teruggeloopen van 2.6 tot 2.2 en 2.1 millioen picols padi, terwijl het aantal loemboengs van 9974 tot 9033 en 8310 daalde.

Hiertegenover staat een, nog wat onzeker zich afteekenende, toeneming van de beteekenis der desabanken, hetgeen in verband gebracht met hetgeen omtrent de loemboengs gezegd werd, beschouwd mag worden als

een voortdurende verbetering van den vorm, waarin crediet aan de productieve elementen der samenleving wordt gebracht.

Zoo getuigt ook dit verslag van ernstige werkzaamheid op het moeilijk en aan teleurstelling zoo rijke terrein van de ontwikkeling van het Volkscredietwezen.

v. d. B.

Verslag van den dienst der Zoutregie over het Jaar 1922.

De dienst van de Zoutregie omvat thans het geheele proces vanaf het winnen van het ruwe product tot aan den detailverkoop aan den consument. Het jaarverslag brengt over de verschillende onderdeelen: aanmaak, verpakking, vervoer te water en te land en verkoop, de financieele gegevens.

De grondstof wordt gedeeltelijk verkregen door inkoop van de bevolking (97.767 kojang), gedeeltelijk door winning op zoutlanden in eigen beheer (3.379 kojang op Nembakor West). De balans voor dit onderdeel van het bedrijf, den aanmaak, wijst een eindcijfer aan van *f* 10.421 176.84, waarbij van de activa zijn te vermelden gebouwen, terreinen, kanalen en dergelijke werken, benevens de zoutlanden tot totaal van *f* 5.382.298.64; verder een voorraad zout ter waarde van ruim drie millioen. De bedrijfsrekening sluit met een cijfer van 4.8 millioen. In een uitvoerige tabel worden de kosten van inkoop van de bevolking met die van een aanmaak in eigen beheer over de jaren 1916-1922 vergeleken. De bedragen waren, met inbegrip van indirecte kosten (voor algemeene bedrijfskosten, rente en afschrijving, benevens aandeel in algemeen beheer) per maatkojang:

	Bevolkingsaanmaak	Eigen aanmaak.
1916	*f* 21.06	
1917	„ 20.30	
1918	„ 12.69	
1919	„ 13.52	*f* 41.64
1920	„ 28.99	„ 119.88
1921	„ 20.36	„ 47.29
1922	„ 20.63	„ 69.73

Bij de zoutverpakking valt te vermelden, dat de fabrieken 69.395 kojang produceerden; de balans voor dit onderdeel vertoont een eindcijfer van *f* 11.161.900.95, waarin *f* 5.314.663,98 voor gebouwen, wegen, kade en spoorbanen, installatie en inventaris. De kostprijs van het zout per kojang was, na dit onderdeel van het bedrijf doorloopen te hebben, in 1922 *f* 61.63 per kojang, tegen *f* 65.38 in 1921.

Daarna wordt het vervoer te water behandeld. Voor het Oost-Java Zee vervoer vertoont de balans een eindcijfer van *f* 2.743.413.44, waarin aan

activa voor sleepbooten, prauwen en gebouwen ruim twee millioen zit. Het eindcijfer van exploitatierekening van dit onderdeel stijgt de laatste jaren sterk.

Het laatste onderdeel wordt gevormd door Vervoer en Verkoop. Geschiedt de distributie aan den consument nog grootendeels in eigen beheer, met de vervanging van de gouvernementsverkoopplaatsen door particulieren werd geregeld voortgegaan. Het aantal van deze laatste bedroeg in 1922 91; de verkoop langs dezen weg vertienvoudigde ongeveer; aan deze verkoopers werd in 1922 verkocht voor ƒ 1.340.616.72, tegen ƒ 134.884.80 in 1921.

Van eenig nadeel voor de bevolking bij deze proef is ook dit jaar niet gebleken.

Voorts werd machtiging verleend tot het nemen van een proef met den verkoop van los zout voor de comsumptie, naast dien van het zout in gebriketteerden vorm met het doel om bij slagen der proef, de kosten verbonden aan het briketteeren en verpakken voor een deel te kunnen ontgaan.

De proef werd genomen in de residentie Batavia en Preanger-Regentschappen.

De bevolking heeft zich echter, tegen de verwachting in, zeer bepaaldelijk ten gunste van het brikettenzout uitgesproken, in verband waarmede de proef begin 1923 werd gestaakt.

Een overzicht van het verbruik van verpakt zout in 1920, 1921 en 1922, voor alle residenties afzonderlijk vermeld, leert, dat de daling voor het totale verbruik, die van 1920 naar 1921 2 % bedroeg, voor 1922 in vergelijking met 1921 slecht 0.35 % beliep. Het verbruik was dus vrijwel stationnair.

Interessante cijfers geeft een overzicht van den kostprijs van het verkochte zout, per kojang, over 1920, 1921 en 1922, gesplitst naar de onderdeelen van het bedrijf, die achtereenvolgens het product behandelen. Men ziet hier, hoe de verwerking, het vervoer, de verkoopkosten dezen kostprijs doen toenemen. Voor 1922 waren de cijfers voor verpakt zout:

Kosten los zout	ƒ 23.09
Verwerking en verpakking	„ 38.91
Vervoerkosten	„ 38.11
Verkoopkosten	„ 12.47
Beheer afd. Vervoer enz.	„ 4.42
	ƒ 117.00

Daarbij komen dan nog kosten voor rente en afschrijving van de afd. vervoer en verkoop; verdere kosten van algemeen beheer van den dienst, samen ƒ 4.03, zoodat ten slotte de totale kostprijs op ƒ 121.03 komt per

kojang verpakt zout; voor los zout is dit cijfer belangrijk lager, nl. ƒ 78.98. Over de laatste jaren was de kostprijs voorverpakt zout: ƒ 120.64 (1920), ƒ 127.11 (1921).

Een laatste hoofdstuk geeft de geldelijke uitkomsten weer. Voor de afdeeling vervoer en verkoop is het eindcijfer van de balans ƒ 16.903.226.66, waarin een voordeelig saldo der bedrijfsrekening zit van ƒ 8.727.513.72, dat echter verminderd werd met ƒ 2.291.038,54 voor invoerrechten op zout, in 1920-1922 uit het buitenland ingevoerd, waarmede de zoutregie werd belast. De bedrijfsrekening sluit met ƒ 22.400.644.41, waarin aan opbrengst van verkocht zout:

verkocht los zout	ƒ	1.389.905.68
verkocht verpakt zout	„	17.252.646.28
	ƒ	18.642.551.97

Een algemeen overzicht geeft een algemeene balans der regie, waarop de activa nog eens weer naar de onderdeelen gesplitst zijn. Voor den geheelen dienst zijn de cijfers:

Onroerende goederen	ƒ	14.206.664.60
Zoutvoorraden	„	7.151.478.85
Magazijnsvoorraden	„	1.000.675.68
Diversen	„	1.028.058.08
Gouvnt. v. Ned.-Ind.	„	103.225.36
	ƒ	23.490.102.57

Daarop volgt een algemeene bedrijfsrekening en ten slotte een overzicht van de productie en financieele uitkomsten voor 1916-1922. De netto winst (opbrengst ware juister) uit de regie was:

1916	ƒ	9.220.205
1917	„	9.959.218
1918	„	10.264.302
1919	„	10.083.605
1920	„	9.304.698
1921	„	8.478.747
1922	„	8.602.179

De hoeveelheid verkocht zout steeg van 5.831 kojang los zout en 57.641 kojang verpakt zout in 1916 tot 13.046 kojang los zout en 70.921 kojang verpakt zout in 1922.

Cr.

De suikerhandel op Java, door Dr. Tio Poo Tjiang. — J. H. de Bussy, Amsterdam 1923.

Dit boekje, oorspronkelijk verschenen als proefschrift bij de Rotterdamsche Handelshoogeschool is sedert ook in den boekhandel verkrijgbaar gesteld, en verdient zeer zeker de belangstelling ook buiten den kring der theoretische studie. Het voorziet in een onmiskenbaar tekort der literatuur betreffende Indische economische belangen.

Dr. Tio Poo Tjiang behandelt in Hoofdstuk I van zijn geschrift de ontwikkelingsgeschiedenis van den suikerhandel op Java. Het eerst de periode van den gebonden handel, toen de Compagnie den suikerhandel geheel in handen had. Vooral op den duur heeft haar leiding de ontwikkeling van dezen handel uitermate belemmerd. Naar uitbreiding van omzet streefde zij niet in de eerste plaats; veeleer zocht zij haar voordeel in het verwerven van hooge winstmarges en hiertoe nam zij dikwijls haar toevlucht tot middelen, die schadelijk waren voor handel en industrie in Indië.

Nadat in 1795 de Compagnie was opgeheven, poogde men door het treffen van een regeling voor den opkoop van suiker van regeeringswege de productie te stabiliseeren. De oorlogsperiode was evenwel, ondanks aankoop voor Amerikaansche rekening, voor den afzet te ongunstig, zoodat aan de regeling een einde werd gemaakt. Een tijd lang werd de suikerhandel aan zichzelf overgelaten. In 1824 werd door een stelsel van differentiatie de uitvoer in schepen onder Nederlandsche vlag bevoorrecht. Na de invoering van het cultuurstelsel in 1830 werden van regeeringswege met de fabrikanten de z.g. suiker-contracten aangegaan, ingevolge welke zij tegen een bepaalden prijs hun product zouden afscheiden uit het hun daartoe te verstrekken riet. Aanvankelijk leverde de suikerhandel op dezen voet verlies, doch later werden groote winsten gemaakt. Daarbij kreeg feitelijk de Nederlandsche Handelmaatschappij de alleen-agentuur voor den verkoop in Nederland), welke zij tot 1853 behield. Daarna reserveerde de Regeering voor zich de vrijheid, een zekere hoeveelheid suiker in Indië zelf te verkoopen; omstreeks dien tijd ontstond Java's suikermarkt; eenige groote suikerondernemingen in de Vorstenlanden begonnen toen hun product op Java zelf te verkoopen. De Gouvernements veilingen op Java namen al spoedig sterk in omvang toe, de suikermarkt won aan beteekenis.

Door de agrarische wet en de suikerwet van 1870 werd de vrijmaking van handel en cultures bezegeld. Het Gouvernement staakte zijn bemoeienis als suikerhandelaar; de overheidscultuur werd geleidelijk opgeheven.

Met de ontwikkeling van de particuliere ondernemingen sedert het midden der 19e eeuw groeide de behoefte aan kapitaal; na de Nederlandsche Handelmaatschappij voorzagen hierin de Rotterdamsche Bank, de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam", de Nederlandsch-Indische Handelsbank, de Handelsvereeniging „Amsterdam" en de Koloniale Bank. Meer en meer gingen zij de rol van cultuurbank vervullen. Aanvankelijk ontbrak hierbij echter de ervaring; onvoldoende contrôle werd uit-

geoefend over de bedrijfsresultaten; de benoodigde gelden, voor korten termijn verkregen, werden op langen termijn uitgezet. Toen nu in 1884 als gevolg van de enorme toeneming der wereldproductie van suiker een sterke prijsdaling intrad, ontstond een crisis, die sommige banken in groote moeilijkheden bracht. Door toevoer van nieuw kapitaal kregen zij echter weer een sterkere positie, waarvan zij ook gebruik maakten om de verhouding tot de cultuurondernemingen te herzien in dier voege, dat zij van deze veel grootere zekerheid gingen eischen voor de nakoming van de tegenover haar aangegane verplichtingen. Dit werd gemakkelijker gemaakt door het in 1886 ingevoerde oogstverband, terwijl de banken zich ook invloed en contrôle op het beheer der ondernemingen wisten te verschaffen. Zij slaagden er geleidelijk in, deze door het voeren van een gezonde bedrijfspolitiek op hooger peil te brengen. Het streven werd gericht zoowel op vergrooting van de opbrengst van den bodem als op verbetering in de bewerking van het riet. Het Gouvernement verleende steun door schorsing van cijns en uitvoerrecht, alsook door verlaging van spoorvrachten. Zoo herstelden zich langzamerhand industrie en handel.

In 1894 ontstonden echter nieuwe moeilijkheden, voornamelijk door de sterke stijging in de productie van beetwortelsuiker. De concurrentie nam ingewikkelde vormen aan door de protectionistische maatregelen in verschillende staten van Europa. Hierin kwam verbetering door de Brusselsche conventie van 1902; eerst in 1914 kwam hieraan door den oorlog feitelijk een einde. Zij heeft de rietsuiker-cultuur in de gelegenheid gesteld, zich vrijer te ontwikkelen. Ook Java profiteerde van de verbeterde constellatie op de wereldmarkt. Vooral de jaren 1908 tot 1912 waren schitterend. In 1912 echter zette een prijsdaling in, die zich voortzette totdat het uitbreken van den oorlog weer verandering bracht.

Was tot 1870 Holland de groote distributie-markt geweest van vrijwel alle Java-suiker, na de vrijmaking van cultuur en handel werd al spoedig de Engelsche markt Java's grootste afnemer. Daarna traden de Vereenigde Staten op als kooper. Na 1897 werd, ook door de werking van het Dingley-tarief, ongeveer de helft van alle Java-suiker door Amerika gekocht. Daarentegen werd dit product omstreeks 1900 door verscherpte concurrentie en protectie-maatregelen bijna geheel van de Europeesche markt verdrongen. Echter ging ook de Amerikaansche markt verloren door het in 1903 tusschen de Vereenigde Staten en Cuba gesloten reciprociteitsverdrag. Men slaagde er toen in, een markt te vinden in Britsch-Indië. Naar Australië en Java werd eveneens suiker uitgevoerd, hoewel men hier te kampen had met protectionistische maatregelen.

Met het uitbreken van den wereldoorlog trad een nieuwe toestand in; de beetwortelsuiker verdween van de wereldmarkt; Engeland en Frankrijk kochten groote hoeveelheden rietsuiker. Later werd de afname geringer door gebrek aan afscheepgelegenheid en vermeerdering van den aanvoer uit Cuba, zoodat in 1917 groote voorraden overkocht bleven en een crisis uitbrak. Om in de moeilijkheid te voorzien werd de Java-Suiker Vereeniging opgericht, die den verkoop van het suikeroverschot zou ter hand nemen.

In 1918 ging de Regeering er toe over, de organisatie te steunen door een stelsel van uitvoer-vergunningen. Inmiddels sloten zich echter in Nederland de eigenaars van Nederlandsch-Indische suiker ondernemingen aaneen en vormden een vereeniging „de Vereenigde Java-suiker Producenten" (V.J.S.P.). De Indische Regeering stelde voor haar ondersteuning van de nieuwe vereeniging den eisch, dat haar zetel naar Indië zou worden overgebracht en toen hieraan geen gevolg werd gegeven trok zij zich terug. Toch bleef de V.J.S.P. bestaan en zij nam de organisatie van den suikerverkoop ter hand. Geleidelijk slaagde de vereeniging in het opruimen van de overgebleven voorraden, hetgeen overigens voornamelijk te danken was aan den geweldigen achteruitgang, die door den oorlog in de Europeesche beetwortelsuiker-producten was ontstaan. De prijzen in 1919 waren schitterend. In October 1920 echter trad een scherpe daling in, die voornamelijk aan de speculanten nadeel berokkende. In 1920 waren Europa en Amerika de grootste afnemers, in 1921 trok het Oosten weer het leeuwendeel tot zich. In 1922 ging op nieuw een grootere hoeveelheid naar Europa. Inderdaad mist het afzetgebied van de Java-suiker nog alle stabiliteit.

Na een overzicht van de tegenwoordige organisatie en techniek van den handel in Java-suiker te hebben gegeven, behandelt Dr. Tio Poo Tjiang in een derde hoofdstuk de huidige positie en de vooruitzichten van de Java-suiker op de wereldmarkt. Hij treedt hierbij in een zeer interessante beschouwing van de verschillende productie-landen, elk in betrekking tot zijn natuurlijk afzetgebied. Zoo behandelt hij: de binnen de invloedsfeer der Vereenigde Staten gelegen suikerlanden (Cuba, Noord-Amerika, Hawaieilanden, Portorico, Philippijnen, Haiti en San Domingo), verdere Amerikaansche suikerlanden (Brazilië, Argentinië, Peru, Mexico, enz.), de Europeesche landen, de Engelsche kroonkoloniën, het vaste land van Afrika, Australië en de Fidzji-eilanden, de suikerlanden van Zuid- en Oost-Azië. Java is thans met zijn productie van 1.6 millioen ton het tweede suikerexportland der wereld; het wordt alleen overtroffen door Cuba (productie 3.9 millioen ton). De eigen behoefte van den Indischen archipel bedraagt niet meer dan 130.000 ton, zoodat de Indische productie bijna geheel voor den uitvoer bestemd is. Waar de wereldproductie nog altijd niet geheel in staat is, in de behoefte te voorzien, is de positie van de producenten ook op Java momenteel bepaald gunstig.

Omtrent de toekomst valt weinig te voorspellen. De verbetering van den algemeenen economischen toestand in Europa zal kunnen leiden tot vermeerdering van de productie, doch ook tot stijging van de consumptie. Welke factor zich het sterkst zal laten gelden, is niet te zeggen. Een neiging tot stijging van het suikerverbruik per hoofd, zoowel door toeneming van de bevolking als door uitgebreidere aanwending laat zich in verschillende landen constateeren. Nog een enorme opvoering van het verbruik is b.v. mogelijk in een land als China, waar niet meer verbruikt wordt dan 2 K. G. 's jaars per hoofd tegen 44.5 K. G. in de Vereenigde Staten, 45.4 in Australië en 52.2 K. G. in Cuba. In Nederlandsch-Indië is het verbruik ook nog maar 3 K.G. 's jaar per hoofd, zoodat

ook hier bij verbetering van den economischen toestand nog belangrijke stijging van consumptie mogelijk is, hetgeen aan de suikerindustrie van Java in de eerste plaats ten goede zou komen. Een belangrijke factor zal de politiek zijn, welke door de verschillende landen zal worden gevoerd met betrekking tot het verleenen van premiën en het heffen van invoerrechten.

Een felle concurrentiestrijd in de toekomst behoort tot de mogelijkheden Java zal verstandig doen, zich met het oog hierop nu reeds te wapenen. De groote mededinger is Cuba. Wat het klimaat betreft staat Java eenigszins achter bij Cuba, waar bovendien de bodem veel vruchtbaarder is. Bovendien is op Java goede grond slechts in beperkte mate beschikbaar en de grondhuur hoog; op Cuba is ook in dit opzicht de toestand gunstiger. Daarentegen heeft dit land te tobben met een tekort aan werkkrachten, terwijl Java daaraan geen gebrek heeft. Door het verschil in toestand is de cultuur op Java veel intensiever geworden dan op Cuba. Daarentegen profiteert Cuba voor zijn technische toerusting van de nabijheid der Vereenigde Staten. Java werkt in 't algemeen onder veel moeilijker omstandigheden en zal al 't mogelijke moeten doen om zijn plaats in de suikerwereld te behouden.

Wat kan Java hieraan doen? Het zal op de premie- en tolpolitiek van andere landen, naar schrijver meent, niet kunnen influenceeren; op productie en consumptie evenmin. Wel zal Java's concurrentie-vermogen versterkt kunnen worden door verlaging van de productiekosten. Door verbetering van werkmethoden zal echter wel niet veel meer te bereiken zijn daar de techniek reeds tot hoogen graad van volmaaktheid is gevoerd. Waarschijnlijk zal nog eenig voordeel zijn te bereiken door verwerking van de afvalproducten, in 't bijzonder de melasse. De concentratie van den verkoop in een syndicaat heeft succes gehad. Het is echter de vraag of het mogelijk zou zijn, iets te bereiken door de verscheping van suiker in eigen booten te doen geschieden, zooals destijds door den heer Helfferich werd aanbevolen. Verlaging van de aanschaffingskosten van bedrijfsbenoodigdheden zou misschien door gemeenschappelijken inkoop zijn te bereiken. Ook zou gepoogd kunnen worden door meerdere centralisatie bij de productie bezuiniging te verkrijgen.

Veel meer echter dan dit alles, meent schrijver, is het voor Java van belang, dat het zoo sterk mogelijk de Oostersche landen, door hun ligging in de naaste omgeving zijn natuurlijk afzetgebied, aan zich zoekt te binden. Op bestendiging en verinniging van de daar verworven relaties dient het eerste streven te zijn gericht; met alle energie moeten daar nieuwe kanalen worden gezocht. Breekt eenmaal de concurrentie-strijd uit, dan zullen de kosten van vervoer steeds meer gewicht in de schaal leggen en met het oog hierop is het voor Java van het grootste gewicht, zich den afzet van zijn product vlak bij huis te verzekeren.

Hoe de schrijver zich heeft voorgesteld dat zulks zou kunnen geschieden, is niet verder uitgewerkt. Waar hij de mogelijkheid van influenceering van tolpolitiek afwijst, moet hij gedacht hebben aan activiteit op andere ter-

rein. Heeft hij gedacht aan de uitzending van Indische consuls en handelsagenten? Heeft hij gedacht aan maatregelen op politiek of cultureel gebied, waardoor b.v. de Chineezen in Nederlandsch-Indië meer bevrediging zouden vinden? Heeft hij gedacht van een bepaalde economische politiek ten opzichte van de Inlandsche bevolking van Indië? Hij zwijgt er over en laat de beantwoording van de vraag wat ter zake gedaan zou kunnen worden aan de practische politiek over.

In allen gevalle moet erkend worden, dat hij verdienstelijk werk heeft gedaan door ons de groote problemen van den Indischen suikerhandel klaar en duidelijk voor oogen te stellen en voor een Indische handelspolitiek waardevol materiaal aan te voeren.

C. S.

De handelspolitieke betrekkingen tusschen Nederland en de Vereenigde Staten van Amerika 1814—1914 door G.J. Kloos. Proefschrift Handelshoogeschool.

Aan de Handelshoogeschool verstaat men de kunst, de werkkracht der studenten in praktisch-wetenschappelijke banen te leiden door het samenstellen van proefschriften over concrete economische onderwerpen als het hier genoemde te bevorderen. Men krijgt daardoor de beschikking over tal van blijkbaar goed geleide studies van blijvende waarde, die voor de verdere ontwikkeling der praktische wetenschap evenveel nieuwe hulpmiddelen zijn. Het werkje van Dr. Kloos is een interessant specimen van deze waardevolle soort.

De schrijver heeft zich tot taak gesteld, de geschiedenis der handelspolitieke betrekkingen tusschen Nederland en de Vereenigde Staten te schrijven, waarbij niet is verzuimd, de evolutie der Amerikaansche tariefwetgeving na te gaan. Ook aan Nederlandsch-Indië is voortdurend aandacht gewijd. Men zou kunnen wenschen dat ietwat dieper was doorgedrongen in den economischen achtergrond, in de economische situatie der betrokken landen, voor zoover deze van invloed is geweest op het verloop van de gevoerde handelspolitiek. Speciaal geldt dit voor Indië. Toch bestaat alle reden tot waardeering voor hetgeen hier is bijeengebracht. De schrijver is in de gelegenheid geweest, de op zijn onderwerp betrekking hebbende stukken in de archieven der Departementen van Buitenlandsche Zaken en Koloniën te raadplegen, hetgeen de beteekenis van zijn studie verhoogt.

Het volgende is aan het werk ontleend.

Na de ontdekking van de Hudson-rivier werden door verschillende Nederlanders expeditie naar deze streek uitgerust; de belanghebbende sloten zich aaneen tot de Amsterdamsche Compagnie, die handelsposten stichtte voor den ruilhandel met de Indianen. In 1621 kreeg de West-Indische Compagnie het monopolie. Reeds in 1664 moest de kolonie Nieuw-Nederland

aan de Engelschen worden afgestaan en dezen maakten door hun protectionistische maatregelen (Acte van Navigatie, Acts of Trade) den Nederlandschen handel op Amerika praktisch onmogelijk. Na het uitbreken van den opstand der Amerikaansche koloniën werden opnieuw handelsbetrekkingen aangeknoopt. In 1782 werd een handelsverdrag tusschen Nederland en de Vereenigde Staten gesloten, waarbij wederzijds behandeling als meest begunstigde vreemde natie werd toegestaan. Voorloopig kwam de handel nog niet zeer tot ontwikkeling door den oorlogstoestand in Europa. Na 1814 werden onderhandelingen aangeknoopt om tot een nieuw verdrag te geraken. Een struikelblok leverde de Amerikaasche wensch om voor Amerikaansche schepen in de Nederlandsche koloniën toelating te verkrijgen op denzelfde voet als voor nationale. Nederland wilde hiervoor als belooning een concessie hebben, bv. in den vorm van verlaging van invoerrechten op jenever of kaas. Deze vermenging van Nederlandsche en Indische belangen leidde in 1817 tot mislukking van de onderhandelingen. Nieuwe pogingen, door Amerika in 1826 gedaan om een verdrag te sluiten hadden evenmin resultaat. In 1833 stelde Amerika voor, de koloniën geheel voor de Amerikaansche vaart te openen; als vergoeding zou dan het Amerikaansche recht op jenever worden verlaagd; overigens stond reciprociteit op den voorgrond.

Daar Nederland echter toen juist bevoorrechting van de nationale scheepvaart in de koloniën wenschte had men tegen het Amerikaansche voorstel bezwaar. In 1836 werden wederom onderhandelingen aangeknoopt; eindelijk kwam in 1839 een reciprociteitsverdrag tot stand, dat echter niet voor de Koloniën gold.

Moeilijkheden ontstonden, toen door de protectionistische Amerikaansche tariefwet indirect aangevoerde koffie zwaarder belast werd dan de direct onder Amerikaansche vlag aangevoerde, hetgeen den aanvoer via Nederland in gevaar bracht. Het geval was in het handelsverdrag niet voorzien, doch op aandrang van Nederland wijzigde Amerika de regeling in gunstigen zin. In 1846 kwam een nieuwe tariefwet in Amerika tot stand, waarbij alle directe aanvoer van thee en koffie ongeacht de vlag van rechten zou worden vrijgesteld; hierdoor stond de Nederlandsche vlag ten minste niet meer bij de Amerikaansche achter.

In 1850 poogde Nederland, in ruil voor gelijkstelling van de Amerikaansche vlag in de koloniën, van Amerika gelijkstelling van de Nederlandsche vlag met de Amerikaansche te verkrijgen. In 1852 kwam een additioneel verdrag tot stand, waarin het beginsel werd neergelegd.

In de periode 1814 — 1852 was de Nederlandsche Regeering er steeds op uit, den handel tusschen Nederlandsch-Indië en Amerika over Nederland te doen plaats hebben en er een markt te onderhouden voor koloniale voortbrengselen. De directe handel tusschen Indië en Amerika was dan ook onbeteekenend en ongeregeld; trouwens de Nederlandsch ondernemingsgeest was in die jaren gering.

In de volgende periode 1852 — 1890 breidde het handelsverkeer zich sterk uit. Dat tusschen Nederlandsch-Indië en de Vereenigde Staten steeg

van $ 657.000 tot $ 7.591.000.— Vooral de uitvoer naar Amerika groeide in beteekenis; koffie en suiker vormden in 1890 72% van dien uitvoer. Van Amerika werd hoofdzakelijk petroleum naar Indië verzonden, jaarlijks voor ± $ 2.000.000.— Het verkeer ging van via Hongkong of Singapore. Veel koffie en suiker ging ook via Nederland naar Amerika.Van daar dan ook dat Nederland ernstig bezwaar had tegen de bepaling der Amerikaansche tariefwet van 1872 dat van goederen, afkomstig uit landen beoosten Kaap de Goede Hoop, wanneer ze werden ingevoerd uit plaatsen bewesten die Kaap een extra-recht van 10% zou worden geheven boven het recht, verschuldigd bij rechtstreekschen invoer. Daar kort daarop voor Nederlandsch-Indië de differentieele rechten werden afgeschaft en het koloniale tarief een fiscaal karakter kreeg, kon de Amerikaansche Regeering bewogen worden tot intrekking van de surtaxe. In 1883 werd geageerd tegen een bepaling van het Amerikaansche tarief, waardoor tabak van het type der Sumatra-tabak zwaarder werd getroffen dan die van het type der Cubatabak. Als maatregel van verweer werd de heffing van een invoerrecht op petroleum in Indië overwogen. Toch kwamen in 1890 weer verhooging van het Amerikaansche invoerrecht op tabak. Ten slotte heeft echter het tabaksrecht niet al te nadeelig gewerkt; de pogingen om de Sumatra-tabak tegen te houden, liepen op niets uit.

In 1890 werd in Amerika door de Mc. Kinley-Wet een nieuwe tariefpolitiek geintroduceerd. Art. 3 bevatte een reciprociteitsclausule, krachtens welke de President supplementaire rechten zou mogen heffen van producten (suiker, thee, koffie, huiden), afkomstig van landen, welke de Vereenigde Staten niet op een behoorlijken voet van wederkeerigheid behandelde. Met deze bevoegdheid gewapend trachtte nu de Amerikaansche regeering reciprociteitsverdragen te sluiten, waarbij van andere landen concessies werden bedongen. Deze politiek had over 't geheel succes. Een verdrag met Nederland bleef achterwege; door het daar geldende vrijgevige stelsel kon het zonder concessies vrijdom van invoerrechten voor de genoemde artikelen behouden.

In 1894 voerde de Wilson-Act weer hoogere rechten in: o.a. werd ruwe suiker weer aan een invoerrecht onderworpen.

In 1897 bracht de Dingley-Act een nieuwe herziening met uitgesproken beschermend karakter. Ook nu weer werden reciprociteitsbepalingen gemaakt. Na een onderzoek, ingesteld door de Nederlandsche Commissie voor de handelspolitiek, werden door de Nederlandsche regeering voorstellen gedaan tot het sluiten van een reciprociteitsverdrag. Na langdurige onderhandelingen kwam ten slotte in 1907 een verdrag tot stand, waarbij Nederland verlaging van rechten voor zijn spiritualiën verkreeg tegen verlaging van de in Nederland geheven rechten op verschillende soorten van vleesch, tevens werd een regeling getroffen voor de waardebepaling van Nederlandsch aardewerk bij invoer in Amerika.

In 1909 kwam in Amerika de Payne-Aldrich wet tot stand; daardoor werd een dubbel (minimum- en maximum) tarief ingevoerd; de President kreeg hierdoor een nieuw wapen voor het sluiten van handelsovereen-

komsten. De onder de Dingley-Act gesloten verdragen werden nu opgezegd en waar noodig nieuwe onderhandelingen aangeknoopt. In 1910 werden de minimum-tarieven op Nederland en zijne koloniën toegepast.

In 1913 bracht de Underwood wet een matiging van de tarieven. In de periode 1890 — 1912 steeg de uitvoer van de Vereenigde Staten naar Nederlandsch-Indië van $ 1.799.306 tot $ 3.209.067, die in omgekeerde richting van $ 5.791.250 tot $ 13.825.506, stijgingen van respectievelijk 178% en 239%. De uitvoer van suiker uit Indië nam een overwegende plaats in. Van 1890 tot 1900 steeg deze van $ 2.722.320 tot $24.170.081. Toen trad een daling in, die, na de preferentieele behandeling, aan suiker van Cuba toegekend, steeds scherper werd; in 1912 was de uitvoer van Indische suiker naar Amerika tot $ 8.352.681 teruggeloopen.

In de oorlogsjaren kwam de handel tusschen Nederlandsch-Indië en de Vereenigde Staten tot snelle ontwikkeling; uit Indië werd naar Amerika in 1920 uitgevoerd voor $ 95.801.266, in omgekeerde richting werd toen uitgevoerd voor $ 45.647.245. Tevens kwamen rechtstreeksche scheepvaartverbindingen tot stand.

De schrijver bespreekt de vraag, in hoever na den oorlog de aangeknoopte betrekkingen in stand gehouden zullen worden en of kans bestaat op terugkeer tot de vroegere wijze van zaken doen via Nederland.

De Europeesche nijverheid is dadelijk na den oorlog een scherpe concurrentie begonnen om zich weer meester te maken van het hier verloren afzetgebied, zij kan vaak tegen lagere prijzen aanbiedingen doen en stelt gunstiger credietvoorwaarden. Aan den anderen kant is Amerika meer belangstelling voor Indië gaan toonen, hetgeen ook blijkt uit de toenemende belegging van Amerikaansch kapitaal hier te lande.

Vele Indische producten hebben Amerika een markt verworven, die zij niet licht zullen verliezen als de concurrentie met andere tropische gebieden door uitvoerrechten e. dgl. niet te zeer wordt bemoeilijkt. Ter bevordering van den Indischen uitvoerhandel zou het wenschelijk zijn, een afzonderlijk handelsverdrag voor Nederlandsch-Indië te sluiten, waarin dan gunstige bepalingen voor de toelating van zijn producten zouden moeten worden bedongen.

Nederlandsch-Indië heeft door het sterk toegenomen verkeer op den stillen Oceaan, samenhangende met de economische ontwikkeling der randstaten, een gunstiger positie verworven en hiervan dient zooveel mogelijk partij te worden getrokken.

Uit aanhangsel III van het boek blijkt dat het sluiten van een handelsverdrag met de Vereenigde Staten nog temeer overweging zou verdienen, omdat de Payne Tariff Act een belangrijke wederzijdsche bevoorrechting tusschen de Philippijnen en Amerika heeft in 't leven geroepen.

C. S.

Rectificatie:

In het artikel van den heer W. Zwart over „Brandhout en brandhoutpolitiek" in het Decembernummer der Koloniale Studiën zijn op blz. 433 enkele storende zetfouten ingeslopen.

Het daar afgedrukt staatje moet gelezen worden:

Gemiddeld per jaar	Door de S.S				Door de particuliere spoor en tramlijnen				Totaal			
	kolen	hout	in pCt.		kolen	hout	in pCt.		kolen	hout	in pCt.	
			k.	h.			k.	h.			k.	h.
1911/1915	155600	41200	86	14	33200	97000	35	65	188800	138200	69	31
1916/1920	239000	97200	80	20	22800	155800	19	81	261800	253000	62	38

De crisis in de padicultuur op Java

door

Dr. P. van der Elst.

In den laatsten tijd vertoonen zich verschillende teekenen, die wijzen op een verminderde koopkracht der inlandsche bevolking van Java, o.a. geringer spoorwegvervoer, verminderde lossing der pandhuispanden, verminderd bioscoopbezoek, daling van de prijzen der landbouwproducten, onverkoopbaarheid van importgoederen.

Ongetwijfeld hangt dit verschijnsel, dat den laatsten tijd zoo duidelijk naar buiten komt, samen met de inkrimping van talrijke diensten, zoowel particuliere als gouvernementeele.

Toch moet ook aan een andere, ernstiger oorzaak gedacht worden, n.l. aan de moeilijkheden, waarin zich in vele streken van Java de inlandsche landbouw meer en meer komt te bevinden.

In de laatste halve eeuw is de bevolking van Java verdubbeld. Er zijn dus tweemaal zooveel monden te voeden. De wijzen, waarop dit tot nu toe bereikt is, waren de volgende: Omzetting van woesten grond in bouwgrond, omzetting van droge gronden in sawahgronden, verbetering van de watervoorziening en afwatering van sawahgronden, meerdere beplanting van denzelfden grond, uitbreiding van den aanplant van handelsgewassen, hetzij geheel onder Europeesche leiding (grootcultures) of zelfstandiger.

De factor intensiveering der cultuurmethode door den tani zelven kan, voor zoover de padicultuur betreft, vrijwel buiten beschouwing blijven; deze cultuur zal gemiddeld eerder achteruitgegaan zijn in intensiviteit dan vooruit. Naast onvoldoende onderricht, voorlichting en steun, en andere factoren, moet als oorzaak daarvan ook de omstandigheid genoemd worden, dat van lieverlede ook in het rijstbedrijf de geldhuishouding meer en meer doordringt, waarbij de tot nu toe gevolgde cultuurwijze te arbeids-intensief wordt.

Wij zullen, voor zoover de beschikbare gegevens dat veroorloven, een nader inzicht trachten te krijgen in de beteekenis en waarde der boven genoemde factoren voor de padicultuur, die nog altijd het voornaamste bestaansmiddel van het grootste deel der inlandsche bevolking is, en in den toestand, die ten slotte ontstaan is wat betreft de daarbij behaalde opbrengsten en het optreden van oogstmislukkingen.

Daartoe zullen wij, met behulp van de in de Koloniale Verslagen gepubliceerde gegevens, een vergelijking trekken tusschen den toestand van een halve eeuw geleden en dien van nu. Voor sommige, zich slechts geleidelijk wijzigende factoren, als „uitgestrektheid der sawahgronden", „uitgestrektheid van den suikerrietaanplant", kan met de cijfers van enkele jaren (bv. 1874 en 1923) worden volstaan. Voor sterk wisselende factoren daarentegen, zooals bv. de behaalde opbrengsten en de opgetreden oogstmislukkingen, moeten gemiddelden uit een vrij groot aantal jaren worden berekend. Zoo kwam bv. de vroegere voorzitter van het Suikersyndicaat, Mr. Paets tot Gansooyen, die gemiddelden uit telkens drie jaar (1866-'68, 1886-'88 en 1906-'08) zonder eenig nader onderzoek met elkaar vergeleek, tot de absurdste gevolgtrekkingen betreffende vóór- en achteruitgang.

Men is niet veilig, als voor de vergelijking van den ouden en den nieuwsten toestand op deze beide punten niet met gemiddelden uit minstens tien jaren wordt gewerkt, terwijl het beeld dan nog volledíger gemaakt kan worden door een meer gedetailleerd onderzoek.

Het is hierbij lang niet overbodig, de gegevens zelve, waarmede wij moeten werken, eerst eens wat nader te bezien. Om de meerderheid der lezers echter door deze weinig interessante bespreking van de waarde van het cijfermateriaal niet te veel af te schrikken, verplaatsen wij deze discussie naar een afzonderlijke bijlage.

Na die bespreking van de waarde van het cijfermateriaal kunnen wij nu zien, wat het te vertellen heeft. Opgemerkt moet daarbij worden, dat betreffende de particuliere landerijen en de Vorstenlanden de besproken gegevens pas sedert zeer korten tijd worden verstrekt. Voor de vergelijking van den ouden toestand met den

nieuwen moeten deze gebieden dus zooveel mogelijk worden geëlimineerd. Voor de Vorstenlanden geeft dit geen enkele moeilijkheid, omdat het twee volledige gewesten zijn. Wat de particuliere landerijen aangaat, deze liggen overwegend in de tegenwoordige residentie Batavia en kunnen dus in zoover met dit gewest eveneens buiten het vergelijkend onderzoek worden gehouden. In de overige residenties namen en nemen de particuliere landerijen een zeer ondergeschikte plaats in, met uitzondering van de resp. in 1910 en 1911 tot gouvernementsland geworden landen Kandanghaoer en Indramajoe-West en het in 1918 overgegane land Tjikandi in Bantam. De toestand van Tjikandi wijkt weinig af van den gemiddelden toestand in Bantam. Daarentegen zijn de twee andere landen aanmerkelijk ongunstiger dan de rest der residentie Cheribon, speciaal op het punt van oogstmislukkingen. Echter moet opgemerkt worden, dat deze mislukkingen juist na het overgaan der landen naar het Gouvernement veel zwaarder geworden zijn tengevolge van de sterke verwaarloozing der irrigatieleidingen (rapport van den toenmaligen Controleur Van der Marel).

Ten slotte zijn ook over Madoera pas vrij laat volledige opgaven verstrekt; eerst die over 1886 omvatten het heele eiland, zoodat pas van dien tijd af een vergelijking met den tegenwoordigen toestand kan plaats hebben.

Aan de hand der bovenbedoelde gegevens zullen wij nu trachten een indruk te krijgen van de veranderingen, die op de belangrijkste punten bij den inlandschen landbouw op Java hebben plaats gehad in de laatste halve eeuw.

De ondergrond dier veranderingen is vrijwel uitsluitend de verdubbeling van het zielenaantal, die in die halve eeuw heeft plaats gehad en die voeding van 34 inplaats van 17 millioen magen eischte. Weliswaar breidden de groote cultures zich in dien tijd aanmerkelijk uit, maar voor de overjarige cultures wordt betrekkelijk weinig werkvolk gebruikt, terwijl de suikerindustrie, die inderdaad veel geld onder de bevolking brengt, daarentegen sterk beslag legt op het puikje harer sawahgronden. Ongetwijfeld zou, wanneer de suikerindustrie plotseling verdween, zulks ook voor de

inlandsche bevolking van een groot deel van Java funeste gevolgen hebben; maar er is toch in de verste verte geen sprake van dat deze groot-industrie of alle groot-industrieën van Java bijeen in staat zouden zijn de aangroeiing van het zielental door verschaffing van inkomsten goed te maken. Dit blijkt reeds uit de enorme uitbreiding der zelfstandig door de inlandsche bevolking bebouwde gronden en de nog grooter uitbreiding van de door haar in den grond gebrachte aanplantingen. De inlandsche landbouw, in het bijzonder de sawahbouw, blijft nog steeds de voornaamste bron van inkomsten der bevolking van Java.

Uitbreiding van bouwgronden.

In 1874 zou de oppervlakte der sawahgronden op Java *(zonder Batavia, Vorstenlanden en Madoera)* 2.156.000 bouws hebben bedragen tegen in 1921 3.439.000 bws, een uitbreiding dus met 60%. Die der voor vast aangeslagen droge gronden zou in 1874, zonder de erven enz., rond 393.000 bws. hebben bedragen, die der erven en boomgaarden 190.000 bws. In 1914 zouden de geregeld bebouwde tegallans 1.840.000 bws hebben beslagen, de ongeregeld bebouwde 630.000 bws; alle droge gronden tezamen 3.030.000 bws. Voor 1921 bedroeg de oppervlakte van alle droge gronden 4.400.000 bws. Dit laatste groote verschil is voornamelijk het gevolg van meerbevindingen bij nieuwe opmeting. Aangezien na 1914 de tegallans niet meer afzonderlijk zijn vermeld, kunnen wij, om een zoo juist mogelijken globalen indruk te krijgen, niet anders doen dan de in 1914 opgegeven, aanmerkelijk te lage uitgestrektheid der tegallans vermenigvuldigen met $\frac{4.4}{3.03}$. Wij vinden dan voor 1921 een vermoedelijke oppervlakte der vaste tegallans van ong. 2.700.000 bws.

Hieruit is te concludeeren, dat de uitbreiding van sawahgronden op verre na geen gelijken tred gehouden heeft met die der droge gronden, zelfs al neemt men aan, dat in 1874 de oppervlakte der droge bouwgronden belangrijk te laag was opgegeven. Desniettemin heeft in die halve eeuw een omzetting van 1.250.000 bws. droge gronden in sawahgrond plaats gehad, nagenoeg geheel door den arbeid der bevolking, al zijn de groote irrigatiewerken onder leiding van den Irrigatiedienst aangelegd.

Oostmoessonbeplanting.

De met padi beplante uitgestrektheid sawahgrond bedroeg in 1874 101% der sawahoppervlakte; d.w.z. het verschil tusschen de in dat jaar tweemaal en in het geheel niet beplante sawahoppervlakte bedroeg 1%. Met padi als tweede gewas waren toen 120.000 bws. beplant.

In 1923 was eveneens 101% der sawahoppervlakte met padi beplant en bedroeg de tweede aanplant ong. 440.000 bws. [1]). De totale aanplant besloeg in 1874 2.172.000 bws. en in 1923 (natuurlijk steeds zonder Batavia, Vorstenlanden en Madoera) 3.476.000 bws. Dat in 1923, ondanks de vrij aanmerkelijke uitbreiding van den 2en padiaanplant, geen hooger percentage der sawahgronden met padi beplant was dan in 1874, is, behalve van de uitbreiding der sawahgronden, het gevolg van de sterker occupatie van sawahgronden met suikerriet.

Groote uitbreiding van den aanplant van padi als tweede gewas had hoofdzakelijk plaats in de gewesten Preanger en Banjoemas. Beide gewesten kenden in 1874 nog vrijwel geen padi als tweede gewas, terwijl deze aanplantingen in 1914 in ieder dezer gewesten ong. 70.000 bws. besloegen. Ook in Pekalongan en Kedoe breidde deze aanplant zich vrij sterk uit. Aangezien de genoemde gewesten, vooral de twee eerste, in den oostmoesson de regenrijkste van Java zijn, is het begrijpelijk, dat hier de algemeene sterke toeneming der oostmoessonbeplanting ook in den padiaanplant krachtig tot uiting komt.

Veel omvangrijker waren overigens de uitbreidingen van andere oostmoesson-aanplantingen op sawahgronden. Werden voor 1874 slechts 575.000 bws. aanplant van droge gewassen op sawahgrond opgegeven, in 1914 besloeg deze aanplant 1.600.000 bws. [2]). Van deze gewassen besloeg suikerriet in 1874 50.000 bws, in 1914 215.000 bws.

De totale uitgestrektheid der aanplantingen van droge, een-jarige gewassen (op sawah- en tegalgrond tezamen, steeds met uitzon-

1) Precies is dit niet op te geven, omdat in de opgaven geen onderscheid meer wordt gemaakt tusschen padi als 1e en als 2e gewas.

2) Na dien tijd werden de aanplantingen op sawah- en tegalgrond niet meer afzonderlijk vermeld.

dering van Batavia, Vorstenlanden en Madoera) besloeg in 1874 1.100.000 bws., in 1914 4.075.000 bws., in 1923 volgens kritischer berichtgeving ruim 4.000.000 bws.

In de volgende tabel is de oostmoessonbeplanting voor de afzonderlijke residenties uitgedrukt in procenten van de sawahoppervlakte.

	oostmoessonbeplanting in 1874				% der sawahoppervlakte 1914			
	padi	polow	riet	totaal	padi	polow.	riet	totaal
Bantam	3	3	—	6	1	11	—	12
Preanger	2	1	—	3	18	11	—	29
Cheribon. . . .	2	11	4	17	2	22	5	29
Pekalongan . . .	3	13	3	19	14	41	10	65
Semarang . . .	6	21	2	29	6	44	4	54
Rembang. . . .	3	27	1	31	1	59	—	60
Soerabaja . . .	3	24	4	31	5	53	12	70
Pasoeroean . . .	1	50	9	60	4	80	16	100
Besoeki	1	66	3	70	4	75	5	84
Banjoemas . . .	5	19	—	24	41	25	6	72
Kedoe.	32	18	—	50	44	35	3	82
Madioen	2	31	—	33	2	54	6	62
Kediri.	—	21	2	23	7	59	16	82

De cijfers der polowidjoaanplantingen zullen wel veelal geflatteerd zijn, maar een globale vergelijking is toch wel mogelijk.

West-Java blijkt hier ver achter te blijven bij Midden- en Oost-Java, hetgeen samenhangt met grooter grondbezit. Op de vruchtbaarste gronden is de oostmoessonbeplanting het sterkst (Besoeki, Pasoeroean, Kediri), maar ook in Kedoe is ze zeer intensief geworden, wegens gebrek aan nieuwe bouwgronden.

Ten slotte nog de *bevloeiingstoestand der sawahgronden.* Op dit punt is slechts te beschikken over de in de bijlage vermelde indeeling in „van levend water voorziene" en „van regen afhankelijke" sawahgronden. In 1874 heette 68% dezer twee categorieën van levend water voorzien, in 1914 69%. De aanleg van nieuwe leidingen door de bevolking en van groote bevloeiingswerken door den

Irrigatiedienst heeft dus ong. gelijken tred gehouden met den aanleg van nieuwe sawahs.

Achteruitgegaan was de toestand in de *niet*-suikerstreken. In Bantam, Preanger en Rembang namen de „van levend water voorziene" sawahs in 1874 resp. 57, 75 en 25% der sawahgronden in, in 1914 resp. 49, 69 en 15%. Het laatste cijfer berust echter gedeeltelijk op het aanleggen van een strenger maatstaf. Aanmerkelijk verhoogd is het „van levende water voorziene" percentage vooral in Pekalongan (90 tegen 75%).

Van de bevloeide gronden wordt echter een belangrijk deel periodiek door de suikerrietcultuur in beslag genomen. In het bijzonder een goede bevloeiing is vereischte voor die cultuur en in 1914 [1]) bevonden zich op de gouvernementslanden 210.000 bws suikerrietaanplant op van levend water voorziene sawahs (wier totale uitgestrektheid toen rond 2.2 millioen bws. bedroeg) tegen 5.000 bws. op van regen afhankelijke sawah (totale uitgestrektheid 1.1 millioen bws). De algemeene verhouding van 2:1 wijzigt zich dus bij den suikeraanplant in 40:1.

Het zielental in dit gebied vertoonde dus een globale verhouding van 2 (1920) tot 1 (1874). Voor de oppervlakte van geregeld bebouwde tegallans bedroeg dit verhoudingscijfer 4½ (oude opmeting 1914) of 6 à 7 (nieuwe opmeting 1921) tot 1, voor de oppervlakte der sawahgronden 1.6 (1921), voor die van den rijstaanplant eveneens 1.6 (1923), voor die van den aanplant van padi als tweede gewas 3½ (1923), voor die van suikerriet (bijna geheel op bevloeiden sawahgrond) 4.3 (1914), voor die van tweede gewassen op sawah 2.8 (1914), voor die van een-jarige gewassen op drogen grond 4½ à 5 (1914), terwijl de verhouding tusschen „van levend water voorziene" en „van regen afhankelijke" sawah ong. dezelfde is gebleven. De oppervlakte-verhouding van sawahs tot vaste tegallans, die in 1874 5½ tot 1 was, bedroeg in 1921 slechts 1,3 tot 1.

Nu zijn stellig niet alle droge gronden in productiviteit inferieur aan sawahgronden. In de eerste plaats kunnen de klapperaanplan-

1) Na dat jaar werden geen afzonderlijke opgaven over beide sawahsoorten meer verstrekt.

tingen, het inlandsch suikerriet en tabak (voor zoover ze op tegallans staan) en de inlandsche theeaanplantingen over het geheel als veel rendabeler beschouwd worden dan de groote meerderheid der sawahgronden. Maar in 1913 besloegen op de droge gronden de klapperaanplantingen niet meer dan 400.000 bws. en de andere genoemde aanplantingen slechts vrij kleine oppervlakten (tabak 75.000 bws, evenveel als op sawahgrond), terwijl daarentegen met de weinig productieve padi gogo ± 500.000 bws waren beplant, met de als voedingsmiddel minderwaardige cassave ± 1.000.000 bws en met mais ± 1.600.000 bws.

Het de overhand nemen der droge gronden wijst over het geheel op een belangrijken achteruitgang van de gemiddelde kwaliteit der bouwgronden, hetgeen onmiddellijk tot uitdrukking komt in den gewoonlijk veel lager aanslag in de landrente (meestal $^1/_3$ à $^1/_7$ van dien der sawahgronden).

Het is a priori te verwachten, dat *over het geheel* ook de nieuwe sawahgronden inferieur waren aan de oude, want de vruchtbaarste en best bevloeibare gronden worden in den regel natuurlijk het eerst in bebouwing genomen, resp. in sawah omgezet. Dit is moeilijk over het geheel met cijfers aan te toonen, omdat de oudere opgaven slechts residentiesgewijs verstrekt zijn en de sawah-oppervlakten van kleinere gebiedsdeelen uit dien tijd niet bekend zijn. Overigens zijn er belangrijke uitzonderingen op dezen regel, te weten: 1e superieure gronden, zooals in het bijzonder die van Besoeki, wier ontginning en bevloeiing eerst mogelijk werd met de toeneming der vroeger zeer dun gezaaide bevolking, 2e vruchtbare gronden die eerst door groote kunstwerken goed bevloeibaar of afwaterbaar werden. Echter werden deze nieuwe superieure sawahgronden dan meestal tevens spoedig periodiek door de Europeesche suikerrietcultuur in beslag genomen.

Welke waren nu de gevolgen van deze wijzigingen voor den padiaanplant?

Beschouwen wij eerst de *behaalde opbrengsten.*

Over de waarde der op dit punt beschikbare gegevens hadden wij het reeds. Echter moet nog de aandacht gevestigd worden op

een punt van vrij ondergeschikt belang, n.l. dat vóór 1916 alleen de geschatte opbrengsten der *geslaagde* aanplantingen werden opgegeven, terwijl vanaf dit jaar ook die der „mislukte" oppervlakten werden meegerekend. De „mislukte" velden zijn toch niet steeds totaal mislukt; zij hebben alleen zoo weinig opgebracht, dat er geen landrente van behoefde te worden betaald. Volgens het Statistisch Bureau bedragen nu in de meeste streken van Java de opbrengsten der „mislukte" aanplantingen nog gem. 2½ pikol per bouw. Wij rekenden nu, dat ook vóór 1916 de gem. opbrengsten dier aanplantingen 2½ pik. p.b. heeft bedragen; voor de gemiddelde opbrengst van alle aanplantingen over tien jaar kan op die wijze hoogstens de onbeteekende fout van 0,1 p.p.b. worden gemaakt.

De behaalde opbrengsten zullen nu worden vergeleken voor het oudste decennium, waarover deze gegevens voldoende betrouwbaar werden geacht (1878-1887), en voor het laatste decennium (1914-1923). Dit zal residentiesgewijs geschieden en tevens zal dan getracht worden, de voornaamste factoren aan te wijzen, die voor- of achteruitgang kunnen hebben bewerkt. De gewesten Batavia, Vorstenlanden en Madoera moeten hierbij, om reeds genoemde redenen, buiten beschouwing blijven; echter kan van Madoera het tijdperk 1886-1895 worden vergeleken met 1914-1923.

De *totale opbrengst* zou in het decennium 1878-'87 gemiddeld 60.400.000 pikol 's jaars bedragen hebben, in het tijdperk 1914-'23 gemiddeld 79.880.000 pikol 's jaars, d.i. 32% meer. De bevolkingstoename kan men in dien tijd schatten op ± 80%, dus twee en een half maal zoo veel. Op Madoera kwam de totale oogst van 1.382.000 (1886-'95) op 1.201.000 pikols, nam dus af met 13%.

Van meer belang zijn de *per beplanten bouw behaalde oogsten.* Deze bedroegen voor geheel Java (uitgezonderd de vier bedoelde gewesten) in 1878-'87 gem. 25.1 p.p.b. en in 1914-'23 23.6 p.p.b., een vermindering dus met 1.5 p.p.b. of 6%.

Op Madoera zou in 1886-'95 en 1914-'23 de gem. opbrengst per bouw resp. 15.2 en 12.5 pikols hebben bedragen, zoodat er een vermindering dezer opbrengst met 2.7 pikols of 18% van de opbrengst van het eerste tijdvak zou zijn te constateeren.

Het is nu zeer wenschelijk, deze cijfers voor de verschillende

gewesten afzonderlijk na te gaan, om te zien waar deze opbrengstvermindering op Java hoofdzakelijk schuilt en of de veranderingen, welke deze minder groote gebieden vertoonen, werkelijk eenigszins overeenstemmen met hetgeen men, in verband met de daar gegeven landbouwkundige omstandigheden, mag verwachten.

De volgende tabel geeft nu residentiesgewijs de in de beide decenniën met padi beplante sawahoppervlakten en de behaalde opbrengsten aan [1]):

	Gem. jaarl. padiaanplant in 1000 en bouws		uitbreiding in %	Gem. jaarl. opbrengst in 1000 en pikols			Gem. per bouw behaalde opbr. in pikols		
	1878–'87	1914–'23		1878–'87	1914–'23	verschil	1878–'87	1914–'23	verschil
Bantam . . .	74.9	146.0	95	1.724	3.121	+ 1.397	23.0	21.4	— 1.6
Preanger . . .	204.4	448.0	119	6.025	12.099	+ 6.043	29.5	27.0	— 2.5
Cheribon . . .	200.1	289.7	45	4.763	6.075	+ 1.312	23.8	21.0	— 2.8
Banjoemas . .	129.9	206.8	59	2.959	5.101	+ 2.142	22.8	24.2	+ 1.4
Kedoe. . . .	284.3	296.6	5	7 708	7.249	— 459	27.1	24.4	— 2.7
Pekalongan . .	196.9	262.4	33	5.664	6.888	+ 1.224	28.8	26.2	- 2.6
Semarang . .	384.4	406.4	6	7.726	7.723	— 3	20.1	19.0	- 1.1
Rembang. . .	190.5	278.6	46	2.907	4.095	+ 1.188	15.3	14.7	— 0.6
Madioen . . .	163.7	201.8	23	4.181	4.175	— 6	25.5	20.7	— 4.8
Kediri. . . .	116.2	185.5	60	3.807	5.130	+ 1.323	32.8	27.7	— 5,1
Soerabaja . .	275.0	322.9	17	6.416	6.731	+ 315	23.3	20.8	— 2.5
Pasoeroean . .	108.2	171.4	58	3.833	5.522	+ 1.689	35.4	32.2	- 3,2
Besoeki . . .	77.7	167.1	115	2.689	5.971	+ 3.282	34 6	35.7	+ 1.1
	2.406.2	3.383.2	41	60.402	79.880	+ 19.478	25.1	23.6	— 1.5
	1886–'95	1914–'23		1886 '95	1914–'23		1886 —95	1914 —'23	
Madoera . . .	91.2	96.4	6	1.382	1.201	— 181	15.2	12.5	— 2.7

1) De namen der gewesten hebben betrekking op den tegenwoordigen omvang daarvan. Pekalongan omvat dus de vroegere gewesten Tegal en Pekalongan, enz.

In 9 gewesten is de gem. opbrengst per bouw dus *minstens 2½ pikol achteruitgegaan (meer dan 10%), in 3 gewesten is zij minder dan 2 pikol achteruitgegaan, in 2 gewesten is ze 1 à 1½ pikol gestegen.* Dat desniettemin over het heele gebied de vermindering maar 1½ pikol bedroeg, is het gevolg daarvan dat de sterkste uitbreidingen vooral in de vruchtbaarder residenties (Preanger, Besoeki, Kediri, Pasoeroean) plaats hadden.

Intusschen doet zich het ongunstige feit voor, dat juist *in de meeste dezer vruchtbaarder streken zelve de opbrengsten vrij aanmerkelijk achteruitgegaan zijn;* alleen voor Besoeki geldt dit niet.

Dit is volkomen begrijpelijk als men weet, dat in Preanger, Kediri en Pasoeroean de groote meerderheid der superieure, voor sawah meest geschikte gronden reeds lang bezet zijn en dat daar in de laatste decenniën vele oudere en armere gronden zijn bijgetrokken, terwijl Besoeki daarentegen vrijwel uitsluitend superieure bouwgronden bezit, wier vruchtbaarheid, tengevolge der tegenwoordig vrij frequente aschregens van den Raoeng, eerder verhoogd dan verminderd wordt. De uiterste Oosthoek was inderdaad de *eenige* overgebleven „pièce de résistance" van Java op het gebied van superieure gronden. [1])

Overigens blijkt uit de tabel, dat de grootste achteruitgang niet heeft plaats gehad in de ongunstige gewesten (met uitzondering van Madoera, dat een geheel afzonderlijke plaats inneemt); Semarang en Rembang vertoonen slechts geringen achteruitgang; dit pleit er voor, dat de achteruitgang niet toe te schrijven is aan een vroegere flatteering van lage opbrengsten, maar in de eerste plaats aan een toevoeging van inferieure bouwgronden in streken, waarin de goede gronden opraakten.

Duidelijk komt dit uit in de cijfers voor Preanger; in 1884 had in dat gewest een belangrijke uitbreiding (meerbevinding) van sawahgronden plaats, zoodat in het tijdvak 1884-'86 en '88 [2]) de gem. aanplant er 244.000 bws. besloeg tegen in 1878-'83 gem. 178.000 bws.; opmerkelijk is nu, dat in 1878-'83 de gem. opbrengst

1) De hoogere bergstreken, en andere gronden, die als boschreserve worden vastgehouden, blijven hier buiten beschouwing.

2) In de opgaven over 1887 zit een grove fout (de opbrengst zou toen dientengevolge slechts 23.2 p.p.b. hebben bedragen).

per bouw 31.4 pikol bedroeg (laagste jaargemiddelde 29,5 pikol) en in 1884-'86 en 1888 slechts 27.3 pikol (hoogste jaargemiddelde 28.2 pikol); dit aanzienlijke verschil is moeilijk anders verklaarbaar dan door de voor de hand liggende aanname, dat de nieuwe sawahgronden inferieur waren.

Wij zullen nu de verschillende gewesten kort de revue laten passeeren, waarbij wij zullen trachten de relatieve beteekenis der verschillende factoren zoo juist mogelijk door de keuze van bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden weer te geven.

Besoeki. Hier is het areaal sterk uitgebreid, terwijl de opbrengsten gem. nog iets schijnen te zijn gestegen.

De uitbreiding heeft plaats gehad op vruchtbare gronden, er hebben nogal irrigatieverbeteringen plaats gehad en wellicht hebben de aschregens uit den Raoeng ook nog merkbaar productieverhoogend gewerkt.

Banjoemas. Sterke uitbreiding van den aanplant, eveneens met eenige stijging van de opbrengst per bouw, die hier echter toch slechts matig blijft.

De uitbreidingsgronden waren waarschijnlijk, onder den invloed van den Slamat, vrij vruchtbaar, verder hadden talrijke verbeteringen van bevloeiing en afwatering plaats. Daarentegen is de oostmoessonbeplanting zeer sterk uitgebreid.

Rembang. Vrij sterke uitbreiding van den aanplant, met nog iets gedaalde opbrengst per bouw.

Vrijwel het geheele gebied bestaat uit inferieuren grond; alleen de bevloeiingstoestand van vele nieuwe gronden is nog iets slechter dan van de oudere; daarentegen zijn er talrijke kleinere bevloeiingsverbeteringen tot stand gebracht [1]).

Semarang. Nagenoeg geen uitbreiding van den aanplant, eenige verdere vermindering der reeds lage opbrengst per bouw.

Een deel der betere gronden wordt periodiek door de rietcultuur aan de paditeelt onttrokken; daarvoor zijn inferieure gronden in de plaats gekomen. Ook is de oostmoessonbeplan-

1) De oostmoessonaanplant is er sterk uitgebreid, maar over het geheel zeer extensief, zoodat de reeds zoo lage padiopbrengsten daardoor weinig of niet zullen worden gedrukt.

ting aanmerkelijk toegenomen. Daarentegen zijn aanzienlijke verbeteringen der bevloeiing en afwatering tot stand gebracht.

Bantam. Sterke uitbreiding van den aanplant, gepaard met eenigen achteruitgang der reeds vrij lage productie per bouw.

De nieuwe gronden zijn meerendeels inferieur. Misschien heeft de uitbarsting van Krakatau eenigen invloed ten goede gehad in het noordwesten; vrij veel kleine irrigatieverbeteringen van vooral Inlandsche herkomst; zeer geringe uitbreiding der oostmoessonbeplanting.

Preanger. Zeer sterke uitbreiding van den aanplant, vrij belangrijke achteruitgang der opbrengst per bouw.

De uitbreidingsgronden zijn in den regel vrij inferieur en de oostmoessonbeplanting is vrij sterk toegenomen. Irrigatieverbeteringen overwegend van Inlandsche herkomst.

Kedoe. Nagenoeg geen uitbreiding van den aanplant, vrij belangrijke achteruitgang der opbrengsten.

Een deel der betere gronden met suikerriet bezet, weinig belangrijke irrigatieverbeteringen, inferieure nieuwe bouwgronden; maar vooral veel sterker oostmoessonbeplanting.

Cheribon. Vrij sterke uitbreiding van den aanplant, vrij belangrijke achteruitgang der opbrengsten.

Een belangrijk deel der betere gronden periodiek met suikerriet bezet; daarentegen groote oppervlakten minder vruchtbare of slecht geïrrigeerde gronden bijgetrokken (hieronder de vroegere particuliere landen Kandanghaoer en Indramajoe-West). Vrij belangrijke irrigatieverbeteringen. Geringe uitbreiding der oostmoessonbeplanting.

Soerabaja. Geringe uitbreiding van den aanplant, vrij belangrijke achteruitgang der opbrengsten.

Zeer dichte bezetting der beste gronden met suikerriet, inferieure nieuwe sawahgronden, sterke uitbreiding van den oostmoessonaanplant. Daartegenover in Zuid-Soerabaja aanmerkelijke verbeteringen van bevloeiing en afwatering.

Pekalongan. Matige uitbreiding van den aanplant, vrij belangrijke achteruitgang der opbrengsten.

Dichte bezetting der beste gronden met suikerriet, uitbreiding met vrij inferieure gronden, zeer sterke uitbreiding der

oostmoessonbeplanting. Daartegenover aanzienlijke irrigatieverbeteringen.

Pasoeroean. Sterke uitbreiding van den aanplant, vrij belangrijke achteruitgang der opbrengsten, die echter nog vrij hoog blijven.

Sterke toeneming van de bezetting der beste gronden met suikerriet; uitbreiding met deels inferieure of slecht bevloeide gronden, sterke toename der oostmoessonbeplanting. Daartegenover vrij belangrijke irrigatieverbeteringen.

Madioen. Matige uitbreiding van den aanplant, belangrijke achteruitgang der opbrengsten [1]).

Periodieke bezetting der meeste goede gronden met suikerriet, uitbreiding uitsluitend met inferieure, slecht bevloeide gronden. Belangrijke uitbreiding der oostmoessonbeplantingen. Daartegenover vrij belangrijke irrigatieverbetering.

Kediri. Sterke uitbreiding van den aanplant, belangrijke achteruitgang der opbrengsten.

Intensieve bezetting der beste gronden met suikerriet, aanmerkelijke uitbreiding met meerendeels inferieure gronden; zeer sterke toename van den oostmoessonaanplant. Daartegenover vrij belangrijke irrigatieverbetering.

Ten slotte de *oogstmislukkingen.*

Om te beginnen moet opgemerkt worden, dat de mislukkingen in de boven behandelde opbrengstcijfers reeds inbegrepen zijn; deze hadden toch betrekking op de geplante, niet slechts op de „geslaagde" sawahpadi.

Intusschen zijn de oogstmislukkingen reeds op zichzelf voor den geheelen landbouwtoestand een te belangrijke en te symptomatische factor dan dat er niet de volle aandacht aan gewijd moet worden. Waar de landbouwer ondanks talrijke mislukkingen toch maar steeds op groote schaal blijft planten, kan men den economischen toestand in den regel als zeer ongunstig beschouwen. Dergelijke streken vergen dan ook in de allereerste plaats de aandacht

1) Hierbij moet echter opgemerkt worden, dat in 1890 en 1891 speciaal in Madioen zeer groote oogstmislukkingen tengevolge van watergebrek optraden, zoodat in dit gewest een gemiddelde over 15 jaren toen een à twee pikol per bouw lager zou zijn geweest.

en zorg. Dat op dezen regel wel uitzonderingen denkbaar zijn, zullen wij straks aan Madoera zien.

De oogstmislukkingen der sawahpadi zijn nu in de halve eeuw, die wij in beschouwing namen, op bedenkelijke wijze toegenomen, zoowel in relatieve als in absolute cijfers. In het onderstaande tabelletje is dit voor de vijf achtereenvolgende decenniën te zien, alweer voor Java zonder Batavia, Vorstenlanden en Madoera.

	Gem. 's jaars mislukte uitgestrektheid in bouws	Gem. 's jaars mislukt percentage van den aanplant
1874-'83	103.000	4.52
1884-'93	154.000	5.92
1894-'1903	168 000	6.21
1904-'13	143.000	4.86
1914-'23	243.000	7.23

Er dient hierbij herinnerd te worden aan het reeds vroeger opgemerkte feit, dat de oppervlakten wel voor het laatste decennium nagenoeg juist zijn (hoewel ook nog te laag), maar stellig voor het voorlaatste decennium vrij wat te laag zijn, omdat ná of in de laatste jaren van dat tijdvak relatief vrij belangrijke meerbevindingen van sawahgronden aan het licht gekomen zijn. Toch kan men aannemen, dat het decennium 1904-'13 betrekkelijk gunstig geweest is. Een geheel *regelmatig* stijgende lijn geven zelfs de tien-jaarlijksche gemiddelden niet. Weerverschillen spelen ook daarbij nog altijd eenige rol. Dit geldt vooral voor de zware mislukkingen van 1890 en 1891, die het gevolg waren van buitengewone droogte.

Valt er blijkens deze tabel een vrij belangrijke gemiddelde toeneming der oogstmislukkingen te constateeren, meer inzicht en een gedeeltelijk nog ongunstiger indruk krijgt men, zoo men niet Java in zijn geheel, maar wat minder uitgestrekte gebieden afzonderlijk beschouwt. Bantam, Cheribon, Soerabaja hebben er zeer weinig aan, of in Besoeki de toestand nog gunstig is. Het blijkt nu, dat, naast groote streken, waar totale of nagenoeg totale mislukkingen bijna niet voorkomen, er andere uitgestrekte gebieden zijn, waar zij verontrustende afmetingen aannemen. Bezien wij eerst de afzonderlijke residenties, waarbij wij dan zullen volstaan met een vergelijking van het eerste decennium met het laatste.

	met padi beplante sawah-oppervlakte in bouws			mislukkingen in % van		
				den aanplant		de uitbreidin g
	gem. 1874-'83	gem. 1914-'23	uitbreiding	1874-'83	1914-'23	
Bantam	74.016	146.036	72.020	6.2	16.9	27.8
Cheribon	197.131	289.707	92.576	1.8	15.8	45 8
Pekalongan . . .	195.971	262.366	66.395	5.7	2.7	
Semarang	373.744	406.386	32.642	6.1	8.8	39.8
Rembang	163.123	278.595	115.472	8.5	13.3	20.0
Soerabaja	251.033	322.934	71.901	6.8	16.3	49.2
Preanger	177 352	446.960	270.608	2.2	1.4	
Banjoemas . . .	123.135	206.806	83.671	2.8	3.1	
Kedoe	275.668	296.636	20.968	3.4	0.7	
Madioen	149.593	201.843	52.250	3.1	4.3	
Kediri	101.030	185.450	84.420	5.6	6.8	
Pasoeroean. . . .	100.563	171.430	70.867	0.9	1.4	
Besoeki.	72.062	167 066	95.004	1.9	1.1	

De oogstmislukking speelde dus in het laatste decennium een groote rol in de residenties Bantam, Cheribon, Rembang en Soerabaja, een ook nog belangrijke rol in Semarang en Kediri, terwijl de overige gewesten van Java (ook Batavia en de Vorstenlanden) er zelden hevig van te lijden hadden. Daarentegen vertoonde ook Madoera een hoog mislukkingspercentage, nl. gem. 16.6% (tegen 5.9% in 1886-'93).

Van belang is de verhouding van de toeneming der mislukte en der beplante oppervlakten, omdat dit aangeeft welke reserves de bevolking nog *had*. Deze verhouding is bijzonder ongunstig in Soerabaja, Cheribon, Semarang, Bantam en Rembang (waar ze 20 à 50% bedroeg) en in het bijzonder in Madoera, waar de mislukte oppervlakten bijna tweemaal zoo sterk toenamen als de beplante. Nu behoeft men zich hierom over Madoera nog niet ongerust te maken, omdat de rijstbouw er als bestaansmiddel en voedingsmiddel slechts een ondergeschikte plaats inneemt. De Madoerees verwaarloost er zijn weinig belovenden rijstaanplant voor betere dingen; en zulks terecht, ook al in verband met de veel te zware belasting, die hij voor dien aanplant betalen moet. Hij stopt hem hier en en daar maar zoowat op goed geluk in den grond.

Heel anders is het echter gesteld met de ongunstige gewesten van Java. *Hier zijn enorme oppervlakten, waar de rijstbouw nog steeds het hoofdmiddel van bestaan is, en het zijn juist vele van deze streken, die tegenwoordig het hevigst en aanhoudendst door mislukkingen geteisterd worden.*

Om dit duidelijker te doen uitkomen moeten wij ons tot nog iets minder groote oppervlakten dan de residenties wenden. Vanaf 1916 zijn ook de afdeelingsgewijze gegevens bekend, en in het volgend staatje zijn nu de gemiddeld in het zevenjarig tijdperk 1916-'22 [1]) mislukte aanplantoppervlakten weergegeven in die afdeelingen, waarin ze den grootsten omvang hadden:

Afdeelingen	gem. uitgestrektheid van den padiaanplant in bouws	gem. jaarlijks mislukte oppervlakte	
		in bws.	in % v.d. aanplant
Serang	66.000	17.000	25
Krawang	178.000	21.000	12
Indramajoe [2])	119.000	46.000	39
Demak-Koedoes-Pati [3])	211.000	30.000	14
Res. Rembang (zonder Blora) . .	222.000	38.000	17
Berbek	52.000	8.000	16
Lamongan-Grissee-Soerabaja . .	181.000	53.000	29
Madoera (zonder Soemenep.) . .	76.000	16.000	21
16 afdeelingen.	1.105.000	229.000	20.8

In het zevenjarig tijdperk 1916-'22 mislukte dus op een oppervlakte, die ¼ van den geheelen padiaanplant van Java en Madoera omvatte, gemiddeld jaarlijks 20% van den in den grond gebrachten aanplant.

Nu was dit stellig een ongunstige periode; zoowel 1914 en 1915 als 1923 vertoonden geringer mislukking. Maar niet alleen, dat zulk een periode op zichzelf al groote schade aan landbouw en volkswelvaart toebrengt, ze kan spoedig terugkomen .....

1) Over 1923 zijn deze gegevens nog niet beschikbaar.
2) Nog zonder Madjalengka.
3) „ „ Djepara en Grobogan.

in nog erger graad. De opgenoemde steunpilaren, die den inlandschen landbouw tot nu toe nog vrijwel staande hebben gehouden (occupatie van nieuwe bouwgronden, intensiever bebouwing, irrigatieverbetering) begeven meer en meer, en het ontwakend economisch besef vergroot voorshands de moeilijkheden nog, indien niet tijdig en krachtig ingegrepen wordt.

De streken, waar de groote mislukkingen voorkomen, zijn overwegend slecht of niet van bevloeiingswater voorzien. In beter bevloeide gebieden, die meestal tevens over vruchtbaarder bodem beschikken (de vulkanen leveren zoowel plantenvoedingsstoffen als water), kunnen echter de absolute oogstverliezen minstens even groot zijn, zonder dat „mislukkingen" optreden. Zoo bedroeg in 1921 in het overwegend vruchtbare en goed bevloeide Zuid-Soerabaja (afdeelingen Sidoardjo, Modjokerto en Djombang) de gem. oogstvermindering van alle aanplantingen (mislukte en „geslaagde"), vergeleken met het voorafgegane vijfjarige tijdvak, 12.8 pikol per bouw en in het overwegend onvruchtbare en slecht of niet bevloeide Noord-Soerabaja (overige afdeelingen) slechts 6.6 p.p.b., niettegenstaande in eerstgenoemd gebied „slechts" 24% van den aanplant „mislukt" was en in laatstgenoemd gebied 58%. Evenwel bleef er in het eerste gebied nog gem. 18.6 p.p.b. te oogsten over en in het tweede gebied maar 7.9 p.p.b., zoodat dit toch après tout economisch het zwaarst getroffen werd.

Waar deze zoo dikwijls mislukkende streken lang niet alle met (overigens zeer kostbare) irrigatieverbeteringen te helpen zijn, komt het niet onwaarschijnlijk voor, dat hier in vele gevallen de sawahrijstbouw, die door de oude tradities der bevolking en de ondeskundige „aanmoediging" door het Binnenlandsch Bestuur al te sterk uitgebreid is, beter plaats maakt voor droger cultuurwijze en teelt van andere gewassen. De Landbouwvoorlichtingsdienst is in Noord-Soerabaja reeds in deze richting werkzaam.

Welke factoren en middelen zijn er nu aan te wijzen, waarvan te verwachten is, dat ze den achteruitgang der padiopbrengsten en de toeneming der oogstmislukkingen zullen stuiten of, bij gebrek aan nieuwe bouwgronden, de opbrengsten per bouw weer zullen opvoeren?

Zien wij eerst, welke houding de Regeering op dit punt heeft aangenomen en aanneemt.

Vroeger werd door Haar aan groote mislukkingen steeds veel aandacht besteed. Er werden bijna steeds inspecteurs op afgezonden, en na zeer ernstige mislukkingen werden krachtige maatregelen genomen. Na de groote schade, die de droogte in 1890 en 1891 aanrichtte, werd het groote irrigatieplan voor Java met kracht ter hand genomen. Na de ongunstige jaren 1901 en 1902 werd het Mindere Welvaart Onderzoek ingesteld en in 1905 het Departement van Landbouw opgericht.

Wat deed de Regeering echter in of na het nog ongunstiger tijdperk 1916-'22? Belangrijke irrigatiewerken werden op de lange baan geschoven; de nog maar half uitgegroeide Landbouwvoorlichtingsdienst werd in een hoek geduwd; de weinige goede overblijvende gronden worden aan de Europeesche grootindustrie „voor een schotel linzen verkocht", de reeds drukkende landrente en andere lasten zijn nog meer verzwaard!

Hoe weinig de Regeering zich van den ongunstigen toestand van den inlandschen landbouw aantrok, bleek wel het best uit het antwoord van den vorigen Directeur van Landbouw op de interpellatie van het Volksraadlid Ir. Cramer [1]) naar de groote oogstmislukking van 1921, die 15% van den heelen Java-oogst vernietigde: de opbrengsten waren hier eens wat slechter en daar eens wat beter en de mislukkingen waren hoofdzakelijk het gevolg van het ongunstige weer. Een jaarlijksche bijeenkomst van landbouwconsulenten achtte die Regeeringsvertegenwoordiger niet noodig, *omdat daar geen voldoende stof voor was.* De hierboven gegeven cijfers zullen wel een eenigszins anderen indruk gewekt hebben, nl. *dat er flink moet worden aangepakt.*

Welke maatregelen *kunnen* door de Regeering worden genomen? Geen mechanisch grootrijstbedrijf of dergelijke kunstgrepen, die geheel los staan van den landbouw der 35 millioen bewoners van Java, maar een innerlijke versterking en verbetering van dien landbouw zelven. Hiertoe staan m.i. op den voorgrond:

1) Noch de Volksraad noch de Raad van Indië is een behoorlijk onderlegd landbouwkundige rijk; en dat in een land, dat op den landbouw drijft. Het amateurisme viert op dit gebied nog steeds hoogtij.

1° Krachtige steun aan den Landbouwvoorlichtingsdienst en instelling van een landbouwkundige afdeeling aan het Algemeen Proefstation, ter verhooging der opbrengsten door betere werktuigen en variëteiten, toediening der juist op de vele inferieure gronden veel belovende kunstmest beter gewaskeuze, eenvoudig landbouwonderwijs, enz., enz.

2° Verbetering van het landbouwcrediet.

3° Vermindering der lasten, in het bijzonder van den veel te hoogen druk der landrente op de inferieure sawahgronden, waar in talrijke streken gronden met een *bruto* opbrengst ter waarde van *f* 50 of *f* 60 (in het gunstigste halfjaar) nog belast worden.

Gronden, waaraan voor bemesting of anderszins betrekkelijk groote bedragen ten koste worden gelegd, zouden daarna voorloopig niet in een hooger sawahklasse mogen worden geplaatst.

4° Reserveering der nog overige superieure gronden van den Oosthoek voor de inlandsche bevolking, ten einde aan het steeds verder verdringen van die bevolking uit haar beste gronden nog te elfder ure paal en perk te stellen. Bevordering der transmigratie daarheen en van emigratie door het Gouvernement.

5° Bevordering van klein-industrieën ter verschaffing van werk aan degenen, die bij de steeds noodzakelijker wordende meerdere mechaniseering van den sawahrijstbouw (door wiedwerktuigen, sikkel, enz.) inkomsten zullen moeten derven.

6° Krachtig voortwerken aan de groote bevloeiingswerken in de door herhaalde mislukkingen geteisterde streken, zoo noodig gepaard met toelating van een niet te intensieve suikerrietcultuur [1]).

---

1) Voorloopig met een jaarlijkschen aanplant van niet meer dan 20% van de sawahoppervlakte van elk district. Zeer intensieve suikerrietcultuur, zooals in Zuid-Soerabaja, desorganiseert den inlandschen landbouw te sterk en kan, zelfs onder overigens niet ongunstige omstandigheden, de oogstmislukkingen aanmerkelijk doen toenemen. Anderzijds kan b.v. in Oost Indramajoe een niet te intensieve suikerrietcultuur weinig anders dan goed doen.

BIJLAGE.

Bespreking der waarde van het statistisch materiaal.

De gebruikte gegevens zijn overwegend ontleend aan de opgaven, welke telken jare gedaan werden en worden door de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, en verdienen dientengevolge geen onbeperkt vertrouwen.

Als werkelijk betrouwbaar mogen in den laatsten tijd, kort na de laatste hermeting, gelden **de oppervlakten der sawahgronden en** ook vrijwel die **der droge gronden;** de opmetingen zijn door de opnemingsbrigaden van den Topografischen Dienst verricht.

Vóór en tusschen deze en vroegere technische opmetingen werden echter de oppervlakten dezer gronden geschat, waarbij (in 't bijzonder bij de droge gronden, maar ook in verscheidene streken in aanmerkelijke mate bij de sawahgronden) de steeds verder gaande uitbreidingen, tengevolge der omzetting van woesten grond in bouwgrond en van drogen grond in sawah op onvoldoende wijze werden bijgehouden, zoodat na een hernieuwde technische opname veelal groote „meerbevindingen" tot uiting kwamen. Hieruit volgt, dat de opgaven over de uitgestrektheden der beplante, geoogste en mislukte oppervlakten in den regel te laag zullen zijn geweest en dat men bv. een uit die gegevens vervaardigde curve, die van 1874 tot 1923 het jaarlijks beplante, geoogste of mislukte oppervlakte weergeeft, slechts in zeer grove trekken mag vertrouwen.

Een veel geringer fout veroorzaken de genoemde onnauwkeurigheden ten aanzien van **het percentage der beplante gronden, dat mislukt is,** omdat dan bij de beplante en mislukte gronden dezelfde fout werd gemaakt. Sawahs die niet officieel bestonden, konden niet officieel als beplant worden opgegeven en evenmin kon er officieel afschrijving van landrente wegens misgewas worden verleend, omdat er geen landrente van geheven werd. Overigens namen de „meerbevindingen" voor de sawahoppervlakten zelden een zoo hoog percentage in, dat de bedoelde verhoudingsfout van zeer ernstigen aard zou zijn.

Wat de **uitgestrektheden der beplante, geoogste en mislukte aanplantingen** betreft, deze zijn afkomstig van schattingen, door het inlandsch B. B. gemaakt, welke berusten op de bovengenoemde oppervlakten der bouwgronden en op het onderzoek naar den beplantingstoestand dier gronden. Nu mogen over het geheel, vooral in vroeger tijd, de opgaven der in den grond gebrachte droge gewassen te hoog, niet zelden veel te hoog, zijn geweest, omdat het Bestuur steeds sterk op die cultures aandrong en ze veelal slecht rendeerden, zoodat niet zelden overwegend geplant werd langs de door de Europeesche bestuursambtenaren bereden hoofdwegen. Voor de padicultuur zijn de opgaven der aanplantingen echter veel betrouwbaarder, omdat vrijwel alle sawahgronden, tenzij force majeur dat belet, door de bevolking minstens eens per jaar met padi beplant plegen te worden en bovendien reeds uit de verte met één oogopslag is te zien of een sawahgrond door de rijstcultuur in beslag genomen is of braak ligt.

Wat de „mislukte" padiaanplantingen aangaat, de opgaven hieromtrent als statistisch materiaal kunnen tamelijk betrouwbaar genoemd worden. Als mislukt worden die aanplantingen beschouwd, wier opbrengst in normale gevallen niet belast wordt. Voor sawahs, die normaliter 20 pikol ingedroogde padi per bouw of meer opbrengen, worden 10 pikols niet belast; ze vertegenwoordigen min of meer de onkosten en het overige dus het netto-inkomen; brengen deze sawahs niet meer dan 10 pikol per bouw op, dan wordt de landrente voor dien oogst afgeschreven en de aanplant als mislukt gerapporteerd. Voor sawahgronden, die normaliter minder dan 20 pikol per bouw opleveren, is slechts de helft der opbrengst vrij van landrente; van sawahs, die bij een normalen oogst 14 pikol per bouw opbrengen, is dus slechts 7 pikol per bouw onbelast; zij betalen nog landrente bij een opbrengst van 7 à 10 pikol per bouw. Aangezien voor deze sawahs de onkosten van den aanplant volstrekt niet lager zijn dan van die op betere gronden, worden juist deze sawahs door de landrente buitengewoon zwaar belast.

Plaatselijke bestuursambtenaren hebben dikwijls den te grooten druk, die de landrente, speciaal op de inferieure sawahgronden, uitoefent, gevoeld, en dientengevolge is het niet zelden voorgekomen dat aanplantingen op inferieure gronden (bv. in Bantam, Rembang, enz.) als „mislukt" werden afgeschreven, terwijl toch wat meer dan de onbelaste opbrengst werd behaald. Toch nemen deze onregelmatigheden geen al te groote afmetingen aan, aangezien uit onderzoekingen van het Statistisch Bureau gebleken is, dat de opbrengst der als „mislukt" opgegeven padiaanplantingen gem. op Java zoowat 2½ pikol per bouw bedraagt. Bovendien hebben deze praktische overwegingen altijd gegolden en zullen dus deze fouten voor een vergelijking van vroegere en latere oogstmislukkingen slechts gering gewicht in de schaal leggen.

Komen de reeds besproken opgaven dus voor een globale vergelijking bruikbaar voor, twijfelachtiger zijn de beschikbare gegevens over de padiopbrengsten. De tegenwoordige gegevens over de opbrengsten worden door het Statistisch Bureau als statistisch materiaal van zeer voldoende waarde beschouwd. De sawahgronden van verschillend productievermogen zijn van ouds in klassen verdeeld, terwijl de opbrengsten der verschillende klassen door snitten op daarvoor bestemde vaste proefsnitvelden worden bepaald en de opbrengsten per bouw met de in elke districtsgroep geoogste sawahoppervlakte worden vermenigvuldigd.

Dit systeem werd, op een wat ruwer wijze, officieel ook vroeger toegepast en tot zoover zouden de oude en nieuwere cijfers zeer voldoende voor vergelijking kunnen dienen. Maar in de periode 1860—'70 werd de landrente te drukkend geacht en dientengevolge werden in verscheidene streken de opbrengsten niet zelden lager voorgesteld dan ze waren. Eerst na 1870 begon hieraan een eind te komen; in het Koloniaal Verslag van 1874 wordt meegedeeld, dat de vermelde opbrengstcijfers over 1873 ong. drie pikol per bouw hooger waren dan de over 1872 vermelde, maar dat dit hoofdzakelijk het gevolg was van juister opgaven. Tevens werd meege-

deeld, dat het onderzoek dezer kwestie nog niet was afgeloopen. Onderzoekt men nu de opbrengstcijfers der volgende jaren, dan ziet men na 1877 nog eens in verschillende gewesten een plotselinge verandering der opbrengstcijfers. Zoo werden voor het oude gewest Pasoeroean tot en met 1877 opbrengsten opgegeven, die neerkwamen op gemiddelden van ong. 45 pik. p. bouw, terwijl daarna plotseling gem. cijfers van om en bij de 35 pik. p.b. werden bereikt, die verder gehandhaafd bleven (toch ging het om vrijwel dezelfde sawahoppervlakte). Voor de onvruchtbare gronden van Rembang en Noord-Soerabaja waren de opbrengstcijfers per bouw daarentegen vóór 1878 gem. enkele pikols per bouw lager dan daarna, hetgeen waarschijnlijk daaraan is toe te schijven, dat in de voorafgegane, meer ethische periode de opbrengsten te laag werden voorgesteld omdat de landrenteregeling vooral zoo drukkend was voor de inferieure sawahgronden. Vanaf 1878 krijgt men den indruk, dat de cijfers vrij betrouwbaar zijn; over het geheel is er vrij groote regelmaat in de opbrengsten, is er een goed verband te constateeren tusschen de gemiddelde opbrengsten der geslaagde velden en den omvang der mislukkingen, en ook met de mededeelingen in de Koloniale Verslagen over het beter of slechter slagen van den oogst. Wel werden vroeger de velden dikwijls onnauwkeurig opgemeten, maar, wil zulks een constanten invloed van beteekenis in een bepaalde richting hebben, dan moeten die fouten toch wel aanmerkelijk en steeds naar één kant geweest zijn. Nu hadden de loerahs wel dikwijls belang bij een hooger opbrengst en dus hooger belasting, maar de bezitters der betere gronden, die wat in de melk te brokken hadden, zullen zich tegen een te ver gaan in die richting wel verzet hebben, terwijl van de armere gronden niet zoo gemakkelijk nog meer te halen viel en verder, zooals boven vermeld werd, het Europeesche Bestuur een oogje in het zeil hield tegen een te sterk opdrijven. Al te veel invloed zullen deze onregelmatigheden dus niet hebben gehad, terwijl bovendien de maatschappelijke verhoudingen in de kampong vroeger en later wel niet veel verschild zullen hebben, zoodat, waar niet met de grenzen kon worden gesmokkeld, wel fouten met het wegen e.d. konden worden gemaakt. Over het geheel moet worden getuigd, dat men bij een veelvuldig gebruik van de gegevens der proefsnitten den indruk krijgt, dat ze, wanneer ze behoorlijk bijgehouden zijn, voor **globale, statistische** onderzoekingen veel bruikbaar materiaal bevatten, dat dikwijls door gegevens van geheel andere herkomst onverwachts wordt bevestigd.

In ieder geval kwam het de moeite waard voor, ook deze opbrengstcijfers te onderzoeken; de resultaten van dat onderzoek schijnen over het geheel goed verklaarbaar.

Over den **irrigatietoestand der sawahgronden** zijn slechts zeer ruwe gegevens beschikbaar, die echter toch niet geheel onbruikbaar zijn. In de oude Koloniale Verslagen werd onderscheid gemaakt tusschen „van levend water voorziene" en „van regen afhankelijke" sawahs, terwijl verder nog een rubriek „rawah-sawah" werd onderscheiden, die een betrekkelijk klein onderdeel van het geheel beslaat. De bevloeiingstoestand kan alleen min

of meer globaal worden afgeleid uit de onderlinge verhouding der beide eerstgenoemde groepen. Helaas verdwijnt deze onderscheiding na 1915 geheel, doordat de nieuwe landrenteregeling met de al of niet bevloeibaarheid der sawahgronden geen rekening meer houdt en alleen naar de behaalde opbrengsten ziet. Deze verandering heeft zijn voor- en nadeelen; in ieder geval is het onloochenbaar, dat de grens tusschen de beide hoofdgroepen dikwijls zeer moeilijk te trekken is en dat de verhouding tusschen beide groepen in sommige gebieden vrij sterk afhankelijk is van de plaats waar men die grens trekt [1]). Andere gegevens, bijv. van den Irrigatiedienst, zijn dan ook met de oude opgaven van het B. B. niet vergelijkbaar.

---

[1]) Zoo zou tusschen 1874 en 1914 de „van levend water voorziene" sawahoppervlakte in Rembang met 10.000 bouws verminderd zijn, wat op niet anders dan een verlegging van bedoelde grens kan berusten; echter moet opgemerkt worden, dat dit ook in geen gewest zoo grooten invloed kan hebben als juist in Rembang, waar zeer veel „bevloeiing" van uiterst twijfelachtig gehalte voorkomt.

De Grootveestapel van Nederlandsch-Indië

door

J. Merkens.

Leeraar N.-I. Veeartsenschool te Buitenzorg.

Over de beteekenis van een veestapel in het huishouden van een staat zijn de meeningen in den loop der tijden nog al eens gewisseld. Naast de echte veeteeltstaten heeft men de landbouwstaten, en het is vooral in deze laatste dat men geruimen tijd aan de werkelijke waarde van het veeteeltbedrijf getornd heeft. Een uitspraak, die geruimen tijd opgang gemaakt heeft, was die waarbij de veeteelt als een noodzakelijk aan het landbouwbedrijf verbonden kwaad beschouwd werd. De landbouw of liever gezegd het akkerbouwbedrijf was het eenig rendeerende. Het veeteeltbedrijf daarentegen bracht als zoodanig geen voordeelen aan, eerder het tegendeel. Men was echter gedwongen vee te houden om het akkerbouwbedrijf uit te kunnen oefenen. Langzamerhand hebben de meeningen zich eenigszins gewijzigd en is aan den veestapel de plaats toegekend, die hem toekomt. Van een noodzakelijk aan den akkerbouw verbonden kwaad is het veeteeltbedrijf een ebenbürtige bondgenoot geworden. Momenteel wordt dan ook gezegd, dat akkerbouw en veeteelt tezamen den opdracht hebben de productie van den bodem zoo hoog mogelijk op te voeren. De een vult den ander aan. Zonder de een kan de ander niet tot volle rentabiliteit komen.

De rol, die de veestapel in dit productieproces te vervullen heeft, is een veelzijdige.

In de eerste plaats zien we, dat de veestapel gebruikt wordt om op plaatsen, waar om de een of andere reden het akkerbouwbedrijf niet uitgeoefend kan worden, den opbrengst van den bodem rechtstreeks in voor den mensch bruikbaren vorm om te zetten. Dit is het geval in streken, waar tengevolge van de geringe bevol-

king, groote uitgestrektheden onbebouwd moeten blijven liggen. Eveneens op plaatsen, waar tengevolge van den geringen regenval en van de mindere kwaliteit van den bodem het akkerbouwbedrijf niet rendabel is. De natuurlijke vegetatie van dergelijke gronden bestaat vaak uit voor den veestapel geschikte voedergewassen. Dit is o.a. het geval op verschillende der Kleine Soenda eilanden. Ook streken, die tengevolge van periodieke overstroomingen of tengevolge van een hoogen grondwaterstand niet voor het akkerbouwbedrijf in aanmerking komen, leenen zich vaak uitstekend voor het veeteeltbedrijf. Dit is bijv. het geval langs de groote rivieren en in verschillende polders. Het gras en ander groenvoer, dat deze bodem oplevert, wordt door den veestapel in melk, vleesch, vet, wol, huid(leer) omgezet.

In de tweede plaats moet de veestapel verschillende afvalproducten van het akkerbouwbedrijf in voor den mensch nuttigen vorm omzetten. Deze, anders vaak waardelooze afvalproducten, worden op deze wijze in vaak hoogwaardige producten omgezet en maken daardoor het akkerbouwbedrijf rendabel. Dit zien we o.a. gebeuren met het stroo, het loof van verschillende knol- en wortelgewassen, zemelen van tarwe, rijst enz., bladeren en stengels bij een mislukten maisoogst. Maar op evengroote, zoo niet grooter schaal, zien we hetzelfde geschieden met de afvalproducten van verschillende fabrieken, die akkerbouwproducten als grondstof gebruiken. Ik wil hier slechts wijzen op de spoeling der jeneverstokerijen, de bierdraf der bierbrouwerijen, de pulp en de melasse der suikerfabrieken, de veekoeken, die bij de oliebereiding verkregen worden (copra-, sesam-, lijnzaad-, grondnoten-, enz., enz. koeken), rijstslijpmeel.

In de derde plaats worden verschillende overtollige of ter plaatse minderwaardige akkerbouwproducten door middel van het dierlijk organisme in een meer bruikbaren en beter te transporteeren vorm omgezet. Op sommige plaatsen, Madoera bijv., is de grond alleen maar goed voor de mais. Deze mais kan als zoodanig niet geheel door den mensch opgegeten worden. Er is ter plaatse een reusachtig surplus. Dit surplus wordt nu weer door middel van den veestapel en wel voornamelijk door de runderen en de varkens in ander meer gewild menschelijk voedsel als melk, vleesch, vet om-

gezet. Dat dit niet alleen geschiedt met overtollig voedsel, maar dat in sommige landen het allergrootste gedeelte van de akkerbouwproducten hiervoor aangewend worden, blijkt uit een artikel van L. Kieszling. Deze beschrijft het landbouwbedrijf in Beieren en toont aan, dat niet minder dan ± 50% van de voornaamste akkerproducten (50% van de aardappelen, 48% van het koren (tarwe 30%, rogge 34%, gerst 34% haver ± 100%)), als veevoeder verder verwerkt worden. Bovendien wordt $^1/_5$ van het akkerland voor klaver, groene mais, bieten, knollen enz. gebruikt. Weer andere streken zijn bij uitstek voor bepaalde goedkoope niet veel gevraagde akkerproducten geschikt. Doordat ze bovendien soms afgelegen zijn, is het niet loonend om deze akkerproducten naar de afnemers te brengen. De transportkosten zouden veel te hoog worden. Daarom worden deze meestal geringwaardige akkerproducten door den veestapel in hoogwaardige dierlijke producten omgezet. De transportkosten drukken naar verhouding lang niet zoo zwaar op deze dierlijke producten en maken het mogelijk ze over grooten afstand te vervoeren. Het akkerbouwbedrijf is hierdoor weer loonend geworden. Bijv., worden op zandgrond knollen verbouwd, dan zijn deze knollen vaak niet loonend te verkoopen. Worden deze nu omgezet in boter, kaas of vet, dan kunnen deze wel loonend vervoerd worden.

In het bovenstaande is in het kort aangegeven de rol, die de veestapel speelt bij het in bruikbaren vorm omzetten van de bodemproducten, hetzij deze wel of niet door middel van akkerbouw verkregen zijn.

Van weinig minder beteekenis is het vee voor het produceeren der akkerproducten. Hierbij zien we onze huisdieren in tweeërlei vorm optreden en wel als landbouwtrekdier en als mestproducent. In beide vormen heeft de veestapel in de laatste jaren een machtigen mededinger gekregen. Naast het landbouwtrekdier zagen we in de laatste jaren den tractor meer en meer terrein winnen, naast de dierlijke mest verscheen de kunstmest. Toch zal het dier althans voorloopig in beide vormen nog van belang blijven.

Toen voor eenige tientallen jaren de motor meer en meer ingang begon te vinden, voorspelden sommigen, dat het dier weldra als

trekkracht zou uitgeschakeld zijn, ook in het landbouwbedrijf. De feiten hebben evenwel het tegendeel bewezen. Zelfs in het land van den motor bij uitnemendheid, Amerika, begint men in den laatsten tijd weer op verschillende bedrijven den motor door het dier te vervangen. De oorzaak hiervan moet gezocht worden in het feit, dat bij een doelmatige aanwending het dier in verschillende landbouwbedrijven een goedkoopere trekkracht levert dan de motor. Een os, die op zijn derde jaar begint te werken zal op zijn zesde jaar bij niet te overmatigen arbeid, zooals in de meeste landbouwbedrijven het geval is, meer waarde hebben dan op zijn derde jaar.

Er is dus absoluut geen afschrijving, zelfs is er meestal nog een geringe winst. Bovendien geschiedt het onderhoud in een landbouwbedrijf voor een groot gedeelte door middel van anders vrij waardelooze afvalproducten, die bij heel veel bedrijven aangetroffen worden. Het onderhoud van een landbouwtrekdier geschiedt dus voor het allergrootste gedeelte met zelf geproduceerde, goedkoope voedermiddelen, terwijl een motor een voedermiddel noodig heeft, dat op geen enkele boerderij verbouwd wordt. Ten bewijze, dat een trekdier bij zwaren arbeid niet in gewicht behoeft achteruit te gaan kan het volgende vermeld worden: In 1903 werd door Hellemans op een suikerfabriek een vijftal spannen (10 stuks) stieren en ossen voor het begin van den maaltijd en ook na afloop van den maaltijd gewogen. Bij de eerste weging wogen ze ± 2526 K.G. bij de laatste 2790 K.G. Een doelmatige voeding, vooral met afvalproducten van de suikerfabrieken (toppen van het suikerriet en tetes) gaf dus na een maandenlangen intensieven arbeid nog een gewichtvermeerdering van ruim 26 K.G. per dier.

Ook als mestproducent zal het dier altijd wel op waarde blijven. Zeer zeker zal voor verschillende bedrijven en voor sommige cultures misschien de dierlijke mest tengevolge van bijomstandigheden duurder uitkomen dan kunstmest, maar dit is zeer zeker niet het geval voor die bedrijven, die om andere redenen toch zelf dieren moeten onderhouden en waar de arbeid voor het grootste gedeelte door den boer en zijn gezin zelf gedaan wordt. Bovendien heeft de dierlijke mest voor sommige doeleinden een beteekenis, die de kunstmest nooit krijgen kan.

Nu is het wel waar, dat er streken zijn waar het akkerbouw-

bedrijf uitgeoefend wordt zonder veehouderij, bijv. in sommige dicht bevolkte gedeelten van China, maar dit zal wel uitzondering blijven. In Indië is van een dergelijke beweging voorloopig nog niets te bespeuren. Integendeel, zooals later blijken zal hebben hier de dichtst bevolkte streken juist een zeer dichten veestapel.

Tot nog toe zagen we den veestapel steeds in nauw contact met het landbouwbedrijf. Op een heel ander gebied vinden we het huisdier eveneens als een zeer gewaardeerden factor in het maatschappelijk leven en wel bij den transportdienst. Het transport van vrachten, die juist te zwaar zijn voor den mensch, maar die nog niet zoo zwaar zijn, dat het voordeelig wordt mechanische trekkracht aan te wenden, komt geheel voor rekening van het dier. Vooral het transport van goederen, die niet snel vervoerd behoeven te worden, kunnen voordeeliger door het dier geschieden. De spoortram- en waterwegen zijn voor het transport van zware vrachten over langen afstand, de vrachtauto voor het transport van middelmatig zware vrachten over middelmatig lange afstanden en voor het snelvervoer, het dier daarentegen dient om de voedingslijnen voor de andere transportmiddelen te bedienen. De praktijk heeft ook al uitgewezen, dat althans voorloopig het dier hiervoor niet gemist kan worden. Hoezeer de vrachtauto in de laatste jaren ook in aanzien gestegen mag zijn, de bloeiende teelt van het zware en minder zware transportpaard (de laatste twee jaren uitgezonderd) bewijzen wel, dat er steeds nog voldoende vraag naar deze kracht is. Ook hier zijn het weer bepaalde bedrijven, die bij uitstek geschikt zijn om van het dier voor het transporteeren gebruik te maken, terwijl er weer andere, meestal meer in de steden gelegen, goedkooper van mechanische trekkracht gebruik kunnen maken. Voor beide is plaats in de moderne maatschappij, maar elke groep heeft haar eigen terrein, waarop zij het voordeeligst werkt.

Ook in den modernen oorlog schijnt het paard niet gemist te kunnen worden. De pogingen, in Holland aangewend om de teelt van voor het leger geschikte paarden aan te moedigen, wijzen er wel op, dat de legeraanvoerders nog steeds op het paard gesteld zijn.

Maar ook bij het vredelievende werk der geneeskunde kan het dier niet meer gemist worden. Het grootste gedeelte der serotherapie is slechts mogelijk door het huisdier, terwijl het dier tevens verschillende geneesmiddelen levert, die in verband staan met de klieren met interne secretie.

Dan speelt de veestapel nog een belangrijke rol bij verschillende fabrieken, die zich o.a. met knoopen, lijm, hoorn bezighouden terwijl beendermeel en bloedmeel meer en meer afnemers vinden.

Ten slotte moet nog gewezen worden op de beteekenis van het dier als sportobject. Afgezien van races en harddraverijen zien we het paard in den laatsten tijd over de geheele wereld weer meer als rijpaard in de mode komen. Het aantal beoefenaars der ruitersport stijgt dagelijks.

Het spreekt van zelf, dat we een en hetzelfde dier in verschillende functies zullen tegenkomen. Het meest eenzijdig gebruik wordt in den regel van het paard gemaakt. In de steden is dit dier meestal alleen krachtproducent, buiten daarnaast ook mestleverancier. Het rund daarentegen is veelzijdiger. Combinaties van melk- trek- mestdier of melk- mest-, vleeschproducent of trekkracht mest en vleeschproducent komen vaak voor. Elke vorm van landbouwbedrijf heeft natuurlijk zijn eigen vorm van veeteeltbedrijf. Het zou hier te ver voeren al de voorkomende combinaties nader te bespreken. Het bovenstaande toont voldoende duidelijk aan, dat in het landbouwbedrijf, veeteelt en akkerbouw naast elkaar staan als twee krachtige bondgenooten, de een den ander aanvullend en vervolmakend om te komen tot de hoogst mogelijke productiviteit.

Ik meen in het voorafgaande voldoende duidelijk aangetoond te hebben, dat het voor een staat van buitengewoon veel belang is over een goeden gezonden veestapel te beschikken, en dat bovendien die veestapel op de juiste waarde geschat wordt, opdat hij die plaats inneemt waar hij het meest mogelijke nut kan verrichten.

Hoe staat het nu met den veestapel van Ned.-Indië?

Ten einde een duidelijk inzicht te krijgen in de beteekenis van den veestapel in deze landen is het noodig vooraf te wijzen op het groote verschil in beteekenis van het gebruiksdier en het fokdier. Tot nu toe heb ik nog met geen enkel woord over het fokdier gerept.

Dit komt, omdat in verreweg de meeste gevallen de waarde van het dier als fokdier een zeer ondergeschikte rol speelt. Vaak heb ik hooren beweren, dat het fokken van vee, waaronder verstaan werd het produceeren van vee een rendabel bedrijf zou zijn. Niets is echter minder waar. Zeer zeker zijn er omstandigheden, waaronder het houden van fokdieren met het doel om alleen de fokproducten te verkoopen, rendabel is, maar dit zijn altijd zeer bijzondere omstandigheden. Het houden van dieren met als eenige opbrengst den verkoop der fokproducten is alleen maar rendabel, wanneer de onderhoudskosten zeer gering zijn of wanneer de verkoopsom zeer hoog is.

Het eerste is alleen het geval bij een zeer extensief bedrijf en het laatste alleen bij een zeer intensief bedrijf of onder abnormale omstandigheden, zooals dit in de oorlogsjaren het geval geweest is.

In verreweg de meerderheid van de gevallen is het produceeren en opfokken van dieren slechts loonend als bijbedrijf, dus wanneer een en hetzelfde dier zoowel gebruiksdier als fokdier is.

Het meest extensieve veeteeltbedrijf treffen we o.a. op verschillende der eilanden buiten Java en Madoera aan, bijv. in de Timorarchipel. Daarnaast ook in de groote veeleverende landen van Australië, Nieuw-Zeeland, Zuid-Amerika enz. Het vee wordt daar zoo goed als geheel aan zich zelf over gelaten op een anders bijna waardeloozen bodem. De productiekosten bepalen zich bijna uitsluitend tot het houden van eenig toezicht. Van eenige verpleging, van eenige bijvoeding is geen sprake. Bewerking van den grond om veevoedsel te krijgen is niet mogelijk. Een dergelijk bedrijf kan dus alleen maar bestaan in streken met een zeer geringe bevolkingsdichtheid en zeer geringe veedensiteit. Onze Buitenbezittingen blijven dan ook alle wat hun veedensiteit voor grootvee (paarden, runderen en karbouwen) betreft beneden de 10 per K.M.^{2} (Soembawa, Bali en Lombok maken hier een uitzondering op.) Ze komen in dit opzicht geheel overeen met Nieuw-Zeeland, Australië, Argentinië en de Kaapkolonie, die resp. 9; 1,8; 13; en 3 stuks groot vee per K.M.^{2} hebben.

Een zeer intensieven vorm van veeteelt treffen we in de z.g. elitefokkerijen aan. Hier wordt de selectie zoo streng mogelijk toegepast, worden de voeding en de verpleging tot in de puntjes ge-

regeld. Dergelijke bedrijven leveren zeer dure fokdieren en dan meestal mannelijke fokdieren af. De vraag naar dergelijke zeer dure mannelijke fokdieren is echter zeer beperkt. Er kunnen dan ook maar enkele van dergelijke elitefokkerijen bestaan. Het meerendeel moet dan ook op een andere wijze profijt van zijn dieren trekken. Daarom zien we dan ook, dat in bijna alle fokkerijen het paard tevens als landbouwtrekdier dienst doet of dat de koe haar onderhoud door het produceeren van melk moet betalen. Deze gemengde vorm van veeteeltbedrijf komt het meest voor en is meestal een zeer intensieve. We treffen haar meestal gepaard met den een of anderen vorm van het akkerbouwbedrijf aan. De veedensiteit is in deze gevallen veel grooter. Bleven de landen met een zeer extensieve veeteelt beneden de 15 per K.M².., hier treffen we een veedichtheid van 30 tot 70 per K.M². aan.

België, Denemarken, Nederland, Ierland, Duitschland, Bali, Lombok, Java, Groot-Britannië, Zwitserland, Oostenrijk, Italië en Britsch-Indië (zonder Oostbengalen) hebben resp. 71; 71; 69; 66; 47; 46; 45; 41; 38; 38; 36; 29 en 27 stuks grootvee per K.M². We zien hieruit, dat het landbouwland Java een zeer goede plaats inneemt tusschen de andere dichtbevolkte staten. Hierop kom ik nader terug.

Hierboven schreef ik, dat een bedrijf, dat alleen maar fokproducten verkoopt, bij een intensieven vorm van het bedrijf alleen maar bestaan kan, als deze fokproducten abnormaal duur verkocht worden. Dit geldt alleen maar voor de weinig nakomelingen produceerende groote huisdieren, paard, rund en buffel. Voor de veel nakomelingen produceerende, als bijv. het varken, is de toestand geheel anders. Hiermede kan met succes een intensief fokbedrijf opgezet worden, omdat de onderhoudskosten van het produceerende moederdier over veel nakomelingen worden omgeslagen. De schapen en geiten staan hier tusschen in.

Voor de groote huisdieren is in den regel het fokken alleen maar rendabel, als de combinatie fokdier-gebruiksdier gemaakt wordt. De beteekenis van het gebruiksdier is hier meestal omgekeerd evenredig aan die van het fokdier. Zoo zal in bedrijven, waar slechts een gedeelte van het jaar werk voor het dier te vinden is, het fokdier meer op den voorgrond komen, terwijl daarentegen in bedrijven, waar het

heele jaar door werk voor het dier is te vinden, het fokdier geheel op den achtergrond komt, ja soms heelemaal verdwijnt. Hierop maken alleen de melkkoeien een uitzondering, omdat deze nu eenmaal als fokdier aangewend moeten worden om als gebruiksdier dienst te kunnen doen. De lactatie staat in nauw verband met de voortplanting.

Ik kom op een en ander bij de bespreking der verschillende vormen van het veeteeltbedrijf in Indië nader terug.

Paardenteelt.

Indië heeft volgens de verslagen van den B(urgerlijken) V(eeartsenijkundigen) D(ienst) van 1921 ± 700,000 paarden. Deze treft men voor 39% op Java en Madoera, voor 36% op de Kleine Soenda eilanden, voor 8% op Sumatra en voor 17% op Celebes aan. Borneo en de Molukken hebben nog niet ½% van den paardenstapel. Hoewel Java en Madoera het grootste aantal paarden hebben, is de paardenfokkerij op de Kleine Soenda eilanden van meer beteekenis.

Java was oorspronkelijk veel rijker aan paarden. Volgens J. Ballot [1]) was het aantal paarden op Java zonder Madoera, Batavia en de Vorstenlanden als volgt:

1839 t/m 1849	312 879
1849 t/m 1859	376 401
1859 t/m 1869	479 015
1869 t/m 1878	546 702

Voor geheel Java en Madoera (zonder de Vorstenlanden) volgens de verslagen van den B. V. D. en de Koloniale Verslagen.

1880	500 253	
1885	479 264	
1890	495 927	
1895	454 986	
1900	394 311	
1905	318 442	
1911	269 637	
1915	279 366	(303 998 voor geheel Java en Madoera)
1921	246 610	(273 757 „ „ „ „ „)

1) J. Ballot. Een historisch overzicht enz. Veeartsenijkundige Bladen voor N. I. Dl. X afl. 1.

We zien uit de bovenstaande cijfers, dat er een toename van den paardenstapel geweest is tot het tijdvak 1869 — 1878. Aan het eind van dit tijdvak was reeds een daling begonnen, die vrijwel onafgebroken tot heden toe is doorgegaan. Deze daling is nog opmerkelijker, wanneer we den paardenstapel gaan vergelijken met het aantal inwoners. Per 1000 inwoners hebben we van 1880 af in de genoemde jaren resp. 28; 24; 23; 19; 14; 12; 10; 9,4 en 7,9 stuks. Binnen ruim 40 jaar zijn we dus van 28 tot 7,9 gedaald.

Deze achteruitgang is geheel te verklaren uit het feit, dat het paard op Java geen rol in het landbouwbedrijf speelt. Landbouw en paardenteelt staan op Java als twee concurrenten tegenover elkaar. Voor beide is grond noodig, maar de een heeft niets aan den ander. Uitbreiding van den een had noodzakelijkerwijs vermindering van den ander tengevolge. Tot omstreeks 1875 was er nog voldoende grond om beide zich te doen ontwikkelen. De steeds zich uitbreidende cultuur vroeg steeds meer grond en aangezien het landbouwbedrijf meer voordeel oplevert dan de paardenfokkerij, moest deze laatste het afleggen. Zoo verdween de paardenfokkerij het eerst uit Midden-Java en daarna ook geleidelijk uit West-Java. Vroeger waren er voldoende woeste gronden op Java, waar de extensieve paardenfokkerij een loonend nevenbedrijf van den landbouw was. Het paard kon aan zich zelf overgelaten worden. Zoodra het paard echter niet meer vrij kon rondloopen, zoodra er eenige zorg aan de voedselvoorziening besteed moest worden, was er geen plaats meer voor dezen vorm van fokkerij.

De teelt van paarden zou toen nog wel rendabel zijn gebleven, als met den duurderen opfok een hoogere prijs was gekomen. Deze bleef echter uit. Zoodra de prijzen voor paarden op Java opliepen, werd het mogelijk op groote schaal paarden uit de Timorarchipel te importeeren. Deze importpaarden bepaalden den prijs. De paarden van de Kleine Soenda eilanden konden in voldoende getale op Java geleverd worden om het tekort aan gebruikspaarden op Java aan te vullen. Wel worden natuurlijk op Java nog heel wat veulens per jaar geboren, maar van een bloeiende fokkerij kan al sinds lang niet meer gesproken worden. Er zijn hier en daar nog wel plekjes, waar de paarden goedkoop onderhouden kunnen worden en daar ziet men dan ook nog wel eenige animo voor deze fokkerij,

maar deze animo wordt jaar op jaar minder, omdat jaar op jaar meer grond in cultuur gebracht wordt.

Er is wel eens beweerd, dat de paardenfokkerij weer rendabel zou worden, wanneer een grooter en daarom duurder paard gefokt zou worden. Zeer zeker zou een fokkerij van paarden, die op 3 à 4 jarigen leeftijd een prijs van 400 tot 500 gld. opbrachten zelfs in de landbouwstreken loonend zijn, maar er is helaas geen voldoende afzetgebied voor dergelijke paarden op Java. Vroeger [1]) toonde ik reeds aan, dat Java slechts enkele honderden groote paarden per jaar kan plaatsen en dit is niet genoeg om er een bevolkingsfokkerij op te baseeren. Voor de enkeling is het daarentegen wel mogelijk om door de fokkerij van een groot paard wat te verdienen, maar voor de massa niet.

De toestand zou heel anders zijn als het paard hier voor landarbeid gebruikt werd, zooals dit in Holland het geval is. De Hollandsche boer heeft het paard noodig voor zijn bedrijf. Hij heeft gedurende de helft van het jaar eenige paarden noodig. Hij regelt nu de drachtigheid zoo, dat de laatste maanden van de drachtigheid en de eerste maand na den worp juist in de periode valt, waarin hij voor zijn paarden toch niets te doen heeft. De onderhoudskosten van de merrie worden dus bijna geheel gedragen door den arbeid, dien de merrie in het landbouwbedrijf verricht. Hierdoor wordt het voor den Hollandschen boer mogelijk met voordeel paarden te fokken. Over het algemeen heeft de Hollandsche boer ook niet meer paarden dan voor zijn bedrijf strikt noodzakelijk is. Het houden van meerdere paarden, al fokt hij er ook mee, is weer niet voordeelig. In Indië daarentegen moet het paard in de verhuurderijen en voor den grobak zoowat het heele jaar door werken. Het verkeert vrijwel in dezelfde omstandigheid als het paard in de Hollandsche steden. Maar daar fokt men ook niet met die paarden.

De oorzaak van den achteruitgang van den paardenstapel en vooral van den fokpaardenstapel op Java moet dus niet gezocht worden in technische fouten, maar veel meer in oeconomische omstandigheden. Zoodra de Javaansche landbouwer-paardenfokker voor zijn veulenmerrie een passenden werkkring in zijn bedrijf zoekt,

1) J. Merkens. Paardenteelt in Indië. N. I. Bladen voor Diergeneesk. en Dierenteelt Dl. 34 afl. 2 en 3.

zal het weer loonend worden deze dieren te fokken. Door het niet exploiteeren van de dierlijke trekkracht is de fokkerij van paarden in een akkerbouwstaat niet mogelijk. Op plaatsen waar een ander dierlijk produkt op hoogen prijs gesteld wordt, bijv., de mest in de tabakstreken, ziet men dat het paard soms voor deze doeleinden aangewend wordt. Helaas is voor deze exploitatie stalhouding een eerste vereischte en nu kan men ten eenenmale geen behoorlijke veulens op stal opfokken. Deze hebben voor een goede ontwikkeling flinke beweging noodig. Daarom kan de paardenfokkerij ook in deze tabakstreken niet bloeien.

Runderen.

Indië heeft ± 3.850.000 runderen. De gewesten Rembang, Soerabaja, Madoera, Soerakarta, Madioen, Kediri, Pasoeroean, Besoeki, Bali en Lombok hebben hiervan ongeveer 74%. De gewesten Djocja, De Kedoe, Semarang en Banjoemas ongeveer 12%, de gewesten Pekalongan, Cheribon, de Preanger-Regentschappen, Batavia en Bantam 2% Noord-Sumatra (Atjeh, Tapanoeli en S. W. K.) 7%, Zuid-Sumatra (Palembang, Bengkoeloe en de Lampongs) 1¼%, Noord Celebes 1¾%, Borneo ± ½%.

Uit het bovenstaande blijkt zonder meer, dat Midden- en Oost-Java met Madoera en Bali en Lombok bijna al het rundvee van Indië herbergen.

De dichtst bevolkte streken van Indië hebben dus verreweg den dichtsten rundveestapel. De armbevolkte Buitengewesten hebben haast geen rundvee.

Een belangrijk verschil dus met de paarden. Het verschil tusschen het paard en het rund komt nog duidelijker aan den dag, wanneer we de grootte van den rundveestapel in den loop der tijden eens vergelijken met die van de bevolking. Ballot geeft voor Java zonder Madoera, Batavia en de Vorstenlanden de volgende cijfers:

Jaren	Sterke rundveestapel	Aantal runderen per 1000 inwoners
1839 t/m 1848	473 651	64
1849 t/m 1858	577 439	68
1859 t/m 1868	858 684	76
1869 t/m 1878	1 246 058	84

De oud voorzitter der Welvaartscommissie geeft voor Java en Madoera zonder de Vorstenlanden het volgende:

1874/1878	1 563 200	91
1880/1884	1 787 240	97
1885/1889	1 948 311	95
1890/1894	2 178 432	98
1895/1899	2 340 663	95

De B. V. D. geeft voor Java en Madoera (zonder de Vorstenlanden).

1905 (1)	± 2 457 118	93
1911	2 567 926	94
1915	2 887 182	97 ± 29½ mill. inw.
1921	± 2 694 401	85

(Bij Rembang zijn in 1921 2 districten niet vermeld in de officieele opgave. Deze hebben tezamen ± 29.000 runderen).

De B. V. D. geeft voor geheel Java en Madoera.

1915	3 245 210
1916	3 290 657
1917	3 153 558
1918	3 037 513
1919	3 016 427
1920	2 985 959
1921	± 3 014 982
1922	3 134 351

Deze cijfers geven te zien, dat de rundveestapel vrij regelmatig toe neemt. De vermeerdering van den rundveestapel houdt bijna gelijken tred met die van de bevolking. Alleen de laatste tien jaren geven een afwijking op deze regelmaat te bespeuren. Zien we van 1911 tot 1915 een vermeerdering van bijna 80.000 per jaar, of van ongeveer 3,1% per jaar tegen een vermeerdering van nog geen 20.000 of 0,75% in de zes voorafgaande jaren, daartegenover staat,

1) Bij de officieele tellingen in 1905 heeft men 3 districten van de afdeeling Bangkalan (Madoera) overgeslagen. Hierdoor was het totaal voor Madoera ruim 100.000 minder dan de werkelijkheid.

dat van 1915 tot 1922 een vermindering van in totaal ongeveer 111.000 stuks heeft plaats gehad. De oorzaak van deze abnormaal sterke stijging in de eerste 4 jaren na 1911 (deze stijging ging tot 1916) en de daarop gevolgde daling is voor het grootste gedeelte in de slacht te vinden.

Volgens opgaven van het Departement van Financiën is de slacht van runderen op Java en Madoera van 1904 af als volgt geweest:

1904	363 691	1914	329 462
1905	350 838	1915	357 090
1906	353 176	1916	398 150
1907	363 959	1917	445 159
1908	341 434	1918	431 202
1909	362 212	1919	530 554
1910	392 568	1920	363 134
1911	394 961	1921	334 134
1912	377 787	1922	347 900
1913	348 550		

In de jaren van 1905/1911 is de slacht per jaar gemiddeld 376,524 st. geweest. In de daarop volgende jaren 1912/1915 353,222 stuks en in de jaren 1916/1922 407,176 stuks. In de jaren 1912/1915 dus een runderslacht, die per jaar ongeveer 25000 stuks beneden het normale bleef, in de jaren 1916/1922 een slacht, die per jaar 25000 boven het normale uitging. Hierbij komt nog, dat in de jaren van 1917/1920 een zeer groote clandestiene slacht heeft plaats gehad. In die jaren komen herhaaldelijk klachten voor over clandestiene slacht. Deze slacht werd waarschijnlijk voor het grootste gedeelte door de enorm hooge huidenprijzen veroorzaakt. In de laatste twee jaren komen er haast geen klachten over clandestiene slacht meer binnen. De prijzen der huiden zijn dan ook weer tot het normale gekomen. De laatste drie jaar is de officieele slacht weer beneden het normale, terwijl in 1922 ook de clandestiene slacht vrijwel verdwenen is. We zien dan ook, dat in 1922 de veestapel zich met ruim 119,000 stuks d.i. met ongeveer 3,9% vermeerderd heeft. (De import van Bali en Australië bedroeg in dat jaar resp. 10.242 en 3.841 stuks. d.w.z. nog geen 12% van de totale vermeerdering van den rundveestapel van Java en Madoera).

De rundveestapel van Java en Madoera heeft in de jaren 1917/1920 een geweldige krachtproef doorstaan. Hij is eenige jaren in zijn geleidelijken vooruitgang door abnormale omstandigheden gestuit. Nauwelijks zijn de toestanden echter weer normaal, of de vooruitgang gaat op nog sneller wijze dan vroeger *).

Aan den eenen kant hebben we dus een steeds meer en meer op den achtergrond komenden paardenstapel, aan den anderen kant een zich krachtig ontwikkelenden rundveestapel.

Dit verschil kan voor het grootste gedeelte verklaard worden door de plaats, die beide diergroepen in het landbouwbedrijf innemen. Zagen we, dat het paard naast het akkerbouwbedrijf staat, het rund daarentegen is er zeer nauw mee verbonden. Wordt van het paard slechts een eenzijdig gebruik gemaakt, het rund wordt voor allerlei diensten aangewend.

Het paard heeft in dit land slechts zijn kracht voor het transportwezen en op zeer enkele plaatsen zijn productie van mest in zijn voordeel, het rund daarentegen treffen we aan als landbouwtrekdier, als transportdier, als mestproducent, als afnemer van verschillende minderwaardige akkerbouwproducten, als melkleverancier. Na zijn dood wordt alles van het rund gebruikt. Zijn vleesch en vet, zijn huid, zijn beenderen, zijn horens en klauwen, zijn ingewanden, op sommige plaatsen zijn bloed, letterlijk geen stukje van het rund blijft ongebruikt.

Hoewel het hier te ver zou voeren om alle combinaties van akkerbouw en veeteeltbedrijf in Indië de revue te laten passeeren, verdient het wel aanbeveling om althans eenige der voornaamste nader te beschouwen.

We zullen dan zien, dat elke vorm van combinatie een ander type van veeteelt, ja vaak ook een ander type van vee vereischt.

Veeteelt, die geheel buiten het akkerbouwbedrijf staat, komt op Java betrekkelijk weinig meer voor. Men treft deze nog wel aan

*) N. B. Ik moet er hier even opwijzen, dat de zeer snelle vermeerdering in de jaren 1911/1915 geen bewijs is voor een gezonden toestand van het veeteeltbedrijf. Eer het tegendeel. De vermeerdering was in hoofdzaak het gevolg van een verminderde afzet en niet zoo zeer van een vermeerderde aanfok. De vermindering in de jaren 1917/1920 was meer het gevolg van een sterk verhoogden afzet, dan van een verminderde aanfok. De aanfok, althans de lust tot fokken, werd sterk verhoogd door de hooge veeprijzen. M.i. was de toestand van den rundveestapel in 1920 heel wat beter dan in 1915.

in de kalkgebergten aan den Zuidkust van Midden-Java en in de tweede plaats vindt men overal verspreid wel enkele liefhebbers, die hoewel geen akkerbedrijf uitoefenende, toch vee houden. Dit laatste is echter uitzondering. Deze vorm van veeteelt kan natuurlijk geen hooge eischen aan voeding en verpleging stellen. Ze verkeert vrijwel in dezelfde omstandigheden, als voor de paardenfokkerij zijn opgegeven. Veel en goedkoope weidevelden zijn hier een eerste vereischte. De veedichtheid moet dus vrij gering zijn. We treffen dan ook in sommige districten in het zuiden van Kediri, Madioen, Soerakarta en Djocja maar een veedichtheid aan van beneden 20 stuks per K.M^2., terwijl het Javagemiddelde 40,6 is. Deze vorm van veeteelt is bestemd om geleidelijk te verdwijnen.

Een geheel andere veeteelt treffen we aan in die plaatsen, waar de akkerbouw wel is waar niet een bijzonder hooge vlucht genomen heeft, maar waar het mogelijk is door goede bemesting nog een behoorlijke opbrengst te krijgen. Dit is bijv. het geval in de meeste maisverbouwende streken en op verschillende van regen afhankelijke, lichte sawahs. Op groote schaal treffen we dit aan in de residenties Rembang en Madoera. De bodem is hier over het algemeen licht. Er wordt geen bijzonder groote trekkracht vereischt om een voldoende grondbewerking te krijgen. Verschillende voor akkerbouw geschikte stukken grond worden afgewisseld met hier niet voor geschikte stukken. De maiscultuur levert verschillende producten, die bij uitstek voor veevoer geschikt zijn. Meestal wordt de mais dicht uitgeplant. Na eenigen tijd worden de overtollige planten als veevoeder aangewend. Wanneer de vrucht gezet is wordt vaak het gedeelte van den stengel boven de kolf afgesneden om als veevoeder gebruikt te worden. Later wordt dikwijls het resteerende gedeelte van den stengel nog in stukken gesneden en als veevoeder verwerkt. De arbeid op den akker levert betrekkelijk weinig op. Bovendien is er meestal niet voldoende arbeid voor de menschen om hun geheelen dag mee te vullen. De overtollige arbeidstijd wordt nog nuttig aangewend door het verzamelen van allerlei voedermiddelen voor het vee als boombladeren en gras. Doordat de bodem arm is, stelt de bevolking prijs op het verzamelen van mest. Dit leidt tot stalverpleging. Aan den eenen kant dus vrij goedkoope

arbeidskracht en goedkoope veevoedermiddelen, aan den anderen kant de opbrengst van de mest en de noodzakelijkheid om het rund als ploegdier te gebruiken. Voor ploegdier wordt het rund echter maar een gedeelte van het jaar gebruikt. Het resteerende gedeelte wordt productief aangewend om de koe nog een kalfje te laten groot brengen. Dit kalf kan om de bovengenoemde redenen vrij goedkoop opgevoed worden. We kunnen dus in dergelijke streken een dichten veestapel verwachten, waarvan het allergrootste gedeelte uit vrouwelijk vee bestaat.

In de twee gewesten Rembang en Madoera hebben we dan ook een verhouding van het aantal vrouwelijke dieren tot het aantal mannelijke resp. als 100 tot 42 en 100 : 27 terwijl deze verhouding voor geheel Java en Madoera is als 100 staat tot ± 50 Dat Rembang nog een vrij hoog cijfer voor mannelijk vee heeft, vindt voor een gedeelte zijn oorzaak in het groote houttransport, waarvoor vele volwassen stieren en ossen aangehouden moeten worden.

De veedichtheid in Rembang en Madoera is resp. 63,5 en 112,1 per K.M².

Nemen we daarentegen alleen de afdeeling Rembang met betrekkelijk weinig houttransport, dan vinden we een verhouding van koeien tot stieren als 100 tot 37 en een veedichtheid van 90 per K.M².

Zooals reeds gezegd, heeft de landbouwer voor zijn land geen zwaar trekvee noodig in de genoemde gewesten. In Rembang demonstreert zich dat vrij aardig in het vee. Rembang is een der streken, waar al sedert lang met Ongolo vee gefokt wordt. Toch valt het op, dat in verschillende dessa's, waar al lang in deze richting gewerkt is, betrekkelijk weinig volwassen afstammelingen van deze Ongolo-Javaansche kruising te vinden zijn. Deze kruisingsproducten zijn veel grooter dan het oorspronkelijke vee. Ze zijn onnoodig zwaar voor den landarbeid. Het gevolg is, dat de fokker ze eigenlijk wel missen kan voor het gewone ploegwerk. Hij kan met een minder kostbaar dier evengoed ploegen. Hij zal er dus gemakkelijk toe komen zijn halfbloed voor goed geld te verkoopen naar streken, waar de bevolking wel graag zwaarder vee voor den landarbeid gebruikt of aan transportondernemers. De veefokker in de genoemde streken verkeert in denzelfden toestand als bijv. eenige jaren geleden de paardenfokker in den Gelderschen Achterhoek.

Deze fokte met de inheemsche lichte merries en de zware Belgische hengsten. De afstammelingen hiervan werden alle verkocht. Ze waren voor deze meerendeels lichte gronden niet noodig. Voorloopig zullen we dus in Rembang wel een uitvoer van de zwaardere kruisingsproducten blijven zien. Dit duurt zoolang, tot dat door den voortdurenden import van Ongole stieren er gebrek aan volbloed Javaansche koeien komt. Dan zullen we zien, dat de Rembangsche veefokker evenals nu de Achterhoeksche fokker er toe overgaat een iets zwaarder moederdier voor zijn fokkerij te nemen. Deze methode van fokken heeft het voordeel, dat de fokkers een goede som voor hun fokprodukt krijgen en dat deze zwaardere kruisingsproducten later naar die streken verhuizen, waar het meeste profijt van hun grootere lichaamskracht kan getrokken worden. Ze heeft echter het nadeel, dat Rembang nog jaren en jaren op import voor zijn stierenmateriaal zal aangewezen zijn.

Geheel anders wordt de toestand in een district met goed irrigeerbare, zware sawahs. Hier wordt de bodem voor de paditeelt gebruikt. Een district met heel veel goede sawahs levert een groot gedeelte van het jaar (na afloop van de grondbewerking tot aan den oogst) zeer weinig veevoer. Men zal er dus niet licht toe overgaan om meer dieren te houden dan strict noodzakelijk zijn voor de grondbewerking. Bovendien heeft de dierlijke mest in zoo'n district ook niet die beteekenis, die hij op armere gronden heeft. Daarentegen zal wel prijs gesteld worden op een zwaarder type trekdier. Bij kruising van het inheemsche vee met de zwaardere Britsch-Indische rassen zal er dus meer neiging bestaan om de zwaardere kruisingsproducten aan te houden voor een betere grondbewerking. De veedichtheid is hier meestal niet groot. De afdeeling Poerworedjo heeft ± 35 stuks groot vee per K.M². 't Jonge overtollige vee wordt zoo spoedig mogelijk verkocht. 't Aantal mannelijke dieren is gering. Ongeveer 20 stieren op 100 koeien.

Weer een ander type van bedrijf treffen we aan in de landbouwdistricten met een groot transportwezen, dus bijv. om de suikerfabrieken heen. Hier treedt de beteekenis van het fokrund veel meer op den achtergrond en komt het gebruiksdier meer naar voren.

Voor het transporteeren van de zware rietkarren wil men de zwaarste trekdieren hebben, dus liefst stieren of ossen. Deze zullen dan ook in veel grootere getale voorkomen. Zoo ziet men dan ook, dat in de afdeelingen Modjokerto en Sidoardjo op ruim 45000 vrouwelijke runderen ruim 36000 mannelijke voorkomen. Dat is dus een verhouding van 100 tot 80. Met dit zwaardere trekvee wordt goed verdiend, zoodat er eenige zorg aan de voeding besteed kan worden. Gedurende de campagne levert een suikerstreek over het algemeen voldoende voedsel. Het suikerriet levert nogal veel voor veevoeder geschikte afvalproducten. De behoefte aan veevoer is echter soms zoo groot, dat de voedermiddelen zoo duur worden, dat het loonend wordt veevoer te gaan planten en dit aan de karrevoerders te verkoopen. Het vrouwelijk vee komt echter in het gedrang. Vooreerst bestaat er groote neiging om ook het vrouwelijke vee voor het zware riettransport, dat gedurende verschillende maanden dagelijks plaats heeft, te gaan gebruiken. Voor zulke koeien is dan geen tijd meer om een kalf groot te brengen. Wordt zoo'n koe dan nog weleens bij toeval drachtig, dan komt er toch meestal weinig van het kalf terecht. Maar ook met de koeien, die wel voor den ploeg en niet voor den rietkar loopen, zal de boer niet bijzonder graag gaan fokken. Hij doet het nog wel, maar door het duurdere veevoer worden de winsten minimaal. Het jonge kalf kan niet die voeding krijgen, die er voor vereischt wordt. In de onmiddellijke omgeving van een suikerfabriek ziet men dan ook meestal, dat de fokkerij niet erg schitterend gaat. Dergelijke streken zijn dan ook voor een groot gedeelte op import aangewezen. Dit is in zooverre gelukkig, dat ze hierdoor een goed afzetgebied vormen voor gewesten als Rembang en Madoera. In de omgeving van suikerfabrieken treft men dus wel een dichte veestapel aan, Modjokerto en Sidoardjo hebben resp. 62,4 en 58 stuks groot vee per K.M^2., maar het is bijna alles gebruiksvee, geen fokvee. Doordat de import uit allerlei streken heeft plaats gehad, zal in het type der dieren meestal groote verscheidenheid op te merken zijn.

Hebben wij gezien, dat in suikerstreken het transportdier meer op den voorgrond komt, in de streken met een intensieve inlandsche cultuur o.a. tabak en groenten cultuur komt het mest en vet produ-

ceerende dier meer naar voren. Ten einde een behoorlijke opbrengst voor deze cultuur te krijgen is het noodzakelijk de bouwgronden flink te mesten. De vee-eigenaars zijn dus op stalverpleging aangewezen. Door een zware voeding wordt getracht de mestsproductie zoo hoog mogelijk op te voeren, maar ook tevens de vetaanzet van de dieren sterk te bevorderen. Door een zware voeding wordt het gedeelte van het productievoer, dat als onderhoudsvoer dienst moet doen, relatief klein. De vetaanzet is dan ook vaak zoo belangrijk, dat het geheele onderhoud er uit betaald kan worden. Voor een dergelijk akkerbouwbedrijf, dat al een overgang is naar het tuinbouwbedrijf, zijn heel veel dieren noodig. De afdeeling Klatten bijv. heeft dit. We treffen hier dan ook een vrij dichten veestapel aan (± 93 per K.M².) In deze behoefte aan vee wordt voor een gedeelte door eigen aanfok voorzien. Hoewel stalhouding een vrij dure methode van verpleging is, worden door de mest de onderhoudskosten tot een minimum teruggebracht. Toch is het voordeeliger mager vee op te koopen en dit te gaan vetmesten. We zien dan ook, dat er een geregelde trek van mager vee naar dergelijke gebieden met intensieven inlandschen akkerbouw is. Dit vee wordt eenige maanden later weer als slachtvee uitgevoerd en wel voor een groot gedeelte naar West-Java. Door de import van mager vee is de veestapel meestal van heterogenen aard. Bovendien bestaat meer vraag naar vee, dat in de vleeschrichting ontwikkeld is dan naar vee, dat in de arbeidsrichting is gefokt. Dergelijke vaak hooggelegen fokstreken importeeren voor den eigen aanfok dan ook meer stieren met Europeesch bloed, hetzij afstammelingen van Hollandsch vee, hetzij afstammelingen van in Australië gefokte Engelsche veerassen. Deze rassen hebben bovendien het voordeel, dat ze in de hoogere streken beter gedijn dan zebuachtige runderen, terwijl er tevens nog kans bestaat om een gedeelte van het jonge vee later als middelmatig melkrund aan de melkerijen te verkoopen.

Vrijwel analoog aan den hiergenoemden vorm van veeteelt is die, welken we o.a. in gedeelten van de Betuwe aantreffen. Hier wordt ook veel jong mager vee aangekocht om in den winter van de afvalproducten van het akkerbouwbedrijf gevoed te worden, ten einde een groote hoeveelheid mest te krijgen, terwijl in den zomer dit vee als slachtvee verkocht wordt.

Ten slotte het melkvee.

Het geheele melkvee bedrijf wordt in de eerste plaats beheerscht door den verkoopprijs van het hoofdproduct, de versche melk. De van melk afkomstige producten als boter en kaas en ook gesteriliseerde melk, melkpoeder enz. spelen in Indië nog geen rol van beteekenis. Reeds wordt hier en daar wel op kleine schaal boter gemaakt, maar dat zal voorloopig van geen beteekenis zijn, daar men veel voordeeliger boter door import kan krijgen dan ze hier zelf te maken. De prijs van de versche melk is zoo hoog, dat de melkerijhouders ongeveer het dubbele voor hun melk krijgen, als ze deze als versche melk verkoopen, dan wanneer ze de melk tot boter zouden verwerken en met het resteerend gedeelte bijv. jong vee gingen opfokken. Pas wanneer de melkprijzen belangrijk gedaald zullen zijn, zal men hier op grootere schaal boterfabricatie zien optreden. Tot nu toe bepaalt de boterfabricatie zich tot die melk, die niet als versche melk te verhandelen is, hetzij dat een bedrijf een surplus van melk heeft, hetzij dat de afstand van de plaats van productie tot de plaats van consumptie te groot is, zoodat er te veel vervoerkosten op komen en bovendien het vervoer niet kan geschieden binnen den tijd, waar in de melk tot bederf overgaat. Voorloopig kunnen we de boterfabricatie dus buiten beschouwing laten. Zooals gezegd wordt het melkveebedrijf beheerscht door den prijs van de versche melk. Deze is in Indië geweldig hoog. De prijs is op de meeste plaatsen nog 50 cent per Liter, terwijl de geimporteerde gesteriliseerde melk, die in voedingswaarde nog iets lager aangeslagen moet worden, meestal nog 70 cent de Liter kost. Vergelijken we hierbij eens Hollandsche prijzen, dan zien we, dat in de allerduurste oorlogsjaren de melk in de groote steden ongeveer 20 cent de Liter kostte, terwijl momenteel de prijs schommelt tusschen 12 en 14 cent.

Voor dit groote verschil zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Enkele der voornaamste zijn eensdeels de grootere productiekosten, veroorzaakt door een geringere jaaropbrengst van het vee en een minder oordeelkundig werken van een groot gedeelte van de melkerijhouders, anderdeels de groote vraag naar melk en het geringe aanbod. Dat de melk veel goedkooper geproduceerd kan worden, bewijst wel de melkprijs in Tjimahi, waar momenteel voor ongeveer

30 cent de Liter verkocht wordt. Zooals de toestand momenteel is, kan gezegd worden dat een behoorlijk geleid melkbedrijf in Indië en vooral op Java een zeer rendeerende zaak is. Het bedrijf is zoo rendeerend, dat het de moeite loont om den grond geheel voor den aanplant van voedergewassen en wel voornamelijk groenvoeder te besteden. Het eigenlijke akkerbouwbedrijf wordt zoodoende geheel ondergeschikt gemaakt aan het veeteeltbedrijf. Toch ziet men dat terzake deskundigen, die over voldoende gronden beschikken, een nog grooter voordeel van hun grond trekken, door afwisselend hun grond met voor den mensch en voor het vee geschikte voedermiddelen te beplanten. Op de hoogvlakte van Lembang bijv. heeft men een vrij uitgebreid melkbedrijf gecombineerd met aardappelteelt. Na den aardappeloogst wordt de grond nog even benut door er mais op te planten, die dan voor een gedeelte als groenvoeder, maar ook voor een gedeelte als krachtvoer voor het melkvee bestemd wordt. De mest, bij melkvee een afvalproduct, wordt hier met zorg verzameld, doelmatig bewaard en later weer voor de aardappelcultuur aangewend. Het zoo gecombineerde akker- en veeteeltbedrijf behoort zoowel uit een oogpunt van kapitaal als uit een oogpunt van arbeidskracht tot de meest intensieve landbouwbedrijven van Indië. Behalve de cultuur van aardappelen ziet men ook wel de cultuur van groenten of van bloemen met het melkbedrijf gecombineerd. Dat deze vorm van landbouwbedrijf nog weinig beoefenaars heeft, vindt zijn oorzaak in de betrekkelijk weinige menschen, die dit zeer gecompliceerde bedrijf behoorlijk kunnen leiden en in de tweede plaats in de moeilijkheid om hiervoor geschikte gronden te krijgen.

Ik heb hier de voornaamste combinaties van het akker- en veeteeltbedrijf op Java de revue laten passeeren. Voor verschillende groote complexen bodem (afdeelingen) heb ik het hoofdtype aangegeven. Dit neemt evenwel niet weg, dat in een en dezelfde afdeeling nog verschillende typen naast elkaar voorkomen. Niet alleen in een en dezelfde afdeeling, zelfs in het zelfde onderdistrict zal men verschillende typen naast elkaar kunnen aantreffen.

Behalve de akkerbouw speelt ook de aard van de bevolking een voorname rol in den vorm van het veeteeltbedrijf. Overal waar Madoereezen aangetroffen worden, zal men een andere vorm aan-

treffen dan waar Javanen wonen en hier weer anders, dan waar Soendaneezen zijn.

Ten slotte is natuurlijk de kapitaalkrachtigheid van de landbouwers ook van invloed op den vorm van het veeteeltbedrijf.

Het zou hier te ver voeren deze twee factoren nader te bespreken.

De rundveeteelt op de Buitenbezittingen (behalve Bali en Lombok) wijkt geheel van die van Java af. Meestal heeft ze hier het karakter van een half wilde fokkerij, waar de invloed van den veehouder zich bepaalt tot nu en dan eens gaan kijken, of zijn vee er nog is. Hoogstens worden op sommige plaatsen de dieren nu en dan eens opgekraald om ze niet geheel te doen verwilderen. Toch is deze vorm niet geheel gelijk aan dien welke we in sommige streken in het zuiden van Midden Java aantreffen. Op Java worden bijna alle runderen geregeld 's avonds gekraald of op stal gezet. Er heeft dan vaak nog een geringe bijvoedering plaats.

Karbouwen.

Indië had einde 1923 volgens de opgaven van den B.V.D. ongeveer 3.185.000 karbouwen. Hiervan was ongeveer $^2/_3$ op Java en Madoera en Bali en Lombok en $^1/_3$ op de Buitenbezittingen. Het paard was voor ongeveer 60% in de Buitenbezittingen en voor ongeveer 40% op Java en Madoera te vinden. Het rund troffen we voor nauwelijks 12% op de Buitenbezittingen (behalve Bali en Lombok) aan en voor 88% op Java, Madoera, Bali en Lombok. We zien hieruit, dat de karbouw dus in dit opzicht een middenstelling inneemt. Het rund bijna geheel in de akkerbouwstreken, de karbouw voor het grootste gedeelte in die streken, het paard daarentegen voor het grootste gedeelte in de niet akkerbouwgebieden.

Op Java zijn het voornamelijk de aan de Javazee grenzende afdeelingen, die het rijkst aan karbouwen zijn. Enkele uitgezonderd (Indramajoe, Semarang en Toeban) hebben ze alle meer dan 18 stuks karbouwen per K.M². de meeste zelfs meer dan 30 per K.M². De afdeelingen, die daarentegen aan den Indischen oceaan gelegen zijn, zijn veel armer aan karbouwen. Met enkele uitzonderingen (Soerakarta en Djocjacarta) blijven ze alle beneden de 18 karbouwen per K.M². Het armst aan karbouwen zijn de afdeelingen, die

aan de straat van Madoera grenzen. Met uitzondering van Soerabaja en Grisee blijven ze beneden 10 stuks per K.M^2., verschillende zelfs beneden 1 per K.M^2. De niet aan de Javazee grenzende afdeelingen van de aan die zee grenzende gewesten hebben het karakter van de aan die zee grenzende afdeelingen (het gewest Soerabaja uitgezonderd).

De niet aan den Indischen Oceaan grenzende afdeelingen van de Preanger en Banjoemas hebben het karakter van de aan die zee grenzende afdeelingen.

De niet aan de zee grenzende afdeelingen van Kedoe, Djocja, Soerakarta, Madioen en Kediri hebben met een enkele uitzondering (Wonosobo en Bojolali) het noordelijk type. Hier is dus een belangrijk verschil met de runderen.

De runderen bevonden zich in hoofdzaak op de oostelijke helft van Java met Madoera, terwijl de karbouwen in het algemeen het meest voorkomen ten noorden van de lijn getrokken van Laboean naar Sidoardjo.

Op de Buitenbezittingen treffen we op Bali en Lombok 2½%, in de Timorarchipel 9%, in Zuid-Celebes 11%, in Noord-Celebes ¾%, in Noord-West Sumatra 8%, in Zuid en Midden-Sumatra tot en met Djambi 2½ en op S. O. K. 1%, Borneo ¾% van den totalen karbouwenstapel van Indië aan. De karbouwenstapel der Kleine Soenda eilanden en van Celebes en van Sumatra zijn dus vrij wel aan elkaar gelijk.

De reeds meermalen genoemde schrijvers geven voor den karbouwenstapel het volgende:

Jaar	Sterkte van den stapel	Aantal karbouwen per 1000 inwoners.
Ballot geeft voor Java (zonder Madoera, de Vorstenlanden en Batavia).		
1839/1848	1 301 576	176
1849/1858	1 479 262	175
1859/1868	1 954 613	174
1869/1878	2 259 386	154

De voorzitter der Mindere Welvaartscommissie geeft voor Java met Madoera maar zonder de Vorstenlanden.

1874/1878	2 488 566	146
1880/1884	2 167 241 (veepest in West-Java)	117
1885/1889	2 323 874	114
1890/1894	2 372 765	107
1895/1899	2 265 049	92
1900/1904	2 070 550	78

De B. V. D. geeft voor Java en Madoera zonder de Vorstenlanden.

1905	1 969 098	73
1911	1 975 646	72
1915	2 241 999	± 77 (± 29½ mill. inw.)
1921	± 1 884 754	60 [1])

Voor geheel Java en Madoera geeft de B. V. D.

1915	2 540 841
1916	2 457 357 [2])
1917	2 206 963 [3])
1918	2 172 946
1919	2 132 217
1920	2 142 554
1921	± 2 092 887
1922	2 134 818

Wanneer we de absolute cijfers eens nader bekijken, dan zien we een geleidelijke stijging van 1839 tot 1878. Daarna komt ten gevolge van de in West-Java heerschende veepest in het tijdvak 1880/1884 een belangrijke daling. Hierop volgt weer een stijging tot het tijdvak 1890/1894. Van hier af zien we weer een periode van 10 jaar, waarin een daling plaats heeft. Na 1905 zet zich weer een opwaartsche beweging in tot 1915. In dat jaar was weer een cijfer bereikt, dat hooger was dan het gemiddelde van het tijdvak

1) Rembang heeft door dat in 1921, 2 distr. niet vermeld zijn ± 19.000 karb. meer dan officieel is opgegeven.

2) Voor een paar gewesten waarvan géen cijfers opgegeven zijn, zijn die van 1915 genomen.

3) Van een paar gewesten waar de cijfers niet van opgegeven zijn, zijn die van 1918 genomen.

1880/1884. Na 1915 komt weer een aanmerkelijke daling, die voor een zeer groot gedeelte aan dezelfde oorzaken, die den achteruitgang van den runderstapel in diezelfde jaren veroorzaakten, moet geweten worden.

In het tijdvak 1906/1911 werden per jaar gemiddeld 248,412 karbouwen geslacht. In het tijdvak 1912/1915 238,522 stuks en in het tijdvak 1916/1921 gemiddeld per jaar 278,644 stuks. Bovendien geldt ook voor de karbouwen wat bij de runderen over de clandestiene slacht gezegd is.

De karbouwenstapel gaat ongetwijfeld iets achteruit in aantal. Het is wel niet bijzonder veel, maar er is een numerieke achteruitgang te constateeren, ook al houdt men met de abnormale omstandigheden der laatste jaren rekening. Relatief, in verhouding met de bevolking, daarentegen gaat de karbouwstapel snel achteruit. Van 1839 tot 1921 daalde het aantal karbouwen per 1000 inwoners van 176 tot 60.

De paardenstapel gaat zoowel numeriek als relatief sterk achteruit; de runderstapel gaat numerik vooruit en kan zich bijna op peil houden met den vooruitgang van de bevolking; de karbouwenstapel blijft numeriek bijna op peil, maar gaat relatief achteruit. Ook in dit opzicht neemt de karbouw dus een middenstelling in tusschen paard en rund.

De oorzaak van dit verschijnsel is m.i. weer voor een groot gedeelte te vinden in de plaats, die de karbouw in het landbouwbedrijf inneemt. Nergens wordt de karbouw zoo intensief benut, als dit met het rund het geval is. Hij verkeert meestal in dezelfde positie als het rund op de zware goed irrigeerbare sawahs. Slechts in enkele streken wordt de karbouw als transportdier gebruikt en wel voor n.l. in Cheribon en Pekalongan. In Semarang daarentegen krijgt hij al een geweldigen concurrent in het rund. Als mestproducent speelt de karbouw nog geen rol van beteekenis. Daarentegen wordt wel een flink gedeelte van den karbouwenstapel o.a., in Zuid-Bantam en Zuid-Preanger in een staat gehouden, die heel veel overeenkomt met die van het paard in vroeger tijden. Ze loopen voor een gedeelte vrij in de bosschen rond, terwijl de eigenaar nu en dan eens gaat kijken of ze er nog zijn, terwijl een ander gedeelte wel 's nachts op stal komt maar den geheelen dag buiten rond loopt

om zelf voedsel te zoeken. De karbouw heeft echter dit op het paard voor, dat hij altijd een behoorlijke slachtwaarde heeft. We zien dus, dat ook ten opzichte van het landbouwbedrijf de karbouw een middenstelling inneemt tusschen paard en rund.

De totale grootveestapel.

Nemen we den totalen grootveestapel van Java en Madoera zonder de Vorstenlanden van 1880 tot 1921 dan blijkt, dat deze geweest is in

1880/1884	4 454 734
1885/1889	4 751 449
1890/1894	5 047 124
1895/1899	5 060 698
1905	4 744 658
1911	4 813 209
1915	5 408 818
1921	± 4 825 765

(Voor het aantal paarden in de eerste 4 tijdsperioden is dat van het eerste jaar dier perioden genomen).

In een periode van 40 jaar zien we dus in de eerste vijftien jaar een stijging, in de volgende vijf jaar een daling, de daarop volgende 10 jaar een belangrijke stijging met in de laatste jaren weer een belangrijke daling.

In het laatste jaar is weer een stijging begonnen.

1920	5 417 270
1921	± 5 381 626
1922	5 542 607

(voor geheel Java en Madoera).

Bevolkingsdichtheid en veedichtheid op Java en Madoera.

Hoewel uit het bovenstaande blijkt, dat de grootveestapel relatief ver ten achter blijft bij de bevolking, mag hier uit niet de conclusie getrokken worden, dat er een zekere tegenstelling zou zijn tusschen bevolkingsdichtheid en veedichtheid. Niets zou minder waar zijn. Reeds elders (1) berekende ik de veedichtheid van de verschillende streken in Ned.-Indië en vergeleek de hoeveelheid vee met het

1) J. Merkens. De veeteelt in Ned.-Indië, N.I. Bladen voor Diergeneeskunde en Dierenteelt Dl. XXXV afl. 4 en 5.

aantal inwoners. Evenzoo deed ik met verschillende andere landen. Daaruit bleek, dat over het algemeen dichtbevolkte gebieden ook een dichten veestapel hadden en omgekeerd. Enkele uitzonderingen waren hier op. Bijv. heeft Japan een groote bevolkingsdichtheid en een geringe veedichtheid, terwijl Uruguay juist het tegendeel, dus weinig menschen per K.M². en veel vee per K.M². doet zien.

Voor Java berekende ik daar de veedichtheid per K.M². afdeelingsgewijs en ook districtsgewijs. Het lijkt mij gewenscht om hier eens nader de bevolkingsdichtheid op Java en Madoera te vergelijken met de dichtheid van den grootveestapel. Hiervoor is het noodig, dat er verschil gemaakt wordt tusschen de afdeelingen met voornamelijk karbouwen, de afdeelingen met karbouwen en runderen in vrij wel gelijken getale en de afdeelingen met overwegend runderbestand. Worden de afdeelingen aldus gerangschikt dan krijgen we den volgenden staat:

Afdeeling	Bevolking per K.M.²	Grootvee per K.M.²	Afdeeling	Bevolking per K.M.²	Grootvee per K.M.²
Serang	257,6	36,6	Madjalengka ...	345,0	24,5
Pandeglang (Lebak)	110,2 (62,7)	14,3	Brebes	331,7	24,0
Batavia	480,5	52,9	Tegal	571,6	43,4
Mr.-Cornelis ...	320,0	40,4	Pemalang	388,2	35,0
Buitenzorg	226,4	27,5	Pekalongan ...	375,7	37,4
Krawang	149,6	20,9	Batang		47,2
Tjiandjoer	115,0	8,9	Semarang	605,2	28,7
Soekaboemi ...	123,3	12,5	Demak	279,2	36,7
Bandoeng	293,4	15,4	Grobagan	220,5	43,7
Garoet	190,1	8,4	Koedoes	427,8	42,5
Soemedang	186,1	19,2	Japara	276,1	38,6
Tasikmalaja ...	184,0	16,1	Pati	322,4	43,5
Indramajoe	174,4	15,8	Tjilatjap	188,1	16,2
Cheribon	421,4	27,1	Java-Madoera ...	266,0	40,6

De hierboven genoemde afdeelingen hebben alle minstens tweemaal zooveel karbouwen als runderen.

Wanneer we de afdeelingen indeelen in afdeelingen met minder en met meer dan 250 inwoners per K.M². en ook in afdeelingen met minder of meer dan 25 stuks groot vee per K.M²., dan zien we, dat van de afdeelingen met meer dan 250 inwoners per K.M². er slechts drie minder dan 25 stuks grootvee per K.M². hebben (Bandoeng, Brebes en Madjalengka niet). Omgekeerd heeft van de

afdeelingen met minder dan 250 inwoners per K.M². er slechts één (Buitenzorg) meer dan 25 stuks groot vee.

De tweede groep afdeelingen is die, waar het aantal karbouwen zich verhoudt tot het aantal runderen van het dubbele aantal tot het halve aantal, dus van 2 karbouwen op 1 rund tot 1 karbouw op 2 runderen.

Afdeeling	Bevolkings-dichtheid	Veeden-siteit.	Afdeeling	Bevolkings-dichtheid	Veeden-siteit.
Banjoemas	538,6	39,2	Madioen	291,7	51,9
Probolinggo	456,0	37,5	Ngawi	233,7	60,1
Bandjarnegara	292,2	35,1	Patjitan	173,2	45,4
Magelang	502,7	65,9	Kediri	383,4	56,3
Temanggoeng	314,5	50,9	Ngandjoek	306,6	41,8
Wonosobo	321,0	40,6	Blitar	253,7	33,2
Keboemen	524,4	52,7	Toeloengagoeng	230,7	29,2
Poerworedjo	546,1	34,8	Kendal	347,0	38,0
Solo	323,2	57,8	Bodjonegoro	206,5	48,4
Klaten	660,6	93,4	Blora	200,3	58,3
Sragen	246,8	57,3	Lamongan	299,7	56,7

Bij deze groep is niet die regelmatigheid te bespeuren, die we bij de vorige aantroffen. Wel zien we, dat de dichtst bevolkte afdeeling (Klaten) ook verreweg het meeste vee per K.M². heeft. Ook het dicht bevolkte Magelang heeft een groote veedensiteit. Het dichtbevolkte Banjoemas met Poerworedjo daarentegen blijft wat veedensiteit betreft beneden het Java gemiddelde. Daartegenover staat, dat eenerzijds de afdeelingen Blitar en Toeloengagoeng, zoowel wat bevolking als wat veedensiteit betreft, beneden het Java gemiddelde blijven, terwijl Blora, Bodjonegoro, Patjitan, Sragen en Ngawi wat bevolking betreft beneden het Java gemiddelde, maar wat vee betreft boven het Java gemiddelde zijn.

Als derde groep komen dan die afdeelingen, die meer dan twee maal zooveel runderen als karbouwen hebben.

Afdeeling	Bevolkings-dichtheid per K.M.²	Veedicht-heid per K.M.²	Afdeeling	Bevolkings-dichtheid per K.M.²	Veedicht-heid per K.M.²
Poerwokerto	410,4	42,3	Bangkalan	324,7	100,6
Djocjacarta	683,4	78,4	Sampang	319,6	114,2
Koelon Progo	450,7	55,4	Pasoeroean	341,5	71,5
Goenoeng Kidoel	178,4	37,5	Gading	240,3	69,4
Bojolali	299,1	77,3	Bangil	400,4	69,4
Magetan	419,5	96,8	Malang	245,3	44,5
Ponorogo	321,0	65,0	Loemadjang	172,2	67,9
Soerabaja	579,0	62,2	Probolinggo	281,8	53,1

Afdeeling	Bevolkings-dichtheid per K.M.²	Veedicht-heid per K.M.²	Afdeeling	Bevolkings-dichtheid per K.M.²	Veedicht-heid per K.M.²
Sidoardjo	660,6	58,1	Bondowoso	236,1	95,4
Modjokerto	362,4	62,4	Djember	205,6	40,4
Djombang	432,8	67,6	Sitoebondo	123,5	26,8
Grisee	364,7	49,4	Banjoewangi	76,4	13,9
Pamekasan	399,2	154,9	Rembang	274,2	68,0
Soemenep	284,0	156,7	Toeban	257,6	58,3

N. B. De cijfers voor de bevolkingsdichtheid zijn overgenomen van J.v. Gelderen. Bevolkingsdichtheid en Landbouw. Kol. Stud. 6e Jaarg. Tweede deel.

(Bij de veedensiteit van de afdeeling Soemenep is hier geen rekening gehouden met de eilanden van de Kangeangroep. Uit een oogpunt van veefokkerij behooren deze eilanden veel meer tot de Timorarchipel dan tot Madoera).

Bij deze laatste groep is van regelmaat ook niet veel te bespeuren. Wel zien we, dat enkele der zeer dicht bevolkte afdeelingen een zeer dichten veestapel hebben, maar omgekeerd heeft ook Bondowoso een dichten veestapel. Het gewest Madoera, dat wat zijn bevolking betreft iets boven het Java gemiddelde komt, heeft een veedensiteit van meer dan 2½ maal het Java gemiddelde. Aan de andere kant zien we, dat de zeer dun bevolkte afdeelingen der residentie Besoeki ook zeer weinig vee hebben.

Wanneer we alle afdeelingen nog eens nagaan, dan zien we dat van de tien afdeelingen met meer dan 500 inwoners per K.M² er slechts drie (Semarang, Banjoemas en Poerworedjo), wat veedensiteit betreft beneden het Java gemiddelde blijven.

Er is er echter ook een bij, die een bevolkingsdensiteit van 2½ maal het Javagemiddelde heeft, maar tevens een veedensiteit van 2½ maal het Javagemiddelde (Klaten).

Van de 14 afdeelingen met minder dan 200 inwoners per K.M². blijven er 12 wat hun veestapel betreft beneden het gemiddelde.

De tien afdeelingen met de grootste veedensiteit hebben op één (Bondowoso) na alle een bevolkingsdichtheid, die hooger dan het gemiddelde is.

De tien afdeelingen met de geringste veedichtheid blijven wat de bevolking betreft op één na (Bandoeng) belangrijk beneden het gemiddelde.

Over het algemeen kan gezegd worden, dat een dichte bevolking gepaard gaat met een dichten veestapel, hoewel hier op enkele uit-

zonderingen voor komen. Omgekeerd gaat een dunne bevolking meestal gepaard met een dunne veestapel.

Ook hier komen enkele uitzonderingen op voor.

Uit het voorafgaande blijkt duidelijk, dat voor Java en Madoera de rundveestapel van de meeste beteekenis is. We zien dan ook dat in de twintigste eeuw de aandacht der regeering meer en meer op dezen rundveestapel gevestigd is geworden. De maatregelen, die door de B. V. D. getroffen zijn heb ik elders (1) reeds vrij uitvoerig besproken. Ik kan er hier dus mee volstaan den belangstellenden lezer daarnaar te verwijzen. Deze maatregelen hebben vooral tot gevolg gehad, dat het gehalte van den rundveestapel vrij belangrijk verbeterd is. Was er een twintigtal jaren geleden een tekort aan zwaar transportvee, momenteel kan vrijwel aan de vraag voldaan worden. De rundveestapel staat er dus kwalitatief heel wat beter voor, dan in het begin van deze eeuw, terwijl de kwantiteit vrijwel gelijken tred houdt met de grootte der bevolking.

Van zeer veel invloed is hierop ook geweest een maatregel, die ik in het bovengenoemde artikel niet besproken heb n.l. het verbod op het slachten van voor de voortteling geschikte vrouwelijke runderen en buffels. Deze vaak aangevochten bepaling heeft tengevolge gehad, dat de verhouding tusschen het aantal vrouwelijke en mannelijke dieren belangrijk gewijzigd is. In 1903 was de verhouding ongeveer als 100 tot ± 68. Momenteel is die verhouding als 100 staat tot ± 50. Deze gewijzigde verhouding brengt mee dat het aantal stieren, dat niet voor transportdiensten noodig is, niet onnoodig lang in de kampong blijft, maar op jonger leeftijd dan vroeger geslacht wordt. Hierdoor wordt voeder gespaard voor het meer produceerende vrouwelijke materiaal. De reeds vermelde kwantitatieve vermeerdering van den veestapel betreft dus voornamelijk het vrouwelijk gedeelte. De invloed hiervan op de jaarlijksche vermeerdering door geboorte behoeft m.i. geen nadere toelichting.

1) J. Merkens, Vijftien jaar pioniersarbeid in de veeteelt van Java. N. I. Bladen voor Diergeneeskunde en Dierenteelt Dl. XXXIV afl. 1.

Een voor Gemeentebesturen leerzaam geval..

door

S. LEEFMANS.

Het volgende geval heeft zich voorgedaan te Semarang en daar hetzelfde zich zou kunnen voordoen te Padang, Medan, verschillende plaatsen in Atjeh en andere plaatsen op Java dan Semarang (Djocja, Solo, Soerabaja, Tjilatjap, Buitenzorg e.a.) schijnt het mij toe van algemeen belang te zijn het geval onder de aandacht van de verschillende gemeentebesturen te brengen, opdat zij zichzelven én de bevolking voor schade tijdig kunnen hoeden.

Het betreft een plaag van de klappercultuur, die — in het algemeen — vooral dáár dreigt, waar veel plantaardige afval wordt bijeengebracht (vuilnisbelten van groote steden) en zich tevens een belangrijke klappercultuur in de onmiddellijke omgeving bevindt.

Ter recht begrip van de kwestie is het wenschelijk dat we, zeer in het kort en zonder in details af te dalen, omtrent de betreffende plaag eenige toelichtende bizonderheden mededeelen.

De Klappertor of Neushoornkever is een zwarte stevige, cylindrisch gebouwde kever van 3 — 5.5 cM. lengte, die zijn naam ontleent aan de onhebbelijke gewoonte van zich, met het uitsluitende doel om zich te voeden, in te knagen en te boren in den bundel jongste bladeren van den klapperboom.

Dit boren in de jongste bladerenbundel heeft ten gevolge, dat daarna uit de bladeren, wanneer zij zich ontvouwd hebben, typische driehoekige stukken ontbreken, alsof ze er met een schaar zijn uitgeknipt. Deze schade is echter van bijkomstige beteekenis. Boort de kever evenwel *diep* en bereikt hij het groeipunt van den boom, dan kan dat inrotten en is de boom verloren. De kansen daartoe worden des te grooter, naarmate er meer kevers aanwezig zijn.

Dat laatste weer is afhankelijk van de aanwezigheid van eene gunstige voedingsgelegenheid voor de larven. De kevers leggen

namelijk hunne eieren in vergaand, plantaardig materiaal zooals o.a. bladermest, dierlijke mest, rottende palmstammen en versche humus van zulk materiaal afkomstig. Daarin en daarvan leven de larven, die als ze volwassen zijn geworden in poppen veranderen, waaruit weer de kevers komen, die weldra hoogere regionen (de klapperboomen) opzoeken en hun vernielingswerk aanvangen.

Nu bestaat de stadsafval hier te lande voor een overgroot deel uit plantaardig materiaal, als bladveegsel en takjes van de wegen en andere bladeren, rotte palmstammen, vruchtenschillen en plantaardige etensresten, die, onder de hier heerschende gunstige omstandigheden als vochtigheid en hooge temperatuur, spoedig verhumiseeren en — zooals bij opzettelijke proeven bleek — reeds binnen enkele maanden uiterst geschikt worden als broedplaats voor Klappertorlarven. De kevers worden door zulk materiaal sterk aangetrokken om er hunne eieren in te deponeeren.

De ergste klappertorrenschade wordt dan ook hier te lande als regel aangetroffen bij stedelijke vuilnisbelten, indien deze in de onmiddellijke nabijheid van klapperaanplantingen gelegen zijn.

De onmiskenbaar fatale invloed van een vuilnisbelt op klappertorrenbeschadiging, moge blijken uit bijgevoegden plattegrond van een gedeelte der gemeente Padang, waarop de geharceerde plekken met passar- en stadsvuil opgehoogde terreinen voorstellen, de staande cijfers het % door klappertorren afgestorven klapperboomen en de hellende cijfers de beschadigde boomen voorstellen.

Commentaar is bij dit plan wel overbodig, de invloed blijkt zonneklaar. En niet alleen in dit geval is dit zoo, maar in alle plaatsen die schrijver dezes op Java en Sumatra bezocht en waar vuilnisbelten aan klapperaanplantingen grenzen.

Indien men nog meer bewijzen wenscht, zij hier medegedeeld, dat in dergelijk beltvuil tienduizenden klappertorlarven herhaaldelijk werden aangetroffen. Door schrijver dezes werd 1917/18 omtrent de biologie en de bestrijding van den klappertor een uitvoerig onderzoek verricht voornamelijk te Padang, waarvan de resultaten (voor hen die er meer van wenschen te weten) in Mededeeling No. 41 van het Instituut voor Plantenziekten is vastgelegd.

Na deze inleiding die tot recht begrip der zaak noodzakelijk was, thans het „geval". De bizonderheden ontleen ik, gedeeltelijk aan de

bladen, doch grootendeels aan de gegevens welke de landbouwconsulent te Semarang, de heer A. WULFF, die in het afwikkelen der kwestie aldaar een belangrijk aandeel heeft gehad, mij op verzoek welwillend tot dit doel heeft verschaft.

De gang van zaken was, volgens mededeelingen van den Chef van den Gemeentereinigingsdienst te Semarang, als volgt:

„Men begon in 1918/19 met het storten van vuil te Lamperlor, op een laaggelegen sawah-complex. Men wilde dit ophoogen en er later voor den veestapel der Gemeente Bengaalsch gras op planten. Dit is sedert geschied.

Het vuil was 't gewone stadsvuil, slechts voor een gering gedeelte onvolkomen verbrand.

Na het storten werd nimmer met zand of klei bedekt, omdat men het gevaar voor klappertorren-schade niet kende.

In 1920 merkte men op, dat in den jongen aanplant van Bengaalsch-gras pollen afstierven. Het bleek, dat Oryctes-larven *) de oorzaak waren.

In 1921 merkte men de schade op in de klapperboomen, omdat er toen toevallig op die boomen gelet werd. Men weet niet, of de boomen al eerder beschadiging vertoonden.

Om de larven weg te kunnen vangen, zette men 2 × per week den Bengaalsch-gras aanplant onder water, waarbij geweldige hoeveelheden larven vernietigd werden.

Sedert Augustus 1922 wordt op deze plaatsen niet meer gestort".

In Maart 1922 rapporteerde de Assistent Wedana aan den Patih van Semarang, dat te Lamperlor 80 en te Pandean 90 boomen door den klappertor gedood waren. Mede werd vermeld, dat men vele torren in de nabij gelegen belt had gevonden. In Mei liet de Gemeente de klappertorlarven (groote engerlingen) wegzoeken en de vangst bedroeg in die maand *13610*. Men was toen blijkbaar overtuigd dat de vuilnisbelt de oorzaak der calamiteit was. In November 1922 bedroeg het aantal doode boomen reeds 1251 **). Dat de plaag ernstig was moge blijken uit een bericht in de Locomotief van 10 Maart, waaruit ik het volgende overneem.

„Was het aantal verwoeste boomen voordien (vóór het onder

---

*) De wetenschappelijke naam van den klappertor is: **Oryctes rhinoceros** L.
**) Waarschijnlijk inclusief de boomen van de Gemeente.

water zetten namelijk) reeds niet onbeduidend te noemen, thans moet men constateeren, dat dit aantal verbazend is gestegen; zonder overdrijving kan worden gezegd, dat alle klapperboomen, zonder uitzondering, in de omliggende buurt van het terrein bovenbedoeld, geheel vernield werden. Niet alleen klapperboomen der arme kampongbevolking moesten hieronder lijden, doch ook die der Gemeente, welke geschat kunnen worden op een kleine duizend, bezweken door de vernielzucht dezer afvalbewoners. Het spreekt vanzelf, dat het leed en ongerief onder de bevolking niet is te overzien; men vergete vooral niet, dat de klappercultuur voor menig slachtoffer het eenige middel van bestaan was".

Tot zooverre de aangerichte schade, die, het moge uit het voorafgaande gebleken zijn, zeker niet onbelangrijk mag worden genoemd.

Het is wel weer typeerend, dat de bevolking er zelf niet aan schijnt te hebben gedacht, dat zij voor het door, natuurlijk onopzettelijk, toedoen van de Gemeente Semarang aangerichte schade, die Gemeente verantwoordelijk zou kunnen stellen. Naar de heer WULFF mij mededeelde is het aldus gegaan.

De loerah heeft de plaag gerapporteerd, daarna heeft het Bestuur de Gemeente over schadeloosstelling geschreven, terwijl ten slotte het Gemeenteraadslid *Slamet* de zaak in den Raad naar voren heeft gebracht. De laatste heeft zelf ter plaatse een onderzoek ingesteld, bevond, dat de Gemeente niet geheel van schuld vrij te pleiten was en heeft voorgesteld een onderzoek te doen instellen door eene onpartijdige commissie, bestaande uit minstens twee raadsleden, een gemeenteambtenaar, een vertegenwoordiger der bevolking, zoo mogelijk een bestuursambtenaar en ten slotte een technisch deskundige. In de laatstgenoemde functie werd de landbouwconsulent voor Semarang, de heer A. WULFF, uitgenoodigd in de commissie zitting te nemen, nadat hij in April 1923 het terrein met den Wd. Burgemeester en den Directeur van Gemeentewerken bezocht had.

Bedoelde commissie werd bij besluit van den wd. Burgemeester van Semarang ddo. 23 April 1923 ingesteld en reeds in de eerste helft van Mei bezocht de commissie het terrein. Op verzoek van den landbouwconsulent werd besloten eene nieuwe telling der boomen

te doen plaatsvinden, waarbij de aangetaste boomen verdeeld zouden worden in: *a*, doode boomen, *b*, onherstelbaar beschadigde boomen, *c*, zwaar aangetaste doch zich waarschijnlijk herstellende boomen en *d*, licht beschadigde boomen.

Voor de groepen *a* en *b* zou eene vergoeding van *f* 5.— worden aanbevolen, voor *c*, *f* 2.50 terwijl groep *d* niet geteld zou worden. Na telling en nummering der boomen bezocht de Commissie na twee weken opnieuw het terrein en controleerde de tellingen middels steekproeven, waarbij een en ander in orde werd bevonden. Daarna werden de schadevergoeding benevens de daaraan te verbinden voorwaarde bepaald, t.w. het vernietigen der infectiebronnen op het aangetaste terrein, namelijk de afgestorven boomen, die eveneens uitnemende broedplaatsen voor de larven leveren. Door den landbouwconsulent, de heer A. WULFF, werd namens de commissie een rapport saamgesteld, waarvan ik de hoofdzaken hieronder laat volgen.

De commissie bevestigt, dat de schade aan de klappers inderdaad een gevolg is van de ophooging van het terrein met vuilnis. Zoowel de elders, vanwege het Instituut voor Plantenziekten, verrichte onderzoekingen, als hetgeen te Semarang waargenomen werd, gaf ter zake volkomen zekerheid.

De aan de bevolking te geven vergoeding werd vastgesteld voor een gedoode of onherstelbaar vernielden boom *f* 5.—, voor een sterk aangetaste, maar niet onherstelbaar vernielden boom *f* 2.50; voor licht beschadigde boomen werd geen schadevergoeding toegekend. De tellingen der volgens aangegeven schema ingedeelde boomen werden door de Commissie gecontrôleerd en accoord bevonden.

Dood en onherstelbaar beschadigd bleken 1078 boomen en zwaar beschadigd, maar niet onherstelbaar, 88 boomen. De vergoeding zou derhalve *f* 5610 moeten bedragen.

De Commissie gaf in overweging de helft van de schadeloosstelling zoo spoedig mogelijk uit te betalen en betaling der andere helft van de volgende voorwaarden afhankelijk te stellen.

De doode en onherstelbaar beschadigde boomen zouden even boven den grond moeten worden afgekapt. De stammen daarvan moesten in stukken van 1½ à 2 M lengte worden gekapt en ver-

volgens in vieren gespleten worden. Deze gevierendeelde stamstukken dienden op eene luchtige plaats opgestapeld te worden ten einde ze sneller te doen uitdrogen. Voorgesteld werd het gebruiken der stammen voor andere doeleinden dan brandhout te verbieden.

Verder werd door de Commissie aangeraden ook elders dan in de nabijheid der belt doode of stervende klapperboomen te doen kappen en vernietigen op kosten der Gemeente, na verkregen toestemming der eigenaren. Om de belt te Pandean verder onschadelijk te maken, werd aangeraden, op grond van de onderzoekingen van schrijver dezes, het beltvuil met eene laag klei *) van 20 cM. te bedekken. De Commissie heeft ook nog nagegaan of de andere belten bij Semarang gevaar opleverden. Eén ervan lag geheel geisoleerd en ver verwijderd van klapperaanplantingen, in de andere werden een enkele larve en pop gevonden en klapperboomen op 400 M afstand ervan gelegen vertoonden aantasting (gevaar levert dit hoogstwaarschijnlijk niet op). Ten slotte werd er door de Commissie nog op gewezen, dat, volgens de onderzoekingen van schrijver dezes, op 1 K.M. of verder van klapperaanplantingen gelegen belten geen gevaar voor die aanplantingen opleveren; deze behoeven dus niet met klei te worden bedekt.

Ingevolge dit advies werd door de Gemeenteraad van Semarang het volgende besluit geslagen:

I. Aan elke der in bijgaande staat genoemde personen wegens vernieling der hun toebehoorende klapperboomen door de klappertorren een schadevergoeding toe te kennen tot het achter iederen naam vermeld bedrag, onder bepaling:

1e. dat de helft van het bedrag dadelijk zal worden uitgekeerd, terwijl de uitbetaling van de andere helft zal plaats hebben, zoodra door de klapperbezitters voor 1 Juli a.s. en ten genoege van den Directeur van Gemeentewerken is gezorgd voor:

a. het op eigen kosten even boven den grond afkappen der klapperstammen welke totaal vernield of onherstelbaar zijn aangetast:

b. het in stukken van 1½ à 2 M kappen van deze stammen, welke stukken daarna in vieren gespleten dienen te worden;

---

*) Iedere **niet-humeuse** grond is hiervoor geschikt.

c. het luchtig (kruiselings) opstapelen dezer stukken op een bepaalde plaats ter wille van een spoedige uitdroging;

2e. dat de stammen niet voor andere doeleinden dan als brandhout mogen worden gebruikt of verkocht;

II. Bovenbedoelde uitgave te verantwoorden op den post „Onvoorziene uitgaven".

De heer WULFF deelde mij mede, dat sindsdien de uitbetaling heeft plaats gehad en opruiming der doode boomen door de bevolking op de voorgeschreven wijze is verricht.

Men heeft te Semarang ingezien, dat in het vervolg dergelijke schadeposten voor de Gemeente alswel voor de bevolking voorkomen moeten worden. Niet alleen heeft een en ander der Gemeente het bedrag van ƒ 5610 gekost, doch naar courantenberichten melden (De Locomotief, 10 Maart 1923), kunnen de aan de Gemeente zelf toebehoorende klappers die vernield werden ook op eene kleine duizend stuks worden geschat. Thans is bij den Semarangschen Raad in behandeling een concept klappertorverordening waarmede men dergelijke gevallen als te Semarang hoopt te voorkomen. Deze is ontleend aan de reeds eerder vermelde Mededeeling No. 41 van het Instituut voor Plantenziekten, waarheen voor het model eener dergelijke keur kan worden verwezen.

Andere Gemeenten in Ned.-Indië die zich voor de noodzakelijkheid zien gesteld groote hoeveelheden stadsafval op te stapelen, in de nabijheid van klapperaanplantingen, zullen wijs doen met niet te wachten, totdat zich een dergelijk geval voordoet als te Semarang, doch al dadelijk rekening te houden met hetgeen Semarang ons in dit opzicht heeft geleerd. In vele plaatsen tracht men het stadsvuil door verbranden te vernietigen. Hier zij erop gewezen, dat de practijk (o.a. te Padang) heeft aangetoond, dat tenminste in streken met een vochtig klimaat, de gewone verbrandingsovens hiertoe niet bruikbaar zijn. *) Vochtig plantaardig materiaal kan alleen in *dure* ovens met groote capaciteit worden verbrand. Bij de gewone steenen, dikwijls *open* ovens ontstaat al spoedig een groot restant aan half en onverbrand vuil, dat weldra een zeer gevaarlijke broedplaats voor den klappertor vormt. Indien men als stortplaats voor het vuil kan kiezen een op aan-

*) Dit geldt verder in het algemeen voor den natten moesson.

merkelijken afstand (1 K.M.) van klapperaanplantingen verwijderd terrein, verdient dit ten opzichte van het torrengevaar de voorkeur. Men ontgaat dan het bedekken van het vuil met 20 cM. zand, klei of anderen niet humeusen grond *). Proeven en de ervaring hebben geleerd, dat alleen die broedplaatsen als gevaarlijk dienen te worden beschouwd, welke op korten afstand van klapperaanplantingen gelegen zijn.

Voor ieder bizonder geval zal het raadzaam zijn in overleg te treden met den gewestelijken Landbouwconsulent of zoo die ter plaatse ontbreekt, richte men zich tot het *Instituut voor Plantenziekten te Buitenzorg*, dat tot het geven van voorlichting en advies in dezen steeds gaarne zal worden bereid gevonden.

Naschrift.

Nadat dit stuk reeds was gezet ontving ik bericht van den Landbouwconsulent te Semarang, dat de Gemeenteraad de keur niet noodig acht, aangezien het geval als eene uitzondering wordt beschouwd. Ik kan den Raad echter verzekeren, dat dit geenszins het geval is, dat meerdere Gemeenten in dezen nalatig zijn en *dat m.i. juist het ontbreken van eene keur voor Semarang tot de schade heeft geleid.* Alleen het bestaan van wettelijke bepalingen kan voorkomen, dat onder een anders saamgestelden Gemeenteraad te Semarang over eenige jaren weer hetzelfde gebeurt. Daarom moet het niet tot stand komen van de keur betreurd worden en moet anderen Gemeenten, gelegen in de onmiddellijke omgeving van een belangrijke klappercultuur, nadrukkelijk aangeraden worden door een, eventueel aanvullende, wettelijke verordening zoowel bevolking als Gemeentebestuur te nopen tegen dergelijke, geheel onnoodige schade, behoorlijke voorzorgen te treffen.

L.

---

*) Hierbij dient er wel op te worden gelet, dat het vuil niet langer dan een maand, liefst korter, onbedekt mag blijven liggen. Reeds dan begint een gedeelte in humus te veranderen en beginnen de kevers daar hunne eieren in te leggen. Indien het beltvuil zegge 2 maanden onbedekt gelegen heeft, is het reeds te laat, omdat er dan al eieren in gelegd zijn. Deze ontwikkelen zich dan verder. Wel verhindert men, door de bedekking met zand of klei of anderen humeusen grond, dat er meer eieren in worden gelegd.

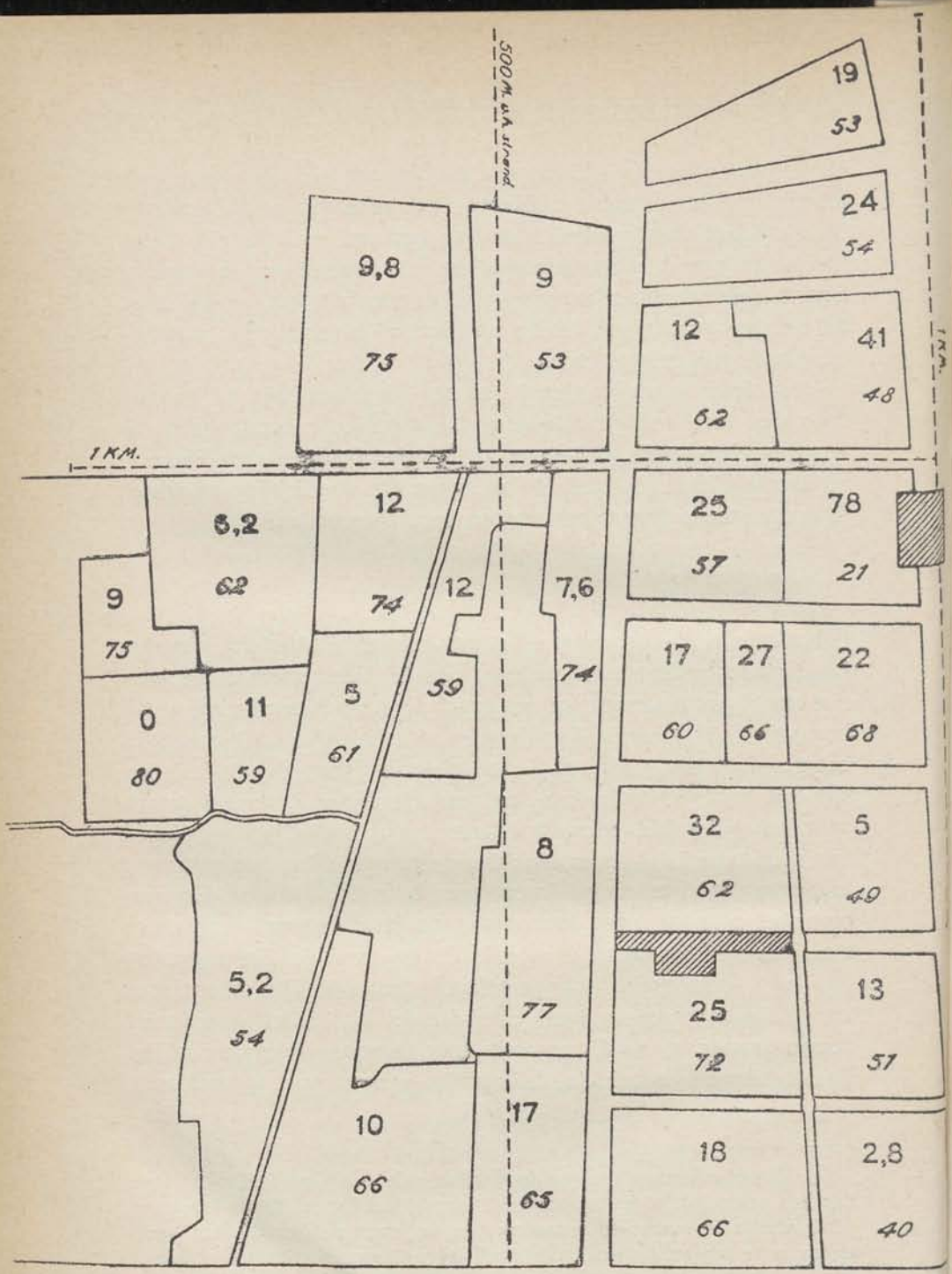

Gedeelte van de Gemeente Padang in 1917: Het vierhoekige geharceerde blokje is de Gemeentelijke vuilnisbelt; het andere onregelmatig gevormde blokje een terrein, dat met passervuil was opgehoogd.

De *rechtop* staande cijfers zijn de percentages *gedoode* boomen, de *schuine* cijfers geven de percentages der *beschadigde* boomen aan.

Eenige schetsjes uit de Philippijnen

door

KILMER O. MOE.

(Met een inleiding van G. van der Veen).

Gedurende een paar weken heeft Java bezoek gehad van den heer Kilmer O. Moe, den Amerikaanschen Superintendent, stichter en bezieler van de bekende Landbouwschool te Muñoz in Centraal Luzon (Philippijnen). Deze practisch opgezette inrichting, welke sedert haar ontstaan tot een „Student-town" is uitgegroeid, tracht hare pupillen tot mannen te vormen, die pionierswerk kunnen verrichten, dus over een helder hoofd en een vaardige hand beschikken. Naast de lessen in het schoollokaal, krijgen ze dagelijks een bepaalde taak in het eigen gemeenschapsleven te vervullen, die hen voor problemen plaatst en verantwoordelijkheid op de schouders legt, alsof ze reeds burgers van de groote maatschappij waren.

De oud-leerlingen van Muñoz vindt men thans reeds in velerlei uithoeken op de Philippijnsche eilanden en men herkent ze aan hun arbeidzaamheid, opgewektheid, zelfstandigheid, hulpvaardigheid, kortom aan hun pioniers-eigenschappen, die hen tot mannen maken, van wie kracht uitgaat en tot wie de zwakkeren en minder ontwikkelden zich gaarne wenden om hulp en voorlichting. Een „Muñoz-boy" te zijn, is een eere-naam geworden in de Philippijnen en klinkt wèl in de ooren van allen die uit China, Japan, Britsch-Indië, Nederlandsch-Indië, de Straits-Settlements en Siam kwamen, om de Student-town Muñoz in werking te zien.

Kilmer O. Moe vindt zijn levenstaak in het Muñoz-werk. En hoe groot de invloed dezer school voor de opheffing van heel het eilandenrijk is, moge blijken uit wat van uit Mindanao werd geschreven: „Geen andere school onder het Departement van Onder-

wijs staande heeft ook maar half zooveel voor het blijvend welzijn der Philippijnen gedaan als de Uwe". Dr. Nieuwenhuis zeide: „Uw school is de voornaamste opvoedkundige inrichting in de Philippijnen. Ze is de belangrijkste school in het Verre Oosten".

In vele deelen der Philippijnen zijn door Moe's Muñoz-boys „farm-schools" gesticht, die door veel practischen arbeid en met weinig boekenstudie Moe's opvoedkundige denkbeelden onder de jongere generatie brengen en ongetwijfeld in belangrijke mate bijdragen tot de oeconomische opheffing der vaak nog achterlijke eilanden-bevolking.

Hieronder volgen een viertal schetsjes die een kijkje geven op de toestanden, die er in sommige streken heerschen en op den opofferenden arbeid door edele mannen verricht om er beschaving en welvaart te brengen.

G. VAN DER VEEN.

I.

De Sagada-zending, een belangwekkend centrum van invloed.

Niemand, die tot doel heeft over den bergweg naar Bontoc *) te reizen, moet verzuimen een tochtje naar het Oostelijk ervan gelegen Sagada te maken. 't Gaat achttien K.M. over een paardenpad, dat hooger en hooger stijgt tot in de wolken der met pijnboomen bekleede bergtoppen. Dit tochtje is de moeite waard, zoowel om de reis zelf als om de nieuwe inrichting, die daar in de wolken is gebouwd.

De Sagada-zending is een merkwaardig middelpunt voor de ontwikkeling van het bergvolk. Naast hetgeen er rechtstreeks voor het eigenlijk gezegd zendingswerk gedaan wordt, heeft men er verscheidene industrieën gevestigd: een houtzagerij, een timmerwerkplaats, een steenhouwerij, een drukkerij, bouwt er huizen, alles op een opvoedkundigen grondslag en geleid als in een studentengemeenschap. De zoons van de bergbewoners uit de nauwe dalen en van de bergterrassen in de Bontoc-provincie worden hier bijeen-

*) Bontoc ligt op Luzon ongeveer 2½° vlak Noord van Manila.

gebracht en als leerlingen en ambachtslui in de productieve ondernemingen aan den arbeid gezet, opdat hun jeugdige krachten in een nuttige richting geleid worden. Aan de meisjes wordt evenzoo de gelegenheid geboden om „te verdienen en te leeren" (to earn and learn) door de invoering van huisvlijt.

Deze stichting is de werkelijkheid geworden droom van het scheppend genie van den Eerwaarden Vader J. A. Stauntan, of „Vader Juan" zooals de bergbewoners hem bij voorkeur noemen. Hij was zoowel architect als bouwer en arbeidde zoo degelijk, dat zijn werk even soliede en sterk is als de bergen, waarvan het een deel is geworden.

Het onderste deel van de gebouwen is opgetrokken uit bekapte steen, gehouwen uit de rotsen van den bergtop. De bovenbouw en de inwendige afwerking is gemaakt uit het hout der pijnboomen, dat in de eigen molen gezaagd en in de eigen timmerplaats der school verder bewerkt is. Het inwendige van de kerk te Sagada is ongetwijfeld het meest artistieke in de Philippijnen: de afwerking in gepolijste grijze steen maakt door haar mooien eenvoud indruk op den beschouwer. Deze kerk is een waardige plaats ter vereering van den Grooten en Vriendelijken Geest, die Zich aan den nederigen bebouwer der bergterrassen openbaart door den zelfopofferenden dienst van toegewijde zendelingen, die hun leven geven aan den vooruitgang van het bergvolk.

Vader Stauntan is een pleiter voor „opvoeding tot nuttigen dienst". Hij is niet tevreden met in zijn pleegkinderen meer behoeften en begeerten aan te kweeken door een betere opvoeding, doch wil tegelijkertijd hun voortbrengingskracht verhoogen, opdat ze in die behoeften kunnen voorzien en op deze wijze de levensstandaard opvoeren. Zijn jongste plan is, een Middelbare Technische school voor de Inlandsche bevolking (de Igorots) te stichten. Dit lijkt wel wat te hoog gegrepen, tenzij men de werkelijke hulpbronnen voor de ontwikkeling in deze Berg-Provincie in aanmerking neemt: Mijnbouw is de eene, en waterkracht de andere. Voor de ontwikkeling van deze beide hulpbronnen is technische bekwaamheid noodig. Indien aan de Igorots een kans geboden zal worden, om medewerkers te zijn in de ontwikkeling van hun eigen land, dan is het volstrekt noodzakelijk, dat hun die kennis en vaardigheid

wordt gegeven, welke hen tot nuttige werkers zal maken op deze beide gebieden van werkzaamheid, de eenige, die voor hen open liggen.

Vader Stauntan heeft een vast vertrouwen in den aanleg van de bergbewoners om hun eigen weg te banen, als hun de kans ertoe gegeven wordt. Hij nu wil hun die gelegenheid verschaffen en daarom tracht hij een centrum te scheppen, waar de jongeren geschikt gemaakt worden om de problemen onzer beschaving onder de oogen te zien, door hun een technische ontwikkeling te geven, die hen in staat stelt de moeilijkheden het hoofd te bieden, de omstandigheden te beheerschen.

Ten tijde van ons bezoek was Vader Stauntan in Amerika om geld te verzamelen voor de uitvoering zijner plannen.

Na het ontbijt werden we op de plaats rondgeleid en zagen de jongens in de steengroeven en in de werkplaatsen aan den arbeid. Al het werk werd door Igorot-knapen verricht onder bevoegde leiding. Een Spanjaard, Signor Masferre, vooral was bijzonder geschikt bij het leiden van allerhande werkzaamheden der studenten. We zagen hen met allerlei arbeid bezig en daarna leidde Sr. Masferre ons naar eenige belangwekkende grotten, die in de kalksteenrotsen van den naasten omtrek gevonden worden. Een ervan is een begraafplaats voor Igorots, en door een andere grot stroomt een ondergrondsche rivier. Beide worden aangetroffen in een koraalformatie, welke eeuwen geleden onder den zeespiegel lag. Er is een overvloed van prachtige fossielen in en rondom de steengroeve der zending, dieren en bladvormen toonende, eigen aan de zeekust en hier aangetroffen op een bergtop, een mijl boven het zeeoppervlak.

Eenige kilometers verder op en dicht bij de plaats, waar de zaagmolen staat, is een prachtige waterval, die onder een donderend geluid naar beneden stort en in een wolk van fijne druppels uiteenspat, waarin de „Regenboog van Belofte" zich toont. In de woorden van „Vader Juan" is het „Gods eigen geschenk aan het bergvolk".

Deze waterval moet het krachtstation worden. Zij zal de electriciteit leveren, die de gemeente zal verlichten en de raderen der fabrieken in beweging zetten. Maar bovenal zullen daardoor on-

eindige mogelijkheden geopend worden, om het opleidings-centrum meer werkdadig te maken, daar het voordeeligen arbeid zal verschaffen aan tal van jonge mannen uit het stevige ras der bergbevolking.

Zoo wordt de deur van vooruitgang open gezet voor den nederigen bewerker der berghellingen. Vader Stauntan heeft het visioen van dienst gezien. Hij plantte het Kruis op den bergtop en reikte toen met oneindig geduld en liefdevolle takt de helpende hand aan den armen zwerver, die moeitevol voorwaarts trachtte te strompelen op het pad van arbeid, vooruitgang en verlichting. Zijn pogingen zullen ondersteund worden door allen, wien de ware belangen van dit bergvolk ter harte gaan.

II.

Een school, die haar taak vervult.

In het Noorden van Luzon, bij de „Tingguianen" van de provincie Abra vindt men een school, die een der eerste plaatsen inneemt onder die, welke het welzijn der bevolking bevorderen. Men vindt ze te Lagangilang (3° bijna vlak Noord van Manila). Het is een school, die een zending te vervullen heeft en hoe ze dit doet, moge uit het volgende blijken.

Zooals verscheidene van de andere landbouwscholen is de Lagangilangsche Cultuurschool als een stad georganiseerd met een eigen bestuur van studeerenden, terwijl de overige studenten de rol van burgers spelen. Zoo'n studentenstad geeft de meest doelmatige training voor de vorming van ware burgers, die geschikt zullen zijn om de menigvuldige moeilijkheden, die in produceerende gemeenschappen verrijzen, het hoofd te bieden.

Men leidde ons over de uitgestrekte velden, waar de studentenboeren bezig waren een rijken oogst aan rijst binnen te halen. De jongelui wonen in nette huizen of huisjes, door henzelf gebouwd van materiaal, op het eigen land gegroeid. Het oprichten dezer bamboezen gebouwen was op zichzelf reeds een prachtles in huizenbouw voor deze jonge leden van den Tingguianen-stam. Ze houden varkens en kippen en hebben groententuinen bij de huizen aan-

gelegd voor eigen gebruik. Sierplanten groeien er in overvloed en de wijnstok rankt omhoog tegen den wand der huizen. Elk erf was netjes met een bamboe-hek omgeven. Kortom een werkelijk boeren-tehuis is gesticht als deel van de opleiding tot boer.

De school legt zich in het bijzonder op de kippenfokkerij toe, zuivere raskippen (Rhode Island Red, Plymouth Rocks en Cantoneezen) werden in menige fokkerij opgemerkt. De beste resultaten werden bereikt met een zorgvuldige kruising van Rhode Island Reds met Cantoneezen. Het nieuwe geslacht bleek sterk genoeg te zijn om het ruwe weer in den regentijd prachtig te doorstaan. Het hoofd der „farm-school" vertelde ons, dat de nakomelingen van dit gemengde ras zoowel naar alle steden van Abra gaan als naar de heuvelbewoners.

De varkensfokkerij is evenzoo uitstekend geslaagd. Berkshirebeeren hebben het inheemsche ras verbeterd, zoodat nu een werkelijk varken van beter ras de plaats heeft ingenomen van het langneuzige, slapruggige monster, dat de meeste onzer plaatsen in de Philippijnen onveilig maakt.

Opmerkelijk is de wijze, waarop het Schoolhoofd Mr. Jose A. Reyna het bijgeloof onder het Tinggiuanen-volk bestrijdt. De Anitos (geesten van de overledenen) en de Mangliwang (de Groote Geest) worden verondersteld, hun verblijf te hebben tusschen de ineengestrengelde, houtachtige ranken van de Balete, een reuzenklimplant die zich langs een boom omhoog slingert en hem ten slotte in haar omwindingen doodt. Deze ondankbare daad der Balete heeft zich een plaats veroverd in het bijgeloof van alle Philippijnsche stammen en gering is het aantal dergenen, zelfs onder de meest ontwikkelde Philippino's, die de geesten durven verstoren, welke in de samengestrengelde takken der Balete verblijven. De heer Reyna nu daagde deze geesten uit en liet door de studenten een soort van wachttoren met een wenteltrap om zoo'n Balete heen bouwen. Daarna liet hij een trap maken door de holle stam van den dooden en van binnen weggerotten steunboom heen naar de bovenste takken, waar een observatorium was gebouwd. Toen de Tingguianen zagen, dat den knapen die zoo de kracht der Anitos en van den Mangliwang trotseerden niets kwaads overkwam, waren ze wel genoodzaakt toe te geven, dat de kracht dier

geesten gebroken was. Vroeger werden altijd varkens en kippen geofferd ter bevrediging dezer machtige wezens, doch in het genoemde geval had men het opzettelijk nagelaten, terwijl toch geen nadeelige gevolgen ervan waren ondervonden. Op deze wijze worden de eenvoudige Tingguianen van hun bijgeloof bevrijd en wordt hun geleerd geneesmiddelen tegen ziekten aan te wenden in plaats van met magie te werken en zoo hun geld niet langer uit te geven aan noodelooze offers. Deze farm-school is een centrum met een wijden invloedsfeer. Men vindt er een verpleger en een verpleegster, bij wie de menschen van mijlen afstands heil komen zoeken voor hun kwalen. Het is noodeloos te vermelden, dat ook de studenten zelf zich zoo noodig onder hunne behandeling stellen.

De tegenwoordige „burgemeester" van de stad Lagangilang is een oud-leerling der school; zijn voorganger was het ook, evenzoo verscheidene leden van den huidigen gemeenteraad. Nog drie andere oud-studenten zijn elders tot Burgemeester verkozen, waaruit gemakkelijk te besluiten is, dat deze school een overwegenden invloed in de provincie Agra uitoefent. Al deze stedelijke ambtenaren werken mede, om „hun school" verder uit te breiden.

Het Hoofd der school, de Burgemeester van Lagangilang en de Voorzitter van de studenten-gemeenschap namen ons mee op een uitstapje, om de Tingguianen op hun velden aan het werk te zien. De vrouwen bedekken de armen soms tot aan den schouder met kralen van allerlei kleur. Ons werd verteld, dat vele kralen op rijkdom en invloed wijzen. Een prachtige hoeveelheid kippen wordt voor de school en voor verkoop gefokt. De prijzen zijn zeer laag, wijl de plaatselijke markt niet alles wat aangebracht wordt kan verwerken. Eieren deden 1½ centavo per stuk en nog moest men moeite doen om dit ervoor te krijgen. De tuinen leveren overvloedig groenten op en deze worden vaak den varkens voorgezet bij gebrek aan een behoorlijken afzet. De heer Reyna is van plan om vlotten van bamboe, dat hier in overvloed groeit, te maken en de tuinproducten hiermee de rivier af naar Vigan (Hoofdstad van Zuid-Ilocos) te voeren, waar hij vlot en vracht beide tegen een goeden prijs van de hand kan doen. Hij wil ook de koffie en cacao van de heuvel-bewoners in ruilhandel opkoopen en ze voor de markt verwerken. Zoo komt hij in nauwer aanraking met deze

menschen en kan zaden, planten en kippen in wijder omtrek plaatsen. Het is zeer te bejammeren, dat er in de Philippijnen niet veel meer inrichtingen zijn van het type der Lagangilangsche Landbouwschool.

De Vrijbuiters der Philippijnen.

De kano of banca, zooals men ze in de Philippijnen noemt, is het voornaamste embleem voor den vooruitgang der bewoners van den Maleischen Archipel en van de eilanden in het Zuiden der Stille Oceaan. Zij was in den een of anderen vorm tot voor korten tijd het algemeene verkeersmiddel. Al wat hier aan kunsten en wetenschappen tot de massa's is doorgedrongen, vond zijn weg van eiland tot eiland, van volk tot volk door middel van dit broze vaartuig, dat met zijn scherpen boeg en vierkante zeilen en met uitleggers, om het omslaan in de woelige zeeën te voorkomen, zijn neus in elken inham stak en overal op het strand liep, opdat de opvarenden het land konden verkennen en de beste plaatsen voor een nederzetting uitzoeken, of wel de gemakkelijkste wijze zouden kunnen ontdekken, om de bewoners van de vruchten van hunnen arbeid te berooven.

Deze zeeroovers kregen een buitengewone vaardigheid in het besturen hunner zeilvaartuigen en werden langzamerhand geboren zeevaarders. Zij werden de „Zigeuners van de Zee" met vrijwel dezelfde algemeene karaktertrekken, als de ons bekende Zigeuners van den vasten wal hebben. Al spoedig begonnen zij op kosten hunner zwakkere buren te leven en mettertijd werden ze de meest gevreesde zeeroovers van het Oostelijk Halfrond. Hun scherp gepunte prauwen, teer als eierschalen, doorkliefden de golven met het grootste gemak en dansten, voor den wind zeilende, gracieus over het water als even zooveel vogels. Zij waren op snelzeilen gebouwd en wonnen het van alle andere soorten van zeilvaartuigen in snelheid. Aan de overvallen van deze vrijbuiters kon pas voor goed een eind gemaakt worden, toen stoom de drijfkracht werd voor het verkeer tusschen de eilanden.

Deze „Zee-Zigeuners" maakten alle eilanden van den Maleischen Archipel en die in de Zuid-Pacific onveilig. De vrijbuiters van

Maleischen stam „opereerden" door heel Oost-Indië en langs het schiereiland Malakka. Het verre verleden hiervan is in de nevelen van de oudheid gehuld en zoo hebben we dan ook geen betrouwbare gegevens betreffende hun invallen. Dat deze landen echter beschaving gekend hebben blijkt uit de onvergelijkelijke bouwvallen van Hindoetempels in Nederlandsch Oost-Indië. Deze leveren het positieve bewijs, dat de Maleische stammen althans gedeeltelijk en te eeniger tijd onder den weldadigen invloed van de Hindoebeschaving hebben gestaan. Hierna kwam de Islam, die zich in betrekkelijk korten tijd van Arabië uit naar Oost en West verspreidde en ook vasten voet kreeg in den Indischen Archipel. Verbeeldt U nu de ontsteltenis van de Spanjaarden, toen ze bij de in-bezit-neming der Philippijnen ontdekten, dat de Halve-Maan het Kruis was voorgegaan en dat ze hier nu denzelfden strijd tegen den Islam moesten aanbinden, die ze ook in het eigen land hadden gekend. Hieruit is de naam Moro's te verklaren welke de Philippijnsche Mohammedanen thans nog dragen, en die afgeleid is van die der Mooren van Zuid-Spanje en Noord-Afrika.

Toen we langs de mooie koraalsteenen wegen van de Ilocano kust reisden (Ilocos Norte en Ilocos Sur zijn gewesten in de Noord-Westhoek van Luzon) kregen we eenige goed onderhouden bouwvallen van een Moro-uitkijktoren te zien. Zij komen veelvuldig voor op de eilanden ten Zuiden van Luzon, doch hier was er een op de Noordkust van Luzon, honderden mijlen verwijderd van de naaste Moro-nederzetting. Deze ronde toren is voor elken reiziger een duidelijk bewijs voor de uitgestrektheid van het gebied, dat de vrijbuiters bestreken. In het geheugen van menig nog levend persoon zijn de verschrikkingen van Moro-invallen onuitwischbaar opgeteekend. Zij herinneren zich nog helder de keeren, dat deze ontembare zeeroovers met hun snelzeilende oorlogsprauwen onverwachts de weerlooze kustplaatsen overvielen en de harten der vreedzame inwoners met schrik vervulden.

Meer dan twee en een halve eeuw hebben de Moro's de kusten der Spaansche koloniën geplunderd; geen enkel eiland ontkwam eraan. Duizenden inwoners werden vermoord en honderden werden in den loop dezer eeuwen in slavernij weggevoerd. Dorpen werden geplunderd en in de asch gelegd, kerken beroofd en de bevolking

naar het heuvelland gedreven. Binnenlandsch verkeer werd bemoeilijkt en handel en nijverheid leden onnoemelijke verliezen. De voortdurend spanning en verwarring door de Moro's veroorzaakt hadden een zeer ongunstigen invloed op de ontwikkeling der Spaansche kolonie.

De zooeven genoemde uitkijk-toren staat op de kam van een heuvelrij en overziet de stad en de toegangen aan de zeezijde. Op menige plaats bouwden de kustbewoners forten ter verdediging tegen de zeeschuimers en sommige ervan waren sterk genoeg om aanvallen van Moro's te weerstaan. Verscheidene van die forten staan nog overeind. Op hun strooptochten sleepten de Moro's zoowel Spanjaarden als Christen-Inlanders in gevangenschap mee, doch de hoogste prijs werd gesteld op een Spaanschen priester. Elke gelegenheid werd aangegrepen, om op elkaars godsdienst af te geven en beide tegenstanders wisten hoe ze elkaar het pijnlijkst konden grieven. Tegen de rampen, die uit dezen godsdienststrijd voortkwamen, waren noch de Spanjaarden noch de Moro's opgewassen, zoodat verwarring en ellende niet te keeren waren. Zoo wordt vermeld, dat het eiland Negros (Z. Z. O. van Manilla) op zekeren tijd zoo door de Moro-invallen verarmd was, dat het Gouvernement de in diepe armoede vervallen bevolking voor een tijdperk van vier jaren van belasting moest vrijstellen. Geen wonder, dat de Moro een slechten naam heeft. Doch de Spanjaarden hadden even goed schuld. De bekrompen godsdienstijver en onverdraagzaamheid van dien tijd, gepaard gaande aan de zucht naar gezagsuitbreiding, welke de Europeesche rijken bezielden, moesten wel een ras van zeeroovers ertoe brengen, om tot den dood te vechten tegen elken inbreuk op hun vrijheid. En zoo kwam het, dat, toen het trotsche Spanje met het Kruis in de eene en het Zwaard in de andere hand de taak aanvaardde, om deze „Zigeuners der Zee" tot onderwerping te brengen, het voor menige eeuw wee bracht op eigen hoofd. Door zich met de gewoonten en praktijken der Islamitische Maleirs te gaan bemoeien, had het de hand in een wespennest gestoken!

Onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Norzagary (1857-1860) werden 18 kanonneerbooten naar de Philippijnsche wateren gezonden en deze maakten voorgoed een einde aan de

zeerooverij en aan het overvallen van weerlooze dorpen. Hierdoor werden de bewoners van alle gekerstende provinciën van de voortdurende angst voor Moro-invallen verlost en werd de gelegenheid geschapen tot den opgroei van goed geregelde gemeenten. Doch het gelukte Spanje nimmer, om de Moro's in dien zin te overwinnen, dat de rest der Philippijnen onder de banier van Kerk en Staat werd gebracht. En de Moro uitkijktoren staat er thans nog als een droeve herinnering aan de vroegere tijden van worsteling, toen de zeeroovers nog stoutmoedig waren.

Een Bezoek aan de Soeloe-eilanden.

Toen Hadji Djakaria zich te Munoz aanmeldde om een cursus aldaar te volgen, boezemde het ons groote belangstelling in te vernemen, dat hij een neef van den Sultan van Soeloe was en dat hij gekomen was om het leven der Christen-Philippino's te leeren kennen ten einde later in staat te zijn, maatschappelijke verbeteringen onder zijn eigen landgenooten te propageeren. Hadji Djakaria had een vrij aangenaam voorkomen en ging goed gekleed. Het eenige, waardoor hij zich in zijn kleeding van de andere studenten onderscheidde, was de roode fez. Er waren nog meer Moro's op school, zoowel van Soeloe als van Kotabatoe, Zamboanga en Lanao. De oude vooroordeelen tegen de Christenen hebben blijkbaar veel van hun kracht verloren, zoo ze nog niet heelemaal in het praktische leven verdwenen zijn. Moro-studenten toch werken zij aan zij met Christenen uit verschillende deelen van den Archipel en toonen geenerlei neiging tot afscheiding. Zoowel bij den arbeid als bij de studie kunnen ze goed meekomen en in physieke flinkheid munten zelfs boven de anderen uit, naar bij menigen wedstrijd met hun Christelijke makkers bleek.

Wijl ik des Sultans neef onder mijn leerlingen telde, lag het voor de hand, dat ik Zijne Hoogheid bij mijn bezoek aan de hoofdplaats Soeloe opzocht. Ik werd daarbij vergezeld door den Inspecteur van het Onderwijs in deze streken en door den Schoolopziener. Een brug over het smalle riviertje, dat het nieuwe stadsgedeelte van het Chineesche en Inlandsche scheidt, leidde ons uit de militaire sectie. We kwamen zoo in het minst aanlokkelijk deel der

stad, welke overigens een der schoonste en schilderachtigste havens van de Philippijnen geacht wordt. Over een klein vierkant plein kwamen we aan het paleis van den Sultan. Het is een somber gebouw, dat slechts in de laatste plaats tot Koninklijk tehuis zou worden verkozen. Aan den overkant van het pleintje staat een ander gebouw, nog somberder, waar Hadji Boetoe, voorheen des Sultans eerste Minister, thans lid van den Philippijnschen Senaat, woont. Wij betraden de benedenverdieping die als algemeen pakhuis dienst doet. Hier lummelden eenige Moro's half gekleed rond, die, naar men mij vertelde, tot des Sultans lijfwacht behoorden. Langs een donkeren trap werden we naar de volgende verdieping geleid, waar een van de onmisbare pandita's dienst had. Men verzocht ons te gaan zitten, wijl Z. K. H. thuis was en ons zeer gaarne zou ontvangen. Weldra kwam de Sultan, op zijn Europeesch gekleed, en deelde ons mede, dat hij pas terug was van Singapore, waar hij bij geloofsgenooten van het Maleisch schiereiland Zijne belangen had behartigd. In minder vloeiend Engelsch vroeg hij naar den stand van het onderwijs en drukte zijn vreugde uit over de gemaakte vorderingen. Ik vertelde hem van zijn neef Djakaria en vernam daarop, dat deze met de zorg voor des Sultans bezittingen, aan den anderen kant van het eiland Soeloe gelegen, belast zou worden. Zijne Hoogheid de Sultan voert thans geen vorstelijken staat meer. De kamer, waarin wij ontvangen werden, kan als zeer gewoon worden omschreven. Doozen, bundels, wapens, een verwaarloosde schrijftafel, eenige oude stoelen en een aparte zetel voor den Sultan vormden het eenig meubilair. Van tijd tot tijd kwam een dienaar binnen met een sirihdoos, waaruit de Sultan zich onder het spreken bediende. Hij had een onderwijzer in dienst genomen en vond het zeer aangenaam, toen we zijn kennis van het Engelsch prezen. De Sultan van Soeloe heeft iets zeer ontroerends in onze oogen. Hij is thans weinig meer dan een gepensionneerde, wien alles ontnomen is behalve de titel. De vorstelijke waardigheid en het hooghartig voorkomen van vroegere Sultans zijn voor altijd verdwenen. De oude zeeroovers zouden zich in hun graf omkeeren, als ze den tegenwoordigen Sultan konden zien.

De vroegere toestanden brachten een beschaving voort, die geheel gebaseerd was op schatting heffen en bijzondere voorrechten ge-

nieten Voor de klasse der voortbrengers beteekende dit weinig meer dan lijfeigenschap. Kleine machthebbers ontstonden onder dit stelsel, verbijsterend in aantal en verscheidenheid. Van den machtigen panglima met zijn versterkte plaatsen en zijn duizenden van strijdbare Moro's tot den heer over slechts weinig morgens lands, waren ze allen van edel bloed en vormden de bevoorrechte klassen. Elke welgeslaagde rooftocht bracht weelde, macht en verhoogd aanzien aan de leiders, die hierin de eenige gelegenheid zagen om vooruit te komen. Zelfs nu nog kan men die kleine hoofdmannen zien rondslenteren, in hooghartige onverschilligheid voor alles wat wij als vooruitgang beschouwen. Gekleed in schilderachtig gewaad, arm doch nog trotsch op zijn rang, ziet de Morodatoek, van welken graad ook, met minachting neer op wat hij als slavenwerk beschouwt. Zoo'n doorluchtig heer komt men haast elk oogenblik in Soeloe tegen. Hij heeft twee dienaren in zijn gevolg wanneer hij in het publiek verschijnt; een draagt er de sirihdoos, van schitterend metaal en kunstig bewerkt, om zijn heer naar behoefte met een sirihpruim te dienen en de andere is de eigenlijke wapendrager. Deze laatste is thans min of meer overbodig, sedert de Moro's ontwapend zijn, maar de datoek neemt hem toch mee en geeft hem extra stukken van zijn uitrusting te dragen. Velen van de machtiger hoofden hebben een grooter gevolg, doch de oude pracht van de schatting heffende klasse is voor altijd verdwenen.

In haar plaats is een ruimer gelegenheid om zich op te werken voor den landbouwer, den ambachtsman en den koopman gekomen. Van af de eerste overeenkomst tusschen Generaal John C. Bates voor de Vereenigde Staten en den Sultan van Soeloe voor de Moro's tot op heden is het doel steeds geweest hier, op een basis van wet en orde, een bestuur in te voeren, waaronder de eerzame werker de vruchten van eigen arbeid zou kunnen genieten. Ten minste één lid uit des Sultans naaste omgeving aanvaardde de nieuwe orde van zaken en wel een vrouw, een Prinses. Deze ondernemende jonge dame weigerde, zich aan de heerschende gewoonten onder Morovrouwen te onderwerpen en wierp zich in allerlei zaken, die moed en talent vereischen. Zij bezat booten voor de parelvisscherij, nam duikers in dienst en deed zoo de Chineezen concurrentie aan. Ze

richtte kleine winkels op, waar ze goederen aan haar eigen volk verkocht in ruil voor zee- en landbouwproducten. Zij bezat land en verpachtte het, alles bij elkaar genomen was zij het zakenhoofd van het Vorstelijk huishouden. Ze was ook zeer vrijmoedig en openhartig in haar strijd voor meerdere vrijheid voor de Moro-vrouw. Voor zichzelf verklaarde ze, dat ze bepaaldelijk geen huwelijk met een Moro wenschte, omdat deze niet wist, hoe hij zijn vrouw netjes zou moeten behandelen. De Christen Philippino's waren in dit opzicht wel beter, doch zij zou de voorkeur aan een Amerikaan geven, wijl zijn houding jegens de vrouw de scherpe toets dezer verstandige jonge dame scheen te kunnen doorstaan.

Er zijn ongeveer 50 K.M. aan goede wegen op het eiland Soeloe, waarlangs men op gemakkelijke wijze in twee richtingen van het eene eind naar het andere kan reizen. Op zekeren morgen vertrokken we heel vroeg per auto om het binnenland te bezien en op de hoogte te komen van wat er aan den anderen kant van het eiland was. Er zijn zestien personen- en vrachtauto's op dit eiland en die, welke we tegenkwamen, zaten vol met vroolijk gekleede inboorlingen, mannen en vrouwen, die de moderne verkeersmiddelen hadden leeren waardeeren. Onderweg wees de superintendent ons den krater, waar de strijdende Moro's de Amerikanen hadden getrotseerd. Nagenoeg elke kilometer van den weg heeft zijn tragische geschiedenis, de een of andere misdaad door een stoutmoedigen Moro gepleegd, die toornde tegen het gezag. De gewoonte van amok-maken is aansprakelijk te stellen voor het meerendeel dezer misdaden. Terwijl ik dit schrijf, komt er juist bericht van Soeloe, dat een Moro, die den eed Juramentado had afgelegd, zijn kapmes had gegrepen en den weg tot Allah had gezocht, door zooveel Christenen te vermoorden, als hij kon, voor hijzelf viel. Hij wist dat hij zijn eigen leven daarbij zou inschieten, doch ook, dat glorie hem in het hiernamaals wachtte; waarom zou hij dan aarzelen, deze belooning te verdienen?

De algemeene indruk van het leven op Soeloe is prettig en aantrekkelijk. Het tooneel wordt verlevendigd door vroolijk gekleede Moro's die her en der gaan in lenigen gang. Ze dragen nauwsluitende kleeren van vroolijke kleur en hebben hel gekleurde dekens om de schouders gedrapeerd. Het geheel is in staat, de verbeelding

te prikkelen tot het oproepen van de tijden der Moro-invallen, toen het woord van den Datoek wet was.

Mijn mede-reizigers waren met zware revolvers gewapend, niet, naar ze me uitlegden, dat er gevaar voor een opstand was, maar omdat niemand ooit kon zeggen, wanneer een Moro amok zou maken en het bij zoo'n gelegenheid goed was in staat te zijn hem tegen te houden. Even voor mijn komst was er flink gevochten op het eiland Pata, ten zuiden van Soeloe, waar een weerspannige datoek zijn strijdbare Moro's verzameld, zich in een versterkt dorp genesteld en de autoriteiten getart had. Het was noodzakelijk geweest om politie-soldaten op hem af te zenden. Elke poging werd in het werk gesteld, om hem tot overgave te bewegen, doch hij weigerde en in het daarop volgende gevecht sneuvelde hij met al zijn metgezellen, een dertigtal of meer.

Dergelijke voorvallen gebeurden eenige jaren geleden geregeld, doch verdwijnen nu langzamerhand. Het was noodzakelijk, om den Moro's het dragen van wapenen te verbieden, ten einde aan hun gruwzame praktijken een eind te maken en hun energie op meer vreedzame doeleinden te richten.

Op het platteland zag men weinig landbouw. Men vertelde mij, dat slechts het zevende deel van den beschikbaren grond in cultuur is. De Moro houdt er niet van, om den bodem voor eigen profijt te ontginnen. Vroeger mocht hij nooit de vrucht van eigen arbeid plukken. De wanordelijkheden van vorige jaren en het systeem, in zwang onder de kleine Sultans en Datoeks, hebben een onuitwischbaar stempel op de tegenwoordige generatie gedrukt. Er leven thans nog te veel gewezen zeeschuimers, die tegen de tucht morren.

Het eiland Soeloe eigent zich goed tot runderteelt, doch veediefstal was vroeger zoo'n algemeen voorkomend verschijnsel, dat het volk er thans moeilijk toe te krijgen is. De onderdrukking van rooverij maakt het thans mogelijk de veeteelt uit te breiden en tevens om uitgestrekte streken lands, die vroeger aan hun lot waren over gelaten, te ontginnen. Dit is echter een taak voor een paar geslachten: men kan niet verwachten in één nacht een zeeroover in een nijveren boer te veranderen. Een van de middelen, die tot dit doel zullen leiden, is de Moro Landbouwschool, in het hart van het Soeloe-eiland gelegen. Het is een particuliere school, ge-

sticht door Mr. L. Spencer te New-York in samenwerking met de Zending. Toen wij de school bezochten was Mr. Frigate superintendent en Mr. Riley het hoofd. Deze mannen hadden er een kleine gemeente van gemaakt en hebben het prijzenswaardig voornemen de krachten van de volgende generatie op grondontginning te richten, opdat de Moro's de voorkeur zullen geven aan het stichten van een rustig tehuis boven het zeerooversleven. Dat ze in hun onderneming zullen slagen bleek zeer duidelijk uit de vorderingen van hun plan om land door de studenten te doen bebouwen. Het Gouvernement spant alle krachten in om een dergelijke doel op ruimer schaal te bereiken. Geen nederzetting is er of ze heeft haar school en zoo mogelijk een daaraan grenzend stuk land, voor schooltuin bestemd. Zoowel door voorschrift als door voorbeeld worden jongens en meisjes ertoe gebracht, om de waarde van den arbeid te erkennen en eerbied te gevoelen voor eerlijk werk van welken aard ook. Ten zuiden van Soeloe op het eiland Lapoe is een groote landbouwschool, waar Moro-knapen in grooten getale voor den practischen landbouw worden opgeleid door het bewerken van den voor de school gereserveerden grond.

Een van de voornaamste nieuwigheden, door de Amerikanen ingevoerd, is de opvoeding van meisjes. Vroeger werd een vrouw als een lastdier beschouwd, aan wie alle opvoeding verkwist zou zijn. Het duurde lang, voor de Moro zich naar het nieuwe denkbeeld kon schikken, doch nu aanvaardt hij het met menig ander ding, dat de Amerikanen gebracht hebben en waarvan hij het nut heeft ingezien. Men kan zeggen, dat tegenwoordig alle dochters van Panglima's, Datoeks en Sultans eenige opvoeding ontvangen. Menige jonge vrouw van hoogere komaf geeft onderwijs in een meisjesschool. Wij brachten een bezoek aan een meisjesschool te Parang en aan een te Maimboeng. Beide scholen waren letterlijk overvol met meisjes van elken leeftijd en elk grootte. Allen leerden zoowel Engelsch als allerlei huishoudelijke vakken, die gericht waren op het voldoen aan de behoeften en de voorwaarden van het Moroleven. De onderwijzeres te Maimboeng was Prinses Rada Kiram, een bloedverwant van den Sultan. Het feit, dat vrouwen van hoogen rang hierin voorgaan, is geen gering voordeel in een landstreek, waar hartstocht en vooroordeel zoo lange eeuwen hoogtij hebben gevierd.

Naast het brengen van practisch onderwijs hebben de Amerikanen nog meer gedaan. Naar het oud Moro-gebruik behoorden de vruchten van iemands arbeid aan den Datoek, die in zijn levensonderhoud voorziet. Het denkbeeld van den Amerikaan is echter, dat de vrucht van den arbeid aan den werker zelf toekomt, en dat deze tegen inbreuk op zijn recht, om ervan te genieten, beschermd moet worden. Daartoe zijn in verscheidene bevolkingscentra langs de kust markten gebouwd, in de hoop een neutrale plaats te bieden, waar hij zonder dwang kan verkoopen, gereed geld voor zijn waar krijgt en — het mag behouden. De Moro's worden aangespoord te komen, hun waren in de voor hen opgerichte loodsen uit te stallen en er handel te drijven. Dit alles met het doel om hen van hun vroegere leefwijze los te maken. Dit zal uiteraard langzaam gaan. Tegenwoordig is de handel bijna geheel in de handen van Chineezen. Toen wij op Soeloe toefden, waren er 182 firma's die zaken deden. En hieronder waren er 157 Chineesche, terwijl de 25 overige handelszaken van Philippino's, Amerikanen, Spanjaarden, Japanneezen en Hindoe's waren. Het deel, dat het Moro-element in handel en bedrijf inneemt, vonden we zeer onbelangrijk. Toch is de Moro vrij ijverig en op zijn manier handig. Hij vlecht matten van „bejuco" en pandan, weeft, smeedt, is juwelier, maakt booten, bakt aardewerk en is kolenbrander. Ieder dorpje heeft zijn „pandai" (smid), die met zeer ruwe gereedschappen werkt, doch zeer bekwaam in zijn vak is en aan de plaatselijke vraag naar kapmessen, krissen, kleine mesjes e.d. kan voldoen. De Moro-goudsmeden leveren merkwaardig fijn werk; zij maken knoopen, oorringen, armbanden, vingerringen en haarspelden naar oorspronkelijke en ingewikkelde ontwerpen.

De zee-producten vormen de rijkste bronnen van inkomsten in de Soeloe-provincie. Schelpen leveren ongeveer de halve opbrengst op. De Soeloe-paarlen worden onder de schoonste der heele wereld gerangschikt. De toekomst van deze vrijbuiters ligt in de ontwikkeling van de eigen hulpbronnen der zee, die van verschillenden aard, onuitputtelijk en tot op heden, practisch gesproken, nog niet noemenswaard aangeraakt zijn. De parelhandel is voor het grootste deel in handen van de Chineezen, doch de duikers zijn bijna allen Moro's.

De ontwikkeling van dit ras van strijders moet bijna uitsluitend gevonden worden in de opvoeding van de groote menigte. Het tegenwoordig geslacht zal naar alle waarschijnlijkheid wel blijven zooals het is. Maar de scholen oefenen een krachtigen invloed uit en zullen meer uitwerken dan elke andere factor, om de zeeroovers uit hun oude banen te leiden in die van de beschaving.

Van hun godsdienst is weinig goeden invloed te verwachten, zoolang hun opvatting ervan niet verbetert.

Toch zijn de Moro's met al hun gebreken een prachtig ras. Ze zijn physiek goed ontwikkeld, vlugge opmerkers, stoutmoedig en beslist in hun optreden, trotsch op hun voorouders en als verdedigers buitengemeen dapper. Het loont wel de moeite, de energie van dit krachtig volk in goede banen te leiden, opdat zijn schoone eigenschappen op een waardiger wijze tot uiting komen dan in het berooven van hun naburen.

Onze petroleumindustrie en de internationale positie van Nederlandsch-Indië.

door

Dr. W. Feuilletau de Bruijn.

„Sans la connaissance approfondie
„du problème pétrolier et de ses don-
„nées, la politique mondiale apparaît,
„suivant une expression célèbre, com-
„me un drame incohérent, joué par
„des comédiens ivres".

Comte de Fels. [1])

In zijn diplomatieke nota van 12 December 1919 schreef Henry Bérenger, de Fransche gedelegeerde van de „Interallied Petroleum Conference" aan Clémenceau: „Qui aura le pétrole, aura l'Empire, Empire des mers par les pétroles lourds, Empire des cieux par les essences légères, des Continents par les gasolines et les pétroles lampants". [2])

Dat was een der harde oorlogslessen, die de volkeren van Europa in den grooten krijg hadden geleerd. Eerst door den oorlog hebben de staatslieden leeren begrijpen, dat „King Oil" in den vervolge een veel grooter rol in het economische leven der Staten zou gaan spelen dan „King Coal". Engeland was het eerste land dat dit begreep, dat haar heele wereldpolitiek tijdens en na den oorlog instelde op het verkrijgen van de contrôle over alle nog beschikbare voorraden van de wereld. Het is daar wonderwel in geslaagd en toen Frankrijk en de Vereenigde Staten de politiek van Engeland doorzagen was het te laat en had Groot-Britannië zich reeds de

1). Comte de Fels. Aurons nous une politique de pétrole? Revue de Paris. Août 1922 p. 589.

2). L'Espagnole de la Tramerye. La lutte mondiale pour le pétrole, Paris 1923.

contrôle verzekerd over de voornaamste olie-terreinen, die nog vrij waren. Die concurrentiestrijd der groote mogendheden duurt nog steeds voort. Men herinnert zich nog wel hoe tijdens de behandeling der Djambiconcessies in de tweede kamer de Amerikaansche gezant pressie probeerde uit te oefenen ten bate van de Standard Oil Comp. Zeer terecht merkte een anonymus [1]) naar aanleiding hiervan op, dat ..... „dergelijke methoden te levendig herinneren aan zekere interventies in Mexico en Zuid-Amerikaansche landen om hier te worden gegoûteerd. Het schijnt noodig te zijn eens en voor altijd uit te maken, dat men hiermede in Holland aan een verkeerd adres is".

Maar toch blijkt hieruit wel, hoe groote Mogendheden zelfs in tijd van vrede niet schromen om invloed op ons uit te oefenen inzake petroleumkwesties. En de kans dat er pressie van de zijde der belligerenten op onze handelingen als neutrale zal worden uitgeoefend zoo er een oorlog in de Pacific mocht uitbreken is zeer groot. Is er voldoende gedaan om onze petroleum-terreinen te beschermen? Dreigen die onbeschermde oliehavens in geval van oorlog in de Stille Zuidzee geen gevaar te worden voor de kolonie? Doel van dit opstel is aan te toonen hoe innig het vraagstuk der Indische neutraliteit verbonden is met onze petroleumterreinen, en dat het dringend noodig is, die terreinen zooveel als in ons vermogen is tegen neutraliteitsschending te beschermen.

De economische beteekenis der petroleumindustrie.

Amerika is het land waar de petroleumindustrie het eerst tot ontwikkeling kwam. Hoewel te voren reeds kleine hoeveelheden olie gewonnen waren in het Oosten van Pennsylvania en in het westen van den Staat New-York, gelukte het eerst door de boring van colonel Edward Drake, die in 1859 in Oil Creek werd aangezet, om commercieele hoeveelheden petroleum te produceeren. Sindsdien heeft de olienijverheid in de Vereenigde Staten een ontzaggelijke vlucht genomen. Om zich daarvan eenigszins een idee te vormen zij slechts opgemerkt, dat, terwijl in 1859 slechts 2000 barrels petroleum werden geproduceerd, in 1920 de productie reeds was gestegen tot 443.000.000 barrels. In 1921 was in Amerikaan-

1). X ..... Baas in eigen huis. Ingezonden stuk. Economisch-Statische Berichten. I 1921 p. 449-551.

sche petroleumondernemingen meer dan 6 milliard dollar belegd, terwijl de wereldproductie tot 759 millioen barrels was gestegen.

Uit de ruwe olie worden in de raffinaderijen de verschillende petroleumproducten gewonnen. De meeste bekende aardolieproducten zijn naast petroleum (kerosene) de verschillende soorten „motor spirit", die gebruikt wordt in benzine en Dieselmotoren, waarin een zwaardere fractie verbrand wordt dan in de motoren van auto's, vliegtuigen, motorbooten; de *„liquid fuel"* voor stoomketels van zeeschepen, locomotieven en fabrieken; de paraffine voor kaarsen, voorts alcoholen, waaruit chemische reagentia, azijnzuur en chloroform worden bereid, aromatische koolwaterstoffen, xylol, toluol, benzol, de grondstoffen voor explosieven waaronder ook picrinezuur en last not least de petroleumgassen, die gebruikt worden voor verlichting en verwarming van stoomketels, nadat daaruit het zoogenaamde „casing-head gasoline" is gewonnen.

De olie wordt over groote afstanden middels pijpleidingen en tankschepen gedistribueerd en in raffinaderijen geraffineerd.

Vooral in de jaren tusschen 1900 en 1910 heeft een geweldige ontwikkeling van de explosiemotorindustrie plaats gehad en het gebruik van automobielen en motoren nam sedert dat tijdvak enorm toe. In 1923 waren in Amerika 9.5 millioen personenauto's, bijna 2 millioen vrachtauto's, bijna 866.000 landbouwtractors en 1.3 millioen fabrieksmotoren in gebruik. [1])

De toekomst van de petroleumindustrie schijnt in hoofdzaak te liggen in het gebruik van petroleumproducten als interne brandstof in motoren. De meeste petroleummotoren loopen op solarolie, een zwaardere fractie dan kerosine.

Voor de motoren van automobielen heeft men langen tijd benzine gebruikt met een ontvlammingspunt van maximum 150° C.

Naarmate echter de benzine duurder werd kwam dit ontvlammingspunt op 170° C. Ongeveer 25 jaren geleden wist men met dit product geen raad en moest men de benzine der Sumatra-oliën, die zeer rijk aan lichte fracties waren (plus minus 50%), op speciale verbrandplaatsen verbranden. Steeds blijft de vraag naar benzine stijgen. Men heeft getracht daaraan tegemoet te komen, door benzine te winnen uit de petroleumgassen, dan wel uit zwaar-

1). Dorsey Hagar. Oil-Field Practice. New York 1923.

dere fracties, middels verschillende crackingsystemen benzine te bereiden. In Frankrijk is veel propaganda gemaakt voor de zoogenaamde „carburant national" bestaande uit een mengsel van alcohol, benzol en ether.

Men heeft in 1923 de importeurs van petroleumproducten verplicht om iedere maand een hoeveelheid aethyl alcohol aan te koopen tot een hoeveelheid van minstens 10% van de ingeklaarde petroleum die gemengd met petroleumproducten als „carburant national" verkocht moet worden. [1])

In Spanje dat evenmin petroleum produceert, werd tijdens den oorlog alcohol als brandstof voor auto's gebruikt en het schijnt dat ook de Londensche autobussen tijdens den oorlog op alcohol gemengd met benzol liepen. [2]).

In Zuid-Afrika dat ook afhankelijk is van het Buitenland heeft men zich onafhankelijk pogen te maken door het gebruik van *natalite* waarvan de grondstof een alcohol is gestookt uit sorghum. [3]).

In Australië heeft men een industrieele alcohol trachten te bereiden uit de „prickley pear" de vrucht van een cactussoort.

Wellicht zullen in een verre toekomst de nipabosschen van onzen archipel voor de bereiding van alcohol ter vervanging van motorenbrandstof, een belangrijke rol spelen.

Maar het calorisch effect van alcohol bedraagt slechts 4.600 caloriën, dat van benzine echter 7.500 caloriën.

Petroleummotoren komen steeds meer in gebruik, ja er zijn thans zelfs proeven in vollen gang bij de Amerikaansche Marine en bij de Junkersfabrieken in Duitschland teneinde Dieselmotoren en Semi-Dieselmotoren als drijfkracht voor vliegtuigen te gebruiken.

Weliswaar weegt de lichtste Dieselmotor thans nog 30 K.G. per P.K., terwijl de vliegtuigmotoren ± 1 K.G. per P.K. wegen, maar men schijnt goede hoop te hebben, dat het semi-Dieselprincipe in de toekomst tot de oplossing van het probleem zal leiden. [4]).

---

1). Handelsberichten enz. 1923—1924. p. 718.
2). Henry Berenger. La politique du Pétrole. Paris 1920. p. 77.
3). Handelsberichten enz. 1919 — 1920 p. 690.
4). Alexander Klemin. With the Men who fly. p. 226, Scientific American, October 1923.

Van algemeene bekendheid is, dat sedert langen tijd „liquid fuel" onder stoomketels wordt gestookt instede van steenkool.

Reeds in 1897 werden door de K. P. M. in Indië proeven met het stoken van fuel genomen en in 1899 begon deze maatschappij stelselmatig het stoken met petroleum residu toe te passen. [1]).

Op het oogenblik wordt, op een wereldtonnage van bijna 58 millioen ton, op stoomschepen tot een gezamenlijke tonnenmaat van 15 millioen ton met liquid fuel gestookt.

In 1914 stookten 89% van de schepen der wereld met kool en 2,65% schepen met residu. In 1923 waren die cijfers respectievelijk 68.87% en 24.23%. In 1920 werd de stookolie door tankschepen tot een tonnage van 4.8 millioen ton over de wereld gedistribueerd. Thans is het cijfer gestegen tot 5.160.973 ton. [2]).

Bunkeren is bij stoken met olie meestal niet noodig in een tusschenhaven, zoodat daardoor tijdverlies wordt voorkomen en haven- en liggelden worden uitgespaard.

Bovendien geschiedt het bunkeren veel vlugger en zindelijker. Zoo doet b.v. een schip als de „Olympic" over het bunkeren van steenkool 5 dagen, waartoe 500 man noodig zijn, terwijl het bunkeren van petroleum in 12 uren met 12 man is afgeloopen. Het rendement van een stoomketel gestookt met kool is zelden 60%, een ketel gestookt met fuel haalt tot 80%.

Voorts kan met minder machinekamer en stokerspersoneel worden volstaan. Voor een schip als de „Mauretania" geeft dit een personeelbesparing van 300 man. Daar staat echter tegenover dat het stoken met olie een grooter toezicht vereischt en meer oplettendheid vergt van het personeel bij de regeling van druk, temperatuur en luchttoevoer. [3]).

Het stoken met olie of kool wordt intusschen in hoofdzaak beheerscht door de prijzen dier brandstoffen.

Daarbij komt nog, dat de zwaardere fuelsoorten, zooals b.v.

---

1). Ir. W. M. Meyer. De voordeelen van het gebruik van stookolie boven het gebruik van kolen op de koopvaardijschepen. De Ingenieur 1919 p. 143.

2). Archibald Hurd. The Future of British Shipping. The Fortnightly Review. September 1923 p. 449.

3). L'Espagnole de la. Tramerye. La lutte mondiale pour le Pétrole: Paris 1923. p. 29.

de Mexikaansche residu afkomstig uit de omgeving der Panucorivier, te visceus zijn, om zonder meer verpompt te worden, en daarom in de tanks vóórverhit moeten worden, om haar voldoende dunvloeibaar te maken.

Dit is niet noodig indien men de olie niet in de dubbele bodems meevoert — een systeem dat tijdens den oorlog steeds meer in zwang is gekomen maar later weer ten deele is prijs gegeven in verband met de moeilijkheden bij reiniging en reparatie dier dubbele bodems — maar de olie in afzonderlijke tanks nabij de machinekamer bunkert. [1]).

Bij brandstofschaarschte, die vaak verband houdt met kolenstakingen, vragen de trusts wat zij willen voor liquid fuel, tenzij zij door een contract aan bepaalde maatschappijen gebonden zijn.

Vele schepen zijn thans daarom weer voor stoken met steenkool verbouwd en ook in Europa is de oliekoorts wat geluwd.

Er worden nog wel steeds schepen voor oliestoken verbouwd, maar de roosterbaren, vuurfonten enz., benoodigd voor het stoken met steenkool, worden steeds medegevoerd, teneinde zonder veel tijdverlies het schip zoo noodig op stoken met kool te kunnen inrichten.

Toch schijnt het, dat niet het stoomschip dat met liquid fuel stookt, maar het motorschip met interne oliecombustie het schip van de toekomst zal zijn. Een oliestokend stoomschip verstookt twee à driemaal zooveel olie als een motorschip.

Natuurlijk wordt door de meeste in de vaart zijnde motorschepen met Dieselolie gestookt, maar toch schijnen er thans twee Britsche schepen te bestaan, die uitsluitend liquid fuel in de motoren gebruiken. [2]).

Mr. Albert Lasker, Chairman of the United States Shipping Board, constateerde dat de exploitatiekosten van een motorschip 25% minder bedragen dan voor een stoomschip dat met fuel stookt. Anderen stellen dat verschil op 30 à 40%. Hier staat echter tegenover dat een motorschip 10 à 15% meer kost bij aanbouw dan een stoomer van dezelfde tonnage. De voornaamste voordeelen van het

---

1). W.B.K. Verster. Stookolie voor zeeschepen. Economisch Statistische Berichten 1920 II p. 645 — 647.

2). Archibald Hurd p. 450 l.c.

motorschip zijn de grootere werkingssfeer, minder olieverbruik, terwijl met minder machinekamer personeel kan worden volstaan dan op een oliestokend schip. [1]).

Bovendien wegen de motoren reeds belangrijk minder dan alleen de turbines van een turbineschip van dezelfde tonnage, ongerekend de ketels.

In Zweden bestaat 75% van de in aanbouw zijnde tonnage uit motorschepen. In Engeland heeft men in verband met de scherpe daling der vrachtprijzen die in Juli 1923 nog maar 20.9% bedroegen van de vrachtprijzen in 1900, de aanbouw van vele schepen stop gezet.

Van geen enkel der op stapel staande motorschepen is de aanbouw gestaakt.

Een competent schrijver als Archibald Hurd, de marine-correspondent van de Times, is de meening toegedaan, dat het motorschip in de toekomst het stoomschip langzamerhand zal verdringen; evenals het zeilschip door het stoomschip werd verdrongen.

In 1914 bestond 0.45% van de wereldtonnage uit motorschepen. Thans zijn 824 motorschepen in de vaart metende ruim 1.3 millioen ton of 2.56% van de wereldtonnage.

Maar met de suppremacie van het motorschip, gaat de suppremacie van petroleum als brandstof voor het wereldverkeer hand in hand. Landen als Engeland, die zonder hun handel en scheepvaart te gronde zouden gaan, zullen in de toekomst ten allen tijde en over de geheele wereld de beschikking moeten hebben over de brandstof van de toekomst. Het is een „conditio sine qua non" voor zijn voortbestaan als groote zeemogendheid.

„Engeland" zegt Mahan de bekende marine strateeg, „received from Nature but little, and until her manufactures were developped had little to export ..... Their needs and genius made them merchants and colonists, then manufacturers and producers; and between products and colonies, shipping is the inevitable link. So their seapower grew. But if Engeland was drawn to sea, Holland was driven to it. Without the sea Engeland languished, but Holland died. In the heighth of her greatness, when she was one of the chief factors in European politics, a competent native

1). George Thow. Motorships. The Worlds Work p. 483-486, 1922, p. 484.

authority estimated, that the soil of Holland could not support more than one eighth of the inhabitants". [1]).

Engeland zou zonder zijn handel en scheepvaart niet kunnen bestaan. Meer dan 40% van de natie woont binnen 15 mijlen van een zeehaven en ongeveer 20% woont aan kanalen, die door die havens worden bediend. In de laatste eeuw is de bevolking van het Vereenigd Koninkrijk bijna verdriedubbeld. [2]).

In geen enkele maand van het jaar is er een „stock" in Engeland voldoende groot om langer dan 7 weken in het levensonderhoud der bevolking te voorzien. [3]). Is het wonder, dat het Britsche rijk in de laatste jaren een imperialistische petroleumpolitiek is gaan voeren? Maar al te waar zijn de woorden van Archibald Hurd: „When we desert the seafaith of our forefathers, our population will be without work without food". Zeevaart en handel vormen een integreerend deel van Engelands economisch bestaan.

Er is daar ginds in het Noorden van den Pacific een land waarvan de economische geschiedenis in groote lijnen merkwaardig veel overeenkomst vertoont met die van Engeland. Toch is er één groot verschil in de economische voorwaarden waaronder Japan zich moest ontwikkelen met die van Engeland. Groot Britannië beschikte over groote hoeveelheden steenkool, niet alleen de grondstof voor haar industrie, maar tevens een waarborg dat schepen, die op Engeland voeren, niet ledig behoefden terug te keeren. Maar Japan beschikt slechts over bescheiden hoeveelheden steenkool. Evenals Holland werd Dai Nipon gedreven naar zee, door de ongunstige economische ontwikkelingsvoorwaarden van het land. Terwijl Engeland beschikt over een steenkoolvoorraad van 189.5 millard ton bewezen en waarschijnlijke kool en in het jaar 1911 296 millioen ton kool produceerde, beschikt Japan slechts over een voorraad van 3.7 milliard ton steenkool. In 1913 produceerde het ongeveer 23 millioen ton kolen.

Maar de ontginningsverliezen van sommige mijnen zijn buiten-

1). Mahan. The Influence of Seapower upon History. Cambridge U.S.A. 1889 p. 37.

2). Archibald Hurd. Seapower and Airpower. The conflict of claims. The Fortnightly Review p. 813-827. Mei 1922 p. 826.

3). Archibald Hurd. Is the Washington Naval Treaty doomed? The Fortnightly Review. January 1923. p. 13.

sporig hoog, voornamelijk uit vrees voor mijnbranden en bedragen soms 2/3 der ontgonnen lagen, zoodat in 1913 ongeveer 40 millioen ton van den kolenvoorraad van Japan afgebouwd werd.

De Japansche handelsvloot heeft zich sterk uitgebreid in de laatste jaren en een groot voordeel bij de concurrentie met vreemde reederijen is, dat de Japansche uitvarende schepen tot nu toe steeds een lading steenkool konden vinden. Handel en scheepvaart zullen dien steenkool niet graag prijs willen geven en zullen zich verzetten als op beperking der productie wordt aangedrongen.

Zoo zal er een sterke stijging in de productie zijn die in 1918 tot 28 millioen ton was opgeloopen.

De totale kolenvoorraad van Japan bedraagt ongeveer het dubbele van de voorraden in de Nederlandsche bekkens van Zuid-Limburg en de Peel en zij zullen verbruikt zijn in een termijn die men ternauwernood met enkele tientallen jaren mag aanduiden.

Met de ijzerertsvoorraden van Japan staat het al niet veel beter. Volgens een opgave van het „Japan Yearbook 1916" beschikt Japan over 80 millioen ton ijzererts, een voorraad die in 2 à 2½ jaar op zou zijn gebruikt door de Duitsche ijzerindustrie. Hierbij zijn echter niet de groote hoeveelheden titaanijzerzand in aanmerking genomen, die tot nog toe niet geschikt werden geoordeeld voor ijzer en staal bereiding. Voor de kooksfabricage die men noodig heeft voor het Japansche hoogovenbedrijf, is men afhankelijk van Chineesche kolen die met Japansche vermengd worden teneinde een superieure gietkooks te fabriceeren. [1]).

Alleen op Karafuto, het Japansche deel van Sachalin schijnen kookskolen voor te komen. In 1918 werden 818.134 ton chineesche steenkool ingevoerd. [2]).

Zoo afhankelijk is Japan in haar brandstoffen voorziening van het buitenland, dat zelfs de Japansche Marine met briketten stookt van Japansche Müke-kool en anthraciet afkomstig uit de Hongay-mijnen in het Fransche Tongkin gelegen, waardoor een oorlogsbriket is verkregen van 8070 caloriën.

1). Ir. J. Koomans.Verslag over een reis naar Japan ter bestudeering van het steenkolenvraagstuk. Verslagen en Mededeelingen betreffende Indische Delfstoffen No. 2. p. 116.

2). Prof. H. Blink. China en de Chineezen. Tijdschrift voor Economische Geographie 1921 p. 298.

Vóór den oorlog was Japan voor zijn staalverbruik voor drie kwart van het buitenland afhankelijk.

Toen Amerika in 1917 een embargo op den uitvoer van staal uitvaardigde, in verband met zijn deelname aan den Oorlog, begreep Japan, dat het noodzakelijk was, dat het zich voor wat zijn behoefte aan staal betrof, onafhankelijk moest maken van het buitenland.

Japan is er thans in geslaagd, pantserplaten te fabriceeren, die niet onder doen voor de beste Krupplaten.

Ook de machine-industrie heeft een groote vlucht genomen en de machinerieën en het geschut der vloot die in Japan worden vervaardigd, doen in geen enkele opzicht onder voor in Europa vervaardigd materiaal.

Om aan zijn ijzerbehoefte te voldoen, nam het Japansche Gouvernement uitgebreide proeven met het versmelten van titaanijzerzand. Deze proeven schijnen met succes te zijn bekroond, maar om militaire redenen geheim te worden gehouden. [1]).

In verband met de malaise is de productie in Japan sterk achteruit gegaan. Vele maatschappijen gingen door de scherpe prijsdaling in 1919 en 1920, waarbij de prijs van ruw ijzer van 550 op 100 yen per ton terug liep, te gronde. [2]) In 1921 produceerde Japan 654.000.— ton ruwijzer en 558.000.— ton staal, terwijl in 1922 die hoeveelheden terugliepen naar 310.000.— ton en 460.000.— ton. Japan zal in de naaste toekomst vermoedelijk bij de verdere ontwikkeling van zijn industrie wel vijf maal die hoeveelheid noodig hebben. Is het dan te verwonderen, dat Japan begeerig zijn handen uitstrekt naar de veel rijkere ijzer- en koolvoorraden van China, dat naar schatting over een totalen steenkolenrijkdom van 1200 milliard ton en bij een wereldverbruik van ruim één milliard ton steenkool per jaar de heele wereld gedurende ten minste 10 eeuwen van kolen zou kunnen voorzien?

Maar ook wat betreft het hoofdvoedsel, de rijst, is Japan geheel van het buitenland afhankelijk.

---

1). Hector C. Bywater. Seapower in the Pacific, London 1921 p. 167.

2). Prof. H. Blink. Japan als economisch-geographisch gebied in het verleden en het heden. Tijdschrift voor Economische Geographie. Januari 1922 p. 28.

Weer is het China, dat in staat is Japan zoo noodig van rijst te voorzien.

In het Yangtse-dal is een jaarlijksch overschot aan rijst van 40 millioen koku (= 120 millioen pikoel) terwijl het rijsttekort van Japan 6 millioen koku of 18 millioen pikoel per jaar bedraagt. [1]).

Dan begrijpt men ook, waarom Kojiro Sato in zijn brochure tot de conclusie komt, dat voor de economische ontwikkling van Japan het vaste land van Azië absoluut onontbeerlijk is, niet alleen om Japan te verzekeren van oorlogsmateriaal in oorlogstijd, maar ook om den aanvoer in vredestijd te waarborgen. [2]).

Expansie in Zuidelijke richting naar Nederlandsch-Indië ligt dan ook niet in de lijn van Japans economische ontwikkeling. De Indische ijzer- en koolvoorkomens kunnen niet de vergelijking doorstaan met China's minerale rijkdommen. Het Indische klimaat leent zich niet voor Japansche emigratie op groote schaal, terwijl occupatie van Indië noodwendig tot een conflict met Engeland moet leiden, dat nimmer dulden zal dat Japan zich tusschen zijn dominions zal dringen.

Nog een enkel woord over de Japansche scheepvaart.

Door zware subsidies der vaste lijnen, heeft Japan de ontwikkeling van zijn handelsvloot krachtig bevorderd.

Nog meer dan Engeland zal Japan in de toekomst echter afhankelijk zijn van zijn handel en scheepvaart; nog meer dan voor Engeland vormen zij een integreerend deel der ontwikkelingsvoorwaarden van de Japansche industrie die haar grondstoffen grootendeels uit het buitenland moet betrekken.

„Shipping" zal in de toekomst de hartader van Japan's economisch bestaan zijn. Hoe staat het met de petroleumvoorziening van Japan?

Wij zullen zien, dat dit de achillespees is van de Japansche scheepvaart.

Petroleum als brandstof tijdens den oorlog.

Tot aan de verdediging van Verdun vertrouwde het Fransche Hoofdkwartier voor zijn operaties in hoofdzaak op zijn spoorlijnen. Wel had Galliéni bij de operaties van het VIe Leger onder Manoury

1). H. C. Buurman, Japan en wij. Vragen van den Dag. 1923 p, 420
2). Kojiro Sato. If Japan and America fight.

tegen het Ie Leger van von Kluck, gedurende den slag aan de Ourcq, een ruim gebruik gemaakt van Parijsche motorvoertuigen, maar eerst bij de verdediging van Verdun, waarbij men slechts over één lijn met enkel spoor beschikte, bleek de groote beteekenis van de vracht-auto's. De vernieling van vele spoorlijnen, de onvoldoende ontwikkeling van het spoorwegnet achter een groot deel van het Westfront was de reden, waarom men steeds meer op de auto-transporten aangewezen was. Hoe grooter de opeenhooping van troepen was, hoe meer kanonnen, levensmiddelen, munitie, equipementsstukken naar een bepaald punt gedirigeerd moesten worden.

Voor een Fransche divisie die tot het offensief overging, moesten iedere dag 200 ton oorlogsmateriaal en levensmiddelen worden aangevoerd, afgezien nog van een eventueel transport van reserves. [1]).

„Les marches c'est la guerre ..... l'aptitude à la guerre c'est l'aptitude au mouvement; la victoire est aux armées qui manoeuvrent".

Dit maxime van Napoleon gold ook voor den wereldoorlog. In de laatste maanden van 1918 zou het Foch zeer moeilijk gevallen zijn de legers der Geallieerden uit hun verstarring op het Westfront los te maken, indien hij niet de beschikking had gehad over 92.000 vrachtauto's en 50.000 ton benzine per maand.

In het begin van 1916 begon men over den Wereldoorlog dan ook in Fransche militaire kringen te spreken als over den „petroleumoorlog", zoowel om het economische deel van den Oorlog als om den rol die de petroleum tijdens den Oorlog heeft gespeeld, te typeeren.

Voor de Centralen was de petroleumpositie bijzonder ongunstig. Duitschland voerde voor den Oorlog 1.265.000 ton olie in, waarvan 719.000 ton uit Amerika, 220.000 ton uit Gallicië en 114.000 ton uit Roemenië afkomstig was.

Bovendien leverden de bijproductenovens der kooksindustrie motorspirit, benzol en zware oliën. Wel beschikte men over veel meer spoorwegmateriaal dan de Geallieerden, maar tijdens den

1). Commandant Doumerc. Puissance et Mobilité. Revue Militaire Française. 1923 p. 343.

oorlog stond de geheele petroleuminvoer stil en het gebruik van last-auto's werd beperkt tot de meest kritieke momenten. Men was genoodzaakt om het offensief aan het Westfront in 1916 tijdelijk stop te zetten om zich op te maken tot de verovering van Roemenië, dat overigens zelf het eerst tot den aanval overging. De vrede van Boecarest evenals die van Brest-Litovsk, waarbij Duitschland de beschikking kreeg over Gallicië, waren dan ook echte petroleumvredes. Kort voor de ineenstorting van het Westfront was de schaarschte aan petroleumproducten dusdanig gestegen, dat Duitsche vliegeniers benzòl in hun motoren moesten gebruiken. Smeeroliën waren bijna niet meer voorhanden, terwijl de voorraad zware olie nagenoeg uitgeput was.

Om eenig idee te geven van de geweldige hoeveelheden petroleumproducten, die verbruikt werden gedurende den oorlog, zij slechts opgemerkt dat in de laatste zes maanden van den oorlog door de Geallieerden in West-Europa werden geconsumeerd 4.587.024 ton petroleum- derivaten, waarvan 2.678.000 ton liquid fuel en 987.375 ton motorspirit. [1]).

Voor het vervoer daarvan beschikte men over 1.8 millioen ton tankschepen. Voor het geval dat de oorlog in 1919 voortgezet diende te worden, rekende men op den aanvoer van 14 millioen ton petroleum over het heele jaar.

In 1917 beginnen de Geallieerden de handen ineen te slaan en hun petroleumvoorziening te organiseeren.

In dat jaar werden door de legers en vloten der Geallieerden één millioen ton motorspirit en 8 millioen ton fuel verbruikt. Duitsche onderzeeërs hadden het speciaal op kolenschepen en tankbooten voorzien. Tijdens den oorlog werden 244 kolenschepen in den grond geboord en 44 tankschepen, te samen tot een inhoud van 1 millioen ton. Zoo ernstig waren die verliezen, dat de fuel reserve der Britsche vloot geleidelijk tot een olie-voorraad van 8 weken ineen zakte. Ernstige olietekorten kwamen meermalen voor. Zoo moest men orders uitvaardigen om de snelheid van met olie stokende schepen te beperken, tenzij het varen met normale snelheid dringend noodig was. [2]).

---

1). Henry Bérenger. l.c. p. 43.
2). Hector C. Bywater. l.c. p. 275.

In Mei 1917 moest de Britsche slagvloot haar geregelde oefeningen staken door brandstoffengebrek en in diezelfde maand kwam de „Interallied Petroleum Conference" tot stand die er in slaagde met den steun van de twee groote trusts, de Standard Oil en de Koninklijke-Shell in dat jaar, 12 à 13 millioen ton olie aan te voeren.

Ook de petroleumvoorziening van het Landleger maakte zorgelijke tijden mede. Begin Maart 1918 moest het Fransche Hoofdkwartier melden, dat er niet voldoende petroleumreserves waren om aan een groot Duitsch offensief dat men voorzag het hoofd te kunnen bieden. Toen riep Clémenceau de hulp van Wilson in en hij seinde hem: „Au moment décisif de cette guerre, où l'année 1918 va ouvrir des opérations militaires capitales sur le front français, les armées de France ne doivent à aucun moment être exposées à manquer de l'essence nécessaire".

En hij verzocht Wilson, alle Amerikaansche tankschepen, ongeveer 100.000 ton, die op dat moment varende waren, naar Frankrijk te dirigeeren.

Het verzoek kwam op het juiste moment.

Toen 28 Maart 1918 het offensief van Ludendorff zijn hoogtepunt bereikte, had het Hoofdkwartier de beschikking over 170.526 ton motorspirit en 67.000 petroleum in stede van de 44.000 ton motorspirit die aangevraagd waren. [2]).

De in vrachtauto's aanrollende Fransche reserves kwamen net op tijd om de kracht van het Duitsche offensief te breken.

Blijkt uit het bovenstaande de groote rol, die de motorspirit in den oorlog heeft gespeeld, van misschien nog grooter belang was de benzolvoorziening voor de Geallieerden.

Benzol is de grondstof voor de bereiding van phenol, het uitgangspunt van trinitrophenol of meliniet. Op het moment dat de Oorlog uitbrak was in Frankrijk slechts een geringe voorraad benzol aanwezig.

Frankrijk was in dit opzicht geheel afhankelijk van Duitschland, want benzol is een bijproduct van de kooksoven en die industrie was in Frankrijk van zeer geringe beteekenis. Voor ons Nederlanders is het intusschen interessant dat senator Berenger, de President van het „Comité Général du pétrole" tevens gedelegeerde

1) L'Espagnole de la Tramerye. l. c. p. 96.

tijdens den oorlog van de „Interallied Petroleum Conference" in de vergadering van den Franschen Senaat van 2 Juni 1920 de volgende woorden uitsprak:

„Si un pays se trouve sans benzol, il ne peut avoir de la melinite et si nous n'avions pas obtenu au début de la guerre le concours inattendu de l'Angleterre et certains concours venus de la Hollande par les essences de Borneo, nous aurions dû cesser les hostilités à notre désavantage au cinquième mois de la guerre". [1]) Dat de Hollandsche Regeering zou hebben medegewerkt om Frankrijk van benzol te voorzien is natuurlijk uitgesloten.

Vervoer en verkoop van benzol door particuliere Hollandsche Maatschappijen, waarop Bérenger doelde, was volgens de verdragen der Haagsche Vredesconferentie van 1907 echter volkomen veroorloofd en niet in strijd met de verplichtingen van neutralen.

Tijdens den oorlog bracht de Koninklijke zelfs de installatie van een heele raffinaderij van Amsterdam naar Londen over, teneinde aan de benzolbehoefte der Geallieerden tegemoet te komen. Engelsche oorlogschepen wachtten de transportvaartuigen buiten de Nederlandsche territoriale wateren op en voeren in convooi naar Engeland.

Eenige weken later was de Nederlandsche fabriek in volle werking in Portshead (Summerset). [2]).

Inderdaad het was niet zonder reden dat Lord Curzon op het feestmaal in het Lancasterhouse op den dag na den wapenstilstand de woorden uitsprak:

„De toekomst zal leeren, dat de Geallieerden de zege hebben behaald over stroomen van olie".

***

Evenals voor het Leger is petroleum ook voor de vloot een onmisbare brandstof.

Voor de onderzeebooten is de beschikking over olie als brandstof voor Dieselmotoren imperatief voorgeschreven.

Maar ook voor het bovenwater materiaal heeft het gebruik van olie zeer groote voordeelen.

---

1) Henry Bérenger. l.c. p. 78.
2) J. H. H. W. Indische Petroleum en Internationale Politiek p. 19.

Een eskader dat met kolen stookt, verraadt zijn nadering reeds op groote afstanden door zijn geweldige rookpluimen, wat met schepen die met petroleum stoken, veel minder het geval is. Ook al is een eskader gesignaleerd door vliegtuigen, dan blijft het zeer moeilijk voor de richtkanonniers, om op een vaag silhouet als doel te mikken.

Maar het grootste voordeel is, dat de vloten door stoken met petroleum veel grootere bewegelijkheid krijgen.

Binnen een half uur kunnen de schepen stoom op hebben en weer 35 minuten later hebben zij hun normale snelheid.

Binnen zes minuten kan men van de normale op de maximum snelheid komen. Van veel grootere inspanning van het stokerspersoneel is hierbij geen sprake, terwijl het bij stoken met steenkool, voor de stokers op den duur een hel wordt.

Bovendien wordt een belangrijke besparing aan machinekamerpersoneel en stokers verkregen, wat aan de legering der equipage ten goede komt.

Voorts wordt de werkingsfeer der oorlogsschepen belangrijk grooter, dan bij het stoken met kolen.

Gedurende den slag van Jutland hebben alleen die schepen hun proeftochtsnelheid kunnen halen, die met petroleum stookten.

„The power to assume the offensive or to refuse battle rests no longer with the wind but with the party, which has the greater speed ..... Henceforth the ships which have the greatest have the weathergage". [1]).

Snelheid zal voor de vloot steeds een zeer belangrijke strategische en tactische factor blijven. Alleen schepen, die met olie stoken zullen het maximum nuttig effect uit hun machines weten te halen.

Van af 1912 stookten alle Duitsche slagschepen olie onder haar ketels, terwijl dit ook het geval was met een groot deel der oorlogschepen van de Vereenigde Staten, van Groot Britannië en met de Russische eskaders in de Zwarte Zee en de Baltische Zee. Op het oogenblik wordt op de schepen der Amerikaansche vloot bijna uitsluitend met petroleum gestookt. In de laatste jaren is het petroleumverbruik der oorlogsvloten geweldig toegenomen. De Britsche

1) Mahan. l. c. p. 7.

vloot alleen verbruikte per maand reeds 600.000 ton liquid fuel in het laatste jaar van den oorlog.

Japan had gedurende den oorlog voor zijn vloot ongeveer 200.000 ton olie per jaar noodig. De eenheden der Japansche Marine, zelfs de jagers, stookten met kool en olie. Maar op de snellere schepen was de verhouding van het aantal ketels dat met kool gestookt werd tot de ketels die met olie werden verwarmd, veel kleiner. De Tatsuta en de Tenryu, die in 1919 van stapel liepen, waren de eerste Japansche kruisers die uitsluitend met olie stookten.

„Japanese hesitation to adopt the „oil only" system for warships, is due to the uncertainty respecting oil supplies" zegt Bywater. [1]).

Sedert 1914 is de olieproductie in Japan verdubbeld en dat is de reden waarom het „Navy Department" meer gebruik maakt van „a fuel which is incomparably superior to coal for naval purposes". Japan is thans bezig om groote olievoorraden aan te leggen en in tanks in stock te houden, en is begonnen het aantal harer tankschepen belangrijk uit te breiden. [2]).

Zoo is dus ook voor de grootste zeemogendheid van Azië petroleum als brandstof voor hare vloot een onmisbaar product geworden.

De petroleum trusts. [3])

Tijdens den wereldoorlog bestond er een wapenstilstand tusschen de beide wereldtrusts, de Standard-Oil Company en de Koninklijke Shell groep. Toen na den wapenstilstand de Interallied Petroleum Conference ontbonden werd, onbrandde de strijd tusschen de trusts heviger dan ooit. Voortaan werden de Standard Oil belangen door Amerika gesteund, die der Koninklijke-Shell groep door Engeland. Daarnaast werkten de Anglo-Persian en de British Controlled Oil Fields, een Canadeesche Maatschappij die in 1918 opgericht werd, krachtig mede bij de pogingen van Engeland om de hand te leggen op de beschikbare petroleumterreinen der wereld in de „scramble for oil fields".

1) Hector C. Bywater. l. c. p. 211.

2) Geoffry Drage. The Imperial Conference and the Pacific. p. 583. The Nineteenth Century, October 1923 p. 591.

3) Voor dit gedeelte van het artikel is in hoofdzaak gebruik gemaakt van de volgende bronnen: (z.o.z.)

Wij zullen achtereenvolgens het ontstaan dier groote maatschappijen schetsen.

De Standard Oil Company (S. O. C.) is eene groepeering van ruim veertig à vijftig maatschappijen, waarvan velen den naam van den Staat dragen waarin zij werken.

Zoo heeft men de Standard Oil of New Jersey, of Pennsylvania, of Venezuela enz. Al die Maatschappijen zijn vereenigd om de Board of Direction of the Standard Oil Coy.

Naast de Standard Oil treft men in Amerika andere groote maatschappijen aan, zooals de Sinclair Oil Cy, de Dohenny belangen enz., maar de S. O. C. is de voornaamste petroleumcombinatie der Vereenigde Staten.

In principe heeft de S. O. C. de winning der producten aan anderen overgelaten. Maar zoodra de olie uit de bronnen gewonnen was, kwam zij in het bezit van de trust, die verder voor vervoer, raffinage, en distributie zorgde.

Er is een tijd geweest, dat de Amerikaansche Regeering krachtig tegen de S. O. C. moest optreden, eerst in 1892 en daarna in 1911 na een proces dat 5 jaren geduurd had en waarbij de trust beschuldigd werd van „conspiracy, coercion, intimidation, rebating and other illegal acts of restraints of trade".

Beide malen werd de trust ontbonden en liep zij zware boeten op.

Henry Bérenger l. c.

L'Espagnole de la Tramerye. l. c.

Delaisi. Le Pétrole.

Le Page. L'Impérialisme du Pétrole.

Comte de Fels l.c.

J.H.H.W. Indische Petroleum enz. l.c.

Sydney Brooks. A British oil victory. The Fortnightly Review. September 1922 p. 488.

Id. Oil as an Anglo-American Irritant. The Fortnightly Review. March 1921 p. 388.

E. P. Wellenstein. Het Indische Mijnbouwvraagstuk.

Dorsey Hagar l.c.

Voorts van verschillende korte artikelen verschenen in de Economisch-Statistische Berichten van 1919-1923, de Handelsberichten enz., The Worlds Work, Zeitschrift für Praktische Geologie, The Scientific American, The Petroleum Times, Mining Journal, Tijdschrift voor Geographie; de Ingenieur, het Jaarboek van het Mijnwezen, de Mijningenieur, de Indische Mercuur en in de Hollandsche en Indische dagbladen.

Door haar medoogenloos optreden tegen kleinere maatschappijen had de S. O. C. de publieke opinie sterk tegen zich ingenomen. Vooral in tijden van overproductie en lage prijzen, zooals nog kort geleden in Amerika het geval was, voert zij met kleinere maatschappijen een scherpen prijzenstrijd, waardoor deze te gronde worden gericht.

Toen brak de wereldoorlog uit en wij zagen reeds wat de Geallieerden aan de beide wereldtrusts te danken hadden. Niet ontkend kan worden, dat de olieleveringen aan beide trusts belangrijke winsten hebben opgeleverd.

Maar toch was het niet uitsluitend winstbejag, waarop de handelingen der Standaard Oil waren ingesteld.

In de „Worlds Work" van 1922 p. 423 werd eene merkwaardige brief gepubliceerd van Lord Northcliffe aan den Amerikaanschen gezant Walter H. Page. In dien brief van 13 Augustus 1917, schrijft hij, dat Balfour hem een „desperate cable" zond, waarin hij hem het plotselinge tekort aan stookolie voor de vloot meldde. Lord Northcliffe stelde zich in verbinding met den Hoofdmanager van S. O. C. en liet hem het „most urgent, most secret" telegram lezen.

Deze zegde Lord Northcliffe onmiddellijk zijn hulp toe. De S. O. C. had millioenen kunnen verdienen, maar maakte van haar positie geen misbruik en toen Lord Northcliffe den Hoofdmanager later daarvoor bedankte kreeg hij ten antwoord: „It 's our war as well as yours".

Sedert den oorlog is een groote ommekeer ontstaan in de verhouding tusschen de Amerikaansche Regeering en de S. O. C. Wel was het groote gewicht van de petroleumproductie voor de oorlogvoering gebleken, maar Amerika meende dat zijn olievoorraad onuitputtelijk was. Het waren vooral de noodkreten der Geological Survey, die in 1919 de publieke opinie in Amerika wakker schudde. Zij wees er op dat de totale petroleumvoorraad der wereld op 60 milliard vaten werd geschat en dat Amerika daarvan 7 milliard bezit. Dat het 62% van de wereldproductie leverde, dat het petroleumverbruik in de Vereenigde Staten ieder jaar met 7% toenam en in 1925 de consumptie tot 700 millioen vaten zou zijn gestegen. In 15 jaar zou dus Amerika's olievoorraad zijn uitgeput, terwijl in het overige deel der wereld nog voor 250 jaren petroleum aan-

wezig was. In 1922 werd echter de pétroleumvoorraad door de Geological Survey reeds geschat op 9 milliard vaten. In dat zelfde jaar bedroeg het verbruik 500 millioen vaten en werden er per maand 3 millioen vaten meer verbruikt dan geproduceerd.

In de Unie zou dus maar voor 20 jaren aan petroleum aanwezig zijn. Intusschen had men de Geological Survey er op attent gemaakt, dat zij 20 jaren geleden reeds voorspeld had, dat de voorraden in 10 jaren uitgeput zouden zijn. Een eenigszins betrouwbare schatting omtrent de olievoorraden is dan ook niet te maken en men doet voorzichtig, die schattingscijfers onder groote reserve te aanvaarden. Zoo heeft „wildcatting", dat zijn speculatieve boringen met zeer groot risico, in de diepere lagen van de Californische olievelden een geheele ommekeer in de oliepositie in Amerika teweeg gebracht.

Op het oogenblik is er van onderproductie in Amerika geen sprake meer. In Juli 1923 bedroeg de hoeveelheid olie, die in Amerika werd geproduceerd en uit Mexico werd ingevoerd 2.327.161 barrels, terwijl slechts 2.023.832 barrels per dag verbruikt werden, een maandelijksch overschot dus van ± 9 millioen barrels. Dat neemt intusschen niet weg, dat het doel bereikt was. Ook onder drang van de „Shipping Board" die voor haar 500 oliestokende schepen de beschikking moest hebben over 50 millioen vaten olie per jaar begon de Amerikaansche regeering de olieëxpansie van de S. O. C. krachtig te steunen.

Toch was de Standard Oil niet altijd succesvol in haar optreden. Zij heeft dit toegeschreven aan buitenlandsche politieke invloeden. Maar het feit, dat zij bijna overal de deur gesloten vond, was ook een gevolg van de eigenaardige methoden die zij bij het verwerven van concessies toepaste. De S. O. C. heeft haar oude werkwijze van „coercion and intimidation" bij hare „pénétration pacifique" nooit laten varen. In Frankrijk en Italië probeerde zij door pressie, directe of indirecte, officieel of officieus te voorkomen, dat die landen tot den invoer van het petroleummonopolie over zouden gaan.

In Roemenië dreigde de Standard Oil direct na den oorlog bij het weigeren van concessies met afsnijding van den graantoevoer en met het opeischen der oorlogschulden. In Duitschland maakte zij misbruik van haar positie door een onereus oliecontract

van 10 jaar van de Regeering af te dwingen. In tegenstelling met de Koninklijke Shellgroep, die steeds door onderhandelen tot een overeenkomst probeerde te geraken, trachtte zij door geweldpolitiek haar doel te bereiken. Daar waar zij met kleine staten te maken had, kwam dit optreden het scherpst uit. Men behoeft niet dadelijk alles te gelooven van de politieke intriges der Standard Oil in Mexico, waar zij verschillende revoluties op touw zou hebben gezet, zooals l'Espagnole de la Tramerije het doet voorkomen.

Wel staat echter vast dat de Standard Oil haar doel in Mexico meermalen door een stelselmatige lastercampagne in de pers heeft trachten te bereiken.

De Koninklijke Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen.

In 1882 kreeg Zylker van den Sultan van Langkat de concessie Telaga Said. Drie jaren later verrichtte personeel van het Grondpeilwezen op zijn verzoek en zijn kosten de eerste boringen op Sumatra, die aanvankelijk weinig succes hadden, maar later tot goede resultaten geleid hebben.

De concessie werd ingebracht in de „Kon. Ned. Mij. tot Exploitatie van Petroleumbronnen", die in 1890 werd opgericht met een kapitaal van 1,3 millioen waarvan 371.000 voor den inbreng der concessie. In 1892 maakte de nieuwe Maatschappij haar eerste belangrijke productie van 700.000 ton ruwe olie en twee jaren later keerde zij haar eerste dividend uit van 8%. In 1895 werd haar kapitaal uitgebreid tot 2,3 millioen gulden en in datzelfde jaar werd een dividend uitgekeerd van 44%. In den aanvang heeft de Koninklijke met vele moeilijkheden te kampen gehad, die zij gelukkig te boven wist te komen. De uitbreiding der jonge maatschappij verontrustte de Standard Oil en sedert 1898 stelde deze pogingen in het werk om de beschikking te verkrijgen over de voorraden van de „Koninklijke". In dat zelfde jaar ontstond een plotselinge achteruitgang in de productie op de petroleumterreinen der Koninklijke, maar de Maatschappij wist deze moeilijkheden te boven te komen door een levendigen handel met Russische olie. Om het nationaal karakter der Koninklijke te garandeeren werden 1,5 millioen preferente aandeelen uitgegeven die op het beheer der

maatschappij een overheerschenden invloed uitoefenden. Het is onmogelijk hier verder in te gaan op de détails der ontwikkelingsgeschiedenis der Koninklijke. Door royalty contracten en fusie met andere maatschappijen verkreeg zij steeds meer de contrôle over de productie in Nederl.-Indië.

Door haar nationaal karakter wist zij zich in haar strijd tegen de Standard Oil den steun der Regeering te verwerven en toen dan ook in 1900 de Amerikaansche Trust de controle probeerde te verkrijgen over de productie der Petroleum Maatschappij Moeara Enim, dreigde Minister Cremer deze transactie te zullen dwarsboomen.

Daarop kwam het tot onderhandelingen met de Moeara Enim en in 1903 kwam de samenwerking tot stand. Hierbij sloot zich een Engelsch concern aan, dat waar zulks noodig was onder Hollandsche vlag voer, nl. de „Nederlandsche Industrie en Handel Mij" en later de „Dordtsche Petroleum Mij". Zoo kreeg de Koninklijke dus de controle over nagenoeg de heele Indische productie. In de eerste jaren van haar bestaan had de Koninklijke in Oost-Azië te concurreeren met een jonge Engelsche Maatschappij n.l. de „Shell Transport and Trading Coy". Marcus Samuel, een handelaar in schelpen en schildpad interesseerde zich voor petroleum en exploiteerde petroleumconcessies op Borneo. In 1897 bracht Marcus Samuel zijn zaak in de „Shell Transport en Trading Coy", die tegen de Koninklijke concurreerde, waartoe zij des te beter in staat was, omdat zij een vloot van tankschepen bezat, terwijl de Koninklijke juist te kampen had met transportmoeilijkheden. Intusschen ging het de Shell ook niet erg voor den wind en zij had op haar Balikpapan-avontuur misschien den nek gebroken, indien de Koninklijke haar niet te hulp ware gekomen. De Koninklijke besloot met haar te onderhandelen en zoo kwam het accoord van 1902 tot stand met de „Shell" en Russische olieproducenten. „The Asiatic Petroleum Cy Ltd" werd gesticht waarbij $^1/_3$ van het kapitaal door de Koninklijke $^1/_3$ door de Shell en $^1/_3$ door de Russische Rothschildgroep werd ingebracht. De Shell en de Koninklijke verhuurden hun tankinstallaties en het meerdeel hunner transportschepen aan de Asiatic, die tegen vergoeding eener commissie alle producten der combinatie ter markt zou brengen. Ook na de vorming der Konink-

lijke-Shellgroep in 1907 bleef de „Asiatic" als dochter maatschappij voortbestaan. Dat was dus een groote stap in de richting van „specialisatie" van het bedrijf, die later de heele bedrijfspolitiek der Koninklijke-Shell groep zou beheerschen.

Het bleek in 1907 noodzakelijk de belangen van de Koninklijke en de Shell inniger met elkander te verbinden. Geen van beide Maatschappijen wilde liquideeren en in de andere opgaan. Voor de Koninklijke was dat onmogelijk, omdat de Indische regeering zich vermoedelijk hiertegen zou verzetten, en een Engelsche Maatschappij, die daardoor het monopolie der petroleumindustrie in Indië kreeg, niet zou dulden. Dat was voldoende gebleken uit het standpunt dat de minister Cremer vier jaar te voren ten aanzien van de voorgenomen transactie tusschen de Standard Oil en de Moeara Enim had ingenomen. Evenmin was het gewenscht, dat de Engelsche maatschappij in de Nederlandsche opging. Want Sir Marcus Samuel en Deterding begrepen, dat zij bij de expansie hunner petroleumbelangen in botsing moesten komen met de Standard Oil. Als insiders zagen zij in, dat Lord Fisher, die men toen nog bij de Britsche admiraliteit als petroleummaniac beschouwde en die tijdig de hand wenschte te leggen op alle vrije petroleumterreinen, gelijk had en dat de petroleumexpansie der Maatschappij op den duur den steun van een der groote zeemogendheden niet zou kunnen ontberen. Er moest dus een combinatie worden geschapen die aan den eenen kant aan de Koninklijke-Shell den steun verzekerde van Holland bij de exploitatie der Indische petroleumbronnen die langen tijd den hoeksteen van het bedrijf vormden en nu nog voor de combinatie van zeer groot belang zijn, aan den anderen kant den steun verzekerde van Engeland bij de expansiepolitiek van de Koninklijke. Men vond daartoe de volgende oplossing. Beide maatschappijen werden tot holding companies vervormd. De groep stichtte nu de Hollandsche „Bataafsche Petroleum Maatschappij" en de Engelsche „Anglo-Saxon Petroleum Coy", waarvan de eerste belast werd met de winning en bereiding van petroleumproducten, terwijl de tweede het transport en den verkoop bezorgde. In het kapitaal van elk dier maatschappijen namen de Koninklijke en de Shell aandeel in de verhouding 6 : 4.

De Koninklijke-Shell groep heeft zich daarna geweldig uitgebreid en het is de Standard Oil dan ook niet mogen gelukken, haar gevaarlijke concurrent op de wereldmarkt te elimineeren. In hoofdzaak was dit een gevolg van het feit, dat de Koninklijke een andere oliepolitiek volgde dan de Standard Oil. Er is een groot onderscheid tusschen de oliestrategie der beide wereldtrusts. De Standard Oil liet de winning der petroleum aan anderen over en bemoeide zich aanvankelijk alleen met transport, raffinage en verkoop van petroleumproducten. De Koninklijke-Shellgroep nam bovendien ook de winning der olie in eigen hand. In Maart 1913 zette Deterding voor de Engelsche defensiecommissie het credo van zijn bedrijfspolitiek uiteen en poneerde de stelling, dat men in de petroleumindustrie zich in de eerste plaats meester moest maken van de productie en dat de distributie en consumptie wel van zelf zullen volgen. Hij wees er op dat de Britsche Marine zich de medewerking moest trachten te verzekeren van een groep die in staat is petroleum op verschillende punten in alle werelddeelen te produceeren. De historie heeft bewezen dat Sir Henry Deterding juist had gezien. De Standard Oil die zich veilig waande in de meening dat Amerika's voorraden onuitputtelijke waren, zag zich de beste petroleumterreinen voor den neus wegsnappen, voor zij haar fouten had ingezien. Overal had de Koninklijke-Shell-groep door haar agressieve expansiepolitie concessies weten te verkrijgen. In den prijzenstrijd met de S. O. C. ging zij al spoedig tot het offensief over zoodra zij daartoe in staat was en onder den neus der S. O. C. begon zij in Amerika petroleumterreinen te exploiteeren en tegen de Amerikaansche Trust te concurreeren. Toen de Standard Oil haar fout inzag en zelf ging exploiteeren en exploreeren, was haar tegenstander, gesteund door de semi-officieele „British Controlled Oilfields" en de „Anglo Persian" reeds grootendeels in haar opzet geslaagd. Na het einde van den wereldoorlog is de expansiepolitiek der groep innig verbonden met de politiek van Engeland. De Times was zelfs in 1921 van meening dat de Engelsche regeering een post aandeelen in de groep bezat. Dit is officieel tegengesproken, door Sir John Cadman op een vergadering van de American Petroleum Inst. Conference te Chicago. Maar de geruchten die voor eenigen tijd de ronde deden over de overnamen der regeeringsaan-

deelen in de Anglo-Persian, zijn wel het beste bewijs, dat de petroleumbelangen van Engeland en de Koninklijke zeer nauw aan elkander verbonden zijn. Die overname kwam niet tot stand, vermoedelijk omdat het Britsche Labourministerie op grond van hare politieke beginselen omtrent Staatsexploitatie er moeilijk toe over kon gaan, een exploitatie in gemengd bedrijf, waarin echter de Staat een alles overheerschende positie innam, in een particulier bedrijf te veranderen.

Ook tusschen de organisatie der Koninklijke en die der Standard Oil is een groot principieel verschil. De Koninklijke heeft steeds in de richting van specialisatie der bedrijven aangestuurd en schiep afzonderlijke organisaties voor de verschillende takken van haar bedrijf. De Standard Oil bestaat in hoofdzaak uit verschillende maatschappijen, die ieder op zichzelf een min of meer afgerond bedrijf vormen, die zelf hun olie vervoeren en verkoopen. Beiden hebben hun bedrijven gedecentraliseerd, maar met de decentralisatie ging voor de Koninklijke tevens specialisatie gepaard. Aan afzonderlijke maatschappijen droeg men waar dit mogelijk was de productie, het vervoer of den verkoop op. Daardoor werd echter aan de leiders van de Koninklijke Shellgroep de dwingende eisch gesteld, dat zij op de hoogte moeten zijn van alle afzonderlijke bedrijven, teneinde het systeem te kunnen coördineeren tot die groote machtsontwikkeling die het thans ten toon spreidt. Zal dit mogelijk zijn als eens mannen als Deterding en Gulbenkian, die men wel eens den Napoleon en den Talleyrand van de petroleum heeft genoemd, Sir Marcus Samuel en anderen die allen in het bedrijf zijn groot geworden, niet meer de leiding in handen hebben? Zullen zij door gelijkwaardige krachten te vervangen zijn? Dat zal de toekomst nog moeten leeren.

De Anglo-Persian.

In 1913 begon de Australiër W. K. d'Arcy exploratietochten in Perzië te ondernemen. Hij verkreeg in 1901 een concessie in de Zuidelijke provinciën en begon in 1903/1904 de eerste boringen aan te zetten langs de Turksch-Perzische grens. Beide putten waren droog en d'Arcy verloor £ 200.000. Ontmoedigd door dien tegenslag wilde hij het exploratiewerk reeds opgeven, toen hij gunstige

berichten kreeg van een olievoorkomen bij Shustar ± 140 mijlen ten N. N. O. van het punt waar de Sjat el Arab in de Perzische golf uitmondt. Hij begon hier te boren en vond op 330 M. diepte petroleum. Maar daarmede was d'Arcy's kapitaal uitgeput en hij trachtte nieuwe fondsen bijeen te krijgen voor den aanleg van een pijpleiding en een raffinaderij. Vreemde kapitalisten deden hem voordeelige offertes, maar d'Arcy wendde zich tot Lord Fisher, die hem steeds krachtigen steun had verleend. Lord Fisher begreep, dat de Engelsche vloot, waarvan omstreeks 1908 reeds 150 eenheden met petroleum stookten, zich onafhankelijk moest maken van de beide wereldtrusts en ten allen tijde moest beschikken over haar eigen olievoorraden. De prijzen, die zij toen voor haar stookolie moest betalen waren veel te hoog.

Teneinde in haar behoefte aan stookolie te voorzien kreeg de administratie de beschikking over de noodige credieten om zich in de „Burmah Oil Cy" te interesseeren. Deze werd vrijgesteld van invoerrechten van haar in Indië gewonnen producten, teneinde te voorkomen, dat de Maatschappij het in een prijzenstrijd tegen de Standard of de Koninklijke Shell zou afleggen. Daartegenover stond, dat de Maatschappij gehouden was een bepaalde hoeveelheid stookolie aan de vloot te leveren. Zoo stonden de zaken, toen d' Arcy bij Lord Fisher aanklopte. Deze verkreeg de medewerking van de „Burmah Oil Cy" en met haar steun werd de „Anglo Persian Cy" gesticht.

Een pijplijn naar de Perzische golf en een raffinaderij op het eiland Abadan kwamen tot stand. Een geologische commissie onder leiding van een vice-admiraal werd door Winston Churchill ter exploratie uitgezonden en op het rapport dat door die commissie werd uitgebracht nam de Admiraliteit de leiding in de maatschappij, sloot een overeenkomst met de Anglo-Persian, waarbij zij £ 2,2 millioen aan aandeelen en obligaties nam, terwijl in 1921 dat bedrag werd uitgebreid tot £ 5.4 millioen.

De Britsche admiraliteit bezit thans 2/3 der aandeelen, terwijl de rest in handen der Burmah-Oil zijn. Groot was het rumoer in de Engelsche pers, toen de geheim gehouden transacties bekend werden. Sir Edward Grey moest er aan te pas komen om in het parlement een meerderheid te verkrijgen voor het voorstel.

De Anglo-Persian verkreeg concessies in Argentinië, Venezuela, Mexico, Hongarye, Transsylvanie en ook in Australië, waar zij met de Australische Regeering de „Commonwealth Refineries Ltd", die thans in Engelsch Nieuw-Guinea exploiteert, in het leven riep.

Zij nam de Duitsche belangen in de Steaua Romana in Roemenië na den oorlog over en interesseerde zich voor 50% in de „Turkish Petroleum Coy", die concessionaris in Mesopotamië is. In Nieuw Brunswijk exploiteert zij de oliehoudende schisten. Zij voorziet Frankrijk van olie. En door tusschenkomst van de „Tei-Koku" leverde zij tot voor korten tijd ± 175.000 vaten stookolie per maand aan de Japansche vloot.

Door haar belangen in de „British Oil Bunkering Cy" en gebruik makende van de steenkolenbunkerdepot van William Gory and Sons heeft zij in talrijke havens oliebunkerstations opgericht. Zoo werkte de Anglo-Persian er krachtig toe mede om Engelands oliepositie in de wereld te versterken. Reeds door haar ligging aan de Perzische golf waren de olieterreinen van Perzië en Mesopotamië, die den grooten handelsweg tusschen Azië en Europa flankeeren, van groot belang. Terecht merkt Sydney North dan ook op; „It is vital to the interests of the Empire that it should so secure itself in these region that no danger arises of its being subordinated to the operations of other nations" [1]). Engeland heeft dan ook al het mogelijke gedaan om de Amerikanen uit zijn mandaatgebied Irak te houden. Het beriep zich daarbij op zijn vroegere belangen in de Duitsch-Engelsche „Turkish Petroleum Coy" waarin de Franschen na de petroleumovereenkomst van San Remo van 1920 in de plaats van de rechten der Duitschers waren getreden en het recht hadden verkregen op 25% der aandeelen in ruil voor faciliteiten van Fransche zijde. De Anglo-Persian kreeg 50% en de Royal Dutch-Shell groep 25% der aandeelen. Engeland kreeg n.l. de toezegging dat de olie over het Fransche mandaat-gebied in Syrië mocht worden afgevoerd door een pijpleiding zonder dat hiervan douanerechten konden worden geheven. Bovendien zag Frankrijk van mededinging in Moesoel af.

De Anglo-Persian heeft aan het doel waarmede zij werd opgericht

1) Sydney H. North. The problem of oil supplies. p. 153—164 Fortn. Review, Januari 1923.

volkomen beantwoord. Krachtig gesteund door de „British Controled Oilfields" een semi-officieele maatschappij, die scherp tegen de Standard Oil concurreerde bij het verwerven van olieterreinen in Zuid-Amerika en die concessies wist te verkrijgen in Guatemala, Honduras, Nicaragua, Costarica, Panama, Engelsch-Guyana, Venezuela, Peru, Ecuador en Trinidad, heeft zij de voornaamste petroleumgebieden die nog vrij waren onder Engelsche controle gebracht.

Er schuilt niettemin in het optreden van de Anglo-Persian een niet te miskennen gevaar voor het vreedzaam verkeer van Engeland met andere Staten. De Anglo-Persian is een gemengd bedrijf, waarbij de belangen van den Staat aan het bedrijf de te volgen gedragslijn voorschrijven. „If one Government allies itself with private trading interests ..... mainly or exclusivly for the benefit of its own nationals, other Governments will be bound to follow suit, and the result can only be an intensification of all the economic feuds and rivalries that are already the stubbornest obstacles to peace and confidence," zegt Sydney Brooks terecht [1]). De actie van de Anglo Persian kan op den duur aanleiding geven tot ernstige wrijving met Amerika. Waarschijnlijk is dit dan ook een der redenen geweest waarom de Engelsche Regeering haar aandeelen aan een groep van particuliere maatschappijen heeft willen overdoen, waarover zij wel de controle behield voor wat betreft de olievoorziening van de vloot, maar waarbij van een gemengd bedrijf eigenlijk geen sprake meer was. Overigens schijnt het volgens een Reuter telegram van 1 Februari 1924 in de bedoeling te hebben gelegen, een nieuwe groep te scheppen, bestaande uit de Burmah Oil Coy., de Shell en de Koninklijke. In die groep zouden de beide Britsche maatschappijen een blijvend overwicht verkrijgen. De nieuwe groep zou de Britsche vloot in de gelegenheid stellen over veel grootere olievoorraden te beschikken dan tot nog toe het geval was. Ware de overeenkomst tot stand gekomen dan zou er dus een zeer nauwe relatie zijn ontstaan tusschen de Engelsche admiraliteit en de Koninklijke-Shell groep.

In het bovenstaande is een overzicht gegeven van den onder-

1) Sydney Brooks. Oil as an Anglo-American irritant. The Fortnightly Review, March 1921 p. 399.

lingen strijd der beide groote trusts, die gesteund worden door de twee grootste zeemogendheden der wereld. Het overzicht maakt geen aanspraak op volledigheid, noch op absolute juistheid. Hoe meer men zich inwerkt in de petroleumliteratuur, hoe meer men stuit op tegenstrijdige gegevens. Voor een outsider, die niet de beschikking heeft over de archieven der groote trusts, die, zooals bekend is, een groot deel van wat op hun bedrijf betrekking heeft geheimhouden, blijft het steeds gissen naar de waarheid.

Toch blijkt uit het bovenstaande afdoende, dat de brandstoffenpolitiek der twee grootste zeemogendheden in de toekomst een voorwerp van bittere rivaliteit dreigt te zijn. Over de derde groote zeemogendheid in den Pacific is nog niets gezegd. Zij bleef in den rush naar de olieterreinen „hors concours". In Japan werd in 1888 de „Nippon Petroleum Coy" en in 1893 de „Hoden Petroleum Coy" opgericht. De voornaamste bronnen bevinden zich op Hokkaido, te Niigate en Akita en te Yamagata in de provincie Echigo van het hoofdeiland. Nieuwe bronnen werden door de Hoden aangeboord te Shizuoka op Formosa. Ook op het eiland Sachalin zijn boringen naar petroleum verricht, maar de productie is betrekkelijk nog van weinig belang. De Hoden exploiteert de beste soort olie. De Japansche bronnen voorzien echter geenszins in de behoefte aan petroleumproducten van Japan. Ieder jaar worden voornamelijk door de Standard Oil, maar ook door de Koninklijke groote hoeveelheden olie ingevoerd. In 1920 wijzigde Japan zijn tarief van invoerrechten met het doel den invoer van stookolie te bevorderen ten einde in staat te zijn voor de behoefte van zijn vloot een voldoenden voorraad fuel aan te leggen en te onderhouden. In 1920 voerde Amerika voor 19.9 millioen yen en Nederlandsch-Indië voor 2.1 millioen yen aan petroleum in. Overigens produceerde Japan in 1918 slechts 2 millioen koku (= 360.000 ton) petroleum. Volgens Koomans zou intusschen de productie in 1916 470.000 ton hebben bedragen en werd in dat jaar 150.000 ton olie ingevoerd. Het is waarschijnlijk, dat deze cijfers minder juist zijn. Hoe het ook zij, Sato zal vermoedelijk wel niet ver van de waarheid af zijn als hij constateert, dat een Japansch eskader, bestaande uit 8 slagschepen, 6 slagkruisers en daarbij behoorend klein materiaal in 4 dagen alle stookolie verbruikt, die Japan in een heel jaar

produceert indien alle eenheden dier vloot met fuel stookten [1]). Komt Rusland op de been dan is het te verwachten dat het Japan uit Noord-Sachalin zal trachten te verdrijven, indien werkelijk geconstateerd wordt dat deze streek rijk aan petroleum is. Japan bezette het Noordelijk deel van het eiland als repressaille tegen den moord, op Japansche onderdanen gepleegd door de Bolsheviki op 18 Maart 1920.

Zal het Japan gelukken steeds in goede verstandhouding te blijven leven met Sovjet Rusland? Door op toenadering tot het Bolshevistische Rusland aan te sturen, riskeert Japan dat het het Roode gevaar binnen haalt. Democratiseering is gevaarlijk voor het keizerschap in Japan. Dat leerde de ondergang van het keizerrijk in China en Rusland en het optreden der Bolsheviki heeft de democratische neigingen in Japan aangewakkerd. Socialistische, anarchistische en communistische propaganda beginnen er vrij veel succes te krijgen. Stakingen nemen ieder jaar in aantal toe. In 1913 kwamen nog slechts 27 gevallen van staking voor. In 1918 hadden echter reeds 417 stakingen plaats en in 1921 was het aantal stakingen, waarbij meer dan 2000 man betrokken waren, tot 63 gestegen. Na den oorlog werden tijdens de malaise talloozen ontslagen (sommigen meenen ongeveer 40% der arbeiders), waardoor de ontevredenheid bleef toenemen [2]). De aanslag op den prinsregent die onlangs gepleegd werd bewijst, dat er groote veranderingen bij een deel van het Japansche volk plaats grijpen. Toenadering tot Bolshevistisch Rusland brengt dus zijn eigenaardige gevaren mede voor Japans rustige ontwikkeling, maar Rusland als vijand is voor Japan nog gevaarlijker.

Op de zitting van het comité van de IIIe Internationale sprak Radek de volgende woorden uit: „De situatie (in Oost-Azië) maakt Japan in groote mate afhankelijk van Sovjet-Rusland. Het heeft onvoorwaardelijk vrede en goede betrekkingen tot Sovjet Rusland noodig, om de handen vrij te hebben tegen Amerika." Aan duidelijkheid laat die uiteenzetting niets te wenschen over voor Japan, dat

---

1) Kojiro Sato. o.c. p. 36

2) Geoffrey Drage, The Imperial Conference and the Pacific. The Nineteenth Century. October, 1923 p. 587.

voor de voorziening van grondstoffen zijner industrie afhankelijk is van het vaste land. Zoo heeft de olieëxpansie op Sachalin voor Japan haar bijzondere gevaren.

Tenslotte zij nog vermeld dat de „Japanese Kuhara Coy" olieconcessies heeft in Sekuati en op de Kliaseilanden in Britsch Noord-Borneo, maar de exploitatie leverde geen resultaten van eenige beteekenis op. [1]).

Eveneens zal dit jaar in Mantsjoerije een Japansche proef-fabriek worden opgericht ter exploitatie van de olieschaliën die op het Fushun kolenveld voorkomen.

Voorloopig beschikt Japan dus niet over petroleumvoorraden van beteekenis.

Nederlandsch-Indië produceerde in 1920, 2.365.319 ton olie, in 1921, 2.295.538 ton [2]). Indien Dai Nippon alleen met de Vereenigde Staten in een oorlog gewikkeld is zal het Japan niet lastig vallen, zijn communicatie met Europa en Indië te onderhouden [3]) en het zal zijn tankschepen naar Nederlandsch-Indië of Perzië kunnen zenden.

Evenzoo zal het zich in Amerika van olie kunnen voorzien als het alleen met Engeland in oorlog is. Maar als beide landen samengaan zal Japan hoogstens de verbinding met China kunnen onderhouden. Dan is het in hoofdzaak aangewezen op zijn eigen petroleumproducten voor de stookolie van zijn vloot, want voor den aanvoer over land van Russische olie uit Caucasië gelden bijzonder groote transportmoeilijkheden. In allen gevalle zal de derde groote zeemogendheid der wereld bij een conflict in de Pacific voor wat haar brandstofvoorziening betreft in hooge mate afhankelijk zijn van den goeden wil der neutralen.

's Lands defensie en petroleum.

De groote lijnen van Nederlands buitenlandsch beleid werden door Minister van Karnebeek helder uiteengezet in de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer op de Begrooting van 1923.

---

1) Owen Rutten, British-North-Borneo 1922 p. 285.
2) Jaarboek van het Mijnwezen 1921. Algemeen gedeelte p. 185.
3) Hector C. Bywater, o.c. p. 293.

Daarin verklaarde de Minister dat Nederland een politiek van zelfstandigheid zal voeren. Hij meent dat het woord neutraliteit aan een negatieve en passieve houding doet denken, terwijl het begrip zelfstandigheid meer ruimte biedt voor het actieve element. „Dit zelfstandigheids-beginsel trouwens is", naar de overtuiging van den Minister, „een postulaat van de natuurlijke en staatkundige positie van ons land, gelijk deze ook historisch is te verstaan. Nederland heeft geen andere verlangens dan zichzelf te zijn, zijn eigen bestemming te verwezenlijken en algemeen menschelijke doeleinden na te streven". Die zelfde groote lijnen onzer buitenlandsche politiek vindt men terug in het politieke testament van den Staatsraad Struycken. [1]).

„Nederland zelfstandig, niet dienstbaar aan welke vreemde politiek ook; de grondidee van de actieve politiek der vaderen is ook in zijn huidigen vorm, die der politieke afzijdigheid, het juiste richtsnoer gebleken" [2]). Struycken waarschuwt tegen het aangaan van bondgenootschappen en daarmede voor de deelneming aan de politiek van anderen. Hij wijst er op, dat als een kleine staat den eersten stap gezet heeft op den weg van het bondgenootschap, hij het als regel niet in zijn macht heeft zich tegen een verder voortgaan op dien weg te verzetten. Terecht merkt hij op, „dat het politieke instinct ons volk doet begrijpen dat politiek macht is ..... zoodat wien de macht ontbreekt, handelt als een dwaas, wanneer hij niettemin een actieve rol in den wedstrijd der internationale machten wil vervullen". Hij ontkent geenszins de waarde van den Volkenbond, maar deze zal zich langzaam moeten ontwikkelen en het is niet wenschelijk om die ontwikkeling sneller te doen gaan dan zijn rechtsorganisatie. Struycken waarschuwt er voor dat men niet te veel vertrouwen moet stellen in de verklaringen van de „Big Four" betreffende de eerbiediging onzer territoriale rechten in Indië en hij acht een krachtige verdediging van Indië noodzakelijk.

Inderdaad, de Groote Mogendheden schijnen zich alleen aan de letter van het vlootverdrag van Washington te willen houden. In

---

1) Mr. A. A. H. Struycken. De hoofdtrekken van Nederlands buitenlandsch Beleid 1923.

2) id. id. p. 21.

Engeland bestonden kort geleden ernstige plannen tot den bouw van een vlootbasis te Singapore. Op 6 Mei 1923 verklaarde de First Lord Amery aan een banket, dat in verband met de vernietiging van de Duitsche vloot, de Engelsche vloot geconcentreerd zal worden in de Middellandsche Zee, „the central naval position in our hemisphere". Engelands macht ter zee berust op haar vloot die steunen kan op vlootbasis en kolenstations. „The provision of fuelstations and bases in the outlying seas is only the obvious corollary of the need for complete mobility east and west from the central position" [1]). Ten Oosten van Malta beschikt Engeland echter nergens over een eerste klasse vlootbasis, waar een moderne slagvloot voldoende accomodatie heeft. Er bestond reeds lang te voren een vlootbasis te Singapore, die echter geen voldoende accomodatie bood voor een slagvloot. Wel is men thans bijna klaar met den bouw van 80 petroleumtanks met een capaciteit van 640.000 ton, zoodat de brandstofvoorziening der vloot voldoende is geregeld. Rear-Admiral Guy Gaunt voert aan dat het hier dan ook slechts gaat om de moderniseering van de oude basis [2]). Natuurlijk is de basis niet agressief bedoeld. Het is zuiver een kwestie van „selfpreservation", omdat Japan een vloot heeft, die veel te groot is om verdedigend bedoeld te kunnen zijn, meent hij. Zoo zou dus ook Singapore gebouwd worden op grond van het axioma der bokssport „ „getting your fist in first" ".

Maar dat is niet alles. Minister Westerveld verklaarde in de Tweede Kamer tijdens de behandeling der Vlootwet, dat het Vlootverdrag weliswaar een neutrale zône schept voor den aanleg van nieuwe versterkingen, doch niets zegt omtrent het behoud van de reeds bestaande versterkingen. [3]) Volgens de „Hansard" van 19 Juli 1923 p. 2644 heeft Japan in het daaraan voorafgaande jaar £ 2 millioen uitgegeven om zijn vlootbasis te versterken en het American Naval Departement deed in den herfst van 1923 voorstellen aan het Congress om £ 8505.000 aan de basis Pearlharbour der Hawai eilanden, £ 784.000 aan die te Cavite in de Philippijnen

1) Sir George Aston. Japan and Singapore. p. 177, The Nineteenth Century, Aug. 1923 p. 186.

2) Rear Admiral Sir Guy Gaunt, Singapore. The Nineteenth Century, September 1923 p. 360.

3) Handelingen der Tweede Kamer 1923-1924 p. 232.

en £ 142.000 aan die van Guam uit te geven. Beide laatste zijn weliswaar in de verdragszone gelegen, maar men neemt aan dat die bedragen noodig zijn, om ze in den zelfden staat van efficiency te houden, waarin zij in Februari 1922 verkeerden. [1])

Het standpunt van Professor Struycken is bij de behandeling der Vlootwet 1924 door Marchant bestreden. Deze wees op de rede van Branting, die naar aanleiding van de oplossing van het Grieksch-Italiaansch geschil er op wees, hoe sterk het recht was vooruitgegaan in het verkeer der volkeren. De geachte afgevaardigde ging zelfs zoo ver dat hij de stelling poneerde dat men meer had aan Professor Loder en het Internationale Hof van Justitie dan aan kanonnen [2]).

Inderdaad, het volkerenrecht groeit, al is het dan ook heel langzaam. Nederland nam aan de vredesbeweging een krachtig aandeel. Naast het Permanente Hof van Arbitrage, kwam op 15 Februari 1922 voor het eerst het Hof van Internationale Justitie bijeen in het Vredespaleis. Ruim een jaar later werd de Academie voor Volkenrecht geopend. Er is thans geen enkele politieke partij in Nederland die in haar partijprogramma niet den eisch stelt, dat alle onnoodige geheimzinnigheid voor wat betreft de handelingen der Regeering ten opzichte van het buitenlandsch beleid wordt opgeheven. Sedert 12 Maart 1919 is dan ook een commissie van zes kamerleden, voorgezeten door den Voorzitter der Tweede Kamer, die de Regeering om inlichtingen kan vragen en met haar over onderwerpen betreffende het buitenlandsch beleid kan beraadslagen, in het leven geroepen.

De geschiedenis en de ethnographie leeren, dat adat en rechtsbegrippen slechts heel langzaam groeien. Forceeren van dien groei beteekent maar al te vaak achteruitgang. Dat was het wat Staatsraad Struycken ons volk heeft willen doen begrijpen. Het is nog altijd de reflex van de oude junglewet die in de beschaafde volkeren blijft voortsluimeren „ „each for himself and the devil will take the hindmost" ", die den grooten impuls geeft aan den wedstrijd van de bewapening der volkeren en die natuurlijk den *verde-*

1) Geoffry Drage The Imperial Conference and the Pacific. p. 583. The Nineteenth Century October 1923, p. 591.

2) Handelingen der Tweede Kamer 1923-1924 p. 232.

digingsoorlog als motief van haar streven opgeeft. Toch zal iedere generatie in de toekomst haar bouwsteenen aandragen voor het gebouw van den Wèreldvrede, maar het zal nog lang duren eer de humanitaire beginselen voor goed zullen zegevieren en eer de profetie van Mirabeau „ „Le droit sera un jour le souverain du monde" " verwezenlijkt zal zijn.

Nederlandsche staatslieden die de verantwoordelijkheid hebben te dragen voor Nederland's welzijn zijn nuchtere menschen. Zij verklaren wel krachtig mede te willen werken tot de ontwikkeling van het volkenrecht, maar zij achten deze ontwikkeling nog niet ver genoeg gevorderd, om afdoende onze veiligheid te waarborgen en zoo komt het, dat hun vertoogen tot nog toe, zooals Prof. van Vollenhoven opmerkte, menigmaal niet geheel hun daden dekken. [1]) Uiteraard kan aan de hierbedoelde vertoogen menigmaal slechts academische waarde worden toegekend. Redenen van practische staatkunde dwingen tot voorzichtig handelen. Voorzichtigheid eischt bovenal afzijdigheid, waar de belangen van Nederland op het spel staan en daarom ook de beschikking over de noodige middelen teneinde in tijd van oorlog een zelfstandig standpunt ten aanzien van de belligerenten te kunnen handhaven. Onze leidende staatslieden zijn dus de meening toegedaan, dat in de naaste toekomst niet met een blind vertrouwen op het volkenrecht kan worden volstaan en dat ook andere waarborgen moeten worden geschapen om ons volksbestaan te verzekeren en dat wij ook over materieele middelen moeten beschikken om ons in staat te stellen buiten conflicten te blijven in Europa en Azië. Zij beschouwen het daarbij als Nederland's taak, de Indonesische volkeren op te voeden in de politiek van zelfstandigheid, van afzijdigheid ten aanzien van den wedstrijd der Groote Mogendheden, ook al zou Indië misschien in de toekomst over voldoende kracht beschikken om aan dien wedstrijd deel te nemen. Men zou dit streven kunnen omschrijven als een actieve en zelfstandige vorm van pacifisme. Iedere poging tot agressie van onzen kant zal in de toekomst uitgesloten moeten zijn. Het zal dus enkel de taak van ons leger en onze vloot zijn te zorgen dat wij buiten de conflicten in de Pacific blijven en

1) C. Vollenhoven. 's Lands internationaal beleid. p. 305 De Gids Augustus 1923.

overigens door politiemaatregelen rust en orde in den archipel te handhaven. Laat ons thans nagaan in hoeverre het mogelijk is om op dezen theoretischen grondslag van onze zelfstandigheidspolitiek voort te bouwen en hoe de practische doorvoering van die politiek in Indië zal moeten geschieden.

De fransche kolonel Grouard [1]) heeft met den naam *oorlogspolitiek* de gedragslijn aangeduid die de diplomatie in verband met een bepaalden oorlog zal volgen. Een goede oorlogspolitiek zal hebben uit te maken of oorlog met een neutrale noodig of wenschelijk is, of men allianties zal moeten sluiten en zoo ja met welke landen; welken invloed verbonden zullen hebben op militaire operaties, welke oorlogsfronten het belangrijkst zullen zijn, of men daar offensief zal optreden, of men kleinere naties al dan niet onder den voet zal loopen en hoe men zich zal gedragen ten opzichte van de neutralen. De oorlogspolitiek houdt dus nauw verband met de strategie en beider gebieden grijpen over elkander heen. Daarentegen is de taak der diplomatie van anderen aard. Want het is haar taak een oorlog te vermijden en de oorlog is voor haar slechts het uiterste machtsmiddel. Is echter eenmaal de oorlog uitgebroken dan is het woord aan de oorlogspolitiek. Dan leert de practijk dat verdragen tot vodjes papier ineenschrompelen, dan worden rechten van neutralen uit hoofde van oorlogsnoodzaak met voeten getreden. In den jongsten oorlog is het aantal schendingen van de bij verdragen vastgestelde rechten van neutralen legio geweest. De neutrale post werd geopend, mijnenvelden werden aangelegd in open zee, neutrale schepen werden in den grond geboord, Duitsche koopvaarders werden in onze territoriale wateren aangehouden en beschoten, aan het principe van de voortgezette reis werd een bijzondere uitlegging gegeven, de Engelsche Regeering weigerde van het recht van onderzoek van het Nederlandsch convooi af te zien tenzij te voren omtrent de lading overeenstemming werd verkregen en ten slotte gingen de Geallieerden over tot den schepenroof, zulks op grond van het recht van angarie, een „juridical nicety", die natuurlijk de rechtsverkrachting niet kon goed praten. Er bestond geen Nederlandsche handelsvaart meer en ten slotte werd de in- en uitvoer

1) A. Grouard. Stratégie et Politique Militaire. Revue de Paris December 1922. p. 581-607.

geregeld door twee particuliere lichamen, de N.O.T. en de N.U.M., die meer bevoegdheden hadden dan de regelmatige autoriteiten.

Wanneer er geen machtige neutralen zijn, die moeten worden ontzien, zooals tijdens den wereldoorlog het geval was, toen Amerika nog niet aan den oorlog deelnam, wordt in den regel met de rechten van neutralen geen rekening gehouden.

„ „For two hundred years England has been the great commercial nation of the world. More than any other her wealth has been entrusted to the sea in war as in peace; yet of all nations she has ever been most reluctant to concede the immunities of commerce and the rights of neutrals. *Regarded not as a matter of rights, but of policy, history has justified the refusal; and if she maintains her navy in full strength, the future will doubtless repeat the lesson of the past*" ". [1])

Die voorspelling van Mahan, dateerende van 25 jaren voor den wereldoorlog, is ten volle tijdens den wereldoorlog tot waarheid geworden en er valt niet aan te twijfelen of zij zal ook voor de toekomst gelden. Uithongeren van den vijand door het afsnijden van zijn verbindingen over zee en het vernietigen van 's vijands handel hebben altijd een integreerend deel uitgemaakt van de Engelsche oorlogspolitiek. Hoe sommige Engelsche marineofficieren denken over de rechten van neutralen die tijdens een oorlog in het gedrang komen, blijkt wel uit het werk van admiral Consett [2]) evenals uit een artikel van Navarino, [3]) die de meening zijn toegedaan dat door een slecht gebruik van Seapower, in verband met een te zachtzinnige politiek ten aanzien der neutralen en een verkeerd commercialisme, de Centralen, wier voedseltoevoer niet direct werd afgesneden, daardoor veel langer konden stand houden. Beiden vergeten echter dat, zoo Engeland in het begin van den oorlog ernstig aan de rechten van neutralen had getornd, het Amerika tegen zich in het harnas zou hebben gejaagd. De geschiedenis leert dat Engeland in bijna al zijn zeeoorlogen rekening heeft moeten houden met machtige neutralen; vroeger speciaal met Holland. Nog

---

1) Mahan o.c. p. 540.

2) Admiral Consett. The triumph of unarmed forces.

3) Navarino. Seapower and economic pressure in war. p. 510 Fortnightly Review September 1923.

in den oorlog tusschen Engeland en Spanje die in 1739 uitbrak en aan den Oostenrijkschen Successieoorlog voorafging, moest Engeland met Hollands belangen rekening houden en werden zelfs scheepsbehoeften niet als contrabande beschouwd. Merkwaardig is het ook dat, evenals dit in de twee eerste jaren van den oorlog het geval was, schepen van neutralen die men op juridische gronden niet voor een prijsgerecht kon brengen of uit hoofde van politieke overwegingen liever niet daarvoor wilde brengen, door den admiraal Medley die in 1747 de haven Toulon blokkeerde, eenvoudig werden aangekocht. [1]) Na zich beroepen te hebben op een uitspraak van Napoleon, die van het standpunt uitging, dat er geen neutralen bestaan, komt Navarino tot de conclusie dat er geen „non-contraband articles" bestaan, en hij zegt; " „Conversely if we possess Sea-power and do not use it to exert such pressure as we can, we deprive ourselves of perhaps the most effective weapon to win the war." "

Dat laat aan duidelijkheid niets te wenschen over voor wat ons als neutrale in een conflict in de Pacific wel eens te wachten zou kunnen staan, en er valt niet aan te twijfelen dat Mahans voorspelling in dat geval eveneens in vervulling zal gaan!

Maar ..... is het gebruik van dat „most effective weapon" niet afhankelijk van petroleum, de nervus rerum voor de mobiliteit der vloten? En zijn wij in de Zuidelijke Pacific niet het voornaamste olie produceerende land? Hiervan is het gevolg dat ons bepaalde gevaren kunnen bedreigen, doch ook dat ons belangrijke troeven in handen zijn gegeven; van beide moeten wij ons behoorlijk rekenschap geven.

Welke gedragslijn Indië *in het algemeen* ten aanzien van zijn petroleum tijdens een conflict in de Pacific zal volgen, kan in verband met de internationale verdragen die het gesloten heeft geen twijfel overlaten.

Op de Vredesconferentie van 1907 werden de rechten en verplichtingen van neutralen, in geval van een oorlog ter zee, in het maritieme onzijdigheidsverdrag vastgelegd en het spreekt van zelf dat Nederland de bepalingen van dit verdrag zal nakomen.

---

1) Ernest Fayle. Economic pressure in the war of 1739-1748. p. 434. Journal of The Royal United Service Institution August 1923.

Voorts behooren brandstoffen en smeermiddelen ingevolge Artikel 24 van de Zeerechtdeclaratie van Londen tot conditioneele contrabande. Neutrale staten zijn ingevolge art. 7 van het Neutraliteitsverdrag betreffende den Zeeoorlog niet verplicht om ten aanzien van belligerenten den handel in contrabande tegen te gaan. Nederland en Brazilië hebben tijdens den Spaansch-Amerikaanschen oorlog en Zweden tijdens den Russisch-Japanschen oorlog den export van contrabande verboden en daarmede meer gedaan, dan zij als neutrale staat verplicht waren. [1]) Dat Nederland zonder speciale redenen een uitvoerverbod van petroleum in geval van een conflict in de Pacific zou uitvaardigen is niet waarschijnlijk. Dit zou in het voordeel of in het nadeel kunnen zijn van een der belligerenten, en op zichzelf reeds als een onvriendelijke daad door een of meerdere oorlogvoerenden kunnen worden aangemerkt. Ook op dit punt zal Nederland zich dus vermoedelijk als regel wel naar de gebruikelijke opvatting van de gesloten verdragen richten. Dat vervoer geschiedt door een particulier op eigen risico en kan eventueel wel strafbaar zijn voor de prijsrechters der belligerenten.

Intusschen zal het in bepaalde omstandigheden mogelijk en zelfs noodzakelijk kunnen zijn, dat onzerzijds de olieuitvoer wordt stopgezet, zooals nog nader ter sprake zal worden gebracht.

In het algemeen zal het er practisch op neer komen dat in een eventueelen zeeoorlog, gezien ook de relaties tusschen de Koninklijke-Shellgroep en Engeland, tankschepen de nabij gelegen vlootbasis Singapore, of als deze dan nog niet tot stand is gekomen, het oliestation Singapore, van Indische stookolie zullen voorzien. Wenschen Amerika of Japan uit Indië brandstoffen te betrekken, dan moeten zij trachten met de Koninklijke tot overeenstemming te geraken ten aanzien van olieleveranties. Maar dat alles gaat buiten de bemoeiingen van de Nederlandsch-Indische regeering om. Als neutrale zal dit het standpunt zijn, waarop Nederland zich moet stellen. In de practijk zijn dus deze beide landen voor wat hun olievoorziening betreft en voor zoover zij petroleum uit Indië wenschen te betrekken afhankelijk van den goeden wil der Koninklijke en van het risico van het transport over zooveel langeren

---

1) H. L. van Oordt. Oorlogsstaatkunde en Oorlogsregelen. II/p. 140.

afstand. Het meest zal deze situatie — behalve voor Engeland — van belang zijn voor Japan, dat niet over voldoende eigen olievoorraden beschikt.

Het behoeft wel geen nader betoog, dat uit den geschetsten toestand wel eens gevaar kan voortspruiten voor schending van onze neutraliteit. Het is immers niet uitgesloten, dat b.v. Japan, indien het in oorlog is met Engeland, oordeelt dat zijn vijand te veel en eenzijdig profijt trekt van de uit Nederlandsch-Indië afkomstige olie en op grond hiervan onze oliehavens onbruikbaar zou willen maken, wat ons van zelf in het conflict zou betrekken. Evenwel zou dit voor Japan ook ernstige nadeelen meebrengen, zooals duidelijk blijkt, wanneer men zich de eventualiteiten van een Engelsch-Japanschen oorlog voor oogen stelt.

Het Japansche handelsverkeer, dat zich door de Zuidelijke toegangen van de Pacific op Europa richt, zal bij een conflict met Engeland in verband met het feit, dat dit land de voornaamste handelswegen naar het Oosten beheerscht, al dadelijk lam geslagen worden. Ook van zijn kant zal Japan den Engelschen handel krachtig aantasten. Inderdaad wijzen de samenstelling der Japansche vloot en haar jongste uitbreidingen tot 25 lichte kruisers, jonger dan tien jaar, en 79 onderzeebooten, waarvan er 28 geschikt zijn om op groote afstanden van de Japansche kust te ageeren, [1]) er op, dat in een Japansch-Engelsch conflict de „guerre de course" (kaperoorlog) een groote rol zal spelen. Wordt nu Nederland in het conflict betrokken tegen Japan, dan zal „commerce destroying" buiten de Pacific voor dit land veel moeilijker zijn in verband met de scherpe bewaking der straten die tot den Indischen Oceaan toegang verleenen, die dan mogelijk wordt door Nederland's samengaan met Engeland. Een van Japans scherpste wapenen zal dan grootendeels onbruikbaar worden en wij mogen dus wel concludeeren dat Japan niet spoedig tot een aanslag op onze oliehavens zal durven besluiten, temeer omdat eventueel vijandelijke eskaders wel in den omtrek zullen kruisen, zoodat toch de kans op welslagen gering zou zijn.

Wordt daarentegen Nederland in het conflict betrokken tegen

---

1) William Howard Gardiner. Vice-president U. S. Navy League, Some American Naval Views, Fortnightly Review, March 1923 p. 365.

Engeland, b.v. als schending van onze neutraliteit plaats heeft, en hebben wij tijdig afdoende maatregelen getroffen waardoor onze oliehavens, oliebronnen, raffinaderijen, pijpleidingen en tankinstallaties zoo noodig onbruikbaar kunnen worden gemaakt, dan zal noodzakelijkerwijze in allen gevalle als gevolg van het conflict een stopzetting van onzen olietoevoer naar Singapore plaats hebben, terwijl een aanslag op onze oliehavens Engeland niets zou baten, daar dit onherroepelijk zou leiden tot vernieling der petroleuminstallaties. Het uitbreken van een conflict zou dus een zware slag voor Engeland zijn.

Bovendien dreigt commerce destroying in het hierbedoelde geval een effectief wapen in handen van Japan te worden, want tot een scherpe bewaking van de Indische zeeën en zeestraten zooals die tijdens den wereldoorlog in de Noordzee door Engeland werd georganiseerd, zal het met Nederland als bondgenoot van Japan niet in staat zijn.

Het zou wetenschappelijk onjuist zijn het oliebelang als den *eenigen* factor te beschouwen, waarmede bij de verzekering van het veilig bezit onzer koloniën rekening moet worden gehouden. Noch Engeland, noch Amerika, noch Japan zijn van de brandstofvoorziening hunner vloten in de Pacific *uitsluitend* op de Indische olie aangewezen. Het Miriveld van Serawak b.v., dat ook niet ver van Singapore is gelegen, produceerde in 1922 volgens de *Petroleum Times* van 12 Januari 1924 een hoeveelheid petroleum tot een bedrag van 403.394 ton. Dit neemt echter niet weg, dat de olievoorziening voorloopig wel een zeer belangrijk probleem voor de belligerente zeemogendheden in de Pacific zal blijven. Bywater haalt een berekening aan van den vice-admiraal Nilback, die deze in 1916 maakte betreffende de hoeveelheid kolen die een slagvloot, bestaande uit 30 slagschepen, 20 groote kruisers, 40 jagers en 20 kolenschepen noodig zou hebben om van Panama via Honolulu en Guam naar Manilla te komen. Bij een dienstvaart van 10 mijl en zeer gunstig weder zou men hiervoor 240.000 ton kolen en 45.000 ton olie noodig hebben, aannemende dat alleen de snellere eenheden der vloot met olie stoken. Deze hoeveelheid brandstof komt overeen met ongeveer 190.000 ton stookolie, als alle eenheden met olie stoken. Waar zou die vloot de fuel vandaan moeten halen om alleen maar

terug te keeren naar Amerika? Dit voorbeeld bewijst dan ook voldoende wat onze olieterreinen beteekenen voor oorlogvoerende Zeemogendheden in den Pacific. *Indien wij ons de dispositie over deze voorraden in tijd van oorlog weten voor te behouden, kan de petroleum voor ons een machtig wapen worden ter bescherming van onze neutraliteit en daarbij als basis dienen voor onderhandelingen om beperking en belemmering van onze neutrale handelsvaart in tijd van oorlog tegen te gaan.* Chicanes onzerzijds op het punt van olieuitvoer, om niet eens te spreken van bedreiging met afsnijding van de olievoorziening uit Indische havens aan een belligerente mogendheid of met vernietiging der olievoorraden in geval van aggressie, zal misschien voldoende kunnen zijn om voor onzen handel voordeelen af te dwingen en misbruik van „Seapower, the most effective weapon to win the war" ten aanzien van neutralen zoo al niet te paralyseeren, dan toch ten deele tegen te gaan.

De beschikking over onze petroleum is een zoo machtig wapen, dat het zekere bezit daarvan bij de handhaving van onze neutraliteit zeer veel gewicht in de schaal zal leggen. Zijn wij thans echter wel in staat om over onze petroleumvoorraden in Indië te beschikken zoo er een oorlog uitbreekt? Is de tijdige vernieling der oliebronnen mogelijk, terwijl ter plaatse geen militaire bezetting is om een afdoende vernieling te garandeeren? Tijdens den wereldoorlog kende men nog niet voldoende de groote beteekenis van petroleum voor de oorlogvoering. Vermoedelijk was toen onze marine met de bescherming van de oliehavens belast en was men voor de vernieling van de bronnen en verdere installaties afhankelijk van den goeden wil en vaderlandsliefde der employés van de dochtermaatschappijen der Koninklijke. Mag dat zoo blijven?

En welke gedragslijn zal de Koninklijke ten aanzien van de landsbelangen in Nederlandsch-Indië volgen?

Het grootste deel der employés van de Bataafsche bestaat uit Hollanders, op wier steun men zal kunnen rekenen, afgescheiden van het feit dat een deel hunner militieplichtig is en direct bij mobilisatie onder de wapens zou worden geroepen. Tijdens den wereldoorlog heeft de Koninklijke in hoofdzaak de belangen der Geallieerden gediend uit overwegingen van bedrijfspolitiek en na den oorlog zijn haar relaties met England steeds inniger geworden.

Nederland was tijdens den oorlog neutraal en van eenige actie van de Koninklijke tegen het Moederland is nooit sprake geweest. Een dergelijke actie zou voor het geval Ned.-Indië in oorlogsgevaar mocht verkeeren ondenkbaar zijn, daar zij logisch zou leiden tot het verlies van hare concessies, nog daargelaten de kans op algeheele vernieling van haar eigendommen.

De oorlog heeft ons trouwens geleerd, dat ook de Standard Oil in tijd van oorlog pal stond voor haar land en er niet toe te bewegen zou zijn geweest om tegen het vaderland verraad te plegen. Men zal van de Koninklijke en haar dochter-maatschappijen in Indië, die voor het grootste deel in den archipel Nederlandsche employés in dienst hebben, in tijden van oorlogsgevaar niets anders kunnen verwachten. Daarom moet op het gebied van defensie naar samenwerking met haar worden gestreefd.

Maar het is duidelijk, dat men alleen door het legeren van behoorlijk toegeruste garnizoenen in de oliehavens in staat zal zijn zoo noodig een grondige vernieling daarvan te waarborgen. De garnizoenen zullen moeten samenwerken met de vloot. De wereldoorlog heeft ons geleerd, dat eerst na anderhalf à twee jaren de deskundig vernielde petroleumterreinen weer op hun oude productie kunnen worden gebracht. De Roemenen, die gedurende het Duitsche offensief van af Augustus 1916 tot half Januari 1917 terug werden gedrongen naar Wallachije, vernielden in November 1916 bij hun terugtocht alles boven en onder den grond wat met petroleumwinning in verband stond. De Duitsche legerleiding pakte de exploitatie krachtig aan, maar eerst in de laatste maanden voor het einde van den oorlog was de maandelijksche petroleumproductie weer tot 100.000 ton gestegen, terwijl deze vóór den oorlog 140.000 ton had bedragen. [1]) Worden er bronnen absoluut onherstelbaar vernield, wat zelden mogelijk is, zoodat nieuwe boringen moeten worden verricht, dan kan men aannemen, dat die boringen per maand ongeveer 30 M. vorderen. Alle materialen tot opbouw van het bedrijf zullen van buitenaf moeten worden aangevoerd over zee, een aanvoer, die in verband met de actie van de vijandelijke onderzeeërs en kruisers zeker niet zonder tegenslagen zal verloopen.

---

1) Handelsberichten 1920/21 p. 172.

Zoo kan men dus ook voor Indische toestanden aannemen, dat de herstelling dier terreinen 1½ à 2 jaar zullen vorderen zoodat het dus mogelijk is, dat zij voor het verdere verloop van den oorlog geen belang meer hebben.

Het zal de taak der vloot bij de verdediging van de oliehavens zijn, de vijandelijke vloot, als deze een aanslag waagt, op te houden, totdat de landmacht de vernielingen der olieinstallaties tot stand heeft gebracht. Mijnversperringen, klein materiaal en vliegtuigen zullen hiervoor voldoende zijn en eén marine, op handhaving van neutraliteit ingericht, is voor een dergelijke taak voldoende berekend.

Zooveel laat zich intusschen wel voorzien: bij het uitbreken van den zeeoorlog in den Pacific zal *het zwaartepunt der neutraliteitshandhaving liggen in de bescherming van onze oliehavens,* waarvan Tarakan en Balikpapan, die te samen ongeveer twee derde van de geheele Indische productie leveren, de voornaamste zijn. Ook Poeloe Samboe is door zijn ligging vlak bij Singapore bijzonder aan gevaar blootgesteld. [1]) Maar daarnaast zullen wij voor de handhaving van de neutraliteit nog andere handelingen hebben te verrichten.

Het Nederlandsch Eskader heeft tijdens den wereldoorlog in verband met de handhaving onzer neutraliteit verhinderd, dat vreemde oorlogsschepen zich in verafgelegen streken in onze territoriale wateren schuil hielden, zich aldaar van kolen en andere behoeften uit hun behoefteschepen voorzagen; dat zij op afgelegen oorden opslagplaatsen maakten, draadlooze stations oprichtten of er een verzamelplaats of basis inrichtten om van daaruit den vijand te bestoken; dat vreemde oorlogsschepen zich langer dan den in de verdragen vastgestelden termijn in onze territoriale wateren ophielden; dat vreemde handelsschepen in onze territoriale wateren

---

1) Volgens het Kononiaal Verslag van 1923 bedroeg de productie in 1921: Sumatra's Oostkust ongeveer 55.000 ton.

Atjeh ongeveer 130.000 ton. Djambi (Palembang) ong. 300.000 ton
Tarakan ongeveer 695.000 ton. Balikpapan Ongeveer 741.000 ton
Remban „ 230.000 ton. Soerabaja „ 61.000 ton
Boela „ 21.000 ton.

De oliehavens zijn Tarakan, Balikpapan, Soerabaja Boelabaai, Aroebaai, Palembang en de stapelplaats Poeloe Samboe.

werden gemolesteerd. Kortom, het eskader was belast met de handhaving van de bepalingen, vastgesteld in de verschillende verdragen, die betrekking hebben op de oorlogvoering ter zee. Zoo hadden de Duitschers verschillende afgelegen punten zooals Djampea, de Baai van Sleman (Ceram), de Telok Dalambaai (Simaloer) enz. als kolenstations voor hun oorlogsschepen aangewezen en Duitsche koopvaarders en buitgemaakte schepen met een prijsbemanning werden daarheen gedirigeerd, teneinde op die plaatsen te voorzien in de kolenbehoefte der oorlogsschepen.

Zonder behoorlijke maatregelen tot handhaving van de neutraliteit in den geheelen Indischen archipel ontkomen wij niet aan het gevaar om in een oorlog te worden medegesleept. Bij een conflict in de Pacific zou een der belligerenten onder voorwendsel dat wij niet voldoende in staat zijn om onze neutraliteit te handhaven, en daarbij wijzende op bepaalde feiten, die tijdens dien oorlog plaats gehad kunnen hebben, kunnen trachten zich meester te maken van onze oliehavens, die voor hen van groote waarde zijn. Daarom hangt de bescherming van die oliehavens tegen een aanslag ten nauwste samen met onze vlootpolitiek in het algemeen.

In de verschillende ontwerpen der vlootwet heeft men aan de vloot niet alleen de handhaving van de neutraliteit, maar bovendien de *verdediging* van Nederlandsch-Indië opgedragen. In het laatste ontwerp was deze tweeledige taak minder scherp gesteld, maar uit de toelichtingen, door den Minister van Marine en den Minister President in de Kamer gegeven, bleek toch duidelijk, dat ook aan de halve minimum-vloot, bestaande uit 2 kruisers, 12 jagers en 16 onderzeeërs, dezelfde taak werd toegedacht als in de vroegere ontwerpen aan de geheele vloot. In de Kamer waren de linksche sprekers de meening toegedaan dat die halve minimumvloot onvoldoende was voor de verdediging van Indië. Men had er aan toe kunnnen voegen, dat die vloot vermoedelijk ook niet voldoende geschikt zou zijn voor de handhaving van de *neutraliteit*. De heeren van Hengel en Vreede betoogden in hun bestrijding van Marin's vlootplannen in het Algemeen Handelsblad van 6 Juni 1923, dat de onderzeebooten minder geschikt zijn voor de handhaving van de neutraliteit. In hoofdzaak zou die taak moeten rusten op de 12 jagers en beide kruisers en het is hard de vraag of deze aan den

eisch zullen kunnen voldoen in een gebied van 2700 mijl lengte en 1000 mijl breedte.

Intusschen zij opgemerkt dat de vlootwet-commissie van 1923 in § 2 van haar rapport betoogt, dat ook de jagers en voorts de flottiljevaartuigen en mijnenleggers onvoldoende gevechtswaarde hebben en daarom minder geschikt zijn voor handhaving van de neutraliteit. Door het hinken op twee gedachten werd ons blijkens het vlootwetsontwerp 1924 *voorloopig een halve minimumvloot toegedacht, die noch behoorlijk geschikt zou zijn om onze neutraliteit te handhaven, noch voor de verdediging bijzonder groote beteekenis zou hebben.* Waarom heeft men zich toch niet bepaald tot een zuivere neutraliteitsvloot? *Financieel zijn Nederland en Indië niet in staat, een vloot met de daarbij behoorende basis en steunpunten te bouwen, die voldoende sterk kan worden geacht voor de afdoende verdediging van het Indische gebied.* Een neutraliteitsvloot, bestaande uit kruisers, jagers, verkenningsvliegtuigen en, voor de lokale verdediging van oliehavens en havens waar dit noodig mocht zijn ter voorkoming van een coup de main, mijnenleggers, flottiljevaartuigen, onderzeebooten, verkenningsvliegtuigen, benevens kleine kustversterking kunnen wij wèl bekostigen. In Indië kan voorts met één goede werf te Soerabaja volstaan worden.

De ontwerper van deze neutraliteitsvloot, de vice-admiraal Bauduin meent, dat een twaalftal lichte kruisers, waarvan 6 in Nederland en de West en een eskader van 4 schepen en twee reserveschepen in de Oost voldoende is voor de neutraliteitshandhaving [1]).

„Zoolang wij de gedachte aan verdediging van Indië niet loslaten zullen wij geen enkel resultaat bereiken en zal steeds oneenigheid onder deskundigen en wantrouwen bij de volksvertegenwoordiging blijven" zegt hij. Voor deze uitsluitend op handhaving der neutraliteit ingestelde vloot zijn geen dure basis en steunpunten noodig.

De thans aan het bewind zijnde marineautoriteiten hebben zich uitgesproken vóór een vlootbasis en steunpunten. In hoeverre moet aan deze uitspraak waarde worden gehecht? Vooral mag niet uit het oog worden verloren, dat men hierbij geen zuivere *neutraliteits*vloot op het oog had, maar aan die vloot *ook de verdediging* van

1) F. Bauduin. Het Nederlandsche eskader in Oost-Indië. Vergelijk ook het artikel van den schrijver in Koloniale Studiën 1922 II bldz. 386.

Nederlandsch-Indië wilde opdragen. Het spreekt vanzelf dat de neutraliteitsvloot van Bauduin weinig beteekenis heeft voor de *verdediging* van Indië. Zij heeft in hoofdzaak waarde voor *neutraliteitshandhaving*. Daarom wordt een vloot van zes kruisers en het benoodigde klein materiaal voldoende geacht; met één steunpunt, waar voor behoorlijke accomodatie ten behoeve van de kruisers moet worden zorg gedragen.

Het nut van een zwaar versterkte basis is zeer twijfelachtig. Immers de krijgsgeschiedenis leert dat een veel zwakkere bovenwatervloot toch gemakkelijk in de vlootbasis opgebotteld wordt en bovendien de kans loopt na inname van het landfront van de basis vernietigd te worden, zooals het geval was met de Chineesche vloot in Wei-ha-wei en de Russische vloot in Port-Arthur.

De overste Schepp [1]) is de meening toegedaan dat eventueel ook onze onderzeevloot, die Indië zou moeten *verdedigen*, al heel spoedig op haar basis Priok zou terugtrekken en dat eigenlijk pas na de landing van den vijand op Java die onderzeeërs tot hun recht zouden komen en een *duikbootenguerilla* zouden gaan voeren, steunende op de basis, zoodat van een *afdoende verdediging* geen sprake is.

Voor een kruiservloot is die basis niet noodig. Zij zou er misschien toe kunnen leiden, dat de kruisers zich in de basis lieten opbottelen en daarin smadelijk ten onder gingen. Nu behoeft in een kruiseroorlog de kruiservloot als haar hoofdtaak, de handhaving der neutraliteit is afgeloopen, geenszins voor de onderzeevloot in „efficiency" onder te doen. Wat de kruiser „Embden" heeft gepresteerd tijdens den oorlog ligt ons nog versch in het geheugen. En om het eskader van von Spee onschadelijk te maken moesten 20 Engelsche schepen worden aangewezen [2]). Zoo kan ons kruisereskader zonder basis den vijand dan ook nog heel wat last bezorgen, als de actie van die kruisers in tijd van vrede even goed wordt voorbereid als het optreden der Duitsche kruisers in de Pacafic.

1) C. L. Schepp. Het ontwerp-vlootwet in verband met de ervaringen uit den wereldoorlog, p. 361. Onze Eeuw. September 1923,

2) Sir Doveton Sturdee. The importance of battleships, cruisers and suitably placed bases for maintainining the overseas communications. Journal United Royal Service Institution, November 1923, p. 623.

In hoofdzaak gelden echter tegen basis en steunpunten geen marine-technische, maar politieke overwegingen. Een basis, die als hulpbasis van een slagvloot kan dienen, is ingesteld op het voeren van wereld-politiek, stuurt aan in een richting waardoor wij zonder de macht te bezitten zouden moeten deelnemen aan den vlootwedstrijd der Groote Mogendheden, de dwaasheid, die door Mr. Struycken zoo werd gelaakt. Het gevaar dat vlootbasis en steunpunten ons in een oorlog zouden kunnen slepen is daarbij geenszins denkbeeldig. De verdediging van dit deel van het Vlootontwerp 1924 door den Minister Westerveld tegen de aanvallen der linksche kamerleden, die vreesden dat de basis en steunpunten ons in een conflict zouden betrekken, was vrij zwak [1]). De beteekenis van de basis is niet uitsluitend gelegen in de versterkingen, zooals de Minister zijn tegenstanders in den mond legde, ook niet uitsluitend in de accomodatie, maar in beide.

Een basis is van belang, omdat zij de gelegenheid biedt om te dokken, om brandstoffen en munitie in te nemen, herstellingen te verrichten, kortom om een vloot gevechtsklaar te maken, zonder dat de vijand dit kan verhinderen. De kapitein ter zee ten Broeke Hoekstra heeft de aandacht gevestigd op een uitspraak in Brasseys Naval and Shipping Annual van 1923 waarin op p. 145 gezegd wordt „ „at the present day a fully equipped fleet accompanied by its full complement of auxiliary craft can only remain at sea for *three days*" " [2]) Dat voor oogen houdende behoeft het wel geen nader betoog, dat vlootbases een integreerend deel van Seapower uitmaken.

Alleen als een vlootbasis verdedigd wordt door modern zwaar geschut biedt zij aan een slagvloot een veilige ligplaats aan. De oorlogservaring aan de Dardanellen en aan de Belgische kust heeft bewezen, dat het zware geschut aan boord der oorlogsschepen niet is opgewassen tegen het kustgeschut. [3]) Hector Bywater wijst er op dat de Duitsche kustbatterijen in staat waren om met hun stuk-

---

1) Handelingen der Tweede Kamer 1923-1924, p. 232.

2) ten Broeke Hoekstra. Richting der wereldpolitiek na den oorlog. Marineblad Juni 1923.

3) Thomazi. L'attaque et la défense des côtes. Revue Militaire Française, Juni 1923. p. 340.

ken van 30 en 38 c.M. tot op 32000 yards zuiver gericht vuur af te geven [1]). Schietoefeningen te Cavite (Philippijnen) gehouden door Amerikaansche kustartillerie maakten uit dat bij het vuur dat op 23000 yards afstand op een stilliggende dreadnoughtschijf werd afgegeven en door vliegwaarnemingen werd geleid, op een serie van zes schoten twee treffers werden waargenomen [2]). Zoo zou dus ook van de basis Priok kunnen worden aangenomen, dat zij den aanval van een slagvloot met goed gevolg zou doorstaan, al is dat door sommigen wel eens betwijfeld. Een slagvloot zou in de basis een veilige ligplaats vinden, waar zij brandstof en vivres zou kunnen innemen, waar echter geen dokgelegenheid zou bestaan voor de grootere schepen van een dergelijke vloot. Priok zou dus alleen geschikt zijn als hulpbasis van een slagvloot. Door haar ligging nabij Straat Soenda, strategisch het meest belangrijke punt in het westelijk deel van den archipel, zou die hulpbasis voor een slagvloot echter een bijzondere beteekenis krijgen. De voorgestelde „steunpunten" van het Vlootontwerp 1924 zouden daarentegen alleen voor den kruiseroorlog van beteekenis zijn. Zij zouden voldoende bescherming verleenen tegen de aanvallen van lichte kruisers en door hun ligging de voornaamste communicaties tusschen de Pacific en den Indischen Oceaan beheerschen. Die steunpunten zouden ook in het kader der voorgestelde kruiservloot passen, *maar zij zijn niet beslist noodig,* zooals de actie van de Embden wel bewezen heeft.

Nu kan niet worden ontkend dat wij veel meer waarde als bondgenoot zouden krijgen voor een der Groote Zeemogendheden en wel in het bijzonder voor Engeland of (en) Amerika als wij de beschikking zouden hebben over vlootbasis en steunpunten. In geval van oorlog, zou dus ongetwijfeld de kans grooter worden op pogingen van die zijde om ons in het conflict te betrekken.

Tegen een bondgenootschap met een (of beide) Angelsaksische naties bestaan echter groote bezwaren. Misschien gelden hier in de eerste plaats *moreele overwegingen.* Er werd reeds op gewezen dat de Japansche expansie zich in de toekomst zal richten naar

---

1) Hector C. Bywater. o.c. 294—295.

2) Riley E. Mac Ganaugh. Long Range Fire Control. The Coast Artillery Journal No. 3. p. 340.

China. Indien Japan ons met rust laat, indien het niet naar expansie streeft naar het Zuiden, welke motieven kunnen wij dan doen gelden om ons in een oorlog te begeven *tegen* dat land aan de zijde van Engeland of Amerika?

Zoolang Japan niet agressief tegen ons optreedt, kan er geen enkele reden bestaan om ons als bondgenoot aan te sluiten bij een der belligerente Groote Mogendheden. Dit zou volkomen indruischen tegen de grondgedachte onzer zelfstandigheidspolitiek. Er bestaat echter *één* mogelijkheid, waardoor wij met Japan in een oorlog zouden kunnen worden gewikkeld. Dat zijn onze oliehavens. Zoolang die havens onbeschermd blijven, zou Japan wel eens geneigd kunnen zijn, onze olieterreinen door een snel uitgevoerden aanval onbruikbaar te maken om te voorkomen, dat de tegenpartij daarvan profijt trekt. Wij betoogden hierboven dat Japan hiertoe niet spoedig zal besluiten, maar met de mogelijkheid dient toch altijd rekening te worden gehouden. Wij moeten met het oog hierop bij voorbaat toonen gereed te zijn tot verijdeling van al dergelijke pogingen. Maar in de bezetting van de oliehavens kan voor Japan niets gelegen zijn dat wantrouwen wekt. Indien wij er op bedacht zijn, bedoelde havens tegen een coup de main te beveiligen, kan dit door Japan niet anders worden opgevat dan in dien zin, dat wij onze zelfstandigheidspolitiek in den Pacific strikt wenschen door te voeren. Deze indruk zal versterkt worden als wij daarnaast de vlootbasis en steunpunten uit onze vlootontwerpen doen verdwijnen. Dit kan dus een belangrijk motief zijn om ons met rust te laten.

Ook *practisch-politieke overwegingen* verzetten zich tegen het baseeren van onze plannen op het sluiten van bondgenootschappen. Politieke verhoudingen wisselen snel. Wie een defensiestelsel construeert op den grondslag van een bondgenootschappelijken oorlog of door de organisatie der landsverdediging aanstuurt in de richting van allianties, bouwt op drijfzand.

Tenslotte kunnen *militaire overwegingen* tegen het voorbereiden van eenig bondgenootschap worden aangevoerd.

Japans strategische positie in het Westelijk deel van den Pacific is buitengewoon sterk. De afstand Japan-Amerika bedraagt 4500 mijl, die van Japan naar Singapore 2400 mijl, Singapore-San

Fransisco 8000 mijl en Singapore-Honoloeloe 6000 mijl. Ballard wees er reeds op dat indien Japan door Amerika zou worden aangevallen dit land een vloot zou moeten hebben die ongeveer drie maal zoosterk was als de Japansche, daar in verband met den grooten afstand en het gemis van een vlootbasis van den eersten rang in het Westelijk deel van den Pacific, steeds een groot deel van de vloot minder slagvaardig zou zijn en het toch voor een aanvallend optreden wenschelijk is over een overmacht te beschikken. [1]) Voor Engeland geldt hetzelfde zoolang Singapore niet is afgebouwd, waarvoor het Labour-ministerie intusschen niet veel schijnt te voelen, zoodat het vast staat dat het vlootbasisplan daardoor een belangrijke vertraging zal ondervinden. Dit is dan ook de reden waarom Japan in de verhouding 3:5:5 der slagvloten op de Washington-conferentie toestemde, mits de andere mogendheden afzagen van het oprichten van vlootbasis en steunpunten ten Oosten van den 110en lengtegraad. Singapore valt dus daarbuiten, Britsch-Borneo met zijn olievelden echter daarbinnen.

Zoo zullen dus de slagvloten bij een eventueel treffen wat materiaal aangaat ongeveer dezelfde gevechtswaarde hebben. De Japansche vloot staat echter wat getalsterkte in personeel en wat training aangaat, ver boven de Amerikaansche en vermoedelijk ook boven de Engelsche. Dat leest men tusschen de regels door van het reeds zoo vaak aangehaalde werk van Hector C. Bywater.

Bij een optreden als aanvaller gelden echter voor Japan bijna dezelfde bezwaren als voor Amerika en Engeland. Het is dan ook niet waarschijnlijk dat Japan aanvallend zal optreden. Samenstelling en organisatie der vloot wijzen er veeleer op, dat het zijn slagvloot zal gebruiken om het moederland te beschermen en met zijn kruisers en onderzeeërs een „guerre de course" zal voeren.

„Bad luck" en vooral de bekwaamheid der vlootvoogden spelen in een zeeoorlog een zeer groote rol. In verband met Japans zeer sterke positie in het Westerlijk deel van de Pacific en het feit dat de machtsverhoudingen der Groote Mogendheden daardoor nagenoeg gelijk zijn, is geen enkele marine-expert in staat uit te maken wie in een Pacificoorlog overwinnaar zal blijven. Daarom is het

---

1) G. A. Ballard. The Influence of the Sea on the Political History of Japan.

een eisch van voorzichtigheid, dat wij onze zelfstandigheidspolitiek zoo streng mogelijk doorvoeren en dat wij zelfs den schijn vermijden dat ons verdedigingsstelsel gebaseerd is op deelneming als bondgenoot aan een Pacific oorlog. [1]).

Uit opmerkingen uit de Japansche dagbladpers naar aanleiding van het afstemmen der vlootwet is overigens ten volle gebleken dat men in Japan onze vlootplannen inderdaad als onderdeelen van het defensiestelsel beschouwde.

Daaruit blijkt afdoende dat het verzet van den katholieken afgevaardigde Bomans en anderen tegen de basis en steunpunten van het Vlootwetsontwerp 1924 geenszins op denkbeeldige factoren berustte. Het is niet zooals de afgevaardigde Van Schaik het in de Kamer wilde doen voorkomen „de domme en eenvoudige tegenstelling van 300 millioen wegsmijten voor een (zoogenaamd) waardelooze vloot en de Regeeringsvoorstellen omtrent bezuiniging op ambtenaarssalarissen, verhoogingen van indirecte belastingen enz. die wonderen hebben verricht." [2]) Het was voornamelijk om de basis en steunpunten dat een deel der katholieken tegenstemden en hierdoor het ontwerp mede ten val brachten.

Aan die gerechtvaardigde oppositie dient tegemoet te worden gekomen door af te zien van een defensie-politiek, waarbij aan de basis en steunpunten in verhouding tot het voorgestelde drijvende materieel een veel te groote plaats is ingeruimd.

Voor een zuivere neutraliteitsvloot zonder basis en steunpunten zal de Regeering hoogstwaarschijnlijk zelfs op den steun van een deel der linkerzijde kunnen rekenen, zoodat men in de eerstkomende jaren over meer dan de gebruikelijke vier millioen voor nieuwbouw

---

1) De beschouwingen van socialistische en communistische zijde geuit tijdens de behandeling der Vlootwet in de kamer waarbij speciaal in verband met de handhaving van het steunpunt Riouw niettegenstaande de gelden voor den bouw van de Engelsche vlootbasis Singapore reeds gevoteerd en door enkele kamerleden tot een samengaan met Engeland meenden werd geconcludeerd, zijn door den Minister van Marine met den meesten nadruk tegengesproken. Men kan dan ook veilig aannemen, dat er dan ook inderdaad „schim noch schaduw" bestaat dat in die richting door vreemde mogendheden ooit eenige toespeling is gemaakt.

2) Handelingen der Tweede Kamer 1923/24 p. 137.

zou kunnen beschikken. Indien in de toekomst op het stichten van een neutraliteitsvloot wordt aangestuurd zal het vermoedelijk gelukken, de vloot uit de impasse te helpen waarin zij in den loop der jaren is geraakt.

Resumeerende: Het is voor het voeren van een zelfstandigheidspolitiek allereerst noodig de oliehavens te doen bezetten door het landleger dat in samenwerking met de vloot ons de vrije beschikking over die havens moet waarborgen. Overigens worde de Indische vloot *uitsluitend belast met de handhaving van de neutraliteit* en de inwendige rust en orde. Hiertoe worde zij georganiseerd en samengesteld naar de lijnen, die de vice-admiraal Bauduin indertijd heeft uitgestippeld. Voorloopig zal moeten en kunnen worden afgezien van het bouwen van een vloot geschikt voor de *verdediging van Indië*, althans totdat eventueel dit deel van den staat financieel voldoende krachtig zal zijn om een dergelijke vloot te betalen.

Onze oliebronnen, behoorlijk beschermd tegen schendingen van onze neutraliteit, zullen in een toekomstig conflict in de Pacific een belangrijke machtsfactor zijn, waarmede de belligerenten rekening hebben te houden als wij zorgen hiervan op verstandige wijze partij te trekken. Als Nederland en Indië in tijd van vrede alle mogelijke maatregelen hebben genomen die erop wijzen dat slechts strikte handhaving der neutraliteit het doel is en dat er schim noch schaduw bestaat van eenige mogelijkheid dat die maatregelen gegrond zijn op militaire afspraken met vreemde mogendheden, als wij iedereen verder overtuigen, dat wij in Indië ook den vasten wil hebben om de neutraliteit te beschermen met alle ons ten dienste staande middelen; als vast staat, dat wij bij schending van onze neutraliteit den handschoen, die ons toegeworpen wordt, zullen opnemen, maar dan ook zullen strijden tot het bittere einde, dan alleen bestaan er kansen, dat wij buiten het conflict blijven.

Maart 1924.

De Oorlog en de Indische valuta.

door

J. VAN GELDEREN.

I.

Tot nu toe is er hier te lande opvallend weinig geschreven over den invloed, dien het Indische geldwezen heeft ondervonden van de diepgaande werkingen, welke de Europeesche oorlog op de wereldhuishouding heeft uitgeoefend. De „duurtecommissie" heeft in haar oppervlakkig rapportje van 1920 in het voorbijgaan iets omtrent de waarde van de Indische geldeenheid te berde gebracht. Omstreeks dien zelfden tijd, toen het prijsniveau hier te lande ongeveer zijn top bereikt had, hadden in de dagbladpers eenige discussies plaats, denkelijk wel goeddeels over de hoofden van het gros der lezers heen. Hoe weinig populair meer algemeene en theoretische besprekingen van het geldvraagstuk door hun onvermijdelijke ingewikkeldheid dan ook zijn, is het toch juist den allerlaatsten tijd gelukt den „cry": tegen de inflatie! erin te brengen. Van Holland uit werd het bestaan van een inflatie, of althans van een begin daarvan, in Indië betoogd. Het was vooral de Heer *Vissering,* die ernstige waarschuwingen deed hooren, de Javasche Bank zelfs op opzienbarende wijze in gebreke stelde. Dank zij het gezag, aan zijn tegenwoordige en vroegere functies terecht ontleend, drong zijn stem tot in groote kringen door. Te meer, aangezien hij daarmee de bezuiniging een theoretisch-economisch fundament verschafte.

Na hem hebben ook andere gezaghebbenden zich geuit. Doch het meeningsverschil is in deskundige kringen zoo groot, dat men in het Indische „Gedenkboek" op weinige bladzijden afstands van elkaar de volgende tegenstrijdigheden kan aantreffen:

„De expansie (van de circulatie nl.), welke door de Javasche Bank onmogelijk kon worden voorkomen of tegengehouden, heeft

geen aanleiding gegeven tot ernstige depreciatie van onzen gulden in het buitenland"
en verder:

„Van de depreciatie van onzen gulden mag niet gesproken worden; ons muntstelsel heeft niet geleden en voor depreciatie behoeft weinig vrees te bestaan bij de sterke export-positie, welke Indië's gelukkig deel is."

Aldus de Heer *L. de Bree* op bl. 442.

Heel wat somberder is de Heer *Wellenstein*, die op bl. 534 betoogt:

„.....het geldstelsel (vertoont) gedurende de laatste jaren onmiskenbare teekenen van mindere deugdelijkheid, ware het reeds alleen in verband met de niet onaanmerkelijke depreciatie van den Ned.-Ind. gulden tegenover den Ned. gulden, welke gedurende de laatste jaren nagenoeg bij voortduring in meer of mindere mate aan den dag treedt. Deze depreciatie is toch — hoe men ook overigens tegenover dit vraagstuk staat — slechts uit de ondeugdelijkheid van het geldstelsel zelf te verklaren, daar het verloop van handels- en betalingsbalans geenszins in die richting wijst."

Het zou dan ook met het oog op zulke meeningsverschillen onverdeeld van nut geacht moeten worden, dat thans dit vraagstuk in een uitvoerig artikel: „De Indische gulden", bl. 269-315 in het jongste Octobernummer van dit tijdschrift is behandeld — ware het niet, dat de wijze, waarop dit actueele probleem door *Mr. C. A. Wiessing* besproken werd, zoo volstrekt onbevredigend moet worden genoemd. De meeste zijner beweringen prikkelen tot tegenspraak; zij kunnen, onweersproken blijvend, de bestaande verwarring in de hoofden slechts vergrooten. Voor zoover zijn uiteenzettingen van theoretischen aard zijn, lijken ze mij doorgaans averechtsch en de her en der verspreide practische wenken of wenschen in hooge mate onpractisch en bedenkelijk. Zonderling genoeg, is niettemin de slotsom, dat het met de Indische valuta nog zoo kwaad niet gesteld is, juist! Om in een statistischen term te spreken: zijn fouten heffen elkaar op, zij gedragen zich volgens..... het toeval.

Om al deze, wellicht te sterk lijkende beweringen waar te maken, zal het noodig zijn het vraagstuk in het kort nogmaals te bespreken.

De beschouwingen van den Heer *Wiessing* komen dan daarbij van zelve ter sprake. Zij zullen in vele gevallen helaas slechts dienst kunnen doen als formuleeringen van de meest gangbare misverstanden, die op dit gebied zoo talrijk zijn.

Hiertoe dienen wij echter aan de bespreking van den toestand der Indische valuta eenige theoretische, inleidende beschouwingen te doen voorafgaan. Er zijn nu eenmaal weinig economische vraagstukken, waarbij „theorie" en „practijk" zoo dicht bijeen liggen. M.a.w., bij welke een juist oordeel over bijzondere feiten of maatregelen zoozeer een inzicht in het algemeen verband der financieel-economische verschijnselen vereischt. Alleen van zulk een algemeen gezichtspunt uit zijn werkelijk „practische" conclusies mogelijk.

Vragen wij ons af, wat, in het algemeen geformuleerd, het meest kenmerkende verschil is tusschen den toestand van het internationale geldwezen vóór Augustus 1914 en dien tijdens en na den oorlog, dan kan het antwoord luiden: in de eerst bedoelde periode heerschte overal betrekkelijke *rust en orde,* die daarna verdwenen en plaats maakten voor heftige bewegelijkheid en voortdurende wanorde. Wel verkeerde het geldwezen ook toen, evenals het geheele economische leven, geenszins in stilstand, maar de bewegingen voltrokken zich binnen veel engere grenzen, doorgaans met geleidelijkheid en zelfs met een zekere wetmatigheid, die door de ervaringen van welhaast een eeuw, in groote trekken bekend was. Naar twee richtingen deden zich die „rust en orde" gevoelen en wel in den tijd en in de ruimte. Het algemeene prijsniveau vertoonde op opeenvolgende tijdstippen slechts matige verschillen, die internationaal een vrij gelijkmatige deining van de conjunctuur typeerden. En op een zelfde tijdstip bestond tusschen de prijsniveau's der verschillende, door het internationale ruilverkeer verbonden, landen een innige samenhang. De oorlog verstoorde zoowel de continuïteit als de aaneengeslotenheid, hij bracht het prijsniveau in schokkende beweging en loste de groeiende wereldhuishouding in meer of minder op zich zelf staande eenheden van volken of coalities op.

Vandaar dat de vele discussies, die als immer de economische nood begeleiden, zich bewegen om twee centrale vraagstukken:

de beweging van het *prijsniveau*, of wel, de veranderingen in de koopkracht van het geld ten opzichte van goederen en diensten — en de bewegingen der *wisselkoersen* of wel de veranderingen van de koopkracht der verschillende nationale geldéénheden ten opzichte van elkaar. En de beide vraagstukken zijn des te meer van beteekenis geworden, sinds de internationale samenhang zich weder door de ijzeren noodzakelijkheid van het moderne economische leven, ondanks alle maatschappelijke ontreddering en nationale verwijdering, langzaam en moeizaam doorzet.

Wij behoeven wel niet lang stil te staan bij het feit, dat die fijne en toch hechte organisatie van het internationale geldwezen, die na tal van fouten en misslagen, was ontstaan, gebaseerd was op het in alle belangrijke landen aanvaarde stelsel van den gouden standaard en voor wat de bankbiljettencirculatie betreft, op het overal handhaven van een nauw, zij het elastisch, verband tusschen de grootte der circulatie aan inwisselbare biljetten (en doorgaans tevens der banksaldi) en den in het bezit der centrale banken zijnden goud- (of metaal-) voorraad. Hierdoor werd bereikt, dat de ruilwaarde van het standaardgeld vastgekoppeld was aan die van het goud en die der biljetten weder aan het metaalgeld, dat daartegen ten allen tijde, althans voor internationale transacties, verkrijgbaar was. Eveneens is van algemeene bekendheid, dat juist deze beide grondslagen aanstonds vervielen, toen, na het uitbreken van den oorlog, de vrije goudafgifte gestaakt werd en daarmee de inwisselbaarheid der biljetten een einde nam.

Ook zonder op de vele theoretische geschilpunten omtrent deze materie nader in te gaan, kan toch één conclusie zonder tegenspraak worden geformuleerd en wel: de voornaamste beteekenis dier beide maatregelen school, zooals trouwens de latere practijk op de gevoeligste wijze heeft bewezen, hierin, dat daarmee sterke breidels voor het in omloop brengen van nieuw geld waren weggevallen. Het goud moet om te worden vermeerderd eerst met opoffering van kapitaal en arbeid geproduceerd worden en vermeerdert, ten aanzien van den enormen voorraad uit vroegere jaren afkomstig, slechts betrekkelijk langzaam. En de biljetten werden vóór Augustus 1914, evenals de overige direct opvorderbare schulden, in nauwe relatie tot dien goudvoorraad gehouden. Oninwisselbaar

papier daarentegen kan naar behoefte van den emittent worden uitgegeven. Wel verre van door het publiek eenvoudig geweigerd te worden, komt het in steeds grootere sommen in omloop, zij het dan ook ten koste van zijn koopkracht.

Overal bestond dan ook vóór den oorlog de circulatie voor een zeer belangrijk deel en soms zelfs practisch gesproken geheel uit geld, dat in stofwaarde (zilver, brons of papier) ver beneden de omloopwaarde stond en dit zonder eenig bezwaar. De oude metallisten mogen al in deze geldsoorten niet meer dan surrogaten van het eenige ware geld gezien hebben. De werkelijkheid had reeds lang getoond, dat het beslissende punt voor de goede werking van het geldsysteem van een land elders school dan in de stof, waaruit het standaardgeld was samengesteld. Oostenrijk-Hongarije heeft zelfs jarenlang kans gezien om zonder noemenswaardigen goudvoorraad de binnenlandsche circulatie geheel te doen bestaan uit zilveren munten en oninwisselbaar papiergeld en niettemin de wisselkoersen stabiel te houden. Dit laatste gelukte door onafgebroken zorg te dragen voor een portefeuille buitenlandsche wissels, die steeds beschikbaar was om bij het oploopen van vreemde valuta's vorderingen op het buitenland af te staan aan hen, die daar betalingen te verrichten hadden.

Dit voorbeeld leidde in andere landen, als Indië, die wel een vrijen gouden standaard en inwisselbare biljetten bezaten, tot het bekende „gold-exchange"-systeem, waarbij het goud niet allereerst voor de binnenlandsche circulatie, doch veeleer, te zamen met buitenlandsche goudsaldi en een wisselportefeuille, voor handhaving van de pariteit werd gebezigd.

Was aan de vermeerdering van den goudvoorraad de natuurlijke rem aangelegd, die in de omstandigheid was gelegen, dat goud met groote offers gewonnen moet worden, de uitzetting van de biljettencirculatie en der banksaldi [1]) werd door de banken gebreideld,

---

1) Tot de theoretische strijdpunten, die ik voorbij zal gaan, behoort de vraag, of de banksaldi, waarop chèques afgegeven kunnen worden of die als girosaldo dienst doen, ook tot het geld moeten worden gerekend. Algemeen drong het inzicht door, dat zulks inderdaad het geval is. *Von Wieser* zei kernachtig: „Bankbiljetten zijn de in omloop gebrachte blaadjes uit een losbladig bankboek". Hij typeerde daarmee scherp het verschil tusschen deze beide betaalmiddelen als een van vorm.

elk gebonden door de bepalingen van hun octrooi. Het machtigste middel, dat zij daartoe aanwenden, was de discontopolitiek. Verhooging van den interestvoet beperkte de credietgeving en daarmee een verdere uitzetting van de circulatie, terwijl verlaging daarvan de omgekeerde werking uitoefende.

Theoretisch werd dan ook de mogelijkheid van een geldverkeer dat geheel zonder metaalgeld functionneerde, in steeds grootere kringen toegegeven. Alleen bestond er maar al te gegronde twijfel aan de zekerheid, dat het recht tot uitgifte van z.g. fiduciairgeld steeds door de circulatiebanken, in welker handen enorme bevoegdheden gelegd zouden worden, op de juiste wijze zou worden gehanteerd, terwijl internationaal wantrouwen in de onrustige politieke sfeer van Europa verhinderde ook de internationale vereffeningen geheel zonder goud te doen geschieden.

Waarom schuilt niet in den aard van het geld, doch in *de regeling van de geldcreatie het geheim van een goed geregeld geldwezen?*

Om dit zoo beknopt mogelijk te beantwoorden moeten we van de maatschappelijke functie van het geld in het raam van het moderne productieproces uitgaan.

Het geld vormt den verbindenden schakel tusschen de productie en het verbruik. Zoo simpel als deze waarheid lijkt, veroorzaakt het verwaarloozen daarvan niettemin de meeste dwalingen en misverstanden, die op dit gebied zoo veelvuldig zijn. Wat volgt n.l. uit dit uitgangspunt? Allereerste dit elementaire feit, dat de reëele koopkracht, die op een gegeven oogenblik door de gezamenlijke geldbezitters wordt uitgeoefend, bepaald wordt door de massa goederen, die uit de voorafgaande productie beschikbaar is. Deze geldbezitters kunnen zijn de bezitters van een geldinkomen, dat zij wenschen te verteren dan wel van een geldkapitaal, dat zij op een of andere wijze trachten winstgevend te maken. De goederen, die door deze geldbezitters worden begeerd, zijn dan ook te onderscheiden in twee groepen, al naar zij dienen moeten voor de individueele consumptie dan wel voor aanwending in de volgende productieperiode.

In beide gevallen echter wordt — tweede conclusie uit het zooeven genoemde uitgangspunt! — die koopkracht-in-geld ontleend

aan de opbrengst der voorafgaande productie en het aandeel, dat een ieder daarin op eenigerlei wijze en in eenigerlei mate heeft. Uit het productieproces te voorschijn komend als de ontvangers van loon, winst, interest of pacht, treden de geldbezitters op de warenmarkt als koopers van de uit dat productieproces afkomstige goederen op.

Denken wij ons aldus het economisch leven in een evenwichtstoestand, dan verkeert ook het prijsniveau in rust. Aanbod en vraag der goederen dekken elkaar en een gegeven hoeveelheid geld heeft bij een bepaalde omloopssnelheid dienst gedaan om de goederen van producent naar consument te brengen. De prijssom der goederen en de geldsom der inkomens zijn gelijk.

De eenige prijsveranderingen, die in zulk een toestand mogelijk zijn, zijn zulke, die elkander opheffen. Trekt een bepaalde groep van goederen door veranderde waardeering meer geld tot zich, dan blijft voor de overige nog slechts een geringere koopkracht in geld over. Komt door waardedaling van een goederensoort koopkracht vrij, dan wordt deze over de andere soorten verdeeld, doordat men geneigd is een grooter geldsom dan voorheen daarvoor af te staan.

Een *algemeene verandering in het prijsniveau in één richting* is dan ook slechts mogelijk op één wijze: door een veranderde verhouding tusschen de geldmassa eenerzijds, de goederenmassa anderzijds. De oorzaak daarvoor kan aan beide zijden schuilen. Stijgt de goederenmassa, zonder dat de geldhoeveelheid volgt, dan moeten de prijzen dalen; vermindert de goederenmassa, terwijl de hoeveelheid van het geld onveranderd blijft of zelfs toeneemt, dan moeten de prijzen stijgen. Ook van de zijde van het geld kan de eerste stoot tot de veranderde verhouding uitgaan. Dit is zoowel bij metaalgeld als bij alle andere vormen van geld mogelijk.

Ook vóór den oorlog bevond zich het algemeene prijsniveau niet in rust. Veeleer was, afgezien van alle, onophoudelijk plaats vindende kleine en partieele schommelingen, een algemeene beweging merkbaar. En wel de zoogenaamde conjunctuurschommeling, de zeven- tot tienjarige afwisseling van hausse- en baissejaren. Van de zijde van het geld gezien laat zich deze typische golfbeweging van het economisch leven met enkele woorden aldus omschrijven. Na een crisis zijn de goederenvoorraden overvloedig

en krimpt de geldcirculatie door de algemeene lusteloosheid in zaken, den hoogen rentestand en de gedeeltelijke stopzetting der productie in. In overeenstemming hiermee zijn *de prijzen der goederen laag*. Geleidelijk worden echter de goederenvoorraden ingeteerd en worden de ondernemers door de geldruimte en den daarmee gepaard gaanden sterk verlaagden rentestand tot vernieuwde vraag naar goederen voor productiehervatting of -uitbreiding geprikkeld. De geldcirculatie neemt toe, de *prijzen beginnen te stijgen*. De nieuw in gang gekomen productieperiode vordert tijd en inmiddels worden de beschikbare goederenvoorraden verbruikt. Hoogere loonen, geringe werkloosheid, vele nieuwe bedrijven en werken oefenen alle gelijken invloed uit. De ruimere winsten leiden tot kapitaalvorming, tot vermeerdering der circulatie. De *goederenprijzen zijn hoog*. Nu begint de toenemende spanning op de arbeidsmarkt, goederenmarkt en geldmarkt voelbaar te worden. De speculatie overdrijft nog de vraag, het crediet is tot het uiterste uitgezet, de rentestand is verhoogd tot boven den winstvoet der ondernemers.

In dit stadium doet zich de gedurende de afgeloopen jaren snel uitgebreide productie gelden, de aflevering van steeds grootere warenmassa's begint. De goederen nemen sneller toe dan de tot zijn grens gekomen vraag; de koopkracht faalt, de crisis breekt uit en *de prijzen tuimelen omlaag*. De ring is gesloten.

Terwijl in de baissejaren de productie en de goederenvoorraden de koopkrachtige vraag overtreffen, loopt gedurende de nieuwe hausse de vraag als het ware meer en meer in en vermeerdert de geldmassa sneller dan de goederen. Aan het eind van de hausse is het omgekeerde het geval en worden de goederen relatief overvloedig. Mag men dus gedurende de hausse in toenemende mate spreken van inflatie in den zin van een geldvermeerdering, die de goederenvermeerdering overtreft? Ongetwijfeld. De bron daarvan is tweeërlei. Aan het eind der depressie is de productie sterk ingekrompen. Bovendien prikkelen de jaren met lage prijzen de goudproductie, die juist dan zeer voordeelig wordt en doen de goudvoorraden bij de centrale banken stijgen. Op deze vergroote goudbasis en door de lage rente vermeerdert zich eveneens de biljettencirculatie, terwijl de banksaldi door de vele beschikbare, naar be-

legging zoekende besparingen ook ruim zijn. Het aanzwellen der circulatie en de daarop volgende algemeene prijsstijging blijven evenwel door het in den aanvang van dit artikel geschetste geldstelsel binnen bepaalde grenzen. De prijsstijging der goederen maakt de goudproductie onvoordeelig en doet haar dalen. De uitzetting der fiduciaire circulatie dwingt tot renteverhooging en de productieve aanwending der verleende credieten maakt een verhoogd warenaanbod, dat de relatie geld-goederen herstellen moet, aanstaande. Elke faze in dit proces bergt aldus zijn correctief in zich.

In en na den oorlog is dit proces verstoord. En wel naar twee zijden. De productie nam in haar geheel genomen af door uitschakeling van millioenen arbeidskrachten en aanwending van millioenen anderen in de „geweldproductie" (naar het woord van Verrijn Stuart). De beschikbare voorraden werden opgebruikt en onvoldoende aangevuld. Nationaal zelfbehoud dreef tot uitzetting van het verbruik voor het voortzetten van den oorlog. Bij onveranderde geldcirculatie had reeds hierdoor het algemeene prijsniveau moeten stijgen.

Terwijl nu in de normale hausse, die zooals we zagen ook met verhoogd verbruik en prijsstijging gepaard gaat, naar beide zijden de correctieven aan het werk zijn, die het proces een eind bereiden, blijven deze thans geheel achterwege. Het productie-apparaat wordt niet uitgebreid, maar meer en meer verstoord en vernietigd. En tegelijkertijd *wordt de geldcreatie niet geremd, maar geprikkeld.*

De vasthouding der goudvoorraden en de oninwisselbaarheid der biljetten stellen de regeeringen in staat hun „koopdwang" gehoor te geven. Eerst trekken zij alle uit besparingen beschikbare gelden tot zich met hun oorlogsleeningen, weldra overschrijden ze ook deze en scheppen ze koopkracht uit het niets, door hun machtswoord. Zoo vergrooten ze in snel wassend tempo de circuleerende geldmassa in verhouding tot de ingekrompen goederenmassa. En geraken daarmee in de noodlottige cirkel, waarin de geldovervloed de prijzen opdrijft en de gestegen prijzen van alles wat de staat behoeft, hem dwingen om steeds grootere geldsommen uit te geven om zijn verbruik zoo min mogelijk te beperken. Tot dat in immer snellere vaart het geld in den afgrond stort, waarin de roebel, de

kroon en de mark na elkander zijn neergeslingerd en waaromheen thans de franc haar angstwekkenden eierdans uitvoert.

Duidelijk zien wij waar de grondoorzaak van deze noodlottige ontwrichting van het economisch leven schuilt. De normale ring: productie-verdeeling-verbruik is doorbroken. Behalve de in geld belichaamde koopkracht, die afkomstig is uit voorafgegane productieve prestaties, dan wel uit langs dien weg verkregen besparingen, dingt een kunstmatig geschapen koopkracht naar de goederen mede. Elke zoodanige z.g. *additioneele koopkracht* verstoort de verhouding tusschen geld en goederen, drijft de prijzen op, *beteekent inflatie.*

En de neutraal gebleven landen? Deze ondergingen, zij het in veel geringere en ook onderling ongelijke mate een zelfde proces. De mobilisatie is eveneens een inbreuk op de productie. Bovendien trekken de oorlogvoerende staten goederen weg en geven eerst effecten, later goud af. De goederen worden ook daar schaarsch tegenover het geld; de prijzen stijgen. En om aan de dwingende oogenbliksbehoeften van den staat en de verbruikers te kunnen voldoen, wordt ook daar de fiduciaire circulatie sterk uitgezet. Langs dien weg werken juist de abnormaal aangezwollen goudvoorraden tot de inflatie mede! Treffend bewijs tevens, dat in wezen het goud aan dezelfde wetten onderworpen is als het gesmade papiergeld en ook zijn omloopswaarde berust op zijn kwantitatieve verhouding tot de goederen, die ermee gekocht kunnen worden. Zoodat de hooge dekkingspercentages, die de circulatiebanken in de neutrale landen vertoonden, allerminst een bewijs tegen de inflatie verschaften.

Mis! zegt hier de Heer *Wiessing* en geeft daarmee levendig uiting aan een zeer algemeene dwaling, die het verband tusschen prijzen en geldcirculatie juist in omgekeerde richting legt.

Het totaal van de circulatie, aldus luidt zijn betoog (t.a.p. bl. 274/275) „staat in nauw verband met de koopkracht van het geld". Welk verband?

„Daalt de koopkracht van het geld, dan zal de hoeveelheid evenredig moeten stijgen." M.a.w. de stijging der goederenprijzen is de oorzaak, vermeerderde geldcirculatie het gevolg. Letterlijk schrijft hij:

„Het was dus geen wonder, dat met het uitbreken van den oorlog of liever met de depreciatie van ons geld, dat van het goud werd losgemaakt, de circulatie van geld moest worden uitgebreid en **het is opmerkelijk** (ik curs. J.v.G.) hoe de andere, soms in verschillende richting werkende factoren elkander hebben opgeheven en het **totaal van den geldsomloop vrijwel in evenredigheid met de daling van de waarde van ons geld is gestegen.**

„Zoo verschijnt ons de **stijging van biljettenuitgifte** als **een gevolg van de waardedaling van het geld** en niet als oorzaak daarvan, zooals gewoonlijk, tot voor een paar jaar vrijwel onveranderlijk, de voorstelling was."

De Heer *Wiessing* bevindt zich met deze meening in voornaam gezelschap en blijkt niet de eenige uitvinder van deze z.i. nieuwe theorie te zijn. Wat schrijft n.l. de Directie van de Javasche Bank in de jaren, toen ook hier te lande de biljetten-emissie zich sterk uitbreidde?

Jaarverslag 1919/20, blz. 16/17:

„De hooge goederenprijzen vereischten ook een veel grooter bedrag aan circulatiemiddelen en de zeer verhoogde bedragen van bankbiljetten in omloop zijn daarvan een gevolg, maar (sic!!) men mag hier niet uit het oog verliezen, dat niet overal de uitgifte van bankbiljetten gepaard ging met behoorlijke dekking."

Op bl. 37 luidt het:

„De vraag naar circulatiemiddelen in het algemeen, naar standpenningen in het bijzonder, vond, zooals bereids opgemerkt, haar oorzaak in de hoogere productenprijzen, hoogere loonen, etc."

Een jaar later herhaalt de Directie die meening en schrijft (jaarverslag 1920/21, bl. 14):

„Men schrijft de opdrijving der prijzen toe aan de mindere koopkracht van het geld, maar (men lette op de *schijnbare* tegenstelling, J. v. G.) de oorzaak van die mindere koopkracht van het geld lag en ligt thans nog in ongehoorde betalingen gedurende, en ook na den oorlog ..... Door de hooge prijzen moesten (!) de betaalmiddelen, het circuleerend geld, steeds worden vermeerderd."

De Heer *Wiessing* vergist zich evenwel, indien hij meent, dat de meening in al deze citaten nieuw is, of slechts „een paar jaar" oud. Het is integendeel de oudste, hardnekkigste dwaling, die over de biljettencirculatie bestaat, en die, als ze au serieux moest worden

genomen, tot een onbeperkte inflatie moet leiden. [1]) Merkwaardig genoeg wordt ze door de directies der centrale banken al meer dan een eeuw lang in gelijke omstandigheden telkens weer verdedigd, hoewel hun eigen practijk er doorgaans in openlijke tegenstelling mee staat. Ze handelen beter dan ze zeggen te doen. Treffend schrijft hierover *Alfred Lansburgh* (Argentarius) in zijn boekje: De circulatiebank, bl. 67:

> „Terwijl in normale tijden de banken een prijzenswaardige gematigdheid aan den dag leggen, terwijl zij de uitgifte van bankbiljetten beperken en zij voor zoover en zoolang als het gaat de eischen, die het bedrijfsleven aan haar bereidwilligheid om geld te leenen stelt, met een geheel arsenaal van afweermiddelen bestrijden, zoodra de uitgifte van bankbiljetten daardoor beduidend zou stijgen, verklaren hun presidenten steeds weer opnieuw, dat aan iedere „gegronde aanspraak op crediet", die zich in den vorm van wissels aan hen voordoet, voldaan wordt en dat de taak der circulatiebanken is het bedrijfsleven in zoodanigen omvang van geldmiddelen te voorzien als de toestand van het verkeer vereischt."

En hij wijst erop, dat *Walter Bagehot* in zijn beroemd boek: „Lombard Street" dezelfde tegenstrijdigheid constateerde bij de directeuren der Bank of Engeland in de jaren omstreeks 1800, toen in Engeland de papieren standaard bestond. [2]) Waarop berust

1) In een 'nutshell' komt dezelfde gedachtengang tot uitdrukking in het volgende telegram, dat Reuter 8 Maart jl. de wereld inzond over de dreigende daling van de franc:

„De Banque de France verklaart, dat de vermeerdering van de biljettencirculatie met een milliard francs, welke de onmiddellijke oorzaak vormde van de inzakking van de franc-waarde, in hoofdzaak te wijten was aan de algemeene prijsverhooging, **welke dwong tot het beschikbaar stellen van meer geld, wijl anders de handels beweging verminderd zou moeten worden".** (ik curs.)

„De verklaring wordt beschouwd als een aanwijzing — aldus bericht Reuter uit Londen — dat een politiek van grootere inflatie gevolgd zal worden met de daaraan verbonden gevaren."

De Londensche conclusie is zeer adrem en demonstreert weer eens scherp, welk een grenzelooze inflatie het gevolg zou zijn van een werkelijk consequente „elasticiteits" politiek van de circulatiebank. Het is duidelijk, dat in het hier bedoelde geval een 'handelsbeweging', welke leidt tot geldvermeerdering op grond van prijsstijging juist 'verminderd' **behoorde** te worden!

2). Scherp schrijft deze: „Ofschoon de directeuren der Bank van Engeland toentertijd tot verkeerde conclusies zijn gekomen, hebben zij toch

dan deze raadselachtige tegenstrijdigheid tusschen theorie en practijk?

Ze berust op een misvatting van de beteekenis, die dat deel van de taak eener circulatiebank heeft, dat op de zoogenaamde elasticiteit van het ruilmiddel gericht is. (Hierop beroept zich ook aanstonds de Heer *Wiessing*, al spreekt hij daarbij ten onrechte van „de theorie" der elasticiteit).

Ongetwijfeld rust bij de circulatiebank het grootste deel van de zorg voor een elastisch, d.w.z. aan de behoefte aangepast, ruilmiddel. Maar deze plicht mag nimmer los worden gemaakt van die andere èn primaire: de zorg voor de zoo groot mogelijke waardevastheid van het geld. Deze blijft onverkort bestaan en brengt juist teweeg, dat de eerstgenoemde slechts *binnen zeer eng getrokken grenzen* kan worden nageleefd. Theoretisch zijn die grenzen, op grond van de hierboven gegeven uiteenzetting, vrij precies aan te geven. Wat moeten wij onder de „vermeerderde geldbehoeften", die de bank bevredigen moet, verstaan?

Gaan we daartoe uit van een gegeven toestand. Een stijging in de vraag naar ruilmiddelen kan dan tot drie hoofdgevallen worden teruggebracht. Neemt de productieomvang toe en daarmee de goederenvoorraad, dan is er meer geld noodig om *bij gelijkblijvend prijsniveau* alle omzetten van producent tot consument mogelijk te maken. Is de goudproductie evenredig gestegen, dan is daarmee het evenwicht bewaard. Aangezien de bevolking en de productie normaliter werkelijk regelmatig toenemen, is hiervoor ook geldvermeerdering noodzakelijk. *Cassel* schat de jaarlijksche toeneming in Europa in de laatste eeuw op gemiddeld 3% per jaar. (cf. zijn Theoretische Socialökonomie). Stijgt de goudvoorraad niet, doch zijn de banken in staat door de beschikbare braakliggende saldi dan wel door vermeerdering der biljetten een met de productiestijging overeenkomende uitzetting der circulatie tot stand te brengen, dan is zulks geboden. Het verband tusschen productie en koopkracht wordt niet verstoord. Bleef hun emissie achterwege, dan zouden integendeel de goederenprijzen moeten dalen.

---

in het algemeen met bijzonder overleg en bezadigdheid gehandeld. Toen men hen echter in 1810 naar de beweegredenen van hun handelwijze vroeg, hebben zij antwoorden gegeven, die door hun onnoozelheid klassiek zijn geworden."

Het tweede geval is een stijging van de vraag naar geld, doordat een bepaalde groep van goederen in prijs gaat stijgen. Passen de banken hun circulatie daaraan aan, zonder de totale geldsom te doen stijgen, dan moet de prijs van andere goederen evenredig dalen, doordat een grooter deel van de bestaande koopkracht-in-geld door de eerste groep is opgeslurpt. Het *algemeene prijsniveau blijft ook dan gelijk.*

Het derde geval is echter dat van een *algemeene prijsstijging,* zooals bijv. na een depressie optreedt. Deze ontstaat echter, zooals we boven reeds zagen, juist doordat lage prijzen, lage rente en braakliggende kapitalen de vraag naar goederen prikkelen. Meer geld wordt in omloop gebracht en ook hieraan kunnen de banken zonder gevaar voldoen, omdat en zoolang ze binnen het raam van de gegeven productiekracht en besparingen blijven. De hausse vindt, zooals we boven zagen, haar natuurlijk einde, als de cyclus is doorloopen. En het is juist het stopzetten van verdere geldcreatie (tegen alle elasticiteit in!) door de banken, die de crisis en de nieuwe prijsdaling inluidt!

Alle andere „geldbehoefte" is niets anders dan uitdrukking van het feit, dat het geld reeds relatief overvloedig geworden is en dat de reëele koopkracht van al degenen, wier geldinkomen niet evenredig is gestegen, hierdoor verminderd is. Verschaft men hun allen het geld, dat ze „behoeven", dan legt men daarbij de prijsstijging eerst recht vast en wordt de verhouding geld: goederen wederom ongunstiger! In dien dollen wedloop blijft het geld noodzakelijk achteraan. De voortdurende geldcreatie roept de speculatie in het leven en drijft *bij voorbaat* tot opzetting van alle prijzen. Hierdoor ontstaat de schijn, die den Heer *Wiessing* tot zijn interpretatie bracht. De oorzaak van dien wedloop ligt echter zeer duidelijk bij het geld en niet bij de prijzen. Stopte men de geldcreatie, dan hield het vooruit snellen der prijzen op en ieders geldinkomen bleek juist zooveel in reëele koopkracht gedaald als met de goederenschaarschte, die men tot dan toe tevergeefs trachtte te ontgaan, overeenkomt.

Duidelijker kan de ware toedracht wel niet worden toegelicht dan door de wijze, waarop de Heer *Wiessing* in een z.i. sprekend voorbeeld de zaken op hun kop zet. Zijn persoonlijke ervaring in

Duitschland tijdens het onophoudelijk kelderen van de koopkracht van de mark geeft hij aldus weer: (t.a.p. bl. 275).

> „Zij, die het in die landen meemaakten, constateerden nooit een teveel, altijd bij iedere vernieuwde waardedaling van het geld een nijpend tekort aan betaalmiddel. De persen konden inderdaad de waardedaling „niet bijhouden" en er moest dus eerder geredeneerd worden, dat de schaarschheid (in verhouding tot de behoefte) de waarde moest opdrijven dan andersom." [1]) en iets verder:

„Een stopzetten van de pers zou een desorganisatie van de dagelijksch verkeer beteekenen, een verhooging van ongemak, maar toch niet een verhooging van waarde!" [2])

In deze zinnen, die werkelijk als een persiflage aandoen, is de „theorie" der elasticiteit inderdaad ad absurdum gevoerd. Elk verband tusschen de geldmassa en de waarde van het geld is losgemaakt. De goederenschaarschte is als oorzaak van de maatschappelijke misère geheel uit het oog verloren, doordat de oorzaak gezocht wordt in de nalatigheid van het gouvernement om in voldoend snel tempo geld te laten aanmaken om de door een of andere raadselachtige oorzaak maar steeds omhoogsnellende prijzen te achterhalen. Tezelfdertijd daalt dan op even raadselachtige wijze de waarde van het geld en dit ongelukkig samentreffen veroorzaakt dan heel wat last en „ongemak"!

De uitlatingen van de Javasche Bank vinden althans nog eenigen grond in de omstandigheid, dat de eerste stoot voor de prijs-

1) Hoe de Heer *Wiessing* aan het in dit verband door hem gegeven cijfervoorbeeld gekomen is, ontgaat mij. Op eind 1919 was inderdaad de biljettenemissie in Duitschland ongeveer het twintigvoud van de circulatie op 31 Juli 1914. Maar dat de mark toen slechts één veertigste van haar koopkracht had, is bepaald onjuist. In het buitenland noteerde de mark toen ong. één tiende van haar nominale waarde en het indexcijfer van het binnenland stond omstreeks 800. Juist in de volgende maanden (voorjaar 1920) liep het prijsniveau dan ook met groote sprongen omhoog. De toestand, waarin de prijzen de biljetten-emissie anticipeerden, trad pas veel later op toen de milliarden- en billioenen-periode bereikt was.

2) Het is in dit verband interessant om te citeeren wat *Ricardo* schreef over de geldd'scussies van zijn dagen: (Principles, hoofdstuk XXVII) „Men zal het over 50 jaar nauwelijks gelooven, dat de Directeuren en beambten der Bank of England in onzen tijd in het parlement en in de commissies in ernst beweerd hebben, dat de uitgifte van biljetten door de Bank of England niet van invloed zou zijn op den prijs van goederen, goud of deviesen en zulk een invloed ook absoluut niet zou kunnen uitoefenen."

beweging in Indië van elders kwam, waardoor de schijn ontstond, alsof de prijsstijging aan de biljettenemissie voorafging. De geldvermeerdering, die de prijzen opjoeg, had echter *tevoren reeds elders* plaats gehad en sleepte door de internationale doorwerking ook Indië mede. Hieronder komen we hierop nader terug. Als algemeene „theorie" echter, en als zoodanig zijn de uiteenzettingen van den Heer *Wiessing* bedoeld, leiden deze beschouwingen tot de onzinnige constructie, dat de relatieve geldovervloed, die de oorzaak van de hooge prijzen is, het best verholpen kan worden, door het geld zoo snel mogelijk te vermeerderen!

De feiten in Duitschland hebben intusschen ten duidelijkste bewezen, hoe averechtsch de opvatting is, als zou door het stopzetten der biljetten-emissie slechts „meer ongemak" ontstaan. In November 1923 had eindelijk de regeering de kracht de noodlottige drukpersen stil te zetten en aanstonds trad een algemeen, uiterst heilzame verademing in. De prijzenwedloop vertraagde, er kwam veel meer vastheid in alle calculaties en geldovereenkomsten, de valuta stabiliseerde; de eerste voorwaarde voor een herstel was geschapen. Treffend kwam echter aanstonds tot uiting hoe ontzettend de verarming is geweest en op welk een ongekend laag peil de inkomens der massa, in goud uitgedrukt, zijn teruggevallen.

Het was noodzakelijk dit punt wat uitvoeriger te bespreken omdat alleen klaarheid hierover tot een juiste opvatting, zoowel van wat hier te lande is geschied, als van het vraagstuk der wisselkoersen, kan leiden.

Zooals we in den aanhef dezer beschouwingen reeds vermeldden, is behalve de algemeene prijsstijging van de goederen, als tweede internationaal verschijnsel opgetreden: *de ontwrichting van de wisselkoersen.* Hoewel ten nauwste met het hierboven besproken vraagstuk van de inflatie samenhangend, vereischt het verband tusschen deze beide toch een korte theoretische bespreking. Ook over dit punt, dat voor de beoordeeling van den toestand van het Indische geldwezen van veel belang is, ontwikkelt de Heer *Wiessing* m.i. eenige onhoudbare stellingen, zoodat hij den kern der kwestie geheel voorbijziet.

Evenals de gouden standaard en de inwisselbaarheid der biljetten de geldwaarde binnen een land in hooge mate stabiliseeren,

verzekeren deze beide grondslagen de vaste waardeverhouding tusschen de geldeenheden van de landen, die over een aldus geregeld geldwezen beschikken. De gangbare opvatting omtrent de wijze, waarop deze vaste waardeverhouding der valuta's wordt gehandhaafd is deze: de betalingsbalans van een land, d.i. de som van alle vorderingen op en schulden aan het buitenland, bepaalt hoe vraag en aanbod van vreemd geld in het eigen land en van het eigen geld in het buitenland tot elkander staan. Overweegt de vraag naar het vreemde geld, dan moet de koers daarvan stijgen. In dit geval wordt het voordeeliger goud naar het buitenland te zenden dan wissels te koopen en dit goud is bij de circulatiebank te krijgen tegen inwisseling van haar biljetten. Bovendien prikkelt de hooge wisselkoers den export en remt den import, waardoor het vreemde geld meer aangeboden en minder gevraagd zal worden en het evenwicht wordt hersteld. Het crediet werkt hierop slechts modificeerend in en wel doordat het crediet, dat een land geeft, aanbod van zijn geld doet ontstaan en het crediet, dat het ontvangt, het aanbod van het vreemde geld prikkelt.

Deze gangbare opvatting is zeker niet onjuist, doch ze vat het vraagstuk aan van den buitenkant: de zichtbare geld- en goederenverschuivingen, die van een evenwichtsverstoring in de valuta-markt het gevolg zijn. Het maakt het goud tot een passieve sluitpost in de internationale balans en de voorstanders dezer redeneering zijn daarin nog versterkt, doordat de oorlogs- en na oorlogjaren zulke gewelddadige verstoringen in den internationalen handel en de betalingsbalans te zien gaven. Deze toch schenen de onmiddellijke verklaringen te verschaffen voor de felle bewogenheid van de wisselmarkten.

Niettemin lijdt deze theorie feitelijk aan het zelfde euvel als de hierboven bestreden opvatting, waarbij de vermeerdering van het geld als het gevolg van voorafgegane prijsbewegingen op de goederenmarkt werd beschouwd. Bij de verhouding geld — goederen, dus bij de geldswaarde zelve school het juiste uitgangspunt voor de verklaring dier feiten. Ditzelfde nu is ook het geval met de beweging der valuta's. Twee landen, waartusschen vrijhandel bestaat en welke beide een geordend geldwezen bezitten, vormen als het ware twee communiceerende vaten. Gelijk in deze het vloeistof-

niveau, is in deze beide landen het geldswaarde-niveau hetzelfde. Daalt in één dier landen de geldswaarde, m.a.w. stijgen de prijzen, dan is de verhouding tusschen geld en goederenmassa daar voor het geld ongunstiger dan in het andere. Er ontstaat import, dus goederen stroomen toe en het geld vloeit af. In het omgekeerde geval, heeft ook een verschuiving in omgekeerde richting plaats. In beide gevallen echter voltrekt zich het herstel van de niveau-gelijkheid *via* de wisselkoersen, die in het land met de gedaalde geldswaarde stijgen, in het andere dalen. Bij de handhaving van den gouden standaard geschiedt deze aanpassing door bewegingen der koersen rond de *goud*pariteit, tusschen de beide goudpunten, die aldus nauwe grenzen vormen. Bij het ontbreken van den gouden standaard in een of beide landen echter kan evenzeer een evenwichtstoestand, een pariteit worden gehandhaafd. Evenwel zijn daarbij de grenzen alleen dan even nauw als in het eerste geval, indien een doelbewuste geld- en credietpolitiek daarvoor waakt. Toch is ook hierbij de tot standkoming van een pariteit noodzakelijk en wel bij een zoodanigen toestand, dat de *koopkracht* van de geldeenheid van beide landen tegenover de goederen van het eigen, zoowel als die van het andere land dezelfde is. Is het prijsniveau in het eene land het drievoud van dat in het andere, dan ligt de pariteit bij een koers, die drie geldeenheden van het eerste land aan één eenheid van het tweede land gelijkstelt. De handels- en betalingsbalans, die steeds weer ter verklaring van een bepaalden valutastand wordt geraadpleegd, is bij hersteld evenwicht juist zelve de resultante van de waardeverhouding der geldeenheden.

Deze theorie wordt in kiem reeds bij *Ricardo* aangetroffen, ze is in de laatste jaren vooral met kracht en groote helderheid verdedigd door Prof. *Cassel,* o.a. in zijn twee „Memoranda over het internationale geldvraagstuk'„ uitgebracht in 1920 en 1921 voor den Volkenbond. Een tweetal citaten uit zijn eerste Memorandum moge zijn standpunt verduidelijken:

Op Bladz. 30, hoofdstuk 5 schrijft hij:

„Onze geneigdheid om een zekeren prijs te betalen voor buitenlandsch geld moet per slot en in den grond der zaak berusten op het feit, dat dit geld tegenover de goederen en diensten in het vreemde land een zekere koopkracht bezit. Aan den anderen kant

bieden wij, als wij zoo en zooveel van ons eigen geld aanbieden, in werkelijkheid een koopkracht ten aanzien van goederen en diensten in ons eigen land aan. Onze waardeering van het buitenlandsche geld berust dan ook in hoofdzaak op de relatieve koopkracht der beide landen."

En een bladz. verder formuleert hij een algemeene regel als volgt: „Indien twee valuta's inflatie hebben ondergaan, is de normale wisselkoers gelijk aan den ouden koers vermenigvuldigd met het quotient tusschen den graad der inflatie in het eene en in het andere land. Natuurlijk zullen altijd afwijkingen van dezen normalen koers voorkomen, en tijdens een overgangsperiode kan men verwachten, dat deze afwijkingen tamelijk sterk zullen zijn. Doch de koers, die op de aangegeven wijze berekend werd, moet worden aangezien als de nieuwe pariteit tusschen de valuta's. Deze pariteit kan *koopkrachtpariteit* genoemd worden, daar zij door het quotient tusschen de koopkracht der verschillende valuta's bepaald wordt."

Deze theorie, welke natuurlijk als *alle* economische theorieën (en deze niet alleen) een abstractie is van een veelvoud van feiten en de mogelijkheid van een onvolkomen, door andere factoren gebreidelde of verhinderde werking van den grondregel openlaat, legt eerst het richtige, nauwe verband tusschen de beide, door ons hierboven onderscheiden kwesties: die van de geldswaarde in een bepaald land en die van de verhouding der geldswaarden tusschen verschillende landen. In het wezen der zaak zijn beide slechts de verschijningsvormen van een zelfde feit. In het eerste geval gaat het om de verhouding tusschen de in geld belichaamde koopkracht der individuen ten opzichte van het gezamenlijke product, dat voor hen uit de voorafgaande productieperiode beschikbaar is; in het tweede geval om dezelfde relatie thans tusschen als eenheden samengevatte, in staten met eigen geldwezen georganiseerde, groepen van individuen. Ook landen immers zijn voor hun reëele koopkracht gebonden aan den omvang van hun eigen prestaties, aan hun productie of hun kapitaalbezit, dat een deel van anderer productieopbrengst als rente doet toevloeien. Willen zij meer consumeeren, dan kan dit alleen, doordat andere landen hun crediet verleenen, m.a.w. zelve van de consumptie dier goederen afzien. Geschiedt dit niet, en brengt een land meer geld in circulatie dan door de

eigen productie of het verleende crediet is bepaald, dan deprecieert dit geld ten opzichte van het buitenland in gelijke mate, waarin het tegenover de in eigen land beschikbare goederenhoeveelheid in waarde daalde.

De stoornissen in het aldus gelegde nauwe verband zijn talrijk en ernstig, doch immer tijdelijk. Uit hen ontspruit de gerucht-makende „valuta-concurrentie", die landen met inflatie op hun omgeving uitoefenen. Zoo lang de geldswaarde ten opzichte van de binnenlandsche goederen minder is gedaald dan ten opzichte van de buitenlandsche (m.a.w. ten opzichte van den wisselkoers) is export voor dit land uiterst voordeelig, import zeer nadeelig. De exporteur ontvangt dan immers via de omzetting van het voor zijn goed verkregen vreemde geld in het eigen geld meer voor zijn waren dan bij verkoop in eigen land. Hierdoor vermindert de toch reeds, getuige de hooge prijzen, ten opzichte van het binnenlandsch geld, schaarsche goederenmassa nog meer, terwijl de beschikking over buitenlandsch geld toeneemt. Zoodra het binnenlandsche prijsniveau is gestegen in evenredigheid met de daling van de valuta in het buitenland, is het evenwicht hersteld en heeft het eigen geld weder gelijke koopkracht in binnen- en buitenland.

Hieruit volgt echter tevens, dat een eenmaal gedeprecieerde valuta op zich zelve nog niet zulk een kwaad voor het economisch leven van een land behoeft te beteekenen. Is de aanpassing aan den nieuwen evenwichtstoestand, bij gestegen binnenlandsche prijzen en gestegen koersen van buitenlandsche valuta's eenmaal tot stand gekomen, dan zouden productie en verdeeling weder op dezelfde wijze kunnen verloopen als vóór het optreden der depreciatie; alleen de geldnamen der goederenhoeveelheden en der ruildiensten hebben zich gewijzigd. In de veranderlijkheid, meer dan in den lagen stand van zulk een valuta schuilt dan ook het eigenlijke gevaar.

Zooals de inflatie een geforceerde uitzetting van koopkracht en productie teweegbrengt, zoo beteekent deflatie een gewelddadige insnoering van deze beide. *Cassel* heeft reeds in 1920 tegen deflatie als panacee ter herovering van den gouden standaard gewaarschuwd. In den jongsten tijd hebben zich velen, waaronder niemand minder dan *J. M. Keynes*, bij hem aangesloten.

Beide processen voltrekken zich temidden van pijnlijke ontwrichtingen en maatschappelijke verschuivingen; alleen zijn de groepen, die in beide gevallen de lijdende rol spelen voor een deel verschillend. Ook de zoo gewenschte internationale samenhang der valuta's kan door deflatie evenzeer geschaad worden als door inflatie. Terecht wijst *Cassel* er in zijn tweede meergenoemd Memorandum op, dat de scherpe deflatie, waartoe de Vereenigde Staten in den loop van 1920 overgingen, den afstand tusschen hun valuta en die der meeste andere staten nog aanmerkelijk vergrootte en hierdoor een herstel der internationale eenheid zeer bemoeilijkte. Als crediteursnatie was Amerika bij een gestegen geldwaarde echter ten zeerste gebaat. We zullen de gevolgen van deze Amerikaansche geldpolitiek bij de behandeling der Indische valuta terugvinden.

II.

Ook hier te lande berustte, gelijk bekend, vóór den oorlog de valuta op goudbasis. De middelen, die de Javasche Bank aanwendde voor het vervullen van haar taak als circulatiebank, verschilden in geen enkel opzicht wezenlijk van die, welke elders werden toegepast. De pari-overeenkomst en de door Mr. *Vissering* tot bloei gebrachte „gold-exchangepolitiek" verstevigden de vastheid van koers van den Indischen gulden. Anders dan bijv. in Engelsch-Indië, waar de koershandhaving van de roepie steeds een moeizaam beleid vergde, was het valutavraagstuk voor Ned.Indië feitelijk een academische kwestie geworden.

Het spreekt van zelf, dat een richtige bankpolitiek, hoe belangrijk ook, alleen nimmer in staat zou zijn geweest dezen toestand in het leven te houden, indien de hechtheid der valuta niet uit de evenwichtige structuur van Indië's betalingsbalans zelve ware voortgevloeid. Het schijnt daarom van nut om, alvorens de gebeurtenissen, die zich met en om de valuta tijdens en na den oorlog hebben afgespeeld, nader te beschouwen, allereerst even stil te staan bij de hoofdtrekken van den toestand vóór 1914. Daarbij moet uiteraard de valuta worden gezien in verband met de geaardheid van Indië als koloniaal land. Het is één der ernstigste tekortkomingen in Mr. *Wiessing's* meergenoemd artikel, dat hij dit geheel heeft verzuimd.

Raadpleegt men de cijfers aangaande de totale waarde der in- en uitvoeren van Ned.-Indië, dan springt, als het meest karakteristieke feit, daarbij in het oog, dat dit land sinds jaren regelmatig een uitvoeroverschot oplevert. De handelsbalans is onafgebroken gunstig. Voor de periode 1910/'14 bedroeg het overschot gemiddeld per jaar ƒ 179 mill.. Op grond van de handelsbalans zoû er dus voortdurend meer vraag naar Indisch geld in het buitenland en aanbod van vreemd geld hier te lande moeten zijn geweest dan omgekeerd. Bij het overheerschen van den gouden standaard zou dit tot een onafgebroken vloeienden goudstroom naar Indië hebben moeten leiden. Echter heeft de betalingsbalans een geheel ander aanzien dan de handelsbalans en wel doordat aan het meerendeel der bezitters van het hier werkzame kapitaal, dat buitenlands is gevestigd, telkenjare hetzij interest op hun een vaste rente gevende papieren dan wel de dividenden op hun aandeelen moeten worden overgemaakt. De goudstroom, die uit het saldo van de handelsbalans voortvloeit, richt zich dus niet op Indië, doch op Holland allereerst en verder naar alle andere landen, waar de eigenaren van het Indische kapitaal wonen. Voorzoover de opbrengst van den verkochten export werkelijk naar Indië kwam, verliet een aanzienlijk deel daarvan om die reden weer het land. Bovendien werd jaarlijks een saldo van besparingen door particulieren zoowel als ambtenaren hier te lande gekweekt, overgezonden of medegenomen naar elders.

Daar tegenover staat dan evenwel het geld, dat aan Indië wordt afgestaan, n.l. het nieuwe kapitaal, waarmede cultures, mijnbouw en andere bedrijfstakken gestadig werden uitgebreid. Omtrent de werking van deze nieuwe beleggingen op de handels- en betalingsbalans worden echter menigmaal onklare denkbeelden geuit. Zoo wordt volgens gangbare opvatting de handelsbalans im grossen Ganzen aldus geïnterpreteerd: de uitvoerwaarde vertegenwoordigt ongeveer de bruto-opbrengst der Europeesche bedrijven; de invoerwaarde de totale kosten, waarmede die opbrengst verkregen werd en het saldo is rente en winst. Daarbij wordt dan het aandeel, dat de inheemsche bevolking met haar producten ook in die jaren had in den uitvoer en de voor de opbrengst daarvan door haar ingevoerde bedragen buiten beschouwing gelaten. Door den toe-

nemenden export van inlandsche landbouwproducten is het uitschakelen daarvan steeds minder geoorloofd. Theoretisch verandert echter dit inheemsche handelsverkeer maar zeer weinig aan het algemeene beeld.

Inderdaad mag het gros van den import worden beschouwd als overeen te komen met wat aan loonkapitaal en andere uitgaven hier te lande wordt besteed in de exporteerende bedrijven. Zoowel de Europeesche als de inlandsche loontrekkenden voeren een aanmerkelijk deel van hun verteringen in of stellen weer anderen in staat met het door dezen van de eersten ontvangen geld invoerartikelen te betalen. Echter bestaat de invoer geenszins uitsluitend uit verteringen en aankoopen, die op de exploitatierekening der bedrijven voorkomen. Ook de *kapitaalsuitgaven,* vernieuwingen en uitbreidingen, zoowel als eerste aanschaffingen voor nieuw gevormde bedrijven *komen daaronder voor.* Zoo schuilt onder den uitvoer ook een kapitaalselement en wel de waarde der afschrijvingen. Echter is het kapitaaldeel van den invoer, zoolang de beleggingen blijven toenemen, grooter dan dat in den uitvoer. Of, m.a.w. het *uitvoeroverschot vormt een saldo en wel van de jaarlijksche rente- en winstmassa, verminderd met bijna het geheele bedrag der in dat jaar voor het eerst bestede kapitalen.* „Bijna het geheele bedrag", omdat een deel der nieuwe uitgaven voor loonen en leveringen direct, noch indirect in den invoer behoeft terecht te komen. En wel dat deel, dat binnenslands producten aankoopt van hen, die daardoor van de gesloten agrarische huishouding in het geldverkeer overgaan. Voor zoover deze producenten hun geld bewaren, dus tot Oostersche schatvorming geraken, werken de aan hen uitbetaalde sommen niet op den invoer van goederen. Echter maken zij een gestadigen toevloed van geld en wel voornamelijk zilver noodzakelijk. Een deel daarvan moet dienen voor de circulatie in het vergroote gebied van de „geldhuishouding", een deel daarvan verdwijnt uit het verkeer. We zullen op dit punt nog terugkomen.

In grafiek I is het gemiddelde jaarlijksche uitvoersaldo van Ned.-Indië, sinds de periode 1876/1880 grafisch voorgesteld, uitgedrukt in procenten van den uitvoer in dezelfde jaren. Aangezien in deze periode de terugdringing van de gouvernementscultures en hun vervanging door den particulieren landbouw plaats vond, is het ge-

wenscht, zoowel de cijfers inclusief als exclusief gouvernements in- en uitvoeren te beschouwen. Duidelijk blijkt, dat de beide lijnen, zij het ook met eenige schommelingen, zich in voortdurend oploopende richting bewegen. M.a.w. in doorsnee neemt het uitvoersaldo niet alleen absoluut, doch ook relatief (in verhouding tot de totaalwaarde der uitgevoerde producten) vrij gestadig toe. Een grooter wordend deel van den uitvoer is noodig om de interest en de rente van het uitheemsche kapitaal te betalen. Over het geheel van het maatschappelijk inkomen van Indië gezien *stijgt het deel, dat afvloeit sneller dan het deel, dat blijft.* Beschouwen we de lijn tot aan het oorlogsjaar (hieronder komt het laatste stuk der kromme in bespreking), dan vinden we nog een tweetal bijzonderheden in den loop der lijnen terug. Allereerst het feit, dat de beide lijnen elkander duidelijk naderen, m.a.w. het uitvoeroverschot der gouvernementsgoederen in het totaal steeds kleiner wordt, terwijl dat van de particuliere bedrijven toeneemt. Na 1895 vertoonen wel is waar beide een snellere opwaartsche beweging, maar de lijn der particuliere exportsaldi loopt snel in. (Na 1914 kruisen ze elkaar zelfs). Aangezien het exportsaldo van het gouvernement niet wegvloeit, doch hier te lande wordt geconsumeerd of belegd, versterkt deze omzetting van het bedrijfsleven nog aanmerkelijk de boven geconstateerde tendens. Alleen een belasting, die een deel der afstroomende winsten terughoudt voor de kosten der staatshuishouding, heft deze verzwakking van de betalingsbalans weer op.

Vervolgens dient erop te worden gewezen, dat de lijn der particuliere saldi vooral in de jaren 1911 tot 1914 een sterke inzinking vertoont. (die van 1881-85 en van 1891-95 zijn zwakker, al zijn zij vermoedelijk door hetzelfde proces veroorzaakt). Ongunstige jaren zijn dit (ook blijkens tabel I) niet geweest, bovendien zou in dat geval ook de import zich daaraan door daling hebben aangepast. Het zijn echter de jaren van sterkere kapitaalbelegging, snellere uitbreiding der cultures vooral, welke — geheel in overeenstemming met wat hierboven reeds werd betoogd — een tijdelijke snellere toename der importen te zien geven, die het exportsaldo relatief neerdrukt. (Men denke aan de rubbercultuur en andere nieuwere takken van landbouw na 1910; de oudere inzin-

kingen van het exportsaldo moeten meer met de uitbreiding van de suiker-, koffie- en theecultuur in verband staan.) De jaren na zulke inzinkingen geven dan ook steeds een snel omhoogloopen van het saldo te zien. De beleggingen beginnen dan te rendeeren.

Het betoog, door Prof. *Treub* in zijn bekende „Belastingnota" geleverd, dat wel is waar uitgaat van de jaarlijksche wegstrooming der hier verdiende millioenen, doch tevens tracht aannemelijk te maken, dat de binnen gekomen bedragen grooter moeten zijn dan de afgevloeide (zie t.a.p. bladz. 29) kan dus niet juist zijn. Ware zulks het geval, dan zou noodwendig de actieve handelsbalans hebben moeten plaats maken voor een passieve. Een treffend voorbeeld hiervan geeft een land als Canada. Ook daar wordt in toenemende mate kapitaal van vreemdelingen (Engelschen en Amerikanen) belegd. Het verkeert dan ook nog in wat ik zou willen noemen: het *investitiestadium*. Doch zijn handelsbalans is dienovereenkomstig dan ook passief! In het „Canada-nummer" van het bekende tijdschrift „The Annals" is daaromtrent het volgende te vinden. (Mei '23, bl. 170 „The flow of capital"). In de periode 1900/1914 overtrof de import den export in totaal met 1155 mill. $, bovendien moest een interestpost van 1488 mill. $ worden voldaan. Hoe kon Canada deze schulden aan het buitenland voldoen? Doordat in diezelfde periode het nieuw belegde kapitaal niet minder dan 2,300 mill. $ bedroeg. Na aftrek van eenige kleinere posten is daarmee de betalingsbalans vereffend. In den meer-import demonstreert zich, dat in die periode het nieuw belegde kapitaal de weggestroomde winsten en interest overtrof!

Indië, als ouder koloniaal gebied, verkeert echter sinds lang in het tweede stadium, waarin elk land, dat kapitaal opneemt, ook Canada, ten slotte geraken moet: het *exploitatiestadium*. De opbrengst der reeds belegde kapitalen is dan grooter dan de nieuwe beleggingen en de handelsbalans is dienovereenkomstig actief. [1]).

1) Omgekeerd zal de handelsbalans van een land, dat kapitaal in het buitenland gaat beleggen aanvankelijk actief, moeten zijn: het levert op crediet of koopt met zijn uitvoeroverschot de aanschaffingen, die voor zijn beleggingen noodig zijn. Zoodra de buitenlandsche kapitalen zoodanig gaan rendeeren, dat meer daaruit wordt verteerd, dan er nieuw belegd wordt, wordt de balans passief. Aan de handelsontwikkeling van alle groote West-Europeesche kapitaalkrachtige staten is deze ontwikkeling te demonstreeren.

Waarom is het noodig op dit punt zoo gedetailleerd in te gaan? Om twee redenen. Allereerst om te doen zien, dat bij zeer uiteenloopende toestanden van kapitaalvoorziening en inkomensvorming de betalingsbalans sluitend kan zijn en hiervoor de handelsbalans slechts een zeer onvolkomen aanwijzing geeft. Vervolgens om tot de voor Indië's economische situatie zoo typeerende omstandigheid te komen, dat zich de normale kringloop der kapitalistische productiewijze hier slechts gedeeltelijk afspeelt. De inkomensvorming heeft hier te lande, nadat zich de productie en de afzet hebben voltrokken, maar plaats voor het deel van de opbrengst, dat als loonkapitaal rouleert; de andere inkomensdeelen, interest en de koloniale rente, verlaten het land en verhoogen elders, zoowel de verteringen als de beleggingen. Slechts een deel dier afgevloeide inkomens keert hier te lande terug.

Hierdoor is de grens voor de koopkracht der verschillende bevolkingsgroepen, die aan het ruilverkeer deelnemen, hier te lande nauw getrokken. Zetten wij hierboven uiteen, dat de ruilwaarde van het geld in rust verkeert, indien de totale nominale koopkracht-in-geld afkomstig uit de som der inkomens, die uit de voorafgegane productieperiode stammen, gelijk is aan de prijssom van de daaruit ter beschikking gekomen goederenmassa, die de reëele koopkracht dier inkomens vormt — voor een land als Indië moet daarop een restrictie worden gemaakt. *Voor zoover het uitheemsche bedrijfsleven betreft, mag de nominale koopkracht-in-geld niet hooger zijn dan het loondeel der nieuw ontstane waarden. De overige koopkracht wordt elders, in de beleggerslanden, uitgeoefend.*

In dit verband moge reeds erop gewezen worden, dat de belastingen, die op de winsten drukken, zooals de bestaande progressieve winstbelasting, via de schatkist het verbruiksfonds, dat ten dienste van Indië staat, verhoogen en zoodoende de positie der betalingsbalans versterken. Zij leiden er toe, dat de importen stijgen en het te remitteeren uitvoersaldo afneemt.

Voor den oorlog werden dus alle wijzigingen in de handels- en betalingsbalans via de wisselkoersen verwerkt, zonder dat deze

---

En het jongste sprekende voorbeeld is de sterke daling in het exportsaldo van de handelsbalans der Ver. Staten, die als debiteursnatie steeds aanzienlijk meer uit- dan ingevoerd hadden.

zich daardoor belangrijk of anders dan zeer voorbijgaand van de goudpunten der pariteit verwijderden. Wat is er nu geschied, nadat in 1914 de gouden standaard practisch was opgeheven, doordat de Javasche Bank geen goud meer vrij voor uitvoer ter beschikking stelde, de bankbiljetten wettige betaalmiddelen werden, waarvoor een minimumdekking van slechts 20% vereischt was en daarnaast eenige tientallen millioenen van ongedekte muntbiljetten in omloop kwamen?

Daartoe moeten eenige onderling verschillende fazen in de jaren na 1914 onderscheiden worden. *De eerste* dier fazen omvat den geheelen duur van den oorlog en loopt dus tot het derde kwartaal van 1918. Het is de tijd, waarin de eenheid van het internationale ruilverkeer, zoowel in den goederenhandel als op het gebied der geldtransporten en kapitaalbewegingen steeds meer verbroken werd. De grootste staten der wereld oefenen bij afnemende exporten toenemende vraag naar alle voor hun volken en legers benoodigde goederen uit; de normale kapitaalstroom naar de jonge, kapitaalarme landen staat stil; het goud wordt overal krampachtig vastgehouden; de wereldscheepvaart wordt verlamd. Op geen enkel gebied is dus de vereffenende werking van goederen- en geldverschuivingen, waardoor internationaal de eenheid der geldstelsels gehandhaafd bleef, mogelijk. Er ontstaan afzonderlijke, door politiek gebonden groepen van staten, elk met eigen verhoudingen in de goederen voorziening; de Ententestaten, aanzienlijk versterkt door het toetreden van de Vereenigde Staten, Midden-Europa en de neutralen. Rusland is feitelijk al afgevallen en is het eerste land, dat den afgrond der papierinflatie intuimelt.

De positie van Ned.-Indië als tropisch exportland is in die jaren steeds tweeslachtiger geworden. In zooverre als het gelukte het contact met de wereldmarkten te behouden, moest de toestand gunstig blijven. De wegval van belangrijke importeurslanden kon niet dadelijk door anderen (als Amerika en Japan) worden ongedaan gemaakt. De vraag naar Indische producten (suiker, aardolieproducten, plantaardige vetten) was groot. De uitvoeroverschotten stegen in de jaren 1915-1917 ver boven het vooroorlogsche peil. Maar de isolatie schreed voort en de export werd zoo bemoeilijkt, dat het saldo van 1917 lager was dan dat van 1916 en in 1918

zelfs tot de helft van dat van het voorafgaande jaar daalde (resp. 143 en 311 mill.) Importartikelen werden schaarsch en duur, exportartikelen hoopten zich op. Aangezien deze laatste slechts in zeer geringe mate binnenslands kunnen worden verbruikt, werd de werkelijk voor het verbruik beschikbare goederenvoorraad geleidelijk kleiner; (invoer van manufacturen, visch, kedele, eetwaren nam niet toe, de woningbouw stond stil).

En de geldmassa? De cijfers geven hierop een duidelijk antwoord. In elk jaarverslag van de Javasche Bank wordt bericht van de moeizame pogingen om de vorderingen, door export naar de oorlogvoerende landen ontstaan, in goud vereffend te krijgen. Het succes dier pogingen veroorzaakt, dat de goudvoorraad in vier jaren tijds — van 31 Maart 1914 tot 31 Maart 1918 — stijgt van 24,9 mill. tot ruim 92 mill.. De goud dekking der biljetten verbetert van 20 tot 38% ondanks, dat de omloop stijgt van bijna 112 mill. tot ruim 180 en de rentelooze creditsaldi, m.a.w. de braakliggende kassaldi van particuliere lichamen toenemen van 11 tot 56 mill.. In denzelfden tijd begint in 1916 zilver af te vloeien naar de inlandsche bevolking, in 1916/'17 ruim 10 mill., in 1917/'18 4,5 mill. Tot en met het jaar 1918 is bovendien door particulieren bijna 16 mill. aan zilver en goud meer in- dan uitgevoerd, terwijl ook het gouvernement nog 16,7 mill. speciën invoerde.

De verhouding tusschen goederen en geld is dan ook reeds in die jaren voortdurend ongunstiger geworden voor het geld; het prijsniveau begint langzaam, maar gestadig te stijgen.

Een enkel feit kan dezen toestand nog nader typeeren; door de toeneming van haar metaalvoorraad, noodig geworden, doordat het exportsaldo dier jaren noch geheel wordt weggetrokken, zooals vroeger regel was, noch in stijgenden import wordt vereffend, is de circulatiebank in de gelegenheid haar uitzettingen ter ondersteuning van den handel sterk uit te breiden. Voorschotten in rekening-courant nemen vooral in 1916/'17 en 1917/'18 snel toe, blijkbaar vooral ter ondersteuning van den bemoeilijkten export, die door deze credieten aan geld geholpen kan worden en behoed wordt voor dwangverkoopen. Deze credieten houden dus eveneens het prijsniveau op, de exportgoederen zouden zonder die hulp nog lager genoteerd zijn (in de post rekening-courant op onderpand

van wissels en effecten gaat een deel dier credieten schuil, doch ook de post o.o.v. uitvoergoederen toont de stijging, en wel van 77 mill. in 1913/'14, met een onderbreking in 1915/'16 tot 154 mill. in 1917/'18).

Vertoont nu de wisselkoers ook de symptomen van de dalende koopkracht van den Indischen gulden in het binnenland? De tabel en grafiek II kunnen hierop het antwoord geven. In de laatste zijn voor elke maand der jaren 1915 tot 1924 de koersen van den Nederl. gulden, het £ en den $ aangeteekend, uitgedrukt in procenten van de goudpariteit, volgens de T. T. noteeringen van de Factorij.

Na een korte periode in 1915, toen een sterke vraag naar remises bestond, (zie Verslag J. B. 1915/'16) begonnen de dollar en pondenkoersen beneden pariteit te dalen en bleven tot eind 1917 onafgebroken daaronder, zij het ook, dat deze depreciatie binnen enge grenzen bleef. In 1918 vielen deze koersen snel omlaag, tot het diepste punt medio 1918 bereikt was. In tegenstelling daarmee verliep de koers op Amsterdam aldus, dat de overmakingen naar Holland den Ned. gulden aanvankelijk tot eind 1916 boven pari opdreven, daarna bleef de pariteit vrijwel gehandhaafd.

Het nauwe verband met Holland bleef dan ook, ondanks de gewijzigde richting in den goederenhandel vrijwel bestaan, gelijk dan ook bij de bestaande kapitaalsverhouding tusschen Holland en Indië waarschijnlijk was. Echter toonen de vreemde wisselkoersen, dat de valuta der oorlogvoerenden aanmerkelijk meer verslechterden dan die van Indië en andere neutralen. Evenals in Indië had zich bij deze laatsten, ondanks de moeilijker wordende omstandigheden een zekere hoeveelheid van latende koopkracht, van beleggingzoekende kapitalen opgezameld. Zij werden de bekkens, waarheen het wereldgoud, ondanks alle belemmeringen, begon te vloeien, als neerslag van gemaakte winsten en van de bedrijfskapitalen, die de ingekrompen productie niet behoefde. Alle normale verband in het economisch leven werd meer en meer verstoord, de drie voor de conjunctuur belangrijkste markten lagen uiteen, n.l. die van de goederen, van het „geld" (de korte credieten) en van het „kapitaal" (de vaste beleggingen). Elke markt vertoonde een eigen niveau, van land tot land verschillend. Het verbroken verkeer hield deze verschillende niveau's in stand. Maar wat zou er geschieden, indien

de oorlog beëindigd was en de sluizen tusschen de wateren weer opengingen?

Er ontstond een vloedgolf, die alle landen meesleurde, ook Indië!

In het najaar van 1918 ving het herstel der internationale economische betrekkingen en van het wereldverkeer aan en daarmee *de tweede faze* in de ontwikkeling der valutakwestie hier te lande. In Indië daalden aanstonds de prijzen der importgoederen en begonnen die van de vlot verscheepte en verkochte exportartikelen te stijgen. Tevens begon in den loop van het jaar het proces, dat de eerste jaren na den oorlog in zoo sterke mate zou typeeren: *nieuwe kapitaalbelegging*. Afgezien van de in die jaren aan de markt gekomen staatsfondsen, waarvan een zeer aanzienlijk deel in Holland werd geplaatst, doch waaraan ook Indië sterker dan vroeger deelnam, werden particuliere emissies in de jaren 1918 — 1920 grif opgenomen; de Javasche Bank vermeldt voor deze jaren resp. aan nieuwe emissies voor Indische ondernemingen 80, 101 en 108 mill. waarvan in Indië zelf in elk dier jaren 25 à 30 mill. werd genomen. (onbekend is wat hiervan in de volgende jaren weer wegstroomde) Bovendien vormen deze emissies slechts een klein deel der nieuwe beleggingen, welke goeddeels door uitbreidingen, stortingen op aandeelen en op zooveel andere wijzen, die de kapitaalmarkt kent, plaats konden vinden, vrijwel onttrokken aan de statistische waarneming. Dit proces was op zichzelve voor Indië's valuta natuurlijk gunstig. Het maakte n.l. een verhooging der importen mogelijk, die aanvankelijk uit de ter beschikking gestelde kapitalen konden worden vereffend.

Wat echter het sterkst aan de oppervlakte kwam, was de *algemeene hausse op de warenmarkt*. Uitgelokt door den „warenhonger", die teweeggebracht was door de voorafgegane vernietiging der oorlogsjaren, werd deze hausse sterk bevorderd door de braakliggende geldkapitalen en de omstandigheid, dat de neutralen en de Ver. Staten door hun zeer sterk gezwollen goudvoorraden hun circulatiemiddelen, en daarmee het vlottende crediet, aanzienlijk konden uitbreiden zonder de bestaande octrooibepalingen der circulatiebanken te overtreden.

Reeds sterk uitgezet tijdens den oorlogstijd stegen alom de circuleerende ruilmiddelen, nu de consumptieve vraag der oorlogsjaren,

die slechts ten deele, voor wat de behoeften der eigenlijke oorlogvoering betreft, en geleidelijk wegviel, nog werd versterkt door de productieve vraag der koortsachtig uitgebreide productie, die via de hooge winsten en loonen wederom de consumptievraag prikkelde. Treffend openbaarde zich de aard van het nauwe verband tusschen geldcirculatie en goederenprijzen, juist in die korte periode. De geldruimte maakte uitzetting van koopkrachtige vraag mogelijk, hierdoor werden de prijzen hoog en deze hielden het geld in de circulatie vast. Een wisselwerking, waarbij *de eerste actie steeds van het geld uitgaat.*

Aan deze internationale hausse nam Indië aanstonds in sterke mate deel. In den loop van 1919 trad een zeer snelle stijging van de prijzen der meeste exportproducten in en weldra volgden de importartikelen, zoodat het gezamenlijk indexcijfer, dat Januari 1918 op 202 gestaan had, opliep tot 305 in eind 1919.

De „boom" wordt het best geïllustreerd door de cijfers van de binnenlandsche uitzettingen der Javasche Bank, die uiteraard in het centrum van het koortsachtig bewogen bedrijfsleven stond. De totale omzetcijfers geven het volgende beeld te zien:

	rek.-Courant op onderpand van:				disconto's		
	eff. en wissels	invoerg.	uitvoerg.	totaal	handelspapier	gouv. wissels	totaal
	in millioenen guldens						
1918/'19	413.2	11,2	127	552,8	40,4	4,9	45,3
1919/'20	1145.9	10,5	579,6	1738,7	55,9	9.6	65,5
1920/21	1311,1	69,7	368,4	1753,2	106,9	19,5	126,4

Geheel in overeenstemming met deze cijfers is de snelle vaart, waarmee de cijfers van im- en export omhoogsnelden. Van 854 millioen in 1916 liep de export op tot 1200 mill. gemiddeld over de drie jaren 1917-1919 en tot een record van 2225 mill. in het topjaar 1920! De import liep omhoog van 400 mill. in 1916 tot 540 gemiddeld in 1917-1919 en tot 1116 mill. in 1920! Zoodat de overschotten in dezelfde tijdsruimten toenamen van 450 tot 660 en ten

slotte tot 1100 mill. gulden, resp. 52, 55, 50 procent van den uitvoer beloopend. Niet te verwonderen, dat de zakenwereld, die in de tropen doorloopend veel sterker bij den dag leeft dan elders, thans in een zekeren goudroes geraakte, die zich ook aan de ambtelijke wereld meedeelde. Deze zag weliswaar haar geldinkomen snel in waarde dalen, ook nadat salarisverhoogingen en duurtetoeslagen hieraan voor een deel tegemoet gekomen waren, maar vooral de leidende instanties zagen groote verschieten van bedrijfsontplooiing en productieven arbeid opengaan. Terwijl tezelfdertijd van uit het particuliere een dringende roep om snellen uitbouw der verkeersoutillage werd gehoord.

De snelle algemeene rijzing van het prijsniveau werd mogelijk gemaakt, doordat de geldcirculatie in ongekend tempo werd uitgezet. Wederom kon de goudvoorraad der Javasche Bank worden vergroot. Van Maart 1918 tot Maart 1920 verdubbelde het goud van 92 tot 185 mill. De dekking der biljetten verbeterde, doch de omloop ervan werd in die twee boekjaren uitgezet met niet minder dan 140 mill., terwijl tegelijkertijd ruim 13 mill. geheel ongedekte muntbiljetten in omloop kwamen. In het jaar 1919 kwam bovendien bijna 7 mill. aan goud en zilver voor particulieren en 14,5 mill. voor rekening van gouvernement binnen. Aan zilver vloeide verder 9 mill. af in de circulatie.

Tot ver in het binnenland begon de algemeene prijsstijging dan ook door te werken, vooral toen ook de rijst in prijs steeg en de Regeering bij haar voedselpolitiek tot padi-opkoop moest overgaan. Deze geschiedde tegen een prijs van ƒ 6,50 per pikoel, welke prijs bijna twee en een half maal den vooroorlogsprijs in de oogstmaanden bedroeg. Ook de andere voedselproducten begonnen snel in prijs te stijgen, zoodat groote groepen der bevolking koopkracht genoeg hadden om den duren import te betalen. In die jaren valt tevens de aanvang van de financiering der kasbehoeften van het Gouvernement, welke door de algemeene prijsstijging, de voedselaankoopen en andere uitgaven, waaronder die voor kapitaaluitbreiding, aanzienlijk waren vergroot. De vlottende schuld begon op te loopen. Zoowel in het moederland (bij het departement van Koloniën) als bij de Javasche Bank stond het gouvernement in het krijt. Deze laatste stelt in haar Verslag 1918/'19 het gemiddelde

voorschot op 40 mill. Op 31 Maart 1919 was het echter tot ruim 85 mill. vermeerderd.

Niet alleen voor de „gewone" uitgaven echter steeg de geldbehoefte van het gouvernement. De kapitaalvorming, die gedurende bijkans een eeuw geheel, en daarna nog voor een aanmerkelijk deel uit de gewone landsmiddelen der schriel opgezette huishouding werd verkregen, kon langs dien weg niet langer worden volgehouden. Aan de hausse van het bedrijfsleven nam de Overheid, met haar talrijke bedrijven, diensten en werken al spoedig deel en ook dit kapitaal kon slechts voor een zeer klein gedeelte in Indië zelf worden gevonden. De invoeren voor gouvernementsrekening, die tot en met 1918 nimmer een bedrag van 28 millioen 's jaars te boven gingen (waaronder nog 6,5 mill. aan opium) liepen snel op en wel in 1919 tot 102, 1920 108,7 en 1921 tot 115 mill. [1]) In 1922 bedroeg deze invoer nog 65,3 mill.

Uit grafiek I moge blijken, hoezeer in dit opzicht de positie van het gouvernement veranderd is. Voor het eerst in de jaren 1915-1916 voert het gouvernement meer in dan uit. (De gewijzigde verkoop-politiek van het Banka-tinbedrijf droeg daartoe natuurlijk bij). In de jaren 1917-1919 komt de lijn der particuliere exportsaldi 5 procent boven die incl. gouvernements in- en uitvoer. Gemiddeld over de jaren 1920-1922 zelfs 7 procent.

Hoe gedroeg zich nu de Indische valuta gedurende de algemeene hausse?

Het antwoord daarop is niet eenvoudig en kan het niet zijn, omdat de wisselmarkt in deze felle jaren onder tal van uiteenloopende invloeden stond, waarvan alleen de resultante in de koersen zichtbaar wordt. Een blik op grafiek II kan dit verduidelijken. Bij het zeer verschillend verloop, dat de drie daarin opgenomen noteeringen in dit tijdvak vertoonen, dient te worden bedacht, dat de verklaring der

1) In totaal werd in de jaren 1918-1922 door het gouvernement ingevoerd voor 419 mill. waarvan aan:

defensie-materiaal	49 mill.
industrie- en bouwmat.	106 „
verkeersmat.	105 „
rijst	77 „
zout en opium	28 „
overige goederen	54 „

veranderingen geenszins alleen of zelfs overwegend aan de Indische zijde der ruilverhouding moet of kan worden gevonden. Het meest zal de invloed van de Indische situatie nog merkbaar zijn bij den guldenkoers op grond van het zeer nauwe handels- en kapitaalverband tusschen Indië en Holland, dat na den oorlog wel iets losser geworden is, doch veel minder dan nog al eens wordt aangenomen. Voor den koers van den dollar en het pond is daarentegen het verkeer met Indië van volstrekt ondergeschikte beteekenis. M.a.w. wijzigingen in den koers daarvan moeten voornamelijk door factoren aan hun zijde werkzaam worden verklaard.

Na het einde van den oorlog zien we dan de koersen van £ en $, die aanvankelijk beide gedeprecieerd waren, snel uiteenwijken. De Ver. Staten laten het pond en de franc los (het zgn. „peggen" houdt op) en de val van het pond toont duidelijk, hoe zwaar zelfs aan Engeland de eerste afwikkeling van de oorlogsconjunctuur viel. In het voorjaar van 1920 valt het dieptepunt van den koers. Inmiddels profiteert de dollar volop van de snel inzettende hausse in het door den oorlog eerder versterkte dan geschokte Amerikaansche bedrijfsleven, zoodat reeds in het voorjaar de goudpariteit weer bereikt was. Het „earmarken" van goud werd in 1919 aanstonds weer toegestaan, en reeds in Juni van dat jaar kwam de uitvoer van goud geheel vrij. De groote uitvoeren en de in weinige jaren plaatsgrijpende omzetting van de Ver. Staten van een debiteursnatie in een der grootste crediteursvolken der aarde versterkten de vraag naar dollars en dreef den koers daarvan gestadig omhoog. Het feit, dat de Ver. Staten onder de eerste landen behoorden, waar in de loop van 1920 een sterke deflatie optrad, maakte de positie van den dollar wederom sterker. Ook in Indië noteerde hij ver boven pari. De dollar werd nu vrijwel de eenige valuta op goudbasis en het prijsniveau in de Ver. Staten, dat eveneens sinds 1914 sterk was opgeloopen en ook thans (eind 1923) nog volgens het indexcijfer v. h. Bureau of Labor 57 punten boven 1913 staat, leverde het strikte bewijs, hoezeer ook de waarde van het goud tegenover de goederen gedaald was. In de landen met groote voorraden is zulks van zelfsprekend en de andere hebben zich juist door hun papiergeld van het bij hen schaarsch geworden goud losgemaakt!

De gulden vertoont een geheel ander verloop. Afwijkingen als tusschen het Indische geld en £ of $ zijn daarin uiteraard niet mogelijk. Aanvankelijk zien we echter, nadat de Nederlandsche Bank in Augustus 1919 afgifte van goud voor Indië geweigerd had, de koers beneden pari vallen, wat tot September 1920 aanhoudt. De zeer belangrijke uitvoeren naar Holland gedurende 1919 en 1920 (tezamen voor ong. 700 mill. gulden, terwijl in diezelfde jaren voor 340 mill. hierheen wordt uitgevoerd) verhoogen aanvankelijk het aanbod van wissels meer dan de vraag. Maar weldra keerde het getij. In het najaar van 1920 steeg de Nederl. gulden boven pari en handhaafde zich daar tot medio 1921. De overmaking der groote winsten overtrof alle andere geldbewegingen. De rijke baten van de hausse jaren begonnen snel weg te stroomen!

Met dit punt naderen we tot den kern van de financieele situatie van den Indischen gulden. Ze moet juist in en door elke hausse zwakke plekken vertoonen. Het grootste deel van het extra-inkomen, dat in een land, dat met eigen kapitaal arbeidt in zijn geheel binnenkomt en de valuta automatisch versterkt, vloeit — zooals we reeds betoogden — uit Indië weg, en oefent zoodoende een druk uit op de tevoren omhooggegane valuta. Het in Indië te verteren gedeelte van het totale economische provenu neemt niet evenredig daarmee toe. Er stroomt juist in zulke jaren relatief veel meer af dan er hier blijft.

Nauw hiermee in verband staat een tweede factor en wel deze, dat tengevolge van de koloniale structuur van Indië's volkshuishouding de staat hier te lande slechts over zeer geringe ressources beschikt bij opkomende behoefte aan kascredieten.

Doordat vele producten elders verkocht en betaald worden en voor het overige de provenüen zoo snel mogelijk worden weggetrokken, is het hier te lande nimmer gekomen tot een eigenlijke geldmarkt, m.a.w. tot een reservoir van op korten termijn belegging zoekende kapitalen. De in Holland in zwang zijnde prolongatie speelt hier geen rol en het wisselcrediet is bij de banken en speciaal bij de centrale circulatiebank geconcentreerd. De geldkapitalen, die hier te lande aanwezig zijn, zijn overwegend werkkapitaal, benoodigd voor loonbetaling en andere exploitatie-uitgaven der groote ondernemingen. Deze worden of niet, of zeer soliede en liquide

belegd en zijn niet geschikt om voor overheidscrediet te dienen. Juist de opvallende toename der rentelooze creditsaldi bij de Javasche Bank, die voor 1914 nooit ver boven 10 millioen kwamen en thans opliepen tot ongekende hoogte (Maart 1919: 123 mill., Maart 1921: 148 mill. en Maart 1923 nog 104,6 mill.) toont aan, hoe weinig deze het karakter van belegging zoekende geldkapitalen bezitten. Het gouvernement komt dus automatisch bij de circulatiebank terecht en het door haar verleende vlottend crediet doet de geldmassa onvermijdelijk uitdijen. De geldbehoefte van het gouvernement komt zoodoende niet in de plaats van, maar nàást de particuliere geldbehoefte, vooral in een tijd, dat een abnormale goudvoorraad de circulatiebank in staat stelt om — zooals we al zagen — ook haar andere uitzettingen tot een veelvoud van hun vroegeren omvang te vergrooten.

Een andere uitweg voor het gouvernement dan aan te kloppen bij de circulatiebank is de geldmarkt van het moederland, en daarop is dan ook in de jaren na 1917 in toenemende mate een beroep gedaan.

Zoo bedroeg het voorschot van Holland aan de Indische schatkist (dat uit den aard der zaak weder al dan niet via de Ned. Bank aan de Nederlandsche geldmarkt ontleend werd) aan het eind der volgende jaren, volgens het Verslag 1922/'23 van de Nederl. Bank:

1913	14	mill.	1918	75	mill.
1914	60	„	1919	82	„
1915	62	„	1920	219	„
1916	17	„	1921	335	„
1917	18	„	1922	317	„
			1923	111	mill.

In genoemd jaarverslag heeft Mr. *Vissering* op de beide methoden van financieering der onmatig gestegen kasbehoeften van de Indische regeering een aanval gedaan.

Hij schrijft: (t.a.p. bl. 14/15).

„..... het Moederland was wel wat al te gewillig om steeds grootere credieten voor Indië in te willigen. Die voortdurende schuldvermeerdering van Indië en de overbrenging daarvan naar Nederland hadden dus mede ten gevolge, dat wij alhier, ondanks het hier te lande in deze richting bereikte, niet in voldoende mate tot deflatie konden overgaan; dat gaf ons dus het recht om over deze quaestie een woord mede te praten."

Dat het woord, dat de Heer *Vissering* ging mede praten, een krachtig woord was, is aanstonds gebleken. Er werd een sterke pressie uitgeoefend op Indië om de vlottende schuld in Holland ook anders dan door consolidatie en wel door directe overmaking van gelden af te lossen. Van April tot Juni 1923 werd reeds 40 mill. overgemaakt en daarbij is het niet gebleven ondanks het feit, dat — volgens hetzelfde Verslag pag 29 — „het geld bij ons op de open markt doorloopend goedkoop is gebleven." Toch had Indië o.i. het volste recht ook een aandeel in de zeer ruime Nederlandsche geldmarkt op te eischen. Immers dezelfde oorzaak, die teweegbrengt, dat Indië tot nu toe niet over een eigen geldmarkt beschikt, veroorzaakt, dat deze in Nederland ruimer is dan ze anders zou zijn.

Jaarlijks wordt een groot deel der gelden, die gereed gehouden dienen te worden voor de uitbetaling der Indische dividenden en interestsommen, tijdelijk ter beschikking van de Nederl. geldmarkt gesteld. Zoowel de rekening-courantsaldi en deposito's der banken als de prolongatiemarkt worden door de Indische cultuurlichamen regelmatig met aanzienlijke bedragen versterkt. Het Nederlandsche bedrijfsleven evenals de Nederlandsche schatkist genieten daarvan de voordeelen. Gedreven door zijn dringenden kasnood heeft nu de Indische Staat, vooral sinds 1919 een beroep op deze saldi gedaan, die, hoewel afkomstig uit het Indische bedrijfsleven nimmer dit land zagen dan wel daaruit zoo spoedig mogelijk werden weggetrokken. En ook dit wegstroomen heeft nimmer in een mate plaats gehad als na 1919! Inmiddels is echter dit voorschot in Nederland door de opbrengst van geplaatste leeningen en verdere overmaking in het begin van 1924 tot *f* 111 mill. teruggebracht.

Ook tegen het onderbrengen der schatkistbiljetten bij de Javasche Bank ontwikkelt de Heer *Vissering* zijn bezwaren. Theoretisch terecht keurt hij die plaatsing wegens de inflationistische werking, die daarvan het gevolg kan zijn, af. Hij verzuimt echter naar de oorzaak van de gevolgde politiek te vragen. Ook hier oefende hij blijkbaar invloed uit. Hij schrijft: (t.a.p. bl. 14).

> „De Nederlandsche Bank heeft toen (het jaar wordt niet aangegeven) aan den Minister van Koloniën moeten mededeelen, dat zij niet bereid zou zijn achter een nieuwe Indische leening te staan, indien niet eerst een poging was gewaagd om de vlottende schuld in Indië in de open

geldmarkt te plaatsen. Die poging is volkomen gelukt: binnen enkele maanden was in Indië de uitgegeven vlottende schuld ten volle in de open markt geplaatst; geen stuk was meer bij de circulatiebank".

Vragen we ons nu af, wanneer deze transactie plaats greep en of Indië dan toch over een eigen geldmarkt van voldoende beteekenis beschikte, dan vinden wij hierop slechts antwoord in de gebeurtenissen, waarvan in het Jaarverslag van de Javasche Bank 1920/'21 uitvoerig wordt verhaald. Deze werpen echter een schril licht zoowel op *één der hoofdoorzaken van den nijpenden kasnood der Indische Regeering* als op de feiten, die haar er toe brachten zulke bedragen aan vlottende schuld aan te gaan.

Wat lezen we immers in bedoeld verslag, bl. 21:

„De wenschelijkheid werd gevoeld om de gereed gehouden belastingpenningen, die bij de circulatiebank tijdelijk niet rentegevend waren belegd, dienstbaar te maken aan de geldbehoeften van het Gouvernement, door een weg te openen dat die gelden tijdelijk rentegevend konden worden gemaakt. Het Gouvernement moest zich daarvoor de opoffering getroosten van een hoogere rente te betalen dan waarvoor het het geld bij de Javasche Bank had opgenomen en dit kan beschouwd worden als de vergoeding die gegeven werd voor het talmen met het uitgeven der belastingaanslagen.

Het terzake met het Gouvernement gepleegde overleg leidde tot de uitvaardiging der Ordonnantie van 18 November 1920 No. 1a, waarbij de Directeur van Financiën werd gemachtigd 4% eenjarige Indische schatkistbiljetten op de open markt te plaatsen, met de bepaling, dat deze biljetten bij de Landskassen in betaling kunnen worden genomen ter voldoening van aan den Lande verschuldigde belastinggelden. Van de tot 31 December 1920 opengestelde gelegenheid tot het verkrijgen dezer schatkistbiljetten werd gebruik gemaakt tot een totaal bedrag van *f* 146.500.000.—"

De ruimte op de geldmarkt, waarvan hier sprake is, blijkt dus niets anders te zijn dan het gevolg van den schromelijken achterstand in de belastingheffing, welke nog geruimen tijd voortduurde en den financieelen toestand van Indië aanmerkelijk verslechterde. De staat moest thans de hem toekomende gelden à 4% leenen, wat in één jaar een renteverlies van *f* 5.860.000 beteekende. Twee jaren van ongekende hausse waren achter den rug; de uitvoeroverschotten en winsten hadden bedragen bereikt als nooit tevoren, niettemin was de kasnood van het gouvernement groo-

ter dan ooit en begon juist na die jaren de Indische valuta voor het eerst ernstige teekenen van depreciatie te vertoonen! Wat zeggen deze feiten?

Ze leeren, dat de Indische staat door de snelle wisseling der conjunctuur na den oorlog volkomen overrompeld was en verzuimde *tijdige* voorzieningen te treffen. De gewone en de kapitaaluitgaven waren buitengewoon snel gestegen. Zulks kon alleen dan ongestraft geschieden, indien de staat nog van dezelfde hausse, die hem daartoe had aangezet, kon mee profiteeren door aan belastingen een voldoend deel der wegstroomende inkomens hier te houden en gelijktijdig een deel der toen belegging zoekenden kapitalen tot zich te trekken. In beide opzichten werd gefaald.

De lijdensgeschiedenis der belastingherziening is voldoende bekend. Ook de vertraging van ruim 1½ jaar, die de eenmaal in Indië aangenomen ontwerpen, nog in Holland ondervonden, aleer ze van kracht werden, moet in dit verband worden genoemd. Zoozeer was spoed vereischt, dat in Mei 1921, toen de wetten in Holland werden aangenomen, in Indië de conjunctuur al volkomen was omgeslagen en in vollen neergang was! [1]) De terugwerkende kracht moest toen al dubbel ontstemming wekken; niet alleen omdat vele winsten, waarover nu nog belasting verschuldigd was, inmiddels door verliezen waren gevolgd, maar bovendien, omdat de waarde van het geld intusschen weer aanzienlijk was gestegen. Terecht wordt hierop ook door den Heer *Wiessing* (t.a.p. bl. 311) gewezen. Niet alleen werd aldus de voedingsbodem voorbereid, waarop de later gevolgde geruchtmakende belastingcampagne welig tieren kon, maar bovendien had voor den staat de schromelijke achterstand nog het noodlottige gevolg, dat de vlottende schuld voortdurend bleef oploopen, ook toen de deflatie in het bedrijfsleven in vollen gang was.

De Javasche Bank schreef hierover (wel wat heel laat, overigens!) in haar Verslag 1921/'22, bl. 19:

„dat de groote achterstand in den aanslag van belastingen, zoowel oorlogswinst- als inkomstenbelasting, één van de voornaamste

1) Hieraan zal dan ook wel mede moeten worden toegeschreven, dat de buitengewone belastingen weinig meer dan de helft opbrachten van de 30 pct. die elders als *minimum* van oorlogswinsten werden geëischt!

oorzaken is, dat de schuld van Nederlandsch-Indië dusdanig is opgeloopen. Die achterstand in aanslag en betaling van belastingen is weder terug te vinden in de behandeling en invoering der nieuwe belastingwetten, welke met onvoldoende voortvarendheid geschiedde, waardoor men niet onmiddellijk de dekking voor destijds gevoteerde uitgaven gereed had."

Echter werd ook het andere middel om den toestand althans te consolideeren door het tijdig plaatsen van leeningen met onvoldoende kracht gehanteerd. In de jaren 1915-1917 werd 162,5 mill. geleend, daarna in 1919 nog eens 180 mill. Gedurende bijna twee jaar bleef men daarna bij het plaatsen van vlottend crediet! Eind 1921 was eerst voor een bedrag van 131 mill. daarvan geconsolideerd, terwijl de vlottende schuld al een bedrag van 600 mill. had overtroffen. Daarna werd pas in 1922 en 1923 tot geregelde consolidatie, zij het op zware voorwaarden, overgegaan. [1])

Zóó stond Indië's volks- en staats-huishouding er voor, toen de hausse haar einde begon te naderen. Hoewel beide bevrucht en verrijkt door de jaren van voorspoed, gingen zij de naderende, hevige crisis *zonder groote reserves* tegemoet. Het snel wegtrekken der rijke provenuën was voor de eerste, de slechte kaspositie voor de tweede het zwakke punt bij uitnemendheid. Voor elk land beteekent de gevaarlijke kentering van hoog- naar laagconjunctuur tijdelijke immobilisatie van vaste kapitalen en strijd tegen een vallenden levensstandaard. Hoe meer reserves de voorafgaande hausse schiep, hoe minder zwaar de overgang valt. Indië stond er minder goed voor dan de schijn aangaf. In den grond der zaak door dezelfde oorzaak, die in Holland het weerstandsvermogen in de crisisjaren had versterkt. Scherp wordt dit aangegeven in het heldere artikel van Prof. *G. W. J. Bruins* in „De Gids" van 1 October 1923, bl. 82: „De economische en financieele toestand van ons land." Hij schrijft daarin, bl. 94:

1) In zijn kritiek op het gevoerde financieele beleid (De Economist, 1924 blz. 18) gispt ook Prof. *J. C. Kielstra* een beleid, „dat op tijdige fundeering van schuld voor buitengewone uitgaven niet bedacht was en eerst in 1921, '22 en '23 een ernstig begin maakte met het leenen op langen termijn."

„Het zuiveringsproces is echter langzaam, langzaam als alle psychologische processen van deze soort. Dat het speciaal hier te lande zoo langzaam kon en kan zijn, wijst er wellicht op, dat Nederland naar verhouding over grooter reserves te beschikken had dan andere landen. Direct en indirect speelt Indië hierbij vermoedelijk een rol, van grooter beteekenis dan op het eerste gezicht lijkt."

Het geheele, sterk omhooggeschroefde niveau van het Indische bedrijfsleven, waarin het proces van aanpassing aan de gedaalde geldswaarde nog niet was voltrokken, steunde hoofdzakelijk op één peiler: de abnormaal hooge prijzen der exportartikelen, inzonderheid van de suiker, die in het voorjaar van 1920 op het achtvoudige bedrag van den vooroorlogsprijs stond genoteerd.

In de eerste helft van 1920 zette de internationale prijsval in; ook hier werd aanstonds de terugslag voelbaar. Het indexcijfer van suiker, dat in Mei 1920 op 848 gestaan had, beliep in December 242! Het gemiddelde der groothandelsprijzen liep terug van 326 in Maart 1920 tot 201 een jaar later. De wegvallende koopkracht, elders op de wereldmarkt voelbaar geworden, sleepte Indië mee omlaag.

Aanvankelijk liep de omvang der geld-circulatie echter nog sterk op. En wel doordat ruime credieten werden verleend, allereerst aan im- en export, vervolgens aan het gouvernement. Het verslag der Javasche Bank vermeldt daaromtrent: 1920/'21 bl. 19 en 20:

„Nadat echter, later in het jaar, de conjunctuurwijziging zich ook in Nederl. Indië had doen gevoelen en het bankcrediet opnieuw in versterkte mate werd aangesproken, thans voor het aanhouden van voorraden, die door de plotselinge prijsdaling niet anders dan met aanzienlijk verlies verkoopbaar werden."

en verder:

„De voorzichtige aanwending van het bankcrediet heeft in Indië hoofdzakelijk preventief gewerkt. Daaraan is het te danken, dat de importhandel, die tegen het einde des jaars min of meer vast begon te raken, van gedwongen liquidaties verschoond is gebleven, en dat ook de verkoop van uitvoerproducten geleidelijk in zijn werk kon gaan."

De gevolgen hiervan werden aanstonds merkbaar. Terwijl de prijzen der exportartikelen bleven dalen tot het eind van 1921 —

het indexcijfer, dat in Februari 1920 op 266 gestaan had, was toen teruggevallen op 112 — hield de daling der importgoederen al in medio 1921 op. Het indexcijfers was in 1½ jaar gevallen van 366 tot 223. De inzinking was dus bij de laatste aanmerkelijk geringer dan bij de eerste groep van artikelen. *De ruilverhouding van Indië met het buitenland was daardoor veel ongunstiger geworden.* Het internationaal waar te nemen verschijnsel, dat landbouwproducten (en hieruit bestaat het leeuwendeel van onzen export) sterker in prijs terugliepen dan de industrievoortbrengselen (die het meerendeel onzer importen uitmaken), werd door deze crediet- en verkooppolitiek nog verscherpt. Wat zich des te gevoeliger moest openbaren, toen Indië evenals andere koloniale afzetmarkten in het crisisjaar 1921 werd overstroomd met importen uit de industrieele centra. Deels het gevolg van de onuitgevoerde bestellingen, die tijdens de hausse waren gedaan, toen consumptie en bedrijfsuitbreiding sterk uitgedijd waren, deels ook van de door bankcredieten ondersteunde exporten uit de tegen de opkomende crisis worstelende productiegebieden. Voor het eerst sinds bijna een halve eeuw verdween goeddeels het normale uitvoersaldo; het beliep voor den particulieren handel alleen nog 10%, doch de gouvernementsinvoeren, groot 115 mill. (waarvan 46 mill. voor de verkeersbedrijven en 35 mill. andere materialen) deden dit saldo in een klein tekort omslaan.

De uitzettingen der circulatiebank liepen aanvankelijk nog aanzienlijk op en daarmee het bedrag der in omloop zijnde biljetten, gelijk grafiek III duidelijk doet zien. In November 1920 werd het maximum bereikt; in het voorjaar van 1921 zette eerst een snellere daling in, die echter eveneens eind 1921 vrijwel tot staan kwam.

In de dalende conjunctuur en de terugloopende geldcirculatie deed zich nu echter steeds sterker een factor gevoelen, die door een opwaartsche conjunctuur veel gemakkelijker gedragen was. *In toenemende mate komt de staatshuishouding* met haar veel geringer bewegelijkheid *achter de conjunctuur aan.*

Na de leening van 1919 beginnen de vlottende schulden, zooals we zagen, weer snel te stijgen en in September 1919 brengt de staat voor het eerst ongedekt papiergeld in omloop. De muntbiljetten vermeerderen snel en zwellen, terwijl de vermindering der

circulatie van bankbiljetten reeds in vollen gang was, nog tot 54 miljoen aan, om daarna met niet meer dan 10 miljoen en later nog met enkele miljoenen terug te loopen. Zij verhoogden dus blijvend de fiduciaire circulatie en wel, berekend in procenten van de gelijktijdig in omloop zijnde bankbiljetten:

in	December	1919	met 3%	in	Juni	1922	met 16%
	Juni	1920	„ 7%		Dec.	1922	„ 16%
	December	1920	„ 13%		Juni	1923	„ 16%
	Juni	1921	„ 16%		Dec.	1923	„ 16%
	December	1921	„ 18%				

Uit een andere bron begon daarentegen een deel der geldcirculatie weer naar de Javasche Bank af te vloeien en wel uit de opgezamelde zilvervoorraden der inheemsche bevolking. In vier jaren tijds vermeerderde het zilver bij de bank met 80 mill. gulden, terwijl het saldo van het door particulieren ingevoerd goud en zilver, dat in 1920 nog 28 mill. had bedragen in de twee volgende jaren tot resp. 14 en 10,8 mill. verminderde. Niettemin moeten ook de onder de bevolking aanwezige zilvervoorraden aanvankelijk een temperenden invloed op de prijsdaling hebben uitgeoefend. Bovendien wijzen vele teekenen er op, dat in het binnenland in de jaren van padi-opkoop en hooge productenprijzen de geldcirculatie vermeerderd was, doordat een grooter deel dan voorheen van het eigen product door den tani verkocht werd en vele overeenkomsten, die tot nu toe een natura-karakter droegen (arbeidsovereenkosten, bijv.) nu in geldovereenkomsten waren omgezet, omdat dit de landbouwers voordeeliger uitkwam. In de jaren 1921 en 1922 is dit proces ten deele weer ongedaan gemaakt, zoodat het terrein van de geldcirculatie weer inkromp.

De afwikkeling van de betalingsbalans was in de afloopende conjunctuur, gedurende het bankverslagjaar 1921/'22, bij uitstek moeilijk. De Indische gulden stond toen onder den zwaren druk van twee gelijktijdige geldstroomen, die Indië verlieten. Allereerst de overmakingen van de ruime winsten der voorafgaande hoogconjunctuur, vervolgens de betaling der geforceerde importen van 1921. De wisselkoersen bewogen zich dan ook alle tègen Indië. De $ bleef, hoewel fluctueerend, aanzienlijk boven pari, de Ned. gulden liep

tot 105 procent op en het £, dat nog gedeprecieerd was, begon snel op te komen.

Niet alleen stegen de overmakingen van Batavia op Holland tot een ongekend hoog bedrag — ze beliepen 215 mill. in 1921/22 en 102 mill. in 1922/'23, terwijl het hoogste bedrag, dat vroeger in een jaar (1919/'20) bereikt was, 91,5 mill. beliep — maar bovendien werden vele in Indisch bezit zijnde obligaties Ind. leening te gelde gemaakt om als remisemateriaal naar Nederland te dienen (zie Verslag 1921/'22, bl. 28). De beleende obligaties liepen in ruim een jaar tijds van 62,2 tot 30,7 mill. terug (31 Maart 1923 bedroeg de beleening nog 21,9 mill).

Om deze overmakingen mogelijk te maken en tevens een druk op de vreemde koersen uit te oefenen is toen de Javasche Bank tot haar sindsdien befaamd geworden verkoop van goudsaldi ad ruim 70 mill. gulden overgegaan. De doelmatigheid van den maatregel zelf is door niemand in twijfel getrokken. Anders staat het echter met het voornemen de daaruit genoten winsten als gewone exploitatiewinst tot uitkeering te brengen. Niet alleen werd het prestige van de bank, die op haar centrale en hoogst verantwoordelijke plaats geacht wordt volgens den geest van het octrooi in de eerste plaats 's landsbelangen te dienen, geschaad (wat in zulke dagen zeer bedenkelijk is), maar bovendien zou hierdoor de gelegenheid tot het kweeken van een goudreserve voor later mogelijke koersverliezen onbenut worden gelaten. Op tweeërlei wijs schaadde de Bank dus het vertrouwen in de Indische geldeenheid.

Overigens was, zooals uit de grafiek II ten duidelijkste kan blijken, de werking van deze goudverkoopen, waardoor de gouddekking der obligo's van 47 tot 43% daalde, niet duurzaam *en zakte de Indische gulden weer in,* en wel tegenover den $ van 4% in begin 1923 tot rond 10% aan het einde van het jaar en van 2½ tot 5% tegenover den Nederlandschen gulden.

Hiermee is dan ook het meest tot het publiek sprekende feit van *de laatste periode* in de ontwikkeling van de valuta na den oorlog getypeerd.

Het is de periode van stabilisatie. De overgang tot de meer normale conjunctuur is in hoofdzaak voltrokken; prijsniveau, bankuitzettingen, biljetten-emissie, wisselkoersen, ze vertoonen alle blij-

kens de cijfers in de hierachter volgende tabellen en de lijnen der grafieken een zeer duidelijke tendens tot een gelijkmatig, horizontaal verloop. Ook de handelsbalans is weer normaal geworden; reeds in 1922 vertoont zij voor den particulieren handel een uitvoeroverschot van niet minder dan 40%, met inbegrip der gouvernementstransporten van 34%. Beide cijfers liggen boven het niveau, dat de vooroorlogsjaren te zien gaven! (alleen voor de periode 1906/'10 was het cijfer voor part. + gouv. handel iets hooger). Voor 1923 is nog hooger saldo te verwachten.

De depreciatie van den Indischen gulden eischt daarom te meer een verklaring, wijl ze plaats vond in deze periode van hersteld evenwicht. Behoudens het goudverkeer, dat nog steeds belemmerd is, is thans het goederen- en kapitaalverkeer (bij alle abnormaliteiten, die de na-oorlogsjaren nog aankleven) weer practisch vrij. Tusschen de landen, die niet meer in een voortschrijdend proces van snelle waardedaling van het geld verkeeren, zijn dan ook de normale vereffeningen, die het internationale verkeer teweegbrengt, weer mogelijk. Daarom ligt ook in den stand der handels- of betalingsbalans zelve niet meer de verklaring voor de depreciatie van den Ind. gulden. De vraag is juist deze: *waarom is de balans niet op goudpari maar op een lager niveau in evenwicht gekomen?*

Evenals de circulatiebank in vrijwel alle andere landen buiten de Ver. Staten, liet de Javasche Bank den wisselkoers feitelijk aan zijn lot over.

Terecht zag zij in, dat het koersverschil niet blijvend door goudexporten is weg te werken, terwijl de volledige afvloeiing van het beschikbaar metaalsaldo, die daarvan het gevolg zou zijn, haar geheel weerloos zou maken tegen eventueele tijdelijke, hernieuwde dalingen, waartegen optreden thans nog wel mogelijk is. Wilde zij echter niettemin met goudverzending doorgaan, dan ware bewuste vermindering harer obligo's, met andere woorden van haar credietverleening noodzakelijk. Opnieuw zou het evenwicht, dat hervonden is, verstoord worden en vervangen door een periode van *voortgezette deflatie.*

Immers, nu het goud niet meer de pariteit beheerscht, is het nieuwe evenwicht tot stand gekomen op *de koopkracht-pariteit tusschen het Indische en het vreemde geld.*

De stabilisatie van het prijsniveau, die eind 1921 intrad, had plaats op een te hoog peil. De geldcirculatie, zooals we zagen, in de vallende conjunctuur uitgedijd door de ruime credieten aan het bedrijfsleven [1]) en door de muntbiljetten en andere vlottende schuld van het gouvernement, liep later te weinig terug. De zelfde sterke goudpositie, die de Javasche Bank in vorige jaren in staat had gesteld de toenemende algemeene prijsstijging ongebreideld te volgen, maakte het haar thans mogelijk den prijsval door ruime credietverleeningen te remmen en vroegtijdig te stuiten. Aldus oefende de veelgeroemde „elasticiteit" een onmiskenbare, inflationistische werking uit! De tegenwerkende factoren bij den prijsval hielden ook de doorwerking daarvan in den kleinhandel en daarmee op de kosten van het levensonderhoud tegen. Hierdoor was het gouvernement weer gedwongen aan duurtetoeslagen en bij allerlei aankoopen meer geld uit te geven dan anders noodig geweest ware. De uiterst langzame belastinginvordering, die eenerzijds de behoefte aan vlottende schuld voor directe uitgaven van het gouvernement opdreef, leidde anderzijds tot geldruimte bij belastingplichtigen, die bij vroegere inning hun middelen eerder hadden zien afnemen. Ook deze factor werkte dus in de richting van uitzetting der circulatie.

De val in de prijzen was hier geringer dan elders. De indexcijfers van groothandelsprijzen geven hiervoor een duidelijke aanwijzing; 1913 op 100 gesteld, beliepen ze in:

	Nederland.	Engeland.	Ver. Staten.	Nederlandsch-Indië		
				Importart	Exportart.	Totaal.
Jan. 1922	161	164	138	236	112	203
Jan. 1923	157	157	156	220	132	196
Nov. 1923	153	161	157	221	141	197

1). Ten onrechte schrijft dan ook de Heer *Helfferich* in zijn Aneta-interview over „de disparitеit van den Indischen gulden" deze, onder beroep op de handelsbalans, alleen aan de tekorten der staatshuishouding toe.

Al zijn deze cijfers onderling zeker niet volkomen vergelijkbaar, ze maken toch wel ontwijfelbaar, dat de binnenlandsche koopkracht van den Indischen gulden na 1920 minder dicht tot het vroegere vredespeil is genaderd dan die van de geldeenheid in de andere landen.

Door het prijsniveau hier te lande werd de import aanvankelijk geprikkeld, de export, vooral voor zoover deze uit opkoopproducten bestaat, die de werking van het binnenlandsche prijsniveau het sterkst gevoelen, daarentegen geremd. De wisselkoersen op het buitenland stegen en de *gedaalde Indische gulden herstelde de niveau-gelijkheid.* Het voordeel der hooge prijzen ging voor den import met den nadeeligen wisselkoers verloren; het nadeel voor den export werd door de wisselpremie vereffend. Op de koopkrachtpariteit kwam de balans in rust. [1])

Het is echter noodzakelijk zich er goed rekenschap van te geven wat dit nieuw verworven evenwicht op een peil beneden pari economisch voor Indië beteekent. Ook hieromtrent immers bestaat veel misverstand.

We gaan hierbij weder uit van het feit, dat het uitvoersaldo van 1922, het jaar onmiddellijk volgende op het crisisjaar, reeds aanstonds weer 40% bedroeg, zonder dat de Indische valuta daardoor merkbaar verbeterde. Wat leert dit feit? Niet alleen iets omtrent de enorme elasticiteit van het Indische bedrijfsleven, dat reeds in één enkel jaar als object van buitenlandsche kapitaalbelegging de oude rentabiliteit weer herwon, ja zelfs overtrof, doch tevens geeft het een duidelijke aanwijzing van wat de eerstvolgende jaren ons te zien zullen geven.

In de jaren 1921 en 1922 stond de normale kapitaaluitbreiding stil, vooral wegens de algemeene onzekerheid op de wereldmarkt. Doch bovendien werd de som van werkkapitalen, benoodigd om de eenmaal bestaande bedrijven op gang te houden, zeer aanzienlijk ingekrompen. De drastische bezuinigingsmaatregelen, die in alle cultures en in den mijnbouw zijn doorgevoerd, hebben op verschillende wijzen bereikt, dat de uitbetaalde loonsom en het bedrag der overige exploitatieuitgaven sterk zijn verminderd. Massa-ontslag,

1). Zie het Naschrift.

bedrijfsinkrimping, extensievere werkmethoden, loondruk — ze werkten alle in gelijke richting. Zij mogen zeer zeker voor tal van bedrijven, in het bijzonder voor zulke, die in de voorafgaande jaren overgekapitaliseerd waren, het behoud zijn geweest, niet vergeten mag tevens worden, dat de verhoogde bedrijfsoverschotten, die daarvan het gevolg waren, vooral toen de prijzen van verschillende exportartikelen weder begonnen te stijgen, de betalingsbalans van Ned. Indië geenszins hebben verbeterd. Het aandeel van Indië in de opbrengst van het Indische bedrijf werd verkleind en het *vergroote saldo wederom weggetrokken. Hierdoor is de kapitaalcyns, die Indië jaarlijks te betalen heeft, zwaarder geworden.* Voor 1923, waaromtrent nog geen definitieve cijfers beschikbaar zijn, mag echter als vaststaand worden aangenomen, dat het uitvoersaldo zeer aanzienlijk grooter zal zijn dan dat van 1922. De gedaalde importen en gestegen uitvoerwaarden maken dit niet twijfelachtig. [1])

Hiermee is echter tevens komen vast te staan, *dat het nieuwe evenwicht zich hier te lande voltrok op de basis van een versmald maatschappelijk inkomen.* Deze bezuinigingen leidden dan ook rechtstreeks tot dalende staatsinkomsten, zoowel in de invoerrechten, spoorwegontvangsten e.d. als in de inkomstenbelasting op physieke personen. Ze vertragen daarmee het budget-evenwicht en daarmede..... het herstel der valuta!

Hoe staat het in dit opzicht met de bezuiniging bij het gouvernement? (het spreekt vanzelf, dat het niet mijn bedoeling is in dit

---

1). In de jongste Mededeeling van de Handelsvereeniging te Medan wordt reeds met treffende cijfers op dit verschijnsel gewezen. Ik lees in Nr. 3 (15 Febr. '24):

„een gezette taxatie kan het uitvoerbedrag der Oostkust op ongeveer **242 millioen** stellen. De cijfers van vorige jaren waren:

1920 *f* 253.725.000
1921 „ 204.620.000
1922 „ 170.390.000

De uitvoerwaarde is dus in 1923 bijna even hoog als in het topjaar 1920 en zal in de toekomst nog verder stijgen." en verder:

„Tegenover deze sterk stijgende exporten staan niet in gelijke mate stijgende importen: de import blijft integendeel stationnair en zal ook voor 1923 60 à 65 millioen beloopen."

verband de mérites van de bezuiniging in hun geheel te waardeeren).

De stijging van de buitenlandsche schuld, welke zich, hoewel zeer tot schade van de Indische schatkist in £ en $ genoteerd, grootendeels in Nederlandsche en zelfs in Indische handen bevindt, beteekent, dat voortaan voor de overmaking van het bedrag aan rente en aflossing (wel niet ver van de 100 mill. verwijderd) een deel van het goederenuitvoersaldo van Indië zal moeten dienst doen. Een bezuiniging, welke de bedrijven en diensten doelmatiger en goedkooper doet functioneeren, zal hiertoe dan ook bijdragen. Zij vermindert de importen en doet mogelijk tezelfdertijd de exporten stijgen.

Een bezuiniging echter, welke ook die kapitaaluitgaven aantast, welke òf bestaande werken in staat stellen hun volle rentabiliteit te ontplooien, òf wel zulke werken tot stand brengen, die binnen korten tijd meer zouden kunnen opbrengen dan zij aan rente en aflossing kosten, is direct schadelijk en offert zelfs de naaste toekomst aan het onmiddellijke heden op.

De inhoud van de belastingpolitiek, welke zorg draagt, dat het bedrag, aan rente en aflossing verschuldigd, uit het hier te lande gewonnen inkomen ten gunste van den staat wordt afgezonderd, zal echter vooral bepalen uit welk deel van dit inkomen het bedrag gevonden zal worden. Oefent zij druk uit op het inkomen der inheemsche bevolking, dan wel op het loondeel van de baten der uitheemsche bedrijven, dan zullen de importen dalen. Verhaalt zij den last echter op het kapitaaldeel dier baten, dan zal de handelsbalans geen wijziging behoeven te ondergaan, doch het bedrag der onzichtbare uitvoeren, het wegstroomend saldo der betalingsbalans, zal worden verkleind.

Daarom is dan ook de opvatting, dat het feit zelf der groote stijging van de post: rente en aflossing blijvend op den Indischen gulden zal moeten drukken, onjuist. De overmaking daarvan moge, indien ze teveel in een kort tijdsbestek wordt opgehoopt, tijdelijken druk op de valuta uitoefenen, door de vermindering der importen of de daling der winstovermakingen wordt het evenwicht hersteld en moet op den duur steeds voldoende remisemateriaal beschikbaar komen. Ook de veel gehoorde klacht, dat alleen reeds op

deze post door den lagen stand van den Indischen gulden een aanmerkelijk koersverlies wordt geleden, is niet geheel juist. Immers het valutaverlies wordt voor een deel gecompenseerd door de voordeelen, die de fiscus uit het daarmee — zooals wij betoogden — in nauw verband staande hoogere prijsniveau trekt. Men denke aan de opbrengst der invoerrechten ad valorem, aan de prijzen der gouvernementsproducten en aan andere heffingen, die naar de waarde der objecten geschieden. Aanleiding om alleen reeds om dit koersverlies een deflatie te forceeren kan er dus bezwaarlijk zijn.

Een doelmatige belastingpolitiek moet echter den staat een aandeel verzekeren in het verhoogde uitvoersaldo. Juist in dit verband is de in dit jaar vallende beslissing omtrent de progressieve winstbelasting van zulk een eminente beteekenis [1]). Verslapping van de belasting op de uitkomsten der uitheemsche kapitalen beteekent òf insnoering van het volks- en looninkomen òf inflatie!

Ik zou in dit verband nog eens willen wijzen op wat Prof. *Bruins* in zijn meervermeld Gidsartikel schreef bij de analyse der Nederlandsche betalingsbalans:

„Het groote lichtpunt blijft het Indische bezit, dat niet alleen in quantiteit, maar ook in waarde en vooral gedurende de afgeloopen jaren in opbrengst toenam."

Ook door den Heer *Mr. Tetterode* en door Prof. *Treub* in zijn tot de vaderlandsche beleggers gerichte, geruststellende brochure wordt met nadruk op dit „groote lichtpunt" gewezen. Mij dunkt, hieruit vloeien ook voor de *Indische* regeering bij het waken over de *Indische* valuta consequenties voort!

Wat moeten uit de vorenstaande beschouwingen de voornaamste conclusies zijn?

De depreciatie van den Indischen gulden gedurende de laatste jaren is ontstaan, doordat tijdens de in den loop van 1920 ingetreden depressie de geldcirculatie onvoldoende is ingekrompen.

---

1). Op het nauwe verband tusschen de winstbelasting en het wegvloeien der bedrijfswinsten werd door mij reeds gewezen in mijn brochure: „De theoretische grondslag der progressieve winstbelasting".

Zulks was het gevolg van:

a. te ruime credieten aan het bedrijfsleven van de zijde van de circulatiebank, hiertoe door den gedurende de voorafgane jaren abnormaal aangezwollen goudvoorraad in staat gesteld;

b. te groote uitgifte van vlottende schuld, door den staat, hiertoe genoodzaakt, doordat de schatkist door middel van belastingen te laat en te gering aandeel kreeg in de kapitaalwinsten der haussejaren en tevens doordat de reeds aangegane vlottende schulden te laat werden geconsolideerd.

Nu een toestand van hernieuwd evenwicht is ingetreden, bestaat er geen reden tot bijzondere ongerustheid over den stand van den Indischen gulden.

Niet een geforceerde deflatie, doch een doelbewuste stabilisatie is onder de gegeven omstandigheden de beste politiek.

Geleidelijk zal dan Indië ingroeien in de te ruim geworden circulatie van betaalmiddelen.

Deze ingroeiing wordt bevorderd door alle maatregelen, die de productiviteit van de Indische productie doen stijgen, doch tevens zorg dragen, dat het resultaat daarvan niet zonder meer afstroomt.

In gelijke richting werkt een financieele politiek, die de tekorten op de begrooting wegneemt, de intrekking der muntbiljetten nastreeft en tot consolidatie van de vlottende schulden overgaat.

De circulatiebank heeft daarbij te waken tegen te ruime credietgeving, in het bijzonder bij die verhoogde credietaanvragen, die van prijsstijging het gevolg zijn. Dit zou echter door een breken met de hardnekkige stabilisatie van den discontovoet (die nu al als financieel unicum in de wereld sinds 1909 onveranderd op 3½ procent staat) en het vervangen van de tegenwoordig in zwang zijnde, veel meer willekeurige credietrantsoeneering door een doelmatige discontopolitiek worden vergemakkelijkt.

Bovendien ware overeen te komen, dat koerswinsten door de circulatiebank gemaakt, zoolang de vrije gouden standaard nog niet is hersteld, voor het deel, waarmee zij de winst binnen de normale marge der goudpunten te bovengaan, worden gereserveerd om te dienen voor in het belang der valuta te lijden koersverliezen.

Buitenzorg, Maart 1924.

Naschrift:

In dit verband kan ten slotte de analyse, die de Heer *Wiessing* in zijn meergenoemd artikel van den toestand van de Indische valuta heeft gegeven niet onweersproken blijven. Temeer, aangezien hij daaraan eenige practische conclusies verbindt, die in het overigens vrij ondenkbare geval, dat ze gehoor zouden vinden tot een opgeven van de grondslagen van ons Indische geldstelsel zouden leiden.

Evenals bij zijn ontleding van het vraagstuk der biljettencirculatie het geval bleek, heeft de Heer *Wiessing* ook de kwestie van de wisselkoersen, na het verdwijnen van den internationalen gouden standaard, letterlijk van den verkeerden kant aangepakt. In stede van zijn aandacht te concentreeren op de creditzijde van de balans der circulatiebank, waarop de biljetten en banksaldi paraisseeren, onderzoekt hij argwanend de debetzijde, die der bezittingen en beleggingen. En hij meent de oorzaak van de depreciatie te kunnen aanwijzen in ..... ja, feitelijk in een boekingsfout! Deze zonderlinge ontdekking ontwikkelt hij breedvoerig op pag. 296 tot 300 van zijn artikel. Zijn betoog is aldus. Evenals van iedere bank behoort van de circulatiebank de balans van bezittingen en schulden in evenwicht te zijn. Aan de debetzijde der balans vinden we goud, binnenlandsche wissels en andere binnenlandsche uitzettingen en de buitenlandsche wisselportefeuille. Tegen deze laatste en tegen het gedeelte van den goudvoorraad, dat in het buitenland ligt (wat sinds 1906 aan de Javasche Bank is toegestaan) richt hij nu zijn pijlen. Deze bezittingen zijn niet volwaardig, immers de landen, waarop die wissels luiden of waar dat goud ligt, geven het goud niet vrij. Dit is daardoor gevangen en feitelijk in waarde gelijk te stellen (bladz. 298) met eenzelfde nominaal bedrag in wissels van die landen. M.a.w. is de koers van deze gedeprecieerd, dan is dit deel der bezittingen van de Javasche Bank in gelijke mate gedeprecieerd, de balans sluit daardoor niet meer, ze wijst een deficit aan, dat verdoezeld wordt, doordat de bank ook deze bezittingen als goudwaarde opbrengt. De waarde van het bankbiljet is nu in evenredigheid met de daling van de vreemde valuta, die tot de bezittingen behoorde, gedaald. (bl. 300). Tweëerlei middel doet de heer *Wiessing* hiertegen aan de hand. In de oorlogsjaren had de regeering het aldus verheimelijkte verlies („vermoedelijk grooter dan het kapitaal kon opvangen") openlijk moeten overnemen en de bank in staat moeten stellen een juiste balans in vrij goud op te maken en vervolgens: „vreemd goud en vreemde wissels verkocht en nooit meer toegelaten".

Zooveel woorden, zooveel misverstand! Hoe de Heer *Wiessing* hiertoe gekomen is, wordt echter door deze laatste „practische" conclusie helder belicht. Ze bevat den nagalm van den ouden, sinds lang beslechten strijd, door den Heer *Vissering* aangebonden voor het goldexchange-system, waarvan de buitenlandsche goudsaldi een onontbeerlijk element uitmaken. In de heldere nota, die deze ter verdediging van zijn door de practijk intusschen stevig

bevestigd stelsel schreef (opgenomen in het jaarverslag 1909/'10, bladz. 98-126) wees hij aanstonds op de fout, waartoe nu ook weer de Heer *Wiessing* verviel. We lezen t.a.p. bl. 108: „Bij het beschouwen van de balans van een circulatiebank begaan de meeste menschen gewoonlijk de fout van hunne aandacht te concentreeren op de debetzijde der balans, op de uitzettingen van de Bank; bij een circulatiebank is echter de **belangrijkste zijde de creditzijde.**"

Al had de Heer *Wiessing* zijn doel bereikt, ja overtroffen en zou de biljettencirculatie voor honderd procent door in het binnenland aanwezig vrij goud gedekt zijn geweest, de koers van den Indischen gulden ware daardoor geen fractie van een procent gunstiger geworden dan nu! Integendeel, de verleiding om biljetten in het verkeer te brengen ware nog grooter geweest en de wanverhouding tusschen de circuleerende geldmassa — het zij goud of biljetten — en de in het land aanwezige goederenvoorraden zou daarmee tevens grooter geworden zijn. Zoo schrijft ook *Cassel* in zijn eerste Memorandum, bladz. 47:

„De populaire opvatting, alsof het mogelijk ware, de valuta te verbeteren door goud in de kelders der centrale banken op te stapelen, moet worden opgegeven. De waarde der valuta van een land wordt door de schaarschte van den relatieven voorraad aan betaalmiddelen in deze valuta bepaald. Zoolang deze niet beperkt wordt, kunnen geenerlei maatregelen ter wereld de munteenheid een hoogere waarde verleenen."

De onhoudbaarheid van de analyse, en daarmee van de practische voorstellen van den Heer *Wiessing* wordt overigens in de afgeloopen jaren door de feiten zelve duidelijk bewezen.

Allereerst het feit, dat de buitenlandsche wisselportefeuille uit den aard der zaak in de boeken der bank voorkomt tegen de koerswaarde der valuta's, waarin de wissels luiden en zoodoende de bank hierop geen enkel verlies lijdt, zoolang deze valuta's niet gedurende den tijd, dat zij deze wissels in portefeuille houdt, zakken beneden den koers, waartegen, de bank de wissels kocht. Maar bovendien is deze portefeuille het grootste geweest, toen de Indische valuta nog hoog was, n.l. in de jaren 1916-'17 en 1917-'18 en juist in de jaren 1919-'21, toen de valuta gedaald was, het kleinst! De maanden van de sterkste daling van de Indische valuta tegenover het goud waren juist die, waarin de balans een groote geheime reserve bevatte, die door den geruchtmakenden goudverkoop openbaar werd. En in stede van, zooals de Heer *Wiessing* wil, te stijgen, daalt natuurlijk de Indische valuta naarmate de valuta's, die van de bezittingen der bank een deel uitmaken, in waarde toenemen! Hoe verklaart de Heer *Wiessing* in zijn gedachtengang het volkomen normale geval van depreciatie van papier in een land, waar alle buitenlandsche uitzettingen van de circulatiebank boven pari staan en haar goudvoorraad zich of binnenlands of in een land met gouden standaard bevinden? Zijn geheel verouderde raadgeving om vreemd goud niet meer

toe te laten, met andere woorden, tot den vroegeren toestand van tal van onnoodige kostbare goudzendingen ter vereffening van tijdelijke koersverschillen terug te keeren, zou dan ook een ernstige verzwakking van de positie van de bank beteekenen.

Het spreekt van zelf, dat geen enkel systeem, ook het gold-exchange-stelsel niet, in staat is de valuta ongeschokt te handhaven, indien de wereldhuishouding uiteen ligt. De geldvereffeningen zijn alleen dan mogelijk, indien ze aanvullen, wat door goederenbewegingen van het eene land naar het andere niet genivelleerd wordt. Staat de wereldhandel ten deele stil, dan is het goud aldra volstrekt ontoereikend om betalingssaldi te vereffenen, tenzij het binnenlandsche prijsniveau gestabiliseerd wordt. De volkomen abnormale ophooging van goud in enkele weinige landen is er na den oorlog het duidelijkste bewijs van. De wegstrooming van dit goud uit de oorlogvoerende landen heeft de depreciatie van hun valuta wel vertraagd, maar niet verhinderd. Maar hieruit te concludeeren, dat nu voortaan alle goud binnenslands moet blijven, is averechts. Het zou in de achter ons liggende jaren het verstoorde contact tusschen Indië en de wereldmarkt nog meer verbroken hebben. We zagen reeds, dat juist naarmate het contact mogelijk bleef, de valuta in gunstige positie verkeerde. En in normale jaren — vooral in de eerstkomende, waarin groote remises te maken zullen zijn — zou het goud hier te lande hierdoor slechts nutteloos worden opgestapeld.

Nu meent de heer *Wiessing* voor zijn redeneering een proef op de som te hebben en wel, waar men het allicht niet zou hebben gezocht ..... in China. (bl. 304).

In dat land „met moeilijkheden voor handel en bedrijf, die voortspruiten uit slechte of geen regeering, uit voortdurende revolutie" is niettemin in de monetaire kwestie volgens den Heer *Wiessing* de steen der wijzen gevonden! Wat is daar geschied?

„Dat men den geheelen oorlog door zonder eenig bezwaar die biljetten van de als goed bekend staande banken aannam en dat ze altijd ten volle inwisselbaar bleven tegen het standaard metaal." En op bl. 306 spreekt hij van:

„De voordeelen van het schrandere systeem, dat iedere regeeringsbemoeiing onmogelijk maakt, het systeem van te contracteeren in een zeker **gewicht** aan zilver, de Thael, die geen eigenlijke **munt** is." En het meest is de Heer *Wiessing* in zijn enthousiasme voor het Chineesche muntstelsel nog versterkt, doordat de Heer *Vissering* thans iets soortgelijks voorstelt voor Duitschland, waar hij de goudmark als rekeneenheid wil zien aangenomen. Bovendien had China tijdens den oorlog en daarna niet de algemeene duurte en de algemeene goedkoopte, die andere landen vertoonden.

Van tweëen een: of de Heer *Wiessing* meent, dat Indië eenzelfde stelsel moet invoeren maar dan op goud gebaseerd of wel hij raadt in ernst terugkeer tot den zilveren standaard aan. Het is uit zijn artikel niet duidelijk

te lezen. In het eerste geval moet het antwoord luiden, dat de gouden standaard der normale dagen in wezen niets anders is dan het stelsel, waarbij alle overeenkomsten uitgedrukt worden in een zeker **goud**gewicht (zij het dat dit met een muntnaam, die een zekere hoeveelheid vertegenwoordigt, wordt aangeduid). Juist omdat Indië tot die internationale gemeenschap behoorde, was ook hier de vrije gouden standaard niet te handhaven, toen de grootste staten haar tijdelijk buiten werking stelden. Meent hij werkelijk, dat Indië tot het zilver moet terugkeeren, dan moet er op gewezen worden, dat dit kortweg een ramp zou zijn. De toedracht is deze, dat China vóór den oorlog, alleen daarom een zilveren standaard kon handhaven, omdat zij schier onmetelijke binnenlandsche markt, waarop van ouds zilver en koper de muntmetalen vormden, in belangrijkheid vele malen zijn buitenlandschen handel overtreft. Deze laatste leed echter juist, doordat het zilver op de wereldmarkt in waarde sterk schommelde, voortdurend onder schade en onzekerheid, zoodat sinds meer dan twintig jaren de invoering van een gold-exchangestandaard in beraad is. Dit stelsel bracht tevens mede, dat de pariteit van stad tot stad, van bank tot bank verschilde en daarmee gelegenheid gaf tot winstmaken in een middeleeuwschen wisselhandel! Van een „schrander stelsel" gesproken![1]). Tijdens den oorlog echter genoot voor het eerst China een voordeel en wel dit dat zijn **standaardmetaal evenals andere waren tegenover het goud** sterk in waarde steeg. Hierdoor kon ook in het binnenland een prijsstijging uitblijven, omdat de verhouding: zilver-goederen niet veranderde, ja zelfs door de werking van de Pittmanact een tijd lang het zilver nog verder omhoog gedreven werd. Juist hierin schuilt dan ook de verklaring voor het feit, dat China in zijn binnenland geen bijzondere moeilijkheden van den Europeeschen oorlog ondervond. (Al heeft er overigens in dit gedesorganiseerde land een enorme kopergeld-inflatie plaats gehad!) Maar voor een land als Indië dat reeds zoo intens in het wereldverkeer is opgenomen, is het onmogelijk om zulk een stap terug te doen en een kunstmatig isolement te scheppen, dat in vredesdagen de valuta bij voortduring onvast houdt (immers bepaald door den prijs van zilver) om daarmee een tijdelijk voordeel van prijsvastheid in mogelijke oorlogsjaren te koopen.

Ook dit geneesmiddel dat de Heer Wiessing aanbeveelt, is dus erger dan de kwaal. Niet te verwonderen, aangezien zijn diagnose zoo onjuist was.

---

1). Dat de Heer V. een „barter-stelsel" voor Duitschland aanbeval, is niet te verklaren uit de superioriteit van zulk een stelsel, maar juist uit het feit, dat dit van uit den chaos, waarin Duitschland zich bevindt, nog het eerst te bereiken is, als zijnde primitiever dan een zuiveren gouden of gold-exchange-standaard.

I. Handelsbalans van Nederlandsch-Indië in millioenen guldens.

Jaren:	Particuliere handel				Particuliere handel + gouvernements in- en uitvoer			
	Invoer	Uitvoer	Uitvoeroverschot		Invoer	Uitvoer	Uitvoeroverschot	
			Totaal	in % van den uitvoer			Totaal	in % van den uitvoer
gem. 1876-'80	119,7	143,7	24,0	17	129,3	188,0	58,7	31
„ 1881-'85	133,8	156,3	22,5	15	141,9	189,0	47,1	25
„ 1886-'90	126,0	162,1	36,1	20	130,3	185,2	54,9	27
„ 1891-'95	154,5	184,3	29,8	17	161,8	206,0	44,2	22
„ 1896-1900	164,1	209,1	45,0	22	170,1	226,7	56,6	25
„ 1901-'05	187,1	255,1	68,0	25	196,7	275,2	78,5	29
„ 1906-'10	250,7	394,6	143,9	36	258,4	413,8	155,4	37
1911	359,6	468,7	109,1	23	372,5	512,9	140,4	27
1912	379,2	536 3	157,1	30	399,4	588,3	188,9	34
1913	436,6	614,2	177,6	28 } 30	463,6	671,4	207,8	30 } 33
1914	383,1	635,8	252,7	40	411,5	674,2	262,7	40
1915	372,4	758,2	385,8	50	390,2	770,1	379,9	50
1916	402,8	854,2	451,4	53	419,3	865,4	446,1	50
1917	464,7	776.6	311,9	40	485,1	778,3	293,2	37
1918	528,9	672,5	143,6	20 } 55	557,3	676,2	118,9	17, 5 } 50
1919	638,1	2141,3	1503,2	70	739,8	2146,4	1406,7	65
1920	1116,2	2225,—	1108,8	50	1224,9	2228,1	1003,2	45
1921	1077 9	1188,7	110,8	10 } 37	1193,0	1190,8	— 2,2	— } 30
1922	691,1	1136,2	445,1	40	756,4	1142,2	385,8	34

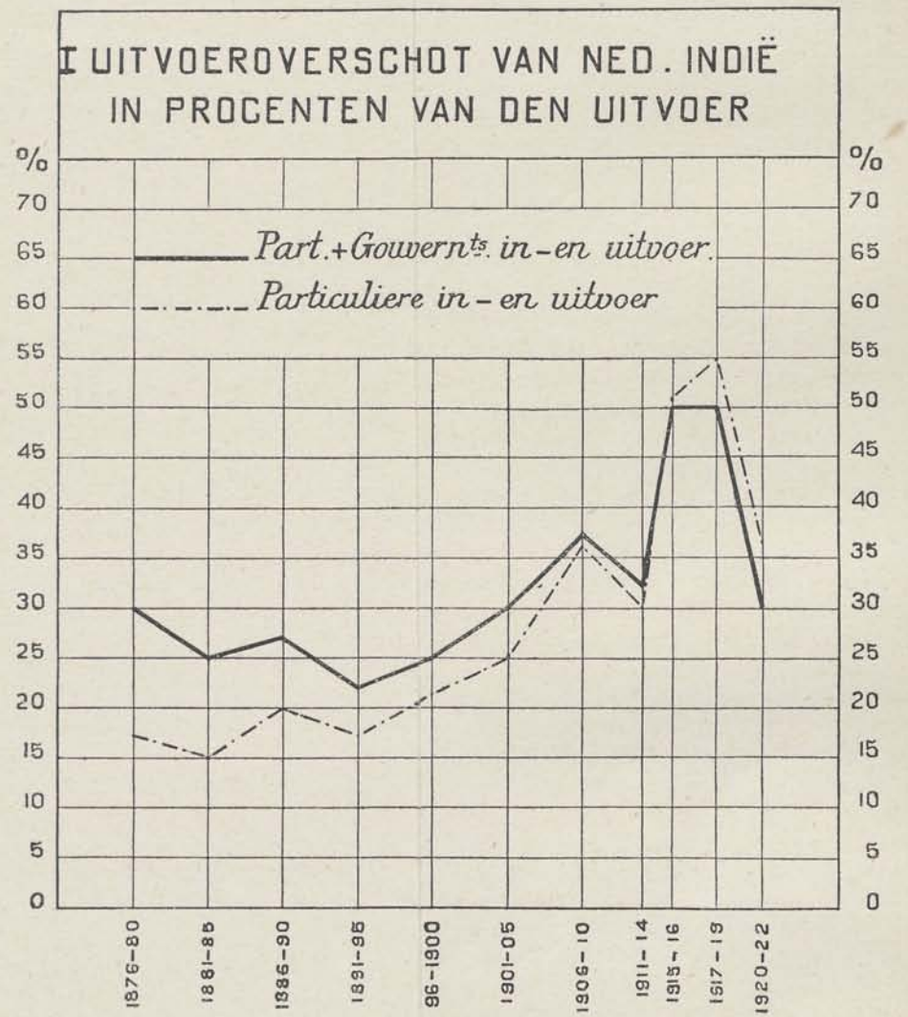

II. Loop der Wisselkoersen te Batavia van 1915 — 1924.

	1915						1916					
	Holland Fact. N.H.M. T.T.		Engeland Fact. N.H.M. T.T.		New-York Fact. N.H.M Zicht		Holland Fact. N.H.M. T.T.		Engeland Fact. N.H.M. T.T.		New-York Fact. N.H.M. Zicht	
	L.	H.	L.	H	L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H.
Januari . .	99.25	99.50	12.15	12.15	249.50	249.50	98.25	98.25	10.75	11.35	237.50	245.—
Februari . .	99.25	99.25	12.15	12.15	249.50	249.50	98.—	98.25	10.95	11.65	237.50	245.—
Maart	99.—	99.25	12.15	12.22 1/2	249.50	249.50	98.—	98.—	11.45	11.55	245.—	245.—
April. . . .	99.—	99.25	12.22 1/2	12.26 1/4	249.50	256.50	98 —	98.—	11.30	11.55	245.—	245.—
Mei.	99.25	99.50	12.15	12.22 1/2	253.50	256.50	98.—	98 —	11.55	11.90	245.—	247.50
Juni	99.25	99.50	12.03 3/4	12.15	252.—	253.50	98.—	98.—	11.65	11.75	247.50	247.50
Juli	99.25	99.25	12.06 1/4	12.06 1/4	252.—	252.—	98.—	98.—	11.70	11.75	247.50	250.—
Augustus . .	99.—	99.25	12.03 3/4	12.06 1/4	250.—	253.—	98.—	98.62 1/2	11.75	11.77 1/2	250.—	250.—
September .	98.25	99.—	11.87 1/2	12.—	251.50	255.—	98.62 1/2	99 50	11.75	11.80	250.—	250.—
October . . .	98.25	98.25	11.70	11.87 1/2	249.—	251.50	99.50	99.50	11.67 1/2	11.75	247.50	250.—
November. .	98.25	98.25	11.50	11.70	247.50	249.—	99.50	99.50	11.70	11.72 1/2	247.50	247.50
December. .	98.25	98.25	11.35	11.55	245.—	247 50	99.50	99.50	11.72 1/2	11.72 1/2	247.50	247.50

	1917						1918						1919					
	Holland Fact. N.H.M. T.T.		Engeland Fact. N.H.M. T.T.		New-York Fact. N.H.M. Zicht		Holland Fact. N.H.M. T.T.		Engeland N. I. H. T.T.		New-York N. I. H. Zicht		Holland Fact. N.H.M. T.T.		Engeland Fact. N.H.M. T.T.		New-York Fact. N.H.M. Zicht	
	L.	H.	L.	H.	L.	H	L.	H.	L.	H.	L.	H	L.	H.	L.	H.	L.	H.
Januari . . .	99.50	99 50	11.72 1/2	11.75	247.50	247.50	99.75	99.75	10.85	10.90	228.—	228.50	99 1/4	99 1/2	11.35	11.45	237 1/2	241
Februari . .	99.50	99.50	11.75	11.85	247.50	248.50	99.75	99.75	10.80	10.90	226.25	228.50	98 3/4	99 3/4	11.65	11.67 1/2	244 1/2	245
Maart	99.50	99.50	11.85	11.90	248.50	250 —	99.75	99.75	10.50	10.65	220.25	222.25	98 1/4	98 3/4	11.70	11.72 1/2	245 1/2	246
April. . . .	99.50	99.50	11.57 1/2	11.87 1/2	245.—	250.—	99.75	99.75	10.30	10.50	216.—	220.25	98 2/4	99	11.70	11.82 1/2	248 1/2	251
Mei.	99.75	99.75	11.55	11.70	244.—	246 —	99.75	99.75	9.50	10.10	199.25	211.50	99	99 1/4	11.62 1/2	11.70	251	251
Juni	99.75	99.75	11.57 1/2	11.60	244.—	245.—	99.50	99.75	1) 9.30	9.30	195.50	195.50	99 1/4	99 1/2	11.70	11.75	251	251
Juli	99.75	99 75	11.60	11.60	245.—	246.—	99.50	99.50	9.20	9.40	192.50	195.50	99 1/2	99 3/4	11.65	11.70	251	265
Augustus . .	99.75	99.75	11.40	11.60	240.50	246.—	99.50	99.50	9.15	9.45	191.50	196.50	99 3/4	100	11.35	11.65	265	270
September .	99.75	99.75	11.36 1/4	11.40	240.—	240.50	99 50	99.50	9.70	10.50	202.50	215.50	100	100 3/4	11.10	11.35	267 1/2	270
October . . .	99.75	99.75	11.36 1/4	11.36 1/4	240.—	240.—	99.50	99.50	10.30	11.30	214.50	236.50	101	101 1/2	10.95	11.05	259	261
November. .	99.75	99.75	11.36 1/4	11.36 1/4	240.—	240.—	99 50	99.50	11.30	11 40	236.50	238.50	101 1/2	101 3/2	10.80	10.95	261	264
December. .	99.75	99.75	11.36 1/4	11.36 1/4	240.—	240.—	99.50	99.50	11.40	11.40	238.50	238.50	101 1/4	101 1/4	10.20	10.90	260	262

	1920						1921					
	Holland Fact. N.H.M. T.T.		Engeland Fact. N.H.M. T.T.		New-York Fact. N.H.M Zicht		Holland Fact. N.H.M. T.T.		Engeland Fact. N.H.M. T.T.		New-York Fact. N.H.M. T.T.	
	L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H
Januari . .	101 1/4	101 1/4	9.80	10.15	262	263	99 3/4	99 3/4	11.30	11.42 1/2	303	319
Februari . .	101 1/4	101 1/4	9.20	9.40	263 1/2	265 1/2	99 1/2	99 3/4	11.40	11.45	295	314
Maart	101	101 1/4	9.30	10.40	267 1/2	271	96 1/2	99 3/4	11.47 1/2	11.85	296 1/2	304 1/2
April	101	101	10.40	10.55	266 1/2	271	95 1/2	96	11.72 1/2	11.95	301	306
Mei	101 1/2	101 1/2	10.35	10.45	2) 269	269 1/2	95 1/2	95 3/4	11.65	11.85	294	303
Juni	101 1/2	102 1/2	10.55	11.—	271	274	96	96 1/2	11.77 1/2	11.80	305	315
Juli.	102 3/4	103 1/4	10.65	11.—	275	277	96 1/2	97 1/2	11.73 3/4	11.80	315	329
Augustus . .	102 1/4	103	10.70	10.90	284	298	98	99 3/4	11.77 1/2	11.87 1/2	324	332
September .	101 1/2	102 1/4	11.07 1/2	11.15	312	320	99 1/2	99 3/4	11.82 1/2	11.90	319	323
October . . .	99	100 3/4	11.17 1/2	11.45	321	330	98 1/2	98 3/4	11.80	11.87 1/2	301	320
November .	99	99 1/2	11.45	11.50	330	340	98 1/2	99 1/4	11.57 1/2	11.80	291	301
December .	99 3/4	99 3/4	11.30	11.45	320	329	99 1/4	99 1/2	11.65	11.80	278	289

	1922						1923						1924					
	Holland Fact. N.H.M. T.T.		Engeland Fact. N.H.M. T.T.		New-York Fact. N.H.M. T.T.		Holland Fact. N.H.M. T.T.		Engeland Fact. N.H.M. T.T.		New-York Fact. N.H.M. T.T.		Holland Fact. N.H.M. T.T.		Engeland Fact. N.H.M. T.T.		New-York Fact. N.H.M. T.T.	
	L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H.	L.	H	L.	H.
Januari . .	99 1/4	99 1/4	11.65	11.77 1/2	277	279 1/2	97 1/2	98 1/4	11.88 3/4	12.07 1/2	256	259	95.25	96.—	11 91	12.—	275	282 1/2
Februari . .	99 1/4	99 1/4	11.75	11.82 1/2	266 1/2	274	97 3/4	97 3/4	11.97 1/2	12.12 1/2	258	259	95.25	95.75	12.—	12.03	279 1/2	282 1/2
Maart	99 1/4	99 1/4	11.77 1/2	11.90	268 1/2	273	97 3/4	98	12.11 1/4	12.13 3/4	258	258 1/2	—	—	—	—	—	—
April	99 1/4	99 1/4	11.82 1/2	11.92 1/2	269	273	98	98	12.11 1/4	12.12 1/	259	260 3/4	—	—	—	—	—	—
Mei	96 3/4	99 1/4	11.85	11.87 1/2	267	269	97 3/4	97 7/8	12.10	12.11 1/4	260 3/4	262 1/4	—	—	—	—	—	—
Juni	96 3/4	97 1/2	11.77 1/2	11.87 1/2	264	268 1/2	97 1/4	97 1/	12.10	12.11 1/4	261 3/4	262 3/4	—	—	—	—	—	—
Juli.	97 1/2	97 1/2	11.72 1/2	11.77 1/2	263 1/2	267 1/2	96.50	97 1/4	12.—	12.10	262 3/4	263 3/4	—	—	—	—	—	—
Augustus . .	97 3/4	98 1/4	11.65	11.75	261 1/	264 1/2	96 1/4	96 1/2	12.02 1/2	12.07 1/2	263 1/2	264 1/4	—	—	—	—	—	—
September .	97 3/4	98 1/4	11.66 1/4	11.67 1/2	262	264	96 1/4	96 1/4	11.98 3/4	12.01 1/4	263 3/4	264 3/4	—	—	—	—	—	—
October . . .	97 1/4	97 1/4	11.65	11.73 3/4	263 1/2	266	96 1/4	96 3/4	11.92 1/2	11.98 3/4	263 1/2	265 1/2	—	—	—	—	—	—
November .	97 1/4	97 1/4	11.70	11.72 1/2	261	263	96 1/2	96 3/4	11.90	11.93 3/4	266 1/4	278	—	—	—	—	—	—
December .	97 1/4	97 3/4	11.72 1/2	11.90	257	261	96 1/4	96 1/4	11.90	11.93 3/4	272	274 1/2	—	—	—	—	—	—

1) Feat. N.H.M.
2) T.T.

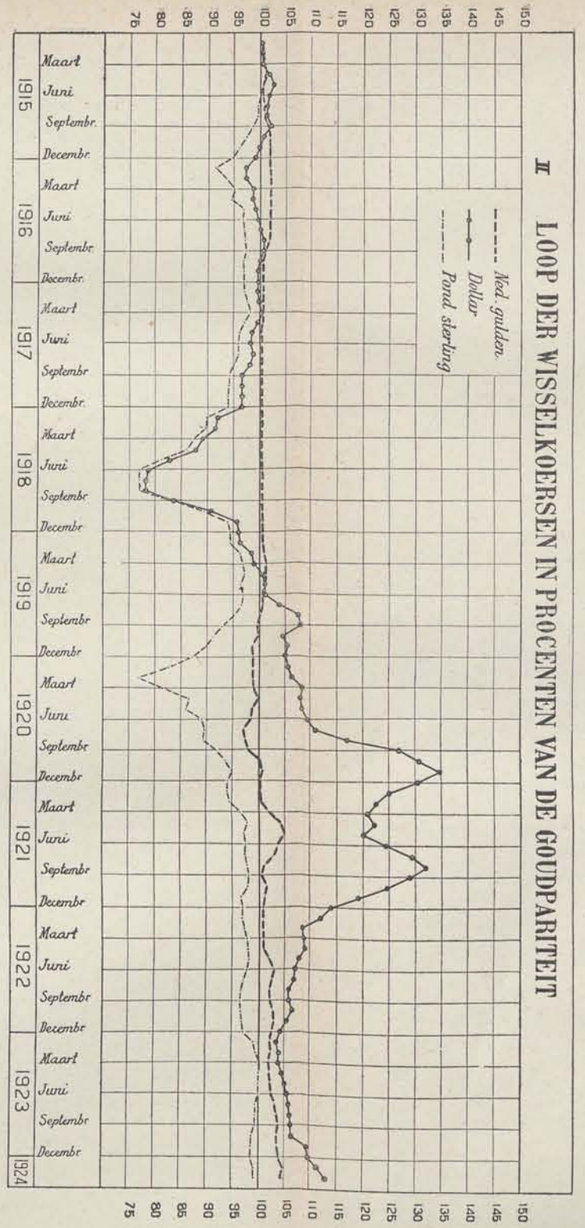

III. Groothandelsprijzen en biljetten-emissie in Nederl.-Indië sedert 1913.

		Bankbiljetten in circulatie mill. guldens	Muntbiljetten in circulatie mill. guldens	Indexcijfers van: Groothandelsprijzen	Bankbiljetten	Muntbiljetten
1913	Maart	110,6		100 [1]	100	
	Juni			100		
	September			101		
	December			100		
1914	Maart	112		99	100	
	Juni	110,3		97	100	
	September	131,3		101	118	
	December	131,2		105	118	
1915	Maart	118		102	107	
	Juni	114,5		104	103	
	September	138,6		117	124	
	December	136,0		119	123	
1916	Maart	144,9		127	130	
	Juni	149,9		140	135	
	September	151.3		137	136	
	December	156,6		148	141	
1917	Maart	157,9		162	142,2	
	Jnni	164,9		165	148,5	
	September	172,7		172	155,5	
	December	168.0		202	151.2	
1918	Maart	180,8		211	162,8	
	Juni	189 3		222	170,4	
	September	184,1		222	165,7	
	December	197,6		221	177,9	
1919	Maart	214,3	—	221	192,9	—
	Juni	240,1	—	230	216,1	—
	September	287.5	5	288	257,8	5 [2]
	December	310,8	9,8	305	279,8	9
1920	Maart	320,8	12,6	326	288,8	11,4
	Juni	332,8	20,8	319	299,6	18,8
	September	358,7	34.4	286	322,9	31,0
	December	369,0	46,8	226	332,1	42,2
1921	Maart	328,8	50,7	201	296,0	45,7
	Juni	310,9	52,5	191	279,9	47,3
	September	301 0	54,5	198	270,9	49,1
	December	281,5	52,1	203	253,4	46,9
1922	Maart	267,5	46,8	195	240,8	42,2
	Juni	264.6	42.6	198	238,2	38,4
	September	265,4	44,5	198	238,9	40,1
	December	261,8	43	196	235,7	39
1923	Maart	269,4	40,3	203	242,5	36,3
	Juni	264,5	41,5	200	238,1	37,4
	September	258,9	41,5	193	233,1	37,4
	December	260,0	42	207	234,0	37,8

1) Zie Mededeeling No. 12 van het Stat. Kantoor v. h. Dept. v. L. N. H.
2) in procenten van den biljetten-omloop in 1913.

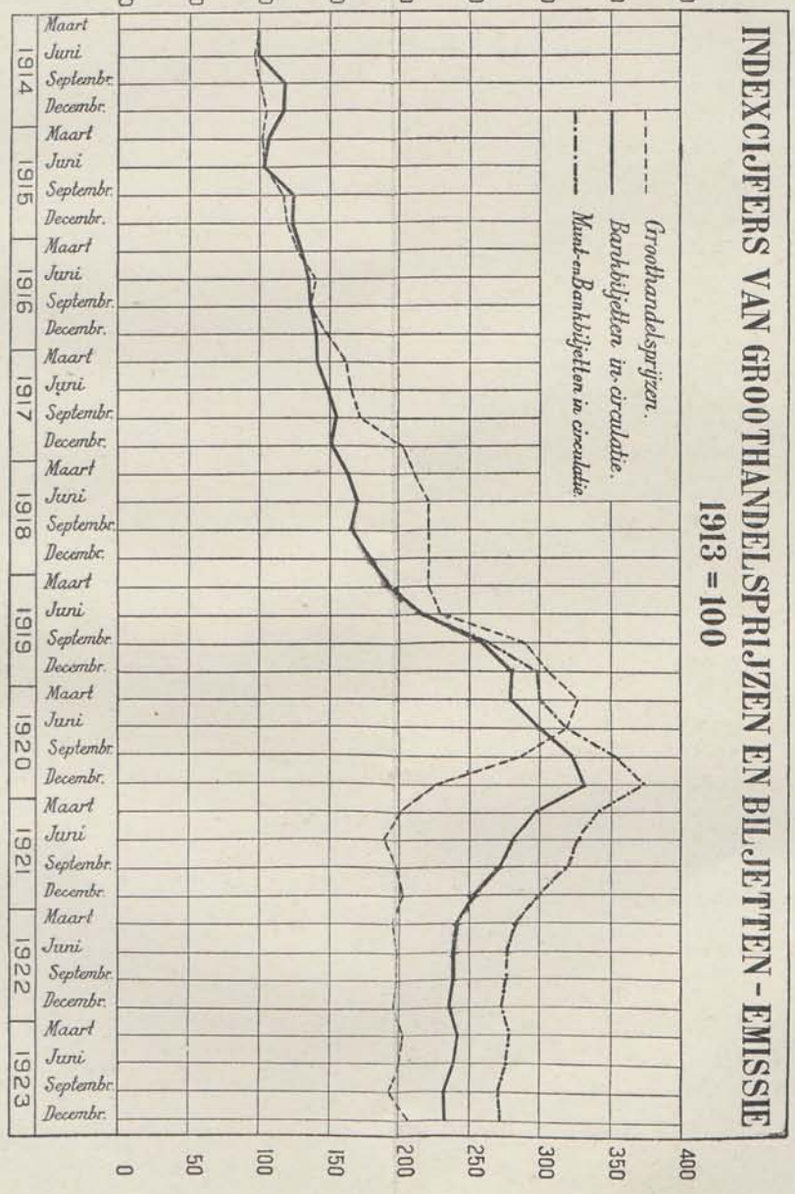

Gedachtenwisseling.

Notulen van de Openbare Vergadering van den Gemeenteraad van Pasoeroean, gehouden op Woensdag 12 Maart 1924 in 's raads vergaderzaal ten Gemeentehuize.

Voorzitter: C. E. Croes, Assistent-Resident van Pasoeroean.

Aanwezig de leden: A. J. G. van der Upwich, D. O. L. Cornelius, R. Sahdan, W. A. Spier, V. Kater Czn., H. Morbeck, Koesno, Mohamad Rabain, Moeksin, L. Guldenaar, en K. P. Harting.

Afwezig met kennisgeving het lid Kwee Khoen Ling.

De Voorzitter opent om 6 uur de vergadering met een woord van welkom en stelt aan de orde:

Punt 1. enz.

De Voorzitter stelt aan de orde punt IV der agenda en noemt het in Koloniale Studiën verschenen artikel „Vijf jaren decentralisatie in een kleine Gemeente" een merkwaardig product, hetwelk, onder het mom van geleerdheid en doorspekt met insinuaties, tracht aan te toonen, dat de kleinere gemeenten in Nederlandsch-Indië geen bestaansrecht hebben en dat „geschikte onafhankelijke ingezetenen" niet in kleine gemeenteraden zijn te vinden, maar die raden zijn samengesteld uit onderling-afhankelijke ambtenaren.

De Voorzitter spreekt er zijn verwondering over uit dat een lid, dat 5 jaren in dit College zitting heeft gehad, zich op een dergelijke manier over den Raad heeft uitgelaten.

Om tot zijn doel te geraken heeft schrijver Pasoeroean als voorbeeld genomen en gewerkt met aanhalingen uit Mr. Schrieke en uit Woesthoff en met gedeelten van de notulen der raadsvergaderingen, welke aangehaalde bronnen echter meerendeels uit hun verband zijn gerukt om den schrijver tot zijn conclusie te brengen.

Sprcker zal straks eenige voorbeelden opsommen van die opzettelijk onjuiste of verkorte weergave van de geciteerde bronnen; hij kan uit een voorgaande of volgende bladzijde van Schrieke en Woesthoff juist het **tegenovergestelde** voorlezen van hetgeen de schrijver heeft noodig geoordeeld te lichten, terwijl het heel weinig moeite kost schrijvers citaten uit de notulen te brandmerken als opzettelijk onvolledig.

Dit echter is bijna overbodig waar de schrijver reeds op de eerste bladzijde van zijn artikel zelf zegt „openbaarheid in welken vorm ook is een buitengewoon krachtig middel", hiermede erkennende, dat hij om tot zijn doel te geraken „welken vorm ook" oorbaar acht.

De Voorzitter leest op bladzijde 54 van het door den schrijver aangehaalde werk van Mr. Schrieke, dat de ambtenaren, over wie schrijver het in zijne verhandeling heeft met aanhaling van bladzijde 52 en 53 van het vermelde werk, thans zijn uitgestorven.

Spreker zegt dat Schrieke in tegenstelling met den schrijver ook opbouwende critiek levert en verwijst naar bladzijde 55 waar staat: „Hulde aan deze bestuursambtenaren, die, ondanks zooveel ongunstige factoren, tijd en gelegenheid hebben gevonden zich in het geheel nieuwe deel van hun taak in te werken; die den veranderden tijdgeest hebben verstaan, werkelijk leiders en voorlichters zijn geworden en door wier geest de door hen geleide Raad zijn werkzaamheden krachtig heeft aangepakt en uitgebreid."

Voorts verwondert het spreker, dat waar schrijver hier een onderwerp behandelt, hetwelk ook herhaalde malen in den Volksraad ter sprake kwam, hij het niet de moeite waard heeft geacht in de verslagen van dien raad zijn licht op te steken.

De Voorzitter verwijst dan naar eene motie van den heer Djajadiningrat in de Tweede Gewone Zitting 1920 van den Volksraad, luidende:

„De Volksraad van oordeel, dat de oprichting en handhaving van kleine gemeenten van groot belang is voor de staatskundige opvoeding van Indië: spreekt de wenschelijkheid uit, dat de Regeering in de tot nu toe door Haar ingeslagen richting zal blijven voortgaan."

Voorts herinnert de Voorzitter aan hetgeen de Directeur B. B. in dezelfde Zitting van den Volksraad heeft gezegd, waarbij hij eveneens Mr. Schrieke aanhalende, komt tot een geheel andere conclusie als de schrijver van het artikel, t. w.:

„De ervaring leert waarlijk niet, dat het Binnenlandsch-Bestuur in het „algemeen de ontwikkeling der autonome lichamen belemmert. Ik verwijs „hiervoor naar de geschiedenis der groote gemeenten. Er stonden aan de „ontwikkeling ook van die lokale ressorten tal van bezwaren in den weg, „doch ieder, die de geschiedenis der groote steden kent — ik zelf heb die „geschiedenis voor een deel meegemaakt in Soerabaja — weet dat die be„zwaren n i e t kwamen van de zijde van het Binnenlandsch-Bestuur. Ik „wil echter, wat dit betreft nog verwijzen naar het oordeel van een onpar„tijdig en bevoegd beoordeelaar als Mr. Schrieke in zijn werk. „Ontstaan en „groei der stads- en landgemeenten in Nederlandsch-Indië". Duidelijk valt „uit dat werk te lezen, dat de tegenstand, welke de tegenwoordige decen„traliseerende kringen hadden te overwinnen, n i e t kwam van de zijde van „het Binnenlandsch-Bestuur, doch dat integendeel de medewerking van het „Binnenlandsch-Bestuur aan den vooruitgang der decentralisatie zeer ten „goede is gekomen".

Blijkbaar, zegt spreker, heeft de schrijver geen notitie willen nemen van bovenvermelde uitspraken, omdat hij afbrekende critiek en insinuaties prefereerde boven opbouwende critiek.

Pijnlijk is ook, zegt spreker, de door schrijver gegeven interpretatie van artikelen der Locale Raden Ordonnantie en het Decentralisatiebesluit, alléén om die artikelen aan zijn doel nuttig te maken. Hij wijst in dit verband op de uitlegging van de artikelen 15 en 18 van het Decentralisatiebesluit, waar schrijver er vlak naast is en verder naar hetgeen schrijver zegt over de Ziekenhuis-kwestie en het woord daarbij gevoerd door Dr. van der Upwich hetgeen volgens den schrijver niet geoorloofd was in verband met de artikelen 7, 9 en 38 der Locale Raden Ordonnantie. Spreker toont aan dat geen dezer artikelen op het door schrijver bedoelde geval kan slaan, doch Dr. Kuyper deze bepalingen in het geding bracht toen onthullingen werden gedaan, bevestigd door archieven-bescheiden, die eerst door hem werden ontkend en schrijver dus de bepalingen misbruikte om aan zijn medelid van der Upwich het woord te ontnemen.

De Voorzitter zal thans uit de notulen eenige opzettelijk onjuiste voorstellingen van den schrijver signaleeren.

In de notulen staat: „De Voorzitter is het met de meening van het lid „Dr. J. Kuyper niet eens: het verwondert spreker dat het lid Kuyper nu „plotseling bezwaren maakt, dat de heer van der Upwich als raadslid en als „lid der Ziekenhuis-commissie mede disputeert".

Maar schrijver breekt, omdat hij de rest van dezelfde volzin niet kan gebruiken, voor zijn doel bij de komma punt af.

Omtrent de door schrijver gewraakte verwerping door den Gewestelijken Raad der Gemeentebegrooting 1923, krijgt men een geheel anderen indruk als men even de moeite neemt de notulen van dit punt 42 der Gewestelijkenraads-agenda op te slaan, welke luiden:

„42. Goedkeuring van het besluit van den Gemeenteraad van Pasoeroean van 11 October 1922 No. 36 tot vaststelling van de begrooting van uitgaven en ontvangsten over het dienstjaar 1923:

„De Voorzitter overgaande tot de behandeling van dit punt, doet voorlezing van het 1e lid van artikel 17 der Locale Raden Ordonnantie en maakt, in verband met het voorgelezene daarop de opmerking dat waar eene afwijking van de wettelijk voorgeschreven termijn slechts voor ontwerp-verordeningen mogelijk is, door den Gemeenteraad van Pasoeroean niet is voldaan aan een bindend voorschrift. Waar bovendien zooals blijkt uit de ter vergadering voorgelezen notulen nopens punt IX der agenda van de vergadering van genoemden Gemeenteraad op 11 October 1922 en de verklaring van zijnen Voorzitter, ook uit dien Gemeenteraad zelven stemmen zijn opgegaan om te protesteeren tegen eene behandeling der begrooting, acht hij wel gerechtigd te zijn, de vaststelling der gemeente-begrooting voor 1923 als eene bepaalde ver-

korting der rechten van de leden van bedoelden raad en van degenen, die inzage van die begrooting wenschen te nemen, te wraken en geeft hij den Raad in overweging zijne goedkeuring aan bedoelde begrooting te onthouden.

De Regent van Pasoeroean stelt de vraag of, waar ook de meerderheid der leden van den gemeenteraad voor eene spoedbehandeling der begrooting was, terwijl volgens voorschrift de begrooting ook vóór den eersten November moet worden ingediend, het bezwaar van eene niet tijdige vaststelling niet zwaarder behoort te wegen dan het door den Voorzitter gereleveerde, waarop deze ontkennend antwoordt en bij zijn voorstel blijft om aan de ingediende gemeente-begrooting 1923 's Raads goedkeuring te onthouden.

Het terzake door den Voorzitter opgemaakt ontwerp-besluit wordt daarop voorgelezen, en na goedkeuring door den Raad gearresteerd.
43. enz."

Hieruit blijkt volgens den Voorzitter genoegzaam, dat de verwerping der Gemeente-begrooting 1923 volkomen gemotiveerd was; de schrijver die hiervan ongetwijfeld op de hoogte is, houdt vol, dat die verwerping zonder motieven en alléén wegens formeele redenen is geschied.

De Voorzitter wijst ook nog op schrijvers insinuaties aan het adres van den Resident-Voorzitter van den Gewestelijken Raad, b.v. daar waar schrijver het voorstelt, alsof die Hoofdambtenaar op de Gemeentezaken influenceert. Hoe schrijver daaraan komt is spreker een raadsel. Spreker wenscht hier te constateeren, dat het een ieder, die wel eens een vergadering van den Gewestelijken Raad van Pasoeroean bijwoonde, moet zijn opgevallen, dat de Resident, dus ook in zijn kwaliteit van Voorzitter van dien Raad, nimmer, iemand die ronduit voor zijn opinie uitkwam, heeft getracht te beinfluenceeren, en van hem ondergeschikte ambtenaren het zeer waardeerde als zij onomwonden hunne meening zeiden.

Waarom zou die Hoofdambtenaar zulks dan wel doen ten aanzien van Gemeentezaken.

De Voorzitter acht het verder onnoodig nog meerdere voorbeelden aan te halen van schrijvers verdachtmakingen en onjuiste voorstellingen van zaken. Hij zou ook gaarne de opinie van de leden hooren over het onderhavige artikel en vraagt wie daarover het woord verlangt.

Het lid **L. Guldenaar** verkrijgt het woord voor de volgende rede:

Mijnheer de Voorzitter!

Waar ik in dit College ben verkozen niet als boekhouder van den Gewestelijken Raad, doch als vertegenwoordiger van de plaatselijke afdeeling van het I. E. V., dat een belangrijk aandeel heeft gehad in de vorming van den huidigen Raad, besef ik ten volle, dat ik verantwoordelijk ben voor de samen-

stelling van dit College, welke zoozeer is afgekeurd door Dr. Kuyper in zijn stuk:

„Vijf jaren decentralisatie in een kleine gemeente".

Naar aanleiding hiervan ben ik wel genoodzaakt U aan te toonen, dat op de samenstelling van ons College niets valt af te keuren. Alvorens echter hiertoe te komen, zal ik de feiten, door Dr. Kuyper beschreven en noodig geoordeeld om tot zijn conclusie van foutieve samenstelling te komen, eveneens bespreken. Ik zal ze U echter niet voorhouden onder het verweerde glas van een 2ehandsch microscope van het Proefstation, doch onder het heldere licht der waarheid.

U zult dan zelf kunnen beoordeelen of de titel van het stuk van Dr. Kuyper niet had moeten luiden:

„Intriges van een wetenschappelijke instelling in een kleine gemeente".

Indien, Mijnheer de Voorzitter, in mijn verweer persoolijke kwesties ter sprake mochten komen, dan verzoek ik U wel te willen aannemen, dat slechts noodzaak mij daartoe heeft gedreven, omdat ik omtrent openbaarmaking van persoonlijke kwesties andere beginselen huldig dan de universitair gevormde Dr. Kuyper.

Ik begin, Mijnheer de Voorzitter, met de geschiedenis van:

„De huurcommissie van Pasoeroean".

Deze commissie werd ingesteld op de Raadsvergadering van 21 October 1920, uit de notulen waarvan duidelijk blijkt, dat de instelling hoogst urgent werd geacht, in verband met de overmatige huuropdrijving van woonhuizen der „kleine luiden", hetgeen uit een door den Voorzitter bevolen onderzoek is gebleken.

Dr. Kuyper die de kwestie van de financieele zijde bezag, meende dat de schatting der kosten ad. ƒ 1800.— te laag was. Hij gaf echter toe, dat op den huurprijs van kleine woningen wel wat te veel was opgelegd. Hiermede bedoelde Dr. Kuyper vermoedelijk de huurverhoogingen van ƒ 5.— tot ƒ 17.50, waarbij nog in aanmerking diende te worden gebracht, dat bij de bedoelde huizen geen enkele reparatie was aangebracht.

Tegen de instelling waren:

I. De Administrateur van de Afdeelingsbank, die na het hooren van de door den Voorzitter genoemde huurverhoogingen, vreesde dat het storm zou loopen, en de financieele consequenties dan niet zouden zijn te overzien.

II. De residentie-rechter, die bezwaar maakte, dat het cijfer-materiaal niet gelijktijdig met het voorstel bij de leden was ingediend.

III. De Hoofddjaksa, als meelooper van den residentie-rechter.

Commentaar te leveren op de geopperde bezwaren der tegenstemmers acht ik overbodig. Genoeg is het voor ons te weten, dat kort te voren door het Proefstation huizen waren ingekocht tot hoogen prijs.

Op deze vergadering werden Voorzitter en leden der Huurcommissie benoemd. Toen echter kort daarop gebleken was, dat de Voorzitter verhuurder was van een paviljoen werd op 4 November een andere Voorzitter benoemd.

Ware de bewering van Dr. Kuyper, dat het moeilijk was een Voorzitter te vinden, juist, dan zou m.i. de aanwijzing van een 2en Voorzitter niet zoo spoedig hebben kunnen plaats vinden.

De Commissie stak met onmiskenbaar elan van wal, haar Secretaris brandde van ijver voor de goede zaak, aldus Dr. Kuyper. Wellicht flitste het woord waarheid door Dr. Kuypers brein, toen hij dat neerschreef; doch dadelijk daarop volgde hij het spoor van opzettelijke misleiding door zijn mededeeling: „dat de Secretaris de ordonnantie in dien zin uitlegde, dat het aanbrengen van zaken, vooral ook van zaken uit de Inlandsche wereld, zooveel mogelijk bevorderd moest worden".

Immers de instelling der Huurcommissie werd urgent geacht door de overmatige huuropdrijving van woonhuizen der kleine luiden en dat de Huurcommissie hare werkzaamheden in die richting leidde, moest als logisch gevolg van het verhandelde op de raadsvergadering van 21 October worden aangemerkt, en had dus niet 't minste verband met de ordonnantie.

Dat de aan den dag gelegde energie der Huurcommissie later aanleiding gaf tot verkeerde begrippen in de Inlandsche wereld, mocht der Huurcommissie niet als fout worden aangerekend, aangezien deze Commissie door een op touw gezette intrige, welke straks ter sprake komt, ontslag nam.

Van achterstand bij de 1e Huurcommissie was absoluut geen sprake; toen zij besloot geen verdere zaken af te handelen, waren van de plus minus 110 binnengekomen zaken 98 afgehandeld. (Zie notulen Raadsvergadering 22 Juli 1922).

Verder schreef Dr. Kuyper dat tegen een der eerste uitspraken der Huurcommissie appèl werd aangeteekend en dat de uitspraak der Commissie werd vernietigd. Een leugen is dit niet, Mijnheer de Voorzitter, doch Dr. Kuyper vergat er bij te vermelden dat bijna tegen alle uitspraken der Huurcommissie appèl werd aangeteekend en dat alleen ten aanzien der huizen van het Proefstation de uitspraak der Huurcommissie werd vernietigd. Aangezien de Griffier van den Landraad echter niet kon opgeven, welke motieven den Residentie-rechter geleid hadden tot het vernietigen van de uitspraak der Huurcommissie, zou een onderzoek, door de bevoegde autoriteit bevolen, klaarheid in deze zaak kunnen brengen en kunnen worden uitgemaakt of wellicht misbruik werd gemaakt van de bepaling bij artikel 5 sub 5 der Huurcommissie-ordonnantie, luidende:

„Tegen de beslissing van den Residentie-rechter is geen rechtsmiddel toegelaten behoudens voorziening in cassatie in het belang der wet".

Die vernietiging hield waarschijnlijk verband met het feit dat de Commissie van schatting de huurprijzen der betrekkelijke huizen ver beneden de door het Proefstation aangevraagde huurprijzen heeft geschat, en geschiedde niettegenstaande een jurist van naam verklaard heeft zich geheel met de uitspraak der Huurcommissie te kunnen vereenigen, welke mededeeling vastgelegd is in de notulen der Raadsvergadering van 16 December 1920.

En nu ga ik over tot de beschrijving van de kwestie, die oorzaak was, dat de 1e Huurcommissie besloot, haar werk neer te leggen.

Op 15 Maart 1921 ging een schrijven van de Huurcommissie af aan het adres van den Procureur-Generaal, waarin de Commissie zich beklaagde over den Residentie-rechter, die een huurder last gaf een verhoogde huur van 100% te betalen, terwijl hem, Residentie-rechter, bekend was:

1e. dat de huurder per postwissel een bedrag overmaakte aan den verhuurder gelijk aan den huurprijs van 1916, welke wissel door den geadresseerde werd geweigerd.

2e. dat de verhuurder omtrent de verhoogde huur, zich niet met de Huurcommissie wenschte te verstaan.

Op dit schrijven ontving de Assistent-Resident, volgens mededeeling van den Secretaris der Huurcommissie, telegrafisch bericht van den Procureur-Generaal waarin opdracht werd gegeven, dat den recalcitranten verhuurder de hoogste boete moest worden opgelegd. Deze opdracht werd aan den Landrechter doorgegeven, doch bij de berechting der zaak van den recalcitranten Chinees, was de Landrechter met verlof en trad als zijn vervanger op de toenmalige Controleur-kotta, die den man een boete oplegde van slechts ƒ 5.—, omdat naar zijne bewering, hij niets wist van het telegram van den Procureur-Generaal.

Merkwaardig was het wel, dat ten 2e maal een rechter zijn plaats aan een ander afstond in casu aan den Controleur, wanneer een belangrijke zaak van de Huurcommissie berecht moest worden.

Een afschrift van dit schrijven aan den Procureur-Generaal werd den Gemeenteraad ter kennisneming toegezonden, zooals ook blijkt uit de notulen van 21 Maart 1921, tevens werd een afschrift gezonden aan den Residentie-rechter van Probolinggo, omdat de Huurcommissie meende, dat hij in deze zaak weer aangewezen zou worden zijn ambtgenoot van Pasoeroean te vervangen. Van stemming maken tegen den Residenteie-rechter van Pasoeroean was absoluut geen sprake.

Plotseling kwam de Residentie-rechter op 12 Juli 1921 zich over deze handeling beklagen, juist nadat de Voorzitter van den Gemeenteraad de gemeente met Europeesch verlof verliet, en als Voorzitter werd vervangen door bovenbedoelden Controleur-kotta. De Residentie-rechter schreef, dat uit het feit dat door de Huurcommissie tot 3 maal toe een afschrift van haar klacht, aan zijn ambtgenoot te Probolinggo werd gezonden, hij de conclusie moest trekken dat de Huurcommissie stemming maakte tegen hem, Residentie-rechter te Pasoeroean, waarover hij zich ernstig beklaagde.

Blijkbaar direct werd door den wd. Voorzitter van den Gemeenteraad zelf een onderzoek ingesteld, waaruit bleek dat de Huurcommissie slechts eenmaal een afschrift naar Probolinggo heeft verzonden, 13 Juli schreef de Residentie-rechter den Gemeenteraad, dat hij zich in zijn schrijven van 12 Juli heeft vergist, niet driemaal, doch eenmaal werd door de Huurcommissie een afschrift naar Probolinggo verzonden, evenwel handhaafde hij zijne beschuldiging.

14 Juli vergaderde de gemeenteraad en vond het noodig, op voorstel van den Voorzitter-Controleur-kotta, om een Commissie tot onderzoek te benoemen.

De Huurcommissie besloot toen niet meer bijeen te komen totdat de beslissing van den Raad zou zijn gevallen. Zij wist te voren hoe die beslissing zou zijn. Het was haar toen al bekend, dat deze klacht van den Residentie-rechter bedoeld was als het begin van een campagne tegen de gemeentebelangen. Immers, het was een publiek geheim dat de drie afdeelingen van het Suikerproefstation te Pasoeroean zouden worden gecombineerd, het was een publiek geheim dat het Proefstation toen preferentie had op bijna alle huizen van de belangrijkste buurten. Aan die preferentie had het Proefstation niets zoolang er een Huurcommissie was en daarom, Mijnheer de Voorzitter, werd de klacht van den Residentie-rechter met zoo'n benijdenswaardige voortvarendheid in behandeling genomen, luister maar:

12 Juli 1e brief van den Residentie-rechter.

13 Juli 2e brief van den Residentie-rechter.

14 Juli Raadsvergadering met benoeming Commissie tot onderzoek.

Voor die coulante bediening mag den toenmaligen Voorzitter-Controleur-kotta wel een pluim op den hoed worden gestoken. Men kon nooit weten hoe spoedig de nieuwe Voorzitter zou komen, en wellicht kon dan een ander standpunt worden ingenomen, en men had reeds zoo lang moeten wachten tot een gunstig oogenblik voor de indiening van de klacht nl. van 15 Maart — 12 Juli, op 3 dagen na dus een volle 4 maanden.

Het rapport van de onderzoekingscommissie, waarvan de Controleur-kotta Voorzitter was, werd in behandeling genomen in de Raadsvergadering van 12 September 1921. De Commissie kwalificeerde de toezending van den afschrift-klachtbrief aan den Residentie-rechter van Probolinggo als een „niet te verdedigen, ontoelaatbare handeling".

De Commissie heeft in haar verslag echter de motieven, waarop zij tot een dergelijke kwalificatie was gekomen niet opgenomen, zoodat de beschuldiging van een der leden der Huurcommissie, dat de Commissie van onderzoek niet voldoende bekwaam mocht worden geacht om een oordeel over de betrekkelijke kwestie uit te spreken, op juiste gronden berustte (zie notulen Raadsvergadering van 12 September 1921).

Intusschen was de 1e Huurcommissie afgetreden. De huiseigenaren juichten, aan den nieuwen Voorzitter werd inmiddels door den grootsten huiseigenaar een goed huis in huur afgestaan, welk huis tevoren aan den Algemeenen Ontvanger was toegezegd.

Het begin van de campagne liep goed van stapel, men was hoopvol gestemd omtrent het verdere verloop.

Men kon géén nieuwe Huurcommissie vormen, niemand stelde zich beschikbaar; eerlijk gezegd, men deed geen moeite om te zoeken.

Door den Voorzitter van den Gemeenteraad werd een vergadering belegd met huiseigenaren ter bespreking van de mogelijkheid om de Huurcommissie

door een arbitrage-Commissie te doen vervangen. Voordat deze conferentie begon, verscheen ook de Voorzitter van het I. E. V. ten tooneele. Er moeten tusschen beide Voorzifters harde woorden zijn gevallen, doch men kon toch moeilijk het eenmaal opgevatte plan laten varen. En dus kwam op de agenda van de Raadsvergadering van 27 Februari 1922 voor, het voorstel van den Voorzitter om de Huurcommissie op te heffen en te doen vervangen door een arbitrage-Commissie. Slaan wij de notulen dezer vergadering op dan lezen wij dat de Voorzitter verklaarde:

„dat een huiseigenaar, die een meerdere huur vraagt dan die door de Arbitrage-Commissie vastgesteld, den huurder, die daaraan niet wil voldoen, dwingen kan het door hem bewoonde huis te verlaten".

Hij vergat er echter bij te melden dat het Proefstation dan de preferentie had op het verlaten huis Mijnheer de Voorzitter.

Dan merken we nog op dat Dr. Kuyper een warm pleidooi voor de instelling van de Arbitrage-commissie hield en het voorstel nog meer verdedigde dan de Voorzitter zelf, doch de Raad was verstandig genoeg om niet op het zoet gefluit van den Vogelaar in te gaan en het voorstel werd dan ook met 5 tegen 8 stemmen verworpen.

Eerst op 31 Maart ging men over tot de benoeming van de nieuwe Huurcommissie. In 8 maanden werd dus niets verricht en toen de nieuwe Secretaris aan het werk wilde, bleek het archief der Huurcommissie, dat 8 maanden onder berusting van de Gemeente-Secretarie was geweest, hopeloos in de war te zijn, zoodat het niet mogelijk bleek spoedig aan den slag te gaan.

Geloofwaardig is dit zeker, waar U, Mijnheer de Voorzitter, bij Uw 1e optreden volgens notulen der vergadering van 6 December 1922 bijvoorbeeld geuit heeft, dat het lid Spier betrekkelijk de administratie van het Armen- en Ziekenhuis de opmerking maakte, dat een Inspecteur van Financien daarvan zou schrikken en waaraan ik zou willen toevoegen: ondanks de controle, uitgeoefend door het lid Dr. Kuyper.

Indien iets dergelijks mogelijk was bij de eigen administratie van de Gemeente-Secretarie, kan men zich een voorstelling vormen van de wanorde van een archief dat onder berusting, doch buiten verantwoordelijkheid van de toenmalige Gemeentesecretaresse stond.

Spoedig onstond weder wrijving tusschen Voorzitter Gemeenteraad en Huurcommissie, zoodat de Voorzitter van den Gemeenteraad in de vergadering van 26 Juni 1922 den Raad mededeelde, zoonoodig weer terug te komen met zijn voorstel: instelling Arbitrage-Commissie.

Intusschen werd het briefje aan Kwee Yang Koo als Proefballonnetje door den Civiel Geneesheer opgelaten, dat door Dr. Kuyper als een hoogst ernstig zaakje werd opgenomen.

Niemand is er ingeloopen, behalve Dr. Kuyper zelf, die als propagandist van een Arbitrage-Commissie, welke de huren met 25% zou verhoogen, als buskruit opvloog, toen hij merkte dat een lid van de Huur-Commissie 25% verhooging wilde toestaan, terwijl daarvan toch niets kon komen.

Gelukkig, Mijnheer de Voorzitter, dat Uw voorganger, Decentralisatieman bij uitnemendheid, spoedig het Pasoeroeansche tooneel heeft moeten verlaten.

Merkwaardig is het wel, dat met zijn verdwijning de Huurcommissie te Pasoeroean weer goed functionneert.

Merkwaardig is het tevens dat na de mislukte instelling der Arbitrage-Commissie, het Proefstation met bekwamen spoed aan nieuwbouw is begonnen.

Zie Mijnheer de Voorzitter, deze feiten geven duidelijk aan dat Dr. Kuyper bewust een scheeve voorstelling heeft gegeven van de geschiedenis der Huurcommissie te Pasoeroean.

Nu ga ik over tot de behandeling van hetgeen Dr. Kuyper heeft geschreven over de

Begrooting 1923.

Dr. Kuyper is verontwaardigd, dat de oorspronkelijke begrooting voor het jaar 1923 door den Gewestelijken Raad werd teruggezonden terwijl toch alle reden voor de afkeuring bestond.

Hij beroept zich op artikel 65 der Locale Raden Ordonnantie in welk artikel staat, dat de begrooting minstens 2 maanden voor den aanvang van het jaar, waarvoor zij dienen moet, vastgesteld moet zijn, maar vergeet daarbij artikel 66 lid 2 aan te halen, luidende:

Is de goedgekeurde begrooting nog niet plaatselijk bekend gemaakt op 1 Januari van het jaar, waarvoor zij moet dienen, dan strekt, totdat de begrooting verbindend wordt, die van het vorig jaar tot grondslag van het beheer voor het alsdan aangevangen dienstjaar.

Het slot van dit artikel geeft m.i. voldoende duidelijk aan, dat de Wetgever heeft voorzien, dat begrootingen niet altijd op tijd kunnen worden ingediend of goedgekeurd.

Afwijking van artikel 17 der Locale Raden Ordonnantie is m.i. niet geoorloofd. Dit artikel schrijft voor; dat ontwerpen van begrootingen en verordeningen minstens 4 weken voor de behandeling in Raadsvergadering ter lezing moeten worden gelegd, tenzij de Voorzitter wegens dringende omstandigheden inachtneming van dezen termijn voor ontwerp-*verordeningen* ongeraden oordeelt.

Afwijking van den termijn van 4 weken voor ontwerp-verordening kan bij speciale gevallen dus worden toegestaan, waaruit men direct de conclusie moet trekken, dat dit niet geoorloofd is voor ontwerp-*begrootingen.* Ware dit wel het geval, dan zou de Wetgever immers niet *speciaal* de ontwerp-*verordeningen* genoemd hebben.

Dan is Dr. Kuyper niet tevreden over de reden genoemd in het besluit waarbij de begrooting werd teruggezonden, men vindt daarin een *formeel bezwaar* opgegeven, terwijl het een publiek geheim is, dat de Resident (hij bedoelt natuurlijk Voorzitter) een bepaalde post afkeurt, aldus de schrijver. Dat Dr. Kuyper het woord „kieschheid" niet kent, bewijst zijne pennevrucht

ons voldoende, ook wil ik aannemen dat hij geen beleefdheidsvormen in acht wenscht te nemen tegenover den Gemeenteraad en zijn Voorzitter; maar m.i. bestaat voor hem geen enkele reden om te verwachten dat de Gewestelijke Raad en zijn Voorzitter hetzelfde standpunt zouden innemen.

In dit verband verwijs ik den schrijver naar Aflevering 17 van Locale Belangen van 1 Maart 1924, waar de heer Strik betreffende de Gemeentebegrooting van Modjokerto over 1924 o.m. schrijft dat er blijkbaar nog velen zijn, die in eene weigering der goedkeuring van een locale begrooting door een Gewestelijken Raad om *andere* dan formeele redenen een aanranding der autonomie zien, en wil ik hem overigens meedeelen dat voldaan werd aan het bepaalde bij artikel 18 lid 3 van het Decentralisatiebesluit.

„De goedkeuring wordt onthouden of verleend aan de begrooting *in haar geheel*, zooals zij door den Raad is vastgesteld. Het besluit waarbij zij wordt geweigerd, wordt met redenen omkleed".

Verder haalt Dr. Kuyper er nog artikel 15 van het Decentralisatiebesluit bij, het is haast om wanhopig te worden, Mijnheer de Voorzitter, over de *weinige kennis* die Dr. Kuyper van Decentralisatie-bepalingen bezit. Artikel 15 van het Decentralisatiebesluit heeft met de goedkeuring van begrootingen niets te maken, het handelt slechts over niet goedkeuring van Raadsbeslissingen, verordeningen incluis. De bepalingen omtrent begrootingen komen in het Decentralisatie-besluit slechts voor in de artikelen 18 en 19.

Op de mededeeling dat Dr. Kuyper bij terzake zeer bevoegden informaties heeft ingewonnen, zal ik niet ingaan, aangezien Dr. Kuyper alleen personen, die zijn meeningen deelen, als „zeer bevoegden" of als „insider" aanmerkt.

En nu de begrooting zelf, Mijnheer de Voorzitter. Niet uit wantrouwen, doch meer in de hoop leering te kunnen trekken van de begrootingstechniek van een Voorzitter, prima decentralisatieman, gesteund door een lid van de Financieele-Commissie als Dr. Kuyper, heb ik de oorspronkelijke niet goedgekeurde begrooting doorgebladerd en vond ik de volgende merkwaardige posten.

In de ontvangsten vond ik als onderdeel 21. Mogelijke geldleening voor den bouw van een gemeentehuis met 2 (dienst) woningen waarvoor uitgetrokken is *f* 35000.— met toelichting „nieuwe post".

Die „nieuwe post" Mijnheer de Voorzitter is inderdaad iets nieuws in een begrooting van een locaal ressort.

Ik heb altijd gemeend, Mijnheer de Voorzitter, dat een mogelijke leening als memorie post moet verschijnen, zoolang nog geen goedkeuring van de Regeering is ontvangen.

En waarom, Mijnheer de Voorzitter, is dienst van dienstwoningen tusschen boogjes geplaatst? Houdt dat wellicht verband met den wensch van Secretaris en Directeur van Gemeentewerken om niet in een dienstwoning behoeven te trekken. En lag het in de bedoeling die huizen te verhuren en aan wie?

Op deze vraag antwoordt de Voorzitter, dat hem, reeds spoedig was ge-

bleken dat, indien de drie personen voor wie de dienstwoningen bestemd waren, t. w. spreker-zelf, Secretaris en Directeur Gemeentewerken, niet genegen zouden zijn de huizen te betrekken, de heer Kuyper wel huurders van het Proefstation voor de woningen zou hebben.

Het lid Guldenaar dankt voor de inlichting en vervolgt:

Verder zag ik, Mijnheer de Voorzitter, dat op onderdeel 2. beschikt werd over een gedeelte van het vermoedelijk batig slot van 1922 en wel in het dienstjaar 1921 over ƒ 96127.— en in 1922 over ƒ 162791.— en in 1923 over ƒ 51774.—, totaal dus ƒ 310692.—, terwijl de begrooting 1922 slechts een totaal-cijfer gaf van ƒ 321156,405. Dr. Kuyper zou mij zeker kunnen verplichten met de mededeeling, op welke wijze hij in 1921 en 1922 heeft kunnen beschikken over een vermoedelijk batig slot van 1922.

Mijnheer de Voorzitter, deze beschikkingen kunnen beschouwd worden als een formeele fout, waarmee de belangen van het publiek niet worden geschaad, maar als men een begrooting geen 4 weken ter lezing heeft gelegd, dan heeft men inbreuk gemaakt op de rechten van de gemeenschap.

Voor de stijging van *personeelsuitgaven ad ƒ 6000.*— in 1922 ontving Uw voorganger een reuzen pluim van Dr. Kuyper uit naam van de Financieele-Commissie; een stijging van ƒ 3000.— in 1923 noemt Dr. Kuyper bedenkelijk. Consequent is hij niet: doch ter geruststelling van Dr. Kuyper kan thans gezegd worden dat deze post voor 1924 met ruim ƒ 5000.— is teruggebracht, ook zonder de waarschuwing van Dr. Kuyper.

Dan schijnt Dr. Kuyper zich gegriefd te voelen over het feit, dat de begrootingsrekening over 1922 niet door den afgetreden Raad (lees Financieele Commissie) werd behandeld, doch door den nieuwen. Mijnheer de Voorzitter, daarmede mag de Gemeente wel worden gelukgewenscht, want anders zouden wij nog opgescheept zitten met een geflatteerd batig slot zooals het in 1920 en 1921 gebeurde, ondanks het toezicht van een Voorzitter prima decentralisatieman gesteund door een financieel expert als Dr. Kuyper.

En wat de begrooting 1924 betreft Mijnheer de Voorzitter, de voorvergadering van 3 November 1923 zal ons College wel duidelijk gemaakt hebben, dat de huidige Financieele Commissie niet van plan is dezelfde fouten te begaan als de voormalige, en logisch is het dat zij niet door den afgetreden Raad werd behandeld.

Betreffende den Controleur der Gemeentelijke Geldmiddelen beroemt Dr. Kuyper er zich op dat de Raad, met 7 tegen 6 stemmen, een anderen candidaat aanstelde dan dien door U voorgebracht, maar vertelt er niet bij welke strop zijn mooie candidaat de gemeente heeft bezorgd. Dat Dr. Kuyper over U niet tevreden is, wil ik graag gelooven, Mijnheer de Voorzitter, U heeft zich die ontevredenheid op den hals gehaald, omdat U 4 jaren als Secretaris van een Gewestelijken Raad heeft gewerkt, waardoor U niet kon meegaan met de Wetsopvatting van Dr. Kuyper, inzake bovenomschreven begrootingskwestie.

Uit het voorgaande blijkt wel Mijnheer de Voorzitter, dat Dr. Kuyper de

begrootingskwestie, om het eens zacht uit te drukken, met onvoldoende kennis van zaken heeft geschreven.

Stappen wij hiervan af en laten wij thans volgen de kwesties van het Gemeente Ziekenhuis.

Het Gemeentelijk Ziekenhuis.

Ik kan met de geschiedenis hiervan niet beginnen, Mijnheer de Voorzitter, zonder van een apotheekkwestie te spreken, die oorzaak is van de felle actie der heeren van het Proefstation tegen den fabrieksdokter. In de tweede helft van 1919 verliet de eigenaar van de Pasoeroeansche Apotheek Indië voor goed.

De Apotheek kwam in andere handen en opvallend was de prijsstijging der medicijnen. De brutaalsten der patiënten van den fabrieksdokter klaagden dikwijls over deze hooge medicijnprijzen en zelfs werd er gemompeld, dat de fabrieksdokter een groot aandeel in de Apotheek had.

Toen brak een conflict uit tusschen het personeel en den eigenaar van den Apotheek en ging het nieuws door de kotta dat de Secretaris van het Proefstation er eigenaar van was.

Aangezien ook de Chineezen niet over de Apotheek tevreden waren, werd er door deze personen een kapitaal bijeengebracht en met de hulp van den fabrieksdokter een 2de Apotheek opgericht.

De concurrentie schijnt beide Apotheken een strop te hebben bezorgd met het gevolg dat de Secretaris van het Proefstation voor een contante betaling van 1 ton, zoo goed als waardeloos papier in handen kreeg.

Het is natuurlijk aan te nemen dat hierdoor een intense haat is ontstaan bij de Leiders van het Proefstation tegen den fabrieksdokter.

Die haat openbaarde zich telkenmale bij de beraadslagingen in de Commissie en de Raadsvergaderingen, waardoor dikwijls het zakelijke op den achtergrond raakte. Waar de loop van deze geschiedenis U allen goed bekend is, zal ik deze kwestie niet in den breede uitmeten, doch wensch ik slechts Uw aandacht te vestigen op het feit dat Dr. Kuyper in deze vergaderzaal zich niet heeft gegeneerd medeplichtigheid aan een gepleegde handeling het n.l. wijzigen van een voor den Burgerlijk Geneeskundigen Dienst bestemden goedgekeurden brief, te loochenen.

Het was voor hem niet aangenaam dat het archief van de secretarie het bewijs kon leveren, dat zijn woorden niet op waarheid berustten.

En nu de huidige Raad toch besloten heeft om het Gemeentelijk Ziekenhuis in exploitatie te nemen onder leiding van den fabrieksdokter, tracht Dr. Kuyper het groote publiek een voorstelling te geven van de kwestie zooals die hem het best lijkt. Contrôle op zijn woorden zal het publiek toch niet kunnen uitoefenen.

Misleiding van het onbekende publiek zal meer succes geven dan van het College, dat de beschikking heeft over bewijstmateriaal, zal zijn gedachtengang zijn.

Wat het schrijven van den Voorzitter van den Gewestelijken Raad betreffende de subsidieuitkeering aan het Ziekenhuis aangaat, wil ik Dr. Kuyper wel mededeelen, dat er behalve de Voorzitter nog velen zijn, die zich weten te houden aan gemaakte overeenkomsten. Dat Dr. Kuyper hieromtrent andere beginselen huldigt had hij het groote publiek eerlijk moeten bekennen.

Mijnheer de Voorzitter, oorspronkelijk lag het in de bedoeling den fabriksdokter als Directeur van het Ziekenhuis aan te stellen onder toekenning van een toelage van ƒ 300.— 's maands, indien tot exploitatie zou worden overgegaan, teneinde de kosten laag te houden en meer kans te hebben op het verkrijgen van patiënten voor de betalende afdeelingen.

Zoo werd de zaak aan den Gewestelijken Raad voorgesteld, waarop subsidie werd toegezegd.

Doch Mijnheer de Voorzitter, zou wellicht een der leden mij kunnen inlichten of daarna door Dr. Kuyper het voorstel werd gedaan om een eigen geneesheer aan te stellen op een salaris van ƒ 1000.— en dat toen den naam werd genoemd van den huidigen dokter van het Proefstation.

Op deze vraag zegt het lid Van der Upwich straks een antwoord te zullen geven.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, waarschijnlijk zal straks duidelijk blijken, dat het uitsluitend de bedoeling van Dr. Kuyper is geweest, om den fabriksdokter te treffen, om na het afwimpelen van zijn voorstel betreffende een eigen geneesheer te komen tot een regeling, waarbij een Europeesch geneesheer als Directeur overbodig werd geacht, ondanks het feit dat een man met jarenlange ervaring als Dr. Rabain betoogd heeft, dat een dergelijke regeling voor Pasoeroean uit den booze is, aangezien het Ziekenhuis dan vergeleken kon worden bij een schip zonder kapitein, en tot resultaat zou hebben dat door botsingen tusschen Directrice en den Indisch- arts de patiënten daarvan de dupe zouden zijn.

De connectie B. G. D. Pasoeroean en het Proefstation wordt hier overigens druk besproken en laat ik aan U, Mijneheeren, over eenig verband te zoeken tusschen de overeenstemmende voorstellen van Dr. Kuyper en de B. G. D.

Is het wonder dat de Voorzitter van den Gewestelijken Raad een waarschuwend woord richtte tot den Gemeenteraad om niet af te wijken van de gedachteformatie bij de aanvraag om subsidie. Duidelijk valt immers waar te nemen, dat Dr. Kuyper niet aan de belangen van het Gemeentelijk Ziekenhuis dacht, doch meeer aan het wegwerken van den Civiel-geneesheer.

Foutief is door Dr. Kuyper verband gebracht tusschen Resident en Fabriksdokter, terwijl de door hem gelaakte brief niets anders bedoelde dan den Gemeenteraad er aan te herinneren dat er eenig verband moest blijven tusschen de subsidieuitkeering en het behoorlijk behartigen der belangen van het Ziekenhuis.

Mijnheer de Voorzitter. Voor ons is het duidelijk dat het gedeelte van zijn verhandeling, dat op het Ziekenhuis slaat uitsluitend geschreven is om onder

het mom van geleerdheid te kunnen insinueeren en dat zijn eenige bedoeling is geweest personen te treffen, waartegenover hij blijkbaar machteloos staat.

Samenstelling van den Raad.

Dr. Kuyper heeft verscheidene pagina's noodig geacht om de lezers van Koloniale Studiën duidelijk te maken, welke personen in een kleine gemeente als Pasoeroean geschikt zijn voor een zetel in den Raad. Hij heeft het daarbij noodig geoordeeld heel wat citaten uit Mr. Schrieke en diens opstel in het „Gedenkboek van Nederlandsch-Indië 1898 — 1923" en uit Mr. Woesthoff: „Decentralisatie-wetgeving" aan te halen, om eenig cachet te geven aan zijn betoog. Hij komt dan tot de conclusie, dat niet voor een raadszetel geschikt zijn:

1. Europeesche Ambtenaren wegens hun afhankelijkheid van hunne superieuren;

2. Inlandsche Ambtenaren wegens dezelfde afhankelijkheid, maar deze zouden voor een gemeente als Pasoeroean desnoods zitting kunnen nemen, bij gebrek aan beter materiaal;

Wat Dr. Kuyper over de afhankelijkheid der ambtenaren blieft te verkondigen is voor ons voldoende bewijs, dat hij gedurende zijn 9-jarig verblijf in Indië nog absoluut niet op de hoogte is gekomen van hetgeen in ambtenaarskringen omgaat.

Wij weten dat de ambtenaar, die wegens een meeningsverschil met een superieur in conflict komt, in hooger beroep kan gaan, en dat degene die ongelijk heeft een andere standplaats wordt aangewezen. Hoe het bij den particulier in het algemeen en bij het Proefstation in het bijzonder is gesteld, zal de practijk Dr. Kuyper toch zeker voldoende hebben geleerd.

Het meest geschikt voor een Raadszetel acht Dr. Kuyper nog de onafhankelijke particulier. Aangezien te Pasoeroean echter nog voldoende particulieren zijn, waaruit een volledige raad zou kunnen worden gevormd, zonder dat aan hem zou worden gedacht, stelt Dr. Kuyper in zijn stuk de volgende vraag:

Maar voelen Europeesche particulieren zich nu werkelijk onafhankelijk?

Sommigen wel antwoordt hij, anderen maar matig en wel uit vrees voor wat schade in de zaken en uit vrees voor strijd met B. B. Een preciese aanduiding van de sommigen, die wel onafhankelijk zijn, geeft schrijver ons echter niet, doch daar hij tevoren terloops opmerkt dat een machinefabriek ter plaatse en het Proefstation onder hun personeel beschikt over een tiental universitair gevormden, waardoor Pasoeroean wat kwaliteit der Europeesche bevolking betreft niet slecht voorzien is voor de vorming van een gemeenteraad, daar moet de aandachtige lezer wel tot de conclusie komen, dat het schrijvers bedoeling is om de raadszetels te doen bezetten door ingenieurs en botanisten. Maar als men nu weet dat aan de bedoelde machinefabriek geen enkele universitair gevormde werkzaam is, moet men tot de gevolgtrekking komen, dat Dr. Kuyper 8 botanisten noodig acht voor de bezetting der zetels voor

Europeanen. U begrijpt Mijnheer de Voorzitter, dat ieder weldenkend mensch zich niet met een dergelijke regeling kan vereenigen. De eenige bemoeienis van onzen raad op botanisch gebied betreft het onderhoud van het Industriepark; waarvoor m.i. een toekang kebon reeds goed werk kan leveren. En aangezien de vertegenwoordiger van het Proefstation in den vroegeren Raad steeds in de meening verkeerde als raadslid slechts de belangen van het Proefstation te moeten behartigen zelfs al mochten de gemeente-belangen daardoor in het gedrang komen, heb ik het niet noodig geacht een vertegenwoordiger van deze instelling in dit College te doen verkiezen, te meer waar een ambtenaar van het Proefstation in het openbaar geen andere meening mag verkondigen dan die van den Leider dier instelling.

Mijnheer de Voorzitter. Het standpunt dat ingenomen werd bij de vaststelling van de lijst van candidaten voor dit College is het volgende.

Het I. E. V. van Pasoeroean heeft de vergaderzaal van dit College niet beschouwd als een arena waar persoonlijke kwesties moeten worden uitgevochten, zooals vroeger gebeurde. Het heeft gemeend in het belang der gemeente de onruststokers uit dit College te moeten verwijderen en door minstens evenwaardige krachten wat geschiktheid door opleiding betreft te doen vervangen. Het heeft in het bijzonder gelet op de *persoonlijke eigenschappen* van de candidaten omdat het meent dat iemands onafhankelijkheid in zijn meeningsuiting daarmede verband houdt en niet *met de maatschappelijke positie die de persoon inneemt.* Het heeft ook aandacht geschonken aan de volgende woorden van Mr. J. J. Schrieke, zie eerste Citaat van Dr. Kuyper's verhandeling waarin als eisch wordt gesteld, zij moeten zijn *„bekend met de plaatselijke toestanden, behoeften en hulpmiddelen"*, welke Dr. Kuyper vergat mede te cursiveeren, omdat hij ze wellicht van minder belang achtte voor het Proefstation.

Ik ga nu verder met U mee te deelen hoe het I. E. V. tot de samenstelling van den huidigen Raad is gekomen.

Het oude College waarover Dr. Kuyper wel tevreden is met uitzondering van den Contr. Gew. Geldm. bestond uit:

Civiel-geneesheer
Landrechter.
Controleur der Gewestelijke Geldmiddelen.
Notaris.
Hotelhouder.
Administrateur Gouvernements Waterleiding.
Onder Directeur Proefstation.
Administrateur Afdeelingsbank.

Patih.
Hoofddjaksa.
Dr. Rabain.
Moestadjab.
Kwee Khoen Ling.

In het stuk van Dr. Kuyper lezen wij dat voor een raadszetel nog geschikt zijn:

Civiel-geneesheer.
Landrechter.
Notaris.
Hotelhouder.

die door ons werden gehandhaafd. Aangezien door den ouden Raad betreffende opvatting van bepalingen uit de L. R. O. nog al vergissingen werden begaan, werd het noodig geacht daarvoor een Locaal Ambtenaar in het College te houden om welke reden

de Controleur der Gewestelijke Geldmiddelen werd gehandhaafd.

Verder werd in het belang der gemeente noodig geacht de Onder directeur van het Proefstation en den Administrateur van de Afdeelingsbank uit het College te verwijderen, aangezien gebleken was, dat deze leden in de veronderstelling verkeerden in het College geroepen te zijn niet om de gemeentebelangen te dienen, doch om intriges op touw te zetten, die bij verkregen succes, schadelijk zouden zijn voor de gemeentebelangen.

In plaats van Dr. Kuyper werd de Heer Harting aangewezen, in plaats van den Administrateur van de Afdeelingsbank, de Secretaris van het I. E. V., deze laatste vooral omdat de mogelijkheid bestaat dat weer een Voorzitter prima decentralisatieman op het tooneel verschijnt.

Onze beide candidaten hebben toch zeker wel een gelijkwaardige opleiding gehad als hun voorgangers en wat practische ervaring betreft behoef ik U slechts te wijzen op hetgeen Dr. Kuyper heeft afgeleverd en waaruit duidelijk op te maken is dat hij na een 5-jarige ervaring in dit College niet eens de kunst verstaat om de Decentralisatie bepalingen te begrijpen.

Hoewel de persoonlijke diensten van den Heer Wetter werden erkend, moest hij ter wille van het gemeentebelang plaats maken voor een bouwkundige, omdat deze noodig werd geacht voor het toezicht op de gemeentewerken. Dat het bij ons Verbond niet gaat om personen, blijkt wel uit het feit dat de heer Wetter bij de tusschentijdsche verkiezing in Januari j.l. weer door ons in dit College werd gekozen.

Wat de Inlandsche leden betreft, heeft ons Verbond de keus gelaten aan de Inlandsche kiezers.

Zij toch kunnen m.i. beter dan wij beoordeelen, wie hun belangen het best zouden kunnen behartigen. Zoo moesten Patih en Hoofddjaksa, die ondergeschikten van den Assistent-Resident zijn en volgens Dr. Kuyper niet geschikt voor een zetel, wijken voor de Heeren Moeksin en Sahdan.

De Heeren Rabain en Kosno werden aangetroffen op dezelfde lijst, waarin de naam van Dr. Kuyper voorkwam, zoodat ik hierover niets heb te melden, evenmin over den Heer Kwee Khoen Ling.

De onpartijdige toehoorder merkt dus dadelijk op, dat niets op onze lijst valt af te keuren, omdat bij de samenstelling daarvan alleen de gemeentebelangen voor oogen werden gehouden.

Gedurende het korte bestaan van dit College is gebleken dat een *verkozen* Raad als door het I. E. V. van Pasoeroean samengesteld wel degelijk voelt, dat er plichten zijn te vervullen, waaraan de afgetreden leden niet hebben gedacht. Bewijzen daarvoor zijn nu voor het grijpen, Mijnheer de Voorzitter.

Ik verwijs slechts naar het vooronderzoek van de begrootingsrekening 1922, waarbij door ons werd aangetoond, dat de batige saldi van 1920 en 1921 onjuist waren, ondanks het toezicht van Dr. Kuyper, insiders en prima-Decentralisatie Voorzitter.

Ik verwijs verder naar de serie verordeningen, die binnen 3 maanden het licht zagen.

Ik verwijs voorts naar de bijeenkomst waarop de begrooting 1924 werd behandeld en waar door onze candidaten een waarschuwend woord tot het College werd gericht in verband met den toestand waarin 's Raads financien verkeerde, een toestand die door Dr. Kuyper rooskleurig werd genoemd.

Ik verwijs ten slotte naar het verslag van de Pasar en Financieele Commissie van een bezoek aan de pasar waarin tot uiting komt dat dit Gemeente bedrijf hun niet koud laat en voorstellen zijn gedaan teneinde de inkomsten door een betere contrôle te kunnen verhoogen.

Verder voorbeelden aanhalen, acht ik overbodig Mijnheer de Voorzitter. De toekomst zal ons leeren dat de verwijdering der onrustige elementen uit het vroegere College zal blijken te zijn: „Een zegen voor de Gemeente Pasoeroean".

Mijnheer de Voorzitter. Ik ben thans aan het eind van mijn betoog gekomen, en wensch hier in het openbaar nog te verklaren, dat het stuk van Dr. Kuyper in Kol. Studiën niets anders kan zijn dan een uitvloeisel van zijn spijt, dat hij niet in dit College is verkozen. Het bewijs daarvoor levert wel het slot van zijn stuk waarin hij de Regeering in overweging geeft voor kleine gemeenten als Pasoeroean een gedeelte van het aantal leden te doen benoemen, een systeem, dat hij zelf afkeurt voor de vorming van Gewestelijke Raden. Wie weet of een dusdanige vorming van ons College hem in de toekomst niet weer een kleine kans geeft.

Bovendien heeft hij van deze gelegenheid gebruik gemaakt om onder dekking van een z.g. wetenschappelijk kleed, zooveel mogelijk te insinueeren, wat voor hem blijkbaar een genoegen is en kom ik ten slotte tot de conclusie dat de verhandeling van Dr. Kuyper daardoor alleen al absoluut geen waarde mag hebben als bijdrage voor de beoordeeling van het bestaansrecht van kleine gedecentraliseerde kringen als de gemeente Pasoeroean.

Mijnheer de Voorzitter ik heb gezegd, ik dank u!

Komt aan het woord het lid A. J. G. van der Upwich met de volgende woorden:

Mijnheer de Voorzitter.

Allereerst wil ik de opmerking maken, dat de heer Kuyper in het stuk „Vijf jaren decentralisatie in een kleine gemeente" vergeten heeft zijn eigen handelingen gedurende dien tijd te beschrijven, waarom het niet van belang

ontbloot is deze handelingen eens toe te lichten en serieus na te gaan of hij wel de persoon is, die gerechtigd is op anderen critiek uit te oefenen, waar hem in de allereerste plaats beginselloosheid kan worden aangewreven.

In den eersten tijd van zijn lidmaatschap vormde de heer Kuyper met den heer Nienaber de socialistische fractie in den gemeenteraad, die zelfs zoo ver ging dat, toen de toenmalige Voorzitter van den gemeenteraad, de heer Jasper, aan beide heeren vroeg om zitting te nemen in het Comité „de Koningin naar Indië", beiden daarvoor bedankten, zeggende meer voor de tegenpartij te voelen.

2de wordt opgemerkt, dat toen de heer Engelenberg een algemeene vergadering in de Societeit hield, ten einde tot de oprichting van een afdeeling der P.E.B. te geraken, de heer Kuyper met de heeren Jeswiet en van Harreveld Jr. smadelijk zaten te lachen, zij waren echter te laf om aan het debat deel te nemen, terwijl zij ook niet als lid toetraden, trouwens niemand van het Proefstation. Later liet de heer Kuyper zich een candidaatstelling voor den gemeenteraad door den P. E. B. welgevallen.

3de Toen de heer Nienaber op een der Gemeenteraadsvergaderingen een voorstel deed om de minimum-loonen van den Inlander op ƒ 0.50 te brengen en hij er vast op rekende dat zijn socialistischen partijgenoot, de heer Kuyper, vóór het voorstel zou stemmen, ging deze plotseling over naar de tegenpartij zonder deze handeling eenigszins te motiveeren. Later toen door mij (dus geen socialist) hetzelfde voorstel in stemming werd gebracht met zeer kleine wijzigingen, stemde de heer Kuyper vóór. Dat na afloop der vergadering de heer Nienaber met gebalde vuisten tegenover den heer Kuyper stond, kan ik mij best begrijpen.

Toen door den heer Jasper voor de eerste maal de oprichting van een Huurcommissie werd voorgesteld, stemde de heer Kuyper vóór.

De heer van Leeuwen, opvolger van den heer Jasper, wilde de Huurcommissie opheffen en deze door een Arbitrage-commissie vervangen. Dit in stemming gebracht wordende, stemde de heer Kuyper tegen het voortbestaan van de Huurcommissie.

De heer Kuyper had zich dus uitgesproken tegen de Huurcommissie, d.w.z. dat hij, als sociaal-democraat, er niet tegen opkwam, dat de huiseigenaren hierdoor in de gelegenheid werden gesteld de huishuren, ook die van den kleinen man, met desgewenscht 100% te verhoogen. Ten einde den heer Kuyper op zijn beginselvastheid te beproeven, gaf ik een briefje aan den heer Kwee Yan Khoo af, waarin stond, dat hij de huishuren met 25% mocht verhoogen, wat dunkt mij in de lijn van den heer Kuyper viel. Wie beschrijft mijne verwondering, toen het juist de heer Kuyper was, die de meeste aanmerkingen op deze verhooging maakte, er niet bij denkende dat, indien de Huurcommissie door zijn partij ten val zou gebracht zijn, de verhoogingen der huishuren 50 tot 100% geweest zouden zijn.

Over het optreden in zake het ziekenhuis alhier door den heer Kuyper het volgende:

De laatste ziekenhuiscommissievergadering, welke door den heer van Leeuwen vóór zijn vertrek naar Banjoewangi geleid werd, muntte uit door onlogisch optreden van de heeren van Leeuwen en Kuyper. De heer van Leeuwen begon te beweren, dat er bezuinigd moest worden en stelde daarom voor, het tractement van den Europeeschen arts die met de leiding van het Gemeenteziekenhuis belast zou worden, van ƒ 300.— tot 200.— terug te brengen; van den Inlandsch arts van ƒ 500.— tot ƒ 400.—. Plotseling deed de heer Kuyper het voorstel, dat de fabrieken waarschijnlijk een hooger bezoldigd Europeesch arts aan de inrichting verbonden zouden willen zien, die ook particuliere practijk zou mogen uitoefenen. Dit voorstel werd onmiddelijk door den voorzitter overgenomen die voorstelde ƒ 1000.— te geven, waarop Dr. Kuyper mededeelde dat de heer Dr. Dalmeyer daarvoor wel te vinden zou zijn. (Dr. Dalmeyer was toen nog niet ter plaatse). Een sprong van ƒ 200.— tot ƒ 1000.—, en dat met de bedoeling te bezuinigen is wel de grootste onlogische gedachtengang, welke ooit geconstateerd is geworden. Na nog zeer veel onzin werd besloten den hoofdinspecteur over de zaak inlichtingen te verzoeken.

Daar mij uit een en ander bleek, dat de heer van Leeuwen niets van de zaak afwist, begaf ik mij den volgenden morgen naar zijn huis en toonde hem aan, dat ik recht had benoemd te worden tot directeur van de kliniek, waarop de heer van Leeuwen mij zeide het ten zeerste te betreuren dit niet vooruit geweten te hebben, maar dat hij dit in den brief aan den Hoofdinspecteur zou vermelden. Van dezen brief zond hij mij het concept, niettegenstaande ik hem gezegd had dit niet noodig was. Toen ik hem het concept persoonlijk terugbracht zeide hij „Dit zullen wij nu, zoo als het nu is, verzenden".

Wie beschrijft mijne verwondering toen ik een poos nadien vernam, en door nu nog aanwezige schriftelijke bewijzen, moest ervaren, dat er door de heeren Kuyper en van Leeuwen schandelijk geknoeid is geworden.

De bewering van den heer Kuyper, dat de gewijzigde brief bij alle comiteeleden zou zijn rondgeweest, is ten eene male gelogen, de aanwezige brief toont duidelijk aan, dat alléén de heer Kuyper dezen brief ter inzage ontving.

Hieruit blijkt dus duidelijk, dat de doorhalingen door deze twee personen zijn bewerkstelligd. Dus hebben zij te zamen geknoeid in een officieel stuk terwijl hij tracht in zijn laatste publicatie dit door leugens goed te praten.

De Voorzitter hamert.

Hoe de heer Kuyper als lid van de Finantieëele Commissie werkte:

De heer van Leeuwen was door zijn willoos optreden geheel aan den leiband van de Finantieëele Commissie geraakt en was door de leden overgehaald om in den gemeenteraad voor te stellen een gemeentehuis annex een huis voor den voorzitter, den secretaris en voor den directeur van Gemeentewerken te bouwen. Dit werd door den Raad aangenomen. Toen nu kort nadien de heer Croes als voorzitter optrad en met diezelfde Finantieëele

Commissie en den heer Westra een vergadering bijeenriep, om die zaak nog eens te bespreken en onder meer ook zeide: „Ik, noch Secretaris, noch Directeur Gemeentewerken, zouden de woningen van dat gemeentehuis willen betrekken, zeide de heer Kuyper daarop: „Dat is niets ,dan huurt het Proefstation deze huizen wel", waarop de heer Croes natuurlijk onmiddelijk antwoordde dat hij niet van plan was door de gemeente huizen voor het Proefstation te laten bouwen. De heer Westra vroeg daarop aan den heer Kuyper of hij met eigen geld in dezen tijd huizen zou bouwen, waarop het finantieële lid antwoordde dit beslist niet te zullen doen.

Bestrijding van de bewering van den heer Kuyper dat de Inlandsche leden zoo flink durfden optreden.

Dit slaat voornamelijk op den Patih, die geheel onder zijn invloed stond, wat uit het volgende duidelijk blijkt.

Toen voor den eersten keer de oprichting van een Huurcommissie ter sprake kwam, stemde de Patih vóór de oprichting, als zijnde dit geheel in zijn lijn, als propagandist van de S. I. Bij den tweeden keer stemde hij tegen, bewerkt als hij was, en verloochende dus zijn geheele politieke richting. Dat noemt de heer Kuyper flink.

Conclusie.

De heer Kuyper is een man zonder beginselen, liegt en knoeit in officieële stukken.

De Voorzittert hamert.

Het lid *Van der Upwich* bespreekt ook schrijvers bewering dat No. 7 als raadslid bedankte „omdat hij de mogelijkheid om iets te bereiken te gering achtte wegens den totaal overheerschenden invloed van den Voorzitter".

Daaromtrent zegt spreker, dat het lid Nienaber is afgetreden omdat hij met een motie van wantrouwen tegen den Voorzitter had gedreigd en het debat niet aandurfde; dat dit lid No. 7 dus bedankte wegens lafheid en niet, zooals de heer Kuyper in zijn artikel beweert, „omdat hij de mogelijkheid om iets te bereiken te gering achtte wegens den totaal overheerschenden invloed van den Voorzitter".

Het lid *Van der Upwich* vervogt: Betreffende de ploertige insinuatie (de Voorzitter hamert) van den heer Kuyper, dat de Resident de subsidie van ƒ 200.— 's maands van den Gewestelijken Raad zou intrekken als de fabrieksarts niet benoemd werd als leider van het ziekenhuis en de Resident dit gedaan zou hebben omdat ik huisvriend was, kan ik niet anders zeggen, dan dat ik mij best begrijpen kan dat de Resident al die universitair gevormde gladdakkers van zijn erf heeft gejaagd.

De Voorzitter hamert onder algemeene hilariteit.

Het lid *S. H. Wetter* verkrijgt het woord.

„Mijnheer de Voorzitter. Ik wil uit schrijvers artikel even naar voren halen „de beste decentralisatieman, die in het hierarchieke verband van zijn corps niet zoozeer op zijn plaats werd geacht".

Ja, maar deze volgens Dr. Kuyper, beste decentralisatieman, dat is Uw Ambtsvoorganger, Mijnheer de Voorzitter, ontzag zich niet den Raad feitelijk voor te liegen, door in de raadsvergadering van 11 October 1922 den Raad te doen begrijpen, dat ik het met den aankoop van den geleverden motorsproeiwagen eens was, terwijl ik juist steeds tegen dien wagen ben geweest en in elk geval niet werd gekend bij het accepteeren van den wagen, hetgeen in een onderonsje tusschen Uw Ambtsvoorganger, den Directeur der Gemeentewerken en den leverancier in hotel Tönjes geschiedde.

(vide mijn protest notulen 6 December 1922).

Betreffende schrijvers tirade: „in zijn plaats werd benoemd de directeur van de Gouvernementswaterleiding ter plaatse, op wien, hoewel hij pas kort ambtenaar was, de ambtelijke verhoudingen zoodanig vat kregen, dat hij in de raadsvergadering van 12 Februari 1923, toen alleen maar gestemd werd over een advies aangaande waterleidingstarieven aan den Directeur van B.O.W., meende zich van stemmen te moeten onthouden, daar hij niet vrij stond in deze zaak. De directeur van B.O.W. zal niet verwacht hebben dat zijn vraag om advies een zijner ambtenaren zoo in een moeilijke positie zou brengen" zegt het lid S. H. Wetter:

Meneer de Voorzitter.

Dit acht ik een opzettelijk onjuiste voorstelling van zaken.

Op de, deze gemeenteraadsvergadering voorafgaande commissievergadering, waarbij de heer Kuyper tegenwoordig was, had ik mij duidelijk uitgesproken, dat ik vóór tariefswijziging was en in het belang van het drinkwaterbedrijf noodzakelijk achtte, ook het water uit de hydranten tegen een gering bedrag te verkoopen: niettegenstaande deze door mij kenbaar gemaakte zienswijze sprak op de Gemeenteraadsvergadering de heer Kuyper het vermoeden uit, dat ik tegen tariefsverhooging was. Op deze vergadering herhaalde ik 't geen ik op de commissie-vergadering hieromtrent had gezegd. Tijdens het stemmen verliet ik de vergadering om een onpartijdige uitspraak van den Raad te vernemen.

Het lid *V. Kater Czn.* verkrijgt het woord.

Mijnheer de Voorzitter.

Na het helder en zakelijk betoog van den niet-universitair opgeleiden heer Guldenaar, die daarbij — in tegenstelling met den Zeergeleerden schrijver van het hier besproken artikel — bewezen heeft het onderwerp volkomen meester te zijn, valt er m.i. weinig meer te zeggen. Het blijkt dat de schrijver slecht op de hoogte is waar hij spreekt over „één der zes jaarlijks verplichte zittingen" daar dit er voor gewestelijke raden slechts drie zijn en schrijver art. 30 der L.R.O. dus weder fout heeft gelezen, welk artikel zes vergaderingen voor gemeenteraden en niet voor Gewestelijke Raden verplichtend stelt.

Dat de inzichten ten aanzien van het door de *Voorzitters* van Gewestelijke Raden op gemeentelijke handelingen uit te oefenen toezicht nog steeds door de Regeering gedeeld worden, bewijst wèl de inlassching van een artikel 43a in de L.R.O. waarbij bedoeld toezicht wordt uitgebreid.

Het zij mij echter vergund nog eens uitdrukkelijk de aandacht van Uw College te vestigen op enkele tirades uit 's heeren Kuypers artikel.

Zoo schrijft deze op blz. 27 onderaan van het geroneografeerd stuk:

„Spreker (de Voorzitter) stelt voor, op Zondag 8 Mei a.s., 's morgens 9 „uur de eerste steen van het armenhuis te laten leggen door zijn zoon, de „eerste steen van het Ziekenhuis door zijn dochter en de eerste boom „van het Industriepark te laten planten door zijn echtgenoote". Men zou dit „een voorbeeld van centralisatie kunnen noemen:"

De schrijver heeft op het oog den toenmaligen Gemeenteraadsvoorzitter, den heer Jasper, wiens goede bedoelingen om het sociale leven in deze kleine gemeente te bevorderen hier op „kwajongensachtige" (de Voorzitter hamert) manier belachelijk worden gemaakt in het oog van outsiders.

De insinuatie aan het adres van den Resident op blz. 33, waar we lezen:

„Het raadslid-geneesheer- gegadigde voor de betrekking van geneesheer aan het gemeentelijk ziekenhuis is huisvriend van den Resident", is reeds door den heer van der Upwich gekwalificeerd, met welke kwalificatie ik volkomen accoord ga.

Doch wat te zeggen van de door schrijver (n + 1) ste begane inconsequentie om, waar hij zelf de bemoeienis van den Gewestelijken Raad (volgens schrijver te lezen van diens *Voorzitter* ergo van den Resident), zoo heftig wraakt, aan het slot van zijn artikel als 't ware het paard van Troje te willen binnenhalen door de Regeering in overweging te geven de benoeming van enkele leden van kleine gemeenteraden aan zich te houden?

Begrijpt de schrijver dan niet, dat bij eene dusdanige regeling de door hem zoo zeer gevreesde invloed van den Resident op den van dezen Hoofdambtenaar „beklemmend afhankelijken" Assistent-Resident-Gemeenteraadsvoorzitter nog funester *kan* worden?

Het lid *K. P. Harting* verkrijgt het woord, als volgt:

Mijnheer de Voorzitter!

Na hetgeen door de vorige sprekers over dit punt van de agenda te berde is gebracht kan ik heel kort zijn.

Verkeerde ook ik voordat ik de lezing van het artikel van Dr. Kuyper begon in de veronderstelling met een streng wetenschappelijk betoog te doen te zullen hebben, na kennisneming van den inhoud daarvan onderschrijf ik geheel het oordeel van de heeren Guldenaar c.s., dat het stuk veel heeft van een pamflet, in insinueerenden toon gesteld is en blijk geeft van onvoldoende kennis van zaken.

Het heeft mij hoogelijk verbaasd, dat de redactie van het tijdschrift „Koloniale Studiën" de bewuste verhandeling in dergelijken vorm heeft opgenomen en ik was dan ook oorspronkelijk van plan daartegen in een *contra*-artikeltje te protesteeren. Bij nader inzicht kwam het mij beter voor i. c. een algemeen protest van den gemeenteraad uit te lokken zoowel tegen inhoud als vorm van 's heeren Kuypers geestesproduct, hetgeen ik gemeend heb

te moeten vastleggen in eèn motie, welke ik de eer zal hebben, Mijnheer de Voorzitter, zoo aanstonds op Uw tafel te deponeeren.

Deze motie, mede onderteekend door de heeren Kater, Guldenaar en Van der Upwich luidt als volgt:

De Gemeenteraad van Pasoeroean, in openbare vergadering bijeen.

Kennisgenomen hebbende van de verhandeling van Dr. J. Kuyper, Onder-Directeur van het Proefstation voor de Java Suiker Industrie, in het Februari-nummer van het tijdschrift „*Koloniale Studiën*", luidende „Vijf jaren decentralisatie in een kleine gemeente".

Gehoord de debatten.

Overwegende dat bedoeld artikel als insinueerend en met onvoldoende kennis van zaken geschreven moet worden beschouwd, terwijl daarin bewust eene scheeve voorstelling van de feiten is gegeven.

Spreekt zijne afkeuring en verontwaardiging uit over de door genoemd ex-lid van den Gemeenteraad uitgeoefende kritiek op de samenstelling van den huidigen raad en ontzegt voorts het onderwerpelijk artikel eenige waarde als bijdrage voor de beoordeeling van het bestaansrecht der kleine gemeenten.

Besluit deze motie ter kennis te brengen van:

1. Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.
2. den Directeur van het Binnenlandsch Bestuur.
3. den Adviseur voor de Decentralisatie.
4. den Resident van Pasoeroean.
5. den Voorzitter van den Gewestelijken Raad van Pasoeroean.
6. het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten te Soerabaia.
7. de Commissie van Beheer van het Proefstation voor de Java Suiker Industrie te Soerabaia.
8. de Redactie van het tijdschrift „Koloniale Studiën" te Weltevreden en gaat over tot de orde van den dag.

(w. g.) Harting.
V. Kater Czn.
L. Guldenaar.
A. J. G. v. d. Upwich.

In verband met artikel 9 van het Reglement van orde van den Raad verzoek ik U, Mijnheer de Voorzitter, deze motie in dadelijke behandeling te willen nemen.

De Voorzitter verzoekt den Raad te doen blijken of iemand verder het woord verlangt over het artikel of de motie.

Niemand vraagt het woord; stemming over de motie wordt niet verlangd.

De Raad verklaart zich zonder hoofdelijke stemming te vereenigen met de motie.

De Voorzitter zegt toe, dat de motie alsdan ter kennis zal worden gebracht van de daarin genoemde autoriteiten en instellingen, waarna hij de discussie over het onderwerp sluit.

De Raad dankt zijn Voorzitter met een applaus.

Te 7.45 wordt de vergadering gesloten.

Persoverzicht.

Nu de gulden daalt.

In het Haagsch maandblad, onder leiding van Dr. Easton en Van Oss, waarvan het eerste, uitstekend, verzorgde nummer verschenen is, bespreekt de financiëele redacteur aan het Algemeen Handelsblad, de heer Keesing, het gevaar, dat te duchten valt, nu de gulden vergeleken bij den dollar, de waardevaste munt bij uitnemendheid, aan het dalen is. Rekening houdende met de omzichtigheid bij economische voorspellingen, acht de schrijver de kans op een blijvende ernstige dépreciatie van den gulden gering. En daarmede ongegrond de paniekvrees, die opkomt bij iedere ongunstige beweging van den dollarkoers, waarbij men zich haast zijn Nederlandsche fondsen in Amerikaansche om te zetten. De vrees, dat de débâcle der geldmiddelen in de naburige landen ook op Nederland zou overslaan, staat en valt met de mogelijkheid, dat ten onzent inflatie kan optreden. Voor dit verschijnsel, het scheppen van kunstmatige koopkracht door een vermeerdering van het uitstaande bedrag aan bankpapier, zonder dat daartegenover een evenredige vermeerdering van den maatschappelijken rijkdom bestaat, behoeft geen vrees te bestaan, ten bewijze waarvan de heer Keesing de biljettenaanwas in ons land en in Duitschland vergelijkt. Half December, toen de dollar vrijwel op goudpariteit stond, bedroeg de biljettencirculatie circa 970 millioen gulden en een jaar later 1004 millioen, dus een vermeerdering van slechts enkele percenten; in ongeveer hetzelfde tijdsverloop werd de papiercirculatie in Duitschland omstreeks 95 millioen maal grooter.

Nu is de vrees voor inflatie in de toekomst voor een goed deel gebaseerd op de tekorten op de begrooting. Mocht inderdaad jaar in jaar uit een aanzienlijk tekort bestaan, dat voortdurend gedekt zou moeten worden door het plaatsen van schatkistbiljetten bij de Nederlandsche Bank, dan zou inderdaad de hoeveelheid ruilmiddelen stijgen zonder overeenkomstige vermeerdering van kapitaalgoederen en daarmede de inflatie zijn intrede gedaan hebben.

Doch zoowel het voorbeeld, dat het buitenland te zien gaf, waar men, uit vrees de bevolking te ontstemmen, niet tot een flinke belastingverhooging durfde overgaan, alsook de mentaliteit ten onzent, maken dat men voldoende doordrongen is van de noodzakelijkheid tot een sluitende begrooting te komen. De verwerping van de vlootwet citeert de schrijver als een der meest sprekende voorbeelden.

Maar ook op andere factoren, die de stabiliteit van den gulden in gevaar kunnen brengen en die geen verband houden met de innerlijke waarde van het ruilmiddel, wordt onze aandacht gevestigd. De plotselingen opvraging van de groote buitenlandsche, speciaal de Duitsche saldi, zou kunnen noodzaken gedeelten van de vlottende schuld, die tot nu toe door de buitenlanders werd gefinancieerd, over te brengen naar de Nederlandsche Bank, hetgeen de aanleiding zou kunnen worden tot een sterke uitbreiding van den biljettenomloop. Hierin ligt een waarschuwing, niet voort te gaan met zulke uitgaven, wanneer niet tevens door leeningen op langen termijn hiervoor dekking gevonden kan worden en ook om de bestaande vlottende schuld zoo spoedig mogelijk te consolideeren. De Regeering is hierop wel bedacht, maar als een remmende factor werkt de druk uitgeoefend op de beleggingsmarkt, waardoor het uitgeven van nieuwe leeningen is bemoeilijkt, ontstaan door de groote aankoopen van dollarwaarden en het verkoopen van Nederlandsche Staatsfondsen. Desniettegenstaande is het vertrouwen in het buitenland in onzen gulden voldoende om geleidelijk belangrijke bedragen Nederlandsche en Nederlandsch-Indische leeningen over te nemen. Voorzoover deze in dollars en ponden luiden vloeien deze grootendeels weer naar ons land terug, met het eindresultaat, dat de rente in buitenlandsch in plaats van in Nederlandsche munt moet worden betaald. Indirect maakt op deze wijze de consolidatie geleidelijken vooruitgang. De cijfers wijzen dit uit. De vlottende schuld bedroeg eind November vorig jaar ƒ 518.33 millioen, waarvan 20 millioen rekening-courant-saldo van het Rijk bij de Nederlandsche Bank afgetrokken moet worden. Eveneens is dat het geval met de ƒ 19.30 millioen, dat in daggeldleeningen tegen onderpand van schatkistpapier was uitgezet. Beide bedragen waren bestemd voor aflossing van schatkistpapier op den eerstkomenden vervaldag.

Bovendien moet de vlottende schuld, voor zoover het bedrag betreft, waarin tenslotte door leeningen ten laste van de Nederlandsche schatkist zal moeten worden voorzien, worden verminderd met hetgeen uit 's Rijks kas aan de Koloniën was voorgeschoten. Na uitgifte van de jongste Indische leening was dit nog circa ƒ 105.— millioen. Voorts had het Rijk einde November aan de gemeenten ruim ƒ 84 millioen voorschotten verstrekt op de Inkomstenbelasting, welke in den loop der volgende maanden zullen binnen komen en dan tot delging van vlottende schuld aangewend zullen kunnen worden.

De netto-vlottende schuld, waarin door nieuwe leeningen moet worden voorzien, bedraagt derhalve slechts circa ƒ 290 millioen. Hier gaan dan nog de aanmerkelijke bedragen af, die ons land van buitenlandsche regeeringen heeft te vorderen voor vroeger verleende voorschotten, alsmede de winst van de N. U. M. van ƒ 40 à 50 millioen, die op den duur in de schatkist zal moeten worden gestort.

Wanneer men nog daarbij in aanmerking neemt, dat er ten slotte nog wel iets terecht komt van de voorschotten aan Duitschland, Frankrijk en Polen, dan berekent de schrijver dat er per saldo een 200 millioen

gulden overblijft, waarin door leeningen op langen termijn moet worden voorzien. Geen bedrag om zich ongerust over te maken. Al de opgesomde factoren zijn echter die van ons land uit op den dollarkoers invloed kunnen uitoefenen. Echter ook van den kant van den dollar zelf kunnen er invloeden aan het werk zijn, die gunstig of ongunstig op de verschillende valuta's kunnen inwerken. De groote Indische exporten van rubber etc. naar Amerika, die tenslotte tot vorderingen t.r. **van ons land op Amerika** en derhalve tot een druk op den dollarkoers aanleiding geven.

De conclusie van den heer Keesing is, dat de voornaamste factoren, die van invloed zijn op de vorming van den wisselprijs, aanleiding geven in ons ruilmiddel voldoende vertrouwen te schenken voor de toekomst.

W.

De Indische Gids.

Het overlijden van den heer Van Heekeren maakte de benoeming van een nieuwen hoofdredacteur van *„De Indische Gids"* noodzakelijk. In het Februarinummer 1924 treedt de heer George Nijpels als zoodanig op. Uit het voorbericht, waarin hij zich aan de lezers voorstelt, moge het volgende worden ontleend. „Thans wordt verder dan ooit doorgedrongen in de binnenlanden, hooger dan ooit geklommen naar de bergtoppen, dieper dan ooit gepeild in de zeeën, met taaier volharding dan ooit gezocht naar de in den bodem verborgen schatten, met meer ijver dan ooit verkend de oorzaak en geneeswijze van ziekten van mensch, dier en plant, meer stelselmatig dan ooit getracht de geheimen van het verleden te ontsluieren, meer vernuftig dan ooit gepoogd de wetenschap aan de practijk, de practijk aan de wetenschap ten bate te doen strekken, meer dan ooit leering gezocht in den vreemde. Bij dit partieele streven wordt wèl veelzijdig nieuwe waarheid ontdekt, wordt onzekerheid ontward, zekerheid gewonnen. Ook dit, hier, overal, en niet het minst in onze Oost.

Ik vlei mij met de hoop, dat de medewerkers aan de De Indische Gids in de studiën, die zij wel voor het tijdschrift zullen willen bestemmen, de voornaamste vraagstukken aan de orde zullen stellen, welke op elk gebied in de emoties van onzen tijd naar een oplossing zoeken, alsook de voornaamste onderwerpen, welke kunnen medewerken tot verlevendiging van de wederkeerige belangstelling der deelen van groot-Nederland in Europa en in Azië. Een en ander binnen het gebied dat De Indische Gids, door zijn naam, die een programma is, als zijn belangensfeer aanwijst en begrenst."

Wij wenschen den Nederlandschen collega een tijdperk van bloei voor zijn tijdschrift.

Gemengde bedrijven voor den houthandel. (Boschbouwkundig tijdschrift Tectona. Januari/Februari 1924.)

De Vereeniging van Ambtenaren bij het Boschwezen heeft getracht, in een afzonderlijk nummer van haar Tijdschrift Tectona een overzicht te geven van hetgeen in de laatste maanden omtrent de vorming van gemengde bedrijven voor den houthandel bekend werd en heeft mede het oordeel gevraagd van een aantal belanghebbenden en deskundigen omtrent de op dit terrein ontworpen plannen.

De Vereeniging blijft daarbij op den vanaf hare stichting gevolgden, voor een vakvereeniging moeilijken en ondankbaren weg, niet in de eerste plaats het in hare organisatie vereenigd ambtenarenbelang te willen dienen, doch daarnaast de groote vraagstukken, waarvoor de dienst van het Boschwezen geplaatst is, grondig en onbevangen onder de oogen te willen zien.

Uit hetgeen in den Volksraad omtrent de te vormen gemengde bedrijven werd medegedeeld (blz. 177 e.v. der publicatie) en een later door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel aan den houthandel en de Ambtenaren van het Boschwezen toegezonden Nota (blz. 4 e.v.) blijkt de bedoeling, welke bij de vorming van gemengde bedrijven heeft voorgezeten. In aansluiting aan die gegevens behandelt Ir. A. Groothoff, die een werkzaam aandeel had in oprichting van het bestaande gemengde „Gemeenschappelijk Electriciteitsbedrijf Bandoeng en Omstreken" en de in wording zijnde „Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij Billiton" de principiële zijde van het gemengde bedrijf en ziet daarbij de vraag onder de oogen, of bij het boschbedrijf en de houthandel de voorwaarden bestaan, waaronder van de vorming van gemengde bedrijven heil kan worden verwacht alsook welke gevolgen van die vorming zijn te verwachten.

De heer J. H. C. Schröder toetst de hier bedoelde plannen aan zijn kennis van den houthandel, terwijl de heeren van Ketwich en Duveen de zaak als bij den houthandel belanghebbenden in beschouwing nemen. Van boschtechnische zijde vindt men in dezen bundel beschouwingen van de beheershoutvesters W. en H. J. Becking en F. Blok alsmede van den Inspecteur bij het Boschwezen E. D. Kunst en den houtvester G. L. te Wechel.

Ten slotte werd in de publicatie ongeveer alles overgenomen, wat in de dagbladpers over de gemengde bedrijven voorkwam.

De eenigen, die in de publicatie niet aan het woord zijn, zijn de houthandelaren, die in de vorming van gemengde bedrijven een basis voor het voortbestaan en de ontwikkeling hunner ondernemingen meenen te hebben onderkend.

Alhoewel in hoofdzaak de critiek aan het woord is en de publiceerende vereeniging niet getracht heeft tot een samenvattend oordeel te geraken, is de hier besproken uitgave ongetwijfeld van waarde voor de vorming van een oordeel over het moeilijk vraagstuk, of bij den houtverkoop aan gemengde bedrijven een plaats kan worden toegewezen. v. d. B.

Financieel Economische Kroniek.

Dagloonen bij de suikerindustrie op Java.

De hierover in het Februari-nummer verschenen mededeeling van den heer Ritman lokte in *de Taak* van 8 Maart kritiek uit. In de eerste plaats wat betreft den grondslag der berekening. „Medegedeeld wordt", aldus de *Taak*-criticus, „dat het gemiddelde is berekend uit materiaal, waarin ook vrouwen en jongens begrepen waren. Terwijl echter op pag. 132, in het citaat, verklaard wordt, dat de loonen zijn inclusief een aantal emolumenten (vrije woning, vrije geneesk. hulp, in den regel alleen voor vast personeel) en inclusief premies, doch exclusief gratificaties, wordt aan den voet van pag. 133 en nog eens aan het slot van het stukje over dezelfde loonbedragen der beide groepen van werklieden beweerd, dat ze zijn exclusief emolumenten.

„„Deze zijn voor den vasten werkman belangrijk en bestaan behalve uit gratificaties (waarvan ze eerst uitdrukkelijk onderscheiden werden! Red. *D.T.*) vaak uit vrije woning, vrije geneesk. hulp, enz"". Maar ook omtrent de grenzen van de groepen, waarvoor de cijfers gelden, wordt een nadere verklaring gevraagd.

„Zijn werkelijk alle groepen van werklieden voor de berekening medegeteld? Hoe geschiedde de waardeering der emolumenten en vooral, hoe werd het stuk- of groepenloon, de „borongan" omgerekend tot dagloonen?

„De beantwoording van deze laatste vraag is vooral van gewicht, immers er bestaan sterke aanwijzingen, dat de cijfers des Heeren Ritman slechts op een betrekkelijk klein deel van alle tewerk gestelden en van de betaalde loonen betrekking hebben, vermoedelijk alleen op die groep, welke in dag-, week- en maandloonen werkt.

„Wat toch is het geval? Stellen wij het aantal werkdagen der vaste werklieden op 300, dan zou hun gezamenlijke loonsom in 1922 16 millioen hebben bedragen, voor de campagnewerklieden vinden wij bij een aantal werkdagen van 100 een loonsom van nog geen 5 millioen (al werkten ze het geheele jaar, dan ontvingen ze nog maar 14,5 mill.)

„Het Verslag van het Suikersyndicaat over 1922 vermeldt echter over 176 fabrieken een totale loonsom van *f* 93.795.000. Met andere woorden rond 4½ maal zooveel. De cijfers uit de „officieele loonstatistiek" loopen over ongeveer 22 procent van allen loonarbeid.

In het *Taak*nummer van 31 Maart geeft de heer Ritman antwoord op deze vragen, waaruit blijkt hoe noodig het is de begrippen „campagnewerkman", „koelie" en dergelijke te begrenzen en vast te stellen.

Over den grondslag der berekening wordt verklaard dat alle loonen, door den heer Ritman genoemd, inclusief zekere emolumenten, exclusief gratificaties zijn, doch dat het campagnepersoneel in den regel geen emolumenten verkrijgt.

Omtrent de begrenzing der groepen, waarover het artikel van den heer Ritman handelde, wordt nu uitdrukkelijk verklaard, dat alleen de met dagloon betaalde arbeiders er binnen vallen. „Voor zoover den veldarbeid in taakwerk (borongan) wordt verricht, zijn tot nog toe geen looncijfers beschikbaar, in verband met het feit, dat het door de op oude adat berustende regeling der betaling zeer bezwaarlijk is daaromtrent voldoende betrouwbare cijfers te verkrijgen. Intusschen wordt het streven, ook goede cijfers op dit gebied te verzamelen, niet opgegeven.

„De aangegeven cijfers hebben dus slechts betrekking op personeel, dat individueel wordt uitbetaald en geregeld arbeidt.

Thans echter worden aan de gegeven cijfers nog enkele betreffende den *koeliearbeid* in den campagnetijd toegevoegd. Het geheele gebied van werkkrachten bestrijken ook deze cijfers niet. De „zeer belangrijke bedragen" voor taakwerk op het veld betaald, blijven buiten beschouwing. Over genoemden koeliearbeid, waaronder schrijver blijkbaar de in dagloon betaalde unskilled labour verstaat, wordt nu het volgende medegedeeld:

„Er waren in 1921 op 149 fabrieken, waarop de gegevens van den J.S.W.B. betrekking hebben, 43516 mannelijke en 6278 vrouwelijke werkkrachten, benevens 2393 jongens (als koelie) tijdens de campagne werkzaam.

„In 1922 bedroegen deze cijfers over 158 fabrieken resp. 46935, 7114 en 2255.

„De gemiddelde dagloonen der mannelijke koelies varieerden in 1921 in de verschillende suikerstreken op Java van 67 cents tot 49 cents per dag; in 1922 (een zorgwekkend jaar ook voor de suikerindustrie) van 59 cent tot 45 cent. In vrijwel alle groote suikercentra bedragen zij 50 cent of meer (Sidoardjo 57, Modjokerto 50, Kediri 55, Ngandjoek 50, Madioen 54, Solo 56, Djocja 54).

„Het totaal gemiddelde der loonen voor den eenvoudigsten koeliearbeid bedroeg in 1921 57, in 1922 52 cent. Voor vrouwen bedragen deze gemiddelden resp. 47 en 40 cent. In 1921 bedroeg het maximum voor vrouwen 54 cent, het minimum 34 cent, in 1922 het maximum 46 cent en het minimum 30 cent.

„Tenslotte verdienden de jongens in 1921 gemiddeld 38, in 1922 34 cent, het maximum bedroeg in 1921 47 cent, in 1922 43 cent, het minimum in 1921 27 cent en in 1922 24 cent."

Met deze cijfers wordt derhalve een tweede groep arbeidskrachten aangeduid die met de eerste groep gemeen heeft dat ze in dagloon werkt maar

er van onderscheiden is doordat zij niet geregeld arbeidt doch slechts seizoen (campagne-) arbeidskracht is.

De derde groep, de in taakloon werkende veldarbeiders, blijft ook nu nog onbesproken.

In een naschrift dringt de *Taak*-redactie onder meer nogmaals op publicatie van de statistieken van den J.S.W.B. aan.

Boekbespreking.

Onderzoek naar de hoogte van den levensstandaard aan het einde van het jaar 1923. In: „Mededeel. v/d Handelsver. te Medan", 9den jaarg. No. 24.

In de inleiding wordt erop gewezen, dat de daling in de prijzen, welke eind 1922 algemeen waargenomen werd, tegen het eind van 1923 tot staan is gekomen en dat er eerder weer een lichte prijsstijging te constateeren is. Te verwonderen is dit niet. Voor een aantal belangrijke groepen van levenskosten bestaat ter Oostkust een permanent onder-aanbod; dit is bv. het geval met huizen en bedienden, in mindere mate ook met kleederen en sommige soorten van levensbehoeften. De concurrentie-factor werkt in Indië allerwege minder sterk dan in Europa. Het wijd-vertakte kredietstelsel belemmert eveneens krachtige prijsdalingen, terwijl hier ook minder gebruik wordt gemaakt van mogelijkheden om goedkooper in te koopen.

De levenskosten worden dan geanalyseerd voor een reeks van verschillende inkomens, van ƒ 75 tot ƒ 250 's maands voor inlanders, van ƒ 250 tot ƒ 1000 's maands voor Europeanen. Daarbij worden de uitgaven in de volgende rubrieken verdeeld:

1. Woning.
2. Bedienden.
3. Directe levenskosten.
4. Indirecte levenskosten.
5. Kleeding.
6. Meubilair.
7. Belastingen.
8. Huishoudelijke artikelen.
9. Algemeene diversen.

Achtervolgens wordt elke rubriek besproken. Met behulp van een statistiek toont de schr. het gebrek aan woningen aan; de cijfers voor de in 1922 en 1923 nieuw gebouwde woningen, winkels e.d. zijn veel lager dan die van voor den oorlog; in totaal nl. 92 (1922) en 48 (1923), terwijl zij vroeger steeds boven de 100 waren, bv. 119 (1911) en 206 (1912). De huishuren zijn voor het Europeesch gedeelte der bevolking niet meer veranderd; ook voor de bedienden komt de schr. voor 1923 tot dezelfde bedragen, als voor 1922 golden.

Aangenomen is evenals verleden jaar, dat de groep directe levenskosten voor alle groepen Europeanen en ook voor alle Inlandsche groepen onderling gelijk is. In verband hiermede is slechts het strikt noodzakelijke opgebracht. De sterke daling, die in deze groep in 1922 merkbaar was, is thans zoo goed als geheel tot staan gekomen. In den loop van 1923 daalden nog slechts eenigszins de prijzen van aardappelen en melk, benevens van eenige kleinere artikelen. Het totaal voor de Europeesche groepen komt daardoor op ƒ 80.15, terwijl hetzelfde totaal voor einde 1922 ƒ 85,39 beliep. Dit beteekent dus eene daling van zes procent. Voor het vierpersoonsgezin is het totaalcijfer einde 1923 ƒ 127,79 tegen ƒ 135,06 voor einde 1922; dit beteekent eene daling van vijf procent. Deze dalingen zijn zoo gering, dat ze praktisch bijna verwaarloosd kunnen worden.

Ongunstiger is de toestand voor de Inlandsch-Chineesche groepen. De noodzakelijke kosten voor levensonderhoud bedroegen hier einde 1922 ƒ 17,23 voor het eenpersoons- en ƒ 29,76 voor het vierpersoons-gezin. Op basis van dezelfde gegevens vinden wij voor einde 1923 hiervoor resp. ƒ 17,52 en ƒ 30,38. In plaats van een daling, wordt hier dus eene geringe stijging waargenomen, hoofdzakelijk veroorzaakt door het feit, dat de rijstprijzen thans eenigszins hooger zijn dan einde 1922.

Onder de indirecte levensbehoeften worden gerekend uitgaven voor sigaren, genotmiddelen enz.; zij worden voor 1923 op gelijke hoogte aangenomen als voor 1922. De uitgaven voor kleeding, die van 1920 tot 1922 sterk daalden, zijn weder gestegen, nl. van ƒ 18.66 (1922) tot ƒ 22.40 (1923). Het totaal der belastingen is iets lager, door verlaging der gemeentelijke inkomstenbelasting. De daling voor de uitgaven voor meubilair wordt op 10% geschat; voor huishoudelijke artikelen wordt een zeer geringe daling aangenomen.

Bij de algemeene diversen, waartoe gerekend worden uitgaven voor verzekering, schoolgeld, dokter en medicijnen, uitspanning, transport, e.d., zijn de uitgaven op eenzelfde peil gebleven.

Als voorbeeld van het resultaat der becijferingen van de totale uitgaven door den schr. voor verschillende gezinnen, van Inlanders en Europeanen, bij verschillende inkomens berekend, nemen wij hier over de vergelijking van de uitgaven voor een Inlandsch éénpersoonsgezin bij een inkomen van ƒ 75 's maands, benevens van een Europeesch vierpersoonsgezin bij een inkomen van ƒ 600 's maands, welk laatste dus eenigzins te vergelijken is met het standaardgezin, waarvoor het Statistisch kantoor verschillende uitgaven over eenige jaren vergeleek (zie blz. 451, nummer 6, Dec. 1923).

Groep	Inlandsch eenpersoonsgezin			Europeesch vierpersoonsgezin		
	Inkomen f 75.—			Inkomen f 600.—		
	1920	1922	1923	1920	1922	1923
Woning	7.—	5.—	5.—	75.—	75.—	75.—
Bedienden	—	—	—	85.—	75.—	75.—
Directe levensbehoeften	25.24	17.23	17.52	169.22	135.06	127.79
Indirecte levensbehoeften	5.—	4.—	4.—	27.70	25.88	25.88
Kleeding	8.80	6.25	6.25	56.12	36.16	44.80
Belasting	3.25	2.32	2.17	29.86	38.27	36.77
Meubilair	2.08	1.88	1.70	29.17	26.25	23.63
Diverse huish. art.	5.—	4.—	4.—	36.50	28.—	27.30
Algemeen diversen	6.90	7.65	7.65	62.51	74.96	74.96
Totalen	63.27	48.33	48.29	570.72	514.58	511.13
Index	1.00	76.4	76.3	1.00	90.2	89.6

De schr. vergelijkt dan de levenskosten voor de verschillende groepen in de verschillende jaren en berekent de percentages, waarmede zij sedert 1922 toe- of afnamen. In alle gevallen zijn de totalen gedaald, behalve voor het Inlandsche vierpersoonsgezin, waarbij een onbeteekenende stijging geconstateerd wordt. De daling is echter ook van geringen omvang; de schr. komt dan ook tot de conclusie, dat in 1923 de toestand stabiel is geworden; hij verwacht geen verdere daling in de naaste toekomst.

Report on the economic situation of the Netherlands East Indies to June 1923, by Mr. H. A. N. Bluett, Britisch Commercial Agent for the Netherlands East Indies, Batavia (Price 3 S net.)

De heer Bluett heeft weder een verslag over den economischen toestand van Ned. Indië het licht doen zien, waarin, evenals in zijn voorgaande publicatie, in een betrekkelijk kort bestek een duidelijke, overzichtelijke en toch aan details zeer rijke teekening van dien toestand gegeven wordt. Telkens worden in enkele bladzijden de onderdeelen in beeld gebracht. Hieronder zullen enkele bijzonderheden uit den inhoud worden aangestipt, enkele cijfers worden overgenomen, om een indruk daarvan te geven.

De schrijver begint met een „general review", waarin hij wijst op het snel herstel van den handel hier te lande. De plotselinge invordering van

de oorlogswinstbelasting, het tekort op de staatshuishouding in 1922, de tegenvallers bij de „middelen" in 1923 worden niet onvermeld gelaten; daartegenover wordt gewezen op de plaatsing van leeningen in de Vereenigde Staten en Engeland, die overteekend werden. De schrijver meent dan ook, dat er weinig twijfel kan bestaan, dat het land al het geld zal kunnen leenen, dat noodig is om de tegenwoordige financieele moeilijkheden te bestrijden. Als dit geld opgenomen was om daarmede de uitgestrekte gebieden in de buitengewesten te openen en te ontwikkelen, welke in eenige jaren nieuwe bronnen van inkomsten zouden vormen, dan zou er geen reden tot ongerustheid zijn; het opgenomen geld was echter noodig om de tekorten van vorige jaren te dekken en de rente op vorige leeningen te betalen. De schr. wijst dan op het streven naar bezuiniging, de hooge belastingen, de stilstand in de ontwikkeling der openbare diensten en in de opening der buitengewesten. Er heerschte groote voorspoed hier te lande, toen Ned. Indië een van de landen met een lichtsten belastingdruk was; de schr. meent, dat een terugkeer tot de oude politiek van lage belastingen, welke indirect kapitaal aantrokken voor belegging in onzen grooten landbouw en zoodoende leidde tot toenemende productie, misschien de beste weg is naar het herstel van het financieel evenwicht.

De daling in de waarde van onzen uitvoer in 1921 (ruim 1 milliard) verminderde onze koopkracht. Het duurt 6—8 maanden, eer stijging van den export zich in een sterker vraag naar importartikelen voelbaar maakt, doordat de handel via den chineeschen tusschenhandel den inlander bereikt. Daardoor was er in 1922, hoewel de uitvoer in het algemeen verbeterde, weinig vraag naar invoerwaren.

De economische toestand in 1923 vertoont een sterke verbetering. De uitvoer bereikt een hoogtepunt; de prijzen voor alle producten zijn hooger. De suikeroogst 1923 werd vooruit verkocht tegen prijzen, welke van 8—10 gulden per pikol winst laten. De rubberprijzen laten een winst van 30 — 40 ct. per pond. Thee maakt uitstekende prijzen; meer dan 30 millioen pond zijn vooruit verkocht. De oogsttexaties vertoonen een algemeene stijging. Deze gunstige toestand maakt zich ook in den invoerhandel voelbaar; naar weelde artikelen is echter weinig vraag, in verband met de hooge levenskosten, hooger belastingen, lager salarissen en lage, of geen tantièmes over 1922. De terugkeer tot eenvoudiger levenswijze blijkt bv. uit de weinige vraag naar auto's en het groote aanbod van 2de hands wagens. De schr. stipt dan de voornaamste punten aan uit de rede van den Gouverneur-Generaal bij de opening van den Volksraad in 1923. In enkele bladzijden worden de begrootingen voor 1922 en 1923 besproken, vervolgens de algemeene financieele toestand, de banken en de papiercirculatie, emissies, wisselkoersen en den stand van het verzekeringswezen.

Hoofdstuk III is gewijd aan een bespreking van onzen handel. Het uitgangspunt vormt het overzichtje van onzen handelsbalans in 1919, 1920 en

1921; gewezen wordt op het negatieve saldo voor laatstgenoemd jaar, op den achteruitgang van de totale waarde voor onzen export (ruim 1 milliard), vergeleken bij 1920, voornl. voortvloeiend uit de daling van den suikerprijs van ƒ 55 tot ƒ 11.—

Vervolgens wordt onze handel aan een meer gedetailleerde bespreking onderwerpen. De uitvoerhandel heeft zich in 1922 flink hersteld, niet alleen door beter vraag uit het buitenland, sedert April 1922 opgekomen, maar ook doordat producenten en exporteurs veel zorg besteden van de voor uitvoer bestemde producten, zoodat nieuw aangeknoopte relaties in negen van de tien gevallen verdere bestellingen deden. De schr. geeft dan een paar handige overzichtjes van onzen uitvoer om daarna deze voornaamste uitvoerproducten te bespreken, beginnende met suiker. Bij de rubber komt de restrictie ter sprake, waarbij gewezen wordt op de afwachtende houding, door onze Regeering ingenomen en op het feit, dat 80 % van den rubberaanplant op Java en Sumatra, aan Engelsche maatschappijen toe behoorend, zich vrijwillig aan de oogstbeperking onderwierp. Bij de bespreking van de afnemers wordt vermeld, dat een Amerikaansche firma den geheelen oogst van verscheidene rubberproducenten heeft opgekocht voor twee of drie jaar, terwijl andere groote koopers in de Vereenigde Staten de ontwikkeling van onzen rubberproductie nauwlettend gade slaan. Ook bij koffie toonde Amerika belangstelling, waardoor in Maart 1922 de prijzen gingen stijgen. Voor Palembang-robusta komt meer en meer vraag; de oogst gaat in hoofdzaak naar Frankrijk en noordelijk Europa. Bij de thee wordt vermeld, hoe Australië, in 1922 een van onze grootste afnemers, het cijfer voor 1921 met 1½ millioen Kg. sloeg. Tabak, cacao, coca worden dan besproken; bij de kina wijst schr. op het gevaar voor over-productie, doordat het verbruik niet gelijk op zal gaan met het productievermogen der ondernemingen en de verwerkings capaciteit der kininefabrieken; de aan Japanners behoorende ondernemingen verder staan buiten de kinacombinatie en de opbrengst ervan zal over eenige jaren van eenig belang worden. Bij tapioca wordt vermeld, dat een Amerikaansche maatschappij een groote concessie in de Preanger gekregen heeft voor de cassavecultuur; zij zal haar geheele productie naar Amerika verschepen, waar een zuster-maatschappij er kleefpasta uit zal fabriceeren. De heer Bluett noemt dit een stap in de goede richting, omdat het den fabrikant de zekerheid geeft over de grondstof te kunnen beschikken. Van onze kapokuitvoer gaat meer dan de helft naar de vereenigde Staten. Zoo ziet men telkens het scherpe profiel van Uncle Sam door de regels van onze uitvoerstatistieken gluren.

De invoerhandel wordt even volledig besproken. De bezuiniging in alle groepen en rangen heeft de koopkracht gedrukt; tegen het eind van 1922 en begin 1923 trad echter verbetering in. Wel vertoonde voor sommige artikelen 1922 een stijging, maar dit waren meest noodzakelijke levensbehoeften of wel benoodigdheden om de opbrengst van landbouwondernemingen te

verhoogen of wel den kostprijs te drukken. Met enkele woorden wordt geschetst, voor welke artikelen er goede vraag is; daarna worden de verschillende groepen goederen besproken, in de eerste plaats garens en weefsels. De hoeveelheden daarvan zijn voor Java zoo goed als niet, voor de buitengewesten vrij sterk verminderd; de totale invoerwaarde over 1912 was bijna 180 millioen. Japan gaat meer en meer vooruit als importeur van goedkoope katoenen goederen ten koste van Nederland en Engeland. De invoer van machinerieen liep sterk terug; de vooruitzichten zijn thans beter. Bij den invoer van cement wordt aangeteekend, dat de productie van de fabriek te Padang in 1923 ongeveer 480.00 vaten zal bedragen, terwijl de geheele invoer van Java in 1923 slechts 408.708 vaten bedroeg. Wat den import van chemische kleurstoffen betreft, heeft Duitschland haar positie herwonnen van voornaamsten importeur, als staan die aanvoeren in de statistieken als uitvoer van Nederland vermeld. Voor verfstoffen, voornl. door Nederland en Duitschland geleverd, werd concurentie verwacht van een fabriek te Soerabaja, welke echter van weinig invloed is gebleken.

Hoofdstuk IV geeft enkele cijfers en beschouwingen over de belastingen, in het bijzonder over in- en uitvoerrechten. In hoofdstuk V, handelend over vervoer, wordt o.a. een overzichtje gegeven van de de basisvrachten voor een dertigtal van onze vornaamste uitvoerartikelen per 31 Dec. 1914, eind 1921 en eind 1922, waaruit blijkt, dat de vrachtprijzen over het algemeen de cijfers van voor den oorlog bereikt hebben, soms zelfs beneden dat peil gedaald zijn. Havens, spoorwegen, landwezen, posterijen, telegrafie, uitbreiding van ons draadloos systeem, luchtvaart worden besproken.

In het VIde hoofdstuk wordt onze natuurlijke hulpbronnen een overzicht gegeven; van den grooten landbouw, die mede bij den uitvoer behandeld is, wordt hier alleen de oliepalm-industrie op Sumatra genoemd; in 1922 was de taxatie voor de opbrengst aan palmolie 1.495.000 Kg, de werkelijke 3.700.267 Kg.; voor 1923 zal het cijfer nog wel belangrijk hooger worden. Dit hoofdstuk geeft verder een aardig overzicht van onzen mijnbouw. Zoo wordt voor steenkool vermeld, wat de productie der verschillende gouvernements- en particuliere mijnen was; de totaalcijfers in tons zijn:

	1921	1922
Gouvernements mijnen	954.392	765.431
Particuliere mijnen	146.942	187.449
Invoer (Eng. Japan, Austr. enz.		311.481

Verder worden hier en goud en zilver uitvoerig besproken, waarbij erop wordt gewezen, dat in Midden-Sumatra waarschijnlijk op den duur nog veel meer goudhoudende lagen gevonden zullen worden.

Aan industrie en verwante onderwerpen in het VIIde hoofdstuk gewijd. De moeilijkheid van een industrialisatie is gelegen in de afkeer van den Inlander voor systematisch en methodisch werk: wel zijn de industrieen, vast-

gekoppeld aan onze landbouw- en mijnbouwbedrijven in de laatste tien jaar flink vooruitgegaan, maar een aantal kleinere fabriekjes voor de vervaardiging van artikelen voor plaatselijke behoefte, hebben het in den regel moeten afleggen tegen den invoer van deze waren, in Europa op groote schaal gefabriceerd. De schrijver verwacht op den duur wel een ontwikkeling naar het voorbeeld van Japan, waarbij hij als gunstige factoren noemt onze goedkoope werkkrachten en onze groote reserves van waterkracht. De schr. verwacht, dat waterkracht- en electriciteits bedrijven zich in de naaste toekomst zullen ontwikkelen. Gedurende den oorlog werden de benoodigdheden voor deze branche voornl. door Amerika en Japan geleverd, thans heeft Duitschland weer het leeuwendeel van dezen invoer in handen. Eenige opmerkingen over sociale aangelegenheden, als de hooge kosten voor levensonderhoud, huishuren, werkeloosheid, openbare gezondheid, bevolkingscijfer en dagbladpers, besluiten het werkje, waaraan een aantal statistieken over uitvoer en invoer zijn toegevoegd.

Het looistofvraagstuk in Nederlandsch-Indië door Dr. R. Wind. Proefschrift Landbouwhoogeschool 1924.

In een omvangrijk proefschrift voor de Landbouwhoogeschool te Wageningen heeft de heer R. Wind alles samengebracht, wat in de laatste jaren door het boschwezen in het algemeen en door het onder zijne leiding staand Proefstation voor het Boschwezen in het bijzonder werd verricht om onze kennis te verruimen van de economische beteekenis van de looistoffen, waarover in Indië beschikt kan worden en daarbij een overzicht gegeven van de onderzoekingen, die ingesteld werden om uit deze natuurlijke rijkdommen duurzaam het meeste nut voor de gemeenschap te trekken.

De beteekenis van het in behandeling genomen vraagstuk wordt in de inleidende hoofdstukken duidelijk gemaakt door eene analyse van de statistiek van den in- en uitvoer van leder en lederwerk, huiden en looistoffen, waaruit blijkt dat groote hoeveelheden huiden worden uitgevoerd om als leder terug te komen; maar ook dat Indië als producent van looistoffen van beteekenis kan zijn. Hieruit volgt reeds, dat het boschtechnisch onderzoek van het looistofvraagstuk in twee verschillende richtingen moet worden georienteerd: te weten de bevrediging van de eischen, die voor de ontwikkeling van het leerlooiersbedrijf hier te lande aan de looistofproductie moeten worden gesteld eenerzijds, de bevordering van den export van looistoffen anderzijds.

In allerhand verslagen van ouden en jongeren datum omtrent den toestand van de inheemsche nijverheid, die door den schrijver worden verwerkt, is te lezen dat het leerlooiersbedrijf hier te lande op tal van plaatsen werd of wordt uitgeoefend, maar altijd is daarbij vermeld, dat de totale omvang van

het bedrijf gering is en dat het technisch op een laag peil staat. Regelmatig wordt dan verder geoordeeld, dat, indien aan zekere voorwaarden voldaan kan worden, een aanzienlijke verbetering van de kwaliteit van het hier te lande bereid leder zou worden bereikt en de omvang van de productie zou kunnen toenemen. Proefondervindelijk is verder bewezen, dat bij deskundige behandeling het in Indië bereid leder in geen enkel opzicht bij het product van elders behoeft ten achter te staan.

Een van de zooeven bedoelde voorwaarden is de regelmatige voorziening van het bedrijf met looistoffen van goede kwaliteit en van niet te hoogen prijs en in verzorging van dit belang zag het boschwezen reeds vele jaren een zijner natuurlijke plichten.

Alvorens nader aan de hand van de hier besproken studie aan te geven, welk een uitgebreid terrein van onderzoek moet worden betreden, wil voor de vervulling van deze plicht een economische oplossing worden gevonden, moge aan het tweede deel van het looistofvraagstuk, den export van looistoffen, aandacht worden geschonken. Dit is het vraagstuk van de exploitatie der mangrovebosschen, waaruit in den vorm van bast of extract (cutch) enorme hoeveelheden looistof zouden kunnen worden verkregen.

Langen tijd is aan de bruikbaarheid van mangrove-extracten voor de leerlooierij getwijfeld en er is veel practisch onderzoek noodig geweest alvorens hen een plaats in de looierij kon worden toegewezen. Uit de door Schr. vermelde litteratuur en proefnemingen mag afgeleid worden, dat thans wel algemeen erkend wordt, dat met deze looistof een bruikbaar leder kan worden bereid en dat zij, indien de prijs laag genoeg is, in combinatie met andere looimiddelen, goed te gebruiken is.

Behalve omtrent de bruikbaarheid van het materiaal zelf voor de looierij, bestond langen tijd twijfel omtrent het looistofgehalte van de mangrove in den Indischen archipel in vergelijking met basten uit andere productiegebieden, terwijl ten slotte omtrent de ligging en de uitgestrektheid van de mangrovebosschen in deze gewesten en omtrent hun samenstelling uiterst weinig bekend was.

In de voorliggende studie is nu voor het eerst een samenvattende beschrijving gegeven van verschillende mangrovevoorkomens in Nederlandsch Indië.

Door de toevoeging van een aantal origineele analysen van in de Indische bosschen verzameld materiaal en van uitgevoerde opnamen van de hout- en basthoeveelheden per boom en per vlakte eenheid, is een zoo volledig mogelijk overzicht gegeven van de feiten, waarop een schatting van de economische beteekenis van de mangrovebosschen in het algemeen en in de afzonderlijke verspreidingsgebieden in het bijzonder moet berusten.

Een aantal fraaie foto's van baststukken der belangrijkste boomsoorten uit de mangrove, welke aan de studie zijn toegevoegd, zal goede diensten bewijzen bij de herkenning van de voor een gedeelte zoo moeilijk te determineeren soorten.

Is de exploitatie der mangrove een vraagstuk dat hoofdzakelijk voor de Buitengewesten van belang is, de regelmatige productie van looibasten voor de inheemsche looierij, draagt meer een speciaal Javaansch karakter. Al aanstonds blijken ook hier een groot aantal vragen opgelost te moeten worden, waarbij de beoordeeling van de technische beteekenis van de verschillende looistofproducenten op den voorgrond staat.

Hier gold het gegevens te verzamelen omtrent het looistofgehalte en het gedrag in het looiproces van de meest bekende van oudsher gebruikte looibasten uit de Indische bosschen, met name de pilang (Accacia leucophloea Willd) de trenggoeli (Cassia Fistula Linn) Segawe (Adenanthera microsperma T. en B;) en de weroe (Albizzia procera Bth.)

Een groot aantal origineele analysen van authentiek materiaal geeft op dit punt een vrij volledig inzicht. Naast hetgeen omtrent de gehalten aan looistof van deze boomsoorten moest worden onderzocht was het noodig de bastproductie van boomen van verschillende diameter en hoogte in opbrengsttafels neer te leggen en ook op dit terrein bevat de studie zeer veel nieuw en zorgvuldig bewerkt materiaal.

Met deze laatste gegevens gewapend was het mogelijk, tot eene inventarisatie van de looistofvoorraad in de Indische djatibosschen te komen, die tot een schatting van 730.000 picol exploiteerbaar geachten staanden voorraad voerde. Deze voorraad is niet alleen gering in verhouding tot de eischen, die de inheemsche looierij op grond harer tegenwoordige capaciteit zou kunnen stellen (100.000 picol 's jaars) maar hij is ook, in verhouding tot hetgeen werkelijk jaarlijks aan de bosschen wordt ontnomen, bedenkelijk klein.

Waar nu de omzetting van natuurbosschen in geregelde djaticulturen, waarop het boschbeheer in hoofdzaak gericht is, medebrengt, dat van een natuurlijke reproductie van de nevenhoutsoorten, die de looistoffen leveren, weinig sprake is, werd het boschbeheer reeds jaren lang bij intuitie naar de cultuur van looibastleveranciers gedreven en het thans verkregen inzicht in de voor de inheemsche industrie beschikbare looibastvoorraden bevestigt de noodzakelijkheid die richting in te slaan.

Het spreekt dan ook wel vanzelf, dat in het voorliggend proefschrift uitvoerig melding gemaakt wordt van hetgeen op het gebied van looistofcultuur in de bosschen werd verricht.

Hetgeen omtrent de resultaten van de proefnemingen met de cultuur van den pilang — die onder de looistofleveranciers de eereplaats inneemt — kan worden bericht is evenwel niet bemoedigend en ook wat van de trenggoelie- en de weroe-culturen wordt aangeteekend, geeft voorloopig weinig hoop. Iets betere verwachtingen kunnen van de segawecultuur worden gekoesterd. De moeilijkheden met de cultuur van deze boomsoorten zijn in de allereerste plaats toe te schrijven aan hun geprononceerd karakter van lichthoutsoorten, waardoor, naar het voorshands schijnt, alleen bij een

zeer intensief onderhoud, waarbij de kosten elke rentabiliteit uitsluiten, een cultuur tot stand gebracht zou kunnen worden.

Juist de thans vastgestelde onvoldoende resultaten van hetgeen tot dusver voor de verzekering van de looistofproductie werd verricht, bevatten een dringende aansporing tot voortgezetten arbeid op dit terrein.

Ook van onderzoekingen naar de bruikbaarheid en de beteekenis van enkele minder bekende inheemsche looistofproducenten (kemloko, Phyllanthus Emblica L;) en de Indische eiken en kastanjes geeft de schrijver verslag; terwijl ten slotte melding gemaakt wordt van aangevangen cultuurproeven met de Australische Accacia's (wattles), die een zeer bijzondere plaats in de wereldvoorziening met looistoffen innemen en met enkele andere uitheemsche leveranciers als Terminaliasoorten, Cassia auriculata, L., divi-divi e.d.g.

Zoowel als verzamelwerk voor de zeer verspreide litteratuur, die voor de beoordeeling van het looistofvraagstuk hier te lande van belang is, als op grond van de daarin verwerkte uitkomsten van nieuw en veelzijdig onderzoek op dit terrein is de hier besproken publicatie van meer dan gewone beteekenis.

V. d. B.

Mr. M. W. F. Treub, Nederland in de Oost, Reisindrukken. H. B. Tjeenk Willink, Haarlem 1923.

Een boek, dat bestemd is om Indië in het moederland beter bekend te maken, moet, wil het zijn doel bereiken, ook werkelijk in ruimen kring gelezen worden. Aan dien eisch voldoet het ten volle, want zoowel de naam van professor Treub als auteur, als de boeiende wijze, waarop dit toch voor een goed deel uit een reisverhaal bestaande boek werd geschreven, staan daarvoor borg.

Daarnaast mag men eischen, dat de neergeschreven indrukken zoo objectief mogelijk een juist beeld geven en hierover valt wel een woord van critiek te zeggen.

Het minste zijn nog de onnauwkeurigheden gevolg van het te korte verblijf hier te lande, welk zonderegister zich — mirable dictu — voornamelijk afspeelt op het speciale gebied van den oudsten broeder van den schrijver, professor Melchior Treub. Deze bekende oud-directeur van landbouw zoude zich in zijn graf omkeeren — aldus het niet onvermakelijk verhaal van den schrijver — wanneer hij wist, dat de tegel, op het S.S. „Treub", waarop een citaat uit een zijner fransche geschriften is gememoreerd, door een grappemaker gelezen werd als „dansles in de Nes".

Van onzen kant zouden wij wel eens willen weten, wat professor Melchior zoude doen, wanneer hij van hooggeleerden broeder citaten onder oogen kreeg als:

blz. 83: „In verband met zijn vulcanische eigenschappen is de grond op Java bij uitstek zwaar en vast."

blz. 173: „De tabak is namelijk op Java een moerasplant, evenals de padi en het suikerriet".

blz. 183: „alang-alang, de meest gevaarlijke woekerplant".

blz. 193: „Om de (thee) plant weer op haar verhaal te doen komen, wordt er periodiek gesnoeid".....

blz. 207: „de takken (van de oliepalm) in welker oksel de tros groeit..."

Ernstiger bezwaren bestaan tegen den eenzijdigen kijk op verschillende economische en politieke toestanden. Deze toe te schrijven, zooals hier en daar geschied is, aan het feit, dat professor Treub als voorzitter van den Ondernemersraad hier kwam en als zoodanig zijn visie in dienst had te stellen van zijn beroep is onbillijk, want daarvoor is de auteur een te zelfstandig man.

Maar hij kwam uit den aard der zaak met personen in aanraking, voormannen uit de geld-, cultuur- en handelswereld, die een bepaalden kijk op de toestanden hebben en als geleiders ook dat lieten zien, wat strookte met hunne principes. Een sprekend bewijs hiervan levert zijn oordeel over de Inlandsche beweging; niet een S. I. vergadering of van Boedi Oetomo werd om zijn oordeel te fundeeren bijgewoond, maar een bijeenkomst van de Djamiatoel Hasanah welke vereeniging als een spontane en levenskrachtige volksuiting wordt beschreven, terwijl ze toch in werkelijkheid niet meer is dan een kunstmatige met daartoe door de groote cultures verschafte geldmiddelen in het leven geroepen contra-beweging tegen den Sarikat-Islam, een vitium originis, die een ontwikkeling in nationale banen uitsluit.

Een ander bewijs levert zijn oordeel over den Volksraad, waarbij hij met name de wanverhouding tusschen het parlemantaire gewaad en de werkelijke bevoegdheden hekelt. Inderdaad bestaat daar een wanverhouding, althans op het oogenblik, maar professor Treub zal zich toch niet kunnen ontveinzen dat de tijd komen zal, dat er een werkelijk representatief lichaam uit groeien zal en met het oog op die toekomst moest de ruime vorm gekozen worden. Neen, de bezwaren tegen den Volksraad bestaan hierin, dat men dezen bovenbouw aanvaardde zonder dat de onderbouw er stond, hetwelk al naar gelang van de politieke smaak kan uitgedrukt worden, dat of de decentralisatie te laat is gekomen òf de Volksraad te vroeg.

Om nu eens hetzelfde te demonstreeren op economisch terrein kan de beschouwing van Mr. Treub over de concurrentie van het staatsbedrijf contra het particulier bedrijf gelden. Al zal kunnen worden toegegeven, dat met uitzondering van de monopoliebedrijven en enkele andere die uit een sociaal oogpunt daarvoor in aanmerking komen, aan uitvoering van werken in eigen bedrijf minder ruimte dient te worden gegeven, over het hoofd gezien is, dat men destijds wel gedwongen was, juist met het oog op het ontbreken van behoorlijke particuliere aannemers alles in staatsbedrijf te doen, en dat nu ineens in te krimpen is niet zoo eenvoudig. De diagnose dat de kunstmatig opgezette bevordering van de nijverheid een tak van particuliere nijverheid

(de aannemers) het land uitdrijft, krijgt in haar ontstaan beschouwd een andere beteekenis.

Belangrijk en ook voor ons in Indië, voor wie het boek toch niet bestemd is, zijn de beschouwingen over den handel, en wel in het bijzonder het wijzen op den invloed welke het internaitonaal karakter van den handel op deze landen hebben moet. Professor Treub vestigt de aandacht erop dat tijdens den wereldoorlog Japan, China, Amerika en Australië de plaats innamen, welke vroeger Europa bezat en dat sedert de vrede grootendeels het afgeleide verkeer weer in de oude banen kwam; grootendeels, niet geheel echter, en met dat feit, dat Indië andere markten voor zijn producten heeft gevonden dan vroeger door bemiddeling van het moederland, dient rekening gehouden te worden. En juist op dit terrein moet er voor gewaakt worden, dat de verbindingen met den kern van het Oosten niet in handen komen van Chineezen en Japanners, maar zoo mogelijk in Nederlandsche handen blijven. En hierin ligt speciaal voor de banken een arbeidsveld, waar Nederlandsche belangen gediend kunnen worden.

Overigens hebben de hoofdstukken de groote cultures, de overige takken van het grootbedrijf, en de beteekenis van de koloniale grootonderneming, al geven ze voor kenners van Indië weinig nieuws, het voordeel kort en duidelijk een uiteenzetting te geven van de beteekenis van den Nederlandschen arbeid in deze gewesten en van het belang van Indië zelf bij dezen uitheemschen exploitatie-vorm. En dit is, waar in het moederland zoo vaak belangstelling ontbreekt en de arbeid hier te lande zoo weinig gewaardeerd wordt, op zich zelf al een voordeel; temeer is dit het geval nu het afkomstig is van iemand, die een zoo gezaghebbende stem in Nederland heeft.

W.

Memorie van overgave van den aftredenden resident van Benkoelen L. C. Westenenk.

Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau afl. XXVIII.

Het komt zeker hoogst zelden voor dat een memorie van overgave van een gewestelijk bestuurshoofd wordt gedrukt en uitgegeven. Als motief wordt in het voorbericht vermeld „dat deze memorie door haar volledigheid en uitgebreidheid als vraagbaak dienst kan doen voor een ieder, die omtrent het gewest Benkoelen in eenigerlei opzicht ingelicht wenscht te worden". Een loftuiting voor den schrijver. Ik acht de uitgave echter even belangrijk als toonbeeld van wat een bestuursambtenaar, wellicht moet ik beperken: een bestuursambtenaar in de buitengewesten, zijn kan.

De heer Westenenk was van Augustus 1915 tot April 1920 gewestelijk bestuurshoofd in Benkoelen en er is geen gebied van bestuurzorg, en welk gebied valt daar in Indië buiten, of hij heeft er zijn sporen op achter-

gelaten. Stel daarnaast de wetenschappelijke onderzoekingen, de uitingen van belangstelling in wat elders gebeurde en gij krijgt een indruk van den man, voor wien activiteit bestaansbeginsel is en die in een lange loopbaan geleerd heeft zelf te doen wat naar zijn overtuiging gedaan moet worden.

Met een korte opsomming van uit de memorie blijkende werkzaamheden moge worden volstaan. Wat omtrent de geschiedenis van Benkoelen na het optreden van de Hollanders vindbaar is, wordt verzameld, een chronologische lijst van geschiedkundige feiten omtrent Zuid Sumatra (met 454 a.D. beginnend) tot aan de komst van de Nederlanders opgemaakt, een vergelijkende studie van bestaande en vroegere schriftteekens der onderscheiden stammen in en om het gewest ondernomen, eveneens een onderzoek naar de verspreiding dier verschillende volksstammen, voorts een studie gemaakt van de godsdienstige vereering in verband met het in cultuur brengen van de voornaamste voedingsgewassen, ten slotte den stoot gegeven tot een juistere schrijfwijze van Indische geografische namen. Dit alles houdt met de bestuursvoering geen of slechts verwijderd verband. Maar ook op bestuursgebied blijkt van dezen wetenschappelijken speurzin, mogelijk wel eens wat overhaast, wat gauw tevreden uit overmaat van activiteit.

Een monografie van het margawezen van Zuid Sumatra wordt aangevangen, een tambo (schriftelijke overlevering) omtrent de grondleggers uit den vreemde van eenige marga's gepubliceerd. Een regeling betreffende de adatwettige inkomsten en heffingen van de marga wordt opgesteld, plaatselijk marga- of pekanfondsen gevormd en, teekenend beleid, de niet dadelijk noodige saldi bij de gewestelijke volksbank gedeponeerd en door den resident in het algemeen belang beheerd. Daaruit worden meerdere markthallen gebouwd, margafokstieren aangekocht en voor andere productieve doeleinden leeningen verstrekt. Voor de adatrechtspraak buiten de hoofdplaats Benkoelen wordt een nieuwe regeling ontworpen. Evenzoo voor de heeren- en gemeentediensten. Hier geldt het niet vastlegging van het bestaande maar reorganisatie. De gemeentediensten worden van een gemiddelde van 95 tot een van 8 per jaar en plichtige teruggebracht, de heerendiensten effectief gemaakt en onder contrôle gebracht, de afkoop ervan geregeld, zóó dat het geld, voor aankoop van verhardingsmateriaal, van karren en trekossen en voor blijvender kunstwerken gebezigd, de diensten het voelbaarst verlicht.

Onwenschelijke adatbeginselen worden bestreden. De kolonisatie in de Lebongvlakte wordt krachtig ter hand genomen, reserveering daartoe van gronden verzocht en in afwachting van goedkeuring en hulp van de regeering alvast met aanleg van irrigatiewerken begonnen en een „proefzending" Kedoesche kolonisten geinstalleerd.

Mede als tegenwicht tegen het S. I. geknoei op het gebied van economische organisatie, wordt het margabankbedrijf ingevoerd, financieel en administratief geregeld en van een handleiding voorzien. De invoer van nieuw vee, zoo groot als klein, wordt, bij gebrek aan technische hulp, geëntameerd, nadat een studiereis door Java den weg heeft gewezen. Ter voorbereiding van systematische medische en hygiënische voorlichting wordt een statis-

tiek van geboorte en sterfte door het geheele gewest georganiseerd, terwijl als dadelijke hulp uit de margafondsen bezoldigde mantri's in de controleurs-apotheekjes worden aangesteld, een cursus voor opleiding van mantri-verplegers wordt geopend en een nieuw ziekenhuis ter hoofdplaats wordt geprojecteerd. Op het gebied van het onderwijs wordt een Hollandsch-Chineesche school opgericht en een particuliere meisjesschool voor onderricht in vrouwelijke kundigheden, terwijl een plan wordt ingediend tot oprichting van nog 9 scholen, zoo voor jongens als voor meisjes.

Daarnaast komen dan begrijpelijkerwijs maatregelen en voorstellen voor wegenaanleg, havenverbetering, telegraafverbinding en dergelijke en door dat alles heen de oplossing van het vraagstuk der voedselvoorziening met al de daarvoor onvermijdelijke regelingen. Het verzamelen van onbekende dier- en plantsoorten (o.a. een massieve bamboe) laat ik onbesproken.

Maar buiten het verleden en het heden richt de actieve geest zich ook naar de toekomst.

Benkoelen moet een vliegdienst hebben met Palembang, een spoorverbinding met Zuid Sumatra, een zeehaven aan de Poelaubaai voor de groote cultures en de industrieën die de bodemschatten en de waterkracht willen benutten. Vooruit Benkoelen!

De vereering van Westenenk voor Raffles is te begrijpen. Het zijn verwante naturen.

B.

De rechtspraak der Possoërs onder het Indisch Gouvernement.

door

Dr. Alb. C. Kruyt.

Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat men van de minder op den voorgrond tredende volken der Buitenbezittingen in Indië de gedachte koesterde, dat hun adat- of rechtstelsel niet veel meer was dan kinderspel, en dat men zonder meer daarin veranderingen kon aanbrengen. Zoo heeft men indertijd ook van de Minahassers gedacht, en zonder veel nadenken heeft men aan deze menschen allerlei Westersche gebruiken opgelegd, die de gezonde ontwikkeling van het volk in den weg stonden. Thans weten we, dat het heele adatstelsel van een volk, hoe primitief ook, één geheel vormt als het gevolg van een bepaalde manier van denken dezer menschen en van een bepaalde beschouwing van hunne omgeving en de natuur, van de toestanden, waaronder zij leven. Die rechtsgebruiken berusten op het billijkheidsgevoel van de menschen, en ontleenen hunne heiligheid aan de omstandigheid, dat de voorouders die gebruiken reeds in acht genomen hebben, zoodat het nu levend geslacht geen veranderingen daarin mag aanbrengen, zonder daarvan de schadelijke gevolgen te ondervinden, als een straf van de voorouders.

De beginselen van dat recht zijn: vergoeding van aangerichte schade aan een enkel persoon, of aan den stam; verhinderen, dat een kwaaddoener opnieuw kwaad doet, niet om een afschrikwekkend voorbeeld te geven, maar om een rechtsvertreder tegen te houden om opnieuw het recht aan te randen.

De eenige autoriteit die deze rechtsgebruiken hebben is de goddelijke oorsprong, die er aan wordt toegeschreven. Verder houdt men zich aan die rechtsbepalingen, en onderwerpt zich aan

de straffen, die bij overtreding worden opgelegd, de een omdat het gevoel van recht sterk bij hem spreekt, de ander, omdat het gemeenschapsgevoel hem dringt om niet anders te zijn dan de anderen, een derde, omdat hij vreest voor de onaangenaamheid met zijne dorps- of stamgenooten, die het in hem zullen veroordeelen, dat hij zich niet aan de adat onderwerpt.

In een maatschappij, als de Toradja'sche was vóór de komst van het Gouvernement, moest ieder zijn eigen recht zoeken. Er waren overtredingen van de adat, waarvan de gevolgen schadelijk werden geacht voor den heelen stam. Wanneer bijvoorbeeld iemand het hield met een bloedverwante, met wie hij naar de adat niet mocht huwen, dan werd de berechting van deze bloedschande door den stam gezocht, omdat de gevolgen van zulk een daad voor allen schadelijk zouden zijn. Men verwachtte toch niet anders, dan dat ten gevolge daarvan een groote droogte zou ontstaan, die het gewas van allen te gronde zou richten.

Zoo was een aanklacht van tooverij, hekserij, weerwolverij, geen privaatzaak, maar daarbij was de heele stam betrokken, omdat allen aan de kwade gevolgen daarvan bloot stonden. Dan werd de gansche stam in de zaak betrokken, en de schuldige werd gedood.

Maar overigens zoekt ieder persoonlijk zijn eigen recht. De beleedigde gaat naar den schuldige toe, en tracht hem van zijne schuld te overtuigen. Zijn er ooggetuigen voorhanden, dan valt er niet te ontkennen; maar is dit niet het geval, dan ontkent de overtreder zijn schuld, zoekt althans allerlei uitvluchten, geeft redenen op waarom hij zoo gedaan heeft, en tracht zelfs op deze wijze het recht aan zijne zijde te krijgen. Wanneer klager en aangeklaagde even vlug ter tale zijn, wordt het een duel met woorden, waaraan geen einde komt.

Niet ieder echter was genoegzaam bespraakt en vlug van gedachte om de argumenten van den ander te ontzenuwen. Daarom riep hij de hulp in van een dorpsgenoot, die dit wel was. Als regel was dit het dorpshoofd, want een van de redenen waarom men hem stilzwijgend tot het hoofd van de dorpsgemeenschap had gemaakt, was juist zijn welsprekendheid, zijn slagvaardigheid in het debat. De tegenpartij had dan vaak ook een woordvoerder gekozen. Wanneer het een eenigszins belangrijke zaak gold, en de aanklager en de aangeklaagde behoorden tot verschillende gemeenschappen, dan

was zulk een rechtsgeding een groote gebeurtenis in de Possosche samenleving.

Beide partijen kwamen dan samen op een afgesproken plaats om over de zaak te spreken. Maar men zat niet bij elkaar: dit was te gevaarlijk, want men was gewapend, en een onvertogen woord zou de hartstochten kunnen doen ontbranden, en dan zou men handgemeen raken, voordat men het wist. Bovendien kon men eerst overwegen wat men zou antwoorden, wanneer men onder elkaar was. Daarom nam de eene partij haren intrek in den dorpstempel, en de andere schoot zich op in de smidse, wanneer de plaats van samenkomst een dorp was. Hield men de besprekingen in het veld, dan bouwde men zijne hutten op eenigen afstand van elkaar.

Aan de zijde van den aanklager waren een paar jonge mannen gekozen, die zich hadden doen kennen als betrouwbaar, slim en goed ter tale. Deze werden gebruikt om de woorden hunner partij aan die van den aangeklaagde over te brengen, en het antwoord er op in ontvangst te nemen. Ik behoef u niet te zeggen, dat er veel van deze zendelingen afhing; want van de wijze waarop zij de woorden overbrachten, hing de stemming der lieden vaak af. Ze konden er wat afdoen, of de woorden aandikken. Deze zendelingen liepen dan vaak dagen aaneen tusschen de beide kampen heen en weer, en soms kwam men dan toch niet tot een resultaat.

Redeneeringen, die voor ons niet opgaan, gelden voor den Possoër als juist. Ik wil hiervan een paar voorbeelden noemen: eene slavin was van haar meester weggeloopen, en in het huis van een voornaam man geklommen. Daar had zij een gordel met voorbehoedmiddelen genomen, en in het vuur geworpen. Het was een oud recht van slaven om wanneer zij minder goed behandeld waren door hun heer, bij een ander hun toevlucht te zoeken. Daar maakte zulk een voortvluchtige slaaf dan iets stuk. Als dan de echte heer zijn slaaf kwam opeischen, zei de nieuwe meester: „Gij kunt hem wel terugkrijgen, maar dan moet gij mij eerst vergoeden, wat hij van mij bedorven heeft; daarvoor eisch ik een buffel". Als de buffel dan betaald was, keerde de slaaf naar zijn oorspronkelijken heer terug. In het geval nu, waarvan ik sprak, eischte de man tot wien de slavin was gevlucht, eene ongehoord hooge vergoeding voor zijn verbrande talisman; men had daarmede wel vier slaven kunnen koopen. De vroegere heer der slavin gaf de zaak in handen van een bekwamen

stamgenoot, maar deze was niet in staat om iets van den eisch af te dingen, want de eischer beweerde, dat in den gordel behalve middelen, die hij tegen hoogen prijs van vreemdelingen had gekocht, ook een kies van zijn overleden vader was geweest, waaraan hij onberekenbare waarde hechtte. Wel vermoedde de rechter, dat dit gejokt was, maar het geval op zichzelf voelde hij ook als een reden tot het eischen van eene hooge boete. De slavin bleef dus bij haar nieuwen meester.

Een ander voorval: Iemand komt een ander spreken over een diefstal, dien deze zou hebben gepleegd. De beklaagde ontkent, maar staat heel zwak in zijn bewijsvoering. Bij de eerste „zitting" komt de zaak niet tot een einde, en zie, als men voor de tweede maal bijeenkomt, is de aangeklaagde in aanklager veranderd. „Want, beweert hij, bij de eerste bespreking heeft de eischer zoo hard gesproken, dat het kind van hem, beklaagde, daarvan is geschrikt, zoodat zijn levensgeest van hem is weggegaan, en het ziek geworden is. Hiervoor moet een boete worden betaald, anders kan de levensgeest van het kind niet tevreden worden gesteld en kan het kind niet beter worden. Dit is geheel in de gedachte van den Toradja; de aanklager wordt dus bevreesd, en laat zijn klacht vallen tegen zijn eigen vergrijp; want als hij dit niet doet, en het kind komt werkelijk te sterven, dan zal hij in nog grooter moeilijkheden geraken.

Een droom, waar of gefingeerd, wordt vaak als de aanleiding opgegeven tot een misdrijf of eene overtreding, en zulk een reden wordt als rechtsgeldige grond aanvaard. Bij kwesties over rechten op een stuk grond, weet de rechthebbende steeds urenlange overleveringen mede te deelen, die voor de Toradja's werkelijk bewijzen, dat hij recht heeft, maar die voor ons niets zeggen. Opvallend is, dat zulke rechten op gronden altijd bewezen worden met verhalen, waarin wordt medegedeeld, dat een voorvader van den rechthebbende dien grond van den oorspronkelijken bezitter heeft ontvangen als loon voor een bewezen dienst, die meestal bestaat in verleende hulp bij een oorlog.

Uit dit alles zien we, dat er heel weinig rechtszekerheid in de Toradja wereld bestond. Alles kon dienen tot bewijs en tegenbewijs, al was er ook weinig of geen verband tusschen zulk een bewijs en de eigenlijke zaak te ontdekken. Het kwam er maar op aan, dat men

nooit om een antwoord verlegen was; want hij, die niets meer wist te zeggen, werd beschouwd als overwonnen, als schuldig, zoodat hij een boete moest betalen, als hij de aangeklaagde was; of zijn eisch niet werd ingewilligd, als hij de aanklager was. Ja, in het laatste geval werd de eischer de schuldige, en moest hij betalen voor zijn „valsche" beschuldiging.

De Toradja heeft zijn eigen rechtspraak ongewild bespottelijk gemaakt in een vertelling, waarin wordt verklaard, waarom de kat de muizen steeds verdelgt, een verhaal dat over heel Midden Celebes (en ook in het geheele Westelijke deel van Indonesië) bekend is. Een kat had namelijk in een veld gejongd, en voor haar kinderen een bed gemaakt in het gras. Daar kwam op een goeden dag een hert aangerend, dat een van de kattenjongen doodtrapte (in sommige verhalen wordt gezegd, dat het hert een der jongen op het oor trapte, zoodat dit spleet; men wil hiermede de oorzaak van de veete tusschen beide dieren zoo klein mogelijk maken, waardoor de vertelling voor onze ooren nog dwazer wordt).

Poes ging er op uit om het hert tot verantwoording te roepen: „Gij zijt schuldig, hert, want ge hebt mijn kind doodgetrapt". Het hert echter schuift de schuld van zich af, zooals een Toradja dit ook zoo handig weet te doen: „Niet ik ben schuldig, antwoordde het, maar ik heb het geklop van de boomspecht gehoord, waarvan ik ben geschrokken, zoodat ik op de vlucht ben gegaan, en uw jong heb vertrapt". Nu ging de kat naar den boomspecht, en verweet hem, dat hij de oorzaak van den dood van haar jong was. Maar de specht had ook zijn antwoord gereed: „Ik ben niet schuldig, want ik heb geklopt omdat de vogel djindjikee een gevorkten staart heeft". Hoe de specht hiervan geschrokken kan zijn is niet duidelijk, maar verband tusschen oorzaak en gevolg behoeft er niet te bestaan. In andere lezingen laat men den specht antwoorden: „Ik heb geklopt, omdat de jaarvogel een witten kraag draagt", of: „omdat ik den eekhoorn heb gezien met een met bokkehaar versierde lans over den schouder", waarmee zijn pluimstaart natuurlijk bedoeld is.

Vervolgens ging de kat de djindjikee ter verantwoording roepen, maar deze antwoordde: „Niet ik ben schuldig, maar de nggoeriovogel, want die heeft een gelen doek om den hals, en daarom is mijn staart gevorkt". Als de kat den nggoerio heeft verweten, dat

hij eigenlijk haar kind heeft gedood, zegt de vogel: „Niet ik ben schuldig, de krab heeft mij een gelen sarong doen dragen, want zij heeft aan beide kanten scharen".

Nu ging de kat naar de krab, en zeide: „Het is slecht van u om aan beide kanten scharen te dragen, waardoor gij den nggoerio een gelen doek hebt doen dragen, waardoor zij den djindjikee een gevorkten staart heeft bezorgd, waardoor deze den specht heeft doen kloppen, waardoor die het hert op de vlucht heeft gejaagd, zoodat het mijn jong heeft doodgetrapt". De krab antwoordde: „Niet ik ben schuldig, maar de muis, die heeft mijn woning geroofd, daarom draag ik aan weerszijden scharen".

En nu komt de slotacte: de kat zoekt de muis op en zegt haar: „Gij zijt de schuld, dat mijn kind dood is, want gij hebt de woning van de krab gestolen, waardoor deze aan weerszijden scharen is gaan dragen, waardoor zij den nggoerio een gelen doek om heeft doen hebben, waardoor deze den djindjikee een gevorkten staart heeft bezorgd, waardoor de specht is gaan kloppen, waardoor hij het hert op de vlucht heeft gejaagd, zoodat het mijn jong heeft doodgetrapt". De muis kon hierop niet dadelijk een weerwoord geven; daarmee was bewezen, dat zij inderdaad de schuldige was. De kat pakte haar daarom beet, en doodde haar. Dit verhaal is een prachtige satire op de rechtspraak der Toradja's, al is het niet als zoodanig bedoeld.

Een rechtsgeding bij de Toradja's is dus een soort van godsoordeel. Men gaat uit van de gedachte: Degene, die in zijn recht is, wordt geholpen door de goden of de voorvaderen, en dezen zullen hem het rechte woord doen spreken. Iemand die zich vergrepen heeft aan de oude instellingen, tegen zijn billijkheidsgevoel in gehandeld heeft, zullen de goden niet helpen. Dit gevoel zit zoo diep bij den Possoër, dat hij een brutaal of onverschillig mensch moet zijn, wanneer hij zich niet inderdaad den moed voelt ontzinken om zich verder te verzetten, wanneer hij weet dat hij schuldig is.

De eerste maal dat ik van dit rechtsgevoel een diepen indruk kreeg, was toen een hoofd mij een en ander vertelde van zijne krijgsdaden. Hij had mij eerst in kleuren en geuren verhaald, hoe hij slechts van vier man vergezeld een versterking van den vijand had genomen door 's nachts over de omheining van het dorp te klimmen, en van binnen de poort open te maken. Daarna deed hij

een verhaal van een krijgstocht, dien hij met drie honderd man had ondernomen, maar toen zij bij den vijand waren gekomen, die verre in de minderheid was, waren ze niet tot den aanval overgegaan, maar onverrichterzake naar hun land teruggekeerd. Ik gaf hierover mijne verwondering te kennen, maar het hoofd antwoordde mij: „Och, we durfden niet aan te vallen, omdat wij wisten, dat we in de zaak, waaruit deze oorlog was voortgekomen, ongelijk hadden, en daarom zouden onze voorouders ons toch niet geholpen hebben, al waren we met z'n honderden".

Op deze autoriteit der goden beriep men zich op verschillende manieren, want het kwam meer dan eens voor, dat de partijen te goeder trouw waren, en beiden meenden in hun recht te zijn. Geen van de twee deed er dan het zwijgen toe, en de zaak zou onbeslist moeten blijven, wanneer men niet vast geloofde, dat de goden tusschenbeide konden komen. In kleinere zaken, vooral waar het leden van dezelfde gemeenschap gold, nam de aanklager of eischer genoegen met eene zelfvervloeking van den verdachte. Dan riep deze de goden beneden en boven aan, en sprak den wensch uit, dat hij door een krokodil zou worden gegrepen, of door een omvallenden boom zou worden verpletterd, wanneer hij werkelijk gedaan had, waarvan hij beschuldigd werd. Maar ook wanneer het niet tot zulk een zelfvervloeking was gekomen, en den verdachte trof na een korten of langeren tijd eenig ongeluk, dan werd de schuld als bewezen beschouwd, en het ongeluk gold als de straf die hem daarvoor door de goden toegezonden was.

Andere middelen om de uitspraak der goden uit te lokken waren de godsoordeelen. Daarvan kent men er onder de Toradja's drie. Een er van werd uitsluitend toegepast bij lieden, die verdacht werden door hekserij of weerwolverij den dood van hunne medemenschen te hebben veroorzaakt. De rechterhand van den verdachte werd dan met bladeren en doeken omwikkeld, alleen de middelvinger bleef vrij. De top er van werd even in kokende damar gestoken, zoodat er zich een kapje van hars om den vingertop vormde. Was dit afgekoeld, en werd het van den vinger afgenomen, dan ging men na of deze verbrand was of niet. Was dit wel het geval, dan hadden de goden zelf den beklaagde als weerwolf of heks aangewezen.

De beide andere methoden van godsoordeel worden over den

geheelen Archipel aangetroffen: het werpen met speren, en het duiken. In het eerste geval moet een vertegenwoordiger van iedere partij een speer in den grond werpen. De partij wiens speer het diepst in de aarde is doorgedrongen, hebben de goden aangewezen als in haar recht zijnde. Zoo ook bij het duiken: Degene, wien de goden zooveel adem geven, dat hij het langst onder water kan blijven, heeft blijkbaar het recht aan zijne zijde.

De vraag rijst bij ons op: Hebben de Toradja's dan nimmer ondervonden, dat degene, die door het godsoordeel in het ongelijk werd gesteld, naar hunne innige overtuiging in zijn recht was? Zeker, meer dan één verstandig hoofd heeft mij gezegd: „Het gebeurt wel, dat iemand door zijn recht verpletterd wordt", zooals men het uitdrukt. Maar juist deze verstandige hoofden waren innig blij, dat zij in het godsoordeel een middel hadden om eene zaak uit te maken; want van een godsoordeel was geen hooger beroep mogelijk; dan hadden de goden en voorouders gesproken. Die wijze Toradja's zagen liever, dat hij die recht had, ongelijk kreeg, dan dat het in een moeilijk te beslissen geding hard om hard ging, zoodat daaruit licht een oorlog zou kunnen voortkomen.

Maar ook al was de zaak uitgemaakt, de schuld bewezen, en de boete opgelegd, dan was men er nog niet; want dwangmiddelen kent de Toradja niet in den zin, dien wij aan dit woord hechten. Wanneer iemand toegestemd heeft een bepaalde boete te betalen, zal hij die in den regel wel voldoen, al gaat er soms geruimen tijd overheen, eer deze schuld is afgedaan. Wanneer hij dit niet doet, voelt hij zich schuldig tegenover de goden, en een droom, die op zijne nalatigheid doelt, ziekte of onheil, die hij als aanmaning van hoogerhand opvat, zetten hem wel aan om zijn best te doen om het noodige bijeen te brengen tot afdoening van de op zich genomen verplichting. Is hij voor deze wenken der goden onverschillig, dan bezwijkt de schuldige soms voor het onvermoeid manen van den eischer. Maar verder kan de doorsnee-Toradja niet gaan.

Sterkere dwangmaatregelen kan alleen hij nemen, die krachtiger is dan de schuldige, dit is, die over meer leden van zijne gemeenschap te beschikken heeft dan de ander. Dan gaat zoo iemand met geweld nemen, wat hem niet goedschiks wordt afgestaan, en waarop hij recht heeft. De zwakkere heeft ook nog een middel hierin, dat hij de te eischen schuld (de niet betaalde boete) aan een sterkere

kan overdoen. Met medeweten en goedvinden van dien sterkere neemt de zwakkere zooveel van diens eigendom als de schuld van den derde bedraagt. De sterkere eischt dan tweemaal zooveel van den schuldige. Voor zulk een maatregel was men zeer bang, maar men ging er zelden toe over hem in praktijk te brengen.

De rechtspraak hing te veel af van de eigenschappen van een bepaalden persoon. Had iemand door zijn karaktersterkte overwicht over zijne stamgenooten gekregen, dan maakte hij hiervan al spoedig gebruik om het recht te verdraaien, of om zaken in mekaar te zetten, die hem voordeel moesten bezorgen. Zoo iemand kon veel aan boeten loskrijgen van zijne landgenooten, want over het geheel zijn de Toradja's gemakkelijk te overbluffen, en de denkkracht van de meesten is niet groot genoeg om het onware in schijnbaar ware redeneeringen aan te toonen. Ze geven zich dan gewonnen, omdat ze inderdaad tegen de bewijsvoering van den ander niets kunnen inbrengen, maar ze voelen toch dat er iets niet klopt, en dat de tegenstander hen onrechtvaardig beschuldigt en beboet. Zoo hoopte zich dan veel wrok op in de harten van de menschen, die „zaken" met zoo iemand hadden gehad. Wanneer hij al te brutaal het recht verdraaide, en niet eens moeite deed om den schijn te bewaren van in zijn recht te zijn, dan gebeurde het in den ouden tijd wel eens, dat men lieden van een anderen clan of stam in den arm nam om den onverlaat voor hen te dooden. Maar vaak ook was de eerbied, die zoo'n sterke persoonlijkheid den menschen inboezemde zóó groot, dat men hem niet aandurfde gedurende zijn leven. Was de rechts verkrachter overleden, dan moesten zijne kinderen het vaak ontgelden, want als er onder zijne zonen niet één was, die zijn vader in innerlijke sterkte evenaarde, dan werden die kinderen om allerlei kleinigheden in rechten betrokken, en beboet, zoodat de menschen op deze wijze terughaalden, wat de vader hun had ontnomen.

Ik hoop u met deze schets een duidelijken indruk te hebben gegeven van de rechtsonzekerheid, waarin de Toradja's vroeger verkeerden. Velen hebben dit gevoeld, en begrepen, dat daaraan moest worden toegeschreven de weinige vooruitgang in hun leven. Zoo waren er vroeger ook menschen, die de nadeelen inzagen van de communistische samenleving, die den drang in zich voelden om vooruit te komen, maar die daarin belemmerd werden door

de communistische samenleving, waardoor hun meerdere ijver en energie alleen aan de gemeenschap en weinig aan henzelf ten goede kwam. Zulke lieden zochten dan naar middelen om zich aan dien gemeenschapsgeest te onttrekken. Ze verbergden op de eene of andere manier de goederen, die zij door hun ijver hadden verkregen, en die zij niet voor de gemeenschap beschikbaar wilden stellen. Of zij vestigden zich buiten hun stam onder menschen, aan wie zij geen verplichtingen hadden.

Zoo gebeurde het dan in den ouden tijd, dat enkele verstandige hoofden tot het besluit kwamen om zich een opperhoofd te kiezen, aan wien de beslissing in belangrijke aangelegenheden kon worden overgelaten. Een hunner daartoe te verkiezen ging niet. Ze waren immers allen menschen van gelijke beweging: de een had geen autoriteit over den ander. Neen het moest een echte koning zijn, een afstammeling van de vorsten, die uit den hemel op aarde waren neergedaald, menschen die oorspronkelijk wit bloed in de aderen hadden. Van zulke vorsten had men immers gehoord, want de bestuurders van Loewoe, Bone, Goa en al de andere kleinere rijkjes van de Boegineezen en Makassaren waren immers van de hemellingen afgestamd! De Moriërs gingen naar Matano om zich een vorst te halen uit de verwanten van den Datoe van Loewoe. „Onze pinangnoten zitten bij hoopen aan de boomen en vallen af of verrotten", zei men: „onze hanen hebben reeds lange sporen, en niemand is er om hun vleesch te eten". Deze woorden hadden betrekking op de hommage, die men gewend is aan zijne hoofden te brengen, en die gewoonlijk bestaat in geschenken van pinangnoten en hanen. „Het land is verdeeld en wij houden niet op elkaar te bevechten, vervolgden de gezanten, kom gij bij ons wonen, opdat wij onze oneenigheden aan u kunnen voorleggen". Zoo kwam dan een afstammeling van dat vorstengeslacht naar Mori. Toen voelde men zich meer op zijn gemak. Lieden, die zich door hunsgelijken verongelijkt achtten, zochten bij den vorst recht, en al hebben zijne uitspraken de menschen niet altijd bevredigd, men legde er zich toch bij neer, als eertijds bij de beslissing door een godsoordeel.

Op dezelfde wijze ging het met het landschap Todjo aan de Tominibocht. Van hier begaf zich een gezantschap naar den vorst van Bone, die een verren bloedverwant van hem aanwees om dat landschap te verlossen van zijne rechtsonzekerheid.

Voor deze vorsten is thans het Gouvernement in de plaats getreden. We weten dat het niet door de menschen is binnengehaald. Men had er van te voren reeds genoeg van vernomen om te weten, dat het streven van het Gouvernement heel anders is dan dat, waaraan de Toradja's gewend waren. Maar toch was het verzet niet van veel beteekenis. En al die tegenstand werd alleen opgewekt door afkeer van het verrichten van heerendiensten, iets dat noodig is om het land vooruit te brengen, maar waaraan de Indonesiër nimmer gewend raakt. Wanneer deze heerendiensten niet moesten worden geëischt, zouden de zegeningen van ons bestuur heel wat meer erkend worden.

De behoefte aan een autoriteit in de rechtspraak had zich reeds geopenbaard in de hulp, die men tot beslissing van zaken aan de Zendelingen vroeg. Maar van den beginne af aan hebben dezen ingezien, dat zij niet hiertoe geroepen waren, en dat het zendingswerk schade zou lijden, wanneer zij in deze richting aan de wenschen der menschen gehoor gaven. Hoogstens komt men met ons over eene zaak spreken om te weten, welke ontvangst deze bij den Europeeschen Ambtenaar zal krijgen. Al spoedig kwam er dan ook eene rust over de menschen, toen ze merkten, dat het Europeesch bestuur onomkoopbaar is, wat met de vorsten lang niet altijd het geval was. Toen men zag, dat een hunner hoofden om verregaande knevelarij voor zes jaar verbannen werd, een straf die voor de meesten onzer menschen gelijk staat met de doodstraf, begreep men, dat het Gouvernement kleinen en grooten op denzelfden voet behandelt, en daardoor voelen ze zich zekerder in hun bestaan.

Natuurlijk werd in de eerste plaats het houden van godsoordeelen verboden. Men had daaraan ook geen behoefte meer, en ik weet niet, dat men tegen dit verbod gezondigd heeft. Mij is daarvan slechts één geval bekend geworden, en wel van een distriktshoofd, dat in den ouden tijd tot de menschen behoorde, die het recht graag ten eigen bate aanwendden. De aanleiding dat de man het godsoordeel heeft doen spreken, was een zaak tusschen twee lieden, die beiden op denzelfden buffel aanspraak maakten. Zoo het toepassen van het godsoordeel in eenig geval vergeeflijk ware, dan was het in dit. Het was inderdaad moeielijk meer uit te maken, aan wien het dier toebehoorde, en verstandige Hollanders zouden in zulk een geval

de zaak ook beslissen met kruis of munt. De toenmalige Bestuurder van Posso begreep dit ook, maar toch werd de man vrij streng gestraft voor dit feit, naar mijn inzien terecht, want de Toradja kan zelf niet beoordeelen, in welke gevallen zoo'n middel vergeeflijk is, in welk niet. Hij moet weten, dat het voorgoed niet mag.

Maar het gevoel van rust en zekerheid dat men krijgt door de autoriteit van het Hoofd van bestuur, kan weer worden verstoord, wanneer de vertegenwoordiger van het Gouvernement het rechtsgevoel van de menschen niet bevredigt. Of met andere woorden: wanneer hij zoo weinig zich in den gedachtengang en in de denkbeelden van de menschen kan verplaatsen, dat hij uitspraken doet, die de menschen niet voldoen. Wij hebben een Bestuurder gehad, die niets over zijn kant liet gaan, en streng optrad, maar die toch allerwege bij de menschen gezien en bemind was. Een van de voornaamste redenen daarvan was, dat hij bij iedere zaak zich trachtte in te denken in de beweegredenen, die de schuldige tot de daad had gebracht, en dit in verband met de Possosche gewoonten, waaromtrent hij zich steeds liet inlichten. In geschillen tusschen twee personen nam hij niet alleen een beslissing, maar hij legde aan hem, die in het ongelijk werd gesteld uit, waarom hij niet in zijn recht was. Zelfs hij die geen gelijk gekregen had, was dan toch bevredigd, want hij voelde zijn ongelijk. Wanneer deze Bestuurder de overtuiging had, dat iemand onopzettelijk een misslag had begaan (en dit gold vooral overtredingen van bestuursbepalingen), dan ging hij niet aanstonds over tot straffen, maar hij liet het eerst bij een waarschuwing.

Koppensnellen werd natuurlijk dadelijk verboden. Maar de lust, ja de drang er toe, was in de eerste jaren van ons Bestuur niet dadelijk overwonnen. Eens gebeurde het in 1907, dat twee patrouilles soldaten in Mori overvallen en afgemaakt waren. De daders wisten, dat hun daad niet ongestraft zou blijven, en om het aantal schuldigen aan deze daad zoo groot mogelijk te maken, stuurde men van de afgeslagen hoofden der gedoode soldaten naar verschillende dorpen. Er waren er die zulk een geschenk niet wilden aannemen, maar anderen deden het wel. Dan werd het hoofd in den dorpstempel gebracht, de trommen werden bijna onafgebroken geroerd, met krijgskreten en gezang maakte men zich vroolijk over de verslagenen, en op deze wijze werden de gesnelde koppen aan

de in den tempel wonende geesten, de zielen der verslagen stamgenooten, opgedragen.

Hieraan had ook Taripa, de hoofdplaats van het landschap Onda'è meegedaan. Dit mocht niet ongestraft blijven. Maar hoe moest dit gebeuren? Moest het hoofd verantwoordelijk worden gesteld voor dien hoon, het Gouvernement aangedaan? Maar onze Bestuurder wist wat een hoofd bij de Toradja's beteekende: hij gaf wel leiding aan de zaken, maar alleen in die zaken, die de overige dorpsbewoners wenschten. Men had het toegezonden soldatenhoofd dan ook niet aangenomen, dan na algemeen onderling overleg. Het heele dorp moest worden gestraft. Maar hoe kon dit gebeuren? Want een boete, ware deze opgelegd, zou alleen op de vermogenden hebben gedrukt. Onze Bestuurder vond het middel: In de dorpstempel was het kwaad gedaan: den dorpstempel moest men afbreken. De straf was gevoelig, maar ieder erkende er de juistheid van, en er was geen kwaad bloed gezet.

Aan het dooden van heksen moest dadelijk een einde gemaakt worden, maar dit was ook niet gemakkelijk. Aan het periodiek uittrekken naar den erfvijand om daar koppen te halen, heeft men na de komst van het Gouvernement nooit meer gedaan. De vrees voor de voorouders, die aan hunne nakomelingen de opdracht hadden gegeven voor dit werk, bestond niet meer, want hun gezag was overgegaan in de handen van het Gouvernement. De voorouders waren immers niet in staat geweest hen tegen de soldaten te beschermen. Nu gold dus het gebod van het Gouvernement, en dat zeide: Niet koppensnellen! En men behoefde het niet te probeeren ook, want waarheen men ging in het land, overal was immers de Koempania. Men zou er dus dadelijk inloopen. En zoo kon men dan op Koninginnefeesten te Malili zien hoe Posso-Toradja's samen met hun erfvijanden, de To Kinadoe, gezellig en broederlijk deelnamen aan de volksspelen, en onder veel vroolijkheid hunne krachten tegenover elkaar beproefden in touwtrekken en dergelijke oefeningen.

Maar geen heksen meer terecht mogen stellen! Dit beteekende: Zich kalm laten vernietigen door een schepsel, dat het op den dood van zijne medeschepselen heeft aangelegd! Dit was te veel gevergd. Een bewijs hoe diep dit geloof aan heksen en weer-

wolven er bij de menschen inzit, is dat men het in de eerste jaren van ons bestuur nog verscheidene malen gewaagd heeft, verdachte personen te dooden, omdat men in zoo'n mate op de algemeene instemming rekende, dat men niet bang was, dat het geval verraden zou worden. De gevallen, die aan het licht zijn gekomen, zijn dan ook alle verraden door lieden, die zich op de schuldigen wilden wreken: Eene vrouw was boos op haar man, omdat hij een tweede vrouw wilde nemen, en zij verried, dat hij een vrouw die van hekserij werd beschuldigd, had gedood. Dit had de gevangenneming van verschillende personen ten gevolge. En dezen weer, hopende op vermindering van straf, verrieden, dat enkele maanden geleden een heel gezin uit zeven menschen bestaande, op beschuldiging van hekserij was uitgemoord. Zoo raakte de gevangenis te Posso vol menschen. Onze Bestuurder trachtte zich als gewoonlijk weer in te denken in den toestand dezer lieden, en toen kreeg hij de overtuiging, dat alleen de lastgevers zwaar gestraft moesten worden, maar dat de schuld van de uitvoerders van het bevel, een 40-tal lieden, veel geringer moest aangeslagen. Dezen waren meerendeels jonge mannen. Enkelen waren de schoonzoons van de lastgevers. Wanneer zoo iemand had geweigerd aan de moordpartij deel te nemen, zou hij eenvoudig van zijne vrouw gescheiden zijn geworden, want de man woont bij de vrouw in huis, en de schoonouders hebben groote macht over hem. Daarbij hebben de Toradja's de overtuiging, dat wanneer men iets uitvoert op last van een ander, alle verantwoordelijkheid voor rekening van den lastgever komt. Al deze overwegingen leiden tot het besluit om die schare van uitvoerders van den moord slechts met één jaar te straffen.

Er kwam bij dit vonnis nog een andere overweging. Personen die tot niet meer dan één jaar veroordeeld zijn, worden niet naar eene andere plaats overgebracht. Die veertig jonge mannen mochten dus te Posso hun straf uitzitten. En dit is een zaak van belang. Er zijn maar weinig slechte Toradja's. Dit wil niet zeggen, dat ze beter zouden zijn dan Europeanen. Maar hun maatschappij is nog zoo eenvoudig, geeft nog zóó weinig gelegenheid tot slechte daden, dat de minder goede eigenschappen van sommige karakters nog geen aanleiding hebben gehad zich te ontwikkelen. Wordt nu een Toradja die niet slecht is, gedeporteerd, dan komt hij in aanraking met werkelijk slechte karakters, die het zijne bederven, en hij komt

als een slecht mensch terug — wanneer hij zijn straftijd ten minste overleeft, want de meesten hunner sterven in den vreemde, en dit is misschien maar het gelukkigste.

De slaverij mocht in het nieuwe regime niet geduld worden.

De slaven kregen de gelegenheid zich voor *f* 60 vrij te koopen. Maar men deelde den bestuurder mede, dat men zijne slaven zonder meer de vrijheid gaf. Dit was een slimme zet van de Toradja heeren, want met vrijverklaren hadden zij het in hun hand den toestand te laten, zooals hij was. Als iemand eene som had gestort om zich vrij te koopen, zou hij sterk staan tegenover zijn vroegeren heer. Langzamerhand kwam aan het licht, dat er in de verhouding van vrijen en slaven werkelijk weinig veranderd was, en nu en dan werden zaken voor den Bestuurder gebracht, die gevolgen waren van dien onveranderden toestand. Gevallen van mishandeling werden verdedigd met de woorden: „Hij is mijn slaaf". In zulk een rechtsgeding kwam ook nu en dan aan het licht, dat een slaaf door zijn heer werd geëxploiteerd. De eerste opwelling van onzen Bestuurder was daaraan dadelijk en voorgoed een einde te maken. Hij zou zijne ondergeschikte beambten de bewoners van ieder dorp goed laten registreeren, en met dwang de slaven uit de huizen hunner meesters verwijderen. Maar hij dacht zich weer in, wat daarvan de gevolgen zouden zijn; hij onderzocht de toestanden zooals ze werkelijk waren. En toen werd het hem duidelijk, dat hij vele slaven geen dienst zou bewijzen door hen met geweld van hun heer te scheiden. Vooral in de landen, waar van oudsher een slavenstand heeft bestaan, zooals in de landschappen Onda'è en Lage, zijn de slaven niet alleen de ondergeschikten, maar veelal ook de armen. Aan de heeren behooren de sagoebosschen toe, en wanneer het rijstveld van den slaaf mislukt, mag hij zonder eenige vergoeding van de sagoeboomen van zijn heer nemen. Wanneer de band tusschen hem en zijn meester verbroken werd, zou hij met moeite aan den kost komen. De heer springt bij met geld voor de belasting, en ook nog andere geringer dingen geniet de slaaf voordeelen van zijn heer. De diensten die de slaaf daarvoor in de plaats aan zijn heer bewijst, zijn gewoonlijk niet zwaar; in elk geval wegen hem die lichter dan het verlies van zijn bestaanszekerheid. En daarom besloot onze bewindsman geen uitvoering te geven aan zijn voorgenomen dwangmaatregel; maar hij bepaalde zich er toe om overal bekend te ma-

ken, dat voormalige slaven hun heeren mochten verlaten, als ze dit wenschten; dat de heeren zouden worden gestraft, als zij dit hun slaven beletten; verder bepaalde hij er zich toe bij het behandelen van rechtszaken duidelijk uit te doen komen, dat het Gouvernement geen onderscheid maakt tusschen vrijen en slaven. Op deze wijze komt de Toradja-maatschappij langzamerhand in een nieuwe phase. Een nieuw geslacht groeit op, dat niet die kloof ziet tusschen vrijen en voormalige slaven, en zonder schade aanbrengende schokken zijn de Toradja's een schrede vooruit gebracht op den weg der ontwikkeling.

Zeer vele zaken worden den Bestuurder voorgelegd uit het huwelijksleven. Maar het huwelijksrecht der Toradja's is zoo geheel anders dan het onze. Wat heel veel moeite veroorzaakt in de zich langzaam vervormende maatschappij is, dat de man bij zijne vrouw moet inwonen. De menschen houden zich stijf vast aan dit gebruik niet alleen, maar ook de jonge vrouwen zelf willen niet van verandering weten. Ze voelen instinctmatig, dat deze instelling haar behoud is, dat deze gewoonte haar de goede positie bezorgd heeft. die ze nu in de maatschappij bekleeden. Maar de dorpen zijn klein, en dit noodzaakt de mannen vaak in eene andere plaats eene vrouw te zoeken, waardoor ze gedwongen zijn van domicilie te veranderen. Maar hierdoor is het wel voorgekomen, dat een overigens bekwaam dorpshoofd zijn betrekking heeft moeten neerleggen, omdat zijne vrouw niet met hem naar zijne woonplaats wilde gaan. Wanneer een distriktshoofd benoemd wordt uit eene andere plaats dan die waar hij moet wonen, dan kan de man deze betrekking alleen aanvaarden, wanneer ook de ouders zijner vrouw genegen zijn met hem te verhuizen, tenzij dat de beide echtelieden op een leeftijd zijn gekomen, dat zij op hunne beurt de lakens uitdeelen, en de naaste bloedverwanten van de vrouw overleden zijn.

Evenwel, met de benoeming tot bestuursbetrekkingen, onderwijzer, opzichter en dergelijke treedt de moeielijkheid minder aan den dag. De eer aan de betrekking verbonden, het vaste salaris, en de overweging, dat de meesters van het land die personen roepen, bewegen de menschen vaak tot toegeven in deze. Maar tegenover elkaar blijft men op zijn stuk staan. Dan komen voor den Bestuurder zaken als deze: Een man verlooft zich met eene weduwe onder voorwaarde, dat zij hem zal volgen naar zijn dorp. Maar als

het er op aankomt, zegt de familie tot den man: „Neen, gij moet bij ons komen wonen". De man verzet zich en zegt „De Vrouw heeft mij beloofd, dat zij mij zou volgen". „Dat kan wel zijn", zegt de familie der vrouw, „maar de adat gebiedt u hier te komen". „Dan verbreek ik mijne verloving", besluit de man. „Dat kunt gij doen, zegt de partij van de vrouw, maar dan moet gij de boete betalen, die op de verbreking van de verloving staat". Dat wilde de man niet; hij beriep zich op de voorafgemaakte afspraak, de tegenpartij hield zich aan de adat. Wat moet nu de Bestuurder doen? Zal hij op het Westersche recht steunende, en met den wensch om verandering in de genoemde adat te brengen, den man gelijk geven? Maar dan is er een antecedent geschapen, waarop vele anderen zich zullen beroepen, en deze moederrechtelijke adat, die zooveel goed gedaan heeft naast de kwade gevolgen, die haar vergezellen, zou met ruwe hand vernietigd worden, zeer tot schade van de gezonde ontwikkeling dezer maatschappij. Onze Bestuurder was wijs, en hij koos een middenweg, waardoor beide partijen bevredigd werden en de huwelijksadat in tact bleef.

Ik wil ten slotte nog een punt noemen: de bestemming der boeten. In de oude Toradja maatschappij moet de schuldige een boete betalen om de schade, die door hem is aangericht te herstellen, of om het rechtsgevoel van den beleedigde te bevredigen. Die boete is dan voor den eischer of aanklager. De gevaren aan dit wraaksysteem verbonden zijn groot, maar de ambtenaar, die zoomaar alle boeten aan het landschapsbestuur zou willen laten vervallen, zou geen goed doen. De menschen moeten langzaam in het denkbeeld worden opgevoed, opdat ze zich er aan wennen kunnen, dat de boeten beschouwd moeten worden als een straf voor het inbreuk maken op de inzettingen van de gemeenschap (het landschap), en dat ze dus aan haar behooren. Dat hierdoor de neiging bestreden wordt, waaraan men zich vroeger graag overgaf, om door het provoceeren van kwaad rechtszaken te scheppen, ten einde daaruit voordeel te trekken. Uit die neiging is het gezegde geboren: „Zijn beboetingen zijn zijn akkers". De gewone Toradja vindt zijn levensonderhoud in de opbrengst van zijn akkers, maar de persoon op wien de pas genoemde uitdrukking wordt toegepast, zoekt zijne inkomsten in hetgeen hij anderen door zijn onophoudelijk beboeten kan afnemen.

Onze wijze Bestuurder dacht er niet aan de bestemming der boeten met één slag te veranderen. Dit zou niet alleen het rechtsgevoel van deze menschen ten hoogste kwetsen, maar dit zou den Toradja's alle belangstelling in het recht doen verliezen. Waarom recht te zoeken, wanneer we de schade toch niet vergoed krijgen, want ook moreele schade wordt naar het voelen der Toradja's door stoffelijke middelen vergoed. Ook hierin ging onze wijze Bestuursambtenaar verstandig te werk: een deel van de boeten werd ingehouden voor het landschap, en dit was naar het gevoelen der menschen ook geheel in den haak, want ook in den ouden tijd nam de oudste van de gemeenschap, die had medegewerkt om den eischer gelijk te doen krijgen, een deel van de boete, die de beklaagde te betalen had. Soms wordt een deel van de boete in de kas van het dorp gestort. Bestaat deze boete in geld, dan worden daarvoor werktuigen gekocht, die door de heele gemeenschap gebruikt worden; is het een buffel of een varken, dan wordt dit dier geslacht bij gelegenheid van de uitvoering door de gemeenschap van eenig werk van algemeen belang: bij het aanleggen van een waterleiding van groote afmeting, of het vleesch er van moet dienen tot verhooging van de feestvreugde bij het algemeene oogstfeest. Op deze wijze worden de Toradja's opgevoed in de gedachte, dat het recht niet mag gezocht worden met de bedoeling er voordeel mee te behalen.

Ik zou nog voort kunnen gaan voorbeelden te geven hoe voorzichtig men moet zijn met recht te spreken in eene maatschappij, die zooveel van de onze verschilt, en waardoor de Bestuurder er toe zou kunnen komen om schromelijk onrechtvaardig te zijn, terwijl hij in de meening verkeert recht te doen. Een groot nadeel voor de rechtspraak bij volken als de Toradja's is de voortdurende wisseling van bestuursambtenaren. Ieder hunner brengt zijn eigen gedachten over rechtspraak mede. Ieder hunner blijft zichzelf gelijk, in welk deel van den Archipel hij ook geplaatst wordt. Maar wij, die jarenlang achtereen onder hetzelfde volk arbeiden, die zien hoe verschillende Bestuurders het recht handhaven, en welken invloed die verschillende houding op de menschen heeft, zijn in staat de verkeerde gevolgen daarvan op te merken.

Ik heb zooeven een Bestuurder geschetst, wien het er om te doen was werkelijk recht te spreken. Niettegenstaande zijne groote

strengheid, was ieder aan dezen man gehecht. Allerlei middelen werden besproken, waardoor men hem voor Midden Celebes zou kunnen behouden, toen er ernstig sprake van was, dat hij heen zou gaan. Hij is een groote zegen voor het land geweest.

Maar ook andere beelden gaan aan mijn geest voorbij. Ik zie iemand voor mij met een kort dik boek onder den arm; een man die de menschen nauwelijks liet uitspreken; wiens eerste woord bij iedere aanklacht was: „Dat is artikel zooveel!" Waarna het boek van onder den arm te voorschijn kwam, en uit het strafwetboek het bedoelde artikel werd voorgelezen. Dan volgde een forsche slag op het gesloten boek met de woorden. „Als een ambtenaar dit niet kent, is hij geen goed bestuurder". Dit beeld gaat slechts vluchtig voorbij; een paar jaar later was deze man wegens onbekwaamheid uit den dienst ontslagen.

Ik zie een ander beeld voor mij van een man met een zeer sterken wil, een groote energie en werkkracht. Iemand om respect voor te hebben; iemand, die in eene maatschappij aan de Westersche gelijk, een eervolle plaats zou innemen. Maar bij de Toradja's deed hij eer kwaad dan goed, want de mogelijkheid van een ander recht dan dat hetwelk hij aanhing, bestond niet. Dat er andere beweegredenen en aanleidingen voor daden zouden bestaan, dan hij er aan toeschreef, motieven, voortkomende uit eene geheel andere denkwereld, dan de zijne was, dat kwam niet in hem op. De Possoërs moesten zijn als hij: even stipt en correct; ze moesten even ijverig zijn als hij; ze moesten dezelfde zedelijke beginselen hebben als hij. En omdat hij zag, dat dit niet zoo was, liet hij het straffen regenen, die op zichzelf rechtvaardig waren, maar in verband met de omstandigheden tot onrecht werden. Omdat hij zag, dat er aan de rechtspraak van de hoofden een en ander ontbrak, ontnam hij hun die, trok haar geheel aan zich; maar daardoor was zij zoo goed als vernietigd, want men verzweeg de zaken liever, dan dat men voor allerlei dingen tientallen Kilometers ver moest loopen naar de hoofdplaats.

Toen een onzer bekwame bestuurders eens eene zaak met mij besprak, waarin hij een beslissing had te nemen, en hem uit den loop van het gesprek bleek, dat er veel meer achter zat, dan hij had vermoed, slaakte hij de verzuchting: „Wat is besturen toch moeielijk!" Dat is het inderdaad voor hem, die werkelijk het recht zoekt

van de menschen, die aan zijne leiding zijn toevertrouwd, voor iemand, zooals ik dien in den eersten bestuursambtenaar schetste. Niet moeielijk is die taak voor hem, die alleen zijn eigen begrippen van recht in toepassing brengt.

Van ons zendelingen, wordt terecht geëischt, dat wij met eerbied zullen staan tegenover den overgeleverden godsdienst van hen, aan wie wij het Evangelie brengen. Het geestelijk goed, dat de Indonesische volken, zelfs de meest primitieve, van hun vaderen hebben geërfd, is van groote waarde; het is de openbaring van het zoeken van den mensch naar het onzienlijke, overeenkomstig den aard en den aanleg, en den graad van ontwikkeling van het volk. Wij willen voor hen de geestelijke goederen, die wij bezitten, in dien vorm aanbieden, die hen dieper in de godsgedachte kan inleiden. Maar dit moet met omzichtigheid geschieden, en vooral met eerbied.

Maar niet minder eerbiedwaardig is het rechtswezen van een volk, omdat iedere uiting er van in nauw verband staat met de hoogte van ontwikkeling zijner maatschappij, en ieder voorschrift nauw samenhangt met zijn godsdienstige overtuiging. Willen wij als koloniseerende mogendheid werkelijk een zegen voor de Indonesische volken zijn, dan hebben wij hun niet oude rechtsinstellingen te brengen, die ook weder een gevolg zijn van de Westersche inrichting van de maatschappij en van onze moreele en godsdienstige overtuiging, maar dan zullen wij van het bestaande recht uitgaande de menschen langzamerhand opleiden tot hoogere rechtsbegrippen.

De Bestuursambtenaar behoort met schroom het volk te naderen, waarover hij recht heeft te spreken. Hij moet overal zijn licht opsteken om zijne fouten zoo gering mogelijk te doen zijn. Na 32 jaar in Indië te hebben gearbeid kan ik zeggen, dat de Bestuursambtenaren, die nu een goeden naam hebben, en die een zegen zijn geweest en nog zijn voor de volken die zij besturen, zich nooit hebben geschaamd om in de meeste dingen eerst ter schole te gaan bij het volk, waarover hun macht was gegeven; dat zij ook met ervaren zendelingen overleg pleegden om tot meer helderheid te komen ten opzichte van den weg, dien zij hadden te gaan.

's Lands Kina-onderneming.

door

Dr. M. KERBOSCH.

Zeer uiteenloopende overwegingen hebben in den loop der tijden de meeste regeeringen er toe gebracht, zelve actief deel te nemen aan het bedrijfsleven der naties. Omtrent de juistheid dier overwegingen bestaat veelal verschil van meening. Slechts in enkele gevallen is er meer overeenstemming, en beschouwt men oprichting van staatsbedrijven vrij algemeen als wenschelijk of zelfs noodzakelijk.

Zoo wordt het optreden van den staat als bezitter en beheerder van bedrijven door velen wenschelijk geacht, wanneer het geldt bedrijven met een overwegend sociale taak, of die uit hun aard tot monopoliseering leiden.

In gevallen, waarin duidelijk blijkt, dat het particulier initiatief te kort schiet in eene voor de gemeenschap belangrijke taak, wordt de noodzakelijkheid van een ingrijpen door den staat wel het minst in twijfel getrokken.

De Gouvernements Kina-cultuur dankt haar ontstaan aan de omstandigheid, dat de particuliere ondernemingslust in gebreke bleef.

Redelijkerwijze mocht ook niet verwacht worden, dat particulieren zich geroepen zouden voelen tot eene taak met zoo groot risico en zoo weinig kans op geldelijk gewin als de overbrenging van den kinaboom naar Java, en eventueel de acclimatisatie en cultuur der kina aldaar. Zou men er in slagen kiemkrachtig kinazaad of levende planten naar Java over te brengen? Zoo ja, dan zouden jarenlange proefnemingen op groote schaal noodig zijn, om uit te maken, of de kinaboom hier gedijen kon, en welke cultuurwijze de beste zijn zou. En eerst ná deze proefnemingen, zou men door analysen van gecultiveerde boomen te weten kunnen komen, of de geïmporteerde planten tot de goede kina-soorten behoorden.

Hier waren te veel onzekerheden, om het particulier initiatief te verlokken, dat zich, begrijpelijkerwijze, slechts leiden laat door eene redelijke kans op winst.

Het spreekt van zelf, dat deze kans voor de Regeering even gering was. Het waren dan ook overwegingen van geheel anderen aard, die Haar tot overbrenging van de kinaplant naar Java deden besluiten. Het ging er om, den kinaboom, die onder de geneeskrachtige planten een eerste plaats veroverd had, voor uitroeiing te bewaren. De roekelooze wijze immers, waarop de inboorlingen in Z. Amerika de kinaboomen in de oorspronkelijke wouden exploiteerden, moest binnen afzienbaren tijd leiden tot practisch algeheele uitroeiing.

Door overbrenging van de kinaplant en door geregelde cultuur dezer plant in Java's bergland wilde men trachten, de voortdurende productie van onmisbaar geworden geneesmiddelen als kinabast en kinine te verzekeren. Geen commerciëele berekening, maar een ethisch doel stond dus op den voorgrond. Hier moest gehandeld worden in het belang der gemeenschap, ook zonder redelijke kansen, dat de onderneming ooit behoorlijke winsten brengen zou.

Het waren vooral natuurwetenschappelijke onderzoekers, die telkens opkwamen voor het behoud der kinabast, het koortswerend geneesmiddel bij uitnemendheid. De Académie des Sciences te Parijs deed in 1849 door hare leden de Jussieu, Richard en Gaudichaud een rapport uitbrengen omtrent de wenschelijkheid van de overplanting van den kinaboom. In dit rapport vindt men o.m. de volgende uitspraak: „On ne peut que recommander les essais „et *c'est au gouvernement de les tenter,* car quoiqu'on n'ait pas des „données précises sur le nombre d'années, dont l'arbre a besoin „pour que l'écorce ait toute la perfection et que le rendement „atteigne le maximum, on peut calculer sur une assez longue durée, „*et les gains sont trop incertains, trop éloignés certainement, pour „engager l'industrie particulière dans de pareilles tentatives*" [1]). Hier is dus reeds duidelijk uiteengezet, waarom in deze de staat het initiatief te nemen had.

Terecht begrepen dan ook de toenmalige Nederlandsche regeerders, dat hier niet op het particulier initiatief te rekenen viel; zeker zal hun in dien tijd — het midden der vorige eeuw — toen men in-

1) cursiveering door mij. K.

menging van den staat liefst zooveel doenlijk vermeed, de beslissing, om zelf handelend in te grijpen, niet licht gevallen zijn. Van huis uit voelden zij zonder twijfel heel weinig voor uitbreiding der staatsbemoeienis. Indien zij er toch toe overgingen, maakten zij slechts van den nood een deugd.

Zeker kon toen niemand voorzien, dat het besluit tot overbrenging van den kinaboom naar Java het ontstaan van een bloeiend staatslandbouwbedrijf ten gevolge zou hebben. Het ging ook niet in de eerste plaats om de oprichting van een staatsbedrijf. Het ethisch doel stond geheel op den voorgrond. Wel moet men zich toen reeds bewust geweest zijn, dat, om dit doel te bereiken, aanleg en geregelde exploitatie van uitgebreide aanplantingen (dus het begin van een staatslandbouwbedrijf) noodig zouden blijken. Dit vooruitzicht zal zeker mede oorzaak geweest zijn, dat de staat eerst na lang aarzelen [1]) er toe overging, het pionierswerk te verrichten voor de kinacultuur, waar het particuliere initiatief te kort schoot. Geleidelijk heeft zich later deze poging van den staat tot invoer en teelt der kina ontwikkeld tot een winst-bedrijf van beteekenis.

De resultaten, gedurende de eerste periode (1854-1872) met de teelt der kina verkregen, hebben wel duidelijk bewezen, hoe goed het was, dat juist de staat handelend is opgetreden. De eerste uitkomsten immers waren economisch verre van bevredigend. Wel had men door Hasskarl's expeditie, en later door den Nederlandschen consul in Bolivië en ook door ruil met de leiders der kinacultuur in Britsch-Indië, van een groot aantal kinasoorten zaden en levende planten ontvangen. Ook bleken de meeste van deze kinasoorten hier te lande goed te gedijen. Toen men echter de eerste bast-analysen der op Java gekweekte soorten verrichten kon, bleken al deze soorten [2]) basten te produceeren met een laag kininegehalte.

Kinine was het eerst in 1820 door Pelletier en Cavantou uit de kinabast afgescheiden, en sedert dien had de geneeskunde deze scheikundige verbinding als het voornaamste koortswerend

1) Reeds in 1829 werd er bij de Regeering op aangedrongen, den kinaboom naar Java te doen overbrengen; eerst in 1852 ontving Hasskarl de opdracht voor de bekende expeditie naar Z. Amerika.

2) Met uitzondering van enkele ex. van Cinchona Officinalis, welke soort echter zich in de aanplantingen op Java niet gunstig ontwikkeld heeft.

bestanddeel van den bast leeren kennen en waardeeren. De vraag naar kinine werd dus steeds grooter; en daarmee hield van zelf gelijken tred de vraag naar kinabasten met een hóóg kinine-gehalte. Want de laaggehaltige kinabasten leverden niet alleen een ongunstig rendement, maar de kinine-fabriekatie uit deze basten werd bovendien bemoeilijkt door het relatief hooge gehalte aan neven-alkaloïden, dat er meestal in voorkomt.

Het eigenlijke doel der Regeering n.l. de uitroeiing van den kinaboom te voorkomen, en de geregelde productie van kinabasten te verzekeren, was dus wel bereikt. Het zag er echter geenszins naar uit, alsof de teelt der kina zich ooit zou kunnen ontwikkelen tot een economisch loonende cultuur. De kinabasten met hóóg kinine-gehalte, die de markt bij voorkeur vroeg, kon men niet, of althans slechts in onbeduidende mate, produceeren. De Gouvernements-plantsoenen leverden slechts basten met een laag kinine-gehalte, welke voor de kinine-fabrikatie weinig geschikt waren, en bovendien op de markt veel lager prijs haalden dan hóóggehaltige basten. De prijs der basten werd immers geheel bepaald door het kinine-gehalte.

Na zooveel moeite en toewijding, na het aanvankelijk succes van den invoer en de cultuur der planten, na beduidende uitgaven aan uitgebreide proefnemingen — nog geen vooruitzicht op een economisch loonend bedrijf! De meening is niet gewaagd, dat het particulier initiatief, hadde het al aangevangen, ná dit alles de zaak als hopeloos zou verlaten hebben. Deze onderstelling wint aan waarschijnlijkheid, wanneer men nagaat, hoe de pogingen der Regeering, om in dien tijd de particuliere planters tot de cultuur der kina te bewegen, vrijwel op een fiasco uitliepen. De Regeering stelde daartoe bij Besluit van 12 November 1867 No. 19 kina-planten kosteloos ter beschikking. Slechts enkele planters maakten van dit aanbod gebruik. Geen hunner gaf aan den aanplant der kina een omvang van eenige beteekenis. De voornaamste prikkel van den particulieren ondernemingsgeest, de kans op redelijke winsten, was hier alweder te gering. Jarenlang bestonden dan ook de op de kina-markt aangeboden plantage-basten van Java voor het overgroote deel uit Gouvernements product.

Overeenkomstig Haar doel: de geregelde productie van kina-bast voor de toekomst te verzekeren, wilde de Regeering den kina-

boom zooveel mogelijk over geheel Nederlandsch-Indië verspreiden. Met medewerking der bestuursambtenaren werden daarom pogingen gedaan, om de inlandsche bevolking, in streken, waar klimaat en bodem geschikt leken, tot den aanplant van kina te bewegen, ten einde zoodoende eene bevolkings-kinacultuur in het leven te roepen. Ook voor dit doel werd het noodige plantmateriaal wederom kosteloos door de Gouvernements Kina-onderneming beschikbaar gesteld. Groote hoeveelheden kina-planten werden verzonden naar: Buitenzorg, Cheribon, Tegal, Pekalongan, Banjoemas, Semarang, Madioen, Pasoeroean, Probolinggo, Besoeki, Banjoewangi, Padang, Palembang, Benkoelen, Molukken, Celebes, Menado en Ternate. Zoo werden duizende kina-planten over den geheelen archipel verspreid. De bevolking bleek echter voor de nieuwe cultuur weinig te voelen. Het kweeken der kina vereischt meer zorg en nauwlettendheid dan men in 't algemeen van den inlandschen landbouwer verwachten mag. Bovendien vordert een gewas als kina, dat eerst na 4 jaren de eerste inkomsten binnenbrengt, te veel van de geringe kapitaal-kracht van den inlandschen landbouwer. Deze poging, om te komen tot eene bevolkings-kinacultuur, is dan ook op eene algeheele mislukking uitgeloopen.

Blijkt uit het voorgaande reeds, hoe de Gouvernements Kinacultuur hare sociale roeping t.o.v. de particuliere ondernemers en eveneens tegenover de inheemsche bevolking ten volle begrepen en vervuld heeft, nog duidelijker komt dit aan het licht, wanneer men de verdere geschiedenis van deze overheids-cultuur nagaat. In 1872 begonnen n.l. de economische vooruitzichten der kinacultuur een veel gunstiger aanzien te krijgen. In dat jaar werden de eerste analysen verricht van kinaboomen uit zaad, dat de Nederlandsche Regeering in 1865 door toevalligen aankoop verkregen had van den Engelschman George Ledger. Uit de verkregen analyse-cijfers bleek nu, dat deze z.g. Ledger-kinasoort basten produceerde met een tot nu toe ongekend hóóg gehalte aan kinine. Aangezien deze kina zich ook door een gunstigen groei onderscheidde, werd hiermede de mogelijkheid geopend, om te voldoen aan de vraag van de markt: de productie van kinine-rijke basten. Bovendien was er alle kans, dat deze basten een beteren prijs zouden kunnen bedingen, evenredig aan het hoogere gehalte.

Zoodra deze wending in de economische vooruitzichten der kina-

cultuur vaststond, heeft het Gouvernement opnieuw alle moeite gedaan, om het particulier initiatief van deze gunstige wijziging te laten profiteeren. De nieuwe kinasoort werd krachtig voortgeplant. Zaden en planten werden kosteloos ter beschikking gesteld van belanghebbenden. De Gouvernements Kina-onderneming werd voor belangstellende planters steeds toegankelijk gesteld, zoodat ieder planter kon kennis nemen van de daar reeds opgedane ervaringen. De leiders der Gouvernements cultuur trachtten door rationeele proefnemingen de beste wijze van kweeken, planten en oogsten der kina vast te stellen, en hielden niet op, de particuliere planters aan te moedigen en voor te lichten. Met recht mocht dan ook van Gorkom [1]) in 1884 schrijven: „de Gouvernements Kina-„onderneming is jarenlang een proef-onderneming op groote schaal „geweest; de vaste regelen en stelselmatige methoden, daarvan het „vruchtbaar gevolg, komen vooral ten bate van de particuliere „planters, die op het voetspoor en met de hulp van het Gouver-„nement, tot deze cultuur zijn overgegaan". Vooral heeft zeer veel tot het ontstaan der particuliere kina-cultuur bijgedragen de bekende publicatie van Moens in 1877 „Geschiedenis van 8½ bouws Ledgeriana-kina". In dit artikel berekende Moens de geldelijke voordeelen, met 8½ bouws der oorspronkelijke Ledger-kina verkregen. Het particulier initiatief begon nu wakker te worden. Van alle kanten werden zaden en planten aangevraagd. Duizenden bouws woeste gronden, vooral in de Preanger Regentschappen, werden in erfpacht verkregen voor de teelt der kina. Zoo ontstond naast en door de Gouvernements Kina-onderneming de snel-opbloeiende particuliere kina-cultuur.

Ook t.o.v. de arbeidstoestanden nam de Gouvernements kina-cultuur al spoedig een voor dien tijd ethisch standpunt in. Geboren in den tijd van het beruchte cultuurstelsel, behoorde zij feitelijk niet tot de cultures „op hoog gezag". Het is evenwel begrijpelijk, dat men aanvankelijk begon, de werkzaamheden te verrichten in betaalde heerendiensten. Reeds in 1864 bepaalde echter de Regeering bij Besluit van 24 Januari No. 27 „dat de werkzaamheden bij de kinacultuur slechts bij uitzondering in betaalde heerendiensten mochten worden verricht, en dat daarvoor, in den regel, vaste vrij-

1) O. I. Cultures, 2e editie.

willige arbeiders in dienst moesten worden genomen". Vooral *van Gorkom* hield er, niettegenstaande tegenwerking van eigen personeel en van het inlandsch bestuur, gestreng de hand aan, dat alle werkzaamheden werden verricht in vrijen arbeid. Het resultaat was, dat in korten tijd de Gouvernements Kina-cultuur van gedwongen tot vrije cultuur werd; en dat — zooals van Gorkom meldt — „bij „hooger betalingen, met veel minder arbeiders heel wat meer ge„praesteerd en bovendien aanmerkelijk bezuinigd werd".

Toen de particuliere kina-cultuur, aldus geholpen door het Gouvernement, eenmaal goed in het zadel zat, had hiermede de Gouvernements Kina-onderneming slechts een deel harer roeping vervuld. Want het was te voorzien, dat wetenschappelijke voorlichting — reeds van zooveel belang gebleken — ook in de toekomst wenschelijk blijven zou. En zonder twijfel zou hiervoor de Gouvernements Onderneming met haar ervaren wetenschappelijk personeel de aangewezen instelling blijven.

Intusschen was de Staat, door de vele proefnemingen langzamerhand in het bezit gekomen van uitgebreide aanplantingen, grooter dan voor proefnemingen en wetenschappelijke voorlichting noodig was. Van zelf deed zich nu de vraag voor, of het raadzaam zijn zou, deze aanplantingen aan te houden en verder te exploiteeren. Het duurde niet lang, of er gingen van particuliere zijde stemmen op, die aandrongen op inkrimping van den aanplant, en omzetting der Gouvernements Onderneming in een Proefstation met slechts een beperkten aanplant voor proefnemingen.

Reeds in 1874 schijnt eene poging gedaan te zijn, om den Staat van zijn kina-aanplantingen af te helpen. Van Gorkom [1]) schrijft daaromtrent het volgende: „In den loop van het jaar 1874 werd „het denkbeeld geopperd, om de Gouvernements kinatuinen tegen „billijke vergoeding der kosten van aanleg, onder de bestaande „bepalingen aan de particuliere nijverheid in erfpacht af te staan. „Er werd echter overwogen, dat, zoolang de kinacultuur zich nog „niet méér algemeen, kon het zijn, tot een volksbedrijf ontwikkeld „had, de Regeering van hare tuinen geen afstand mocht doen". Deze beslissing is van groot belang geweest, juist voor de particuliere kina-cultuur. Waren immers in dien tijd de Gouvernements

1) Ind. Mercuur 20 Maart 1906.

kinatuinen overgegaan in handen eener particuliere maatschappij, dan is het zeer de vraag, of het kostbare planten-materiaal dier tuinen verstrekt was aan alle particuliere belanghebbenden met dezelfde onpartijdigheid en loyauteit, waarmee het Gouvernement de planters geholpen heeft. En ten zeerste mag betwijfeld worden, of in dat geval met denzelfden ijver en volharding het moeizame werk der selectie verricht was, waaraan de Java kinacultuur zooveel te danken heeft.

Een ernstiger aanslag op het bestaan der Gouvernements Kina-onderneming werd eenige tientallen jaren later gepleegd, toen intusschen door ongebreidelde uitbreiding der particuliere aanplantingen eene overproductie van kinabast ontstaan was, en dientengevolge de marktprijzen tot een bedenkelijk niveau daalden. De Gouvernements Kina-onderneming werd toen in de oogen der particuliere producenten de algemeene zondebok. Deze zagen geheel over het hoofd, dat in vergelijking met de uitbreiding der particuliere kinacultuur de vermeerdering der Gouvernements plantsoenen slechts onbeduidend was. Zij beschouwden den „kina-planter Gouvernement" niet langer als den pionier en voorlichter op het gebied der kinacultuur, maar alléén als den mededinger op de kinamarkt. In de jaren 1888 tot 1897 werden herhaalde betoogen tot de Regeering gericht, om de Gouvernements aanplantingen in te krimpen. En ten slotte bezweek de Regeering voor den aandrang; in 1897 werd in beginsel aangenomen, om over te gaan tot inkrimping der aanplantingen, en de Gouvernements Onderneming te hervormen tot een proefstation.

Men behoeft in dit besluit geen principieele beslissing te zien van de Regeering t.o.v. de questie, of de staat al dan niet zou blijven deelnemen in de kinabast-productie. Want al spoedig zou blijken, dat er van een beginselvaste politiek in dit opzicht nog weinig sprake was.

In het zelfde jaar 1897, waarin de Regeering tot inkrimping Harer onderneming besloot, steeg de unit-prijs [1]) van 2.12 cent tot 7.90 cent. Gedurende de jaren 1898 en 1899 bleef de gemiddelde

1) Als eenheid (unit) rekent men op de kinamarkt eene hoeveelheid van 5 gr. zwavelzure kinine in bast. De unitprijs is het aantal Nederlandsche centen, dat betaald wordt voor 5 gr. zwavelzure kinine in bast d.i. per procent zwavelzure kinine en per ½ Kg. bast.

unit hóóg, n.l. resp. 7.05 en 10.10 cent. Niettegenstaande verhoogden aanvoer bleek de Amsterdamsche markt willig basten te koopen tegen hoogen prijs.

Na deze snelle wijziging der markt-situatie bleef er van de argumenten tegen de Gouvernements Kina-onderneming weinig meer over. De markt had zich immers geheel hersteld, nog voordat aan de inkrimping der Gouvernements Onderneming een begin van uitvoering gegeven was.

Gelukkig had de toenmalige beheerder der Gouvernements Kina-onderneming, P. v a n L e e r s u m, met de uitvoering van het besluit tot inkrimping op verdienstelijke wijze weten te talmen. Toen dan ook de Regeering in September 1901 op dit besluit terugkwam, was er van de inkrimping praktisch nog heel weinig tot stand gekomen. Dit doet echter niets af aan de beteekenis van het feit, dat een succesvolle aanslag op het bestaan der Gouvernements Kina-onderneming gepleegd was. Wij zien hier een overheidscultuur, die dank zij de toewijding en het goede inzicht der leiders bezig is, een economisch succes te worden; die, als oudste en meest ervaren bedrijf, met groote loyauteit geheel de verworven kennis en ervaring ten dienste gesteld heeft van particuliere ondernemers — en na korten tijd is eene klacht door dezelfde particuliere ondernemers, die eene ongunstige marktsituatie, ten onrechte, geheel wijten aan de mededinging van het Staatsbedrijf, voldoende om de Regeering tot inkrimping van Haar bedrijf te bewegen.

Hieruit blijkt wel duidelijk — en nog duidelijker uit het besluit tot herroeping der inkrimping — dat door de Regeering, wat betreft de wenschelijkheid, om eigen winstbedrijven te exploiteeren, nog geen vaste gedragslijn gevolgd werd. Voor een staatswinstbedrijf was dan ook onder deze beginselloosheid het bestaan even onveilig als Damocles' hoofd onder het zwaard.

Het verdient verder wel de aandacht, dat hier een staatsbedrijf werd aangevallen niet om slecht beheer of ongunstige uitkomsten, maar integendeel juist om de gunstige resultaten. En ten slotte, het feit, dat de aanval uitging van hen, die de opkomst van hun eigen bedrijf aan de Gouvernements Onderneming te danken hadden, mag wel in staat zijn, om tot eenige voorzichtigheid te manen, wanneer particuliere mededingers een oordeel uitspreken over winstbedrijven van den Staat.

Beschouwt men de questie in beginsel, en vraagt men zich af, of het redelijk was, dat de Staat aan de kina-cultuur zelf actief bleef deelnemen, dan moet het antwoord daarop bevestigend luiden. Vooreerst opende deze deelneming de mogelijkheid, om de groote kosten goed te maken van invoering en voorbereiding der cultuur, welke kosten geheel door de gemeenschap gedragen waren ten bate van een gering aantal particuliere ondernemers. De staat had hier een groot risico gedragen. Dat de gemeenschap deelen zou in de verkregen resultaten, lijkt volkomen billijk.

Van meer beteekenis, mogen wij aannemen, zal voor de Regeering geweest zijn de overweging, dat door Hare actieve deelname aan de kinacultuur, de beschikking over goedkoope kinine voor de bevolking het best verzekerd zijn zou. De geschiedenis heeft de juistheid van dit inzicht volkomen bevestigd. Dank zij hare eigen belangrijke bastproductie heeft de N. I. Regeering steeds de beschikking gehad over goedkoope kinine ter verstrekking aan de bevolking. Dat het woord „goedkoop" hier niet overdreven is, kan blijken uit het feit, dat aan de N. I. Regeering zwavelzure kinine geleverd wordt in tablettenvorm tegen den prijs van ƒ 27.50 per Kg., terwijl de door het Kina-bureau vastgestelde minimumprijs, beneden welke de aangesloten fabrikanten geen kinine mogen verkoopen (zonder nadere vergunning) bedraagt ƒ 46.— per Kg. Mocht vroeg of laat de Regeering geen goedkoope kinine meer kunnen betrekken, dan biedt de Gouvernements Onderneming Haar de gelegenheid, om door eigen bereiding tegen geringe kosten steeds ruime hoeveelheden kinine beschikbaar te hebben.

Ook in een ander opzicht is het van belang, dat de Staat blijvend deelneemt aan de productie van kinabast n.l. ten einde de konstante productie in voldoende hoeveelheid van een onmisbaar geneesmiddel als kinine ook voor de toekomst te verzekeren. Na de vele up and down's, welke de kinacultuur heeft doorgemaakt, zal wel niemand aannemen, dat het voortaan den kinaplanter steeds voor den wind zal gaan. Perioden van lage prijzen kunnen óók in de toekomst het bestaan van menige kina-onderneming in gevaar brengen. Dan is de kans groot, dat de particuliere ondernemer, uitsluitend rekening houdend met zijn finantieel belang, zijn kinaaanplant opruimt, zoodra eene andere cultuur hem betere vooruitzichten biedt. Leerzaam in dit opzicht is de geschiedenis van de

kina op Ceylon, waar deze cultuur jarenlang van groote beteekenis was, en thans geheel verlaten is. Men moet niet denken, dat zoo iets alleen mogelijk zijn zou, wanneer de bastprijzen zóó laag worden, dat de ondernemingen met verlies zouden moeten werken; ook bij matige prijzen en geringen verkoop kan overgang tot eene andere cultuur finantieel voordeel bieden. Verder kunnen ook overwegingen van cultuur-technischen aard tot omzetting van kina in eene andere cultuur doen besluiten, bijv. de verwachting, dat andere gewassen zich op oude kina-gronden gunstiger ontwikkelen zullen dan eene herbeplanting met kina.

Zal de particuliere ondernemer, die uitgaat om winst te maken, zonder bezwaar van koers veranderen, zoodra hij met de kina niet voordeelig meer vaart, voor den Staat gaat het belang eener geregelde en voldoende productie van een voor de heele menschheid onmisbaar geneesmiddel boven direct voordeel. Ook wanneer de productie van kinabast geen winst of zelfs verlies zou opleveren, zou de N. I. Regeering, die de kina-cultuur hier invoerde „humanitatis causa", zich bezwaarlijk kunnen onttrekken aan den plicht, om zoo goed mogelijk voor voldoende productie zorg te dragen. Daarom is het van belang, dat de Regeering op niet te geringe schaal blijvend deelneemt aan de productie van kinabast.

Ook in politiek opzicht kan de daadwerkelijke medezeggenschap over de bastproductie voor de N. I. Regeering een bijzonder belang zijn. Nederlandsch-Indië levert meer dan 90 % van de wereldproductie aan kinabast en heeft daardoor praktisch het monopolie der kinabast-productie. In normale omstandigheden zal deze toestand zelden aanleiding geven tot moeilijkheden. Eene zeer bizondere beteekenis kan echter dit monopolie krijgen voor den staat, wanneer de internationale verhoudingen abnormaal geworden zijn, zooals gedurende den grooten Europeeschen oorlog. Het kan voor den staat uiteraard niet langer onverschillig zijn, op welke wijze dan van de monopolie-positie gebruik gemaakt wordt. Want de voortdurende beschikking over voldoende kinine ten behoeve van de te velde staande legers is voor de belligerenten een gebiedende eisch. Ook gedurende den Europeeschen oorlog deed zich de behoefte aan kinine zeer sterk gevoelen. „There is little doubt", zoo lezen wij in Martindale and Westcott's Extra Pharmacopoeia (1920) „that quinine was one of the most potent of all the Allies in the war.

„Putting it in another way, the famous war-agreement of September „3rd 1918, induced the Dutch to part with a whole years production „of Java Quinine on reasonable terms, and this secured the future „destiny of the civilised world". En in een der chemische vaktijdschriften [1]) wordt de situatie als volgt geschetst: „Amongst all the „Allies the call for quinine was almost desperate — especially „in the Italian Forces —; in fact the allied cause was in jeopardy. „It is scarcely too much to admit, that the future destiny of the „civilised world rested with the Dutch. The keynote of the situation „was the Java Cinchona plantation". Mag men deze bewoordingen voor eenigszins overdreven houden, dat de beschikking over voldoende kinine voor de Geallieerden een belang van eerste orde geworden was, valt niet te betwijfelen. De bepalingen omtrent bast- en kinine-leveranties in het War-agreement leveren daarvan het nuchter bewijs.

Het is duidelijk, dat in gevallen als deze, het Gouvernement door zijn belangrijke deelname aan de kinabast-productie (ongeveer 10 % der totale productie van N. I.) grooten directen invloed kan uitoefenen, opdat van een economisch sterke positie als kinabast-monopolie zooveel mogelijk wordt voordeel getrokken voor den staat in zijn geheel.

Van de ruim 130 kina-ondernemingen in Nederlandsch-Indië [2]) wordt slechts één onderneming geëxploiteerd door den staat. Is het de moeite waard, zal de lezer wellicht vragen, over deze ééne onderneming zooveel te schrijven? Het feit alleen, dat zij door den staat beheerd wordt, kan daartoe toch niet voldoende aanleiding zijn? Eenige beknopte gegevens omtrent de beteekenis der Gouvernements Kina-onderneming mogen daarom hier niet ontbreken.

De Gouvernements Kina-onderneming is de grootste en oudste bestaande kina-onderneming. Het oppervlak van den aanplant en de kweekerijen bedraagt 1267 bouws, verdeeld over 5 afdeelingen: Tirtasari, Tjinjiroean, Tjibeureum, Poentjak Gedeh en Rioeng Goenoeng. Niettegenstaande de Gouvernements Kina-onderneming

1) Chemist and Druggist 1919. 1065.

2) Volgens Mededeeling No. 10 van het Statistisch Kantoor van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel bedroeg in 1922 het aantal kina-ondernemingen 138, waarvan 20 uitsluitend beplant met kina.

de oudste kina-onderneming van Java is, en vele harer gronden reeds gedurende meer dan 50 jaren met kina beplant zijn, behoort zij nog steeds tot de meest productieve ondernemingen, en kan zij wat betreft de productie zwavelzure kinine per eenheid van oppervlak eene vergelijking doorstaan met de best-beheerde kina-ondernemingen van Java. Wel een bewijs, dat hier de staat als ondernemer een verstandig en vooruitziend beheer gevoerd heeft.

Sedert jaren produceert de Gouvernements Kina-onderneming ongeveer 10 % van de totale kinabast-productie in N. I. In 1922 bedroeg de totale productie in Nederlandsch-Indië 9.032.605 Kg., waarvan 982.412 afkomstig van de Gouvernements onderneming. Onderstaand grafisch overzicht kan een beeld geven van de belangrijkheid der Java-kinabast-productie t.o.v. de wereld-productie en van de beteekenis der Gouvernements-productie t.o.v. beide.

Wereldproductie van Kinabast in 1918.

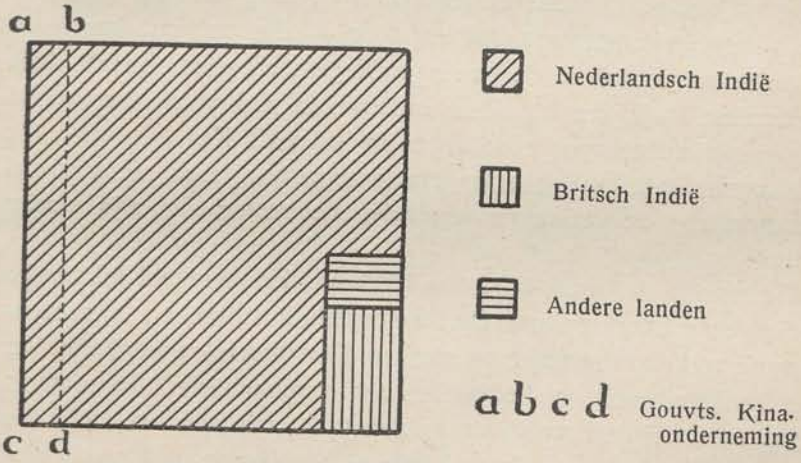

Na dit beknopt overzicht van de geschiedenis der Gouvernements Kina-cultuur en van hare geleidelijke ontwikkeling tot een winstbedrijf, mogen wij ons nu de vraag stellen: welke zijn de geldelijke resultaten, door de exploitatie der Gouvernements Kina-onderonderneming verkregen?

Bij de beantwoording dezer vraag dient onderscheid gemaakt te worden tusschen drie perioden n.l.

1. het tijdperk van invoering en voorbereiding der kina-cultuur (1854 t/m 1871).
2. de periode van 1872 tot 1916, in welk laatste jaar de commerciëele boekhouding werd ingevoerd.
3. de jaren 1916 tot heden.

Wat de eerste periode betreft, spreekt het van zelf, dat men de resultaten der Gouvernements Kina-onderneming in dien tijd niet mag beoordeelen naar den eisch van directe baten. Uit den aard der zaak zijn gedurende deze periode de uitgaven groot geweest, de inkomsten gering. Het nuttig effect der Gouvernements Kina-onderneming in dit tijdperk mag dan ook niet beoordeeld worden naar de inkomsten, maar wel naar de indirecte baten, welke uit het bedrijf verkregen werden. Als zoodanig valt op de eerste plaats te noemen: het behoud en de geregelde productie van kinabast en kinine, eene weldaad voor de geheele menschheid. Verder het ontstaan der particuliere kinacultuur — gevolg van het pioniers-werk der Gouvernements Onderneming — die welvaart bracht in vele streken voornl. in de Preanger Regentschappen. En uit deze particuliere bedrijven vloeiden wederom in den vorm van belastingen niet onbelangrijke bedragen in 's Lands Kas.

Kan men deze baten niet op exacte wijze becijferen, niemand zal beweren, dat de verkregen resultaten de kosten niet zijn waard geweest.

Gedurende de jaren 1872 tot 1915 werden geregeld inkomsten verkregen uit verkoop van Gouvernements kinabast, en later eveneens uit verkoop van zaden en planten. De uitkomsten werden echter niet becijferd naar de beginselen der commerciëele boekhouding, maar eenvoudig weergegeven in den vorm van een overzicht van uitgaven en inkomsten. Hoewel deze cijfers dus niet voldoende zijn, om een zuiver beeld te vormen van de beteekenis der Gouvernements Kina-onderneming als commerciëel bedrijf, meen ik toch volledigheidshalve ze hier te mogen weergeven: ook omdat in ieder geval uit deze cijfers blijken kan, dat de Gouvernements Kina-onderneming een rijke bron van inkomsten voor den lande geworden is.

	Totale inkomsten	Totale uitgaven	Overschot boven de uitgaven
1872 t/m 1881	f 1.310.062	f 712.503	f 597.559
1882 t/m 1891	,, 2.951.870	,, 1.565.870	,, 1.386.000
1892 t/m 1901	,, 3.020.901	,, 1.294.732	,, 1.726.169
1902 t/m 1911	,, 5.216.577	,, 2.873.345	,, 2.343.232
1912 t/m 1915	,, 3.291.609	,, 1.347.339	,, 1.944.270
	f 15.791.019	f 7.793.789	f 7.997.230

In 1916 werd door den Gouvernements Accountantsdienst de commerciëele boekhouding ingevoerd. In de openingsbalans werd voor de waarde van den aanplant opgenomen een bedrag, overeenkomende met de uitgaven aan ontginning, beplanting, inboeting, onderhoud en rente gedurende de 4 eerste jaren. Aangenomen werd, dat gemiddeld na 4 jaar een aanplant in productie komt, en dat van dit tijdstip af de kosten voor onderhoud, bemesting etc. dienen beschouwd te worden als exploitatie-uitgaven. Voor verdere bijzonderheden moge worden verwezen naar het Jaarverslag der Gouvernements Kina-onderneming over 1916. Een overzicht van de sedert op commercieele wijze berekende bedrijfsinkomsten vindt men hiernaast.

Staat

Jaar	Verkochte hoeveelheden kinabast in Kg.	Boekwaarde (vast kapitaal). van het bedrijf op Ultimo van het jaar.	Vlottende middelen incl. voorraden. van het bedrijf op Ultimo van het jaar.	Opbrengst: Verkoop en verschillende ontvangsten.	Opbrengst: Te vermeerderen resp. verminderen voor toename resp. afname van begin- en eind voorraden.	Kosten van winning en verkoop excl. rente.	Bruto winst.	Rente van het vast kapitaal (boekwaarde)	Netto winst.	Rendement v/h bedrijf (bruto winst uitgedrukt in % van het vast kapitaal plus de vlottende middelen.
1916	865.500	f 524.888	f 486.169	f 1.252.196	f+ 9.793	f 370.181	f 891.808	f 21.489	f 870.319	88%
1917	1.351.422	„ 524.870	„ 709.346	„ 1.677.747	„— 155.469	„ 497.392	„ 1.024.886	„ 21.322	„ 1.003.564	83%
1918	455.738	„ 512.920	„ 761 589	„ 527.788	„+ 178.569	„ 435.944	„ 270.413	„ 21.073	„ 249.340	26%
1919	1.259.740	„ 548.168	„ 795.896	„ 1.664.677	„— 77.050	„ 657.299	„ 930.628	„ 20.278	„ 910.350	69%
1920	992.471	„ 546.888	„ 572.303	„ 1.679.309	„+ 45.659	„ 568.972	„ 1.155.896	„ 25.845	„ 1.130.051	103%
1921	935.245	„ 527.470	„ 1.043.235	„ 1.774,433	„+ 66.556	„ 586.248	„ 1.254.741	„ 25,519	„ 1.229.222	80%
1922	901.709	„ 536 888	„ 534,889	„ 1.046.222	„+ 59.067	„ 618.260	„ 487.029	„ 29.383	„ 457.646	45%

Van belang voor de beoordeeling van de commerciëele beteekenis en van het beheer eener onderneming is verder de kostprijs van het product. Voor eene kina-onderneming dient de kostprijs, zoo mogelijk, berekend te worden per Kg. zwavelzure kinine in bastvorm, aangezien de waarde van het product naar dien maatstaf bepaald wordt. Het productie-vermogen eener kina-onderneming wordt niet in de eerste plaats bepaald door het aantal Kg. geoogste bast, maar wel door het aantal Kg. zwavelzure kinine, in dien bast vervat.

Ter beoordeeling van dien kostprijs volgen hieronder naast de cijfers der Gouvernements Kina-onderneming eenige gegevens van groote particuliere ondernemingen, welke onder practisch dezelfde omstandigheden werken. [1])

KOSTPRIJS OP DE ONDERNEMING IN GULDENS PER KG. ZW. KININE IN BAST-VORM.

	1917	1918	1919	1920	1921
Gouvernements Kina-onderneming	4.81	5.44	5.14	5.11	5.17
Onderneming A.	6.34	4.41	4.14	4.26	6.82
Onderneming B.	5.19	5.61	6.50	6 78	7.76

Neemt men bij deze cijfers nog in aanmerking, dat de Gouvernements Kina-onderneming voor een groot deel bestaat uit gronden, welke reeds 50 jaar en langer met kina beplant zijn, dan is o.i. de conclusie gewettigd, dat dit staatsbedrijf eene vergelijking met soortgelijke particuliere berijven zeer wel doorstaan kan.

Wat betreft de productie per eenheid van oppervlak [2]) kan de Gouvernements Onderneming zich niet alleen meten met den particulieren aanplant, maar overtreft zij verre de gemiddelde opbrengst van dien aanplant, zooals uit onderstaande gegevens blijken kan.

1) De cijfers zijn zoodanig berekend, dat zij geheel vergelijkbaar zijn. Zoo zijn bijv. in de cijfers voor de particuliere ondernemingen de bedragen aan betaalde belasting niet meegerekend, omdat de Gouvernements Kina-onderneming deze belastingen niet betaalt.

2) Het meest rationeel ware deze productie weer te geven in Kg. zwavelzure kinine per bouw. Deze cijfers staan echter, wat betreft den totalen particulieren aanplant niet ten dienste.

Producties in K. G. drogen bast per bouw productieven aanplant

Jaar	Particuliere ondernemingen in N. I.				Gouvernements Kina-onderneming			
	Oppervlakte van den kina-aanplant		Totale productie in K. G. droge bast	Opbrengst per bouw productieven aanplant in Kg. droge bast	Oppervlakte van den kina-aanplant		Totale productie in K. G. droge bast	Opbrengst per bouw productieven aanplant in Kg. droge bast
	Totaal beplant	In productie			Totaal beplant	In productie		
1918	17.866	14.083	8.152.323	579	1493	1457	1.026.677	704
1919	20.441	16.180	9.011 880	558	1473	1449	1.046.120	722
1920	19.174	14.432	8.516.132	590	1455	1416	1.131.435	799
1921	21.949	16.155	9.411.625	582	1366	1267	1.201 335	948
1922	22.846	15.447	8.050.193	521	1319	1215	982.412	808

In het voorgaande ligt, naar ik meen, in het bijzonder wat betreft 's Lands Kina-onderneming, maar ook meer algemeen wat aangaat de staatslandbouwbedrijven, een antwoord besloten op de eerste vraag van het Bestuur der Vereeniging voor Studie van Koloniaal Maatschappelijke Vraagstukken: welk standpunt dient in verband met de resultaten der laatste jaren in finantieel en economisch opzicht tegenover de landsbedrijven te worden ingenomen? De Gouvernements Kina-onderneming is geleidelijk gegroeid tot een winstbedrijf, dat de vergelijking met soortgelijke particuliere bedrijven in alle opzichten doorstaan kan. De uitkomsten van dit bedrijf leveren het bewijs, dat de Staat aan het zuiver op winst gerichte groot-landbouwbedrijf met evenveel succes kan deelnemen als particulieren. Hieruit volgt, dat — is de Staat eenmaal tot exploitatie van een winstbedrijf in den landbouw overgegaan — zoodanig bedrijf den steun en medewerking verdient, dien onder dezelfde omstandigheden elke particuliere maatschappij aan haar bedrijf geven zou.

De tweede vraag van bovengenoemd Bestuur luidt: is voor richtige vervulling van de aan die bedrijven toegedachte taak eene wijziging van de bestaande organisatie wenschelijk, en zoo ja, welke?

Evenals de vorige vraag zal ook deze hier beschouwd worden uitsluitend t.o.v. Gouvernements landbouw-bedrijven, wier hoofddoel is, evenals bij particuliere bedrijven: winst maken. Bedrijven, waarbij eene belangrijke sociale functie min of meer sterk op den voorgrond treedt z.a. spoorwegen, post, telefoon enz. blijven hier dus buiten beschouwing.

Het particuliere landbouwbedrijf heeft van-zelf-sprekend getracht, zich in vorm en organisatie zoo goed mogelijk aan te passen aan het eigenlijke doel: winst maken. Wanneer nu de staat bedrijven exploiteert met uitsluitend of bijna uitsluitend hetzelfde doel, ligt het in de rede, vorm en organisatie te kiezen, welke de particuliere bedrijven na jarenlange ervaring als de meest doelmatige erkend hebben. Doet men dit niet, en laat men zich bij de organisatie van het staatsbedrijf méér leiden door ambtelijke beginselen en overwegingen dan door de ervaringen van het particuliere be-

drijfsleven, dan kan men niet meer verwachten, dat het staatsbedrijf even goede resultaten zal opleveren als het particuliere. Cessante causa, cessat effectus.

Vergelijkt men het particuliere bedrijf met het ambtelijke staatsbedrijf, dan valt allereerst op het groote verschil wat betreft de positie van het personeel in beide bedrijven. In het staatsbedrijf ambtenaren en beambten, wier positie onafhankelijk is van de uitkomsten, ja zelfs van het bestaan van het bedrijf; want éénmaal ambtenaar blijft ambtenaar, en mocht het bedrijf verdwijnen, dan vindt men voor de daaraan verbonden ambtenaren wel andere baantjes. In het particuliere bedrijf daarentegen is de positie van het personeel nauw verbonden aan de uitkomsten van het bedrijf. Dit verschil beteekent voor het staatsbedrijf nadeel, zoowel wat betreft de leiding als wat aangaat de werkpraestatie van het uitvoerend personeel.

De vastheid immers der ambtelijke positie brengt mee, dat een ambtenaar-bedrijfsleider, — ook al is hij voor zijne taak weinig geschikt — vrij vast in het zadel zit. Van den ambtenaar-bedrijfsleider, die ten volle berekend is voor zijn taak, tot dengene, die zóó ongeschikt is, dat men hem ambtelijk niet kan handhaven, is een groote afstand. Tusschen deze twee uitersten kunnen zich tal van gevallen voordoen, waarin de bedrijfsleider min of meer beneden de hoogte zijner taak blijft, en het bedrijf dus schade lijdt, zonder dat de eenig juiste maatregel kan genomen worden n.l. verandering in de bedrijfsleiding. Komt het ten slotte zoover, dat de ongeschiktheid ál te evident wordt, dan zal het bedrijf meestal reeds belangrijke schade geleden hebben. In het particuliere bedrijf kan deze schade bijna steeds voorkomen worden. Zoodra omtrent de geschiktheid van den bedrijfsleider twijfel bestaat, kan de directie ingrijpen, en zal zij dit praktisch ook steeds doen.

In een concurreerend winst-bedrijf is ambtelijke bedrijfsleiding meestal een onding. Ook wanneer de bedrijfsleider ten volle voor zijne taak berekend blijkt. De ambtenaar mist immers twee factoren, die den particulieren bedrijfsleider een voortdurende prikkel zijn n.l. de directe waardeering voor zijn werk, en de belooning naar praestatie.

Zijn in het staatsbedrijf door het beleid van den beheerder betere geldelijke resultaten verkregen, dan worden deze meerdere inkom-

sten gestort in 's Lands Kas door middel van een stortingsbewijs in viervoud. In deze eenvoudige plechtigheid ligt meestal de geheele waardeering opgesloten van den staat t.o.v. den ambtenaar-bedrijfsleider. De particuliere ondernemer daarentegen gaat anders te werk. Hij gaat uit van de ervaring, dat de persoonlijke qualiteiten van het personeel en speciaal van den leider van grooten invloed zijn op de bedrijfsresultaten. Terecht tracht hij daarom deze persoonlijke qualiteiten te waardeeren bijv. door snelle promotie, extra-uitkeeringen enz. Hij doet dit niet uit ethische overwegingen, maar uitsluitend „because it will pay". In het ambteiijke staatsbedrijf kan hiervan geen sprake zijn. De staat kent in zijn bedrijf slechts ambtenaren en werkuren. In ambtelijken dienst is belooning naar praestatie niet mogelijk. De staatsdienst geeft in het algemeen gelijke betaling voor ongelijke arbeidspraestatie. Bevordering gaat naar ancienniteit. Gevolg van een en ander zal zijn, dat de gemiddelde arbeidspraestatie van het personeel in het staatsbedrijf beneden die in het particuliere bedrijf blijft. Het is interessant, hieromtrent de meening te hooren van *Aalberse* [1]), dien men bezwaarlijk verdenken kan, de zaken te zien door den bril van den particulieren werkgever. Hij geeft zijne meening als volgt te kennen:

„De ambtenaren in het staatsbedrijf zullen — sociaal-economisch „bezien — minder waard zijn dan de personen, werkzaam in de „particuliere bedrijven.

„Oorzaken hiervan zijn: vooreerst de wijze van benoeming, waar„bij vaak protectie in 't spel is; vervolgens het schadelijk adagium: „eens ambtenaar, blijft ambtenaar. Ook de zeer middelmatigen „blijven gehandhaafd en maken op hun tijd promotie. Ancienniteit „geldt meer dan bekwaamheid.

„Hoe geheel anders in het particulier bedrijf, waaruit wie niet „voldoet, verwijderd wordt; waar periodieke verhoogingen onbe„kend zijn evenals periodieke opklimming, afgezien van bekwaam„heid en werklust. Juist de flinke, energieke, scheppende mannen „zullen uit het Staatsbedrijf verdwijnen, zoodra zij in een particulier „bedrijf een ongeveer gelijke positie kunnen krijgen. Ook de bezol-

1) Prae-adviezen over de vraag: Is invoering van staatsmonopolies ter versterking van de staatsinkomsten wenschelijk. Zoo ja, welke monopolies zouden dan daarvoor in aanmerking komen? (1918) pag. 21.

„diging van de ambtenaren in het Staatsbedrijf leidt er toe, dat „men niet de beste krachten verkrijgt, en zeker ze op den duur „niet behoudt. Wie de inkomens — salarissen en tantièmes — van „directeuren van groote naamlooze vennootschappen vergelijkt met „de salarissen van hooge staatsambtenaren, bemerkt aanstonds het „groote verschil, ten nadeele der laatsten.

„Een en ander heeft weer tot gevolg, dat het Staatsbedrijf econo„misch minder presteert dan het particulier bedrijf".

Ook hier in Indië heeft de ervaring geleerd, dat vaak juist de beste krachten het ambtelijke staatsbedrijf verlaten, om over te gaan naar het particuliere bedrijf, waar de betaling geregeld wordt naar praestatie. In het staatsbedrijf werkzaam blijven degenen, die de vastheid der ambtelijke positie waardeeren boven méér arbeid en méér loon of die zich gebonden achten door het vooruitzicht van pensioen, en verder niet weinigen, wier arbeidspraestatie zich beweegt tusschen het middelmatige en het ambtelijke minimum.

Het ligt natuurlijk geenszins in mijne bedoeling, te beweren, dat in het staatsbedrijf geen personen zouden werkzaam zijn, die de volle maat hunner bekwaamheid en energie aan hunne taak geven. Het tegendeel is, gelukkig, waar. Met voldoening wijst de oudminister v a n G ij n [1]) er op, dat niettegenstaande vele „verslappende invloeden en ongunstige omstandigheden" (even zoovele gevolgen van de ambtenarij) „nog een groot aantal personen van den eersten rang in alle kringen der ambtenaarswereld, hoog en laag, zich jaar en dag tot het uiterste — en soms daarover — inspannen, om hun

1) Ibid. pag. 106. Ook Prof. Mr. M.W.F. T r e u b heeft zich in denzelfden geest uitgesproken.

„Mijne Heeren Ambtenaren der Gemeente met wie ik het voorrecht had „persoonlijk samen te werken. Om een dubbele reden richt ik, alvorens „ook met mijne toespraken over te gaan tot de universiteit, een kort woord „tot U. In de eerste plaats om in verband met den inhoud mijner rede hier „openlijk uit te spreken, dat de standaard-bewering uit de orthodoxe staat„huishoudkunde als zouden openbare lichamen bij particulieren of parti„culiere vennootschappen moeten achterstaan, omdat zij bij hunne amb„tenaren en beambten niet kunnen vertrouwen op een gelijken ijver en eene „gelijke toewijding als deze laatsten, door de ervaring welke de groote „meerderheid Uwer mij heeft doen verkrijgen, glansrijk wordt gelogenstraft."

(De ontwikkeling des Staathuishoudkunde tot Sociale Economie p. 44. Amsterdam 1896).

taak zoo goed als immer mogelijk is te vervullen". Hij laat er echter direct op volgen: „doch al hebben hoog plichtsgevoel een sterke „gemeenschapszin, soms ook eerzucht, welke in het ambtelijke lichter „wordt bevredigd, ten gevolge gehad, dat de Staat in zeer vele op- „zichten uitstekend wordt gediend, al gaat zelfs de ijver en toe- „wijding van personen, die geen dadelijk belang hebben bij hun „meerdere of mindere praestaties, bij het personeel van den Staat „wellicht meer vooruit dan bij het personeel van particuliere be- „drijven, in het algemeen doet zich toch het gemis aan den prikkel „van het eigenbelang, bij het werken voor den Staat, gevoelen".

De juistheid dezer meening valt wel niet te betwijfelen al zou men het woord „eigenbelang" liever willen vervangen door „be- looning naar praestatie". Het bewustzijn, te deelen in de vruchten van het bedrijf, en door méér arbeid en trouwer toewijding dit bedrijf — en daarmee eigen welvaart — te bevorderen, is toch zeker een gezonde prikkel tot grooter krachtsinspanning. In het ambtelijke staatsbedrijf zullen enkele tot gelijke krachtsinspanning komen, gesteund door hun vreugde aan den arbeid; maar de mees- ten zullen, staande voor de keuze: méér arbeid of minder arbeid voor hetzelfde loon, zich geneigd voelen tot minder arbeid; eene neiging, die zeker „humani nil alienum" heeft.

Hierboven werd met opzet gesproken van het „ambtelijke" staats- bedrijf. Kan een staatsbedrijf wel anders zijn dan ambtelijk? Moet niet steeds het personeel in een staatsbedrijf van den leider tot den portier bestaan uit ambtenaren? Velen zullen het zich moeilijk anders kunnen voorstellen, gewend als zij zijn, dat alles wat door den Staat geschiedt, door den ambtenaar wordt uitgevoerd. Toch kan het anders. De staatslandbouwbedrijven in Nederlandsch-Indië hebben daarvan het voorbeeld geleverd. Bij de Gouvernements Caoutchouc-ondernemingen en bij de Gutta-percha onderneming „Tjipetir" bestaat het personeel niet meer uit ambtenaren, maar dient zoowel het leidend als het uitvoerend personeel onder parti- culier verband d.w.z. op overeenkomstige voorwaarden als het per- soneel bij particuliere ondernemingen. Hier heeft men dus t.o.v. het personeel dezelfde voordeelen als in het particuliere bedrijf, waarvan de voornaamste zijn: mogelijkheid van snelle verwijdering en vervanging door betere krachten bij gebleken onvoldoende praes-

tatie, prikkel tot volle krachtsinspanning door participatie in de winsten van het bedrijf, en ten slotte de gewenschte soepelheid, doordien in tijden van ongunst snelle inkrimping van het personeel mogelijk is.

Bij de Gouvernements Kina-onderneming is de overgang in dienst onder particulier verband nog slechts ten deele voltrokken. De verantwoordelijke beheerders dezer onderneming zijn nog in ambtelijken dienst, de employés dienen echter reeds sedert eenige jaren onder particuliere voorwaarden, terwijl hun in 1924 aandeel in de winst zal worden toegekend.

Hiermede is zonder twijfel een stap gezet in de goede richting: in het staatslandbouwbedrijf — dat ten doel heeft winst maken — zoo weinig mogelijk ambtenaren. Wil de staat winstbedrijven in den grooten landbouw exploiteeren met gelijk succes als de particuliere ondernemers, dan geve men aan deze staatsbedrijven dezelfde voorwaarden, die het particuliere bedrijfsleven als voordeelig ervaren heeft m.n. soepelheid wat betreft formatie en keuze van personeel, juiste waardeering voor verkregen resultaten en zooveel mogelijk belooning naar praestatie. In het ambtelijke stelsel is dit niet te verwezenlijken. Hoe zorgvuldig men ook speciale reglementen voor de bedrijven samenstelt, het ambtelijke systeem zal nooit passend te maken zijn voor den eisch van een goed bedrijf: maximum praestatie met minimum kosten. Kenmerkend en zeker onverdacht is in dit verband de bekentenis van den Amsterdamschen wethouder S. R. de Miranda omtrent het mislukte gemeentelijke wasscherijbedrijf „aan de zorgvuldige toepassing van het werkliedenreglement heeft niets, aan de resultaten van het bedrijf alles ontbroken". En wat speciaal betreft de kosten van een ambtelijk bedrijf moge hier nog plaats vinden eene uitspraak van van Gijn [1]): „de algemeene neiging, om te egaliseeren in zake promotie, betaling enz. [2]) heeft veel goeds, want zij neemt veel willekeur en oogendienarij weg, maar *zij werkt er nooit toe mede, de zaak goedkoop te maken*". [3]) Is men het er over eens, dat het voor een winstbedrijf conditie sine qua non is „de zaak goedkoop te maken", dan ligt

1) Vereeniging voor Staatshuishoudkunde en Statistiek. Verslag van de Alg. Verg. 5 Oct. 1918 pag. 73.

2) n. l. in het ambtelijke.

3) cursiveering door mij. K.

in deze uitspraak een scherpe aanwijzing van de innerlijke tegenstrijdigheid in het ambtelijke winstbedrijf.

Is het wel billijk, zal men vragen, aan het personeel in een staatsbedrijf, dat toch feitelijk ook voor den staat werkt, de kans te geven, om door participatie in de winst grooter inkomen te verkrijgen dan zoovele ambtenaren, die zich geheel geven aan de vervulling van een belangrijk ambt? Hierin ligt m.i. niets onbillijks. Want heeft het particuliere personeel in een staatsbedrijf het voordeel eener „kans" op meerder inkomen, daartegenover staat, dat het mist de ambtelijke voordeelen van vaste positie en pensioen, terwijl men bovendien van dit particuliere personeel vordert, dat het niet alleen de voordeelen maar ook de „downs" van het bedrijf zal meemaken. Wanneer de winsten gering worden, of zelfs geheel uitblijven, zullen de inkomsten van het particuliere personeel zeer sterk verminderen. Het risico voor het niet-ambtelijke personeel in een staatsbedrijf is dus zeer veel grooter. De ervaring in het particuliere bedrijfsleven heeft echter voldoende bewezen, dat er steeds wel bekwame personen te vinden zijn, bereid om dit risico te dragen, mits daartegenover sta een aandeel in de verkregen uitkomsten, wanneer — mede door hun inspanning — het bedrijf tot bloei komt.

Het systeem van winstparticipatie is in de particuliere cultures door ervaring als juist erkend, en algemeen ingevoerd. Men mag daaruit veilig concludeeren, dat dit systeem in de praktijk het goedkoopst gebleken is. Bovendien heeft dit stelsel voor den ondernemer het voordeel, dat de uitgaven aan personeel automatisch verminderen, wanneer de resultaten van het bedrijf ongunstiger worden, terwijl ook dàn juist voor het personeel de prikkel tot zuinig beheer het sterkst werkt.

Dat de band tusschen den staat en het particuliere personeel in een staatsbedrijf zooveel losser is dan die tusschen staat en ambtenaar, kan slechts van voordeel geacht worden. Niet alleen wordt snel ingrijpen mogelijk bij onvoldoend beheer of geboden inkrimping, bovendien heeft de staat daardoor het voordeel, dat bij eene belangrijke vacature in het bedrijf eene keuze gedaan kan worden uit de meest geschikte sollicitanten, die in het particuliere bedrijf gevormd zijn; terwijl de keuze nu meestal beperkt is tot een gering aantal ambtenaren, vaak zelfs geen keuze mogelijk is, maar de ancienniteit eenvoudig beslist. Omgekeerd kan ook het personeel

vrijelijk het bedrijf verlaten, wanneer het elders beter positie verkrijgen kan, terwijl in het ambtelijke bedrijf het personeel vaak blijven zal, om de voor pensioen gestorte gelden niet te verliezen.

De vrijheid, om in het particuliere bedrijf over te gaan, brengt ook grooter billijkheid t.o.v. den bedrijfsleider, die nu in het ambtelijke bedrijf meestal zijn positie niet verbeteren kan, aangezien de staat slechts weinig bedrijven heeft, en wiens eenige kans dus zijn zou overgang naar een soortgelijk particulier bedrijf van grooteren omvang.

Voor de staatslandbouw-ondernemingen ligt het m.i. geheel in de rede, dat de staat organisatie en vorm analoog maakt aan die van het particuliere bedrijfsleven. Niet alleen mag men daardoor in normale omstandigheden betere bedrijfsresultaten verwachten, maar het kan ook van groot belang zijn voor den staatondernemer, dat vooral in tijden van ongunst het particuliere systeem preventief werkt tegen onvoldoend gemotiveerde uitgaven. De ambtenaar-bedrijfsleider heeft het „voordeel" eener meestal vlotte beschikking over kas-middelen. Het is echter zeer de vraag, of hierin voor het bedrijf zelf steeds een voordeel gelegen is; want gemakkelijke beschikking over middelen voert zeker niet van zelf tot bedachtzaam uitgeven. In het particuliere bedrijf is hier een soort natuurlijke remming; wanneer het bedrijf minder goed gaat, zullen de middelen in den regel al spoedig trager gaan vloeien, en ligt hierin van zelf eene aanmaning tot bedachtzaamheid. Bovendien vormt hier het eigenbelang van den bedrijfsleider, wiens verdiensten direct verband houden met de uitkomsten van het bedrijf, een sterke prikkel tot zuinigheid. Een en ander ontbreekt bij den ambtenaar-bedrijfsleider. Is de begrooting voor zijn bedrijf eenmaal aangenomen, dan behoeft hij voor de beschikking over middelen niet de minste zorg te hebben. En hij persoonlijk heeft er geen belang bij, met de uitgaven voor zijn bedrijf de grootst mogelijke zuinigheid te betrachten; want de uitkomsten van het bedrijf zijn voor hem slechts cijfers.

Bij de behandeling der begrooting 1924 van Gouvernements Bedrijven in den Volksraad ontwikkelde de Heer *'s Jacob* tegen staatsbedrijven dit bezwaar, dat deze blijven bestaan ten laste

der gemeenschap, ook al wordt er verlies geleden, terwijl een particulier bedrijf in dergelijke omstandigheden eenvoudig verdwijnen zou.

Terecht wees de Directeur van Gouvernements Bedrijven de Heer *Roelofsen,* er op, dat dit bezwaar niet kon gelden t.o.v. die bedrijven, welke eene belangrijke sociale taak te vervullen hebben. Deze bedrijven moeten worden voortgezet, of ze winstgevend zijn of niet; en in geval dergelijke bedrijven niet winstgevend zouden zijn onder beheer van particulieren, die daarom van verdere voortzetting zouden willen afzien, zou de staat den plicht hebben, deze bedrijven te naasten en het beheer voort te zetten.

Gaat deze redeneering op voor bedrijven met eene overwegend sociale taak, t.o.v. zuivere winst-bedrijven z.a. de Gouvernements ondernemingen van landbouw is het bezwaar van den Heer *'s Jacob* van meer beteekenis. Wanneer deze bedrijven, niettegenstaande aanhoudend verlies en weinig-bemoedigende vooruitzichten zouden blijven voortbestaan ten koste van den staat, dan zouden zij niet anders zijn dan parasieten op den boom der staatsgemeenschap. Het juiste middel, om aan dit bezwaar te ontkomen ligt ook weer hierin, dat men de staatslandbouw-bedrijven zooveel mogelijk organiseert naar het model der particuliere bedrijven. Dan is er weinig gevaar meer, dat een niet-rendeerend staatsbedrijf kunstmatig op de been gehouden wordt. Het zal verdwijnen, zooals de Heer *'s Jacob* terecht verlangt; omdat het zooveel gemakkelijker verdwijnen kàn dan een bedrijf, waar het geheele personeel uit ambtenaren bestaat.

Van belang is verder de wijze, waarop het toezicht geregeld is. Zooals bekend, geschiedt dit bij een particulier bedrijf in den regel door een raad van commissarissen. Sedert enkele jaren zijn nu voor de staatslandbouwbedrijven hier te lande commissies van toezicht ingesteld, wier taak in wezen overeenkomt met die van den raad van commissarissen bij particuliere ondernemingen. Ongetwijfeld is ook de instelling dezer commissies een stap vooruit geweest. Toch blijft er ten deze nog een groot verschil in vergelijking met particuliere ondernemingen. Het toezicht op particuliere ondernemingen is n.l. meestal toevertrouwd aan personen, die in de uitkomsten van het bedrijf zelve geïnteresseerd zijn, of

althans voor hunne bemoeienis met het bedrijf behoorlijk gehonoreerd worden. De ervaring heeft geleerd, dat dit persoonlijk interesse een goede waarborg is voor behoorlijke controle over het bedrijf. Ook in dit opzicht zou de particuliere organisatie voor het staatsbedrijf dienen te worden overgenomen, omdat de beste waarborgen voor het juiste toezicht op een bedrijf nauwelijks goed genoeg zijn. Participatie in de uitkomsten van het bedrijf lijkt daarom ook voor deze commissie wenschelijk. Men voorkomt daardoor ook, dat overigens zeer geschikte personen voor deze functie zouden moeten bedanken, omdat hun particuliere omstandigheden niet veroorloven, zooveel tijd en moeite aan een eere-baantje van vrij groote verantwoordelijkheid te besteden. Dat bij het ontbreken van elk persoonlijk belang t.o.v. het bedrijf, de staat als bedrijfs-eigenaar voor zonderlinge consequenties kan komen te staan, heeft de ervaring hier te lande geleerd, waar het voorzitterschap der commissie van toezicht voor een der staatslandbouwbedrijven jarenlang bekleed werd door een overtuigd tegenstander van staatsbedrijven. Dit is dus in zekeren zin juist het tegengestelde van de beproefde ervaring in het particuliere bedrijfsleven, waar men geen tegenstanders met het toezicht belast maar mede-standers, medegeïnteresseerden.

Een nadeel voor het winstbedrijf van den staat is gelegen in de omstandigheid, dat uit de winsten geen reserve gevormd kan worden, om in tijden van ongunst het bedrijf te steunen. Ook in dit opzicht zou het voorbeeld van het particuliere bedrijf te volgen zijn. Gesteld bijv. dat er eens eene reeks van ongunstige jaren komen zal voor de kinacultuur, hetgeen niet zoo ondenkbaar is als velen gelooven. Er zouden dan jaren kunnen komen, waarin de Gouvernements Kina-onderneming slechts geringe baten, misschien wel verlies oplevert. Van de zijde der tegenstanders van staatsbedrijven zou dan al spoedig worden aangedrongen op inkrimping of verkoop der Onderneming. Men moet rekening houden met de mogelijkheid, dat dergelijk advies gunstig gehoor kan vinden, vooral in tijden, waarin de finantiëele moeilijkheden voor de huishouding van den staat niet gering zijn. Door nu van de groote winsten der voorgaande jaren een deel te reserveeren, zou men de exploitatie-rekening van eventueele ongunstige jaren minstens sluitend kunnen maken, en

zoodoende de kans sterk verminderen, dat een zeer winstgevend staatsbedrijf van de hand wordt gedaan, wanneer de situatie voor het bedrijf tijdelijk ongunstig is. Gebruikt de particuliere ondernemer de reserve, om in slechte tijden de aandeelhouders door matige uitkeering toch nog tevreden te stellen, bij het staatsbedrijf zou de reserve moeten dienen, om in slechte jaren een eventueel nadeelig saldo der bedrijfsrekening te dekken. Bij beide zou dus de reserveering beteekenen een steun voor het bedrijf in ongunstige tijden door latere verdeeling van vroegere winst.

Natuurlijk zal men door dergelijke reserveering de tegenstanders door-dik-en-dun niet bevredigen. De kans is trouwens al heel gering, dat een staatswinstbedrijf het hun naar den zin kan maken. Gaat het een dergelijk bedrijf niet naar den vleeze, dan hoort men van die tegenstanders al spoedig het advies: verkoopen. Het heet dan, dat de staat weer eens zijn onvermogen op bedrijfsgebied getoond heeft; hoe eerder deze staatsmislukking verdwijnt, des te beter. Eenige gereserveerdheid t.o.v. een dergelijk advies blijkt echter niet overbodig, wanneer men dezelfde tegenstanders hoort adviseeren, om zeer winstgevende staatsbedrijven te verkoopen, juist omdat deze bedrijven goed gaan, en dus bij verkoop een flink bedrag zullen opbrengen. De staat moet dus al zijn bedrijven verkoopen, sommige omdat ze slecht gaan, de overige, omdat ze goed rendeeren. Het standpunt dezer tegenstanders verschilt alleen in wijze van uitvoering van Cato's standpunt t.o.v. Carthago.

De staat kan nooit een goed koopman zijn, zoo luidt een ander bezwaar; al zou het staatsbedrijf even goedkoop kunnen produceeren als het particuliere bedrijf, het kan de producten niet met hetzelfde succes aan de markt brengen.

Wat betreft de staatslandbouwbedrijven is dit bezwaar praktisch al van heel weinig beteekenis gebleken. Vooreerst mag er op gewezen worden, dat ook in het particuliere bedrijf de verkoop geheel gescheiden is van productie. Zeer zelden is de planter (producent) degene, die tevens den verkoop van het product regelt en beslist.

Het behoeft daarom niet te verwonderen, dat ook bij de staatslandbouwbedrijven productie en verkoop niet in één hand zijn. Zooals bekend, geschiedt de verkoop der Gouvernements landbouw-

producten door tusschenkomst van de Nederlandsche Handel Maatschappij. Vergelijkt men de bedongen prijzen en de verkochte quanta, dan blijkt, dat de resultaten van dezen verkoop zeker niet ten achter staan bij die, welke uit den verkoop van particuliere producten verkregen worden. De kosten, aan dezen verkoop voor den staat verbonden, zijn bovendien gering. De commissie voor den verkoop van de basten, afkomstig van de Gouvernements Kina-ondernemingen bedraagt n.l. 1 %. Particuliere ondernemingen betalen meestal 1½ tot 2½ % commissie.

Dat de verkoop van kinabast tegen behoorlijke prijzen ook voor particulieren geen eenvoudige zaak is, hebben de kina-planters ter dege ervaren. Wie de geschiedenis van de kinamarkt bestudeert, zal bezwaarlijk tot de conclusie komen, dat de particuliere producenten dáár hebben uitgeblonken door goed koopmanschap. Aan rationeele pogingen, om de markt-situatie te verbeteren, heeft de Gouvernements Onderneming steeds meegedaan. Hoe echter al deze pogingen faalden door gebrek aan samenwerking tusschen de particuliere producenten, moge blijken uit de beschrijving, welke Van Gorkom [1]) geeft van een dezer plannen.

„Besloten werd toch, dat men met de drie eerste 1898er veilingen „een proef zou nemen met reeds sinds jaren door velen aanbevolen „en eenig afdoend gedachte maatregelen. Men zou de aanbiedingen „in elke veiling beperken; een minimum-prijs vaststellen; niet buiten „de veilingen verkoopen. Een commissie werd benoemd, die, on-„geacht de daaraan verbonden groote zorgen en moeiten, alles zou „doen tot regeling. Een der meest bekende en algemeen hooggeachte „industrieëlen van Java, tijdelijk in patria, kon door zijn ernstig „woord een goeden invloed oefenen en durfde zelfs instaan voor de „sympathie van (alle) belanghebbenden op Java voor de ontworpen „regelingen.

„'t Mocht wat! Al spoedig kwam de telegraaf teleurstellen; en „bleek ginds *niet* op algemeene instemming te rekenen. Verkoopen „å tout prix, was 't consigne. Nu was *daardoor alleen* zeker reeds te „voorzien, dat de goede plannen mislukken zouden en de ervaring „heeft dit ook bevestigd. Voor de koopers was er geen onweerstaan-

1) Ind. Mercuur 28 Mei 1898.

„bare dam opgeworpen; zij bleken desnoods te kunnen wachten „en ..... te rekenen op voldoend aanbod van producenten of „importeurs, die zich niet gebonden achtten".

Toen ten slotte in 1913 de zoo gewenschte samenwerking tusschen de bast-producenten tot stand kwam, waaraan de kinacultuur haar sterken opbloei sedert te danken heeft, heeft het Gouvernement niet alleen daaraan deelgenomen op denzelfden voet als de particuliere producenten, maar de totstand-koming zelf dezer samenwerking is door den krachtdadigen steun van het Gouvernement ten zeerste bevorderd.

Bovenstaande beschouwingen samenvattend, kan het antwoord op de tweede vraag in het kort luiden: wat betreft de staatswinstbedrijven in den grooten landbouw is wijziging in dien geest gewenscht, dat men deze bedrijven organiseert naar de beginselen, welke door de ervaring in het particuliere landbouwbedrijf deugdelijk en voordeelig bevonden zijn.

De verkoop van gronden op Midden-Java en in verband daarmede, pogingen tot bevordering der rechtszekerheid van Inlandsch grondbezit.

door

Mr. F. D. Holleman.

Deze verhandeling is bedoeld als samenvatting en bewerking van de gegevens van adatrecht, betrekking hebbende op den verkoop van gronden, die ik als Voorzitter van de landraden te Toeloengagoeng en Trenggalek (Residentie Kediri) verzameld heb in de jaren 1915-1918 en die afgedrukt zijn in de Adatrecht-bundels XVIII en XIX. Als zuivere adatrecht-studie is zij meer een bijdrage tot de vergelijkende rechtswetenschap dan eene poging om een koloniaal probleem tot oplossing te brengen. Alleen in het laatste gedeelte van deze verhandeling is hiertoe eene poging aangewend. De verkoop van grond, de overdracht van grond tegen ontvangst van een afgesproken bedrag aan geld, is — gelijk wij zien zullen, in tegenstelling met de overdracht die slechts van tijdelijken aard is; „ngĕdol taoenan" — in de afdeeling Toeloengagoeng algemeen bekend als „ngĕdol tĕroes" (Kr. „wadé tĕroes"). Ook komen veelvuldig voor de termen „ngĕdol bandjoer" of „— batjoet" (Kr. „wadé ladjĕng" of „— ladjim"), „ngĕdol sĕlalawasé" of „— sĕlaminé" (Kr. „wadé sĕlamènipoen"). De bijwoordelijke toevoegingen aan het hoofdbegrip „ngadol" (ook „adol") hebben alle de beteekenis van: voort, voortdurend, voor altijd. Zeer gebruikelijk is ook „ngĕdol toeroen-toemoeroen", met of zonder „mĕnjang (Kr. ḍatĕng) anak poetoe„ (in neerdalende linie op de kinderen en kleinkinderen). „Ngĕdol", dat beteekent „overdragen", zonder meer, komt zonder nadere toevoeging wel voor in de beteekenis van verkoopen, wanneer sprake is van roerende goederen („barangringkes"), vee, huizen en soms zelfs van woonerven, omdat daarbij verwarring is uitgesloten. Ten aan-

zien van bouwgronden echter, is „ngĕdol", zonder meer, een onvolkomen term en dus ongebruikelijk. Soms heet de verkoop, naar de feitelijke overdracht, „masrahaké" of „rila(h)aké".

De verkoop als economische- en rechtsfiguur. Hoewel het resultaat van twee factoren — geld en grond —, ons van huis uit vertrouwd zijn, moet men er toch op bedacht zijn dat de verkoop van grond in de inlandsche samenleving, niet alleen in economischen zin maar ook als rechtsfiguur, iets anders is dan de verkoop van grond in onze westersche maatschappij.

Ik kan hier op beschouwingen van ethnologisch-economischen aard niet diep ingaan, doch bouw enkel op eigen bevinding en verwijs den lezer verder naar werken als van Bücher, Schmidt en Schmoller [1]).

Indien men nog niet door eigen ervaring, of aan de hand van de ethnologie alleen reeds tot het inzicht is gekomen dat de inlandsche samenleving gekenmerkt wordt door een heel andere phase van ontwikkeling dan onze eigen west-europeesche, *en daardoor ook geheel andere economische- en rechtsverhoudingen vertoont dan onze eigene,* kunnen deze werken daartoe wellicht bijdragen.

De reden waarom de verkoop van grond zich als een andere dan de ons vertrouwde figuur vertoont, schuilt ongetwijfeld in het feit dat de beide factoren, dus zoowel het geld als de grond, in de inlandsche samenleving — ik heb hier speciaal het oog op toestanden in de desa — een andere rol vervullen, of een andere „waarde" hebben, dan bij ons [2]).

Voor den inlander, die nog niet aan sparen en kapitaalvorming toe is, is het *geld* een schaarsch bezit, het is een onderdeel van den

1) Dr. Karl Bücher; Die Entstehung der Volkswirtschaft (14e en 15e uitgaaf: 1920). Dr. Max Schmidt; Grundrisz der ethnologischen Volkswirtschaftslehre (1920 — 1921). Gustav Schmoller; Grundrisz der allgemeinen Volkswirtschaftslehre (13e en 14e duizendtal; 1920).

2) Hier komt nog bij deze factor, dat de inlander in den grond der zaak zich zijn sawah denkt, niet als een apart en begrensd voorwerp (van territorialen aard) dat hij bezit, doch, veeleer, als dat gedeelte van den algemeenen en productieven bodem waarop hij — met uitsluiting van ieder ander — het recht heeft voor zich (en zijn gezin) alleen rijst te verbouwen.

Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Indische Gids 1905; Over het primitief begrip van eigendom: bl. 174) drukt het aldus uit: „waar wij bij primitieve volken van grondeigendom of bezit spreken, geschiedt zulks feitelijk in

algemeenen voorraad, waarvan het gezin of het individu van dag tot dag leeft. Indien al iemand een som heeft opgespaard, wordt dit in den regel besteed voor improductieve uitgaven die periodiek terugkeeren, of moet dit dienen om voor zijn zoon een stuk grond te koopen dan wel een huis te bouwen, ten einde dezen een gevestigden staat te verschaffen. In ieder geval wordt dit geld voor den bezitter geen vrij kapitaal en gaat hij economisch achteruit wanneer hij er zich onnoodig van ontdoet. De waarde van den *grond* steunt voor den inlander op dat wat de grond aan product oplevert; dit is zijn inkomen. De grond heeft dus in de eerste plaats gebruikswaarde en de ruilwaarde komt nauwelijks in aanmerking.

Delgingscontracten. Onder deze omstandigheden is het echter voor den grondbezitter die geld noodig heeft mogelijk om tot overeenstemming te komen met hem die dat geld heeft — hoe noode deze dat ook missen kan, omdat hij daar van leven moet, — doordat het productief vermogen van de sawah een equivalent leveren kan voor het geld dat wordt afgestaan. Stel dat de gevraagde som vijftig gulden bedraagt en de netto-opbrengst van de sawah geschat wordt op vijf en twintig gulden 's jaars, dan zal de geldbezitter willig zijn om den grondbezitter die vijftig gulden te geven en

in oneigenlijken zin, want de primitieve mensch legt alle nadruk op hetgeen zich in en op den grond en het water bevindt, terwijl er tusschen hem en den grond direct geene rechtsbetrekkingen bestaan. Wel is waar is het grondgebied van primitieve stammen veelal nauwkeurig begrensd, maar daardoor ontstaat nog geen eigendoms of bezitrecht in de moderne beteekenis van het woord."

Indien deze wijze van beschouwing in de inlandsche samenleving nog zuiver en alleen gold, zou verkoop van een sawah dus beduiden: tegen ontvangst van een som in eens, een ander (den kooper) voor goed in de gelegenheid stellen te planten en te oogsten op de plaats die voor hemzelf (den verkooper) was voorbehouden; zonder dat daarbij aan den **grond,** als **voorwerp van bezit,** werd gedacht. Inderdaad treft men deze opvatting nog herhaaldelijk en zeer sprekend aan. In de praktijk vindt men echter — sterker naarmate de streek meer in het verkeer ligt en waarschijnlijk als gevolg van doorbrekende individualistische begrippen — reeds de opvatting dat de **grond zelf** voorwerp van bezit, dus ook voorwerp van recht, is.

Zie reeds mijn artikel: Adatrecht van de afdeeling Toeloengagoeng, in het Indisch Tijdschrift van het Recht. dl. CXII; bl. 380 en voor dezelfrechtsopvatting als de oorspronkelijke in de Ambonsche Molukken, mijn Adatgrondenrecht van Ambon en de Oeliasers; Uitgave van het Molukken — Instituut te Amsterdam 1923, bl. 41 e.v. en bl. 50 e.v.

daarvoor in de plaats diens sawah, bv. voor vier jaren [3]) te bewerken en af te oogsten. Na afloop van dezen termijn is dan de schuld gedelgd en wordt de sawah aan den bezitter teruggegeven. Dit „delgingscontract" komt in de afdeeling Toeloengagoeng onder den verzamelterm „ngĕdol taoenan" (of, speciaal, als „ngĕdol sataoen", „— rong taoen" enz.) algemeen voor [4]).

De verkoop als delgingscontract. Stel nu echter dat dezelfde grondbezitter honderd gulden noodig heeft, dan vindt hij ongetwijfeld niemand genegen om zijn sawah „taoenan", dat zou dus zijn voor acht jaren, te nemen en nu redeneert de geldschieter, dat het productief vermogen van de betrokken sawah van dien aard is, dat een bedrag van honderd gulden alleen zijn equivalent vindt in — dus alleen kan worden gedelgd door — een langdurig genot van die sawah, d.i. door die *voor goed* aan hem af te staan.

In beide gevallen ziet de inlander in de overdracht van de sawah een wijze van vereffening of schulddelging en zoo bezien, bestaat er tusschen de beide figuren ook slechts dat gradueele verschil, dat bij de keuze van naam tot uiting komt. Hij spreekt in het eerste geval van „ngĕdol patang taoen" en in het tweede van „ngĕdol tĕroes".

Wij zijn geneigd om, in de lijn van onze rechtsbegrippen, daarin twee grond-verschillende figuren te zien en noemen ze ook onderscheidenlijk „grondhuur", „grondverpachting" of „veldhuur" en „verkoop van grond".

Ik moet hier dadelijk bijvoegen dat er zich, kennelijk door den invloed van het verkeer, herhaaldelijk gevallen van grondverkoop voordoen, waarbij het karakter van vereffening of schulddelging nauwelijks of niet meer te onderkennen valt. Dit is vooral waar te nemen ten aanzien van woonerven, die dan ook geen productief vermogen bezitten en waarvan de waarde ook meer ruilwaarde dan gebruikswaarde is. Meestal echter komt dit typisch karakter nog sprekend naar voren en daarom is het van belang voor het adatrecht, om op deze — blijkbaar oorspronkelijke — inlandsche rechtsconstructie de aandacht te vestigen.

De aanleiding tot verkoop. Bijna steeds is geldnood („boetoeh

3) Deze „dubbele opbrengst" als vergoeding, is in de inlandsche maatschappij algemeen gebruikelijk. Vgl. Adatrechtsbundel XIX, bl. 213.

4) Zie, voor dit contract, uitvoerig mijn in de tweede noot geciteerd artikel in het Indisch Tijdschrift van het Recht.

doewit") de aanleiding tot grondverkoop; een geldnood die maar al te vaak voortspruit uit het feit dat de inlander naar de adat of volgens zijn overtuiging verplicht is om een heilmaaltijd („slametan") te geven bij gelegenheid van geboorte, huwelijk, ziekte of sterfgeval. De verkoop van zijn grond is echter het uiterste middel waartoe hij zijn toevlucht neemt, niet alleen omdat hij gehecht is aan zijn sawah, of omdat hij voorziet dat hij, door zich te ontdoen van zijn grond, afzakt van den stand der grondbezitters (gogol", „kĕntjĕng" of „satĕngah kĕntjĕng") tot dien van „boeroeh" of knecht, maar vooral omdat hij op zijn sawah is aangewezen voor het levensonderhoud van zichzelf en zijn gezin.

Hij zoekt dus eerst geld te leenen bij familieleden, buren of goede kennissen, die hem, als zij het zelf hebben, helpen zullen — op grond van de adat toeloeng-tinoeloeng (onderling hulpbetoon) — en zelfs, als hij bij hen tevergeefs heeft aangeklopt, zal hij nog eerst — dan bij vreemden („wong lijå") — een poging doen om door middel van tijdelijke afstanddoening van zijn sawah („ngĕdol taoenan" of „gadé") aan contanten te komen.

Welke gronden mogen worden verkocht. In het algemeen mogen alle gronden waarover de inlander het inlandsch bezitrecht (erfelijk individueel bezit) uitoefent, worden verkocht, dus zoowel sawah's (natte bouwgronden), als tĕgalan's (droge bouwgronden) pĕkarangan's (woonerven) en de in sommige streken voorkomende „tĕgal-pĕkarangan's" (omheinde stukken, waarvan een gedeelte, al dan niet speciaal omheind, als woonerf in gebruik is). De aandeelen in den communaal bezeten desagrond zijn voor verkoop niet vatbaar; evenmin de ambtsvelden van den kepala desa en de andere leden van het desabestuur.

Wie mogen verkoopen. Als regel mag een ieder die inlandsch bezitter is vrij beschikken over en verkoopen, zijn daarvoor vatbare goederen.

Beperkingen: Beschikkingsrecht van de desa. Deze regel is echter niet onbeperkt. In verscheidene desa's gelegen in de Råwå bĕning (district Tjampoerdarat afdeeling Toeloengagoeng), mag de verkoop van sawahs, erven, vischkuilen en — vijvers (kĕdoeng", „roempon" en „siwakan") en zelfs van bamboestoelen („dapoer pĕring") vrij geschieden aan desagenooten, doch is de verkoop daarvan aan personen van eene andere desa niet toegestaan, tenzij

de kooper zich daarna — met toestemming van den kepala — metterwoon vestigt in de desa van het gekochte goed. Verlaat de kooper later weer deze desa, dan is hij verplicht het goed weer van de hand te doen. Ten aanzien van de bamboes zelf, verplaatsbare huizen, vee, prauwen en andere „roerende" goederen bestaat deze beperking in de bedoelde desa's niet.

Naastingsrecht. Een tweede beperking houdt verband met het naastingsrecht van de familie en soms van desagenooten. Wil b.v. een vader een stuk grond verkooper, dan moet hij eerst zijn kinderen in de gelegenheid stellen om te koopen. Zoo ook mag de grond veelal niet aan iemand van een andere desa verkocht worden, indien iemand van de desa zelf daartoe willig is.

Deze beperking treft men bijna overal in de afdeeling aan, wanneer het betreft de kinderen van den verkooper. Ten aanzien van familieleden en desagenooten is zij niet zoo algemeen verbreid en bepaalt zij zich tot het geval dat een vreemde een gelijk bod doet. Ingeval van verzet op grond van dit naastingsrecht, zou de kepala desa zijn toestemming tot den verkoop weigeren. Is de verkoop echter eenmaal voltrokken, dan is geene vernietiging mogelijk.

Ten aanzien van het eigen bezit, zijn zoowel vrouwen als mannen, zoowel ongehuwde als gehuwde, handelingsbevoegd. Eigen bezit in handen van ongehuwden, zoolang zij nog kind des huizes zijn, komt echter zelden voor.

Barang gawan en -gånå-gini. Evenals de gehuwde man geheel vrij is om te beschikken over den door hem ten huwelijk meegebrachten, of later aan hem bij erfenis toegevallen, grond („barang gawan"), is dit ook de vrouw. Dit laatste komt echter zelden voor. Het staat den kepala desa in beide gevallen vrij om zijn toestemming te onthouden indien de verkoop onnoodig is en zou geschieden ten nadeele der kinderen. Over grond die gedurende het huwelijk is aangekocht, dus gemeen huwelijksgoed („barang gånå-gini"), zal in den regel de man beschikken, doch de vrouw kan zich, als dit tegen haar wil geschiedt, daartegen verzetten en dan gaat de verkoop niet door. Theoretisch is het mogelijk dat ook de gehuwde vrouw de gånå-gini grond verkoopt, indien haar echtgenoot daartoe niet in staat is en de nood dwingt.

Enggoni toenggoni. Het geval heeft zich voor den Landraad te Trenggalèk voorgedaan dat een vader bij zijn leven aan een

van zijn zoons", om te bewonen en te bewaren" („enggoni toenggoni"), een hem toebehoorend erf had afgestaan, toen deze zoon op zich zelf ging wonen („mentjar").

Nadat de zoon dat erf — dat bestemd was om later zijn erfdeel te worden — jaren lang had bewoond kregen vader en zoon ruzie en wilde de vader dit erf, terwijl de zoon daar nog woonde, aan een derde verkoopen. De kepala weigerde zijne toestemming, omdat de zoon zich tegen den verkoop verzette en tegenover zijn vader zelfs weigerde den grond te ontruimen. De vader stelde toen eene vordering in tot ontruiming. De Landraad overwoog — geheel in de lijn van het adatrecht — dat de vader wel is waar nog inlandsch bezitter van den grond was gebleven, doch dat het recht van den zoon om het erf „te bewonen en te bewaren" — aangezien dit bestemd was om later zijn erfdeel te worden — door den vader alleen ongedaan kon worden gemaakt, ingeval hij aannemelijk kon maken dat eigen behoeftige omstandigheden hem daartoe dwongen. Aangezien de vader overigens welgesteld was en de vordering uitsluitend gebaseerd was op plagerij, werd hem een recht om over het erf te beschikken ontzegd en de vordering niet ontvankelijk verklaard [5]).

Bij deze, zoo juist besproken afstand van den grond (meestal een erf) *om te bewonen en te bewaren,* blijft de vader de jure nog bezitter van den grond en pas na zijn overlijden wordt deze grond door de gezamenlijke erven definitief als erfdeel aan den betrokken zoon toegewezen. Van een recht van den zoon om gedurende het leven van zijn vader den grond te verkoopen is dus hier geen sprake.

Marisaké. Anders is het geval wanneer de vader bij zijn leven aan een of meer van zijn zoons, een stuk grond *als erfdeel* toewijst en afstaat („marisaké"). Bij deze wijze van erfstelling gedurende het leven van den erflater, treedt het kind in den regel onmiddellijk

5) Op grond van strijd met de algemeene beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid, verklaarde dezelfde Landraad niet ontvankelijk de vordering tot ontruiming, door den vader gericht tegen zijn schoondochter, die na den dood van haar man (den zoon) — aan wien een erf onder denzelfden titel als in het juist besproken voorbeeld was toegestaan — op het erf was blijven wonen met haar onmondige kinderen; omdat in het geding bleek dat de moeder-voogdesse geen andere middelen van bestaan had en alleen het stoken van haar schoonzusters, den vader had bewogen de vordering in te stellen.

in het bezit van het hem toegescheiden deel, doch zeer gebruikelijk is dat de vader ook bij dit marisaké de beperking maakt, dat gedurende zijn leven de zoon den grond niet zal mogen vervreemden. Ditzelfde beding komt ook herhaaldelijk voor, als de *pleeg*vader vóór zijn dood aan zijn pleegkind, dat geen erfgenaam is, — juist om in dit gebrek te voorzien — een erf of sawah toebedeelt. In beide gevallen is dus gedurende het leven van den (pleeg) vader, het recht van het (pleeg) kind, om over het eigen bezit te beschikken door dit beding van niet vervreemding uitgesloten.

Onverdeelde nalatenschap. Ten aanzien van de gronden behoorende tot eene onverdeelde nalatenschap, is de handelingsbevoegdheid van de(n) achterblijvende(n) ouder verschillend, naar gelang het de moeder of de vader betreft. Voorop staat hier dat, zoolang er nog onmondige kinderen zijn, de boedel („såmåkawis"), door den langstlevende der ouders beheerd en niet verdeeld wordt. Zoolang de kinderen onmondig zijn is de bevoegdheid van de overlevende moeder of vader om over goederen of gronden te beschikken („bakoni") onbepaald; behoudens natuurlijk dat de kepala desa tegen excessen waakt. Al naar mate de kinderen mondig worden, verheft zich — ten aanzien van de „gawan" goederen van den overleden vader —, naast de stem van de weduwe, ook de stem van de mondige kinderen.

Zij is het nog wel die handelt („bakoni"), doch van lieverlee wordt bij beschikking over deze goederen, de *medewerking* van de reeds mondig geworden kinderen noodzakelijk. Ten slotte handelen de kinderen geheel zelfstandig en raakt de weduwe — en daarmee ook haar medewerking en zelfs hare toestemming — geheel op den achtergrond.

In den regel is echter tegen dien tijd de boedel reeds verdeeld en de overlevende moeder bij een van de kinderen gaan inwonen („ngènger").

Tegenover den vader-weduwnaar heeft geen kind iets te zeggen. Zoolang hij de onverdeelde boedel nog beheert, handelt hij, hoogstens in overleg („roekoenan") met de mondig geworden zoons en dochters als het de "gawan" — grond van hun moeder raakt, doch overigens alleen en zelfstandig. Zelden wordt daarbij hun *medewerking* geduld. De kepala desa blijft ook hier waken tegen willekeur ten aanzien van „gawan" goederen van de overleden

moeder. Indien de belangen der kinderen bedreigd worden en daarop door een der kinderen aanmerking wordt gemaakt, zal de vader nog eerder overgaan tot eene boedelverdeeling, dan hun medewerking dulden.

Zijn de beide ouders dood, dan handelen, ten aanzien van de nog onverdeelde gronden, — weder onder toezicht van den kepala — de mondig geworden erven in onderling overleg(„roekoenan"). Indien de erven nog onmondig zijn, treedt voor hen op de persoon die zich het lot van de weezen heeft aangetrokken, d.i. een der naaste mannelijke bloedverwanten of de dorpsgodsdienstbeambte „modin").

Ten slotte nog twee gevallen, waarin het recht van den inlandsch bezitter om zijn eigen grond te verkoopen beperkt is door verkregen rechten van derden.

Tanggoengan. Wanneer de inlandsch bezitter den grond, dien hij thans aan een derde wenscht te verkoopen, tevoren ten behoeve van een ander, voor de richtige terugbetaling van een geldschuld als „zekerheid" stelde (inlandsche hypotheek; „tanggongan" of „djongolan") [6]), heeft hij, zoolang die zekerheidstelling duurt, niet het recht den grond te vervreemden; tenzij natuurlijk de crediteur daartoe toestemming verleent. De kepala, die van de zekerheidstelling kennis draagt, omdat ook deze voor hem plaats had, zal in een dergelijk geval ongetwijfeld zijn toestemming weigeren. Stemt de crediteur daarin toe, dan bedingt deze natuurlijk dat hij dadelijk uit de koopsom zal worden voldaan.

Pandjer. Het tweede geval is, dat de verkooper reeds van een ander dan hem, aan wien thans verkocht wordt, een bindsom („pandjĕr") aanvaardde en de daarbij afgesproken termijn nog niet verstreken is. Draagt de kepala van dit feit kennis, dan onthoudt hij, zoolang daarover geschil is, aan den verkooper zijne toestemming (zie bl. 462). Is de verkoop, ondanks het bestaan van een vroe-

6) Zie voor dit contract, uitvoeriger, mijn in de 2de noot geciteerde artikel, bl. 376. Ongetwijfeld mag men hetzelfde beletsel ook aannemen voor het geval dat de **pandgever** de verpande sawah, die dus (anders dan bij „tanggoengan") in handen van den pandnemer is, zonder voorkennis of toestemming van dezen, aan een derde zou willen verkoopen. Dit komt zelden voor en uit de praktijk is mij alleen bekend dat de pandgever de sawah aan den pandnemer verkoopt indien hij niet in staat is het, op bepaalden termijn geleende geld terug te betalen.

gere en nog geldige pandjer, reeds voltrokken, b.v. doordat de kepala daarvan niet tijdig kennis droeg, dan is van vernietiging van den verkoop geen sprake en kan de gedupeerde eerste reflectant alleen zijn pandjer terugeischen.

De afspraak om te verkoopen t.o. de verkoop zelf. Bij den verkoop van grond moet men scherp onderscheiden, de tusschen partijen tot stand gekomen afspraak of overeenkomst [6a]) om over te dragen (d.i. *om te* verkoopen) en de overdracht of de feitelijke verkoop zelf, die soms kort, soms pas maanden na de afspraak plaats heeft. De eerste geschiedt vormloos tusschen partijen en de tweede heeft, op de wijze door het adatrecht voorgeschreven, plaats ten overstaan van den kepâlâ dêsâ (desahoofd) en de noodige getuigen. De afspraak om te verkoopen is het resultaat van de besprekingen tusschen grondbezitter en toekomstigen kooper omtrent prijs, wijze van afbetaling, overdracht en het tijdstip waarop afbetaling en overdracht zullen plaats hebben. Bij deze gelegenheid is het in den regel de economisch-sterkere partij die in meerdere of mindere mate den ander zijn wil weet op te leggen. De overdracht zelf wordt te zijner tijd voltrokken op den voet van de gemaakte overeenkomst, in verband met de afbetaling van de koopsom.

Inhoud van de afspraak. Het normale geval (1°) is, dat partijen overeenkomen dat de kooper ten overstaan van den kepala desa en getuigen de koopsom in eens volledig betaalt („loenas") en dat de bezitter bij die gelegenheid den grond dadelijk voor goed aan den kooper overdraagt („masrahaké"). Het kan ook voorkomen (2°), dat de kooper slechts een gedeelte van de koopsom (al wat hij tegen dat tijdstip bijeen heeft kunnen garen) ten overstaan van den kepala desa zal betalen, dat hem voor de afbetaling van het restant een termijn wordt gelaten [7]) en dat de bezitter den grond ook dadelijk, voor den kepala desa c.s., aan den kooper overdraagt. In dit geval aanvaardt de bezitter, in vol vertrouwen,

6a) Aangezien de term „overeenkomst" onwillekeurig aanleiding zou kunnen geven om te meenen dat hier sprake was van een overeenkomst in den technischen zin van het Burgerlijk wetboek, wordt ter vermijding van misverstand de term „afspraak" gebezigd. Welke de gevolgen (c.q. rechtsgevolgen) van deze afspraak zijn, wordt beneden, in den tekst, besproken.

7) Het adatrecht onderscheidt scherp tusschen „sĕmâjâ", de afbetaling van het restant van de koopsom, in eens, en „mĕnitjil", de afbetaling van de koopsom in payementen. Bij sĕmâjâ blijft de betaling verband houden

de risico dat de kooper zijn verplichting ook zal nakomen. Wenscht echter b.v. een economisch-sterke bezitter dit risico niet te loopen, dan kan hij (3e) bedingen dat de grond, in het geval sub 2°, omdat bv. de tijd voor de bewerking van den grond is aangebroken, bij die gelegenheid *ter bewerking* („enggarap"), dus voorloopig, aan den kooper zal worden afgestaan en dat deze definitief zal worden overgedragen bij een latere gelegenheid, zoodra het restant van de koopsom (waarvoor uitstel is verleend) wordt aangeboden.

Deze zijn de voornaamste vormen die de afspraak aanneemt. Het bijzonder geval, dat reeds bij de afspraak geheele of gedeeltelijke betaling („menitjil") van de koopsom plaats vindt, komt later ter sprake (bl. 470).

Dat de kooper de ligging en begrenzing van den grond van te voren kent, en weet of de verkooper daarover de beschikking heeft, of anders zich tijdig van een en ander op de hoogte stelt, spreekt vanzelf.

Gevolgen van de afspraak. Deze afspraak om te verkoopen schept geen andere verplichting dan deze, op eigen belang steunende, moreele, om, als geen verhinderende omstandigheid tusschen beide komt, de afspraak ook na te komen. Eene verplichting, intusschen, die geen enkele sanctie heeft en ophoudt te bestaan wanneer bv. de bezitter vóór den afgesproken datum iemand aantreft die een hooger bod voor zijn grond doet of gunstiger betalingsvoorwaarden aanbiedt, dan wel de kooper op tegenwerking bij zijn familieleden stoot. De goede vorm eischt alleen kennisgeving van deze verhinderende omstandigheid („alangan") aan de wederpartij.

P(l)andjer. Eenigszins anders wordt de verhouding tusschen partijen, indien deze afspraak gesterkt of bevestigd wordt door een bindsom („p(l)andjer") [8]), door den kooper gegeven en door

met de overeenkomst waaruit zij voortspruit, bij menitjil echter is de betaling de aflossing van een **geld**schuld, zonder meer, en speelt de moeder-overeenkomst geen rol meer. De som die in het eerste geval in betaling wordt gegeven heet „sĕmajan". De payementen heeten „tjitjilan". Zie verder bl. 472.

8) De pandjer is een analogon van de „tĕmpah" — het bv. aan batiksters gegeven bedrag (ter verrekening) om deze te verplichten batiks uitsluitend te verkoopen aan „sing nĕmpahi" — of de „tali" — het op dezelfde wijze bv. aan leveranciers van materialen gegeven bedrag, om te waarborgen een tijdige en voldoende levering —. Dezelfde bedoeling ligt ten grondslag aan de „peningset", die bij de verloving wordt gegeven.

In alle gevallen is de persoon die aanvaardt „ditalèni" of „disisĕti". Vgl. Adatrechtsbundel XVIII: bl. 160.

den verkooper aanvaard. Daardoor ontstaat den een veel sprekender wederzijdsche verplichting om de afspraak gestand te doen; eene verplichting die een desaman niet licht schenden zal.

Het is de vraag of men zeggen kan dat naar adatrecht door de pandjer voor partijen een *rechts*plicht is ontstaan, dan wel of men ook hier — even als boven — slechts een moreele verplichting, doch een meer ernstige, moet aannemen. Ik meen het eerste. Het bestaan van een nog geldige pandjer geeft den kepala desa aanleiding om zijn toestemming te weigeren, als de bezitter den grond aan een derde wenscht te verkoopen („liaäké"), zoolang het pandjer-geschil nog niet in het reine is en de gedupeerde partij nog bezwaar maakt. Verder heeft schending van de afspraak voor den verkooper alleen het gevolg dat zijn daad openlijk gelaakt wordt als in strijd met de goede trouw en de goede adat. Voor den toekomstigen kooper is de sanctie, dat hij het als pandjer gegeven bedrag verbeurt („pandjer ilang"). Een andere sanctie kent het adatrecht niet; in het bijzonder is iedere dwang om over te dragen uitgesloten (zie noot 16). De enkel op wilsovereenstemming gegronde afspraak schept intusschen nooit meer dan hoogstens een moreele band tusschen partijen.

De pandjer houdt dus onmiddellijk verband met de afspraak om over te dragen en niet met de overdracht (de verkoop) zelf. Zij is van die afspraak echter geen essentieel element en wordt slechts gevraagd (c.q. aangeboden) en aanvaard in gevallen van wantrouwen, om gewaarborgd te zijn tegen verrassingen; zoodat onder omstandigheden de afspraak zonder pandjer (bv. tusschen familieleden of buren) naar adatrecht in geen enkel opzicht achter staat bij eene mèt pandjer. Beide vormen leiden in den regel tot het gewenschte doel — den verkoop —. Onder familie en buren doet men het zonder pandjer, maar onder vreemden is deze weg minder veilig [9]).

9) Het heeft mij steeds, bij de typische en meer primitieve denkwijze van den inlander, getroffen, dat deze zich voorstelt, dat mèt de pandjersom die de kooper overgeeft, dus mèt **diens** geld, op den grondbezitter (verkooper) overgaat **de kooper zelf** (diens wil en bedoeling) **voor zooveel betrokken bij deze rechtshandeling,** zoodat de grondbezitter, door dat geld aan te nemen, meteen ook den kooper zelf (diens wil en bedoeling) aanvaardt en in zich opneemt. De woorden tusschen haakjes zijn alleen geplaatst als steunpunten voor onze gedachtengang; de inlander scheidt niet

Thans nog enkele bijzonderheden over deze bindsom.

De „pandjer" (meestal „plandjer") wordt steeds door den kooper gegeven, doch bindt *beide partijen* ten opzichte van elkaar. Van omstandigheden zal het afhangen of op de gebondenheid van den verkooper, dan wel op die van den kooper meer nadruk valt. Wordt de pandjer *aangeboden,* omdat bv. de kooper vreest dat een ander een hooger bod zou kunnen doen, dan voelt in de eerste plaats de verkooper zich gebonden. Wordt de pandjer *gevraagd,* omdat de bezitter vreest dat de kooper zich aan zijn belofte zal onttrekken, dan valt meer bepaald op de gebondenheid van den kooper de nadruk.

Niettemin voelen, in de gegeven gevallen, onderscheidenlijk ook de kooper en grondbezitter-verkooper zich wel degelijk door de pandjer gebonden. Het geven van pandjer geschiedt, voor zoo veel

---

de persoon van zijn wil of bedoeling, maar stelt zich (onbewust) voor, dat in het geld — dat van een bepaald persoon afkomstig is en gegeven wordt met een bepaalde bedoeling — als het ware gematerialiseerd is de **persoon met zijn wil en bedoeling terzake.**

Bij de vraag, of door een afspraak zonder pandjer, dus door een bloote afspraak of overeenkomst, niet hetzelfde resultaat kan worden bereikt, voert de inlander aan, dat dit tusschen familieleden (die van nature, door een band des bloeds) of tusschen personen die door een anderen band (b.v. soempahan of vereeniging) aan elkaar verbonden zijn, wel gaan zou, want daar respondeert het eene individu op het andere en is continuiteit van wilsovereenstemming vooronderstelt; maar tusschen vreemden, die **niets** met elkaar **gemeen** hebben, zeker niet. Hiertoe is noodig dat de een den ander iets van zich zelf overdraagt, waardoor een band ontstaat. Pas dan zal vreemde op vreemde respondeeren en pas als men zelf aanwezig is aan den anderen kant, kan men gewaarborgd zijn dat eigen wil en bedoeling tot haar recht komen. Daarin ligt dus bij pandjer de gebondenheid van den verkooper. Dat de kooper gebonden is spreekt vanzelf uit het feit dat hij **zijn** geld (dus, terzake zichzelf) aan den verkooper in handen gaf.

Indien pandjer wordt gegeven en aanvaard, wordt dus de afspraak (overeenkomst) **gesterkt,** door dat een abstract element (de wilsoverstemming) wordt gedekt met een (in de oogen van den inlander) concreet element, nl. het overreiken en aanvaarden van iets, dat speciaal van een van hen afkomstig is. Op verbreking van de afspraak (overeenkomst) gesterkt door pandjer door den verkooper, zou men in het adatrecht een gevoeliger sanctie verwachten, dan bloote prijsgeving aan de minachting van de desagenooten. In verschillende streken van de buitengewesten verbeurt de schender in soortgelijke gevallen dan ook een adatboete.

mij bekend, nooit ten overstaan van den kepala desa. Het bedrag van de pandjer houdt wel eenig verband met, doch staat niet in een bepaalde verhouding tot het bedrag van de koopsom en zij varieert, naar mate van het bedrag daarvan, bij gronden van ƒ 2,50 tot ƒ 10.—.

Bij verkoop van vee en roerende goederen, zelfs bij het bespreken van bijzondere diensten, bv. van vroedvrouw of doekoen, is het geven van pandjer gebruikelijk. Alleen het bedrag is dan naar verhouding veel minder.

Meestal is de pandjer gebonden aan een termijn, d.w.z. dat na bepaalden tijd de koopsom voorhanden moet zijn en de overdracht van den grond moet plaats hebben. De termijn varieert maar gelang van omstandigheden en meestal van den finantieelen toestand waarin de kooper zich bevindt.

Is de termijn niet bepaald, dan wordt daaronder toch verstaan een redelijke termijn binnen welken de kooper het geld bijeen kan hebben.

Duurt deze onmatig lang en vindt de grondbezitter inmiddels een anderen kooper, dan zal de eerste reflectant zelf zijn nalatigheid erkennen en afzien van den koop, of kan dit op verzoek van den grondbezitter door den kepala desa worden vastgesteld. Heeft dus, bij bepaalden of onbepaalden termijn, de gebonden kooper niet tijdig aan zijn verplichting voldaan, dan verbeurt hij het in pandjer gegeven bedrag („pandjer ilang") en is de verkooper van zijne verplichting jegens hem ontslagen. Heeft de grondbezitter boven het bedrag van de pandjer, van den aanstaanden kooper reeds een bedrag als gedeeltelijke afbetaling genoten dan moet hij, als de verkoop niet doorgaat, terugbetalen wat hij meer dan de pandjer ontving. Vooral in een geval als dit laatste, zal dikwijls de termijn van de pandjer in onderling overleg („roekenan"), een of meermalen worden verlengd. Pas als blijkt dat geen uitstel meer baat, is dan de pandjer „ilang".

Komt de kooper wel zijne verplichting na, dan wordt het bedrag van de pandjer — in de afdeeling Toeloengagoeng zonder een enkele mij bekende uitzondering — in mindering gebracht van de koopsom en als gedeeltelijke betaling („tjitjilan") aangemerkt.

Misleidenderwijze heet soms de afspraak om te verkoopen — vooral wanneer zij door pandjer is gesterkt — in de volksmond reeds de verkoop („sampoen wadèkakĕn roemijin"). Deze uit-

drukkingswijze, om de wil voor de daad te nemen, komt in het Javaansch meer voor [10]).

Voorbereidingen tot den verkoop. Op den afgesproken dag verschijnen partijen voor den kepala desa in diens woning en doen hem mededeeling („rĕpot") van hun voornemen.

Toestemming van den kepala desa. Nadat de kapala desa zich op de hoogte heeft gesteld van alle bijzonderheden betreffende den grond, den prijs, de wijze van afbetaling en de overdracht (bl. 461) zal hij, indien hij zich overtuigd houdt dat geen rechten van derden gevaar loopen en de transactie zelf in de toekomst geen aanleiding kan geven tot twist tusschen partijen, daartoe zijne toestemming („idin") verleenen. Meent hij, daarentegen, daarvoor niet te kunnen instaan („tanggoeng"), dan wijst hij partijen af („tolak") en dan is het uit.

De verkoop. Medewerking van kepala en getuigen. In het eerste geval ontbiedt hij de personen die als „getuigen" („sĕksi") aanwezig moeten zijn (bl. 476). Zoodra ook deze alle bijzonderheden hebben vernomen en partijen die hebben beaamd, betaalt de kooper in aller tegenwoordigheid de geheele (c.q. een gedeelte van de) koopsom (bl. 468 ev.), die de grondbezitter — verkooper aanvaardt. Vervolgens maakt de desaschrijver („tjarik") — steeds in de boven (bl. 461) sub 1o. n 2o. beschreven gevallen en soms in het gevel sub 3o. — een akte op (bl. 477), die wordt voorgelezen en, na accoord bevinding, door den verkooper, den kepala desa en de overige getuigen wordt onderteekend (met handteekening, kruis of vingerafdruk) en aan den kooper wordt overgereikt.

Dan ligt de grond ter vrije beschikking van den kooper. In het boven, sub 3o. genoemde geval ter bewerking, in afwachting van een toekomstig masrahaké, doch in de gevallen sub 1e en 2e als zijn inlandsch bezit.

De gang naar den grond. In enkele desa's [11]) begeven zich, na deze sobere plechtigheid, partijen — al dan niet vergezeld van

10) Men denke bv. aan een uitdrukking als: „koelå njamboet artå" (lett. ik leen (de) geld), in de beteekenis van: ik kwam **om** geld te leenen; of aan „mandoeng" (stelen), gebruikt om weer te geven dat men **poogde** te **stelen.**

11) Zie bv. Adatrechtbundel XVIII; bl. 109 en bl. 128.

den kepala desa — nog naar den verkochten grond en wijst de verkooper aan den kooper de grenzen van zijn nieuw verworven bezit aan. Soms is deze gang naar adatrecht een verplichting.

De „opdracht". Zeer frequent, doch wellicht niet algemeen is, dat de verkooper, na volledige betaling, bij het overreiken van de acte, in tegenwoordigheid van de getuigen, den kooper toevoegt: „ik heb u mijn grond verkocht, heb het geld behoorlijk ontvangen, „hier hebt ge het bewijs („tondå"; of, de akte („lajangé")); de „grond is voortaan van u en uwe kinderen en kindskinderen; betaalt „gij voortaan de padjĕg (landrente); måså bodohå ålå bĕtjiké" [12]). Deze „opdracht" aan den kooper, die hier en daar wat varieert, eindigt onveranderlijk met de geciteerde javaansche uitdrukking — een enkele maal zonder „ålå bĕtjiké" —. De bedoeling is kennelijk om, na deze volledige overdracht, ook bevrijd te zijn van latere aansprakelijkheid uit het goed voortvloeiende. Ook deze opdracht zal, in de desa's waar zij gebruikelijk is, nooit worden verzuimd.

Geen levering. De verleiding is groot om in den beschreven gang naar den grond, in de sollemneele opdracht aan den kooper, en zelfs in de overreiking van de acte, te zien vormen van werkelijke of symbolische „levering" van den grond en nog grooter, als men den inlander zelf hoort zeggen [13]) dat de kooper, met het ontvangen van de acte, als het ware den grond zelf ontvangt. Die verleiding is gevaarlijk.

Zij brengt dit groote gevaar mee, dat men, aannemende dat het inderdaad vormen van levering zijn, zich ook op bekend terrein waant en onwillekeurig geneigd is daaraan dezelfde beteekenis en dezelfde rechtswaarde toe te kennen, als aan de technisch — juridische levering in ons Burgerlijk Wetboek — wat beslist misplaatst zou zijn.

Rechtskarakter van den verkoop. Het adatrecht kent geen speciale rechtsconstitutieve handeling (dat is den gewonen desaman veel en veel te ingewikkeld), doch vat de zaak, uiterst nuchter,

---

12) Letterlijk vertaald ongeveer: „houd je (later) niet van den domme omtrent het kwade en het goede". Een dergelijke opdracht en dezelfde, bijna sacramenteele, formule wordt ook uitgesproken door den vader die zijn zoon, bij het huwelijk, aan diens schoonouders overgeeft. Ook bij andere plechtigheden vindt zij plaats.

13) Vgl. Adatrechtbundel XVIII; bl. 131.

zóó op: als A met B heeft afgesproken om hem zijn grond te verkoopen, dan is de bedoeling dat, na den verkoop, B voortaan den grond zal bewerken; en als zij nu, met dat doel voor oogen voor den kepala desa met getuigen zijn verschenen, daar gebeurd is wat zij zich voorstelden en A volledige betaling heeft ontvangen, wel, dan is het toch logisch dat B voortaan den grond bewerkt. En dat gebeurt dan ook zoo. „Maar, als A dan B niet op den grond wil toelaten?" „Botĕn kènging!" [14]) „Maar, als dat nu toch gebeurt?" Een oude kepala desa zou vrijmoedig en naar waarheid, durven antwoorden: „dan laat ik dien onverlaat er af trappen", maar beleefder en voorzichtiger is zeker: „dan komt er een perkara, en dan moet de hakim dat maar beslissen".

En zal dan de hakim achter de groene tafel onderzoeken waarin die overdracht bestaan heeft, en of er wel geleverd is, en ook de eisch van B afwijzen als van geen „levering" blijkt? Het gebeurt. Misschien heb ik het in den beginne zelf ook wel eens gedaan.

Beschouwt men het geheel van feiten — uitingen en handelingen — dat ten overstaan van den kepala desa c.s. plaats grijpt van juridisch standpunt, dan vindt men dat de tevoren tusschen partijen gemaakte afspraak (om te verkoopen, over te dragen) daar verwezenlijkt wordt. De afspraak zelf mag men juridisch nauwelijks (in geval van pandjer) een overeenkomst noemen. Zij draagt meer het karakter van voorbereidende handeling. Wat de verkoop zelf betreft, op het passieve standpunt van den kooper (geldschieter), geschapen door de betaling van de bedongen koopsom, respondeert de bezitter door den verkoop, d.w.z. de overdracht van den grond. Deze overdracht is niet een aparte handeling, los van den verkoop, maar de resultante van hetgeen de bezitter zeide en deed, uitingen en handelingen die samengevat worden in den term „verkoopen", dus de verkoop zelf. Als product van wilsovereenstemming — van de zijde van den kooper (geldschieter) de wil om te verkrijgen, zich uitende door de betaling, en van de zijde van den bezitter (verkooper) de wil om over te dragen; zich uitende door verklaringen of (en) handelingen — kan men den verkoop juridisch een overeenkomst noemen. Men dient daarbij echter in het oog te houden dat de verkooper meer deed dan enkel zijn wil te uiten

14) Letterlijk: „dat kan (mag) niet", mooie dubbelzinnige taalvorm om in eenen uit te drukken: „dat mag niet, dus dat kan niet."

om over te dragen, want ondertusschen greep de *overdracht zelf* plaats [15]).

Voor een aparte „levering" is hier, zooals men ziet, geen plaats; althans is zij overbodig, daar de grond door den verkoop of overdracht ter vrije beschikking van den kooper ligt.

Waarde van enkele adat-rechtshandelingen. Welke waarde hebben dan die verplichte gang naar den grond, die sollemneele opdracht aan den kooper en de overreiking van de acte? Practisch geen andere dan deze — maar dan ook zeer hooge —, dat zij als wijze om uiting te geven aan den wil van den bezitter, om den grond over te dragen, dien wil bevestigen of versterken; op dezelfde wijze als de pandjer dit doet bij de overeenkomst [16]).

15) Eene constructie als wederkeerige overeenkomst (koop en verkoop) zou voor het adatrecht een dwaasheid zijn.

16) Om te beoordeelen de waarde die deze adat-rechtshandelingen **voor den inlander** hebben, breng ik nog even in herinnering hetgeen in noot 2 is gezegd, om daarop, in verband met noot 9, voort te bouwen. De inlander van de desa stelt zich, in den grond der zaak, zijn sawah niet voor als een apart en begrensd voorwerp (van territorialen aard) dat hij bezit, doch bevindt zich in de gelegenheid (omstandigheid) om een gedeelte van den algemeenen en productieven bodem voor eigen levensonderheid, en met uitsluiting van ieder ander, te bewerken en af te oogsten. Grenzen hebben ook nog minder de beteekenis van een territoriale bezitsafbakening, dan wel die van specialiseering van ieders **aandeel** („bahagian"). Op dezen grondslag wordt **verkoop van grond** (als delgings-contract beschouwd): tegen ontvangst van een som in eens, een ander (den kooper) in de gelegenheid stellen om voortaan en voor altijd **de plaats van den oorspronkelijken rechthebbende in te nemen.** Deze laatste uitdrukking, die doet denken aan een „in de plaatsstelling" wordt hier met opzet gekozen, omdat — wat zeer merkwaardig is — de inlander inderdaad zich voorstelt, dat er een **persoons-wisseling** plaats heeft ten aanzien van de sawah, en niet een overgang van den **grond** van den een op den ander (wat ook, omdat de grond onroerend is, op zichzelf onlogisch is), en, nog sterker, dat de oude rechthebbende ook werkelijk de nieuwe in zijn plaats **stelt.** Bij de wijze nu, waarop de inlander zich voorstelt dat deze in de plaatsstelling moet geschieden, volgt hij zijn eigen — primitieve — denkwijze. Door de ontginning van een stuk grond, waardoor de ontginner zich, als het ware, aan zijn sawah mededeelt, is er een band tusschen den rechthebbende en zijn sawah ontstaan of, beter (zie noot 9), is hij één met zijn sawah. Die toestand blijft van zelf voortbestaan — zoolang er nog sporen van **zijn** cultuur aanwezig zijn — en ieder die hem daar heeft zien werken, of deze sporen ziet, weet dit met hem. Zijn kinderen, die aan hem door banden des bloeds verbonden zijn, die in dat opzicht een met

Geen enkele van deze adat rechtshandelingen is een essentiale van den verkoop. Zij blijven, hoezeer zij ook ieder op hare beurt in een bepaalde streek door de adat verplichtend zijn voorgeschreven, enkel formaliteiten.

De verkoop vormloos doch aan eischen gebonden. De verkoop geschiedt dus *vorm*loos, waarmede men niet verwarren moet dat de rechtshandeling, om *rechtsgeldig* te zijn, geschieden moet met toestemming van den kepala desa en dat deze, bijgestaan door getuigen, daarbij zijne medewerking moet verleenen. Hierover beneden (bl. 474) meer.

De betaling. Een oude adat-regel. In de afdeeling Toeloeng-agoeng gold vroeger waarschijnlijk algemeen de rechtsregel dat geen verkoop van grond plaats kon hebben dan bij gelegenheid

---

hem zijn, volgen hem vanzelf op in dien band met zijn sawah en ten opzichte van een vererfde sawah bestaat deze band dus al door geboorte („poesaka"). Alleen de rechthebbende zelf kan, willekeurig, aan dezen voortbestaanden toestand een eind maken (c.q. daarin verandering brengen) hetgeen al dadelijk zeggen wil dat dwang, bv. bij verbreking van de met pandjer bevestigde overeenkomst, uitgesloten is. En hij brengt daarin verandering, door dien band (of eenheid) op een ander over te brengen. Dit kan hij doen door het nadrukkelijk te zeggen (bloote wilsverklaring) en liefst in sacramenteelen vorm (de „opdracht"), maar beter is het de, steeds abstracte, wilsverklaring te dekken of te sterken met een concretum, dus iets waarin de vorige rechthebbende als het ware is gematerialiseerd (als bij pandjer: zie noot 9), bv. door de gang naar den grond, of de overreiking van de akte, waarin de vorige rechthebbende reeds gematerialiseerd is met de door hem zelf gestelde handteekening, kruis of vingerafdruk en die den kooper dus bijblijft als ware het de vorige rechthebbende zelf. Daarin ligt de waarde van de bedoelde adat-rechtshandelingen voor den inlander zelf.

Ik zou talrijke voorbeelden kunnen noemen — bijna op ieder gebied van het adatrecht — waarin steeds weer terugkeert dezelfde typische, primitieve denkwijze: dat in datgene wat van iemand afkomstig is, aanwezig is die persoon zelf met zijn bedoeling terzake. Die bedoeling kan zijn in het credit van de persoon van herkomst (bv. bij de pandjer; de bedoeling om den verkooper te nopen tot verkoop) maar ook in zijn debet (bv. de acte bij verpanding en verkoop; nl. de bedoeling om den verkrijger dienstbaar te zijn of tegen den persoon van herkomst te getuigen).

Diezelfde primitieve gedachtengang ligt ook o.m. nog ten grondslag aan schuts- en verbodsteekens, die overal voorkomen, aan de recognitie, aan het vuistpand („tjëkëlan") en grondpand — die aan den crediteur worden overgegeven — en zelfs aan „pëngandël" en „tanggoengan" (of „djonggolan") — panden of zekerheden die onder den debiteur verblijven —.

van volledige betaling van de koopsom. Feitelijk dus een dubbele regel: ten eerste, de betaling moet volledig zijn en, ten tweede, deze moet geschieden bij gelegenheid van de overdracht van den grond.

Deze dubbele regel vindt men in genoemde afdeeling — ook dikwijls in streken waar men er zich niet meer aan houdt — weergegeven in het adagium: „dèrèng loenas, dèrèng (sagĕd) kapasrahakĕn". Ongetwijfeld voelt hier de inlander dat de verkoop, die geschiedt *naar aanleiding van* de betaling, ook behoort te geschieden *bij gelegenheid van* die betaling.

De praktijk. In enkele desa's komt men deze regelen nog streng na en heeft geen verkoop van grond plaats dan tegen overreiking van de *geheele* koopsom. In andere houdt men zich nog angstvallig aan den *vorm* en, waar in werkelijkheid dikwijls reeds een gedeelte van de koopsom vooruit is genoten en verbruikt (vaak zelfs de geheele koopsom), leent de kooper van elders voor de gelegenheid een gelijk bedrag, omdat de kepala desa er op staat dat in zijn tegenwoordigheid de *geheele* koopsom moet worden overgereikt. Ik heb uit den eigen mond van kepala's vernomen dat zij heel goed wisten dat de geheele koopsom fictief was, maar dat de adat nu eenmaal eischte dat „loenas" werd betaald en dat anders overdragen („masrahaké") niet mogelijk was. In vele desa's echter, neemt de kepala genoegen met de bloote verzekering van partijen dat de koopsom „loenas" is en wordt dit op dezen grond ook in de acte vermeld.

Onregelmatigheden en de gevolgen daarvan. Enkel uit eerbied voor deze oorspronkelijke adat, komt ook deze onregelmatigheid voor, dat door partijen medegedeeld wordt dat de koopsom „loenas" is — of dat de tjarik in strijd met de waarheid dit in de acte vermeldt —, terwijl in werkelijkheid slechts een gedeelte dadelijk wordt afbetaald, doch voor het restant uitstel wordt verleend (en de grond reeds wordt overgedragen). Hoewel in den regel de trouw zoo hecht is, dat de verkooper geen risico loopt, zijn er helaas uitzonderingen op dezen regel; bewijze de gedingen naar aanleiding van dat restant.

Erger is dat dit mes van twee kanten snijdt, want op de adat dèrèng loenas, dèrèng kapasrahakĕn steunt de meening dat, nu de koopsom niet loenas is, er ook niet verkocht is en de verkooper

vordert dus in rechte, in stede van het nog ontbrekende bedrag, zijn sawah terug; hetgeën leidt tot een afwijzing van den eisch. De adat zelf vindt de oplossing in dergelijke gevallen, bv. door de sawah voor een of twee jaren (dus „taoenan") aan den verkooper terug te geven — waarmede de restant-schuld is gedelgd — en daarna definitief aan den kooper te laten [17]). Niet zelden wordt, indien de kooper weigert, of in de onmogelijkheid verkeert het restant te betalen, de verkoop ongedaan gemaakt, het reeds betaalde bedrag aan den kooper en de sawah aan den verkooper teruggegeven [18]).

Rechtsgevolgen bij gedeeltelijke betaling. Hoe wijs de oude adatregel dus ook moge zijn — ik herinner mij niet één geschil over een stuk grond dat volledig was betaald —, in de praktijk was hij blijkbaar niet vol te houden en men vindt, zooals boven reeds bleek, zoowel gevallen dat (boven een eventueele pandjer) een deel van de (soms de geheele) koopsom betaald is *voordat* de grond ten overstaan van den kepala desa c.s. wordt overgedragen, als ook gevallen dat *daarna* nog een restant moet worden voldaan.

Vóór de overdracht. In de gevallen van de eerste categorie (geheele of gedeeltelijke afbetaling vóór de overdracht ten overstaan van den kepala desa) heeft men deze eigenaardigheid, dat feitelijk reeds onderhands is verkocht en dat daarna, omdat deze wijze van verkoopen ongeoorloofd en niet rechtsgeldig is, de verkoop nogmaals, op de volgens adatrecht wettelijke wijze wordt voltrokken. Dit geldt niet alleen bij geheele, doch ook bij *gedeeltelijke* afbetaling, want de „tjitjilan" vooronderstelt „verkoop"; anders dan de pandjer, die slechts betrekking heeft op de afspraak *om te verkoopen.* Indien de verkooper, na afbetaling of tjitjilan, weigert voor den kepala desa de sawah over te dragen, zijn *practisch* de gevolgen dezelfde, als wanneer de grondbezitter die pandjer ontving, de afspraak niet gestand doet, nl. dat de kepala den verkooper niet *dwingen* kan om den grond over te dragen. Dat neemt echter niet weg dat in het eerste geval feitelijk reeds was *verkocht* — zij het ook op onwettige wijze — en in het tweede geval nog niet. Men ziet dan

17) Vgl. Adatrechtbundel XVIII, bl. 131.

18) Vgl. Adatrechtbundel XVIII, bl. 116 (voor grond) en bl. 136 (voor prauwen).

ook in de praktijk dat onder deze omstandigheden — dringende geldnood bij den verkooper en daartegenover een economisch-sterkere kooper (geldschieter) — de kooper voor alle zekerheid de sawah alvast in bezit neemt, in afwachting van de wettelijke overdracht.

Met de overdracht. In de gevallen van de tweede categorie (dat ten overstaan van den kepala desa c.s. slechts gedeeltelijk is betaald en een gedeelte van de koopsom nog te betalen overblijft) is het, gelijk wij boven zagen (bl. 461), den economisch-sterken verkooper nog mogelijk om te bedingen dat de grond aan den kooper voorloopig alleen *ter bewerking* zal worden afgestaan en dat masrahakè pas bij een latere gelegenheid (ook ten overstaan van den kepala desa c.s. zal plaats hebben [19]). Het uitstel van betaling zal, in overeenstemming hiermede, zijn: „sĕmåjå", d.w.z. na bepaalden tijd in eens [20]).

Komt de kooper zijn belofte, ook na herhaald uitstel, niet na, dan kan de oplossing weer gevonden worden door middel van een delgingscontract, of de kooper krijgt zijn reeds betaalde geld terug en de sawah gaat weer terug aan den verkooper. Meestal wordt de sawah echter dadelijk aan den kooper overgedragen („masrahakè") en volgt afbetaling van het restant van de koopsom in „sĕmajan" of „tjitjilan" (bij payementen); al naar gelang dit is bedongen.

Bij onvolledige betaling, de verkooper onvoldoende beschermd. Slechts onvoldoende is in het adatrecht de verkooper, die slechts ter bewerking afstaat of (en) die slechts gedeeltelijke betaling ontvangt, tegen kwade trouw van de zijde van den kooper beschermd.

Enkele waarborgen; Een eerste waarborg is gelegen in de *openbaarheid* van den verkoop, in de omstandigheid dat de kepala desa en de andere getuigen ook hebben vernomen dat de grond in casu slechts *ter bewerking* is overgegeven; hetgeen ook blijkt uit het bedrag dat is afbetaald, in verband met den geheelen koopprijs, die eveneens is vernomen.

---

19) Dit is in het vorige geval uitgesloten, niet zoozeer omdat de verkooper daar in den regel de economisch zwakkere is, maar in de eerste plaats omdat **reeds verkocht is** en daarom masrahaké behoort te volgen.

20) De som die op deze wijze wordt afbetaald heet „sĕmajan".

Een andere waarborg ligt in de *rechtsregel*, dat *iedere afbetaling* ter zake van den verkoop van gronden (hetzelfde bij verpanding, zekerheidstelling — inlandsche hypotheek — en de meer langdurige taoenan-contracten) behoort te geschieden *ten overstaan van den kepala desa* en hieronder vallen dus ook sĕmajan en tjitjilan. Een onderhandsche betaling geschiedt op eigen risico („tanpå watonan" [21]). Ingeval de kooper ten onrechte afbetaling aanvoert, kan de verkooper zich beroepen op de gezaghebbende getuigenis van den kepala desa. De pandjer is geen afbetaling en daarom heeft ook de terhandstelling daarvan zelden of nooit plaats voor den kepala desa (zie bl. 463).

Een laatste waarborg levert de *acte*, indien daarin waarheidsgetrouw vermeld staat, dat slechts gedeeltelijk is afbetaald en — dat de grond slechts ter bewerking is overgegeven.

Doch onvoldoende. Deze waarborgen zouden wellicht den verkooper voldoende beschermen tegen kwade trouw van hem die den grond reeds feitelijk onder zich heeft, indien partijen voor den kepala desa steeds een juiste voorstelling van zaken gaven, de desaschrijver die in de acte altijd juist weergaf en de kepala desa en andere getuigen, als de gedupeerde partij zich op hen beroept, steeds naar waarheid getuigden. Maar dat is niet zoo.

Andere onregelmatigheden. Schijn-verkoop. Ik wees er reeds op dat de normale verkoop van grond zelden of nooit aanleiding geeft tot een geschil en ook dat juist de zucht om te voldoen aan den vorm van de adat „dèrèng loenas enz." oorzaak is, dat partijen dikwijls te goeder trouw valsche mededeelingen doen en (of) de desaschrijver onware feiten in de acte vermeldt. Maar ook transacties van geheel anderen aard worden niet zelden, onder pressie van den economisch-sterkeren geldschieter, in strijd met de waarheid, voor den kepala desa medegedeeld, en (of) in de acte voorgesteld als *verkoop* van grond. Zoo bv., bij geldleening, het geval dat de debiteur zijn grond alleen stelt als *zekerheid* voor de richtige terugbetaling, met of zonder termijn (inlandsche hypotheek). De grond blijft onder den debiteur, maar bij wanbetaling stelt de crediteur voor den rechter de zaak voor, alsof regelmatig verkocht is, zij het ook voor een veel te laag bedrag, en dat de verkooper den

21) Zie Adatrechtbundel XIX; bl. 214 en bl. 226.

verkochten grond weer heeft gerampast. Hij beroept zich desnoods op den kepala desa als getuige en de acte [22]) als bewijsstuk van den verkoop en de gedupeerde bezitter moet dan maar bewijzen dat alleen zekerheidstelling — onder den mom van verkoop — in de bedoeling van partijen heeft gelegen. In de acte van zekerheidstelling treft men dikwijls aan het beding dat de geldschieter de bevoegdheid heeft om, indien de schuld na bepaalden termijn niet is terugbetaald, den grond zich toe te eigenen („kok pèk") [22a]). Ondanks deze pertinente bewoording, verbiedt het adatrecht echter toch eene onderhandsche toeeigening door den crediteur. De bedoeling blijft steeds dat de debiteur zijn grond voor den kepala desa c.s. zal overdragen („nĕdol") aan den crediteur, evenals bij verkoop. En dit geschiedt dan ook — behoudens onregelmatigheden, waarover dan het proces ontstaat — steeds op deze wijze. Zelfs is het regel dat de verkooper, indien het geleende bedrag minder is dan de verkoops-waarde, bij den „verkoop" de meerwaarde uitbetaald krijgt. Bij zekerheidstelling van *huizen* [23]), bij gelegenheid van geldleening (vooral door Chineezen of Arabieren), met beding dat na drie, of zes maanden, of nog langer, het geld zal worden terugbetaald, ook afgesloten onder dezen valschen vorm van verkoop met beding van ontruiming na den bovenbedoelden termijn, is het bedrag in den regel te onderkennen aan het feit, dat bij werkelijke verkoop naar adatrecht het huis òf dadelijk òf binnen enkele dagen ten behoeve van den kooper moet worden ontruimd. Ook verpanding van grond wordt, onder dezelfde omstandigheden, wel eens in strijd met de waarheid als verkoop van grond voorgesteld. Verpanding van huizen een enkele keer, en dan nog aan Chineezen of Arabieren, wel eens als verkoop met recht van wederinkoop. Bij deze laatste figuur, die in het adatrecht (van de afdeeling Toeloengagoeng) geheel onbekend is, is de ware bedoeling van partijen evident en geschillen daaruit voortspruitende behooren op den grondslag van verpanding te worden berecht [24]).

22) Bij zekerheidstelling wordt ook steeds een akte opgemaakt.

22a) Zie adatrechtbundel XVIII, s.v. kok-pèk.

23) Zie Adatrechtbundel XVIII; bl. 170, 171 en ook 177 (voor roerende goederen).

24) Zie reeds Mr. C. van Vollenhoven; Een Adatwetboekje voor heel Indië, art. 58 al. 3 (bl. 25).

Vereischten voor de rechtsgeldigheid van den verkoop. Dwingende vereischten voor de rechtsgeldigheid van den verkoop zijn, zooals ik boven (bl. 468) terloops reeds opmerkte, dat de kepala desa daartoe zijne toestemming verleende en dat de verkoop ten overstaan van deze autoriteit bijgestaan door de aangewezen getuigen plaats heeft, dus dat hij daarbij zijne medewerking verleent.

Practisch heeft men alleen met het laatste vereischte te maken, omdat dit steeds het eerste insluit. Dikwijls blijkt des kepala's toestemming ook enkel door zijne medewerking bij de rechtshandeling.

De verkoop van grond die aan dit vereischte niet voldoet, is onwettig en nietig.

Grondcontracten in het kader van de desa-huishouding. Om de taak van den kepala desa bij den verkoop van grond — en in bijnā dezelfde mate bij de andere grondcontracten, ngĕdol taoenan, verpanding en zekerheidstelling — naar waarde te kunnen schatten, is het noodig zich eerst rekenschap te geven van de plaats die deze grondcontracten, en in de eerste plaats de verkoop, innemen in het kader der desahuishouding [25]).

Al deze grondcontracten zijn zaken van *algemeen desabelang* omdat, ten eerste, de daarbij betrokken partijen geen sociaal-vrije individuen, maar vóór alles desagenoot zijn, en ten tweede, de grond (vooral bouwgronden), hoezeer ook het inlandsch bezit van den een of ander, vóór alles desaterritoir is.

Aangezien grondbezit bij uitstek de grondslag is waarnaar de rechten, bevoegdheden en verplichtingen der desagenooten geregeld zijn, worden bij mutaties in het grondbezit onmiddellijk ook de private en publieke belangen van de andere desagenooten betrokken en doen verwikkeling en verwarring van rechten ook dadelijk haar storende invloed gevoelen over de geheele gemeenschap. Als men hierbij dan ook nog in aanmerking neemt het commune karakter van de geheele samenleving in de desa [26]), dan ligt het voor de hand dat de gemeenschap, dat zijn de gezamenlijke desagenooten („kontjå désâ"; Ng. „wong akèh", Kr. „tiang kaṭah") een voortdurend toezicht houdt op de veranderingen in dat grondbezit.

---

25) Reeds beschreven in mijn, in noot 2 geciteerd, artikel in het Indisch Tijdschrift van het Recht., bl. 393 e.v.

26) Vgl. Mr. C. van Vollenhoven: Het Adatrecht van Nederl. Indië, bl. 541.

Bemoeienis van den kepala desa met grondcontracten. Dit toezicht valt in hoofdzaak samen met de bemoeienis die het desahoofd alléén (door zijne toestemming) en, bijgestaan door de getuigen, als vertegenwoordigers van de gemeenschap, (door hunne medewerking) hebben bij de grondcontracten in het algemeen, en — om mij daartoe verder weer te bepalen —, bij den verkoop van grond in het bijzonder; en deze bemoeienis uit zich, drieerlei, in:

a. Voorzorg, dat geen bestaande of toekomstige belangen van anderen worden geschaad.

b. Sanctie, dat de verkoop rechtsgeldig is, en

c. Het scheppen van bewijs en rechtszekerheid voor de toekomst.

Voorzorg. Over de voorzorg dat geen bestaande of toekomstige belangen worden geschaad, zich openbarende in toestemming of veto van het desahoofd, is boven (bl. 456 e.v. en bl. 465) reeds gesproken.

Sanctie. De sanctie dat de verkoop rechtsgeldig is, is van ideëelen aard, doch niettemin voor den desaman van hooge waarde. Zij houdt in dat in de eerste plaats de kepala desa, maar naast hem ook de andere personen, die hunne medewerking bij den verkoop verleenden, dezen dekken of waarborgen („tanggoeng"), zóó, dat partijen zich daaraan niet meer durven te onttrekken, en derden dien eerbiedigen. Daarin ligt voor den inlander de rechtsgeldigheid. Aan materieele aansprakelijkheid van desahoofd of getuigen in de gevolgen wordt niet gedacht, en louter beduchtheid voor de ongewisse magische gevolgen weerhoudt een ieder van schending of aanranding van deze tanggoengan.

Bewijs en rechtszekerheid voor de toekomst. Was oorspronkelijk misschien het *scheppen* van *bewijs* en *rechtszekerheid* voor de toekomst onnoodig, omdat partijen en derden geimponeerd werden enkel reeds door de wijze waarop de overeenkomst wordt voltrokken en door de „tanggoengan" van kepala en getuigen en beducht waren voor de magische gevolgen die schending der goede trouw of aanranding van de „tanggoengan" zouden ontketenen, zoodat zij, alleen reeds daarom, zouden schromen om zich aan die gevolgen bloot te stellen; dat tijdperk is bijna overal voorbij en wanneer thans de overeenkomst voor den kepala desa met getuigen, als vertegenwoordigers van de gemeenschap, wordt afgesloten, zijn — hoewel de goede trouw nog praevaleert en de „tanggoengan" tot

op zekere hoogte nog zijn waarde heeft behouden — kepala, getuigen en partijen er wel degelijk op bedacht dat schending van de overeenkomst in de toekomst mogelijk is en dat de beide eerstgenoemden dan geroepen zijn om te „getuigen" omtrent hetgeen naar waarheid tusschen partijen is overeengekomen.

De kepala en zij die bij de overeenkomst assisteeren heeten niet alleen getuigen („sĕksi"), maar voor deze functie worden zij ook opzettelijk opgeroepen.

Hetzelfde is het geval met de akte. Hoewel daaraan nog een andere bijzondere beteekenis wordt gehecht (zie noot 16 en blz. 479), wordt zij thans ook opzettelijk opgemaakt om als bewijsmiddel te dienen; zij het dan ook dat zij daarin in vele opzichten te kort schiet.

Loon. Voor zijne bemoeienis bij de transactie ontvangt de kepala desa, en soms ook de andere leden van het desabestuur die als getuigen assisteeren, gewoonlijk van den verkooper, een kleine som (zelden meer dan een gulden) [26a]).

Het gehuchtshoofd. In enkele, van de moederdesa ver verwijderde gehuchten („doekoeh", „pedoekoehan") handelt het gehuchtshoofd („oetjĕng", „kamitoeå koeåså") geheel zelfstandig en neemt deze de rol van den kepala desa over.

De getuigen. De kepala desa wordt beschouwd — en beschouwt ook zichzelf — als de eerste en voornaamste getuige. Het aantal der overige getuigen staat niet vast, doch in den regel zijn dit de desaschrijver („tjarik"), de kamitoeå van de buurt waar de grond gelegen is, de dorpsgeestelijke („modin"), de dorpsbode (kĕbajan") en een of meer buren of bezitters van naburige sawahs. Familieleden van partijen, die uit den aard der zaak niet onpartijdig zijn, worden alleen als getuigen opgeroepen wanneer het betreft grond die tot een onverdeelde boedel behoort. Gewoonlijk worden dan alle naaste mannelijke verwanten opgeroepen en hun medewerking waarborgt meteen tegen latere chicane.

Hun taak. De bedoeling is, zooals werd gezegd, dat alle getuigen hooren welke overeenkomst wordt gesloten, zien dat en hoeveel betaald wordt en hun handteekening onder de akte stellen. Bij deze laatste handeling volgen de andere getuigen in den regel klakkeloos het voorbeeld van den kepala.

26a) Vgl. adatrechtbundel XIX, bl. 180.

Minder of geen getuigen. Voor den verkoop van woonerven en huizen -- ook op de hoofdplaatsen — gelden dezelfde regelen als voor bouwgronden, alleen is daarbij het aantal getuigen in den regel minder talrijk en handelt, ten aanzien van huizen, de kepala desa vaak zelfstandig, zonder een enkelen anderen getuige. Niettemin treft men aan, dat in enkele desa's (b.v. in de Råwå bĕning) ook voor den verkoop van erven en huizen, zelfs van prauwen, de medewerking vereischt wordt van het volle aantal getuigen.

De akte. Een door mij opzettelijk daarnaar ingesteld onderzoek heeft uitgewezen dat — althans in de afdeeling Toeloengagoeng — van ieder geval van verkoop van grond (en eveneens van verpanding, zekerheidstelling en meerjarige verpachting) op de boven beschreven wijze een akte wordt opgemaakt. In enkele uitzonderingsgevallen, waarin dit volgens mededeeling niet meer plaats vond, was de akte wel gebruikelijk *geweest*, doch had men haar laten vervallen op aandringen van inlandsch landrente-personeel (belast met de klasseering der gronden), dat het desa-bestuur diets had gemaakt dat de landrente-registers thans als bewijsmiddel de plaats der akten hadden ingenomen.

Dat dergelijke inlandsche akten juist omdat zij zoo algemeen gebruikelijk zijn, bij uitstek het aanknoopingspunt zijn voor maatregelen tot verhooging van de rechtszekerheid van inlandsch grondbezit, ligt dunkt mij, voor de hand.

Vorm en model. De vorm van de akte is, met enkele kleine plaatselijke verschillen, in de afdeeling Toeloengagoeng overal gelijk. Bijna iedere desaschrijver kent het model van buiten en uit een onderzoek in het archief van den landraad bleek mij dat hetzelfde model tientallen van jaren geleden reeds precies zoo was.

De akte is in vele gevallen op zegel („tjap doewit"), doch vaak ook op gewoon papier („kĕrtas pasar", „— djawi") geschreven.

Inhoud. Zij houdt in de dagteekening en de vermelding dat de ondergeteekende [27]), genoemd met naam en woonplaats, verklaart te bezitten („ngakĕni anggadahi") een sawah met een omvang van een aangegeven aantal bouw's en vierkante roe die gelegen is in een bepaalde desa; met vermelding tevens van de belendingen van de sawah naar de windstreken (beginnende in den regel met het westen); voorts dat de ondergeteekende deze sawah ver-

27) De akte is gesteld in de 1ste persoon, dus: **ik ondergeteekende** enz.

koopt („sĕlamènipoen" of „toeroen — toemoeroen" enz.), de naam van den kooper, diens woonplaats, het bedrag en ten slotte de mededeeling dat volledig betaald is („loenas", „kontan", „kĕntjèng" of „djangkĕp").

Ik bepaal mij hier tot de normale verkoop. Bij afwijkende bedingen wordt, in het laatste gedeelte, ook de woordenkeus een andere.

Onderschrift en onderteekening. De akte eindigt met het onderschrift, rechts, „ik die heb verkocht en het geld heb ontvangen" en de handteekening, een kruis of een vingerafdruk, door den verkooper zelf gesteld. Soms komen, hieronder, nog voor de woorden: „de kepala die tanggoengt" met zijn handteekening. Links onder de akte staan de woorden: „de getuigen die (het) weten („ngawoeningani")" en daaronder volgen niet alleen de handteekening van de andere getuigen, met vermelding van hun waardigheid, maar in den regel ook die van den kepala desa.

Bedoeling met de onderteekening. De kepala desa alleen onderteekent de akte met eenig besef van verantwoordelijkheid voor den inhoud; voor de andere getuigen heeft de onderteekening, zooals boven werd aangestipt, meer de waarde van het afteekenen van een presentielijst.

De verkooper onderteekent de akte, niet, zooals wij dat doen, om daarmede persoonlijk den *inhoud* te onderschrijven of te bevestigen, maar om daarmede te bevestigen zijn werkelijke wil in datgene *wat partijen zijn overeengekomen* en terzake waarvan een akte, deze akte, is opgemaakt. Indien in de akte iets anders te lezen staat dan in werkelijkheid gebeurt, is dat, naar zijn oordeel, zaak van den kepala alleen, die van vorm en formaliteiten verstand heeft en voor de rechtsgeldigheid instaat; niet van hem. Dat een dergelijke akte door een rechter naar de letter zal moeten worden opgevat, dringt tot den desaman niet door.

Waarde van onderteekening en akte voor den inlander. De groote waarde van de onderteekening door den verkooper, met handteekening,, kruis of vingerafdruk — en daarmede van de geheele akte —, ligt voor den inlander weer (zie noot 16) in het feit dat hij in die onderteekening, die hij *zelf* stelt, als het ware zichzelf (in zijn bedoeling ter zake) aan het papier mededeelt en dit papier aan den kooper wordt overgegeven. Voor den kooper is dan die hand-

teekening of dat handmerk een *blijvende* bevestiging dat hij ten aanzien van den grond in de plaats van den vorigen bezitter is getreden. Dit verklaart meteen waarom, ingeval van tijdelijke overdracht van den grond, bv. taoenan of in pand, de akte aan den tijdelijk gerechtigde in handen wordt gegeven; wat op het eerste gezicht vreemd aandoet, omdat men veeleer zou verwachten dat de grondbezitter zich zou voorzien van een bewijsstuk, daar juist zijn rechtspositie zeer precair is als de pachter of pandhouder later, wellicht na jaren, zijn inlandsch bezitrecht ontkent.

Waarde van de akte voor den rechter. Hoewel vele akten geheel overeenkomstig de waarheid zijn opgemaakt en dus in rechten geloof verdienen, is dit geenszins algemeen te aanvaarden. Boven is hierop voldoende de aandacht gevestigd. Het feit *dat* er een akte is opgemaakt, levert ontegenzeggelijk een vermoeden dat er ten aanzien van het daarin beschreven grondstuk een overeenkomst heeft plaats gehad. Of inderdaad ook de in de akte beschreven overeenkomst is afgesloten blijft, als partijen het daarover niet eens zijn, aan twijfel onderhevig. Niet zelden lukt het den rechter, na een moeizaam en uitvoerig onderzoek, hieromtrent tot klaarheid te komen en blijkt de inhoud van de akte valsch te zijn. De vraag is gewettigd, of van den rechter gevergd mag worden dat hij, zonder eenig hoûvast, al deze kronkelwegen afloopt om steeds den lichtvaardige tegen zichzelf te beschermen, dan wel of het de voorkeur zou verdienen, in het belang der rechtszekerheid, aan de akte — mits naar den, door de adat voorgeschreven, vorm opgemaakt — volledige bewijskracht toe te kennen, dus den inhoud als waar aan te nemen, zoolang deze niet door tegenbewijs is weerlegd. Eene constante jurisprudentie in dezen laatsten zin zou niet alleen de inlandsche akte — door den rechter officieel erkend — als bewijsmiddel steviger in het zadel zetten, maar ook op het inlandsche rechtsleven op den duur een weldadige invloed hebben, daar zij zou opvoeden tot een grooter gevoel van verantwoordelijkheid voor verrichte rechtshandelingen.

Welke bewijskracht de rechter aan deze inlandsche akte mag toekennen, hangt of van de interpretatie van de betrekkelijke artikelen van het Inlandsch Reglement.

In een vonnis van 27 December 1917 (zie adatrechtbundel XXII; bl. 32) heeft de landraad te Toeloengagoeng een poging gedaan

om deze inlandsche akten te construeeren als autentieke akten in den zin van art. 168 van het Inl. Regl. — door den kepala desa ter zake te beschouwen als „openbare beambte" —. Een wettelijk voorschrift — als thans voor Bangka en Bali-Lombok in Stbl. 1923 nos. 508 en 509; art. 10, 2de lid — zou hier alle twijfel opheffen.

Registratie. Nadat de verkoop heeft plaats gehad, wordt de mutatie op gezag van den kepala door den tjarik in de desa-registers, o.a. in het landrente-register, opgenomen. Dit geschiedt niet met het doel om de *bezits*-mutatie op te teekenen, doch om juiste gegevens te behouden voor de verdeeling der publieke lasten. Dergelijke landrente-, dan wel heerendienst- of andere registers, kunnen dus in een gegeven geval wel eens uitsluitsel geven omtrent de persoon van den bezitter, maar omdat deze registers uitgaan van het beginsel om het *subject van den publieken last* aan te wijzen, en in het adatrecht regel is, dat hij die de opbrengst van den grond geniet ook de daarop drukkende publieke lasten draagt, zullen daarin dikwijls sawah, die aan een ander toebehooren worden aangetroffen ten name van hen die slechts pandhouders of taoenan-pachters zijn (en wel meestal zonder vermelding van titel).

Voor het bewijs van bezitrechten zijn registers, op deze wijze ingericht, in de praktijk voor den rechter waardeloos.

Landrenteboekhouding in verband met grootere rechtszekerheid van grondbezit. Een andere vraag is echter of de landrente-boekhouding zoodanig zou kunnen worden ingericht dat deze — in verband met andere maatregelen — betrouwbaar bewijs kan verschaffen in geschillen omtrent grondbezit. Ik meen dat dit mogelijk is, indien men alleen deze bescheiden wensch tracht te verwezenlijken en de verwezenlijking daarvan niet laat afhangen van de oplossing van het veel grooter en veel ingewikkelder probleem, de schepping van een inlandsch kadaster — waaraan het vraagstuk vastgekoppeld is geweest, doch waarvan het nog tijdig is afgehaakt [28]).

28) Een kort en goed overzicht van den strijd om een inlandsch kadaster en het streven van Binnenlandsch bestuur, Landelijke inkomsten, Kadastrale dienst en Topografische dienst om te komen tot grooter rechtszekerheid van inlandsch grondbezit, vindt men in het Jaarboek van den Top. Dienst 1922: De registratie van het inlandsch grondbezit (Kadaster — Grondboekhouding). Van den inhoud van dit artikel is voor dit laatste gedeelte van mijne verhandeling voortdurend gebruik gemaakt.

Landrente-kadaster en inlandsch grondkadaster. Deze vastkoppeling is historisch verklaarbaar. Een billijke landrenteregeling eischte een zoo nauwkeurig mogelijke registratie van de grondeenheden, de grondslag voor de landrente. Dit ging gepaard met kostbare meting en karteering. Het resultaat van meting en karteering, dat aan hooge technische eischen voldeed, wekte de wensch om dit kostbaar en deugdelijk materiaal niet alleen dienstbaar te maken aan het *landrente*-kadaster, waarvoor het bestemd was, doch ook te gelijker tijd te doen strekken ten voordeele van een *kadaster van inlandsch grondbezit;* hetgeen gelukkig zou treffen, omdat de behoefte aan grooter rechtszekerheid van inlandsch grondbezit herhaaldelijk — en terecht — tot uiting was gekomen. Na verschillende voorstellen en pogingen om, door verbetering en wijziging in de landrente-boekhouding, deze ook in te richten als *grondboekhouding* zag de Regeering in 1918 verloopig in beginsel af van een inlandsch kadaster.

Hervorming van landrenteregister L. C. voor registratie inlandsch grondbezit. Middelerwijl had de Regeering echter, sedert 1913, terwijl gaandeweg belangrijke verbeteringen in de landrenteboekhouding met succes werden ingevoerd, bestendig aangestuurd op de mogelijkheid om de landrenteregisters (het nominatieve landrenteregister, Letter C) den grondslag te maken voor eene *registratie van het inlandsch grondbezit,* met de bedoeling om zoodoende aan den drang naar grooter rechtszekerheid van inlandsch grondbezit tegemoet te komen.

Plaatselijke landrente-kantoren, hun taak en roeping. De laatste stap van de Regeering is geweest (stbl. 1920, No. 587) de officieele instelling van *plaatselijke landrentekantoren,* aan welke, behalve de bijhouding van de landrente-boekhouding, is opgedragen eene „mogelijke registratie van het Inlandsch grondbezit", elk voor zijn gebiedsdeel; en in eene instructie (Besluit van 15 September 1921) heeft de Inspecteur voor de Landelijke inkomsten geregeld (in § 5) dat de beheerder van het plaatselijk kantoor de beschikking krijgt over de, in alfabetische volgorde opgemaakte, opgaven van *grondbezitters* in elke desa, benevens de meetboekjes van de uitmeting der individueele grondstukken; (in § 6 met toelichting) dat en hoe de beheerder middels weekrapporten van de onderdistrictshoofden (het „rapport minggon") op de hoogte blijft van *mutaties* in het

object van het bezitrecht (te niet gaan door overstroomingen, aardschuivingen), in het subject (door overlijden, verkoop, ruil) en in het recht zelf (verpanding, credietverband) en, ten slotte, (in § 25 met toelichting) dat en hoe het kantoor desgevraagd aan ieder *inlichtingen* verstrekt omtrent het grondbezit, zooals dat ten behoeve van den aanslag in de landrente is geregistreerd. Deze laatste functie is van het hoogste belang, daar de gelegenheid wordt geopend dat elk van partijen die geschil hebben over den grond, of de rechter ambtshalve, zich wenden kan tot het kantoor om uitsluitsel.

Onvolledigheid. Deze opbouw van de instelling verdient enkel lof, maar daar ontbreekt nog dit aan, dat zij *onvolledig* is; omdat er geen waarborg is dat de gegevens die aan het onderdistrictshoofd medegedeeld, en door dezen binnengebracht worden ook *volledig* en *betrouwbaar* zijn en dit fundamenteel gebrek brengt het geheele gebouw in gevaar. De indirecte erkenning van deze leemte door den Inspecteur ligt, dunkt mij, opgesloten in de laatste zinsnede van § 25 der instructie: dat inlichtingen verstrekt worden omtrent het grondbezit, *zooals dat ten behoeve van den aanslag in de landrente is geregistreerd.*

Aangezien de eindbedoeling is dat de registratie voor den rechter als voor ieder ander *betrouwbare* inlichtingen vermag te verstrekken omtrent het *grondbezit* (d.z. subject en object van bezit), moet het daarheen geleid worden, dat de Inspecteur met een gerust geweten de gewraakte zinsnede kan schrappen. En het komt mij voor dat dit zeer wel mogelijk is.

Hoe hierin te voorzien. Daartoe is dan noodig:

Ten eerste, dat geen maatregelen worden genomen die den inlander vreemd zijn omdat deze dan toch geen ingang vinden, doch dat zoo na mogelijk aansluiting wordt gezocht aan reeds bestaande of verwante gebruiken. Ik heb hier in het bijzonder het oog op de beide fundamenteele regelen die men — zooals ik boven beschreef — in de afdeeling Toeloengagoeng, en vermoedelijk ook nog in vele andere streken, aantreft; de eerste, dat iedere grondvervreeming, — verpanding en — verpachting van eenig belang geschiedt met de medewerking van desabestuur of kepala desa en, de tweede, de adatrechtelijke verplichting om van iedere dergelijke grondtransactie een acte op te maken.

Een wettelijk voorschrift dat deze adat-regels *dwingend* voorschreef — niet als voor Bangka (Stbl. 1923 No. 508; art. 10) en voor Bali en Lombok (Stbl. 1923 No. 509; art. 10) „kunnen", maar „zullen" — zou niet alleen in het inlandsch rechtsbewustzijn weerklank vinden, maar ook — wat voor de plaatselijke landrente kantoren en het daarmede door de regeering beoogde doel van veel grooter gewicht is — voor Binnenlandsch- en Inlandsch bestuur een aanleiding zijn om daaraan de volle aandacht te wijden. Spoedig genoeg zullen dan medewerking van desabestuur en het gebruik van akten regel zonder uitzondering zijn. Wordt het voorschrift niet dwingend dan wordt niets bereikt. Een sanctie van nietigheid voor overeenkomsten die niet aan deze vereischten voldoen, zou, dunkt mij, voor streken waar deze gebruiken niet algemeen zijn, verkeerd werken, omdat zij meestal de economisch-zwakkere van partijen zou treffen. In ieder geval zou het raadzaam zijn deze sanctie pas na langdurige propaganda in te voeren.

Ten tweede is het noodig dat de akten naar haren inhoud betrouwbaar worden. Dat dus geen verpanding als verkoop wordt opgeschreven, dat geen akte van verkoop wordt opgemaakt als de grond slechts tot zekerheid gesteld en nog onder den debiteur is en ook, dat geen volledige betaling vermeld wordt als de koopsom slechts gedeeltelijk voldaan is. Deze opgave is veel moeilijker dan de eerste, want hier geldt het orde te brengen in bestaande verwarring. Dwang of overijling zal hier niet baten doch, als eenig gevolg, teweegbrengen dat de bevolking, wantrouwig, zich terugtrekt van medewerking en achterbaks de oude gebruiken laat voortbestaan. Alleen leiding, vooral van goed geinstrueerd Inlandsch bestuur en Landrente-beambten — gepaard gaande met een constante jurisprudentie, zooals ik boven aanvoerde, — kan hier tot het gewenschte resultaat voeren. Modellen moeten worden verschaft; voor iedere soort van contract afzonderlijk en vooral weer zoo na mogelijk aansluitend aan de reeds gebruikelijke, die eenvoudig zijn en wellicht reeds voldoende gegevens inhouden om, naar aanleiding daarvan, de mutatie in register Letter C zelf in te vullen. Ruimte moet daarin worden gelaten om — voor het landrentekantoor wellicht onnoodige — gegevens, waarop door partijen of desabestuur veel prijs wordt gesteld, te kunnen invullen (b.v. gedeeltelijke betaling). Vooral moet der bevolking worden bijgebracht

dat het, behalve gevaarlijk, onnoodig is een valsche voorstelling te geven van de overeenkomst, daar iedere overeenkomst is toegelaten.

Ten derde sluit zich hierbij, vooral voor den eersten tijd, aan een voortdurende controle dat in de opgemaakte akten inderdaad is vervat de werkelijke bedoeling van partijen; welke controle liefst in de desa zelf behoort te geschieden.

Ten vierde en ten slotte is noodig een wettelijk voorschrift, dat den rechter verplicht om iedere beslissing of maatregel die wijziging brengt in het grondbezit (vonnis of executie) ter kennisse van het plaatselijk landrente-kantoor te brengen.

Een wettelijke maatregel die de gemeentehoofden ter zake van hun medewerking bij grondcontracten maakt tot openbare ambtenaren is — zooals boven reeds werd besproken — zeer gewenscht, omdat daardoor iedere twijfel omtrent het authentiek karakter der akten wordt opgeheven. De boven bepleite maatregelen worden daardoor echter niet onnoodig, omdat de mogelijkheid van een valsche inhoud voorloopig blijft bestaan en zoowel de rechtspraak als de registratie van grondbezit er groot belang bij hebben dat deze mogelijkheid tot een minimum wordt teruggebracht.

Voorbereidingen tot een inlandsch Kadaster. Naast dit streven naar eene betrouwbare registratie van grondbezit in handen van landrente-kantoren — een voorloopige maatregel —, blijft niettemin de Regeering aan het grooter en meer ingewikkeld probleem van een *inlandsch kadaster* haar voortdurende aandacht schenken. Sympathiek en volhardend kampioen voor de verwezenlijking van deze idee is de Topografische dienst.

Overtuigd van het feit, dat vooralsnog alle verdere drang naar een volkomen grondboekhouding te veroordeelen is, bepleit de schrijver van het genoemde artikel in het jaarboek dat iedere voorbereiding van dit kadaster zich zal hebben aan te sluiten bij de gebruiken van de bevolking. Om den weg te bereiden voor een inlandsch kadaster, en onderwijl in eenige mate reeds te voorzien in de behoefte aan rechtszekerheid, voert de Topografische dienst een nieuwe schakel toe aan den keten van voorbereidende maatregelen, nl. het verschaffen van meetbrieven aan de bezitters. Met een dergelijke beschikbaarstelling van meetbrieven — d.w.z. telkens van een kaart van een individueel uitgemeten complex van gronden,

waarop het grondstuk in kwestie speciaal is aangewezen — vereenigde zich de conferentie van Bestuurshoofden in 1922, nadat proefnemingen de gunstige werking van dezen maatregel hadden uitgewezen.

Deze maatregel steunt op de gedachte dat deze meetbewijzen, waarop voorkomen verschillende grondstukken van een bepaald complex met de namen van de onderscheidene bezitters, in handen van deze personen hun ongetwijfeld aanleiding zullen geven tot vergelijking onderling, en met den toestand op het terrein, hetwelk niet alleen een weldadige preventieve invloed zal oefenen op het verheimelijken of vervalschen van mutaties, maar ook de waardeering voor de kaarten, als „portret" van het bezitsobject, zal verhoogen en deze zoodoende zal doen „inleven" bij de bevolking; waarmede meteen den weg naar een *levend* inlandsch kadaster zou kunnen worden gebaand.

Over de waarde van dezen maatregel, bezien van kadastraaltechnisch oogpunt, kan ik niet oordeelen. Wel meen ik dat dergelijke kaarten populair kunnen worden en dat daarom reeds deze maatregel, oordeelkundig tenuitvoer gelegd, groote waarde voor de toekomst kan hebben, vooral indien men aanstuurt op een kadastraal stelsel van *positieven* aard. Ik meen echter ook dat de algemeene waarde van dezen maatregel problematisch wordt, indien de toestand van het landrente-register Letter C blijft zooals het thans is, dus indien niet tegelijkertijd gestreefd wordt naar eene zoo groot mogelijke betrouwbaarheid der registratie van het grondbezit. Zonder de maatregelen die ik boven in het belang van de betrouwbaarheid der registratie in overweging gaf, behoudt men twee afzonderlijke, beide onvoldoende systemen, die naast elkaar staan, die elkaar niet kunnen aanvullen en waarmede men ook gezamenlijk niet het gewenschte doel bereikt.

Immers, hoe is de stand van zaken op het oogenblik?

De bevolking vraagt rechtszekerheid van grondbezit, een behoefte die, wilt dit in het oog houden, zich in de eerste plaats demonstreert bij *geschillen* over gronden.

Aan den eenen kant beijveren zich de landrente-kantoren — met de bedoeling immers om aan die vraag naar rechtszekerheid tegemoet te komen — om de registratie van het grondbezit tot het hoogst mogelijke peil op te voeren, doch, zooals de zaken thans

staan, vermogen zij noch den rechter noch belanghebbenden betrouwbare inlichtingen omtrent bezitsrechten te verschaffen. Van den anderen kant wil de Topografische dienst ditzelfde doel dienen — zij het ook met een verder doel, een inlandsch kadaster, voor oogen —, door individueele uitmeting en verstrekking van meetbewijzen (kaartjes); eene methode, die haar eigen verdienste heeft, gelijk boven bleek, doch die in den grond der zaak los staat van den door Landelijke inkomsten gevolgden weg en op zich zelf geen baat brengt. Immers deze kaartjes van den Topografischen dienst leveren uit zich zelf voor den rechter — gelijk men zelf erkent — geen ander bewijs dan betrouwbare aanwijzingen omtrent aard, ligging, vorm en grootte van het grondstuk.

Waar nu meer dan eens van gezaghebbende zijde, en terecht, is betoogd dat *grens*geschillen in de Javaansche samenleving zelden of nooit voorkomen, even waar is dat ook geschillen over de *identiteit van het object* zeldzaam zijn, doch het geschil in den regel gaat om de vraag wie *subject van recht* is, daar is het duidelijk, dat de rechter ook aan deze kaartjes weinig heeft. Hoogstens vindt hij daarop vermeld de namen van naburige bezitters die, als getuigen opgeroepen, misschien mededeelingen kunnen doen, of *kan* daaruit onder omstandigheden voortvloeien een vermoeden van bezitrecht, indien van elders vast komt te staan dat bij de aanwijzing en uitmeting geen verzet is gedaan tegen de opneming van een bepaalden persoon als bezitter van het grondstuk thans in geschil (idee van contradictoire delimitatie).

Langs geen van beide wegen afzonderlijk komt men dus tot het beoogde doel. Hoe het volgens mijn bescheiden oordeel mogelijk is om de zoo verdienstelijke registratie in handen van de plaatselijke landrentekantoren op te voeren tot eene eenigszins betrouwbare rechtsregistratie, zette ik boven uiteen. Aan meer deskundigen thans de taak om na te gaan of de door den Topografischen dienst gevolgde methode met zijn machtig middel, het portret van het object, niet kan *samengaan* met de richting door Landelijke inkomsten ingeslagen, zoo dat uit die *samenwerking* de grondslag van inlandsch kadaster resulteert. Het komt mij voor dat dit in ieder geval alleen mogelijk is onder de boven gestelde voorwaarde, dat Landelijke inkomsten aanstuurt op de rechtsregistratie die ik boven heb aanbevolen.

De door den Topografischen Dienst ingeslagen weg vindt felle tegenkanting en bestrijding in het Tijdschrift voor het Kadaster in Nederlandsch-Indië [29]), waarin de schrijver aandringt op een volwaardige commissie met juridische, fiscale, technische en administratieve krachten, die omtrent een modern inlandsch kadaster zal adviseeren.

Ik moet hier weer buiten bespreking laten dat wat ik niet beoordeelen kan. Een enkele opmerking moet ik echter maken.

Een ernstige grief is gericht tegen de minderwaardigheid — van kadastraal oogpunt bezien — der tegenwoordige metingen van den T. D., die als grondslag van het door de Regeering aldus voorbereid inlandsch kadaster zullen moeten dienen, en de verstrekte meetbewijzen, die de rechtszekerheid zouden moeten bevorderen.

Ik meen dat hier alleen sprake is van een strijd van het betere tegen het goede. Als wij ons afvragen aan welke eischen in de *praktijk* de meting ten behoeve van de *inlandsch* kadaster (voornamelijk van *bouwvelden*) heeft te voldoen, en vooropstellen dat grensgeschillen en geschillen over de identiteit feitelijk niet voorkomen, dan behoeven de meting en karteering, naar mijn bescheiden oordeel, ook zeker niet aan hoogere kadastraal-technische eischen te voldoen, dan thans door den Topografischen Dienst worden gewaarborgd.

Intusschen zou het uiterst jammer zijn indien, door een strijd tusschen Kadaster en Topografischen Dienst om een *inlandsch kadaster,* uit het oog zou worden verloren dat het in hoofdzaak en in de eerste plaats gaat om het verschaffen van *grooter rechtszekerheid* van grondbezit aan den inlander. De boven neergeschreven waarschuwing, dat de verwezenlijking van deze wensch mogelijk is, als men hem maar niet laat afhangen van de oplossing van het veel grootere probleem, de schepping van een inlandsch kadaster, mag hier veilig worden herhaald.

Voor mijzelf zie ik de groote waarde van de uitreiking der meetbewijzen van individueel uitgemeten complexen in het populariseeren van een eventueel later te scheppen inlandsch kadaster van *positieven* aard. Zonder nauwere aansluiting aan den arbeid van Landelijke inkomsten, vrees ik echter dat de arbeid van den Topo-

29) Een Inlandsch Kadaster (een millioenenkwestie), door J. H. Raeven; 2de en 3de afl. 5de jg. 1923.

grafischen Dienst tot bevordering van rechtszekerheid, weinig vruchtbaar zal zijn.

Om die nauwere aansluiting te bereiken, ware het volgende te overwegen.

De uitreiking van kaartjes na individueele uitmeting kan thans plaats hebben aan alle bezitters wier grondbezit is uitgemeten. In hoofdzaak komen de kaarten dus in handen van hen die in het *rustig bezit* zijn van den grond. Nu moet men wel bedenken dat voor hen die in het rustig genot zijn *en blijven* van hun gronden, die behoefte aan rechtszekerheid zich maar weinig doet gevoelen. Dat zijn de „gezonden die den medicijnmeester niet van noode hebben".

Geschillen, en daarmede een meer dringende behoefte aan rechtszekerheid komen pas op ten aanzien van die gronden die het voorwerp zijn van overeenkomsten (verkoop, verpanding, zekerheidstelling en meerjarige verpachting). En hierin ligt, dunkt mij, het aanknoopingspunt voor nauwere samenwerking van de Plaatselijke landrentekantoren, met den Topografischen Dienst.

Indien men wilde aanvaarden het beginsel — en dit bij de inlandsche bevolking ingang kon doen vinden —, dat bij iedere *inlandsche akte* van grondovereenkomst ook noodzakelijk behoort een *kaart van het betrokken stuk,* dan kon zich de praktijk vestigen dat bij overdracht van grond steeds, mèt de akte, in handen van den rechthebbende overgaat de kaart van den grond. Indien deze kaart nog niet is uitgereikt, of in het ongereede is geraakt, zou, na rapporteering van de mutatie, het plaatselijk landrentekantoor aan den rechthebbende een kaart moeten toezenden om deze toe te voegen aan de bestaande akte. Indien dit niet afstuit op technische bezwaren — die ik niet kan overzien —, zou het zelfs aanbeveling verdienen dat steeds, bij iedere grondtransactie, het *origineel* der inlandsche akte door bemiddeling van het onderdistrictshoofd („rapport minggon") aan het plaatselijk landrentekantoor werd toegezonden, tezamen met de kaart van den grond, indien deze reeds is uitgereikt. Het kantoor zou dan zoodoende van de mutatie kennis kunnen nemen, ze controleeren en op de *kaart*, die met de akte aan den rechthebbende wordt terug — (c.q. toe-)gezonden, kunnen aanteekenen dat de mutatie is geregistreerd en dat de gegevens van de bijbehoorende akte overeenkomen met die van het

register (dan wel in hoever deze daarmede niet overeenkomen).

Op deze wijze zouden kaart en akte tezamen, met een betrouwbaar grond-register op den achtergrond, in gevallen van geschil over den grond, den rechter wel voldoende bewijs kunnen verschaffen en wie weet of niet — als deze toestand zijn beslag heeft gekregen — de oplossing van het Inlandsch-Kadaster — probleem veel eenvoudiger zou blijken te zijn dan men zich dat aanvankelijk had gedacht.

Ambon. Mr. F. D. HOLLEMAN.

Verkeersproblemen.

door S. A. Reitsma.

Eenigen tijd geleden circuleerden in de Indische pers de wildste geruchten over de tarievenpolitiek en de geldelijke uitkomsten der Staatsspoorwegen. Onder het sensationeele hoofd *„De Aftakeling der S. S. en Tr."* werd een opsomming gegeven van eenige lijnvakken, waar het autoverkeer aan het spoorbedrijf eene zeer voelbare concurrentie aandeed en volgde daarop de met eenig welbehagen neergeschreven conclusie, dat het *staats*bedrijf als gevolg van een averechtsche tarievenpolitiek nu z'n matten wel kon oprollen. Van een soortgelijke ervaring bij de *particuliere* spoor- en tramwegen hoorden we in die beschouwingen niets; blijkbaar werd het internationale verschijnsel, dat de auto bezig is het korteafstandsvervoer te bemachtigen, een verschijnsel, dat ook in Indië z'n intrede heeft gedaan, gebruikt om een gemeenschapsbedrijf, dat in zoo hooge mate bijgedragen heeft om Indië tot ontwikkeling te brengen, te discrediteeren.

De schrijvers dier alarmeerende berichten zal ik niet verder in hun tendentieusen gedachtengang volgen. Beter lijkt het om het feit zelf, dat aanleiding tot den achteruitgang van het personen- en goederenvervoer op de spoor- en tramwegen gaf, nader in beschouwing te nemen; de crisis, welke het verkeerswezen, zoowel het particuliere als het overheidsrailbedrijf, als gevolg van het autoverkeer doormaakt, is belangrijk genoeg, daarop eenigszins dieper in te gaan.

Kort na het beëindigen van den wereldoorlog, kwamen groote hoeveelheden goedkoope vracht- en personen-auto's op de markt. De fabrieken, ingericht op massa productie, zagen zich hun voornaamste afneemster — de legerleiding — ontvallen en trachtten nu een ander afzetgebied te veroveren. Zóó spoedig maakte zich deze omstandigheid voelbaar, dat de president van de Automobile Association and Motor Union reeds in 1919 op het Engelsche Wegencongres kon getuigen: „We are going back from the old

„railway era of the last fifty years to a road era ..... Up to „distances of fifty miles I think, you will find that it is cheaper, „better, more economical in time and money, to convey your goods „from the factory to the market or to the consumer by road traffic „rather than by rail, leaving your congested railways to deal with „long-distance traffic".

De profetische woorden door dezen automan gesproken, zijn sedert bewaarheid, niet alleen in Engeland, doch eveneens in Frankrijk, Duitschland, Nederland, ja over de geheele wereld. Ook in Indië is het proces bezig zich te voltrekken en het is goed dit vast te stellen, omdat er uit blijkt, hoe gering in dit opzicht het feit van invloed is of de schadelijdende spoor- en tramwegen door publiekrechtelijke lichamen dan wel door particulieren geëxploiteerd worden. Het tegendeel is veelal zelfs het geval, waar bijv. de staatsspoorwegen uit volkshuishoudkundige overwegingen als regel niet de concurrentie aanbonden met de plaatselijke vervoermiddelen, doch vrijwillig van het nabij-verkeer afstand deden; vandaar ook dat in Indië de concurrentie van de auto door ondernemingen als de Delispoorwegmaatschappij en de tramwegen procentisch zwaarder gevoeld wordt dan door een lichaam als de S. S., dat zich in 't algemeen gesproken, altijd meer op het afstandsverkeer heeft toegelegd.

Terugkeerende tot het feit, dat na den oorlog plotseling groote hoeveelheden auto's beschikbaar kwamen, zoo moet dadelijk vastgesteld worden, dat dit feit op zich zelf niet voldoende is om den zegetocht van dit moderne vervoermiddel te verklaren. Andere omstandigheden werkten daarmede samen, als zoodanig noem ik de soms geringere exploitatiekosten, de gemakkelijkheid om routes te verleggen, onvoordeelig gebleken trajecten te verlaten, stop- en wachtplaatsen te verwisselen. Bovendien was men in de gelegenheid om de reizigers en goederen van en naar elke gewenschte plaats te transporteeren, zoodat overstappen en overladen niet noodig was, terwijl men zonder bezwaar op bepaalde routes een verkeersfrequentie in het leven kon roepen, welke bij spoor- en tramwegen onbereikbaar was.

Niet gebonden aan dure railverbindingen — duur niet alleen door aanleg, maar ook door onderhoud —, niet gehinderd door wettelijke voorschriften, welke groote kosten met zich medesleep-

ten, konden de auto-ondernemingen lage vrachtprijzen aanleggen. Toch is het kostenvraagstuk niet het belangrijkste; voornamelijk geeft het groote gemak voor het publiek den doorslag als de auto boven spoor of tram verkozen wordt. Mr. dr. Bosch ridder van Rosenthal zeide het zoo kernachtig, toen hij op 28 Juli 1923 zijn praeadvies op het congres der Vereeniging van Nederlandsche gemeenten in den Haag toelichtte, dat de (Nederlandsche) spoorwegen niet door het uitgeven van goedkoope kaartjes tegen het buurtverkeer op kunnen: „Het staat vast, dat dergelijk verkeer blijft „in handen van de autobussen".

Het verschijnsel, dat de spoor- en tramweg op korte trajecten in snel tempo door de auto verdrongen wordt, trok in breede kringen de aandacht. In het jaarverslag der S.S. en Tr. over 1922 lezen we daarvan nog niets. Wel komt in dat verslag — het jongste van dien dienst — een beschouwing voor over de concurrentie, welke het particuliere autovervoer het landsautovervoer aandeed en wordt dit m.i. ten onrechte aan voorbijgaande factoren geweten. Maar over den invloed van de auto op het railverkeer in het algemeen wordt gezwegen. In Holland daarentegen werd van verschillende zijden op een onderzoek aangedrongen, iets waartoe ook in Indië wel zal moeten worden overgegaan nu uit particuliere spoorwegkringen op het nemen van beschermende maatregelen wordt aangedrongen en het gewone wegenonderhoud, als gevolg van het vermeerderde autoverkeer, steeds duurder wordt.

Voor zoover nagegaan kan worden, was het de heer van Braambeek, die in de Tweede Kamerzitting van 19 October 1922 de kwestie voor het eerst scherp stelde en wel naar aanleiding van de bedroevende bedrijfsresultaten der Nederlandsche spoorwegen en het kenbaar gemaakte voornemen der directies om op de personeelsonkosten te bezuinigen. De vierde vraag van den heer van Braambeek luidde: „Wil de Minister teneinde behoorlijke concur-„rentievoorwaarden tusschen de spoorwegen eenerzijds en de bin-„nenschipperij en autodiensten anderzijds te scheppen niet mede-„werken tot het heffen van een bijdrage in den kosten van de „water- en landwegen van deze diensten."

De heer Troelstra achtte het beter om een oplossing te zoeken *niet* in het opleggen van lasten aan de schipperij en de auto-onder-

nemingen, doch door steunverleening aan de spoor- en tramwegdiensten, iets waarmede later de heer van Braambeek instemde, nadat minister van Swaay reeds toegezegd had het geheele verkeersvraagstuk in beschouwing te zullen nemen.

De Minister van Waterstaat gaf aan deze toezegging gevolg door bij Koninklijk Besluit van 12 Mei 1923 een staatscommissie-Patijn te doen instellen, waaraan werd opgedragen: „een onderzoek „in te stellen, aangaande de vraag of en in hoever maatregelen „noodig zijn om te bevorderen, dat de land- en waterwegen en de „spoor- en intercommunale tramwegen op de meest economische „wijze dienstbaar worden gemaakt aan het vervoer van reizigers „en van goederen en om deswege aan onzen Minister van Water-„staat rapport uit te brengen." In de op 1 Juni 1923 uitgesproken installatierede, werd ook op de concurrentie gewezen, welke de autobus spoor en tram aandeed en gesuggereerd dat het misschien aanbeveling zou kunnen verdienen om te breken met het beginsel van 1880, waarbij alleen voor spoor- en tramwegen concessieverleening noodig was en andere vervoermiddelen vrij uitgingen.

Welke de resultaten van het onderzoek der staatscommissie-Patijn zullen zijn, is nog niet bekend, hetgeen geen verwondering hoeft te baren, waar het ter bestudeering gegeven vraagstuk zoo veelzijdig en omvangrijk is. Men vergete niet, dat het autovraagstuk behalve uit het oogpunt van den benadeelden spoor- en tramwegexploitant ook nog uit een anderen gezichtshoek bekeken moet worden, n.l. in hoeverre het uit een belastingoogpunt wenschelijk is om de autobezitters meer dan tot nu toe het geval was, bij te doen dragen in het wegenonderhoud.

In alle landen ter wereld heeft het toegenomen autoverkeer zwaardere eischen aan de wegen doen stellen, terwijl het tevens het onderhoud belangrijk duurder maakte.

Het werd vrijwel onmogelijk om de onkosten, welke het wegenonderhoud medebracht, uit de algemeene middelen te bestrijden. In motorkringen zag men dit zeer duidelijk in; zoo sprak Mr. Aspell, chairman of the Highway Committee of Lancashire op het Engelsche wegencongres van 1919. „The principle that all users „have the right to use the road may be an ideal one, but when a „particular user comes along and puts the community to an excep-

„tional expense through his use of the road, and of which he is „putting money into his own pocket, most of us feel that we have „a right to impose a special burden upon him, *principle or no prin-„ciple*" en de heer Rees Jeffreys, voorzitter van de Motor Legeslation Committee en oud-secretaris van den Road Board sprak in denzelfden geest.

Op dit congres gingen dan ook bijna geen stemmen op tegen de invoering van wegenbelasting: de *onvermijdelijkheid* werd vrijwel erkend. Evenzoo heeft men er in andere landen over gedacht. Een overzicht der buitenlandsche regelingen vindt men in het Rapport der Wegencommissie van den Alg. Ned. Wielrijdersbond, dat voor het Nederlandsche Wegencongres in 1923 uitgebracht werd.

Ook op het reeds genoemde congres van Nederlandsche gemeenten van den 28 Juni 1923 werd geen principieele bestrijding tegen geldelijke heffingen van weggebruikers vernomen. De beide praeadviseurs waren beide voorstanders daarvan en de vergadering stond op hetzelfde standpunt. Het verschil liep alleen over de *wijze* van inning, de al-of-niet vorming van „wegenfondsen" — gelijk door ir. Jolles in 1922 in de *Economisch-Statistische Berichten* bepleit was geworden — en dergelijke zaken meer. Men was het er over eens, dat de invoering van tollen uit den booze zou zijn, want hoezeer het ook juist mocht wezen, dat op deze manier de lasten op de billijkste manier zouden worden verdeeld, daar stond tegenover dat de tollen een belangrijke verkeershindernis zouden vormen en bovendien oneconomisch zouden werken als gevolg der hooge perceptiekosten. Ook de regeering had zich in dien zin uitgelaten; in de Memorie van Antwoord op de Algemeene Beschouwingen van de Staatsbegrooting voor 1922 konden we reeds lezen: „De weder-„invoering van tollen zou de Regeering, zoo eenigszins mogelijk „willen vermijden".

Wel klonken hier en daar in de pers nog stemmen op tegen de belasting van het verkeer, doch deze vonden weinig weerklank. Zoo oordeelde men het terecht onbillijk dat de eigenaars van belendende perceelen het wegenonderhoud middels een straatbelasting zouden bekostigen en evenzeer werd er op gewezen dat de aanslag in de personeele belasting voor autobezit een verteringsbelasting is, hetgeen ook blijkt uit de vrijstelling van bedrijfsauto's.

Hoe het zij, tegen weggeldheffingen van autobezitters ten einde

daaruit althans een deel der onkosten te bestrijden, bleek ten congresse geen bezwaar. In verband met de eigenaardige indeeling der wegen in rijks-, provinciale- en gemeentewegen, werd in overweging gegeven om ten behoeve der rijkswegen een rijksautobanden- of rijksbenzinebelasting in te voeren en het onderhoud der andere wegen te bekostigen uit een belasting, welke te heffen zou zijn door het verstrekken van rijkaarten. Belangrijk was de beschouwing van den griffier der Provinciale Staten van Zuid-Holland Jhr. Mr. B. W. Th. Sandberg, die becijferde dat zelfs bij zware heffingen nog maar te rekenen zou zijn op eene inkomst van ƒ 2.300.000, zoodat nog slechts 20 % der onkosten gedekt kon worden, ongerekend de kosten voor amortisatie en rente, waaruit volgde dat de wegenbelastingen de uitgaven maar voor een heel klein deel zouden kunnen goed maken.

De vraag rijst hoe staan we er in Indië voor?

Het antwoord luidt, dat we ook hier een aanslag van auto's in de personeele belasting als verteringsbelasting kennen. Daarnevens kennen we verschillende heffingen, zoo van gemeenten als van gewesten in den vorm van voertuigen- en wegenbelastingen. Wat die voertuigenbelasting betreft, ik meen, dat het de *gemeente Soerabaia* was, welke het eerst daartoe overging. Haar voorbeeld werd spoedig door andere gemeenten gevolgd. Wat de gewestelijke wegenbelastingen aangaat, daartegen werd in den aanvang een heftige oppositie gevoerd. Wijlen Mr. Paets tot Gansoyen bond den strijd aan in het *Archief voor de Suikerindustrie*, Mr. H. 's Jacob in het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in N. I.* De toenmalige directeur der Javasche Bank Mr. J. Gerritzen opponeerde in den Gewestelijken Raad van Batavia en schrijver dezes toonde zich een tegenstander in zijn in 1913 voor de vereeniging „Locale Belangen" geschreven praeadvies. Dat was echter in den tijd toen auto's nog zeer spaarzaam op Java voorkwamen; bovendien betrof de wegenbelasting slechts een onderdeel van het groote vraagstuk, n.l. de vergoeding van de meerdere schade aan heerendienstwegen door voertuigen van landbouw- en industrieele ondernemingen toegebracht. Deze wegenbelastingen werden op aandrang van de Regeering toch door een aantal gewesten ingevoerd: „principle or no principle" redeneerde de Adviseur voor de Decentralisatie, de heer

B. J. Swart, in een merkwaardige aanschrijving aan de residenten, „het geld moet er komen". Later voerden de gewesten Voertuigenbelastingen, Motorrijtuigenbelastingen enz. in; hier en daar sloot men sommige wegen krachtens de bepalingen van het Motorreglement voor vrachtautovervoer en stelde dan heffingen vast voor de vergunningen tot het gebruik van vrachtauto's op die wegen. Dat de weg vrij zou moeten zijn en dat het onderhoud door de gemeenschap bekostigd zou moeten worden, werd niet meer verdedigd, behalve door een enkelen principiëelen tegenstander van wegheffingen als Mr. 's Jacob, die nog in 1924 n.l. op de Algemeene Havenconferentie, van zijn onveranderde zienswijze blijk gaf.

Merkwaardig mag het wel heeten, dat terwijl in Nederland de voorstanders der wegbelastingen het er heelemaal niet over eens waren, of men met doelbelastingen te doen had — de praeadviseur mr. dr. baron van Dedem ontkende het in stelling 2 van zijn praeadvies voor het congres van Nederlandsche gemeenten — in Indië de Regeering zich in zeer positieven zin uitsprak. Zoo o.a. bij het besluit van 23 Juni 1923 No. 12, waarbij werd aangegeven, dat de inkomsten uit de verschillende wegenbelastingen in de Preanger voor wegenonderhoud moesten gebruikt worden, waardoor dus die heffingen zeer instantelijk als doelheffingen werden aangewezen.

Ook in Indië zien we, dat de reeds ingevoerde belastingen ten eenenmale onvoldoende zijn om de kosten van onderhoud goed te maken. Als voorbeeld neem ik de Preanger Regenschappen, omdat dit gewest duidelijk het belang van het onderwerp demonstreert door de groote bedragen waarom het gaat. Voor 1924 toch was de raming der wegheffingen in totaal ƒ 295.000, zeg drie ton. De uitgaven van de wegen werden geraamd op ƒ 1.428.970 of rond 1 millioen vier ton, zoodat ruim een millioen en één ton te kort komt, waarvan ƒ 849.059 uit bijdragen uit 's lands kas — schadeloosstelling voor afgeschafte heerendiensten — en de rest uit extra subsidiën of uit de gewone gewestelijke middelen gevonden zal moeten worden.

Duidelijk blijkt uit deze cijfers om welke geweldige bedragen het hier gaat. Om ruim een millioen gulden in één jaar, alleen voor de Preanger. Men ga maar eens na wat de geheele wegen aanleg en het totale wegenonderhoud den bewoner dezer landen aan gewone belasting kost; op extra herstellingen van zware schade, rente en aflossing van het in de wegen gestoken kapitaal

is nog niets eens gerekend. Uit de Indische begrooting voor 1924 blijkt dat op onderafd. 711 niet minder dan ƒ 5.310.180 voor onderhoud en herstelling van wegen en voor vernieuwing enz. is uitgetrokken (tegen ƒ 7.326.400 in 1923). Wanneer men hierbij optelt de kosten voor de uitvoering der z.g. Algemeene Wegenplannen en nagaat, dat bij Afdeeling XI, Plaatselijk en Gewestelijk Zelfbestuur, voor uitkeeringen naar reden van het aantal hoofdgeldplichtigen in totaal ƒ 5.159.087 gulden is uitgetrokken (onderafd. 1102), terwijl onderafd. 1106 voor buitengewoon kostbare locale werken nog ƒ 1.000.000 en onderafd. 1110 voor tegemoetkoming ten behoeve van het gewoon onderhoud van wegen, bruggen en duikers eveneens een millioen aangeeft, dan kan men zich eenig begrip vormen van de groote bedragen, welke de wegen jaarlijks vorderen — bedragen, waarbij het haventekort over welks dekking zooveel is te doen geweest, geheel in het niet zinkt. Over de laatste tegemoetkoming n.l. die van onderafd. 1110 aan de locale raden, zegt de Memorie van Toelichting nog: „Ook zullen de locale raden door „regeling van het verkeer in hunne ressorten, in het bijzonder van „het berijden der wegen door vrachtauto's, groote besparing op de „onderhoudskosten kunnen verkrijgen". De Adviseur voor de Decentralisatie schijnt de oplossing van het wegenvraagstuk dus althans ten deele in de verkeersbemoeilijking te willen zoeken, omtrent de wenschelijkheid om de inkomsten der locale raden door autobelastingen op te voeren, vinden we met geen woord gerept. Zoowel in het Afdeelingsverslag als in de Memorie van Antwoord werd over dit belangrijke onderwerp heengegleden. Dit is wel jammer, omdat bij de beperktheid van andere gelegenheden, waarbij dit onderwerp ter sprake kan komen, het wel wenschelijk zou zijn geweest, indien de leidende beginselen in de begrooting *duidelijk* tot uitdrukking waren gekomen. De instelling van een commercieel beheerd „wegenfonds", zou er van zelf toe voeren om het economische vraagstuk — kostendekking uit de wegenbelastingen — onder de oogen te zien. Want evenzoo ongerijmd het is spoor- en tramwegen, aangelegd ten laste van de gemeenschap, te laten beconcurreeren door auto's, welke men voor het gebruik der uit de algemeene middelen bekostigde wegen niet of onvoldoende laat betalen, evenzoo onbillijk is het de volle kosten van het wegennet gelijkelijk te doen drukken op alle ingezetenen, ongeacht of zij een groot dan wel een gering gebruik van

de wegen maken. Volkomen juist toch is wat minister Geddes bij de opening van het Engelsche Wegencongres in 1919 zeide: „I think that the user must pay on two bases, possibly more but „certainly two. One is the damage which he does to the roads, „and the other is the amount of use he gets out of the roads."

Wanneer in het voorgaande aangetoond is, dat het wegen- en autovraagstuk in economischen en financiëelen zin ook voor Indië van het hoogste belang is, dan is het begrijpelijk dat het rapport der Staatscommissie-Patijn ook hier te lande met groote belangstelling wordt tegemoet gezien. De wensch worde hierbij geuit, dat het spoedig verschijne; voorts dat het wegencongres, dat in Juni in Bandoeng zal worden gehouden en dat thans geheel technisch zal zijn, het volgend jaar herhaling zal vinden, waarbij dan aan de economische en financiëele zijde van het vraagstuk de noodige aandacht zal worden gewijd.

Bandoeng, April '24.

Hedendaagsche strijd over het chalifaat [1]).

door

E. Gobée.

De gebeurtenissen, die zich sedert einde 1922 in Turkijë voordeden, in verband met het Chalifaat, boden mij een goede gelegenheid, daarover eenige gegevens voor de van mij gevraagde lezing te verzamelen. Ik mag mij wegens de uitvoerige bespreking van de beteekenis van het Chalifaat en het daarbij gegeven overzicht zijner geschiedenis door Dr. Snouck Hurgronje, ontheven achten van de verplichting deze punten uitvoerig te behandelen. Meer dan eens zal ik, sprekende over de huidige opvattingen, die men over het Chalifaat vindt, gelegenheid hebben naar de zoo heldere uiteenzettingen van mijn leermeester te verwijzen of daar gebruik van te maken. [2]) Een gunstige omstandigheid is het feit dat velen, waarschijnlijk de meesten Uwer zich op bekend terrein zullen bevinden, daar voor kort 3 artikels van Dr. Schrieke over de crisis van het Chalifaat [3]) in de Indische Post en eenige opstellen van den zeer bevoegden driestar-schrijver over aanverwante onderwerpen [4]) in de Locomotief zijn verschenen. Ik stel mij voor U dezen avond eenige bijzonderheden mede te deelen over hetgeen zich tusschen 1918 en 1922, na het sluiten van den wapenstilstand, tusschen de geallieerden en Turkijë, tot de vlucht van den Chalief Wahidoeddin aan boord van een Engelsch oorlogsschip, afspeelde.

1) Dit artikel is de naar nadere berichten aangevulde tekst van een lezing voor de vereeniging Conamur in Buitenzorg gehouden.

2) Dr. C. Snouck Hurgronje. Le khalifat du sultan de Constantinople en: de beteekenis van het Chalifaat. Verspreide geschriften deel III Nos. 35 en 45.

3) Indische Post 15, 22 en 29 Maart 1924.

4) De Locomotief van 1 en 2 April 1924, over de beteekenis van de huidige chalifaatscrisis voor het panislamisme; en den 29en April over de chalifaatskwestie in een nieuw stadium.

Vervolgens de weerslag daarvan, voornamelijk in Britsch-Indië en in Egypte, waarna de laatste gebeurtenissen in Turkijë, waarbij een einde werd gemaakt aan de zoo kortstondige regeering van Chalief 'Abdoelmadjîd, bespreking zullen vinden. Ten slotte de reactie hierop van de Mohammedaansche wereld, voor zoover die thans reeds bekend is, in het bijzonder de uitroeping van Hoesein bin 'Ali, koning van Arabië, tot Chalief door een deel der bewoners van het Arabische schiereiland.

I. Van vernedering tot vrijheid; Turkijë van November 1918 tot November 1922.

De wapenstilstand van Mudros maakte een einde aan den hopeloozen strijd der Turken. Zoo grondig was Turkijë toen verslagen en uitgeput, dat van verder verzet geen sprake meer kon zijn. Gelijk U bekend is, heeft de politiek der geallieerden ten aanzien van Turkijë ten eenen male gefaald. Door onderlinge verdeeldheid ging de tijd voorbij waarbinnen ten uitvoerlegging van billijke, zij het strenge voorwaarden mogelijk was geweest. Het totaal gemis aan inzicht van Lloyd George, die toestond dat Smyrna en omgeving onder Griekschen invloed werden gebracht, deed de rest. Nog in 1918 had de landing der Grieken plaats. Het denkbeeld zich te verzetten tegen den inval in eigen land vond hoe langer hoe meer aanhang. Aanvankelijk belast met de uitvoering der voorwaarden van den wapenstilstand in Europeesch Turkijë, nam Moestafa Kamâl op het bericht der landing in Smyrna zijn ontslag. In 1919 nog werd hij te Angora als hoofd der intusschen gevormde Groote Nationale Vergadering gekozen en begon hij met de militaire en administratieve organisatie van Klein Azië. Het élan van nationalisme, dat op den Aziatischen bodem wonderen zou scheppen, vond weerklank in Constantinopel. In den winter van 1919 werden daar verkiezingen gehouden voor het Parlement. In Januari kwam het bijeen. Het zou het laatste Parlement onder het Sultanaat zijn. Aan het einde dier maand wordt het zgn. Nationale Verdrag ingediend bij de Kamer en den 17en Februari wordt het met algemeene stemmen aanvaard als de officieele politieke geloofsbelijdenis van Turkijë en als zoodanig aan de geheele wereld medegedeeld. Het omvatte: de vredesvoorwaarden, die aannemelijk geacht werden

voor het volk, de handhaving van de integriteit van het rijk en de ontruiming van de gebieden, door de troepen der geallieerden bezet. Het verslagen, vernederde Turkijë was weder herleefd en had zijn zelfbewustheid teruggekregen.

Intusschen ging dit lijnrecht tegen de bedoelingen van de Engelsche regeering in, welke in die dagen sterk dacht over een algeheele verdrijving der Turken uit Europa. Zoo werd dan, om een einde aan deze nationalistische opleving te maken, de contrôle op de regeering te Constantinopel verscherpt. Nationalistische leiders werden gearresteerd en verbannen en alle verdere uitingen van nationaal leven daardoor onmogelijk gemaakt. In Augustus 1920 kwam het verdrag van Sèvres tot stand, een droevig getuigenis van het tekort aan inzicht der Europeesche diplomaten. Het verzet in de harten der Turken werd er slechts te sterker door. Daar het verdrag nooit geratificeerd werd en de Turken zich aan den greep der geallieerden hebben ontworsteld, vóór de omstandigheden hen tot teekenen dwongen, kan het hier gevoegelijk onbehandeld blijven. Het was Sultan Wahîdoeddîn die het nemen van de even genoemde maatregelen ter onderdrukking van den geest van verzet gemakkelijk maakte, zelfs voorstelde. Hiermede was het conflict tusschen den Sultan en Moestafa Kamâl ontstaan. Men meende deze houding van Wahîdoeddîn in Arabië, althans in de Hidjâz te moeten verklaren als een list om den Engelschen zand in de oogen te strooien en Constantinopel uit hunne handen te redden. Men was er zeker van, dat de Chalief in het geheim de houding van Angora toejuichte. Het tegendeel was waar; het was een machtsconflict geworden. Toen dan ook de Nationale Vergadering te Angora zich in Maart 1920 onafhankelijk verklaarde, volgde daarop een fetwa waarin de autoriteiten te Angora rebellen werden genoemd. M. Kamâl werd later zelfs bij verstek ter dood veroordeeld. In het begin van 1921 werd op een panislamitisch congres te Sivas, door M. Kamâl, een schema ontworpen voor samenwerking met de Sovjet regeering. De actie, die daar in naam van den Chalief werd beraamd, maakte zijn fiat noodig. M. Kamâl stelde voor dat de Sultan de autoriteit van de Nationale Vergadering zou erkennen, een officier de liaison tusschen den Chalief en de N. V. zou worden benoemd. Al deze voorstellen werden afgeslagen, waarop de naam van den Sultan uit het Vrijdagsgebed werd weggelaten. Tegen het

einde van 1921 werd nogmaals aan den Sultan gevraagd die fetwa te doen intrekken, ook dit werd geweigerd. In December van dat jaar kwam de openlijke verklaring van M. Kamâl dat de autoriteit der Vergadering als blijvend moest worden beschouwd; ze zou niet tijdelijk zijn, doch definitief; een gezag, waarvan de natie geen afstand meer wilde doen. Het nationale Verdrag, dat ik hierboven noemde, was intusschen reeds als richtsnoer door Angora aanvaard. 1922 bracht de vernietiging der Grieksche legermacht. De wapenstilstand van Mudania, die de overwinning der Kemalisten vastlegde, maar tevens hun toen nog gevaarlijken intocht in Constantinopel voorkwam, gaf groote vreugde ook in Europeesch Turkijë. Niet dan schoorvoetend deed Sultan Wahîdoeddîn aan het algemeene vreugdebetoon mede. Om te voorkomen dat de Sultan nog een rol zou kunnen spelen bij de vredesonderhandelingen, hij toch had zijne instemming met het verdrag van Sèvres betuigd, werd hem toen de eisch gesteld de autoriteit van de Nationale Vergadering te erkennen. Angora eischte dat er een einde zou komen aan de dubbele regeering; die in Constantinopel moest voor haar wijken. Ook toen weigerde hij. Eind October 1922, terwijl de besprekingen nog gaande waren, werd de Sultan door de Nationale Vergadering van zijn waardigheid ontzet. Wetende dat men hem voor een rechtbank wilde brengen, heeft Wahîdoeddîn zich onder de hoede der Engelschen gesteld en is, zooals bekend, eerst naar Malta gebracht; later werd hem de gelegenheid gegeven naar de Hidjâz te gaan, waar hij, naar ik meen, tot April of Mei 1923 is gebleven. Over de proclamatie tot de Moslimsche wereld, die de ex-Sultan en Chalief te Mekka geschreven heeft, wier publicatie echter, om redenen van politieken aard, niet in Mekka plaats had, kan ik kort zijn. Het is mijn doel U een beeld te geven van de stemming in de wereld van den Islam. Mogen wellicht enkele door hem aangevoerde argumenten aanvaardbaar zijn, door zijn partijkiezen aan de zijde der vijanden tegen de redders van het land en van de eer van den Islam, was zijn vonnis geveld. Zijn beroep op zijne vroegere dienaren, de Moslimsche geloovigen, was daardoor bij voorbaat vergeefsch, zijn pogen rechtvaardiging te vinden vruchteloos.

Den 1en November had de navolgende publicatie van een door de Groote Nationale Vergadering genomen beslissing plaats:

1e. De G. N. V., opgekomen uit het Volk, heeft besloten geen

andere macht noch regeering te erkennen dan die, steunende op den nationalen wil. Zoodat hiermede, binnen de door het Nationale Verdrag aangegeven grenzen, geen andere vorm van regeering erkend wordt dan de G. N. V. [1]). De volkssouvereiniteit acht zij te zijn ingegaan in Maart 1920 (de aanvang van de intensieve contrôle der geallieerden te Constantinopel).

2e. De Chalief wordt gekozen en aangewezen uit de meest daarvoor geschikte leden van de Osmaansche dynastie. De Turksche staat zal de steun van het Chalifaat zijn. De G. N. V. zal den Chalief verkiezen volgens de aanwijzing van de commissie voor godsdienstzaken.

Ten gevolge hiervan werd Abdoelmadjîd de troonopvolger, tot Chalief verkozen. Zijn naam werd den 14en November d.a.v. voor het eerst bij den Vrijdagsdienst genoemd.

Wat gedurende de voorafgaande jaren meerdere malen door Angora was gepoogd, namelijk het gezag van den Sultan te doen overgaan op de Nationale Vergadering was hiermede een feit geworden.

Wanneer we deze zaak van de zijde van Kamâl Pacha en de zijnen trachten te zien, dan is het alleszins begrijpelijk dat men het ontnemen van het gezag aan een machthebber, die er op zoo gevaarlijke wijze ten nadeele van het volk misbruik van kon blijken te maken, als een levenseisch voelde. Niet lang na het gebeurde heeft de regeering te Angora een, blijkbaar met medewerking van schriftgeleerden, opgestelde verdediging van haar optreden doen verschijnen onder den titel: het Chalifaat en de Turksche volksregeering. Duidelijker en beknopter zijn de hoofdlijnen van en de beweegredenen voor hare maatregelen neergelegd in een in the Muslim Standard van 13 November 1922 opgenomen en door Ismet Pacha, den Minister van Buitenlandsche Zaken van de Regeering te Angora, gecontroleerd interview, dat deze, eenige dagen na de uitroeping van Abdoelmadjîd, toestond. Ismet Pacha zeide dan, dat het groote voordeel van het nieuwe stelsel naar buiten dit is, dat de Turken niet meer verdacht kunnen worden van imperialistische neigingen ten aanzien van hunne Arabische buren, neigingen

1) La République turque door Saint Brice. Correspondence d'Orient November 1923 bl. 642 e.v.

die, naar men wilde, ook achter den plicht van den Chalief tot bescherming der heilige steden verborgen zouden zijn. Het nieuwe Turkijë wenscht het zelfbeschikkingsrecht der Arabieren ten volle te erkennen. In antwoord op een mogelijk verwijt dat Turkijë den Chalief niet in het effectieve bezit van het Chalifaat gelaten heeft, stelt Ismet Pacha de vraag: „wat heeft de man gedaan die dat bezit wel had"? waarop hij ten antwoord geeft: „de kleine schare van getrouwen van ongeloof beschuldigen". Die mogelijkheid zou nu zijn afgesneden, evenals wat zich in dezen tijd voor deed, nl. dat chaliefen van hunne positie misbruik maakten voor politiek koopmanschap. Hij verklaarde verder er trotsch op te zijn dat de Turksche natie het zwaard van den Islam is en dat zij bereid zou zijn de waardigheid van de heilige instelling van het Chalifaat op te houden. Niet één persoon, maar de geheele natie zou het schild er van zijn. Men zal dus niet kunnen zeggen dat het Chalifaat niet meer over wereldlijke macht beschikt, want Turkijë heeft het Chalifaat en dit is overgegaan op de Turksche natie, zoodat alle attributen er van onaangetast zijn gebleven. Dit is de korte inhoud van dat interview.

In één opzicht toont het Turkijë dat uit den strijd te voorschijn kwam een ander beeld dan dat van 1908 toen na de revolutie Abdoelhamîd, de beruchte tyran, verbannen was en de lieden van het Comité van eenheid en vooruitgang, de zgn. eenheidslieden, de leiding van zaken in handen kregen. Hun bestuur was in sterke mate imperialistisch, de Arabische provincies van het rijk moesten verturkscht worden, aansluiting werd gezocht met alle volken van Turksch ras, om tot een pan-toeranische eenheid te komen. Dat is nu uit. Alle krachten worden geconcentreerd op den opbouw en de organisatie van het door jarenlange oorlogen zwaar geteisterde land. Men is in de eerste en laatste plaats nationalist. Althans in Anatolië, waar het zwaartepunt der regeering ligt. Ook het volk is veranderd. Niet onaardig vond ik dit aangegeven in een verhandeling van een Egyptisch geleerde. Na geconstateerd te hebben dat de moderne Turksche staatslieden nationaliteit en ras boven den band van den godsdienst stellen en dat zij den godsdienst buiten de regeering wenschen te houden, merkt hij op, dat een Turksch onderdaan als men hem eertijds vroeg wat hij was, antwoordde: Moslim, lof zij Allah, maar dat hij nu zegt: Turk. Vatte

hij vroeger zijn dienstplicht op als door hem verschuldigde gehoorzaamheid aan zijnen Chalief en Sultan, ten aanzien van den djihâd voor Allah's zaak, thans denkt hij slechts aan den strijd voor het belang van den Turk, diens vaderland en diens roem.

II. De reactie der Mohammedaansche wereld op den strijd van Turkijë en het „geestelijk" chalifaat.

Hoe was nu de reactie van wat zich in de jaren 1918 — 1922 in Turkijë afspeelde in de Mohammedaansche wereld daarbuiten?

Verreweg het belangrijkste is wat Britsch-Indië ons in dat opzicht te zien geeft. Zoodra na den wapenstilstand met Turkijë in 1918 het gevaar van een blijvende bezetting van Constantinopel en de bedreiging van de zelfstandigheid van het chalifaat aan den dag kwamen, openbaarde zich daartegen een in korten tijd georganiseerd verzet, belichaamd in het Khilafat Committee. De nationale gevoelens der Moslims werden door het wanbeleid der Britsche leiders hevig geprikkeld en het élan dier beweging, die in eersten aanleg alleen Moslimsch was, bleek zoo groot, dat de Hindoes er zich bij aansloten. De kracht der organisatie bereikte haar toppunt in Maart 1920 toen op den zgn. Khilafat day het werk werd neergelegd in een gebied even uitgestrekt als het Europeesche continent. De volgende maand kwam een delegatie van dit comité in Engeland aan, onder leiding van den bekenden Mohammad 'Ali. Als mandaat van de Indische, de niet Moslimsche delegatie er van, had het een door Mahatma Gandhi opgesteld manifest, waarin twee eischen naar voren werden gebracht: 1e., dat een van de fundamenteele ten eenenmale onveranderlijke leerstellingen van den Islam is, dat er een Chalief moet zijn, die de beschikking moet hebben over voldoende materieele macht om het geloof te verdedigen en 2e., dat overeenkomstig een overgeleverde uitspraak van den Profeet, het Arabische schiereiland vrij van uitheemsche contrôle of invloed moet blijven. In Engeland heeft de delegatie nog een derde punt genoemd: het voor de Moslims niet te aanvaarden feit dat de Chalief als een gijzelaar in handen der geallieerden te Constantinopel werd gehouden. De Britsche imperialistische pers schreef dat de Britsch-Indiërs zich niet moesten inbeelden Groot-Brittannië zijn buitenlandsche politiek te kunnen voorschrijven. Zoover is het dan ook niet gekomen, maar de Engelsche regeeringsmannen hebben in die

dagen geleerd, dat de gevoelens van millioenen Britsche onderdanen op gevaarlijke wijze gekwetst zouden worden door het doorzetten van hunne, voor den Islam zoo vernederende plannen ten aanzien van Turkijë en daardoor van het chalifaat. Zoowel op de particuliere audiëntie bij Lloyd George als op een groote openbare vergadering in Kingsway Hall belegd, waar tal van parlementsleden en vooraanstaande lieden op Indisch gebied aanwezig waren, heeft de leider Mohammad 'Ali ten duidelijkste gezegd dat chalief en paus niet met elkaar waren te vergelijken, zooals Mr. Asquith maar niet ophield te verkondigen. De chalief — zoo zeide Mohammad 'Ali — was, gelijk zelfs Mr. Lloyd George nu zou kunnen zeggen, geen paus en van het oogenblik dat hij er in zou toestemmen gevaticaniseerd te worden, zou hij ophouden de Chalief te zijn. Hij was de leider der geloovigen, de President der Moslimsche republiek, de aanvoerder van alle Moslims in vrede en oorlog, ofschoon hij er noch aanspraak op kon maken onfeilbaar te zijn gelijk de Paus, noch alle vragen door zijne autoriteit kon oplossen, want Allah was de eenige Souverein en in gevallen dat zich geschil voordeed, hadden de Moslims na te gaan wat de heilige Koran en de traditie van den Profeet, wiens opvolger de chalief is, voorschreven.

Dit schijnt duidelijk, toch was het nog niet duidelijk genoeg om te verhinderen dat Reuter mededeelde dat Mohammad 'Ali den nadruk gelegd had op het geestelijk gezag van den chalief, waartegen de Mekkaansche pers onmiddellijk stelling nam.

Van een volgenden spreker, Sajjid Hoesein, trokken deze woorden mijn aandacht: „wanneer gij een Britsch mandaat in Mesopotamië „gaat instellen, en wanneer gij deel gaat nemen aan de niets ont„ziende en onrechtvaardige besnoeiing van het rijk van den Chalief, „die het levend symbool is van de hoop en het geloof van honder„den millioenen; van den dag dat gij U tot dergelijke transacties „leent, zullen wij en naar ik hoop de overige leden der Indische „samenleving ons van onze plicht loyaal te zijn, ontheven achten."

Op deze voor een Engelsch publiek gehouden vergadering werd met bijna algemeene stemmen deze motie aangenomen, dat de vergadering met nadruk de regeering op de noodzakelijkheid wijst, bij de ten aanzien van Turkijë te treffen regeling de godsdienstige verplichtingen der Mohammedanen (die in Indië alleen reeds ten getale van 70 millioen burgers van het Britsche imperium vertegen-

woordigd zijn) en het nationale sentiment van „vereenigd Indië" in ernstige overweging te nemen.

De Britsch-Indische regeering is voor de actie van het Khilafat Commitee niet ongevoelig gebleven; tot op zekere hoogte heeft zij er zich mede vereenigd en meer dan eens heeft de onderkoning zich zelf tot overbrenger van de protesten der Mohammedanen gemaakt en officieel zijn groote teleurstelling kenbaar gemaakt over de voorwaarden van het verdrag van Sèvres.

Het hier in Indië zoo veelvuldig aan den dag tredende verschil in inzicht tusschen Buitenzorg en het Plein, komt overeen met dat wat Delhi en Downing Street te zien geven. Ik kreeg in den zomer van 1921 de gelegenheid Mr. Lawrence, den zgn. ongekroonden koning van Arabië te Djeddah te ontmoeten. Mr. Lawrence, die zich toen als gevolmachtigde van Mr. Churchill in de Hidjâz bevond voor de bespreking van de voorwaarden van het Engelsch-Arabische verdrag en die na den oorlog als adviseur voor de zaken van het nabije Oosten, aan de Foreign Office was toegevoegd, zeide mij naar aanleiding van de Khilafat beweging in Britsch-Indië, dat ze eigenlijk alleen door de Britsch-Indische ambtenaren, die er zich ten onrechte mede hadden bemoeid, eenige schijnbare beteekenis had gekregen, dat de houding der Britsch-Indische regeering derhalve geheel verkeerd was geweest, want de Britsch-Indiërs zouden nu eenmaal steeds een of ander denkbeeld noodig hebben, waar ze een leuze van kunnen maken. Als de regeering de actie, die dan georganiseerd wordt, zoo meende hij, maar negeert, dan laat men dat denkbeeld weer los en er gebeurt niets. Op die manier, zeide de oudkolonel, 'n jongmensch van even 30, had door wijs beleid de Chalifaatsactie na korten tijd kunnen doodbloeden. Het is wonderlijk dat de Britsche regeering, die onder hare hoogleeraren zulke eminente kenners van het Oosten heeft, een man van dergelijke povere wijsheid, die niets van den Islam begrijpt, zulk een grooten invloed op den gang van zaken gaf, door hem aan de leidende figuren, Mr. Lloyd George en Churchill, die geen zelfstandig oordeel over de verhoudingen van het Oosten konden hebben, toe te voegen. Men kan dit alleen verklaren door het sportief instinct dat allen Engelschen eigen is. Het feit dat Lawrence zich in de oorlogsjaren een bekwaam en ongetwijfeld moedig leider van Bedouienen toonde, (the thrilling story van zijn woestijnervaringen heeft niet lang

geleden het licht gezien) en een kenner van de stammen en families der Bedouienen van Noord Arabië en derzelver kameelen als geen tweede, was blijkbaar afdoende om hem in de invloedrijke positie te brengen, die hij bekleed heeft. Engeland heeft daar de kostbare gevolgen van ervaren en als tastbaar resultaat: het heeft den haat en het wantrouwen van millioenen Moslims opgewekt, het heeft zich den naam verworven van den meest gevaarlijken en te duchten vijand van den Islam te zijn.

Ongeveer half October 1922 nam het Comité het besluit een delegatie naar Turkije te zenden om Indië's standpunt over het chalifaat mede te deelen. Hier was zooals wij zagen wel reden toe, daar al een jaar vóór de gebeurtenissen van eind October begin November, de wensch der Kemalisten het gezag der Nationale Vergadering boven dat van den Sultan-Chalief te stellen, duidelijk was gebleken. Intusschen maakten de verkiezing en uitroeping van den Chalief Abdoelmadjîd dit voorshands onnoodig. Gelijk wij ook in het vervolg zullen zien, onthouden de Mohammedanen van Britsch-Indië zich, ondanks afwijkend inzicht, zorgvuldig van tegen het optreden van Angora gerichte uitspraken. Zeer duidelijk wenschen zij vóór alles de eenheid te bewaren. Deze richting werd aangegeven door de uitspraak van het uitvoerend comité van de vereeniging van Mohammedaansche godsdienstleiders, dat kort na de beslissing van de Nationale Vergadering deze uitspraak deed, dat het zich niet in staat achtte zijn, op den godsdienst gegronde meening te uiten omtrent de scheiding van de zgn. wereldlijke en geestelijke macht van den chalief, bij gebreke aan authentieke berichten. Het comité adviseert evenwel ongeschokt vertrouwen te blijven stellen in de Kemalisten uit gevoel van groote dankbaarheid jegens de Turken om de buitengewone diensten, die zij eeuwenlang aan chalifaat en Islam hebben bewezen.

Door den voorzitter van het Khilafat Committee werd aan Mr. Bonar Law, den 1en minister, getelegrafeerd dat de Indische Mohammedanen als een bittere ergernis de pogingen der Britsche regeering gevoelden om Angora te beletten naar eigen inzicht, dat dat der Mohammedaansche wereld vertegenwoordigde, en volgens de heilige wet de kwestie van het Chalifaat op te lossen; dat men met afkeer de door den Britschen High Commissioner aan den Chalief verleende bescherming had vernomen en de regeering ver-

zocht hare bemoeiingen onmiddellijk te staken en de Moslims alleen de questie van het Chalifaat te laten uitmaken.

Voor wij het overzicht van de actie van het Khilafat Committee in deze periode beëindigen, wil ik hier nog gewag maken van wat een der vooraanstaande Mohammedanen uit Br.-Indië, Sjech Ahmad, genaamd Aboe'l-Kalâm, leeraar aan de godsdienstschool te Alighar, tevens of eerst daarna geworden, hoofdredacteur van een van de grootste Arabische periodieken al-Djâmi'ah (de band), op een in September 1923 te Delhi belegde buitengewone vergadering van het Nationaal Indisch Congres heeft gezegd, naar aanleiding van den vrede van Lausanne. De in het Urdu, de lingua franca van Noordelijk Britsch-Indië uitsproken rede, werd in uitnemend Arabisch weergegeven in het genoemde blad. Voor zoover ze op den inwendigen politieken toestand betrekking had, kan ze voor ons in dit verband alleen in zooverre van belang zijn, dat zij den schriftgeleerde doet kennen als een overtuigd nationalist, in wien geen, maar dan ook absoluut geen vertrouwen meer in de bedoelingen der Britsche regeering ten aanzien van Indië is overgebleven. Een deel zijner toespraak op schrift gebracht onder het hoofd: „de gelukwenschen der geheele wereld", heeft mij zeer getroffen. Na dan te hebben opgemerkt dat Indië in het bereikte resultaat geen overwinning voor Turkijë alleen ziet, maar voor het geheele Oosten en na de gelukwenschen voor den Chalief, de Nationale vergadering te Angora en ten slotte voor Moestafa Kamâl met het behaalde succes te hebben uitgesproken, zeide hij onder meer dit: „Ik sprak zooeven over Indië en Turkijë, maar ik geloof „door onze gelukwenschen nog niet aan de werkelijkheid toe te „zijn. Deze overwinning is toch van veel wijder strekking dan „dat men haar op bepaalde volken kan betrekken of zou kunnen „begrenzen door de grenzen zijner sympathiën. Deze strijd, deze „botsing, die den wereldvrede tegenhield was geen strijd alleen „tusschen volken en regeeringen; noch vertegenwoordigden het „scherpe en overwinnende inzicht van Ismet Pacha eenerzijds en de „op niets berustende vreesaanjaging van Lord Curzon anderzijds, „Turkijë en Engeland, of het Oosten en het Westen alleen. Veeleer „ging het hier om een recht van dieperen zin dan dat van dezen „of genen, in zooverre namelijk dat deze oorlog een strijd was om „beginselen en overtuigingen. In het eene gelid toch stond misbruik

„van macht, in het andere onmacht van het recht. De macht „beweerde dat de zwakke volken geen recht hadden om te leven, „terwijl het recht met angstige stem bekend maakte dat het recht „om te leven toekwam aan elk volk dat leven wilde. Toen ontstond „de worsteling tusschen hen beiden, die zooals altijd lang duurde. „Ten slotte bleek Allah's wil, die recht deed tusschen de beide „partijen. De macht nam de vlucht met al hare hulptroepen en „strijdmiddelen, terwijl het recht overwon ondanks zijn nietigheid „en zwakte; zoodat de overwinning van Turkijë inderdaad van „wijder strekking is dan de overwinning voor Azië of voor het „Oosten, maar een overwinning is voor de rechtvaardigheid. Deze „gaat boven het Oosten en boven het Westen en boven alle mate- „rieele grenzen. Zij heeft immers geen vaderland dat zij als het „hare beschouwt en geen nationaliteit waar zij zich bij aansluit, „al kunnen wij niet anders dan haar met een bepaalde natie in „verband brengen. De kring nu waartoe zij behoort is die der „hoogere menschelijkheid. Vergun mij dus, mijne heeren, — aldus „besluit Aboe'l-Kalâm — dat ik de geheele menschheid met deze „overwinning voor haar gelukwensch en dat ik een ieder in het „Oosten en het Westen gelukwensch die de rechtvaardigheid hoog „stelt en de vrijheid van den mensch eert!"

Ik hoop door de verschillende aanhalingen, die ik U hier gaf eenigen indruk te hebben gegeven van de intensieve beroering, die deze strijd van Turkijë in Britsch-Indië bracht en daar wij straks ten aanzien van Egypte een reactie zullen zien, die hoewel op zichzelf zeer merkwaardig, een geheel ander beeld vertoont dan Britsch-Indië te zien gaf, een beeld waaraan het nationale sentiment min of meer vreemd is, daar schijnt de beantwoording van deze vraag thans van pas: hoe is dit meeleven van zulk een aanzienlijk deel der Mohammedaansche wereld met het Chalifaat te verklaren, naast de onbewogenheid waarmede in de 13e eeuw de vernietiging van de dynastie der Abbasiden werd aanvaard?

Ik mag hier wel even in Uwe herinnering terugroepen dat de Wet een tweeledige taak aan den Chalief toekent: de bescherming en instandhouding der Heilige Wet en het vaststellen van de houding van het gebied van den Islam tot de wereld daarbuiten m.a.w. de leiding der Islam politiek. Reeds in de eerste eeuwen van de dynastie der Oemajjaden ging het verband tusschen het bestuur

van den chalief en de heilige wet verloren. Van raadgevers van den chalief ten wiens behoeve zij die wet in haar geheelen omvang, ter verzekering harer instandhouding, zouden moeten hebben verklaren, werden de schriftgeleerden, ten einde strijd en verdeeldheid te voorkomen, theoretische beoefenaars der Wet en hadden zij zich te bepalen tot de voorschriften van het familie en erfrecht, welke hun ter hanteering werden overgelaten. De eenheid van den godsdienst over de wereld van den Islam, werd in stand gehouden door de schriftgeleerden, de chaliefen waren daar op zeer enkele uitzonderingen na, vreemd aan. Hun macht concentreerde zich in het wereldlijk gezag, dat door de dragers daarvan in de ver van den zetel van het chalifaat gelegen gewesten, erkend werd, zij het ten slotte alleen in dien vorm dat zij hunne investituur van den chalief ontvingen. Zelfs toen de wereldlijke macht der Abbasiden door den inval der Mongolen geheel en al was vernietigd, bleef die vorm nog voortleven ten aanzien van de in Egypte aan het hof van de Mamloeken Sultans tot verhooging van hunnen luister verblijfhoudende afstammelingen van den eenigen telg der uitgeroeide Abbasiden familie. Het chalifaat had toen allen inhoud verloren, de wereld van den Islam bleef er tot in zijne uithoeken onbewogen onder. En thans? Men zou niet kunnen zeggen dat het chalifaat in de laatste 150 jaren in zulk een mate aan zijne bedoelingen heeft beantwoord, dat er meer dan een inhoudslooze vorm van overbleef. Toch reageert men nu sterk op al wat met het Chalifaat geschiedt. De verhoudingen zijn evenwel anders geworden, de Chalief is, om de woorden op de Londensche vergadering gesproken te herhalen, het levend symbool geworden van de hoop en het geloof van honderden millioenen. Inderdaad hierdoor heeft de overgebleven vorm van het chalifaat een inhoud verkregen, die het in eenige eeuwen niet had. Door dit symbool heeft het een geestelijke waarde gewonnen, die het vroeger miste. Begrijpelijk is het dat dit het misverstand helpt verbreiden dat den chalief geestelijke macht over de geloovigen is gegeven. Voor de vele millioenen Mohammedanen die onder vreemd gezag of vreemden invloed staan, [1])

1) Prof. Arnold vermeldt dat van een totaal van 223 millioen Moslims, slechts 33 millioen onder eigen bestuur, ruim 100 millioen onder Britschen invloed staan. (Near East No. 669 blz. 248). Moslimsche schrijvers stellen het aantal Mohammedanen over de geheele wereld op 400 millioen.

voor al die Moslims, die het vreemde gezag als overheersching gevoelen, is de Islam het eenige waar het Westen niet aan raakt, dat het ontziet. Meer dan in het Verre Oosten heeft zich in Britsch-Indië het panislamitisch streven der Mohammedanen in het Midden Oosten, tot aaneensluiting, doen gelden. De afloop van den grooten oorlog met zijne aanvankelijk zoo vernietigende gevolgen voor Turkijë, de houding der Europeesche mogendheden, die, gedurende den oorlog als bevrijders gekomen der in Palestina, Syrië en Mesopotamië aanvankelijk naar bevrijding van het Turksche juk verlangende Arabieren, maar die zich ontpopten als nieuwe overheerschers, die hunne eens gegeven beloften niet nakwamen; het een niet minder dan het ander heeft een aan het Westen, ook aan het Christendom, zeer vijandige stemming in die landen doen ontstaan. De grieven, die men er had tegen de Turken, in het bijzonder de van de Turksche nationalisten na 1908 ondervonden verdrukking der nationale aspiraties en miskenning van het streven naar zelfregeering, zij het binnen het Turksche staatsverband, werden toen begrijpelijkerwijze vergeten. De in de laatste 25 jaren der vorige eeuw door den Afghaanschen Sajjid Djamaloeddin in woord en geschrift gepropageerde aaneensluiting [1]) vond weder nieuwen aanhang en scherper en dieper werd de kloof, die de bevolkingen daar van het Westen scheidde. Zoo werd over dat heele gebied het panislamitisch streven ten zeerste door het nationale sentiment gesteund en omgekeerd. Sterker dus dan anders het geval zou zijn geweest werd de strijd in Anatolië meegeleefd, had men zich daarvóór in het lot dat Turkijë zou treffen verdiept. Het was de eigen strijd, dien men in gedachten voorvoelde. Bij een dergelijk sterk op den voorgrond treden van het saamhorigheidsgevoel aller Moslims, kon het niet anders of de zaak van het chalifaat werd als een levensbelang gevoeld door al die volken in Midden Azië in wie de zin naar vrijheid was ontwaakt. Inderdaad het gebruikte beeld is juist, het chalifaat werd een symbool. Hierom zal de reactie van de Mohammedaansche wereld van thans een heel andere dan die van bijna 7 eeuwen geleden zijn. De Moslimsche belangstellende wereld zal nu niet rusten voor het chalifaat op een hare gevoelens bevredigende wijze zal zijn geregeld.

---

1) Locomotief van den 1en April 1924 2e blad.

Ik behoef U niet te zeggen dat wat zich in het Nabije Oosten afspeelde geen levendige belangstelling kon wekken in dezen archipel. De afstand was te groot, de omstandigheden waren te verschillend. Het is heel iets anders of men een dergelijken strijd van nabij meemaakt, dan er sporadisch berichten over in de bladen aan te treffen. Bovendien hebben de verschillende volken waarover wij zooeven handelden, allen aan den grooten oorlog deelgenomen. De aanwezige gevoelens zijn daardoor ook in zeer sterke mate beïnvloed, de verwachtingen op een spoedige toekenning van het zelfbeschikkingsrecht waren na afloop van den grooten oorlog sterk gespannen. Wat men hier in Indië van den invloed van dien strijd heeft kunnen waarnemen, was slechts een flauwe afspiegeling van hetgeen bijv. Britsch-Indië te zien gaf.

Het volksgeloof en de volksvoorstellingen zijn t.o.v. het chalifaat, vooral in min of meer afgelegen streken, nog eeuwen ten achter. In tijden van onrust en verzet herleeft het vertrouwen in het legendarische gezag van den Sultan van Stamboul en meer dan eens vindt men vermeld dat de komst van een Turksch eskader werd verwacht, dat het gezag van de Hollanders zou overnemen. Het is bekend dat de Turksche Consuls zich beijverden om buiten den kring dier zoo vaak misleide onwetenden, voorstellingen omtrent de wereldmacht van den chalief, in het leven te houden. Meer dan eens werden op die wijze collecten voor Turksche staatsdoeleinden gehouden, zoo o.a. bij den aanleg van den Hidjâz spoorweg van Syrië naar Medinah. De naar men zegt niet al te ruim bezoldigde Consuls in den tijd van Sultan Abdoelhamid konden dan weder op eenige vermeerdering van inkomsten hopen.

Twee feiten uit de nieuwste Turksche geschiedenis hebben evenwel niet nagelaten algemeen belangstelling te wekken. De glansrijke overwinningen van Moestafa Kamal en de verkiezing van Chalief Abdoelmadjid. Het is eerst naar aanleiding van deze feiten, dat op eigen initiatief der leiders, belangstelling bij de groote menigte is gewekt. Het resultaat was een telegram van gelukwenschen aan Moestafa Kamâl, tijdens het 1e Islam congres te Cheribon in 1922 verzonden en de openlijke erkenning van Chalief Abdoelmadjîd Chân, welke tegelijk daarmede plaats had en op het in Februari 1923 gehouden congres der C. S. I. nog eens werd herhaald. Van de schitterende viering van den vrede van Lausanne, die in Britsch-

Indië op tal van plaatsen werd gehouden, was, om één voorbeeld uit vele te noemen, hier niets te bemerken.

Aan huldiging uit alle deelen van de Mohammedaansche wereld, tot uit China toe, heeft het niet ontbroken. Hiervan moeten wij uitzonderen Perzië omdat dit als Sji'itisch land geen waarde hecht aan het chalifaat sedert de werkelijke chaliefen, naar de overtuiging der Sji'ieten, door de machtsusurpatie dergenen, die na Mohammads schoonzoon 'Ali optraden, onzichtbaar zijn gebleven. Hun voorstelling van de beteekenis van het Imamaat, het leiderschap der Mohammedaansche gemeente, is zoo ten eenenmale verschillend van die van het Chalifaat der orthodoxe geloovigen, dat van die zijde niet de minste belangstelling is te wachten. Verder Marokko en de Hidjâz met Transjordanië en Mesopotamië. Marokko heeft, zooals U bekend is, de Turksche Sultans nooit erkend in hunne hoedanigheid van Chalief, terwijl koning Hoesein de Hidjâz dat voorbeeld deed volgen, door in den aanvang van 1918 last te geven tot het weglaten van den naam van Chalief Mohammad Wahîdoeddîn uit het Vrijdags-gebed. Mesopotamië en Transjordanië, waar thans zonen van Hoesein bin 'Ali het bewind voeren hebben zich hier begrijpelijkerwijze bij aangesloten. Egypte huldigde den nieuwen chalief door een imposant manifest van de Azhar universiteit met hare duizenden studenten, andere landen volgden, in April van het vorige jaar kwam nog een huldigingsdelegatie uit Rusland aan, waar op een te Oufa gehouden congres, door ruim 290 afgevaardigden van de 30 millioen Mohammedaansche Russen, daartoe besloten was.

Sajjid Rasjîd Ridâ, de leider der Egyptische modernisten, stelt de beteekenis van de Britsch-Indische en de Egyptische betoogingen en huldebewijzen voor den chalief naast elkaar en merkt op, dat die huldiging van de zijde der Egyptenaren in den grond niet meer dan een negatieve beteekenis had. In dien zin namelijk, dat men daardoor niet zijne ingenomenheid wilde uitdrukken met deze door de Angorasche regeering getroffen regeling, die volgens de bestaande wetsvoorschriften in geen opzicht is te verdedigen, maar wilde verhinderen dat de in de oorlogsjaren door Engeland naar voren gebrachte candidaat, Koning Hoesein van Arabië, door eventueele verdeeldheid der Moslims de gelegenheid gunstig zou achten om zijne aanspraken naar voren te brengen. Zoodoende

wist men den opzet van Engeland te zullen verijdelen. Hiertegenover wijst hij er op hoe de Britsch-Indiërs ook in positieven zin hun steun aan het huidige gebrekkige chalifaat gaven, blijkens hunne daarvoor aan den dag tredende belangstelling en hoe gemakkelijk men er in Indië toe komt de noodzakelijkheid, die soms kan bestaan om een aan geen of slechts enkele der wettelijke eischen voldoend chalifaat, als blijvend te aanvaarden. De tyrannie van Sultan 'Abdoelhamîd noch de daarop volgende ondergeschiktheid van Sultan Mohammad aan het bewind der eenheidslieden wekte ontstemming in Britsch-Indië, zoodat de schrijver vreest dat een verkapt, zoogenaamd zuiver godsdienstig gezag van den chalief, aannemelijk gemaakt kan worden voor de Britsch-Indische schriftgeleerden.

Deze beschouwingen zijn vervat in een der ongeveer 40 hoofdstukken waarin een magistrale verhandeling van de hand van Sajjid Rasjîd over de beteekenis van het chalifaat is verdeeld, een verhandeling, die in zijn maandblad al-Manâr verschenen, ongeveer tegelijk met het hiervoor genoemde door Angora in het licht gegeven geschrift over het chalifaat en de Turksche volksregeering, uitkwam. Ik wil U niet vermoeien door een overzicht te geven van al het door den Sajjid behandelde, noch zal ik U een opsomming geven der titels dier 40 hoofdstukken, maar eenige naar voren tredende punten, ook voor zoover ze U eenigszins duidelijk kunnen maken wat het Mohammedaansch modernisme in Egypte beoogt, wil ik gaarne nader uiteenzetten.

De school van het modernisme in Egypte onderscheidt zich van de traditioneele orthodoxe leer, 1e door een puriteinsche zuivering van het godsdienst ritueel en van alles wat met godsdienstige handelingen samenhangt van alle daarin volgens Koraan en overlevering niet thuisbehoorende elementen, 2e doordat zij zich ten aanzien van de Mohammedaansche wet niet houdt aan de sinds eeuwen in den Islam gevolgde meening dat de tijd van zelfstandige wetsuitlegging en wetsvorming uit dezelfde, zooeven genoemde bronnen voor immer voorbij is, daar er na de 3e eeuw van de Hidjrah geen geleerden meer te vinden zouden zijn in staat, in volstrekten zin uit de materialen, die Koraan en overlevering bieden, wetsbepalingen op te bouwen. Het door de orthodoxie toegelaten middel van redeneering door analogie voor de oplossing van gevallen, die zich

in vroeger eeuwen nog niet voordeden, kan niet dan op zeer beperkte wijze in dat euvel voorzien.

Ten scherpste keert de school zich tegen deze opvatting en acht haar de oorzaak van de achterlijkheid der Moslimsche samenleving en van de onbruikbaarheid der Mohammedaansche wet in haar overgeleverden vorm voor het maatschappelijk leven. Juist omdat de tot de erkende rechtsscholen behoorende schriftgeleerden zich krampachtig aan de oude vormen vasthouden, wordt de Wet onaannemelijk voor den Westersch gevormden Moslim en wendt hij er zich van af en in plaats dat de Islam zijn cultuurtaak kan vervullen door het Westen ten voorbeeld te zijn in de organisatie van een volledig, modern, sociaal en economisch systeem, wordt hij in eigen kring en daarbuiten als onmachtig daartoe ter zijde gesteld.

In verband hiermede komt bij de wetsvorming volgens dit systeem een voorname plaats toe aan de eischen van het algemeen belang, ja zelfs gaat men zoover — ik ontleen dit aan Prof. Goldziher [1]) — dat teksten, uit hoofde van hunne zeer duidelijke toepasselijkheid op het tijdvak waarin de openbaring of overlevering ontstond, ter zijde gesteld kunnen worden. Naast een zekere ruimheid van opvattingen, die de zoo starre Mohammedaansche wet lenig en soepel kan maken voor het gebruik, — 't is juist dit inzicht dat hen tot modernisten stempelt, — streven zij er dus naar de Wet in eere te herstellen en door het haar, naar hunne meening, door alle eeuwen heen bijblijvende moderne karakter, pogen zij de waarheid en voortreffelijkheid van den Islam voor de geheele wereld duidelijk te maken.

Het zal U niet verwonderen dat, waar dit overigens al moge zijn, de materie van het chalifaat uit haren aard weinig aanpassingsvermogen ten aanzien van den modernen tijd vertoont.

De Egyptische schrijver behandelt zijn onderwerp met meesterschap. Na uitvoerige en duidelijke uiteenzettingen over de beteekenis van het chalifaat, de aanstelling van den chalief, zijne verkiezing, de voorwaarden waaraan hij moet voldoen, den vorm waarin hij gehuldigd moet worden of waarin men zijn trouw aan hem betuigt, het verplichte raadplegen der lieden van invloed bij ge-

1) In zijn werk: Die Richtungen der islamischen Koranauslegung blz. 330.

wichtige beslissingen, het zich schikken der gemeente in een chalifaat dat niet aan de gestelde voorwaarden voldoet, het verloren gaan van de bevoegdheid het imâmschap uit te oefenen e.a. geeft hij in het 16e hoofdstuk [1]) een overzicht van de aanspraken van diverse emiers op het chalifaat. Van de Arabische emiers komt z.i. Imâm Jahja bin Hamîdoeddîn van Jèmèn het meeste in aanmerking door zijne afkomst, — hij stamt af van Hasan, den oudsten kleinzoon van den Profeet —, door zijn geleerdheid en bekende rechtvaardigheid en niet het minst door de zelfstandigheid van zijn rijk ten aanzien van vreemde Europeesche mogendheden. [2]) Het is juist het ontbreken van die laatste omstandigheid, die de aanspraken van koning Hoesein bin 'Ali in de oogen van den schrijver onaanvaardbaar maken. Ik zal hier aanstonds nader op terugkomen.

In de dan volgende hoofdstukken behandelt de Sajjid de reorganisatie van het chalifaat. Als eerste desideratum stelt hij daarvoor het samengaan van Arabieren en Turken, den oorsprong en het zwaard van den Islam vertegenwoordigende. Ook in vele andere opzichten vullen zij elkander aan, zoo zijn de Turken beter in staat te laten zien wat de Moslimsche moderne beschaving oplevert, waardoor zij de aanspraken van den Islam meer kunnen doen gelden. Ook komt op hun credit — en nu zijn we plotseling weer in de middeleeuwen teruggebracht — dat zij door de kracht hunner organisatie in staat zijn om den djihâd, den heiligen oorlog, te voeren. In de laatste jaren voerden zij dien nog slechts om zich tegen invallen te verdedigen, niet om hun gebied uit te breiden of ter wille van den godsdienst. De godsdienstvrijheid toch — dit voegt de Sajjid er blijkbaar geruststellend aan toe, die in de meeste landen bestaat, ontslaat den chalief van den plicht te strijden voor de bescherming der verkondiging van het geloof en de vrijheid van godsdienst. Zooals in de eerste eeuwen van den Islam, zijn het thans ook weder de Arabieren, die het meeste doen voor de

1) Al-Manâr deel 1 jaargang 24 blz. 52.

2) Intusschen blijkt ook deze Emier, na tevergeefs getracht te hebben de relaties, die de laatste jaren voor den oorlog met Constantinopel bestonden, weder aan te knoopen met de regeering te Angora, voor de herhaalde pogingen van Engeland bezweken te zijn, en heeft hij ten slotte een verdrag met die mogendheid gesloten. Het is mij niet bekend of aan Jèmèn's zelfstandigheid naar buiten door dat verdrag afbreuk wordt gedaan.

uitbreiding van den godsdienst, thans echter zonder strijd, langs vredelievenden weg.

Om aan dien gewichtigen eisch, die den chalief gesteld wordt, dat hij tot zelfstandige afleiding van de wet in staat moet zijn, te kunnen voldoen moet hij, wegens het daarvoor noodige meesterschap over de Arabische taal, evenals om de voorwaarde dat hij tot de Koraisjieten moet behooren, Arabier zijn. De voor den Islam meest wenschelijke constellatie wordt dan deze, aangezien de eenheid van het Arabische schiereiland toch tot de vrome wenschen zal blijven behooren, dat aan de Arabische landen autonomie wordt verleend binnen het Turksche staatsverband, waar een Arabisch Koraisjitsch Chalief zijn zetel zal hebben.

De inzichten in Turkijë doen voor de verwezenlijking daarvan vreezen, meent de schrijver, het nationalisme in welken vorm men het daar ook neemt, verzet zich tegen een volledige macht van den Chalief. Beter zal het dus zijn dat deze zich een standplaats uitkiest tusschen Arabië en Turkijë in, bv. in Mosul, waar zijn macht zich geleidelijk zou kunnen ontwikkelen.

Hierop sluit dan aan — en hier komt de modernistische leider te voorschijn — een ontwerp voor de chalifaatsregeling, waarbij op de meest volledige wijze rekening wordt gehouden met de eischen van den tegenwoordigen tijd ten aanzien van deze drie op den chalief rustende plichten: het handhaven van den godsdienst, de leiding van de politiek en het welzijn, het belang der Mohammedaansche gemeente.

Sajjid Rasjîd stelt zich voor dat er een hoogere school zal opgericht worden voor de vorming van voorgangers en leiders der gemeente, tevens moedjtahid's in de wet, waaruit ook zullen voortkomen de lieden, die voor het kabinet van den chalief, den diwân, worden aangewezen, de rechters en moefti's, de vaststellers der verordeningen, van de regels voor het voeren van propaganda voor den Islam, het verdedigen van den godsdienst en het afschaffen van bid'ah's (niet in den godsdienst thuisbehoorende nieuwigheden). Op die school, op die hooge school laten wij zeggen, moet, aldus de ontwerper, behalve in alle godsdienst- en hulpwetenschappen, les gegeven worden in de beginselen van het internationale recht, godsdienstgeschiedenis en volkenkunde, alsmede geschiedenis, ook economie en de organisatie van de kerkgenoot-

schappen. Wanneer die school eenmaal gestudeerden aflevert, bij wier opleiding overigens in de voornaamste plaats gestreefd moet worden naar 'adâlah, dat is betrouwbaarheid en goeden levenswandel, als ook naar de meest algemeene bevoegdheid tot het zelfstandig afleiden van de wet uit hare bronnen, dan behoeft men zich niet meer met onwetende of zondige chaliefen te behelpen. De schrijver laat hier dan een zeer globaal schema van de staatsinrichting onder het chalifaat, zooals dat dan zal kunnen zijn, volgen. Dit gedeelte vormt wel het zwakste van zijn betoog, hij geeft zich er geen rekenschap van hoe moeilijk het door hem gedachte schema in een bestaande regeering als de Turksche zou zijn in te passen. Van de door hem gedachte regeeringscolleges tot den diwân van den chalief behoorende, wil ik er twee noemen: 1e, het college voor het met gezag bekleeden en overdragen van bevoegdheid aan de regeeringen, de kadi's en moefti's (het blijkt niet of hier ook aan de godsdienstambtenaren van niet onder Moslimsch gezag staande landen is gedacht) en 2e dat voor de regeling van het emierschap (de leiding) bij den haddj en het dienen der beide heilige steden. Dit laatste houdt verband met den titel khâdimoe'l-ḥaramain, dienaar der beide heilige steden, die de Turksche Sultans zich sinds den tijd van Sultan Salim met gepasten trots toekenden. Uit dit laatste zien we dat deze Egyptische schriftgeleerde eenig verband tusschen den zetel des Chaliefs en het Heilige Land noodig acht.

In een der laatste hoofdstukken, (No. 35) getiteld het chalifaat en de verdenking, die op het Panislamisme rust, herinnert de schrijver er aan, dat Engeland blijkens uitspraken van Lord Cromer beducht was voor het panislamisme. De Sajjid acht het daarom onverstandig hier te veel nadruk op te leggen. Hij stelt zich voor, dat aan het chalifaat zijn rechten worden gegeven ten aanzien van het doen opleven van de propaganda voor den Islam, het instellen der ḥoedôed, [1]) (de in de Openbaring vastgelegde straffen op bepaalde misdrijven), terwijl de vrijheid voor andersdenkenden zal worden gewaarborgd. Overigens waren buiten de tot de bemoeienis der regeering behoorende staatszaken, alle godsdienst-aangelegenheden over te laten aan op zichzelf staande godsdienstige vereenigingen. Niet uitgaande van een centraal Moslimsch staatsgezag,

1) Al-Manâr deel 4 jaargang 24 blz. 269 laatste alinea.

stelt de schrijver zich blijkbaar voor, verliezen regelingen of bepalingen door gezaghebbende godsdienstige lichamen uitgevaardigd, een groot deel van hun panislamitisch karakter.

Tal van hoofdstukken, die hier verder van geen belang zijn, zijn overigens gewijd aan het bijbrengen van de overtuiging dat in deze tijden herstel van het chalifaat volgens de door de wet gestelde eischen alleen mogelijk is wanneer daarbij volgens de opvattingen der modernistische Manârpartij in den meest ruimen zin aan het algemeene belang concessies worden gedaan.

In hoeverre de geleerde schrijver daarin naar de meening van modern ontwikkelde Moslims, zooals er zoowel in Egypte, als in Turkijë, in grooten getale te vinden zijn, geslaagd is, wil ik hier niet trachten uit te maken. Deze tijd verdraagt zich echter moeilijk met wat de middeleeuwen als gewoon aanvaardden. Ik denk hier aan de daareven genoemde zoo wreede toepassing der verminkende straffen, aan het bij diefstal en herhaalden diefstal, achtereenvolgens afhakken der handen en voeten, aan welker invoering bij een op de wet berustende instelling van het chalifaat niet zou zijn te ontkomen. Zelfs in Djeddah hadden overigens rechtzinnige Moslims een afkeer van de toepassing dier straffen. Dit werd evenwel niet aan de Wet geweten maar aan het feit dat zij aan hare toepassing ontwend waren geraakt.

Voor zoover mij bekend, is er geen andere proeve van staatsinrichting onder een wettelijk chalifaat verschenen. Wanneer op de in 1925 te beleggen vergadering van schriftgeleerden over de heele wereld, de herziening van die staatsinrichting aan de orde wordt gesteld, dan zal deze proeve door bekwame woordvoerders verdedigd kunnen worden. Het zal leerrijk zijn de verslagen dier bijeenkomst te volgen.

Om niet den indruk te wekken dat het inzicht der Egyptische modernisten de algemeene opvattingen in Egypte weergeeft, moet ik hier nog vermelden dat Sajjid Rasjîd vele bestrijders heeft onder de schriftgeleerden aan de Azhar.

Hoewel de belangstelling in Egypte voor den vrijheidsstrijd in Anatolië ongetwijfeld groot is geweest, werd het nationale sentiment niet in bijzondere mate opgewekt. Wellicht omdat men te veel in eigen aangelegenheden verdiept was, de eigen strijd op den weg naar onafhankelijkheid alle aandacht vroeg. Ook was er geen

sprake van dat Turksche suzereiniteit een wensch voor de naaste toekomst kon zijn. De belangstelling en het medegevoel voor Turkijë daalden ten eenenmale, toen men gewaar werd dat de Turken bij de vrede van Lausanne ook niet de minste aandacht aan de belangen van Egypte hadden gewijd.

Het eenige sentiment, dat in de lange verhandeling van den Sajjid aan den dag komt is, naast zijn liefde voor den Islam, zijn afkeer van Engeland. Overigens is het een zuiver verstandelijk stuk, waar gevoelsoverwegingen vreemd aan zijn.

Het verschil met wat Britsch-Indië te zien gaf is daardoor wel treffend.

Een uitgewerkt voorstel voor de hervorming van het Chalifaat werd einde 1923 gepubliceerd door den correspondent van de Britsch-Indische al-Djâmi'ah en eenige Turksche bladen te Constantinopel. Reeds een jaar te voren had de tijdens het Nationaal Indisch Congres te Gaya gehouden vergadering van Britsch-Indische schriftgeleerden zich in overeenkomstigen zin uitgesproken. Daar had men de oplossing in die richting gezocht, dat zelfstandige Moslimsche staten of emieraten als Afghanistan, Perzië, Bokhara, Khiva, Arabië en Mesopotamië zich met prijsgeving van hunne zelfstandigheid naar buiten, om het Chalifaat zouden scharen.

De hier genoemde correspondent gaat in zijn goed geschreven beschouwing uit van de hardnekkige berichten, die toen rondgingen over het voornemen van den Chalief om af te treden. Volgens den schrijver was de ondergrond van die berichten de wensch na te gaan of de wereld van den Islam genegen zou zijn een nieuwe révolutie te beginnen om het chalifaat werkelijken invloed, kracht en medezeggingschap te geven in het Moslimsche algemeene leven, in plaats van zijn toenmaligen niet anders dan officieelen en uiterlijken vorm. De bedoeling is nu de tweeledige, op den Chalief rustende plicht niet in het eene of in het andere land vervuld te zien, maar in de geheele Moslimsche wereld. Verwezenlijking hiervan is alleen mogelijk wanneer meerdere Moslimsche volken overeenkomen de eischen, die het chalifaat stelt, in het oog te houden. Alleen op deze wijze, zegt de schrijver, kan de modern denkende Moslim, die geen genoegen meer neemt met een schijnchalifaat, waarmede de Sultans zich sierden, zich de algemeene Moslimsche aanvoering of leiding heden ten dage denken. Het gaat immers

boven de macht van één volk de lasten van het chalifaat te dragen. Hij herinnert er dan aan wat er terecht kwam van den oproep tot den heiligen oorlog tegen Engeland in 1914 en hoe die beantwoord werd door den strijd der geallieerde mogendheden te samen met hunne Moslimsche onderdanen, in plaats van met opstand, aan den oproep van Mohammad Wahîdoeddîn den sedert afgezetten en gevluchten Sultan tot bestrijding van het zich vrijmakende Turkijë, welks leiders van rebellie werden beschuldigd. Op die wijze blijkt dus het leiderschap der Moslims zijn beperking te moeten vinden in een bond van Moslimsche volken. De plicht van den Chalief wordt deswege de plicht van de Mohammedaansche gemeenschap. De landen, die daarvoor in aanmerking zouden komen, die daarbij althans niet mogen ontbreken zijn de zelfstandige Moslimsche staten, Turkijë, Egypte, Afghanistan, Perzië en de Hidjâz. Perzië ondanks hare andere opvattingen in zake het Imâmât, de Hidjâz ondanks de onwetendheid en de knechtschap die daar heerschen en ondanks de ketenen der persoonlijke belangen, waarin dat land zich moet bewegen. Blijkbaar acht de schrijver de medewerking van Perzië onontbeerlijk om hare macht en die van de Hidjâz om de beide heilige steden.

De Chalief zal hiervoor, aldus is het slot van zijn betoog samen te vatten, een eigen ministerie voor buitenlandsche betrekkingen moeten hebben, met eigen vertegenwoordigers in de zelfstandige Moslimsche landen en niet-officieele in de andere.

Hierbij sluit zich nauw aan, hoewel het niet in het hier behandelde voorstel wordt genoemd, de instelling van een permanente internationale raad van advies, die den Chalief ter zijde zal staan in het belang van de algemeene ontwikkeling der Mohammedanen, uit een oogpunt van godsdienst en beschaving en van de voorlichting van nog in onwetendheid verkeerende Mohammedanen. [1])

Het bijeen te roepen congres, waarvan straks sprake was in verband met het Egyptische voorstel, zal zich ook over dit ontwerp hebben uit te spreken. Door de verbanning van den laatsten Osmaanschen chalief heeft het niets van zijne actualiteit verloren.

---

1) Zie meer uitvoerig hierover het „naschrift" van het artikel van Dr. Schrieke in de Indische Post dd. 29 Maart j.l.

III. Het Chalifaat en de Republiek Turkijë.

In den loop van 1923 wist Moestafa Kamal Pacha zijne positie in Angora aanzienlijk te versterken. De eerste stap voor de omzetting van het militaire régime, waaronder de Nationale Vergadering ontstaan was, in een civiel bestuur, was de vorming van de Volkspartij in April 1923, die in den grond niet meer dan een verkiezingsinstituut was om de overwinning der regeeringsinzichten te waarborgen. Een propaganda-reis van den voorzitter der N.V. in eigen persoon was voor de vorming dier partij voldoende. Het programma van M. Kamâl als partijleider was een bevestiging van de verklaring van den 1en November te voren, waaronder dus dit, dat de N.V. de steun van het chalifaat zou blijven, terwijl tal van hervormings en economische maatregelen in uitzicht werden gesteld, als ook de verwezenlijking van een vrede, die Turkijë haar economische, administratieve en financieele onafhankelijkheid zou waarborgen.

Opmerking verdient, dat de oude vertegenwoordiging alvorens uiteen te gaan een wet op hoogverraad aannam. Zij die door hunne daden de handelingen van het vroegere régime zouden bijvallen of zich vijandig aan het nationale verdrag zouden toonen, zouden zich schuldig maken aan hoogverraad.

Hoewel M. Kamâl het toppunt van zijn macht naderde — in September toch werd, nadat in Juli de alleszins eervolle vrede van Lausanne de inspanning der Kemalisten met volledig succes had bekroond, de republiek uitgeroepen en de voorzitter der Groote Nationale Vergadering tot haar eersten President gekozen — had hij blijkbaar nog redenen te over intriges van zijne tegenstanders te verwachten.

Met de ontneming van de wereldlijke macht aan het Chalifaat was de tegenstelling Angora-Constantinopel niet verdwenen. Van de zijde van Angora althans bleef een sterk wantrouwen tegen den zetel van het Chalifaat en den persoon van den Chalief bestaan. Zelfs bij een volmaakt passieve rol moest deze het middelpunt worden van de niet met het nieuwe régime ingenomen elementen. In de eerste plaats de partij der schriftgeleerden, der khodja's met hunnen aanhang, die zich niet in de zoo geknotte macht van hunnen heer konden schikken, ook tal van leden der vroegere partij

van eenheid en vooruitgang, die hunne nationalistisch-imperialistische beginselen niet in het niet-expansieve nationalisme der volkspartij konden weervinden en zich van aansluiting daarbij onthouden hadden. Ten slotte al die elementen uit de intellectueele kringen in Constantinopel, die om een of andere reden critisch tegenover het nieuwe régime stonden.

Het wantrouwen bleek duidelijk uit de houding van Angora bij onderscheiden gelegenheden. Zoo was bijv. de oproep gericht tot de Mohammedaansche wereld, welke ook hier in enkele Arabische bladen is gepubliceerd, namelijk het verzoek, om zooveel mogelijk bij te dragen voor het comité der roode halve maan ten behoeve van de naar Turkijë over te brengen Mohammedanen, die zich nog op Grieksch grondgebied bevonden, geteekend door Moestafa Kamâl en niet, zooals men algemeen verwachtte, door den Chalief. Een der afgevaardigden van Constantinopel in de Nationale Vergadering bracht een bezoek bij den Chalief. De volkspartij eischte dat zijne verklaringen omtrent den onschuldigen aard van dit bezoek in extenso in de bladen zouden worden opgenomen. De groote bladen wijdden daar tal van kolommen aan!

Een delegatie Musulmannen uit Roemenië, die hulde aan den Chalief kwam betuigen, kreeg een stillen wenk uit Angora ook hare opwachting bij M. Kamâl te maken.

Korten tijd zweeg de critiek onder den indruk van den forschen staatsgreep van den president der nationale vergadering bij de instelling der republiek. Daarna begon zij weder het hoofd op te steken. Men achtte de genomen beslissing voorbarig, twijfelde aan hare juistheid. In deze sfeer van wantrouwen eenerzijds, mindere waardeering anderzijds, veroorzaakte de publicatie van een tot de regeering te Angora gericht schrijven van twee vooraanstaande Britsch-Indiërs, de Agha Khân en Sajjid Amier 'Ali een geweldige beroering. Tevens deed zich deze complicatie voor, dat de anti-regeeringspers dit stuk publiceerde vóór het te Angora was ontvangen en behandeld. Wat achteraf aan een samenloop van omstandigheden te wijten bleek, leek boos opzet, gelijk men ook den indruk had, dat hier aan Britschen invloed gedacht moest worden, wat achteraf ten stelligste door de stellers van den brief ontkend is.

In den brief gedateerd Londen December 1923 doen de schrijvers

duidelijk uitkomen, dat zij geenszins de bedoeling hebben in te grijpen in de politieke aangelegenheden van Turkije. Zij zijn in hun schrijven vol égards voor Moestafa Kamal en de Nationale Vergadering, maar verklaren de onzekere positie van het chalifaat een gevaar voor de Mohammedaansche wereld te achten. Verder zeggen zij aan de macht der volksvertegenwoordigers niets af te willen doen, maar het noodig te achten dat „the religious headship" volgens de sjarî'ah, de Heilige Wet, intact wordt gelaten. De verdrijving dezer moreele wereldmacht zouden, naar zij meenen, Kamâl Pacha noch de Nationale Vergadering met gelijkmoedigheid kunnen zien. In den band tusschen den Chalief en de Moslims zien zij een mystiek element, dat niet gemist kan worden, al moge de wereldlijke macht verloren zijn gegaan voor den Chalief, dan hebbe hij toch niet minder macht dan de Paus. Daarom vragen de schrijvers versterking van de positie van den chalief voor de handhaving van de religieuze en moreele eenheid in den Islam.

De rigoreuze maatregelen, die Angora tegen de publicisten van den werkelijk zeer rustig en eerbiedig gestelden brief nam, wijzen er op, hoe zeer de verhoudingen gespannen waren. Meerdere redacteuren van bekende bladen als de Tanîn, Tevhid-i-Efkiar, Ikdâm, als ook de oud-Gouverneur van Constantinopel werden gevangen gezet wegens hunne ondemocratische houding en wegens hoogverraad — ik noemde zooeven het tot standkomen der wet daarop — voor een speciale rechtbank, de rechtbank der onafhankelijkheid, gedaagd. Alle publicisten werden vrijgesproken; wegens tendentieuze geschriften in verband met de publicatie kreeg de president der balie te Constantinopel 5 jaren dwangarbeid, enkele anderen kregen lichtere straffen wegens verdachtmakingen tegen de Republiek gericht.

Het gemurmureer tegen M. Kamal verstomde. Alle journalisten waaronder de uit den band gesprongen redacteuren werden kort na dien naar Smyrna opgeroepen, waar hun door den grooten veldheer de vermaning werd gegeven een stalen pantser en een versterking, opgebouwd uit hunne meening en goede gezindheid, om de Republiek op te trekken. In afwachting van de voltooiing dezer verdedigingswerken schijnen er veiligheidshalve wetsvoorstellen tot breideling der pers aan de Nationale Vergadering in behandeling te zijn gegeven!

In Britsch-Indië heeft deze open brief dier beide bekende personages zeer veel stof opgejaagd. Enkele bladen reageerden er op, op een voor Angora minder welwillende wijze, maar de Mohammedaansche pers koos over het algemeen tegen hen partij. Uit hetgeen ik hier van hunnen brief mededeelde, zal U duidelijk geworden zijn dat de schrijvers niet op orthodox soennitisch standpunt staan. De o.m. er in voorkomende uitdrukking „spiritual headship," alsook de verwijzing naar den invloed van den Paus wijzen daar op. Het is ook van algemeene bekendheid onder de Mohammedanen dat Sajjid Ameer 'Ali (L. L. D., D. L. tot de moderne niet-orthodoxe Britsch-Indische Moslims behoort, [1]) die zeer nationalistisch zijn aangelegd, terwijl de Aghâ Khân het geestelijk hoofd is eener door de rechtzinnigen als kettersch beschouwde secte. Nu is het niet om hunne overtuiging dat men den brief dezer lieden verdacht maakt, het is weer het tegen Engeland oplaaiend wantrouwen, dat zich van de gemoederen meester maakt. De brief is in Engeland geschreven, de schrijvers zijn vereuropeescht en brengen den meesten tijd van hun leven in Engeland door, de rest is duidelijk, verder onderzoek overbodig.

De houding van het Khalifat Committe was rustig en geheel op het bewaren der eenheid berekend. Uit naam van het comité werd door eenige vooraanstaande lieden, waaronder de gebroeders Mohammad en Sjaukat 'Ali, een telegram aan den Ghâzî (den veroveraar, de eerenaam van M. Kamâl) gezonden. Zij vragen Allah voortbestaan, geluk en vooruitgang voor de Turksche republiek, opdat zij een sterke steun moge zijn voor den Islam. Wat hiervan afwijkt vatte men niet op als een woord van de Moslims van Indië. Zij verwachten zeer veel heil van de Republiek en van het Chalifaat. Zij achten deze verborgen vijandelijkheden en deze politiek, gericht op de verzwakking der republiek, verwerpelijk. Een delegatie zal ter nadere bespreking worden uitgezonden. In een beschouwing van den brief van den Aghâ Khân door den U reeds bekenden Sjeich Ahmad Aboe'l-Kalâm, wijst deze op het groote vertrouwen dat de Britsch-Indische Moslims in Angora stellen. Hoe belangrijk het vraagstuk van het Chalifaat ook zijn moge, hij acht het oogenblik nog niet gekomen om Angora daarmede lastig te vallen, terwijl

1) Een zijner meest bekende werken is the Spirit of Islam (a history of the evolution and ideals of Islam).

de ontwikkeling van Turkijë en de consolidatie van het land nog maar pas ter hand zijn genomen. Belangrijker acht de Sjeich het daarom zich eerst te gaan inspannen voor de bevrijding van het Arabische schiereiland van vreemden invloed. Opmerking verdient dat ook deze schriftgeleerde verklaart, dat de republikeinsche regeeringsvorm voor Turkijë, naar zijn inzicht, niet met de Wet is overeen te brengen.

Op de vergadering van het Khilafat Committee tijdens het laatste Nationaal Indisch Congres werd hier nog aan toegevoegd door Sjaukat 'Ali dat ten aanzien van de chalifaatsquestie overhaasting vermeden moest worden en men het resultaat der besprekingen van de afgevaardigden zou moeten afwachten, maar dat men aan den anderen kant geen wantrouwen moest koesteren tegen Ameer 'Ali en Aghâ Khân, aan wie evenwel wordt voorgehouden, dat zij veel kwaad kunnen stichten door op duizenden mijlen afstands namens en Britsch-Indische Moslims over dergelijke onderwerpen te spreken, zonder iemand daarover te raadplegen.

IV. Uitwijzing van Chalief 'Abdoelmadjîd.

Den 4en Maart nam de Nationale Vergadering te Angora het U bekende besluit tot afschaffing van het chalifaat en tot verbanning van het Sultanshuis, aan welks leden de Turksche nationaliteit zelfs werd ontnomen.

De laatste berichten, die dienaangaande hier ontvangen werden, behelzen dat de eerste bedekte aanval tegen het chalifaat tijdens de hoogverraadactie gevolgd werd door een openlijken aanval bij de behandeling van de staatsbegrooting in de Groote Nationale Vergadering. De linksche fractie stelde voor de posten voor het chalifaat en het voormalige Keizerlijke huis (tot een bedrag van 500.000 L.T.) geheel te schrappen, en de scheiding tusschen kerk en staat door te voeren, door opheffing van het commissariaat voor de Sjarî'ah en dat van de vrome stichtingen. Deze voorstellen vonden aanvankelijk weinig instemming. De Regeering liet er zich niet bindend over uit bij de jaarrede van haren voorzitter, waarop den 2en Maart door een 50 tal linksche afgevaardigden het wetsontwerp tot afschaffing van het chalifaat werd ingediend. Den 3en Maart werd dit voorstel in openbare vergadering behandeld en behoudens de (16) stemmen der geestelijkheid met algemeene stem-

men aangenomen. [1]) De president M. Kamâl nam niet aan de beraadslagingen deel. Hij stelde alleen voor de uitwijzing van den Chalief aan de regeering over te laten, wat evenwel met meerderheid van stemmen werd verworpen. De beide andere voorstellen ten aanzien van de rechtspraak en de stichtingen werden wegens den tegenstand der geestelijkheid aangehouden, zijn later evenwel ook aanvaard.

Blijkens het voorafgaande kan van een agressieve houding van de Moslimsche wereld buiten Turkijë in geen opzicht gesproken worden, wel van gevaar van inmenging van buiten, van het zich bemoeien der Mohammedanen buiten Turkijë met zijne aangelegenheden en van een daardoor onvermijdelijke beperking der macht van Moestafa Kamâl en de Nationale Vergadering, ter wille van de wereld van den Islam. Door het geheele optreden van Moestafa Kamâl Pacha evenwel loopt als een roode draad de ter zijde stelling van alles wat aan het gezag der Nationale Vergadering afbreuk zou kunnen doen. Hij brak door het besluit van afzetting van den laatsten Sultan Wahîdoeddîn uit te lokken, de traditie van eeuwen. Pogingen tot herstel daarvan, zoolang de herinnering aan dat verleden in de persoon van den chalief aanwezig bleek, konden op den duur niet uitblijven. Evenmin als de nationale eenheid onder die omstandigheden tot haar recht zou kunnen komen. De tegenstelling President der Turksche Republiek-Chalief, dus Angora-Constantinopel was daarvoor een onoverkomelijk bezwaar. De Chalief moest wijken.

De actie der extremisten heeft de niet te vermijden beslissing zeer spoedig doen vallen. Dat M. Kamâl zich er met zijn grooten persoonlijken invloed niet tegen verzet heeft, wijst er m.i. op dat hij er zich mede kon vereenigen, al heeft hij hierbij de leiding niet genomen, wat om velerlei redenen begrijpelijk is. Opmerking verdient dat het door den Commissaris voor Justitie gedane voorstel het Chalifaat aan Moestafa Kamâl op te dragen, werd verworpen.

V. De afschaffing van het Chalifaat en de Mohammedaansche wereld.

1. Uitroeping van Chalief Hoesein I.

Het was een merkwaardige samenloop van omstandigheden dat koning Hoesein uit zijn Mekkaansche afzondering een reis naar

1) Er wordt niet vermeld hoeveel afgevaardigden er van de 214 aanwezig waren.

het Noorden had ondernomen en zich sedert half Januari van dit jaar te 'Ammân, de hoofdplaats van Trans-Jordanië bevond, toen begin Maart het Chalifaat openviel door de uitwijzing van Chalief Abdoelmadjîd. Reeds kort na 's konings aankomst ging het gerucht dat Arabieren uit Trans-Jordanië, de Iâk, Palestina en wellicht Syrië, de Hidjâz zelf niet te vergeten, den vorst tot deze hooge waardigheid zouden uitroepen. Aan bescheiden reporters, die belangstellend naar 's konings aspiraties in deze richting informeerden, antwoordde Zijne Majesteit dat hij aan niets minder dacht dan dit. Zijn omgeving had dit intusschen wel gedaan en een voorloopige huldebetuiging geënscèneerd, welke Z. M. toen evenwel niet aanvaardde. De omstandigheden hebben het anders gewild. Den 12en Maart is de koning op plechtige wijze gehuldigd.

Syrië was bij deze huldiging niet vertegenwoordigd. Men vermoedt dat de Fransche autoriteiten dit beletten. De erkenning van de zijde van Palestina werd aan voorwaarden verbonden: bestrijding van het Zionisme en steun voor het verkrijgen van het zelfbeschikkingsrecht, voorwaarden die koning Hoesein aanvaardde.

Ruim een jaar te voren werd in den voorgevel eener nieuw opgebouwde moskee in hetzelfde 'Ammân een gedenkplaat ingelaten, waarop Hoesein bin 'Aonn van den stam 'Adnân genoemd wordt als *onbestreden Heer der geloovigen,* nadat het Chalifaat langen tijd met geweld door de Osmanen was vervuld gebleven. Zou die inscriptie thans een in vervulling gegane voorspelling inhouden? Wij kunnen dit moeilijk aannemen.

Het is van algemeene bekendheid dat het Hasjimitische koninkrijk een schepping is van Engeland, ook dat het denkbeeld van een Arabisch Chalifaat, zoo niet onder invloed van, dan toch in zeer vriendschappelijke verhouding tot Groot-Brittannië staande, sedert de eerste jaren van den grooten oorlog tot aan het aftreden van Lloyd George, als het summum van wijs beleid in de Britsche Oostersche politiek gold. De opzienbarende publicatie van een brief van den Britschen High Commissioner Sir Mac Mahon van 30 Augustus 1915 aan den toenmaligen Emier Hoesein van Mekka [1]) waarin o.m. voorkomt dat Z. M. de koning van Groot-Brittannië „zich verheugen zou in de terugeisching van het Chalifaat voor

1) In uittreksel gepubliceerd in het Mekkaansche blad al-Kiblah No. 409 van 16 Augustus 1920.

„de krachtige Arabische hand van een vertakking van dien sterken, „gezegenden, van den Profeet uitgaanden boom", een publicatie de wereld in gezonden op een der hoogtepunten van den strijd van koning Hoesein voor de nakoming der hem door Engeland gedane beloften in zake de vorming van een groot Arabisch rijk, was juist, maar gaf niet in allen deele de werkelijkheid weer. Bij de aanvankelijke onderhandelingen over de voorwaarden waarop Sjerief Hoesein aan den oorlog zou deelnemen en partij zou kiezen tegen Turkijë toch, was zijnerzijds gevraagd dat Engeland de instelling van een Arabisch Chalifaat zou erkennen. [1]) Begrijpelijkerwijze heeft koning Hoesein zich wel gewacht ook dit wereldkundig te maken. Een critische geest definieerde de houding des konings ten aanzien van een door hem te bekleeden Chalifaat als volgt: „de „koning laat het blijkbaar voorzichtigheidshalve aan anderen over „hem die waardigheid toe te kennen en bepaalt er zich voorloopig „toe elk strootje uit den weg te ruimen, dat hen daarvan zou kun„nen terughouden." Tot dit laatste behoorden onder meer, wat ik hiervóór reeds noemde, het weglaten van den naam des Chaliefen uit het Vrijdagsch-gebed in de moskeeën van de Hidjâz en de later met haar verbonden rijken, sedert Januari 1918, en de aanvallen, die in het officieuze Mekkaansche blad al-Kiblah tegen het Turksche Chalifaat ondernomen werden. In een dier stukken, reeds van een paar jaren geleden, wordt geconstateerd dat het Chalifaat is heengegaan, waar de wensch aan wordt toegevoegd: „moge Allah het in Zijne barmhartigheid opnemen!"

Koning Hoesein is geen persona grata in de wereld van den Islam. Door zijne hooghartigheid, zijne tyrannie, onberekenbaarheid en wreedheid wordt hij door zijn eigen volk gevreesd en gehaat. Ondanks de bewonderenswaardige wijze waarop hij tegenover de geallieerden, maar vooral tegenover Engeland gestreden heeft en nog strijdt voor de hem toegezegde zelfbeschikking der Arabische landen, in het bijzonder Palestina, Syrië en Mesopotamië, wordt hij buiten Arabië, in Egypte, Britsch-Indië zelfs in Nederlandsch-Indië gewantrouwd om zijne verhouding tot Engeland. De grofste onwaarheden zijn in Britsch-Indië verbreid: de Engelsche invloed zou in Mekka duidelijk aan den dag treden, Engelsche vlaggetjes

1) The truth about Mesopotamia, Palestine and Syrie by J. de V. Loder blz. 18 e.v.

op de Ka'abah staan. In de jaren na den oorlog verklaarden Britsch-Indische schriftgeleerden de bedevaart naar Mekka onder die omstandigheden Harâm (door de Wet verboden) en het vorige jaar ontspon zich in de Moslimsche pers een polemiek over de wenschelijkheid de Hidjâz te boycotten, al-Djâmi'ah, was er voor, al-Wifâp een Buitenzorgsch panislamitisch blad [1]) verzette zich, niet uit vriendschap voor al-Hoesein, integendeel het toonde zich hem doorloopend zeer vijandig, maar uit deernis met de duizenden Mohammedanen van vreemden oorsprong, die zich in het Heilige Land bevinden, tegen dit voornemen. Ook de Egyptische pers deed er aan mede, naar aanleiding van een uitspraak van den grootmoefti van de Azharmoskee tegen al-Hoesein, wegens het nog niet beëindigde conflict van het vorige jaar, dat het terugroepen van den Egyptischen mahmal met alle gevolgen van dien, meebracht.

De meest onverzoenlijke en felle intellectueele tegenstander van den koning is Sajjid Rasjîd Ridâ, wiens verhandeling over het Chalifaat ik hiervóór besprak. Geen argument is hem scherp genoeg, en in een uitvoerige fetwa [2]) rekent hij volkomen met 's Konings eventueele aanspraken op het Chalifaat af en tracht zelfs de Mohammedanen er van te overtuigen dat het hun plicht is hem uit Mekka te verdrijven. Krachtige argumenten vond de Sajjid o.a. in de toelage die voor den vorst op de Britsche begrooting is uitgetrokken (£ 80.000 's jaars) en in den tekst van een geheim in 1915 tusschen Engeland en de Hidjâz gesloten verdrag, gepubliceerd in la Revue du Monde Musulman deel 53 blz. 43 [3]). Het

1) Na No. 15 van den 1en Maart 1924 wegens geldgebrek niet meer verschenen.

2) Een Maleische weergave van deze fetwa is o.a. verschenen in de Neratja No. 187 van 6 October 1923.

Het origineel in al-Manâr deel jaargang 24 blz. 593. e.v.

3) Artikel 2 luidt: „Groot-Brittannië verbindt zich het gouvernement van de Hidjâz te beschermen en in stand te houden tegen welke indringing ook, die zijn inwendigen vrede of de integriteit zijner grenzen in gevaar zou kunnen brengen; zoo zelfs, dat indien zich een beweging in het binnenland mocht voordoen, veroorzaakt hetzij door zijne vijanden, hetzij door de afgunst van een der Emiers, Groot-Brittanië het gouvernement haastiglijk te hulp zal komen, op materieele en moreele wijze, totdat die opstand onderdrukt zal zijn; waarbij overeen wordt gekomen dat die hulp tegen de binnenlandsche opstanden en revoluties tijdelijk zal zijn en zal duren totdat de materieele moeilijkheden voor het genoemde Arabische gouvêrnement zullen zijn geëindigd."

„Khilafat Committee" dat van den aanvang af en in het bijzonder op zijne jaarvergaderingen in 1922 en 1923 den nadruk legde op de noodzakelijkheid het Arabische schiereiland vrij te maken van Europeesche invloeden en daar blijkens de hiervoor gegeven opmerkingen over des Aghâ Khân's brief, zijne aandacht op wil concentreeren, zal die actie inleiden door het zenden van afgevaardigden ter bespreking dier zaak met den koning. Deze zoo ervaren politicus, hoewel volkomen op de hoogte van de critiek, die in die kringen op hem wordt uitgeoefend, beantwoordde de mededeeling der a.s. komst dier afgevaardigden met een woord van dank voor de hulp, die zij hem voor het bereiken van het steeds door hem nagestreefde doel wenschten te verleenen!

In een telegram gedateerd Calcutta 21 Maart, maakt het Khilafat-Committee bekend dat het een motie heeft aangenomen om zijn leedwezen te betuigen dat koning Hoesein de waardigheid van het Chalifaat heeft aanvaard en dat de Britsch-Indische Moslims niet bereid zijn om genoegen te nemen met de afzonderlijke, door sommige landen zonder raadpleging van Mohammedanen elders, genomen beslissingen.

's Konings rasgenooten maken het hem evenmin gemakkelijk. Kort vóór zijne huldiging als Chalief, verscheen in het Egyptische blad al-Ahrâm een artikel van den Sultan van Nedjd, Ibn Sa'oed, wiens overlijden ten onrechte kort geleden gemeld werd, waarin deze al-Hoesein's beschuldiging dat hij het tot stand komen van de Arabische eenheid zou tegenwerken, op verontwaardigde wijze weerlegt en integendeel den koning verwijt de pogingen, die hij, Ibn Sa'oed, daartoe deed, op minachtende wijze te hebben afgewezen en bij andere Emiers verdacht te hebben gemaakt. „Geen onzer", voegt hij eraan toe, „wil Hoesein als leider aanvaarden." [1])

Inderdaad, gelijk mij meer dan eens door ter zake bevoegde Arabieren werd verzekerd, heeft koning Hoesein in de jaren dat met tegemoetkomendheid zijnerzijds een bondgenootschap met zijne machtige mede-heerschers tot stand gebracht had kunnen worden, die gelegenheid noch willen, noch weten te benutten.

1) Deze uitspraak bevat ongetwijfeld niets nieuws voor den Hasjimitischen Vorst. Op de niet lang geleden te Mekka geslagen muntstukken staat onder meer, in plaats van het in 1916 door al-Hoesein aangenomen praedicaat: mâlikoe'l-bilâdi'l-'arabijjah (heer der Arabische landen), gestempeld: nâhidoe'l-bilâd etc: hun oproeper tot de vrijheid.

Met dit globale overzicht van de stemming jegens al-Hoesein voor oogen, verwondert men zich niet over het feit dat op het bericht dat de koning het hem te 'Ammân aangeboden Chalifaat verklaard had te aanvaarden, 50 der meest vooraanstaande schriftgeleerden van de Azhar moskee een telegrafisch protest daartegen verzonden met de waarschuwing dat Z. M. de beslissing van de geheele Mohammedaansche wereld behoorde af te wachten.

Den 15en Maart werd de opening van een conferentie van Arabische Emiers in Koweit aan de Perzische golf verwacht. Het is nog niet bekend hoe die conferentie zich over de huldiging van koning Hoesein heeft uitgesproken. [1]) Ook daar zal het niet aan tegenstanders ontbroken hebben, maar het feit dat een te Mekka zetelend vorst en afstammeling van den Profeet, tot de hooge waardigheid van Chalief geroepen is, moet in zijn invloed ten gunste van Hoesein bin 'Ali, thans Hoesein I, niet onderschat worden. Een omstandigheid waar de pas uitgeroepen Chalief ongetwijfeld gebruik van zal maken is deze, dat dit jaar ter eere van de zgn. groote bedevaart, waarbij de 1e feestdag van den haddj op een Vrijdag valt, duizenden en duizenden pelgrims van velerlei nationaliteit in Mekka en op de plaatsen der bedevaart te samen zullen zijn.

2. *Verschil van inzicht onder de Mohammedanen over Angora's daad.*

Britsch-Indië.

De daad van de Nationale Vergadering te Angora bracht groote opschudding te weeg in de landen, waar men in de afgeloopen jaren veel belangstelling voor de zaak van het Chalifaat had getoond. Hoe een deel van Arabië er op reageerde zagen wij zooeven. In Britsch-Indië behield de richting, die de banden met Angora wilde trachten te behouden, de overhand. Zooals na het gebeurde in November 1922 bij de ontneming van de wereldlijke macht aan den Chalief, daarna ten aanzien van de publicatie van den Aghâ Khân en Sajjid Ameer 'Ali, tracht men ook nu vóór alles tegenover het Westen de eenheid te bewaren. In een telegram van een bladzijde druks

1) Nadere berichten geven aan dat deze conferentie tengevolge van onderlinge oneenigheid der deelnemers niet is doorgegaan.

vraagt men nadere inlichtingen, men vraagt of de President van de Republiek thans naast zijn functie van hoofd van het Turksche rijk, die van den afgezetten Chalief zal vervullen, dan wel of de Nationale Vergadering geheel en al met alle verplichtingen, die het Chalifaat oplegt, wil breken. Men verklaart dat de opheffing van het Chalifaat in een tijd dat de Moslims over de geheele wereld teekenen van bewustwording vertoonen, iets ongedachts was, maar blijft ondanks de gevallen beslissing van oordeel dat Turkijë als krachtigste Moslimsche mogendheid één moet blijven met het Chalifaat, niet alleen in het belang van de wereld van den Islam maar ook uit eigenbelang. Ten slotte vraagt men voor afgevaardigden uit Britsch-Indië de gelegenheid deze zaken in Angora te komen bespreken.

In de uit Angora ontvangen toelichting staat onder meer: het Chalifaat is afgeschaft aangezien het naar den eigenlijken zin er van omvat wordt door de beteekenis en den zin die Gouvernement en Republiek hebben [1]). Deze uitspraak toont merkwaardig veel overeenkomst met wat Ismet Pacha in zijn bovengenoemd interview (blz. 508) zeide: *Turkijë heeft het Chalifaat en dit is overgegaan op de Turksche natie.* Voor Angora was het Chalifaat onder Abdoe'l-Madjîd blijkbaar een leege vorm geworden, dien men lastig vond en daarom opruimde.

---

1) De volledige tekst van het antwoord uit Angora is: „The law agreed to by the Great National Assembly of Turkey is as follows: — (1) The Khalifa has been deposed; (2) the Khilafat office being essentially contained in the sense and meaning of the Government and the Republic the Khilafat office is abolished.

In fact the Khilafat means Government, which means the state. The existence of a separate Khilafat Office with the Turkish Republic proved to be disturbing to the foreign and internal political union of Turkey from another side.

The Khilafat office idea which has been conserved since ages to realise the basis of a united Muslim Government in the world has never been realised and, on the contrary, has been a constant cause of strife and duplicity among the Muslims, whereas the real interests accept as a principle that the social associations may constitute themselves into independent Governments. The spiritual and real bond between Muslim nations is understood in the signification of the sacred verse: „Innamâ'l-moe'minoêna ikhwah!" (De geloovigen zijn broeders)." (Zie de Locomotief van 29 April '24 no. 99, 2e blad).

Egypte.

In Egypte schroomde men niet op duidelijke wijze zijn ongenoegen over de beslissing van Angora te uiten. De bladen maakten de lieden van Angora voor Bolsjevisten uit en einde Maart verscheen een uitspraak van een vergadering van Mohammedaansche schriftgeleerden, waarin Angora's optreden wordt afgekeurd en de noodzakelijkheid van de bijeenroeping van een algemeen Moslimsch congres voor de bespreking van de zaak van het Chalifaat wordt betoogd. Boven zagen wij reeds hoe men in Egypte over het Chalifaat van Hoesein I denkt.

Ned. Indië.

In Nederlandsch-Indië heeft een kleine groep van Mohammedanen zich op zeer eigen en besliste wijze over de Chalifaatscrisis uitgelaten. Het is de communistische Misbahgroep uit Solo. In No. 8 van hun blad Medan Moeslimin (15 April 1924), geeft de redactie naar aanleiding van de daar gepubliceerde volledig weergegeven telegrammen, een uitvoerige beschouwing. Het voornaamste daarvan is dit, dat zij nog niet kan zeggen of de Nationale Vergadering van Turkijë hare bevoegdheid te buiten ging door wat zij deed. Zij acht het beter dat de Nederlandsch-Indische Moslims zich niet met het Chalifaat in Turkijë inlaten, maar zich bepalen tot het lot van het eigen land en tot de zware verplichtingen, die op hen rusten, waar zij nog in geen enkel opzicht tot vrijheid zijn gekomen.

De eenheid van den Islam acht zij niet in gevaar, want Allah's woord.: innamâ'l-moe'minôêna khwah (de geloovigen zijn broeders) blijft van kracht, ook wanneer ieder zijn eigen aangelegenheden regelt. Men onthoude er zich dus van hen die juist hun land georganiseerd hebben te storen, want op die wijze is er nog meer kans dat men verward geraakt in het net van den machtigen en bekwamen vijand. De panislamitische politiek der Chaliefen acht de redactie een gevaar voor Turkijë en zij kan niet anders dan Moestafa Kamâl's daad billijken.

Wat het panislamisme zich voorstelt acht zij niet te verwezenlijken. Zelfs met hulp van het kapitaal (Duitschland) heeft het in den grooten oorlog gefaald en in dien vorm dat de Moslims zich

niet op bevel van hunnen Chalief, maar uit vrijen wil vereenigen, zal het nog grooter moeilijkheden ondervinden, dan zal het de macht van het Kapitaal, belichaamd in de over Moslims gezagvoerende regeeringen, tegenover zich zien.

In zake geloof kunnen de Moslims één zijn, maar hunne sinds eeuwen verbrokkelde politieke macht kan niet hersteld worden, om niet te spreken van de onmogelijkheid het gebied van den Islam (dâr al-Islâm) ten koste van dat daarbuiten, het gebied des oorlogs (dâr al-harb), uit te breiden.

Eenheid, geluk en vrijheid zullen nooit door het Panislamisme, hoe de positie van den Chalief ook moge worden geregeld, bereikt worden, maar slechts door het Communisme kunnen worden verwezenlijkt!

Eén ding is hieruit duidelijk geworden dat deze groep geen vertrouwen stelt in wat eventueele panislamitische internationale aaneensluiting zal kunnen bereiken, maar dat hij voor de verwezenlijking zijner idealen het oog op de internationale van het proletariaat gevestigd houdt.

VI. De houding der Europeesche mogendheden.

De laatste factor, dien wij even in beschouwing moeten nemen is de invloed van de houding der groote mogendheden op de oplossing, die ten slotte aan de Chalifaatsquestie zal worden gegeven.

Engeland houdt zich afzijdig. Ten aanzien van Angora en ten aanzien van de Hidjâ, waar zijne ambtenaren niet ophouden hunne afzijdigheid te betuigen. Koning Hoesein ontving geen officiëelen gelukwensch der Britsche regeering. De Mohammedanen gelooven niet aan afzijdigheid der Britten, zij achten die voor het perfide Albion, ten aanzien van den Islam, uitgesloten. Zooals zij in den brief van de beide Britsch-Indiërs opzet van Engeland meenen te zien om tweespalt te stichten, zoo kunnen zij niet anders dan aan geheimen steun van Brittannië aan den Arabischen Chalief gelooven.

Frankrijk neemt een geheel andere houding aan. In den Franschen senaat is door een der afgevaardigden in verband met het Chalifaat opgemerkt — en de regeering heeft naar het schijnt hier niet tegen geopponeerd — dat Frankrijk op hare hoede moet zijn en geen deel moet nemen aan eenige regeling, die tot herstel van het Chalifaat,

dat voor de gemeenschap het integreerend bestanddeel van het panislamisme beteekent, zou kunnen leiden. Voor Frankrijk zou z.i. het beste zijn dat elk land zijn eigen Chalief kreeg. De opheffing van het Chalifaat in Constantinopel zou niet anders dan de betrekkingen tusschen Frankrijk en hare Moslimsche onderdanen kunnen vergemakkelijken.

De Fransche regeering heeft zich ook in hare daden niet afzijdig kunnen houden. Zij wenscht geen Arabisch Chalifaat, dat hare positie in den Levant op den duur zou bedreigen en heeft in Syrië waar koning Hoesein in de groote moskeeën van Damascus, Homs, Hama en Haleb als Chalief door de geloovigen werd gehuldigd, het noemen van zijn naam bij den Vrijdagsdienst verboden en de schriftgeleerden, die de leiding bij die huldiging hadden uit hun moskeeambt ontzet.

Men behoeft er nauwelijks aan te twijfelen of een dergelijke maatregel heeft het tegengestelde gevolg van wat men zich voorstelt. De erkenning van koning Hoesein als Chalief had in Syrië een nationalistischen ondergrond; door hem hoopte men op bevrijding van het Fransche mandaat. De Franschen hebben door hun ingrijpen het verzet en den onwil tegenover hun régime slechts sterker kunnen maken.

Wat onoordeelkundig ingrijpen van het Westen voor gevolgen kan hebben bleek uit de ongedachte opleving van Turkijë, toen Engeland meende de gelegenheid schoon te zien zijn oude politiek, Turkijë en den Islam noch zich vrij te laten ontwikkelen, noch ten onder te brengen, te laten varen en met één slag een einde aan de gehate Turksche macht te maken.

Hoe meer de mogendheden zich met de huidige crisis inlaten, hoe meer kans er is op een aan het Westen vijandige oplossing van het vraagstuk.

VII. Samenvatting en slotbeschouwingen.

In het voorafgaande ben ik in geenen deele volledig geweest; slechts enkele punten zijn naar voren gebracht en min of meer uitvoerig behandeld. De veelheid der feiten maakt echter voor de overzichtelijkheid samenvatting wenschelijk.

Turkijë wist zich, toen men het dood en krachteloos waande,

aan den greep der geallieerden, die het zelfstandig bestaan van het Turksche volk in gevaar brachten, te ontworstelen. De wereld van den Islam mengde zich in dien strijd, om het lot dat Turkijë dreigde, waar de vernedering van den Islam onvermijdelijk aan verbonden was. Constantinopel, de eens zoo roemrijke hoofdplaats van het rijk der Osmanenchaliefen dreigde als zetel van het Chalifaat verloren te gaan.

Mede dank zij de heftige protesten van de Britsch-Indische Mohammedanen, waarbij zich de Hindoes uit nationalistische overwegingen aansloten, bleef Constantinopel behouden. De vrijheid van Anatolië en de opheffing van tal van vernederende voorwaarden in het verdrag van Sèvres (Augustus 1920) werd door de Turken onder leiding van hunne aanvoerder Moestafa Kamâl bevochten.

De Turksche regeering kon onder den druk der aanwezigheid van de geallieerde legermacht geen instemming met den vrijheidsstrijd in Klein Azië toonen. De Sultan, wiens autorisatie de Kemalisten vergeefs trachtten te verwerven voor een verdrag met de Sovjetregeering en het omzetten hunner nationale in een algemeen Moslimsche zaak, liet hen bij fetwa van den Sjeich oel-Islâm tot rebellen verklaren.

Na de overwinning der Kemalisten voelde Wahîdoeddîn zich niet meer te kunnen handhaven, zijn nieuwe weigering de autoriteit van Angora te erkennen had zijn ontzetting als Chalief ten gevolge. Zijn vlucht leidde tot de verkiezing van Chalief Abdoelmadjîd. Het wereldlijk gezag dat zich ten duidelijkste als een gevaar voor de nationale zaak gedemonstreerd had, werd dezen Chalief onthouden. Angora heeft het Chalifaat in dezen inhoudsloozen vorm doen voortbestaan. Zoodra het bleek dat de met het nieuwe, republikeinsche régime ontevreden elementen zich om den Chalief verzamelden, men in kritiek op de houding van de Republiek tegenover het Chalifaat, Britschen invloed meende te ontdekken en de extremisten een actie instelden tegen de hooge uitgaven aan de instandhouding van het Chalifaat verbonden, moest ook deze vorm verdwijnen en verklaarde de Nationale Vergadering het Chalifaat voor opgeheven en de bevoegdheden, aan die instelling verbonden, gelijk reeds in November 1922 bij de afzetting van Wahîdoeddîn was verklaard, op de Turksche natie overgegaan.

In hunnen overwinningsroes en hunne vreugde over herkregen

vrijheid vergaten de vurige ultra-nationalisten, die geen dwang of invloed van waar ook dulden, dat naast het veldheerstalent van Moestafa Kamâl en de diplomatieke kundigheden van Ismet Pacha, naast de kracht en de vaderlandsliefde van het Turksche volk, de sympathie en de moreele steun van millioenen Mohammedanen buiten Turkijë den eervollen vrede van Lausanne mogelijk hadden gemaakt.

De gevolgen van het eventueel verbeuren van dien steun in de toekomst konden in de koortsachtige haast, waarin de wet van begin Maart werd voorbereid en aangenomen, geen punt van overweging uitmaken.

In Egypte oefende men scherpe kritiek uit en wendde zich van Angora af. In Britsch-Indië overwon de richting van hen, die ook hierin den band met Angora wilden behouden en naar een oplossing, waarbij Turkijë's macht ten voordeele van den Islam behouden zou kunnen blijven, wilden zoeken.

Twee richtingen staan hier tegenover elkander. De eene is die waarbij de oplossing gezocht wordt in de vorming van één krachtig Moslimsch rijk, waar aan de eischen der Wet ten aanzien van het Chalifaat voldaan kan worden. Het rijk, dat de schriftgeleerden zich denken voert terug tot de middeleeuwsche beteekenis van het Chalifaat, tot toestanden, die zich zeer slecht met moderne opvattingen laten verzoenen. Voorop staan de eischen der Wet, die der werkelijkheid komen achteraan.

De andere richting geeft juist het tegenovergestelde. Meer dan aan wat de Wet wil en voorschrijft, denken hare voorstanders aan de eenheid, die de in afhankelijkheid levende Moslimsche volken behoeven om zich tegen het Westersch imperialisme te verdedigen. Het symbool van die eenheid is de instelling van het Chalifaat, de persoon van den Chalief. Hun rijk is niet één machtig sultanaat. Geen Moslimsch rijk is thans machtig genoeg, noch kan dit h.i. worden, om alleen de daarvoor noodige kracht te ontwikkelen. Zij denken zich een statenbond, als wier leider de krachtigste hunner optreedt. Zij kunnen noch willen Turkijë missen, hoewel het de eischen, die het Chalifaat stelt door zijn staatsinrichting en religieuze regeering met de voeten heeft getreden, en deze kan noch wil verwezenlijken. Zij blijven in vertrouwen naar Turkijë onder Moestafa Kamal's regeering uitzien, want voor hen gaat de

panislamistische eenheid vóór de Wet. Voor velen hunner tegenstanders, die nog voor kort de Kemalisten als redders van den Islam vereerden, zijn deze nu gehate afvalligen geworden, met wie de Islam gebroken heeft en die voor de Moslimsche gemeenschap verloren zijn.

Voor beide richtingen is een Arabisch Chalifaat onder Hoesein bin 'Ali onaanvaardbaar, omdat het de voor allen noodzakelijke voorwaarde mist: de macht zich te doen gelden. Het is in handen van iemand, die zich afhankelijk gemaakt heeft van de grootste vijandige Europeesche mogendheid, iemand, die, zooals ik eens als niet onverdienstelijke woordspeling hoorde, in plaats van dienaar der beide heilige steden te zijn, deze dienstbaar aan zijne belangen heeft gemaakt. Een scherpzinnig Moslim, die het Chalifaat alleen wenscht zooals de Wet het voorschrijft, maar tevens de groote waarde van een panislamitische eenheid inziet, zeide mij dat de Moslimsche wereld verstandig zou doen zich van den persoon van koning Hoesein en zijn verwikkelingen met Groot-Brittannië te abstraheeren, — hij toch is een man, wiens dagen geteld zijn, — om in te zien dat het Chalifaat in deze moderne tijden alleen in Mekka naar den eisch verwezenlijkt zou kunnen worden en dat nergens ter wereld het panislamitisch eenheidsgevoel zoo ontwikkeld kan worden, wanneer het centrale Moslimsche gezag dat wenscht en beoogt, als te Mekka in de maanden der bedevaart, als er tien duizenden pelgrims van alle naties bijeen zijn.

Wij weten uit de laatste berichten dat naar alle waarschijnlijkheid in 1925 een algemeen Moslimsch Congres zal worden gehouden. Het zou onnut zijn ons te verdiepen in gissingen welke richting de overhand zal verkrijgen, of eenheid dan wel tweespalt het gevolg der besprekingen zal zijn, noch welke houding koning Hoesein tegenover de daar gevallen beslissing zal aannemen; i.c. of Z. M. inderdaad, zooals hij in de afgeloopen jaren niet moe werd te getuigen, niet door eigen belang of dat zijner aanverwanten, maar door dat van den Islam geleid wordt en afstand van zijne waardigheid zal weten te doen als men dat van hem mocht eischen.

Eén ding is intusschen door wat in den loop dezer uiteenzetting is gebleken met voldoende zekerheid te zeggen: de Moslimsche synode van schriftgeleerden en mannen van aanzien, van wie een uitspraak verwacht wordt, zal geen zoogenaamd „geestelijk" Cha-

lifaat instellen, in den trant van het aan den laatsten Chalief 'Abdoel'l-Madjîd toekende gezag.

De door Professor Snouck Hurgronje kort na de verkiezing van dien Chalief uitgesproken verwachting, dat indien inderdaad „onze „eeuw een Chalief ging vertoonen met zoogenaamd geestelijk ge- „zag, een soort van Mohammedaanschen paus, zulk een Chalifaat „niet licht den zegen van den consensus der Mohammedaansche „gemeente zou verwerven [1]), is door de sedert gebleken uitingen der Mohammedaansche wereld ten volle bewaarheid.

Weltevreden, Mei 1924.

---

1) Verspreide geschriften deel III blz. 375, slotalinea.

Persoverzicht.

Japan, wat zijn crediet in het buitenland betreft, een derde-rangs-mogendheid geworden.

(Vertaald uit het Japansch maandschrift Chuo Koron (Central Review) Maart 1924 door R. A. van der Stadt).

Gedurende den oorlog heeft ons land economisch een groote vlucht genomen, doch na den vrede is daarin een groote verandering gekomen. En daarnevens is de politiek van het Kabinet Terauchi van leeningen aan China uitgeloopen op schoonen schijn zonder werkelijken inhoud.

Het financieel wanbeheer van het Kabinet Hara, dat daarop gevolgd is heeft geleid tot de ontreddering waaronder ons economisch leven sinds 1921 zucht.

Tijdens den oorlog golden wij, financieel, als een eerste-rangs-mogendheid; toch was dit slechts uiterlijke schijn. Voor een werkelijke mogendheid-van-den-eersten-rang op financieel gebied ontbrak ons nog veel, en na den oorlog — toen de plotselinge winsten verdwenen — bleek het hoe onvast de grondslagen waren van het financieel gebouw, dat tot de „eerste klasse" heette te behooren.

Hieronder wil ik de zwakke punten aanstippen van onzen economischen toestand:

1. Zoolang het bedrag van den invoer dat van den uitvoer overtreft, kunnen wij onze schulden aan het buitenland niet voldoen, zonder dat onze voorraad specie in den vreemde vermindert. Deze voorraad, die gedurende den oorlog sterk was toegenomen, is dan ook inderdaad weer belangrijk gedaald.

2. Onze financieele politiek heeft tot dusverre niets gedaan om de prijzen in het moederland te regelen. De prijsstijging van binnenlandsche producten heeft geleid tot vergrooting van het nadeelig verschil tusschen invoer en uitvoer.

3. Het financieele programma heeft jaren achtereen de uitgifte van staatsleeningen noodig gemaakt. De uitgifte van zulke leeningen oefent steeds een druk uit op de geldmarkt, doet de waarde van vroegere rijksleeningen dalen en dwingt de schatkist tot minder voordeelige voorwaarden. Deze voor de schatkist onvoordeelige condities oefenen opnieuw druk uit op de geldmarkt.

4. Ons crediet is dientengevolge in het buitenland gedaald; onze 4 % 's obligaties noteeren te Londen dan ook aanzienlijk onder haar nominale waarde. Om te vermijden, dat de geldmarkt voor ondernemingen in Japan

al te zeer gedrukt wordt is het programma ontworpen, buitenlandsch kapitaal aan te trekken. Maar daar het vertrouwen in onze regeering niet groot is, vervallen wij in de pijnlijke noodzakelijkheid hooge rente te moeten bieden.

Reeds voor de aardbeving was er geen geld beschikbaar om aan het buitenland te leenen, integendeel men moest reeds in den vreemde aankloppen en zelfs hooge rente toezeggen. Dat wijst erop, dat men zeker geen aanspraak mocht maken om als „eerste-klasse" crediteur beschouwd te worden, ja zelfs was een plaats in de tweede klasse der credietwaardige mogendheden niet onaanvechtbaar.

Onder dergelijke omstandigheden heeft de aardbeving onze hoofdstad getroffen, onze econocische organen ontwricht, ons financieele stelsel in verwarring gebracht en uit den aard der zaak ons crediet diep geschokt. Ons productie-vermogen is aanzienlijk gedaald en voor den wederopbouw zijn wij op invoer uit den vreemde aangewezen. Onze handelsbalans moet onder den invloed daarvan een groot overschot-van-invoer vertoonen. Het nadeelig verschil over het afgeloopen jaar bedraagt 530 millioenen!

In 1917 hebben wij het voorbeeld van Engeland en Amerika gevolgd om den uitvoer van goud te verbieden, en wij hebben bovendien den invoer ervan aan beperkende bepalingen onderworpen. Daardoor kreeg de Regeering gelegenheid de wisselmarkt zoo te manipuleeren, dat de uitvoer bevorderd en de invoer beperkt werd.

Ten tijde van het Kabinet Kato is er over opheffing van het uitvoerverbod van goud veel gediscussieerd, door vele deskundigen werd erop aangedrongen. De Minister van Financiën echter achtte het tijdstip daartoe nog niet gekomen en vond het beter betalingen te doen door middel van onzen specie-voorraad in het buitenland.

Onder het Ministerie Yamamoto werden — om in den nood na de aardbeving te voorzien — de invoerrechten op levensbehoeften buiten werking gesteld.

Dit leidde inderdaad tot vermeerdering van den invoer, doch aan den anderen kant tot een zoo verontrustende afneming van onzen specievoorraad in het buitenland, dat men wederom beperkende bepalingen voor het gebruik daarvan in het leven riep. Hiervan was een scherpe daling van den yen het gevolg.

De voorwaarden, waartegen onze leening te New-York en te Londen geplaatst zal worden, zullen duidelijke data geven omtrent den stand van ons crediet. Als dit artikel verschijnt zullen zij vermoedelijk reeds bekend zijn: voordeelig zullen zij zeker niet wezen want:

a. Kapitalisten zien zeer goed in, dat wij na de aardbeving *gedwongen* zijn om vreemd kapitaal te leenen teneinde over de eerste moeilijkheden heen te komen.

b. Overdreven berichten, dat onze verliezen wel 10 milliard yen zouden bedragen zijn in het buitenland verspreid, zoodat men in den vreemde twijfelt aan onze financieele draagkracht. Ook vraagt men zich af of wij niet door nieuwe aardbevingen en branden worden bedreigd.

c. Reeds voor de ramp was de politieke toestand binnenslands verre van rustig en na de aardbeving hebben al weer politieke veranderingen plaats gegrepen. Het thans opgetreden Kabinet blijkt ook alweer niet stevig gegrondvest te zijn en er is een algemeene beweging om het ten val te brengen. Dit geeft in het buitenland geen indruk van politieke bezonkenheid.

d. De lage noteering van onze vroegere obligaties te N. York en Londen geven geen gunstigen indruk van ons crediet.

Punt a. is niet alleen te wijten aan de aardbeving maar ook aan de sinds jaren gevoerde financieele politiek.

Punt b. is het gevolg van de onbedachtzaamheid der financieele autoriteiten ten tijde van den ramp.

Voor punt c. rust de verantwoordelijkheid op de gansche natie.

Wat punt d. betreft: te Londen staan sinds de ramp onze 4 % 's obligaties op L. 69, bijna zoo lang als die van Spanje. Te New York hebben zij zich gehandhaafd op $ 78 @ $ 79; als men echter in aanmerking neemt, dat Amerikaansche 4.5% 's obligaties vrijwel pari noteeren, slaan onze staatspapieren toch een droevig figuur.

Als wij bedenken, dat de oorlog ons zulke groote financieele voordeelen bezorgd had, dat wij een aanzienlijken specievooraad in het buitenland konden vergaren en vele vorderingen hadden op andere landen, en dan zien, dat wij thans in de droevige positie gekomen zijn, dat wij weer geld moeten gaan leenen, dan kunnen wij eenerzijds zuchten over de natuurramp, die ons bezocht heeft, anderzijds moeten wij het nog meer betreuren, dat het de schuld van onze financieele politiek is, dat wij in dezen toestand geraakt zijn.

Spanje is een der minst credietwaardige landen van Europa; sinds jaren overtreffen de uitgaven de inkomsten en slechts door leeningen kan men het noodige geld voor de uitgaven vinden. Dat Japan's crediet even laag gevallen is als dat van Spanje stempelt ons land tot een crediteur van den derden rang. En dat is niet te verwonderen. Onze financieele politiek is in de laatste jaren hoogst lichtzinnig geweest; publieke fondsen zijn in het wilde verkwist, zoodat wij inderdaad niet meer vertrouwen verdienen dan Spanje.

Men wil nu onzen financieelen toestand wijten aan de ramp, doch m.i. dateert het kwaad al van veel vroeger. Onze treurige positie is te wijten aan de verkwistende politiek van de ministeries Hara en Takahashi, de aardbeving is slechts een bijkomende factor, die den toestand verergerd heeft.

Onlangs berichtte een buitenlandsch telegram, dat de rentevoet van onze nieuwe leening te New York 6% zou zijn, en dat wij de winsten onzer monopolies als garantie zouden moeten stellen. De onderhandelingen zijn nog gaande. Wellicht kunnen wij betere voorwaarden bedingen, maar dat bij de voorloopige besprekingen 6% als rentevoet en pandgeving der monopolies genoemd zijn, brengt ons reeds in de rij der derde-rangs crediteuren — hetgeen diep te betreuren is.

Zoowel uit een oogpunt van nationale eer als van materieel belang is het ondulbaar hierin te berusten. Wat moeten wij doen om weer als 2de, ja als 1steyrangs credietwaardige mogendheid te worden erkend?

Het is niet mogelijk binnen het bestek van dit opstel dienaangaande een volledig plan te ontwerpen, doch ik wil trachten de voornaamste maatregelen aan te duiden:

1. Ons financieel programma moet op kleiner schaal worden gebracht en onze uitgaven beperkt worden.

Reeds voor de aardbeving heb ik dit menigmaal betoogd. Niet alleen zouden daardoor de lasten des volks rechtstreeks verlicht worden, maar het zou er ook toe leiden om de prijzen op een meer normaal peil terug te brengen. Het zou den wind van lichtzinnige verkwisting, die over ons economisch leven is komen varen tot bedaren brengen. Het zal niet gemakkelijk zijn deze mentaliteit, die al jaren voortduurt te veranderen.

De begrooting van uitgaven, die naar bezuiniging heet te streven bedraagt voor 1924 1298.130.000 yen, dat is slechts 77.320.000 yen minder dan die van het jaar tevoren. En de vermindering der begrooting van inkomsten bedraagt 141.64.000 yen.

Als wij ermede voortgaan door binnenlandsche leeningen onze geldmarkt te drukken of door buitenlandsche leeningen onze verplichtingen in den vreemde te verzwaren kunnen wij geen herstel van ons crediet verwachten. Daarom is beperking van ons financieel programma dringend gewenscht.

2. Ons volk moet zoowel in zijn bedrijven als in zijn dagelijksch leven zuinigheid leeren.

Onmiddellijk na de aardbeving kon men eenige symptomen van zulk besef constateeren, maar thans is men al weer in de vroegere sleur vervallen. Als het geld wordt uitgegeven voor onnoodige dingen, de tijd verkwist, de werkkrachten verspild worden aan de voldoening van luxe-behoeften, dan worden kapitaal en arbeid niet waarlijk productief. Wanneer zal ons land zich dan ooit aan den economischen nood ontworstelen? Het ware de eerste plicht van de autoriteiten geweest na de aardbeving het volk tot de uiterste krachtsinspanning en zuinigheid te brengen; de Regeering heeft hierin jammerlijk gefaald.

3. Het economisch herstel van de bevolking moet worden bevorderd. Behalve eenige voorschotten aan bedrijven door bemiddeling van de Kogyo Bank (Industrial Bank) en Kang o-bank Hypotheek Bank) is, voor zoover ik weet, door de Regeering niets gedaan tot verbetering van den economischen toestand. Het geld op de markt blijft daardoor uiterst krap; de banken zijn er slechts op uit om zichzelf te dekken en de Regeering doet niets om daarin verbetering te brengen.

Voor het herstel moet onvermijdelijk van allerlei uit het buitenland worden ingevoerd. Als daartegenover de uitvoer nog belemmerd wordt door vertraging van de economische herleving, dan wordt het verschil tusschen in- en export ontzettend.

Dat men maar kalm toelaat, dat ons economisch leven blijft kwijnen, onze

geldmarkt in verdrukking blijft en dan verwacht, dat ons financieel crediet zich zal herstellen is een ramp bij een ramp. Dit verzuim om maatregelen van herstel te treffen is ons inziens erger dan de aardbeving zelf.

Bovengenoemde maatregelen liggen toch, dunkt mij, zeer voor de hand en behelzen niets buitengewoons. Doch om die te vervullen is een Ministerie dat prestige en het vertrouwen des volks bezit. Vooral wat betreft de inkrimping van het financieeele progromma en de bezuiniging. Wij betwijfelen of het Kabinet Kiyoura voor die taak berekend is.

Naschrift. Den 12den Februari heeft de Minister van Financiën de voorwaarden der nieuwe buitenlandsche leening gepubliceerd: te Londen bedraagt de rentevoet 6% en de koers van uitgifte L.87; te New York 6.5% en de koers van uitgifte $ 92.50. Dat beteekent dus een feitelijk rentevoet van ongeveer 7%. Mijn bovenstaand betoog, dat wij als een crediteur van den derden rang, zooals Spanje, worden beschouwd wordt daardoor dus bevestigd.

Men zal misschien aanvoeren, dat dit te wijten is aan het bijzonder hooge bedrag van de leening; dat hooge bedrag houdt verband met de verplichting van terugbetaling van onze 4.5 % 's sterling leening in 1925. De handelwijze van de Regeering om daarvoor reeds thans, anderhalf jaar van te voren, geld te leenen, zoodat de rente tweemaal betaald moet worden, is afkeurenswaardig.

Het feit, dat ten slotte niet de eisch gesteld is, dat wij onze monopolies als garantie zouden stellen is — ondanks den achteruitgang van ons crediet — niets bijzonders, en waarlijk geen reden om ons erop te verhoovaardigen.

Boekbespreking.

Geschiedenis van de Nederlandsche Handel-Maatschappij door Dr. W. M. F. Mansvelt, uitgegeven ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan. Eerste Deel. Joh. Enschedé en Zonen. Haarlem.

De Handel-Maatschappij heeft met de publicatie van dit werk bij gelegenheid van haar 100-jarig jubileum iets van blijvende waarde tot stand gebracht.

„Naar de gangbare opvatting", aldus vangt Hoofdstuk I aan, „is de Nederlandsche Handel-Maatschappij een hernieuwde Oost-Indische Compagnie, een lichaam, dat eerst in de laatste jaren van richting veranderd zou zijn. Die meening heeft post gevat door de in algemeene trekken bekende rol, welke de N. H. M. gespeeld heeft bij het binnenhalen van de voordeelen, die het Cultuurstelsel voor Nederland heeft afgeworpen. De motieven voor de oprichting en de oorspronkelijke strekking der N. H. M. zijn echter weinig bekend. In nadere bespreking zal de gelegenheid geven te zien, dat aanvankelijk heel wat maar beoogd werd dan handel te drijven op Indië alleen. Het was de bedoeling in het algemeen handel en nijverheid in Nederland te bevorderen."

Hoofdstuk I geeft dan een overzicht van den oeconomische toestand in Nederland tot 1824; de handel maakte een tijd door van treurige inzinking en slapheid: van Koning Willem I ging echter wel de noodige energie uit. En hij gaf dan ook den stoot tot de oprichting van de N. H. M., die in Hoofdstuk II wordt beschreven. Volgens den opzet zou zij, behalve een Indische maatschappij, ook een algemeen Nederlandsch ex- en importlichaam worden en als een daarmede samenhangende taak moest zij een inlichtingsdienst organiseeren voor binnen- en buitenland. De N. H. M. zou als het ware een groote hefboom zijn, strekkende tot opbeuring en aanmoediging van de nationale welvaart.

De Hoofdstukken III, IV en V beschrijven de gebeurtenissen tot 1831; Hfst. VI de invloed op de Noord-Nederlandsche katoennijverheid; Hfst. VII en VIII de financieele betrekkingen tot het Gouvernement. Het eerste deel eindigt met het jaar 1844.

Netherlands East Indies and British Malaya. A. commercial and industrial handbook by John A. Fowler, Trade Commissioner.

U. S. Department of Commerce. Special Agents Series No. 218 1923. Price $. 1.—.

Nederlandsch-Indië mag zich de laatste jaren in een toenemende belangstelling van het buitenland verheugen, een belangstelling, die onder meer blijkt uit verslagen, door buitenlandsche handelsattachés over ons gebied uitgegeven ten dienste van de importeurs en exporteurs van hun land. De literatuur op dit gebied is thans met een nieuw werk verrijkt, waarvan de titel hierboven is vermeld.

De heer Fowler heeft in dit werk een volledige beschrijving gegeven van ons gebied en van het Maleische Schiereiland, waarin eerst voor beide landen eenige algemeene bijzonderheden vermeld worden over de geschiedenis, politieke toestanden en economische factoren als bevolkingsdichtheid e.d. Onze voornaamste takken van landbouw, onze boschproducten, de voortbrengselen van onzen mijnbouw, van de zeevisscherij en de waterkrachten worden zeer volledig behandeld. Nederlandsch-Indië als afzetgebied voor importartikelen wordt eveneens uitvoerig besproken.

Vervolgens behandelt de schr. de bussiness factors, waarbij een aardige teekening gegeven wordt van den Chineeschen tusschenhandel en van de rol, welke Chineesche speculanten bij de verhandeling van onze exportproducten spelen. Men krijgt er den indruk uit, dat de schr. onze maatschappij scherp heeft beobserveerd en goed het waargenomene heeft verwerkt. Alles samen is Fowler's „Netherlands East Indies and British Malaya" te beschouwen als een zeer bruikbaar handboek voor ons gebied, dat in kort bestek een schat van zakelijke gegevens bevat over onzen landbouw en industrie, onzen handel en ons verkeerswezen.

Verslag van de Handelsvereeniging Batavia over het jaar 1923.

Van de verschillende jaaroverzichten, welke omstreeks dezen tijd verschijnen, is bovengenoemd verslag wel een van de handigste. Het geeft veel meer, dan gegevens over den handel van Batavia alleen, al krijgt dit onderdeel zooals van zelf spreekt de grootste plaats. Uit een overzicht van de verrichtingen der vereeniging in het afgeloopen jaar blijkt, hoe zij op allerlei gebied nuttig werkzaam is om den handel over allerlei producten van berichten te voorzien, standaardcontracten te ontwerpen, de middelen tot verkeer te verbeteren en wettelijke maatregelen in het belang van den handel uit te lokken. In een algemeen overzicht worden verschillende gegevens omtrent den toestand van den handel bijeengebracht, welke vooral

gekenmerkt was door onzekerheid; onzekerheid over den loop der prijzen, wisselkoersen, over te verwachten lasten en over de te loopen risico's; die onzekerheid drukte vooral op den importhandel. De exporthandel ging beter, al schijnt de inlandsche landbouw niet zulke gunstige resultaten opgeleverd te hebben als de groote cultures. Het aantal faillisementen was bijzonder hoog. De ontvangsten van alle spoor- en tramwegmaatschappijen geven een gewoonlijk vrij sterke daling te zien, evenals die van de door den staat geëxporteerde lijnen; ook de opbrengsten uit invoerrechten en accijnzen liepen vrij sterk terug. Aardige gegevens daarover zijn in het verslag naast elkaar gesteld.

Daarna zijn hoofdstukken gewijd aan de geld- en effectenmarkt, aan den export, waarbij de voornaamste producten een voor een besproken worden, en aan den import, waarbij de manufacturen vooral uitvoerig behandeld zijn. Hoofdstukken over scheepvaart en havenwezen besluiten het verslag, waarbij verder als bijlage gevoegd is een tabel over de hoogste en laagste koersen van de te Batavia officieel genoteerde fondsen over 1923.

Door de vele gegevens, op overzichtelijke wijze gerangschikt en met korte opmerkingen toegelicht, is het verslag een werkje, dat menigeen ook buiten den handel gaarne zal raadplegen.

Rectificatie:

In dit nummer is in de volgorde der pagina-cijfers een klein abuis geslopen, n.l. is van bladz. 496 direct op 499 doorgenummerd. Daar de fout evenwel alleen in de cijfers schuilt en de volgorde der lectuur van beide pagina's niet wordt onderbroken, heeft dit voor den lezer geen storenden invloed.